

**Тетяна КОСМЕДА
Віталія ПАПШ**

**УКРАЇНСЬКА ПСИХОЛІНГВІСТИКА:
ІСТОРИОГРАФІЯ**
(др. пол. ХІХ – поч. ХХІ ст.)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

Тетяна КОСМЕДА
Віталія ПАПШ

**УКРАЇНСЬКА ПСИХОЛІНГВІСТИКА:
ІСТОРИОГРАФІЯ**
(др. пол. ХІХ – поч. ХХІ ст.)

Вінниця – Львів
2026

УДК 81'23/.234(477)»19/20»:81'42
К 713
П 17

Рекомендовано до друку Вченою радою
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(протокол № 3 від 31 жовтня 2025 р.)

Рецензенти:

О. В. Гогоренко, доктор філологічних наук, доцент, декан філологічного факультету (Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова)

Т. Ю. Ковалевська, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови (Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова)

Л. М. Коваль, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури (Донецький національний університет імені Василя Стуса)

Космеда Т., Папіш В.

Українська психолінгвістика: історіографія (др. пол. XIX – поч. XXI ст.): монографія / за наук. ред. Т. Космеди. Вінниця ; Львів : ПростірМ, 2026. 448 с.

ISBN 978-617-8329-53-2

Уперше в українському мовознавстві презентовано історію становлення і розвитку української психолінгвістики від сер. XIX ст. до сьогодні, тобто від початків української психолінгвістики, зокрема від учення О. Потебні — до психолінгвістичних гіпотез і теорій сучасних українських мовознавців. Схарактеризовано внесок у розбудову теорії психолінгвістики О. Потебні, І. Франка, Д. Овсянико-Куликовського, В. Підмогильного, Л. Булаховського, І. Білодіда та представників українського зарубіжжя — Ю. Шевельова й І. Огієнка, розкрито особливості діяльності українських наукових психолінгвістичних осередків — Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця), Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Київського, Луцького, Львівського, Одеського, Переяславського, Харківського наукових психолінгвістичних осередків та шкіл. Схарактеризовано й сучасну українську асоціативну лексикографію, авторитетні психолінгвістичні журнали та науково-навчальну літературу (підручники й посібники з психолінгвістичної проблематики).

Адресовано студентам, магістрантам усіх форм навчання, аспірантам і докторантам, учителям-словесникам, психологам, науковим працівникам та викладачам вишів, а також усім, хто цікавиться досягненнями української психолінгвістики від початків до сьогодення.

УДК 81'23/.234(477)»19/20»:81'42

ISBN 978-617-8329-53-2

© Космеда Т. А., 2026

© Папіш В. А., 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	8
-----------------	---

РОЗДІЛ I. Зародження і поступ психолінгвістики в Україні: діяльність знаних мовознавців у тоталітарну добу (др. пол. XIX – 80-ті роки XX ст.)	14
1.1. Геній Олександра Потебні (1835–1891). Поняття <i>потебнянство, неопотебнянство, потебнезнавство, потебніана, потебнянці й неопотебнянці</i> . Основні постулати психолінгвістичної концепції вченого	14
1.2. Ідеї Д. Овсянико-Куликовського (1853–1920) в контексті становлення української психолінгвістики	33
1.3. Основні засади психолінгвістичної концепції Івана Франка (1856–1916)	46
1.4. Інтерпретація психолінгвістичної концепції Леоніда Булаховського (1888–1961) як яскравого представника психолінгвістичної школи О. Потебні	61
1.5. Новаторські рефлексії Валер'яна Підмогильного (1901–1937): спроба психоаналізу особистості І. Нечуя-Левицького	77
1.6. Внесок Івана Білодіда (1906–1981) в становлення української психолінгвістики в тоталітарний період її розвитку в силовому полі радянської системи	83
Висновки до 1 розділу	93

РОЗДІЛ II. Українське зарубіжжя: діяльність Івана Огієнка і Юрія Шевельова в царині психолінгвістики	95
2.1. Національно-психологічна концепція І. Огієнка (1882–1972) ..	95
2.2. Діяльність дописувачів часопису «Рідна мова» (засновник І. Огієнко): актуалізація проблематики психолінгвістики в період 1933–1935 років	104
2.3. Проблематика психолінгвістики в інтерпретації Ю. Шевельова (1908–2002). Спроба моделювання психологічно особистісного портрета вченого	107
Висновки до розділу 2	119

РОЗДІЛ III. Сучасні психолінгвістичні осередки: видатні персоналії і школи (к. XX – поч. XXI ст.)	121
3.1. Аспектуальний огляд активності сучасного Харківського психолінгвістичного осередку	122
3.2. Сучасний Львівський психолінгвістичний осередок: ключові постаті й наукові школи	142
3.3. Напрями діяльності Київського психолінгвістичного осередку	160
3.4. Сучасний Одеський психолінгвістичний осередок. Розвій наукової школи Тетяни Ковалевської	182
3.5. Переяславський психолінгвістичний осередок. Всеукраїнська асоціація психолінгвістів (ВАПЛ). Спеціалізовані психолінгвістичні видання цього осередку . . .	204
3.6. Луцький психолінгвістичний осередок: наукові пріоритети. Спеціалізовані психолінгвістичні видання луцьких дослідників	217
3.7. Психолінгвістичний осередок Донецького національного університету імені Василя Стуса: напрями діяльності ключових персоналій	236
3.8. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка: ключові персоналії психолінгвістичного наукового осередку	268
3.9. Проблеми психолінгвістики в системі поглядів Олександра Холода	276
Висновки до розділу 3	279
РОЗДІЛ IV. Досягнення української асоціативної лексикографії і психолінгвістичної дидактики	281
4.1. Історіографія української асоціативної лексикографії . . .	281
4.1.1 Базові поняття асоціативної лексикографії	281
4.1.2. Початки української асоціативної лексикографії . . .	289
4.1.3. Поступ української асоціативної лексикографії (кінець XX – поч. XXI ст.)	293
4.1.4. Асоціативні словники власних назв — розвій асоціативної лексикографії	299
4.1.5. Асоціативні словники рекламної лексики — новий підвид асоціативного словника	306

4.2. Аспектуальний огляд сучасної української науково-навчальної літератури із психолінгвістики	331
4.2.1. Інтерпретація поняття <i>спеціальний текст</i>	333
4.2.2. Навчальний посібник «Вступ до психолінгвістики» Л. Засекіної та С. Засекіна (2002): досягнення і недоліки . . .	334
4.2.3. Навчальний посібник авторства С. Куранової «Основи психолінгвістики» (2012; 2023) як цінне дидактичне видання	337
4.2.4. Зміст та значення навчального посібника «Психолінгвістична діагностика» авторства Л. Засекіної та С. Засекіна (2008)	342
4.2.5. Концепція навчального посібника «Психологія мовлення і психолінгвістика» Л. Калмикової, Г. Калмикова, І. Лапшиної, Н. Харченко (2008)	345
4.2.6. Важливість підручника «Психологія спілкування» М. Філоненко (2008)	347
4.2.7. Концепція навчального посібника Л. Кайдалової і Л. Пляки «Психологія спілкування» (2011)	348
4.2.8. Цінність навчального посібника «Основи психології та міжособове спілкування» Л. Засекіної та Т. Пастрик (2013)	348
4.2.9. О. Коломійцева «Навчальний посібник до спецкурсу “Психолінгвістика”» (1999): стислий аналіз . . .	349
4.2.10. Колективний навчальний посібник «Сугестивні технології маніпулятивного впливу» (2011; 2023) як актуальне видання	351
Висновки до розділу 4	355
ПІСЛЯМОВА	356
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	364
ПОКАЖЧИК ІМЕН	412
ПОКАЖЧИК ТЕРМІНІВ	420
РЕЗЮМЕ УКРАЇНСЬКОЮ І АНГЛІЙСЬКОЮ МОВАМИ	437

ПЕРЕДМОВА

Історична пам'ять є невід'ємним складником національної ідентичності. Усвідомлення спільності історичної долі нарівні з мовою і культурними традиціями об'єднує індивідуумів, окремі соціальні групи в нації, наділяє її членів почуттям духовної спорідненості. Такі колективні уявлення про минуле є соціокультурним феноменом колективної та індивідуальної самоідентифікації

(Ігор Симоненко¹)

Російсько-українська гібридна війна змінила свідомість українців. Ідеологія «русского мира» впродовж тривалого часу нав'язувала думку, що українська мова — це мова «мужицька», діалект російської мови², а українська мовознавча наука другосортна, підпорядкована російській, функціонує в її силовому полі. Навіювався погляд, що психолінгвістики в Україні немає і бути не може. Теоретичні напрацювання українських мовознавців у галузі психолінгвістики замовчувалися, не популяризувалися, не цитувалися, не поширювалися або ж привласнювалися.

Українські вчені поступово долають наслідки колоніальної залежності, лінгвоциду та етноциду з боку авторитарного режиму, а з початком повномасштабної російсько-української війни намагаються звільнитися не лише від впливу російської науки, але й від російськомовних праць, що популяризують ідеологію «русского мира». Назріла нагальна проблема показати, що чимало українських дослідників хоч і друкували свої праці ро-

¹ Симоненко І. Концептуальні засади державної політики пам'яті. Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/konceptualni-zasadi-derzhavnoi-politiki--pamyati-analichna>. (Дата звернення: 06.12.2024).

² Див.: Космеда Т. (2019а). Інтерпретація ідеологеми «українська мова» в сучасному російському мовознавстві: «Мова, як і природа, не має злої волі...». *Лінгвістичні студії* / наук. ред проф. А. П. Загнітко. Донецьк : ДонНУ імені Василя Стуса. Вип. 38. С. 78–84.

сійською мовою, оскільки рідна мова була заборонена (як у царській російській імперії) чи непопулярна (як у радянській імперії), проте українська наука попри заборони все ж розвивалася. Саме тому відкидати важливі праці українських учених сьогодні не можна лише тому, що вони були написані російською мовою, оскільки це хоч і тоталітарний період розвитку української науки, але його не слід ігнорувати, а потрібно належно обсервувати й важливе приймати. Про це слушно пишуть сучасні вітчизняні науковці: «³Якщо поглянути на біографії видатних українських учених, приміром, другої половини 20 століття, то виявиться, що їхній науковий доробок — це часто публікації у московських видавництвах або ж російськомовні праці, хоча й видані в Києві (для радянської людини мова науки — передусім російська)»⁴. Позитивно, що поступово вітчизняні науковці відходять від наративів «старшого брата». Зокрема, досліджуючи лінгвопсихологічну концепцію О. Потебні, А. Кришко, Т. Філіпович, Н. Ставчук та деякі інші вчені цілком слушно інтерпретують її як презентант власне української науки тоталітарного періоду її розвитку⁵.

Основними принципами сучасної української лінгвістики поряд з *антропоцентризмом* є, безперечно, *націєцентризм* — необхідність глибокого й усебічного знання національної традиції, розуміння і забезпечення її тяглості. Сьогодні виникла нагальна потреба вивищення засад української лінгвоісторіографії — насамперед необхідно усунути прогалини, піднести зумисно забуте, замовчуване, що було спровоковано російською імперською і радянською ідеологією. Зазначене — «ознака української гуманітаристики кінця ХХ – початку ХХІ ст.»⁶ загалом і найбільш актуальні завдання сучасного українського мовознавства зокрема.

³ Примітка. Тут і далі всі цитати наводимо курсивом.

⁴ Іщенко О., Степаненко М. (2024). Українська енциклопедистика в соціокомунікативних викликах сучасності ; наук ред. М. Железняк. Київ : Ін-т енциклоп. досл. НАН України. С. 57–58.

⁵ Кришко А. Ю., Філіпович Т. М., Ставчук Н. В. (2022). Психологічний напрям у вітчизняному мовознавстві. *Наук. вісн. міжнар. гуманіт. ун-ту*. Сер.: Філол. Вип. 53. Т. 1. С. 81–85.

⁶ Черемська О. С. (2021). Харківська філологічна школа в історії українського мовознавства 20–30 ХХ ст. : автореф. докт. ... філол. наук за спец. 10.02.01 — українська мова, Київ. С. 1.

«Українська лінгвоісторіографія — це важливий напрям сучасного українського мовознавства, мета якого всебічно окреслити історію розвитку вітчизняної лінгвістики від її початків до сьогодення, урахувавши формування й поступ наукових шкіл, осередків, а також з'ясування внеску окремих мовознавців у розвиток української лінгвістики з урахуванням специфіки часу, простору, панівної ідеології, провідних наукових парадигм» (огрубл. шрифт автор. — Т. К. і В. П.)⁷. На зазначене неодноразово вказували вітчизняні вчені. Порівняймо: «Якби психологічний та суб'єктивний чинники мовлення, яким О. Потебня надавав величезне значення, надалі були більш розвинуті його послідовниками, насамперед Л. Булаховським, то **батьківщиною психолінгвістики сьогодні називали б не Америку, а Україну**. Становлення психолінгвістичного напрямку в українському мовознавстві пов'язують насамперед з іменами, крім О. Потебні як засновника української психолінгвістики, Д. Овсянико-Куликовського (психологічне трактування мови текстів окремих письменників), І. Франка (психологічні засади штудіювання поетичного мовлення, обґрунтування ролі підсвідомості в процесі створення поезії), В. Підмогильного (спроба психоаналітичного опису творчості І. Нечуя-Левицького)...»⁸ тощо.

Історія української психолінгвістики — **це не лише наукові досягнення, але й портрети її представників**, які своїм «Я» творили **психологічний код нації**. Важливими параметрами мовної особистості в психолінгвістиці є *естетичні ідеали, морально-ідеологічні пріоритети, психологічна позиція в соціумі, психоемоційні інтенції творчого почерку*.

Поступ української психолінгвістики сьогодні цілісно не був досліджений, але українська психолінгвістика розвивалася в силовому полі тоталітарного суспільства й продовжує свій розвиток у посттоталітарний період — період української державності. Є нагальна необхідність ліквідувати названу прогалину

⁷ Космеда Т. (2022а). Історіографія української лінгвістики XXI століття: жанрові різновиди репрезентації. *Studia Ukrainica Varsoviensia*. Warszawa : Uniwersytet Warszawski. № 10. С. 75.

⁸ Папіш В. А. (2022а). Лінгвопсихоакцентуація елітарної мовної особистості: теорія, історія, дискурсивна практика. Вінниця; Ужгород : «Ліра». С. 13.

українського мовознавства, що мотивує *актуальність* цієї праці. На зазначене вказує і С. Кривенко, наголошуючи, що «*актуальним є узагальнення досягнень української психолінгвістики, в якій тривалий час означувалися орієнтації на радянську наукову школу — теорію мовленнєвої діяльності, її місце з-поміж інших галузей, напрямів світової лінгвістичної науки. Висвітлення міждисциплінарного характеру психолінгвістики, існування в її межах різних шкіл, напрямів і прямо протилежних методологічних підходів потребує розлогого контексту і значної джерельної бази*»⁹. Однак попри те, що цитована стаття вийшла у світ 2024 року, простежуємо декларацію великого значення представників російської радянської психолінгвістики, а також західної лінгвістики в становленні й розвитку психолінгвістики й відсутність презентації досягнень українських психолінгвістів тоталітарного й посттоталітарного періодів розвитку українського мовознавства. Про українську психолінгвістику сказано надто скупо. Порівняймо: «*Наукові ідеї теорії мовленнєвої діяльності стали підґрунтям для багатьох відомих учених-психолінгвістів України (О. Горошко <...>, Л. Калмикова <...>, Л. Засєкіна <...>. Вітчизняна психолінгвістика періоду Незалежності значно збагатилася своїм науковим та методологічним потенціалом. Галузь набула нової масштабності, нової якості завдяки розширенню теоретичних і прикладних аспектів, поглибленню міждисциплінарних зв'язків, дотриманню високих дослідницьких стандартів, що відповідають сучасним знанням про людину, є водночас і науковими, і соціогуманітарними*»¹⁰. Наведено поодинокі посилання. До того ж, не зазначено, що Олена Горошко, хоч і належить до сучасних українських мовознавців, але публікує свої праці виключно російською мовою і у ворожих московських виданнях. Зазначено, що в Україні функціонує лише один журнал із психолінгвістики (порівняймо: «*Сьогодні активні пошуки українських психолінгвістів відбито, зокрема, у науковому часописі «Psycholinguistics» (<https://psycholing-journal.com/index.php/journal>). Пропонований широкий спектр проблематики та галузевої багатоаспектності*

⁹ Кривенко С. (2024). Тенденції розвитку та пошукових перспектив. *Advanced Linguistics*. № 13. С. 28.

¹⁰ Там само. С. 31.

журналу засвідчує не тільки поважність академічного статусу, масштабність наукових інтересів психолінгвістів, а й стан у цій царині загалом, її перспективи»¹¹. Однак в Україні функціює два авторитетні журнали, що присвячені висвітленню психолінгвістичної проблематики: крім названого вище, у Волинському національному університеті імені Лесі Українки виходить у світ ще один — «*East European Journal of Psycholinguistics*» (<https://eejpl.vnu.edu.ua/index.php/eejpl>). Очевидно, думку про те, що «найвпливовішою в Україні з об'єктивних причин стала радянська школа психолінгвістики, у центрі уваги якої — складний феномен мовленнєвої діяльності»¹², безперечно, можна спростувати, оскільки аналіз розвитку саме української психолінгвістики в колоніальну й постколоніальну добу заслуговує на повагу через значний і вагомий її доробок, про який Сергій Кривенко, на жаль, не згадує.

З оглядових праць про основні тенденції психолінгвістики відомі статті Л. Засекіної «Тенденції розвитку вітчизняної психолінгвістики: методологічний огляд проблем та окреслення шляхів їх вирішення»¹³ і Н. Лешкової «Сучасна психолінгвістика: напрями, аспекти і концепції»¹⁴, присвячені в основному теоретико-методологічним проблемам розглядуваної науки. Однак попри задекларований номен «вітчизняний», обидві дослідниці побудували свої спостереження переважно на матеріалі російськомовних джерел, що й не дивно, оскільки в той час український досвід ще не був вивчений. Донедавна й у вищих навчальних закладах використовували переважно російськомовні посібники.

Т. Космеда й В. Папіш підготували оглядову статтю про розвиток української психолінгвістики в тоталітарний і посттоталітарний період. Щоправда, вона написана англійською мовою,

¹¹ Там само. С. 32.

¹² Там само.

¹³ Засекіна Л. (2007). Тенденції розвитку вітчизняної психолінгвістики: методологічний огляд проблем та окреслення шляхів їх вирішення. *Гуманіт. вісн. Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-ту імені Г. Сковороди*. Вип. 12. С. 144–148.

¹⁴ Лешкова Н. В. (2012). Сучасна психолінгвістика: напрями, аспекти і концепції. *Система і структура східнослов'янських мов*. Вип. 6. С. 97–105.

оскільки такі вимоги, на жаль, декларує авторитетний український журнал із психолінгвістики¹⁵.

Погоджуємося зі слушною думкою відомого українського історика Леоніда Зашкільняка про те, що без знань історії розвитку кожної науки «неможливо ідентифікувати себе, спільноту і людство в сучасному світі, усвідомити сенс і характер міжлюдських взаємин, обирати соціальні та ціннісні орієнтації повсякденної життєдіяльності. <...> не таємниця, що історичні знання не народжуються з нічого <...>. Вони є продуктом свідомої інтелектуальної діяльності людей — у новий і новітній час <...>. Хоча витворене професіоналами історичне знання поступово набуло вагомого суспільного значення, посівши провідні позиції в державних та громадських інституціях практично всіх країн світу, воно ніколи не займало всього простору історичної свідомості спільнот та індивідів, уживаючись (або конфліктуючи) з особистим і колективним досвідом, історичною пам'яттю»¹⁶. Отже, історична пам'ять, без сумніву, потребує відновлення і усвідомлення.

Мета цієї монографії — синтезувати здобутки українських мовознавців, активна діяльність яких припадає на період із другої половини XIX ст. і триває до сьогодні, тобто в тоталітарну та пост-тоталітарну добу. Назріла нагальна необхідність продемонструвати квоту національного в царині психолінгвістики. До розгляду обрано науковий доробок класиків української психолінгвістики та сучасних мовознавців, наукові зусилля яких стосуються тих чи тих аспектів психолінгвістики з указівкою на особливості розбудови психолінгвістичної теорії в межах окремих наукових осередків та наукових шкіл. Маємо намір сфокусувати увагу на особливостях розроблення лексикографійної проблематики в ракурсі психолінгвістики (ідеться про асоціативні словники), а також — здійснити огляд дидактичної літератури із психолінгвістики.

¹⁵ Kosmeda T., Papish V. (2025). Psycholinguistics in Ukraine — From emerging ideas of the late 19th century to its birth and development during totalitarian and post-totalitarian era. *East European Journal of Psycholinguistics*. Vol. 12 (1). P. 47–75. URL: <https://doi.org/10.29038/eejpl.2025.12.1.pap> (Дата звернення: 0.08.2025).

¹⁶ Зашкільняк Л. (2007). Сучасна світова історіографія : посіб. для студ. істор. спец. ун-ів. Львів : ПАІС. С. 3.

РОЗДІЛ I

**ЗАРОДЖЕННЯ І ПОСТУП
ПСИХОЛІНГВІСТИКИ В УКРАЇНІ: ДІЯЛЬНІСТЬ
ЗНАНИХ МОВОЗНАВЦІВ У ТОТАЛІТАРНУ ДОБУ
(др. пол. XIX – 80-ті роки XX ст.)**

Українське мовознавство виразно презентоване психолінгвістичними концепціями окремих дослідників, що зробили значний внесок у становлення і розвиток цієї науки, що на сьогодні потребує цілісного осмислення.

**1. 1. Геній Олександра Потебні (1835–1891).
Поняття *потебнянство*, *неопотебнянство*,
потебнезнавство, *потебніана*, *потебнянці* й *неопотебніанці*.
Основні постулати психолінгвістичної концепції вченого**

*<...> один із найбільших українських учених
і великий учений світу, окраса й гордоці нашого
народу — Олександр Потебня*

(Василь Сімович¹⁷)

*Потебнянство <...>, як сильна духовна течія,
як благодійний гольштром — поширює цю
багату думку, і із зерна виростає колос <...>, що
дає багатоманітні його відображення*

(Олекса Ветухов¹⁸)

Психологічний напрям в українському мовознавстві, у надрах якого формується психолінгвістика як наука, зароджується в др. пол. XIX ст., основоположником якої, без сумніву, уважають *Олександра Потебню*.

¹⁷ Сімович В. (2010). Олександр Потебня. Великий український мисленник-мовознавець. *Укр. мова*. № 3. С. 157. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrm_2010_3_21. (Дата звернення: 16.03.2024).

¹⁸ Цит за: Черемська О. (2020). Становлення і розвиток Харківської філологічної школи (XIX – перша третина XX ст.): моногр. / відп. ред. С. Я. Єрмоленко. Харків : Видавець Олександр Савчук. С. 128.

Чималий перелік публікацій, присвячених аналізу лінгво-софії українського мислителя, уміщено в бібліографічному покажчику «Олександр Опанасович Потебня: (До 170-річчя з дня народження)» (2005)¹. Відсилаємо читача й до ґрунтовної монографії Ольги Черемської «Становлення і розвиток Харківської філологічної школи (XIX – перша третина XX ст.)»², у третьому розділі якої «О. О. Потебня і Харківська філологічна школа»³ частково йдеться, зокрема, і про психолінгвістичну теорію О. Потебні⁴. Зазначена вчена наголошує, що «*О. О. Потебня пройшов складний шлях самоствердження: доводилося творити в умовах бездержавності; <...> його праці не мали широкого визнання*»⁵. Водночас науковиця актуалізує проспективне висловлювання Миколи Сумцова про те, що «*глибокі лінгвістичні й філософські думки, потроху жевріючи, не згасли, не вкрились попільом забуття, а все більше розгортаються, і все більше наростає число прихильників Потебні*»⁶.

Видатний учень О. Потебні⁷ Леонід Булаховський наголошував, що «*життя О. О. Потебні <...> не багате зовнішніми*

¹ Олександр Опанасович Потебня (2005) : (До 170-річчя з дня народження) : Біобібліогр. покажч. / уклад. : В. Ю. Франчук, Ф. Х. Широкоград, Ю. Ю. Полякова; вступ. ст.: Ф. Х. Широкоград; наук. ред. : Ф. Х. Широкоград; бібліогр. ред. : С. Б. Глибицька. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна. 79 с.

² Черемська О. (2020) Становлення і розвиток Харківської філологічної школи (XIX – перша третина XX ст.) : моногр. / відп. ред. С. Я. Єрмоленко. Харків : Видавець Олександр Савчук. 484 с.

³ Там само. С. 123–213.

⁴ Там само. С. 147–157.

⁵ Там само. С. 124.

⁶ Там само. С. 124.

⁷ *Примітка.* Л. Булаховський присвятив чимало праць огляду діяльності О. Потебні, порівн.: Булаховський Л. А. (1942а). Лінгвістична спадщина О. О. Потебні. *Вісник АН УРСР*. № 1–2. С. 102–112; Булаховський Л. А. (1951а). О. О. Потебня — видатний лінгвіст. *Вісник АН УРСР*. № 12. С. 35–47; Булаховський Л. А. (1951б). О. О. Потебня — великий мовознавець нашої Батьківщини (до 60-річчя з дня смерті). *Укр. мова в школі*. № 5. С. 7–15; Булаховський Л. А. (1952). Професор О. О. Потебня (До 60-річчя з дня смерті). *IX науч. сессия Киев. ун-та им. Т. Г. Шевченко : Тезисы докл. Секция филологии*. Киев : б/изд. С. 17; Булаховський Л. А. (1953). О. О. Потебня — видатний лінгвіст (1835–1891). *Мовознавство*. Т. 2. С. 5–18; Була-

подіями, але винятково змістовне як життя ученого з сильною творчою думкою...»²⁶. Крім того, Л. Булаховський суголосний із думкою, що О. Потебня «загублений в провінціальному університеті, <...> виявився значною мірою поза шляхами світової науки...»²⁷. Укладачі бібліографічного покажчика Леоніда Булаховського наголошують, що його «ставлення до <...> О. О. Потебні — окрема і яскрава сторінка нашої вітчизняної лінгвістичної науки і історії Харківського університету зокрема»²⁸. А далі наведено спогади Л. Булаховського про Вчителя, що прозвучали в промові до студентів-першокурсників (1928) в аудиторії ім. О. О. Потебні Харківського університету: «Ви перебуваєте в аудиторії імені Олександра Опанасовича Потебні <...> Вступивши до Харківського університету, ви повинні знати, що це великий учений і велика людина <...> — Потім уже з жартом: — Всі, хто вчиться на цьому факультеті, є, образно кажучи, до певної міри потебніанці...»²⁹.

О. Черемська докладно розглядає поняття *потебніанство*³⁰, презентуючи історію його становлення й наголошуючи, що «слово *потебніанство* сьогодні належить до пасивної лексики, але

ховський Л. А. (1961). Проф. О. О. Потебня (Промова на засіданні Відділу суспільних наук АН УРСР, присвяченому 125-річчю з дня народження О. О. Потебні). *Мовознавство*. Т. 16. С. 100–104.

²⁶ Цит. за: Леонід Арсенович Булаховський (1968). / Бібліографія складена Н. В. Королевич ; ред. С. М. Хазанет ; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні ; Академія наук УРСР. Київ : Наук. думка. С. 24.

²⁷ Там само. С. 24.

²⁸ Там само. С. 23–24.

²⁹ Там само. С. 3.

³⁰ *Примітка*. Термін *потебнянство*, очевидно, належить О. Ветухову, який його, як наголошує О. Черемська, уперше вжив. Функціують і орфографічні варіанти цього терміна: *потебніанство* чи *потебніянство*. Крім того, О. Ветухов указав і на інші терміни, пов'язані з потебнянством: *ранні потебнянці*, *гуртки потебнянців*, *потебнянські дослідження*, *потебнянська система*, *Потебнянський комітет*. Водночас О. Черемська зауважила, що «у зв'язку з ревізією потебнянської теорії в 30-ті роки ХХ ст. термін *потебніанство* набув негативної конотації» (Черемська О. (2020) Становлення і розвиток Харківської філологічної школи (ХІХ – перша третина ХХ ст.) : моногр. / відп. ред. С. Я. Єрмоленко. Харків : Видавець Олександр Савчук. С. 129).

в 20–30-х роках ХХ ст. воно вживалося досить активно. <...> *потебніанство* було не що інше, як вивчення і популяризація наукових ідей видатного мовознавця»³¹. О. Черемська актуалізує сподівання-рекомендації Дмитра Багалія, які викладені в його роботі «Олександр Опанасович Потебня» (1924)³², про те, що праці цього геніального вченого повинні бути надруковані Держвидавництвом України в 20-ти томах (більше 500 аркушів друку), що, на жаль, залишається нездійсненим побажанням до сьогодні. «Їх оцінка зроблена, робиться і робитиметься науковою критикою. Біографічні матеріали про його особу і життя є офіційні документи; його власне листування, спомини про нього сучасників, і ці біографічні матеріали повинні бути критично розробленими, ініціативу чого взяла на себе наукова **школа Потебні** <...>; вже зараз виросло “**потебніанство**”, яке розробляє його наукову спадщину. Тут ми зустрічаємо таких вчених, як акад. Д. Овсянико-Куліковський, А. Горнфельд, акад. М. Сумцов, Б. Лезин, О. Ветухов та інші»³³. Однак у сучасних словниках лінгвістичних термінів поняття **потебнянство** / **потебніанство** не зафіксоване. О. Черемська здійснює спробу осмислити цей термін та показати, у яких працях він актуалізований. На її думку, *потебніанство* включає такі дослідницькі аспекти, як: (1) лінгвофілософська концепція наукової школи О. Потебні; (2) напрям у розвитку суспільного знання; (3) створена учнями й послідовниками О. Потебні філософсько-поетологічна школа; (4) ревізійністський варіант теорії О. Потебні; (5) учення учнів О. Потебні (*потебніанців* чи *потебнянців*) та його послідовників поза Харківською науковою школою (*неопотебнянців*). О. Черемська висновкує, що «*потебнянство*, виникнувши як наукова

³¹ Черемська О. (2020). Становлення і розвиток Харківської філологічної школи (XIX – перша третина ХХ ст.) : моногр. / відп. ред. С. Я. Єрмоленко. Харків : Видавець Олександр Савчук. С. 124.

³² Багалій Д. (1924). Олександр Опанасович Потебня: загальна характеристика (промова на урочистих зборах Харківського Інституту народної освіти в 32 роковини смерті Потебні). *Червоний шлях*. 1924. № 4–5. С. 143.

³³ Цит. за: Черемська О. (2020). Становлення і розвиток Харківської філологічної школи... С. 124–125. У цитаті зберігаємо оригінальну орфографію.

школа О. О. Потебні, еволюціонувало в потужний світоглядно-філософський напрям у гуманітаристиці ХХ ст.»³⁴, який потрактовували неоднозначно. Ця дослідниця розмірковує і про термін **філологічна школа, створена учнями й послідовниками О. О. Потебні в Харківському університеті наприкінці ХІХ – у першій третині ХХ ст.**³⁵. Зауважмо, що психолінгвістичну теорію О. Потебні в 30-і роки ХХ ст. дещо критикували, називаючи її **суб'єктивно-ідеалістичною** та **психологічною течією буржуазного літературознавства** (А. Цейтлін)³⁶: подібна критика характерна для доби тоталітаризму.

Не сприймали теорію О. Потебні й за його життя, що стало предметом обговорення сучасних українських лінгвістів. У вітчизняному науковому обігу з'явився збірник наукових праць «Петро Олексійович Лавровський: наукова і науково-критична спадщина» (2019)³⁷, у Передмові до якого наголошено, що **«інтенсивні пошуки останніх десятиліть у галузі потебнезнавства та введення в науковий обіг <...> нових матеріалів епістолярного й напівофіційного характеру стали стимулом для відновлення інтересу до постаті П. О. Лавровського, його ролі в історії славістики та україністики, у становленні О. О. Потебні як творчої індивідуальності та науковця світового масштабу...»**³⁸. У тексті цього збірника простежуємо міркування про гостру критику, яка йшла від учителя О. Потебні *Петра Лавровського* щодо наукових концепцій та наукового дискурсу О. Потебні, і одночасно простежуємо спростування цієї критики сучасними дослідниками як надто суб'єктивної. Ідеться про те, що на підставі негативної рецензії, наданої П. Лавровським на

³⁴ Черемська О. (2020) Становлення і розвиток Харківської філологічної школи (ХІХ – перша третина ХХ ст.): моногр. / відп. ред. С. Я. Єрмоленко. Харків: Видавець Олександр Савчук. С. 127.

³⁵ Та само. С. 127.

³⁶ Там само. С. 129.

³⁷ Багалій (1924). Олександр Опанасович Потебня: загальна характеристика (промова на урочистих зборах Харківського Інституту народної освіти в 32 роковини смерті Потебні). *Червоний шлях*. № 4–5. С. 143–159.

³⁸ Петро Олексійович Лавровський (2019): наукова і науково-критична спадщина (до 190-річчя від дня народження): зб. наук. пр. Київ: ВД Дмитра Бураго. С. 3.

дисертаційну роботу О. Потебні «Про міфічне значення деяких обрядів і повір'їв» (мовою оригіналу — «О мифическом значении некоторых обрядов и поверий» /1865/), Рада історико-філологічного факультету Харківського університету не сформулювала позитивного рішення щодо дисертаційного дослідження О. Потебні. А. Гончаренко здійснює спробу з'ясувати мотиви, що спонукали П. Лавровського підготувати негативний висновок, порівняймо: *«Існують різні думки щодо причин суворої оцінки, серед яких дослідники, зокрема М. Ф. Сумцов, найчастіше схиляються до версії особистої неприязні між П. О. Лавровським та О. О. Потебнею»*³⁹. Обґрунтувавши свої міркування відповідним аналізом, А. Гончаренко вказав на некоректність висновку, наданого П. Лавровським. Г. Півторак натомість зауважив, що наукова й політична діяльність П. Лавровського *«в українському демократичному середовищі сприймається неоднозначно. Йому дорікають за досить різку критику однієї з праць О. Потебні, підтримку антинаукової концепції історика М. Погодіна, віддання служіння царському режимові тощо»*⁴⁰.

Простежуємо функціонування і терміна *потебнезнавство*, що, як видається, має таке значення: 'учення про концептуальні засади спадщини О. Потебні та їх розвиток у працях учнів і послідовників ученого'. Крім того, в українській науковій літературі натрапляємо й на термін *потебніана*, наприклад, назва матеріалів наукових читань — *«Львівська потебніана»*⁴¹. Термін *потебніана*, очевидно, можна інтерпретувати, як 'учення, присвячене дослідженню спадщини О. Потебні'. Повного опису навіть лінгвістичної потебніани на сьогодні не здійснено.

О. Черемська звернула увагу на діяльність потебнянців кінця ХІХ ст. та 20-х років ХХ ст., уналежнюючи до них Д. Багалія,

³⁹ Гончаренко А. В. (2019). Фразеологізм *чинить кашу* в інтерпретації О. О. Потебні і П. О. Лавровського. *Петро Олексійович Лавровський: наукова і науково-критична спадщина (до 190-річчя від дня народж.)*: зб. наук. пр. Київ : ВД Дмитра Бурого. С. 166.

⁴⁰ Півторак Г. П. (2019). Українська мова в наукових працях П. О. Лавровського. *Петро Олексійович Лавровський : наукова і науково-критична спадщина (до 190-річчя від дня народж.)*: зб. наук. пр. Київ : ВД Дмитра Бурого. С. 8–9.

⁴¹ Львівська потебніана (1997) : матер. наук. читань. Львів : Світ. 176 с.

А. Горнфельда, Б. Лезина, Б. Ляпунова, А. Машкіна, Д. Овсянниково-Куликовського, М. Сумцова, М. Халанського та В. Харцієва. Зазначена дослідниця наголосила, що в працях наведених вище дослідників спадщина О. Потебні не лише популяризувалася, але було надано ґрунтовну оцінку «оригінальних концепцій ученого з ретроспективною проєкцією розвитку його ідей»⁴².

Такі сучасні дослідники-літературознавці, як Ю. Тимошенко, О. Сінченко та Н. Науменко на початку ХХ ст. вводять у науковий обіг термін *неопотебнянство*, потрактовуючи його як учення, що належить не представникам Харківської філологічної наукової школи, які презентують тяглість традиції: ідеться про напрацювання представників інших наукових шкіл та осередків, які розвивають ідеї О. Потебні. До неопотебніаців уналежують, наприклад, Бориса Навроцького — автора монографії «Мова та поезія: нариси з теорії поезії» (1925). Про це, зокрема, пише, О. Сінченко (2015)⁴³. До неопотебніанців поч. 20-х років ХХ ст. відносять й Олену Курило, яка розвивала насамперед синтаксичне вчення О. Потебні, сповідуючи водночас і його психолінгвістичну концепцію. Зокрема, Олена Курило активізувала такі *потебнянські терміни*, як *народна психологія*, *психологія мови*, *чуття мови*, *суб'єктивізм мови*⁴⁴.

Незважаючи на достатньо велику кількість праць, присвячених аналізу набутку О. Потебні, до вивчення його *психолінгвістичної теорії* вчені зверталися рідше, хоча її ввели у світовий науковий контекст ще від 1996 р., щоправда, у літературознавчому аспекті. Цим завдячуємо американському науковцю, українському літературознавцю й філософу української діаспори І. Фізеру⁴⁵,

⁴² Черемська О. (2020). Становлення і розвиток Харківської філологічної школи... С. 129.

⁴³ Сінченко О. (2015) Неопотебнянство Бориса Навроцького. *Синопис текст контекст медіа*. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2015_2_4. (Дата звернення: 10.02.2025).

⁴⁴ Див. про це: Черемська О. (2020) Становлення і розвиток Харківської філологічної школи... С. 133–135.

⁴⁵ *Примітка*. Див. праці І. Фізера: «Psychologism and Psychoaesthetics» (1980); «Психологізм і психоестетика. Історично-критичний аналіз зв'язків» (1991); «Естетична теорія Олександра Потебні: дериват “Берлінської школи” чи концептуальне переосмислення її основних тверджень?» (до 100-ліття з дня смерті Олександра Потебні) (1991) та ін.

оскільки саме він побачив в українському генієві «*осягнення, які в зародковому вигляді містили чимало ідей, споріднених із тими, що набули розвитку в пізніших методологіях; натяки на майбутні шляхи розвитку наукової думки...*»⁴⁶. Він усвідомив намагання учених тоталітарного режиму пристосувати його психолінгвістичну концепцію до марксистської ідеології. Серед таких науковців, наприклад, Б. Лезин⁴⁷. І. Фізер вважає, що в ранньому потебніанстві виник ревізійністський варіант теорії вченого ідеологічно-історичного напрямку. Він наголошує, що в послідовників О. Потебні сформувалося «*відчуття концептуальної спорідненості, але скоро воно стало потеп пидит, що викликало розбіжність їхніх поглядів на мистецтво*»⁴⁸. І. Фізер переконаний, із чим однозначно погоджуємося, що усвідомити вчення О. Потебні можна лише на основі бачення всіх аспектів його теорії, його загальної історико-філологічної концепції. І. Фізер намагався довести, що все-таки можна вказати на «*серйозні помилки суб'єктивно-ідеалістичного характеру*», які відобразилися в концепції О. Потебні: йому, зокрема, **приписували й неокантіанство**. Однак, виправдовуючи О. Потебню, І. Фізер називає його «*майстром діалектичного матеріалізму*» та характеризує вчення знаного дослідника, як *стихійно-матеріалістичне чи стихійно-діалектичне*⁴⁹. Психолінгвістичні ідеї О. Потебні в радянські часи критикував і потебнянець (учень і послідовник О. Потебні, представник Харківської наукової школи) Л. Булаховський, який у 60-ті роки ХХ ст. також називав окремі думки свого Вчителя «*суб'єктивно-ідеалістичними*», насамперед це стосувалося інтерпретації слова як «*індивідуально-неповторно-*

⁴⁶ Фізер І. (1996). Психолінгвістична теорія літератури Олександра Потебні: метакритичне дослідження / передм. І. Дзюби. Київ : АТ «Обе-реги». С. 6.

⁴⁷ Див., напр.: Лезин Б. (1925) Дещо про теорію і психологію слова О. О. Потебні. *Червоний шлях*. № 1–2. С. 290–297; Лезин Б. (1922). Описание рукописей А. А. Потебни. *Бюлетень редакційного комітету для видання творів О. О. Потебні*. Харків. Ч. 1. С. 84–85.

⁴⁸ Фізер І. (1996). Психолінгвістична теорія літератури Олександра Потебні... С. 148–149.

⁴⁹ Там само. С. 14.

го акту». Л. Булаховський не сприймав твердження про «залежність психологічного змісту мови від характеру словесних значень»⁵⁰. До «методологічних хиб» О. Потебні критик відніс і його ідеї про індивідуальне й суб'єктивне в мовленні⁵¹, але, як бачимо, талановитий учень О. Потебні помилявся, оскільки критиковані ним ідеї метра психолінгвістики стали базовими в сучасній науці. А можливо, такі думки Л. Булаховському були нав'язані тогочасними радянськими ідеологами.

Недооцінені або переключені колись ідеї О. Потебні з кінця ХХ століття отримали нове життя і сучасну інтерпретацію в межах психолінгвістики як самостійного мовознавчого напрямку, зокрема неопотебнянці А. Кришко, Т. Філіпович та Н. Ставчук (2022)⁵² досліджують погляди О. Потебні в контексті розвитку психологічного напрямку в українському мовознавстві; Л. Грицик⁵³ та О. Стратан (1998)⁵⁴ розглядають психолінгвістичну теорію О. Потебні в колі літературознавчих проблем; М. Пещак (1985)⁵⁵ — у сфері дитячого мовлення; Т. Ковалевська⁵⁶ (2000) — у зв'язку з аспектами нейролінгвістичного програмування; В. Папіш схарактеризувала значення психолінгвістичної концепції О. Потебні для розроблення теорії лінгвопсихоакцен-

⁵⁰ Булаховський Л. А. (1961). Проф. О. О. Потебня (промова на засіданні Відділу суспільних наук АН УРСР, присвяченому 125-річчю з дня народження О. О. Потебні). *Мовознавство*. Т. 16. С. 103.

⁵¹ Булаховський Л. А. (1953). О. О. Потебня — видатний лінгвіст (1835–1891). *Мовознавство*. Т. 2. С. 8.

⁵² Кришко А. Ю., Філіпович Т. М., Ставчук Н. В. (2022). Психологічний напрям у вітчизняному мовознавстві. *Наук. вісн. міжнар. гуманіт. ун-ту*. Сер.: Філол. № 53. Т. 1. С. 81–85.

⁵³ Грицик Л. В. (2000). Психологічна школа Потебні і розвиток порівняльного літературознавства в Україні: Д. Овсянико-Куликовський. *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна. № 491. С. 445–449.

⁵⁴ Стратан О. (1998). Психологічна теорія Олександра Потебні: спроба феноменологічного дискурсу. *Наук. зап. НаУКМА*. 1998. Т. 4 : Філологія. С. 34–36.

⁵⁵ Пещак М. М. (1985). О. О. Потебня про психолінгвістичні проблеми засвоєння мови: (До 150-річчя з дня народж. вченого). *Укр. мова і літ. в шк.* № 9. С. 31–35.

⁵⁶ Ковалевська Т. Ю. (2020). Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування. Одеса : Астропринт, 2008. 324 с.

туації (2023)⁵⁷; С. Романчук (2009)⁵⁸ пов’язує ідеї О. Потебні з формуванням мовної культури студентів. І цей перелік можна продовжити.

В. Калашник (2006) погоджується з думкою І. Айзенштока, висловленою в праці «Потебня і ми» (1926), про те, що «**Потебню в нас проспали, як проспали багато інших українських національних геніїв**»⁵⁹ і «що наука західна обійшла Потебню, стверджуючи й розвиваючи ідеї нашого славетного співвітчизника. <...> Актуальність цих побажань і сподівань авторитетного потебнезнавця, на жаль, не втрачена й досі, оскільки на сьогодні не маємо ні повного видання праць Потебні, ні, відповідно, як цілісного осмислення всього створеного геніальним ученим-філософом, так і глибинного пізнання сутності найбільш плідних його ідей»⁶⁰. У наведеному контексті актуалізовано термін **потебнезнавець**. І хоча вже минуло 20 років після того, як ці слова з болем було висловлено, однак нічого з того, про що писав В. Калашник, не здійснилося.

Спробуємо стисло схарактеризувати **основні напрями психолінгвістичної теорії О. Потебні**⁶¹, узагальнивши його напрацювання в цій науковій царині та доповнивши наявні в науці відомості щодо характеристики аспектів і ракурсів психолінгвістичної теорії вченого, презентувавши комплексний підхід до цієї проблеми.

⁵⁷ Папіш В. А. (2022а). Лінгвопсихоакцентуація елітарної мовної особистості: теорія, історія, дискурсивна практика: моногр. / передне слово, наук. ред. проф. Т. А. Космеди. Вінниця ; Ужгород : Поліграфцентр «Ліра». 456 с.

⁵⁸ Романчук С. (2009). Психолінгвістичні засади філософії мови О. Потебні в контексті формування культури мови та комунікації у студентів ВНЗ. *Лінгвістичні студії*. Вип. 19. С. 292–296.

⁵⁹ Айзеншток І. (1926). Потебня і ми. *Життя й революція*. № 12. С. 35.

⁶⁰ Калашник В. С. (2006). Філософія словесного образу у працях О. О. Потебні. *Олександр Потебня: сучасний погляд*: матер. міжнар. чит., присв. 170-річчю від дня народж. фундатора Харків. філол. школи 11–12 жов. 2005 р. Харків : Майдан. С. 17.

⁶¹ *Примітка*. Матеріал цього параграфа частково презентований у такій публікації: Папіш В. А. (2024в). Українська психолінгвістика: ідеї Олександра Потебні. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Вип. 60. С. 325–338. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/lingvistics/article/view/15162>. (Дата звернення: 20.03.2025).

Справедливу оцінку напрацюванням О. Потебні в галузі психолінгвістики надав ще 1910 року хорватський мовознавець *Ватрослав Ягич*, наголосивши, що *«філософським роздумам про мову у зв'язку із психічними процесами слов'янська філологія зовсім не багата <...> найбільше заглиблювався у такі питання О. Потебня...»*⁶².

Описуючи психолінгвістичну теорію, яку презентував О. Потебня, І. Фізер виокремлює такі її складники: **(1)** пізнавальна потужність мови; **(2)** активна генеративна роль слова в процесі думання та образотворення; **(3)** учення про три компоненти словесного й мистецького акту; **(4)** розуміння мистецтва як діяльності та співтворчості продуцента й реципієнта; **(5)** положення про принципову незакінченість мистецького твору і його подальше життя в нескінченних змінних сприйняттях, зокрема й в історичній перспективі; **(6)** думки про підсвідомість та її роль у процесі творчості; **(7)** розуміння міфу та ін.⁶³.

Зауважмо, що в сучасній психолінгвістиці не проводять чіткої межі між мовознавством та літературознавством, як це було і в ХІХ ст., а тому виділені І. Фізером проблеми проєктуються не лише на літературознавство, але й на лінгвістичні дослідження, синтезуючись у концептуальних ідеях не тільки суто психолінгвістики, але й когнітивної лінгвістики.

Важливо те, що О. Потебня був добре обізнаний із зарубіжними лінгвопсихологічними теоріями не лише В. фон Гумбольдта, але й Т. Ватца, Й. Гербарта та Г. Лотце, М. Лацаруса та Г. Штейнтала. Науковий текст О. Потебні виразно інтертекстуальний, оскільки в ньому міститься чимало цитат, посилань на праці зазначених дослідників. Але теорія О. Потебні, як переконані вітчизняні вчені, *«підносилася над подібними теоріями західноєвропейської науки»*. Крім того, як зауважує О. Білодід, філософсько-психологічна концепція О. Потебні стала *«своєрідним приступом до грандіозної праці, що мала показати історію*

⁶² Ягичъ И. В. (1910). Исторія славянскої філології. Вып. 1. Санктъ-Петербургъ. С. 905.

⁶³ Фізер І. (1996). Психолінгвістична теорія літератури Олександра Потебні: метааналітичне дослідження / передм. І. Дзюби. Київ : АТ «Обереги». С. 10.

розвитку думки в слові, участь слова у створенні послідовного ряду систем, які охоплюють відношення людини до реального світу»⁶⁴. Як наголошує О. Черемська, «...незважаючи на те, що О. О. Потебня намагався визначити суть слова як презентанта думки в душі лейбніцівської теорії про перцепції та аперцепції, його висновки виявилися ширшими за теоретичні постулати Г. Лейбніца, який розтлумачував уяву, сприйняття, художній твір в душі матеріалістичної традиції...»⁶⁵. Водночас О. Червінська переконана, що «*попри прагнення Потебні зайняти відповідну позицію в традиційному руслі тогочасного філологічного спрямування, він вийшов далеко за межі німецької класичної наукової традиції, охоплюючи світовий досвід філософського дискурсу у власний спосіб*»⁶⁶.

Ідеї О. Потебні відіграли вагомий роль на зародковому етапі становлення української психолінгвістики. Це були, власне, лише її початки. Важливо, що О. Потебня розглядав психологічні явища в тісному зв'язку з духовно-практичною діяльністю людини, про що йдеться в його засадничій праці «Думка й мова» (в оригіналі — «Мысль и язык», 1862, перевид. 1993): цю монографію видатного вченого К. Чехович ще 1931 року назвав «*програмою*» для психолінгвістики⁶⁷.

Деякі сучасники О. Потебні вказували на надмірне його захоплення теорією В. фон Гумбольдта. Однак, на відміну від указанного вченого, О. Потебня зважив на методологічні положення, які цей дослідник не розглядав: ідеться про роль слова в пізнанні людиною довкілля, оскільки О. Потебня переконував, що *слово* — це творчий процес мовлення і пізнання (мови й думки), який базується на врахуванні таких чинників, як **(а)** комплекс зву-

⁶⁴ Білодід О. І. (1977). Граматична концепція О. О. Потебні. Київ : Вища школа. С. 298.

⁶⁵ Черемська О. (2020) Становлення і розвиток Харківської філологічної школи... С. 148.

⁶⁶ Червінська О. (2010). Після Потебні, після Білецького, після Чижевського, після Затонського: сучасна українська літературознавча думка в межах ідей герменевтики та рецептивної теорії. *Питання літературознавства* : зб. наук пр. ЧНУ ім. Ю. Федьковича. Чернівці. Вип. 81. С. 6.

⁶⁷ Чехович К. (1931). Олександр Потебня — український мислитель-лінгвіст. Варшава, б/в. С. 49–50.

ків (чи один звук), **(б)** знак, або уявлення і **(в)** значення. Водночас О. Потебня вказував і на *психологію сприйняття звуків*, зокрема схарактеризував асоціативні значення деяких із них, започаткувавши *теорію звуко символізму*. На його думку, наприклад, «*a* — загальний вираз рівномірного, тихого, ясного почуття, спокійного спостереження, але разом із тим і подиву; *y* — прагнення суб'єкта віддалити від себе предмет, почуття протидії, страху тощо; *i* — вираження бажання, любові, прагнення наблизити до себе предмет, асимілювати його сприйняття»⁶⁸.

Л. Булаховський писав про теорію свого Вчителя, викладену в засадничій роботі укр. «Думка й мова», щодо вияву психологічної категорії *збудження* та лінгвофілософської категорії *запозичення*, порівняймо: «*Збудження ззовні — привід для розгортання свого, і питати треба не стільки про те, що і від кого запозичено, скільки про те, що створено, що додано в результаті діяльності, збудженої відповідним поштовхом чи поштовхами від інших <... > Запозичати — значить брати для того, щоб, можливо, внести до скарбниці людської культури більше чи навіть значно більше, ніж одержано в певний момент історії*»⁶⁹.

Важливо усвідомити, що, як наголошувалося, О. Потебня здійснював рецепцію західноєвропейського мовознавства й на цій основі **(1)** сформулював власний погляд на мову, актуалізувавши методологічні *психологічні постулати* й **(2)** *обгрунтувавши процес відображення в мові чуттєвих станів душевного життя людини; (3)* увів у науковий обіг поняття *духовна особистість*, що згодом трансформувалося в поняття *лінгвоперсона (мовна особистість)*, яке стало ключовим терміном сучасної теорії лінгвоперсоналогії⁷⁰. О. Потебня **(4)** актуалізував термін *теорія духовної здібності* та узагальнив основні параметри цього поняття⁷¹, яке сьогодні інтерпретуємо як *мовна спромож-*

⁶⁸ Докл. про це див.: Космеда Т. (2000). Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка. С. 67.

⁶⁹ Булаховський Л. А. (1953). О. О. Потебня — видатний лінгвіст (1835–1891). *Мовознавство*. Т. 2. С. 7–8.

⁷⁰ Потебня А. А. (1993). *Мысль и язык*. Киев : СИНТО. С. 37.

⁷¹ Там само. С. 41.

ність особистості, її компетентність, лінгвокреативність. Учений (5) передбачив, що «закони розвитку мови в недалекому майбутньому буде віднесено до індивідуальної психології»⁷². (6) Підтримуючи гіпотезу про Божественне походження мови, він пов'язував першу досконалу мову з *блаженством*, що згодом було втрачене людиною разом із першим гріхом. На думку О. Потебні, (7) давніша мова була більш етичною, багатшою «звучками й граматичними формами»⁷³. У четвертій частині книги укр. «Думка і мова» (IV. «Мовознавство і психологія») ґрунтовно пояснено методологічні постулати психолінгвістики *щодо єдності (а) свідомого й несвідомого, (б) раціонального й ірраціонального*. Ідеться також про (в) духовні явища, що не можуть бути пояснені психологією, зокрема (г) це *категорія творчість душі*⁷⁴.

Важливим аспектом психолінгвістичної концепції О. Потебні є його *вчення про психологічну природу слова*. Про це згодом писав і Л. Булаховський, характеризуючи наукові досягнення свого наставника як різностороннього мислителя, неперевершеного дослідника *природи художнього слова*.

Розмірковуючи про природу слова, сучасні вчені актуалізують аксіому про єдність змісту й форми. О. Потебня розробив теоретичні постулати уявлення про слово, що сьогодні розглядають як складник концепту, асоціативного значення. Зокрема й поняття *внутрішньої форми слова* учений пов'язує з людською *здатністю до породження асоціації*, яку він розглядає як «взаємовідношення змісту думки і свідомості», оскільки кожна асоціація пояснює, «як уявляє людина власну думку», а *внутрішня форма слова* — це образ образу⁷⁵.

Думки сучасних дослідників про *модальність тексту* перегукуються з потебнянським його розумінням, порівняймо: що більше «я підготовлений до читання відомої книги, до слухання відомої мови», що «сильніші <...> аперцептивні ряди, то легше прийде “розуміння і засвоєння”», то «швидше відбудеться

⁷² Там само. С. 39.

⁷³ Там само. С. 12.

⁷⁴ Там само. С. 49.

⁷⁵ Там само. С. 73.

аперцепція» (Потебня А. А. (1999). Собр. тр., 1999 — переклад автор. — Т. К. і В. П.). **(1)** Про психологічну схожість автора й читача сьогодні пишуть провідні мовознавці й літературознавці. Розмірковуючи про особистісний чинник у мовленні, учений наголошував на здатності **(2)** творчої особистості формувати «особливий погляд на світ»⁷⁶, **(3)** володіти «миттєво-індивідуальною» спроможністю і по-своєму його сприймати⁷⁷. На думку вченого, кожна **(4)** особистість «обдарована свідомістю і свободою»⁷⁸. О. Потебня моделює такі терміни сучасної психолінгвістики, як психологічне значення слова, суб'єктивний зміст, суб'єктивний настрій, асоціативне мислення, об'єктивація думки, чуттєве сприйняття⁷⁹.

Учений створив не лише психологічну модель породження слова (формування уявлень; психічні закони асиміляції, аперцепції та асоціації; психологічне підґрунтя виникнення образу й поняття; теорію внутрішньої форми слова), але йому належить і психологічне вчення про породження частин мови й речення, що мотивовано, як переконує О. Потебня, чинником осягнення свідомістю людини явищ і процесів довкілля. Т. Космеда⁸⁰ та О. Халіман⁸¹ показали, що саме О. Потебня заклав початки граматики оцінки, насамперед морфології оцінки, продемонструвавши особливості вияву оцінних функцій системою частин мови⁸².

Дослідник спроектував свої знання на питання психології становлення граматичної структури слов'янських мов, що й

⁷⁶ Там само. С. 29.

⁷⁷ Там само. С. 35.

⁷⁸ Там само. С. 37.

⁷⁹ Див. про це: Папіш В. А. (2022а). Лінгвопсихоакцентуація елітарної мовної особистості: теорія, історія, дискурсивна практика: моногр. / передне слово, наук. ред. проф. Т. А. Космеди. Вінниця ; Ужгород : Поліграфцентр «Ліра». 456 с.

⁸⁰ Див.: Космеда Т. (2000). Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики... С. 72–77.

⁸¹ Халіман О. В. (2019). Граматика оцінки: морфологічні категорії української мови : моногр. Харків : Майдан. 458 с.

⁸² Див., напр.: Космеда Т. А., Халіман О. В. (2010). Розвиток ідей О. Потебні щодо граматикалізації категорії оцінки як наслідку взаємодії філософських категорій — проекція на категорію числа. *Вісн. Харків. нац.*

пояснює відображення відповідних національних особливостей мов у граматиці, а не лише в лексиці.

О. Потебня осмислив *психологічну основу тексту*, припускаючи можливість **(1)** «пізнання несвідомого через свідоме», **(2)** наполягаючи на «зближенні мовознавства із психологією, за якого стала можливою думка про рецепцію мови через психологічну призму й, навпаки, очікувати від досліджень мови нових досягнень у галузі психології»⁸³. Він, власне, **(3)** запропонував новий на той час напрям, номінуючи його *лінгвістична психологія*⁸⁴, тобто йшлося саме про *психолінгвістику*.

Геній українського мовознавства **(1)** був переконаний, що кожна наука ґрунтується на системі спостережень, а **(2)** «самостереження» дає можливість зібрати низку «психологічних фактів», які повинні бути осмислені й схарактеризовані⁸⁵. **(3)** Психологізм він сприймав у єдності мови й творчого мислення: «Мова — це засіб не виражати вже готову думку, а створювати її так, щоб вона не відображала світогляд, а актуалізувала його діяльність»⁸⁶.

Значне місце в теорії вченого посідала *культурно-психологічна роль фольклору*, що засвідчено в таких його працях, як «Про деякі символи в слов'янській народній поезії»⁸⁷ (1860) (мовою оригіналу — «О некоторых символах в славянской народной поэзии»), «Про міфічне значення деяких обрядів та повір'їв» (1865) (мовою оригіналу — «О мифическом значении некоторых обрядов и поверий»), «Про купальські вогні та споріднені з ними уявлення» (1867) (мовою оригіналу — «О купальских огнях и сродных с ними понятиями») (1867), «Про Долю та споріднені з нею істоти» (мовою оригіналу — «О Судьбе и сродных с ней

ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. Філологія : зб. наук. пр. Харків, № 910. Вип. 60. Ч. 1: Мовознавство. Літературознавство. С. 543–547.

⁸³ Потебня А. А. (1993). Мысль и язык... С. 39.

⁸⁴ Див. про це: Лешкова Н. В. (2012). Сучасна психолінгвістика: напрями, аспекти і концепції... С. 97–105.

⁸⁵ Потебня А. А. (1993). Мысль и язык... С. 40.

⁸⁶ Там само. С. 43.

⁸⁷ *Примітка*. Назви праць О. Потебні даємо в перекладі українською мовою. Перекладів українською їх, на жаль, на сьогодні немає.

поняттях») (1867), «Із лекцій з теорії словесності: Байка. Прислів'я. Приказка» (мовою оригіналу — «Із лекцій по теорії словесности; Басня. Пословица. Поговорка») (1894), «З нотаток з теорії словесності» (мовою оригіналу — «Із записок по теорії словесности») (1905).

О. Потебня намагається визначити **(1)** сутність поетичних символів, відображених у фольклорі, зокрема пов'язує деякі символи з міфологемами *вогню* і *морозу*. Діяльність ученого була спроектована на з'ясування особливостей таких жанрів фольклору, як пісня, замовляння, закляття, прикмета, а також на обрядову символіку. У зазначених працях **(2)** простежуємо *формування слов'янської лінгвофілософії*, **(3)** у якій О. Потебня, актуалізуючи й ідеї В. фон Гумбольдта, *пов'язував мову з (а) «народним духом», (б) унікальністю культури, (в) мовомисленням та (г) етнографією*. Крім того, **(4)** він відчував *енергію материнського слова* й був переконаний, що *силу людині дає тільки рідна мова*. Сьогодні на базі цього положення розроблено теорію *етнопсихолінгвістики*, порівн.: «Якби мови були лише засобом означення думки вже готової, утвореної поза ними, <...> а відмінність між мовами лише зовнішня і суттєва, <...> прив'язаність до своєї мови є лише справа звички, позбавленої глибоких основ, то люди почали б змінювати мову з тією ж легкістю, як змінюють одяг»⁸⁸.

О. Потебню можна вважати й *засновником української лінгвоемоціології*, оскільки в праці «Думка і мова» (в оригіналі — «Мысль и язык») є підрозділ «Мова почуттів і мова думки», у якому, зокрема, ідеться про *категорію вигуку*, що послідовно вербалізує емоції і почуття людини. Як переконаний дослідник, *вигук — це миттєва реакція на «стан душі»*. Учений закликає розмежовувати почуття і чуття, а також *вияв волі (імператив)*, наголошуючи, що *«радість і печаль — це почуття, а рішучість, нерішучість — це вияв волі»*⁸⁹. Він уважає, що *почуття*

⁸⁸ Потебня А. А. (1993). Мысль и язык... С. 162.

⁸⁹ Див. про це: Космеда Т. (2000). Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики... С. 65.

супроводжують думку й залежать від неї, розмірковує про функції інтонації, що безпосередньо пов'язані з емоціями⁹⁰, та ін.

Учений розробив і важливі питання шкільної науки щодо вивчення мови, зокрема (1) психологічну мотивацію засвоєння мови, яка ґрунтується на переконанні, що (2) вроджені лінгвістичні задатки слід спрямовувати передусім на опанування рідної мови, а потім уже — іноземної, тобто О. Потебня акцентував, що в ранньому віці дітей варто «захистити» від іноземної мови. Знаково, що в листі до Олени Штейн він називає російську школу, у якій вивчали п'ять мов, ідіотською. А заведену в дворянських сім'ях традицію — примушувати дітей змалечку вчити кілька мов — уважав шкідливою, оскільки «така величезна кількість ідіотів не виникла б із такого виховання»⁹¹.

Чимало потебнянських ідей у майбутньому були заново «відкриті» іноземцями. Причину цього Василь Сімович раніше за О. Черемську цілком слушно пояснює так: «Ясна річ, що коли б твори О. Потебні були написані іншою мовою, не — одною зі слов'янських, та ще до того не були видані в дуже провінційних містах російської імперії (напр., Воронежі), то його думки свого часу були б здивували весь учений світ на заході Європи й не потрібно було б ученим німцям доходити до них <...> Та й так він — перший і найбільший мовознавець, мисленник поміж усіма слов'янами, й досі ніхто не дорівняв нашому вченому в тому, щоб так глибоко розуміти й розбирати мовні явища»⁹².

⁹⁰ Див. про це: Сліпецька В. Д. (2017). Лінгвістика емоцій: формування і розвиток (історико-теоретичний опис; бібліографічний покажчик): моногр. / наук. ред. проф. Т. А. Космеди. Дрогобич : Ред.-вид-ий відділ ДДПУ ім. Івана Франка. 354 с.; Сліпецька В. Д. (2016). Олександр Потебня і лінгвістика емоцій. *Вісн. Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна*. Сер.: Філол. Вип. 74. Харків : Вид-во ХНУ ім. В. Н. Каразіна. С. 39–42; Сліпецька В. Д. (2017). Лінгвістика емоцій: етапи формування і розвитку. *Ukrainian Studies and the Slavic world / Faculty of Philology, University of Belgrade*, Chief editor L. Popovic. Belgrade. С. 203–212.

⁹¹ Потебня О. (1992). Про вивчення іноземних мов дітьми. Лист до Олени Штейн. *Потебня О. Мова. Національність. Денаціоналізація. Статті і фрагменти* / упор. і вст. стаття Ю. Шевельова. Нью-Йорк : Українська вільна академія наук у США. С. 139.

⁹² Сімович В. (2010). Олександр Потебня. Великий український мисленник-мовознавець. *Укр. мова*. № 3. С. 158.

* * *

Лінгвофілософія О. Потебні презентує сучасний синкретизм гуманітарних наук — мовознавства, літературознавства, психології, культурології, філософії. У фокусі модерних критеріїв наукового пізнання методологічні постулати О. Потебні сприймаються абсолютно по-сучасному.

Огляд психолінгвістичних ідей ученого дає змогу простежити, як формувалися початки сучасної української психолінгвістики. Методологічні засади психолінгвістики в часи О. Потебні лише з'являлися, але український мислитель зумів закласти ґрунт для усвідомлення ключових положень теорії психолінгвістики, що актуальні до сьогодні, а саме: указуючи на особливості *взаємозв'язку мови й психології*, дослідник уперше запропонував **(1) психологічну концепцію породження слова**; усвідомив **(2) культурно-психологічну роль фольклору для розуміння феномену народної творчості**; указав на **(3) значення рецептивного досвіду для мовленнєво-мисленнєвого сприйняття довкілля**; розробив початки **(4) теорії дитячої психології в процесі оволодіння мовою**; **(5) теорії мовної особистості**, **(6) лінгвоемоціології** та **(7) теорії звуко символізму**; запропонував **(8) психологічну концепцію інтерпретації і породження тексту**, а також **(9) деякі теоретичні положення лінгвоемоціології**, указав на **(10) психологічні основи породження граматичних одиниць**.

О. Потебня — один із найвишуканіших українських інтелектуалів др. пол. XIX ст. Його прізвище стало основою моделювання таких термінів, як *потебнянство, неопотебнянство, потебнезнавство, потебніана, потебнянці* та *неопотебнянці*. Однак його погляди не стали методологічними в психолінгвістиці імперської російської держави, до складу якої входила Україна, а свої праці через тоталітарну політику видатний учений змушений був писати російською мовою. На сьогодні ще не здійснено перекладу усіх його праць українською мовою, що необхідно в найближчому майбутньому зробити. Важливо й популяризувати психолінгвістичну теорію О. Потебні, оскільки вона недостатньо відома західній науковій традиції.

1. 2. Ідеї Д. Овсянико-Куликовського (1853–1920) в контексті становлення української психолінгвістики⁹³

<...> В українській культурі чимало <...> постатей з ореолом інтелектуальності. До них належить і вчений-філолог Дмитро Овсянико-Куликовський. <...> Його інтелект вирізнявся академічною різноплановістю й взірцевою самокритичністю

(Ярослав Голобородько⁹⁴)

Дмитро Овсянико-Куликовський належить до відомих українських учених, презентантів *Харківської психолінгвістичної школи*. Його вважають одним із найталановитіших учнів О. Потебні й послідовників його психолінгвістичної теорії. Хоча, як уважає І. Фізер, «на відміну від Потебні, Овсянико-Куликовський приділяв велику увагу критичному аналізу, який, правда, не вельми співвідноситься з теоретичним потебніанством. Це швидше суміш психологічних, соціологічних та ідеологічних тверджень у дусі російської критики того часу»⁹⁵. Зазначений дослідник був переконаний, що «студії Овсянико-Куликовського над Чеховим, Герценом, Михайловським, Гейне, Гете, написані в основному з тої самої критичної позиції. Їхня переважно психологічна орієнтація поєднує **переосмислене потебніанство** з психологічними поглядами Т. Рібо, В. Вундта і Леві-Брюля»⁹⁶. І. Фізер, як бачимо,

⁹³ *Примітка*. Частково матеріал, викладений у цьому параграфі, викладено в такій статті: Папіш В. (2024а). Ідеї Дмитра Овсянико-Куликовського в контексті становлення української психолінгвістики. *Мовознавчий вісник* : зб. наук. пр. Вип. 36. С. 151–157. URL: <https://ling-ejournal.cdu.edu.ua/issue/view/379>. (Дата звернення: 10.05.2025).

⁹⁴ Голобородько Я. (2013). Літературознавець психоаналітичного напрямку. (До 160-річчя від дня народж. Дмитра Овсянико-Куликовського). *Укр. літ. в загальноосв. шк.* № 2. С. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ulvzsh_2013_2_2. (Дата звернення: 22.05.2025).

⁹⁵ Фізер І. (1996). Психолінгвістична теорія літератури Олександра Потебні: метакритичне дослідження. Київ : Academia. С. 137.

⁹⁶ Там само. С. 140–141.

актуалізує термін *теоретичне потєбніанство* й *переосмислене потєбніанство*, оскільки Д. Овсянико-Куликовський наслідував теоретичні постулати О. Потєбні, переосмислюючи їх та спираючись на концепції тогочасних зарубіжних учених. Українська психолінгвістика розвивалася з урахуванням і зарубіжного досвіду, а не в ізоляції від нього. Д. Овсянико-Куликовський, як наголошує О. Черемська, *«погоджуючись із думкою О. О. Потєбні, про те, що джерелом виступає мова, шукав їхнє джерело й поза мовою, зокрема у психофізіології та соціології»*⁹⁷, тобто актуалізуючи сучасний принцип міждисциплінарності. Зазначмо, що й харківський учений Сергій Вакуленко також намагався (услід за І. Фізером) порівняти постулати О. Потєбні та Д. Овсянико-Куликовського, зокрема й щодо інтерпретації слова в аспекті художнього мовлення. Він наголошував, що учень, хоча й зважав на погляди свого Вчителя⁹⁸, однак пропонував *«на їх основі нові шляхи розв'язання підставових проблем, дотичних до теми взаємин між мовою та мисленням в обох його головних формах — поетичній (мистецькій) та прозаїчній (науковій)»*⁹⁹.

Окреслімо особливості психолінгвістичної теорії Дмитра Овсянико-Куликовського, усвідомлюючи, що його напрацювання презентують оригінальну авторську концепцію, а не сліпе наслідування методології Вчителя. Актуалізуючи вчення О. Потєбні, Д. Овсянико-Куликовський *«йшов своїм шляхом й доходить самостійних висновків»*¹⁰⁰.

У віці 34 років цей учений уже був доктором філологічних наук, знавцем індоіранської філології, однак під впливом психолінгвістичної концепції О. Потєбні змінив вектор наукових пріоритетів і поставив собі за мету здійснити *«психологічне дослідження творчості й творінь великих письменників-художників*

⁹⁷ Черемська О. (2020). Становлення і розвиток Харківської філологічної школи... С. 130.

⁹⁸ Вакуленко С. В. (1998). Естетична вартість слова в концепції Дмитра Овсянико-Куликовського. *Вісн. Харків. ун-ту*: Спадщина Д. М. Овсянико-Куликовського та сучасна філологія. Харків: «ОКО». С. 20–26.

⁹⁹ Там само. С. 20.

¹⁰⁰ Там само. С. 20.

*і поетів-ліриків»*¹⁰¹. Свої праці українець-інтелектуал писав російською мовою, як і О. Потебня, що було прийнято в російській імперії через заборону української мови, і, мабуть, через це його науковий набуток в останні роки став менше привертати увагу українських дослідників, хоча повинен *«розглядатися саме під кутом зору сучасних актуальних напрямів мовознавства, як-от: когнітивної лінгвістики, прагмалінгвістики, психолінгвістики тощо»*¹⁰². У період російсько-української війни ми навчилися відкидати й заперечувати чи трактувати російськомовні праці як такі, що мають асимілятивний негатив, але варто пам'ятати, що за чужим словом як атрибутом тоталітарної держави часто простежується поступ й української науки, що потребує відповідного осмислення.

В українській науці Д. Овсянико-Куликовський відомий як історик і критик літератури, теоретик літературознавства, філософ, культуролог, але менше — як психолінгвіст. Однак усе ж сучасні вчені згадують ім'я Д. Овсянико-Куликовського в контексті проблем, пов'язаних із психолінгвістикою. Зокрема, Т. Космеда характеризує своєрідність інтерпретації лінгвофілософської категорії оцінки, що презентовано в працях цього вченого: ідеться про психологічні основи оцінки (1998)¹⁰³; трактування естетичної вартості слова. Як було наголошено, діяльність Д. Овсянико-Куликовського критично оцінив представник Харківської наукової школи С. Вакуленко (1998)¹⁰⁴. Про пізнання ученим психології

¹⁰¹ Голобородько Я. (2013). Літературознавець психоаналітичного напрямку. (До 160-річчя від дня народж. Дмитра Овсянико-Куликовського). *Укр. літ. в загальноосв. шк.* № 2. С. 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ulvzsh_2013_2_2. (Дата звернення: 22.05.2025).

¹⁰² Космеда Т. А. (1998). Лінгвофілософська категорія оцінки в системі поглядів Д. М. Овсянико-Куликовського. *Вісн. Харків. університету*. Харків : «ОКО». № 411: Спадщина Д. М. Овсянико-Куликовського та сучасна філологія. С. 267.

¹⁰³ Там само. С. 267–273.

¹⁰⁴ Вакуленко С. В. (1998). Естетична вартість слова в концепції Дмитра Овсянико-Куликовського... С. 20–26.

геніальності пише О. Цівкач (1998)¹⁰⁵; біографію Д. Овсянико-Куликовського в контексті розвитку історичної, психологічної та лінгвістичної наук по-новому осмислює історик О. Ладиґа (2003)¹⁰⁶; окреслені постулати філософії мови в спадку науковця досліджує В. Свищо (2021)¹⁰⁷; інтерпретацію психології обдарованості, яку запропонував учений, характеризує Е. Загурська (2017)¹⁰⁸. Перелік праць, у яких презентовано рецепцію спадщини Д. Овсянико-Куликовського, можна продовжити. Водночас зазначмо, що, незважаючи на чималу кількість наукових розвідок, які характеризують аспекти лінгвістичної діяльності цього науковця, належної **систематизації його психолінгвістичних поглядів здійснено не було**. Праці цього дослідника, вільні від схематизму й примітивізму, залишаються актуальними, потрібними для відновлення історичної пам'яті та усвідомлення ролі українських інтелектуалів у розвитку національної науки та нації загалом.

Розвиток ідеї про «**психологічний світ особистості**» Д. Овсянико-Куликовський розпочав задовго до зустрічі з О. Потебнею. Від природи, як зауважують дослідники, учений був невпевнений у собі й *презентував психотип інтроверта*. Він удався до «*внутрішнього самошліфування і психічної самокорекції*», оскільки мав серйозні сумніви і щодо своїх здібностей, і щодо уявлення про ставлення до нього з боку зовнішнього

¹⁰⁵ Цівкач О. М. (1998). Творчество Адама Мицкевича в свете концепции Д. Н. Овсянико-Куликовского о психологии гениальности. *Вісн. Харків. ун-ту*. Харків : «ОКО». № 411: Спадщина Д. М. Овсянико-Куликовського та сучасна філологія / редкол. : Л. Г. Авксент'єв (відп. ред.) та ін. С. 49–50.

¹⁰⁶ Ладиґа О. І. (2003). Суспільно-політична думка в Російській імперії другої половини XIX – на початку XX століття. Д. М. Овсянико-Куликовський : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 — всевітня історія / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ. 20 с.

¹⁰⁷ Свищо В. Ю. (2021). Філософія мови Дмитра Овсянико-Куликовського : моногр. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла». 216 с.

¹⁰⁸ Загурська Е. В. (2017). Психологічний спадок Д. М. Овсянико-Куликовського: важливість мультидисциплінарного. *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту*. Сер. : Психол. науки. Вип. 2 (1). С. 145–149.

середовища¹⁰⁹. Його *«психічна саморегуляція»* — це і початок захоплення психологією, і промовистий штрих біографії, і приклад того, що подолання уявної меншовартості може привести до високого наукового злету. У подальшому *поглиблений психологізм став маркером його творчої, зокрема і стильової, манери викладу наукових роздумів*. *«У своїх творах він поставав аристократом духу, інтонації та інтелекту»*¹¹⁰. Д. Овсянико-Куликовський *розвивав психологічну школу академічного напрямку, зокрема гегелівську ідею психології автора й художнього стилю*. Психолінгвістичні ідеї цього вченого презентовані насамперед у його літературознавчих працях, серед яких такі¹¹¹: *«М. В. Гоголь»* (мовою оригіналу — *«Н. В. Гоголь»*) (1910), *«Літературно-критичні роботи»* (мовою оригіналу — *«Литературно-критические работы»*), *«Психологія думки й почуття. Художня творчість. Основи ведаїзму»* (мовою оригіналу — *«Психология мысли и чувства. Художественное творчество. Основы ведаизма»*) (1909). Якщо оцінити ці літературно-психологічні етюди з огляду особливостей авторського осмислення духовно-історичних тенденцій доби, то можна простежити прагнення вченого до **(1)** розвитку метамови психолінгвістики, тобто формування психолінгвістичної наукової термінології та **(2)** виокремлення певних психолінгвістичних категорій, що логічно продовжується і в його мовознавчих розвідках. Простежуємо, наприклад, актуалізацію таких термінів: *суспільно-психологічний тип; чуттєва душа інтелігента; морально-здорова фігура; психологічна асоціація; моральна стійкість; психологічні особливості людини; моральний тип; психологія мислення* (використані в праці *«Історія російської інтелігенції»* / мовою оригіналу — *«История русской интеллигенции»* /1909/); *процеси асоціації; егоцентричність;*

¹⁰⁹ Див. про це: Голобородько Я. (2013). Літературознавець психоаналітичного напрямку. (До 160-річчя від дня народж. Дмитра Овсянико-Куликовського). *Укр. літ. в загальноос. шк.* № 2. С. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ulvzsh_2013_2_2. (Дата звернення: 22.05.2025).

¹¹⁰ Там само. С. 5.

¹¹¹ *Примітка*. Назви праць Д. Овсянико-Куликовського та цитати з них подаємо в авторському перекладі українською мовою.

підсвідома сфера; психологічна природа особистості; синтез психічних процесів особистості (див. працю «Вступ до ненаписаної книги із психології розумової творчості (науково-філософської та художньої)» / мовою оригіналу — «Введение в ненаписанную книгу по психологии умственного творчества» /1909/); *чуттєве сприйняття; закон асоціації; аперцепція предиката; еволюція думки; психологія творчості; духовна сутність* (див. працю «Потебня як мовознавець-мыслитель» / мовою оригіналу — «Потебня как языковед-мыслитель» /1893/). У зазначених розвідках науковець пропонує і образні номінації психолінгвістичних термінів, зокрема, *музика красномовства; магічна сила поезики; мисленнєва енергія*; омовлює важливі концептуальні засади психолінгвістики, наприклад, щодо наявності *прогресу думки і психіки*; стверджує, що *національність повинна бути визнана там, де є мова (а не сукупність говорів)*; мова презентує *розвиток думки*; спонукає *глибше розуміти роль мови у відображенні дійсності* та ін.; учений виокремлює нові дослідницькі аспекти, акцентуючи на чиннику *впливу психології на націю*; уважає, що *«національність» — презентант психологічної форми*; наголошує на *моральних зв'язках, що існують між письменниками*, та на *моральному аспекті публіцистики*. Безперечним, на його думку, є *зв'язок мови й духовної сутності* та ін.

Учений приділив увагу й **проблемі породження мовлення**. Він ставить питання, чи можна вважати папугу, який повторив услід за нами, наприклад, слово *справа*, мовцем? Чи можна вважати набір звуків, які копіює папуга, словом? На ці запитання він відповідає заперечно. Лексема може бути справжнім словом, тобто актом мовлення-думки, тільки у свідомості людини, яка почула це слово: у папуги й фонографа воно зовсім не слово, не акт мовлення-думки. Приклад, який навів Д. Овсянико-Куликовський, указує на ті передумови, які необхідні для реалізації слова в процесі мовлення. До цих передумов дослідник уналежнює: **(1)** наявність живого людського організму, його фізіологічними даними для членороздільного мовлення і відповідними параметрами нервової системи та мозку, а також **(2)** наявність людської психіки з характерним для неї розумовим розвитком, виявом якого є мовлення. Зрозуміло: де немає цих передумов, — там немає і

слова. Мовознавець наголошує, що для реалізації слова необхідною умовою є наявність у людській свідомості готових категорій, за якими розрізняються і класифікуються уявлення. «Інакше кажучи, та складна асоціація з артикуляції звука та уявлення або поняття підлягає особливій психічній обробці...»¹¹². Відомо, що психологічний характер цієї переробки досить прозорий: він зводиться до підведення часткового під загальне, наприклад, підведення поняття *стіл* під *категорію предметності*. У психології це визначають як *акт аперцепції*, що докладно схарактеризував О. Потебня. Урахування названого явища дає змогу пояснити й специфіку вербалізації оцінки в мовленні¹¹³.

Учений започаткував і нову галузь досліджень, поширену сьогодні, — **особистість текстотворця в художньому образі**. «*Ієрогліфом душі*» називав він художній твір, закликаючи до його дешифрування з метою *пізнання психології генія*: у сучасній термінології це назвали б процесом *декодування* чи *реконструкції образу автора*. Для пізнання митця Д. Овсянико-Куликовський радив залучати й персональні тексти, чи его-тексти, насамперед біографію (психобіографію), епістолярій, щоденники, інші особисті документи, зокрема й мемуари. Усе це було реалізовано й у працях науковця із проєкцією на творчість Гейне, Гете й ін. («Питання психології творчості: Пушкін. Гейне. Гете. Чехов» / мовою оригіналу — «Вопросы психологии творчества: Пушкин. Гейне. Гете. Чехов» /1909/) та в соціально-психологічних дослідженнях про тогочасну дворянську інтелігенцію («Історія російської інтелігенції» / мовою оригіналу — «История русской интеллигенции» /1903–1911/).

Опрацювавши психологічну й медичну літературу із психіатрії, Д. Овсянико-Куликовський заглибився в проблему усвідомлення **психологічної норми** й **патології**. Згодом він підтримав думку психологів про *відсутність чіткої межі між психологічною нормою і психологічною патологією*, уважаючи, що між ними можна виокремити певну перехідну, синкретичну зону, із якою вчений і пов'язував ознаки **психологічної обда-**

¹¹² Цит. за: Космеда Т. (2000). Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики... С. 81.

¹¹³ Див. про це: Там само. С. 80–81.

рованості, чи *психології геніальності*, зауважуючи, що в її основі — механізми естетичного сприйняття, що презентовані певними психотипами. Здобуті знання в суміжних галузях науковець використовував для характеристики відомих особистостей¹¹⁴. Зокрема, вивчаючи мовну особистість Жан-Жака Руссо, професор виявив у його психотипі ознаки інфантильності, у натурі Миколи Гоголя — схильність до надмірного містицизму. Геніями учений уважав Ісака Ньютона, Санті Рафаеля, Імануїла Канта, Йоганна Вольфганга фон Гете, Людвіга ван Бетховена, Генріха Гейне, Адама Міцкевича, Тараса Шевченка та ін. Можна стверджувати, що Д. Овсянико-Куликовський близько підійшов до розуміння явища *лінгвопсихоакцентуації* (термін В. Папіш). На цьому наголошують і сучасні дослідники, порівн.: «*Микола Гоголь, за концепцією вченого [Овсянико-Куликовського — Т. К. і В. П.], — це тип письменника з гранично індивідуалізованою харизмою та манерою погляду на світ, це репрезентація різновиду акцентуйованого художнього письма <...>*»¹¹⁵.

У працях Д. Овсянико-Куликовського, як наголошувалося, відстежуємо й *початки лінгвоемоціології*, оскільки вчений поставив питання про диференціацію емоцій, почуття і чуття, запропонувавши розрізняти чуття різних рівнів (*забарвлені й не забарвлені*), він указує на їх складну гаму. Зазначена проблема потрактована в статтях Т. Космеди¹¹⁶ та В. Сліпецької¹¹⁷. На дум-

¹¹⁴ Матвеева Т. С. (1998). Спостереження та експеримент у концепції психології художньої творчості (дослідження Д. М. Овсянико-Куликовського в контексті українського літературознавства). *Вісн. Харків. ун-ту*. № 411. Харків : «ОКО» : Спадщина Д. М. Овсянико-Куликовського та сучасна філологія. С. 70.

¹¹⁵ Голобородько Я. (2013). Літературознавець психоаналітичного напрямку. (До 160-річчя від дня народж. Дмитра Овсянико-Куликовського). *Укр. літ. в загальноосв. шк.* № 2. С. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ulvzsh_2013_2_2. (Дата звернення: 22.05.2025).

¹¹⁶ Космеда Т. (1998). Лінгвофілософська категорія оцінки в системі поглядів Д. М. Овсянико-Куликовського. *Вісн. Харків. ун-ту*. № 411. Харків : «ОКО» : Спадщина Д. М. Овсянико-Куликовського та сучасна філологія. С. 267–273.

¹¹⁷ Див.: Сліпецька В. (2017). Лінгвістика емоцій: етапи формування і розвитку. *Ukrainian Studies and the Slavic world / Faculty of Philology, University of Belgrade, Chief editor L. Popovic*. Belgrade. С. 203–212.

ку Д. Овсянико-Куликовського, якщо йдеться про *емоції*, *то вони завжди свідомі й виникають як результат оцінки певного факту чи події*. Дослідник наголошує: якби наші емоції, які «ми переживаємо, зберігалися і працювали у сфері несвідомого, постійно переходячи у свідомість (як це робить думка), то наше душевне життя було б такою сумішшю раю та пекла, що найміцніша організація не витримала б цього безперервного з'єднання радощів, смутку, образи, злоби, любові, заздрощів, ревнощів, співчуття, страхів, відчаю, надії і т. д., і т. д.»¹¹⁸. Дослідник запропонував *класифікацію почуттів*, що ґрунтується, як зазначає він сам, *на «емоційному критерії»*. Він виокремлює **(1) «органічні (біологічні)»** почуття (базовані на інстинктах, фізіологічних потребах людини — голод, спрага, ситість, статеве прагнення та ін.), що можуть переростати в афекти; **(2) «надорганічні»** (почуття кохання, ідеалізація пристрасті), **(3) «соціальні»** (почуття, що мотивовані сімейною, правовою і політичною сферами суспільного життя) і **(4) «надсоціальні»** (релігійні почуття — «моральний імператив», що регулюється совістю людини).

У фокусі теорії *лінгвоемоціології* потрактовано й *вигуки* як особливий клас слів¹¹⁹. Зазначене висвітлено передусім у праці вченого «Вступ до ненаписаної книги із психології розумової творчості (науково-філософської та художньої)» (мовою оригіналу — «Введение в ненаписанную книгу по психологиии умственного творчества» /1909/). Важливо, що Д. Овсянико-Куликовський розвивав *методологійний інструментарій психологічної інтерпретації*, виокремлюючи *психолінгвістичні методи* (експеримент і спостереження)¹²⁰, простежуємо й розроблення *методу шкалування* (моделювання *шкали оцінки*): він виокремлює

¹¹⁸ Космеда Т. (1998). Лінгвофілософська категорія оцінки в системі поглядів Д. М. Овсянико-Куликовського... С. 270.

¹¹⁹ Там само. С. 270–271.

¹²⁰ Матвеева Т. С. (1998). Спостереження та експеримент у концепції психології художньої творчості (дослідження Д. М. Овсянико-Куликовського в контексті українського літературознавства). *Вісн. Харків. ун-ту*. № 411. Харків : «ОКО: Спадщина Д. М. Овсянико-Куликовського та сучасна філологія. С. 32.

«семи “байдуже”, “приємне” – “неприємне”»¹²¹, що й сьогодні потребує поглибленого вивчення.

Основою експерименту в мистецтві дослідник уважав мислення й страждання, а **основою творчого спостереження** — тільки мислення, метою якого є пізнання людини, «аналіз душі людської», розкриття психології взаємин між людиною і суспільством, постановка моральних завдань, а також проблема щастя. На основі цього критерію **він розмежував письменників на два типи — (1) спостерігачів і (6) експериментаторів**, акцентуючи, що «*вибір автором однієї з двох форм художнього пізнання зумовлюється складом його розуму, природним даром і специфікою будови душевного організму*» («Психологія думки і почуття. Художня творчість. Основи ведаїзму» / мовою оригіналу — «Психология мысли и чувства. Художественное творчество. Основы ведаизма» /1909/). Учений актуалізував свої **думки про роль художньої інтуїції у творчому процесі та індивідуальну психологію художника**.

Психологічне спрямування мали й мовознавчі праці науковця, присвячені питанням **(1)** сутності людської психіки як мовного суб'єкта, **(2)** ролі підсвідомості в мові, **(3)** духовного обличчя мови, **(4)** індивідуального мовлення тощо.

Великий вплив на формування його мовомислення мали, крім раніше названих, і праці відомих інтелектуалів тієї доби. Зокрема йдеться про ідею німецького мовознавця Германа Пауля щодо виведення всіх фактів мови з індивідуальної психіки й думки англійського антрополога Едварда Тейлора про анімізм (існування душі). Проте дослідник спирався насамперед на концептуальне положення, висвітлене в працях О. Потебні, **щодо зв'язку мови й мислення**: це й визначило контекст подальших наукових студій Д. Овсянико-Куликовського.

Питання психології мови послідовно й ґрунтовно висвітлені в працях «Мова і мистецтво» (мовою оригіналу — «Язык и искусство» /1895/), «Нариси науки про мову» (мовою оригіналу — «Очерки науки о языке» /1896/), «Про значення наукового мовознавства для психології думки» (мовою оригіналу — «О зна-

¹²¹ Космеда Т. (1998). Лінгвофілософська категорія оцінки в системі поглядів Д. М. Овсянико-Куликовського... С. 269.

чений научного мовознавства для психології мисли» /1901/), «Из синтаксических спостережень. До питання про вживання індикатив у ведійському санскриті» (мовою оригіналу — «Из синтаксических наблюдений. К вопросу об употреблении индикатов в ведийском санскрите» /1896/), «Синтаксичні спостереження. До питання про складний присудок» (мовою оригіналу — «Синтаксические наблюдения. К вопросу о сложном сказуемом» /1897–1899/). Взаємозв'язок мови й психології дослідник убачав у низці чинників. Найважливішими передумовами реалізації слова, на його думку, є **членороздільне мовлення з відповідними особливостями нервової системи та людської психіки**. «Де немає цих передумов, там немає й слова», — писав він у праці «Про значення російського мовознавства для психології думки» (мовою оригіналу — «О значении русского языкознания для психологии мысли»). **Мовлення учених пов'язував насамперед із мисленнєвими асоціативно-аперцепційними процесами**: ця проблема й нині привертає увагу психолінгвістів і продовжує розроблятися, зокрема й під час укладання асоціативних словників.

Д. Овсянико-Куликовський високо поцінував напрацювання О. Потебні, хоча і здійснював, як наголошувалося, їх критичний аналіз, але водночас і розвивав ідеї свого Вчителя, доповнивши їх **(1)** теорією про значення емоційності для творчості та творчий характер мови, що презентовано в праці «Потебня як мовознавець-мислитель» (мовою оригіналу — «Потебня как языковед-мыслитель» /1893/). У ній увагу дослідника **(2)** привертає психологічна ідея інтерпретації сутності поняття **слово**, за якою воно має не тільки **звукову форму і значення**, а ще й третій елемент — **уявлення** про це слово. Таке твердження презентує **розуміння психологічного значення**, яке гіпотетично виокремлюють сучасні психолінгвісти. На думку В. Свищо, **(3)** мислитель «пропонує власну психофізичну концепцію слова, у межах якої слово набуває самостійного онтологічного статусу. У цьому виявляється принципова відмінність поглядів Д. Овсянико-Куликовського порівняно з О. Потебнею, який уважав, що слово набуває значення тільки в мові»¹²². Актуальним для сучасно-

¹²² Свищо В. Ю. (2021). Філософія мови Дмитра Овсянико-Куликовського... С. 183.

го мовознавства є і визначення слова, яке пропонує цей учений, порівн.: «Слово — складний психічний процес, що належить до тієї ланки психіки, яка називається думкою, і зводиться до відомих процесів асоціації і аперцепції»¹²³. Папуга не може створити слова, оскільки весь процес обмежується в нього артикуляційною звуковою асоціацією, що сама собою не тотожна зі словом. «Усе психічне повинно розумітися не як стан, а як дія. Психіка активна, а не пасивна. Життя духу є психічна праця, це — **робота думки, почуття й волі**»¹²⁴. Отже, **слово**, на думку Д. Овсянико-Куликовського, — **результат роботи думки, почуття й волі**. У полі зору вченого була й **(4)** проблема **інтерпретації психології національностей**, яку він зводив до **збереження і вивільнення розумової та вольової енергії**. У роботі «Психологія національності» (в оригіналі — «Психология национальности» /1922/) **(5)** простежуємо актуалізацію ідеї щодо виокремлення на той час цілком нового психолінгвістичного напрямку — **етнопсихології**. У коло питань цього напрямку, як передбачав науковець, входить **дослідження особливостей національної психіки, взаємозв'язок понять національність та підсвідомі процеси психіки**. Д. Овсянико-Куликовський намагався визначити **(6)** **принципи національної політики** та **(7)** **статус національних мов**. Крім того, характеризуючи вплив психологічного чинника на розвиток культури й мови, він звернув увагу на **(8)** **роль екстазу в моделюванні мовного супроводу національних обрядів**. У праці «Досвід вивчення вакхічних культів індоєвропейської давнини у зв'язку з роллю екстазу на ранніх щаблях розвитку громадськості» (мовою оригіналу — «Опыт изучения вакхических культов индоевропейской древности в связи с ролью экстаза на ранних этапах развития общности» /1883/) він писав про те, що *історія танців, співу, музики й поезії з урахуванням аспектів релігійного життя людства зводиться у своїй психологічній основі до історії культурно-психічного чинника, що називається екстазом*.

Д. Овсянико-Куликовського високо цінували його сучасники, праці яких теж стали нині бібліографійною рідкістю. Зокре-

¹²³ Цит. за: Космеда Т. (2000). Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики... С. 81–82.

¹²⁴ Цит. за: Там само. С. 82.

ма, А. Ветухов простежує проблему природи мови в розробках О. Потебні та Д. Овсянико-Куликовського¹²⁵, Б. Лезин торкався теми гармонізації позасвідомої та свідомої сфери думки в процесі спостереження довкілля¹²⁶; Т. Райнов аргументовано оцінював методологію Д. Овсянико-Куликовського¹²⁷ в студіюванні психології творчості, описував факти його біографії, ретельно зберігав конспекти лекцій свого вчителя, присвятивши наставникові кілька ґрунтовних досліджень, насамперед статтю «Вступ до феноменології творчості» (мовою оригіналу — «Введение в феноменологию творчества» /1914/).

* * *

Ім'я Д. Овсянико-Куликовського увиразнює авторитет національної науки у сфері психолінгвістики, хоча ідеї вченого варто розглядати в мультидисциплінарній парадигмі знань. Науковець писав російською, оскільки це диктувалося ідеологією тоталітарної держави, однак його слід уналежнювати до представників українського етносу, а праці вченого потребують перекладу українською мовою. Психологічний світ особистості Д. Овсянико-Куликовський простежував на собі та на творчих біографіях представників найвищого суспільного прошарку.

Поділяючи концепцію О. Потебні про психологічну природу мови, науковець поглибив її вченням про емоційний характер мови. У своїх наукових пізнаннях дослідник найчастіше зосереджувався, як наголошувалося, на проблемах осмислення **(1)** власної психокорекції, **(2)** психології творчості, **(3)** психології геніальності, **(4)** взаємозв'язку мислення і творчості, **(5)** методології творчості (спостереження, експеримент, метод шкалування), **(6)** механізмів взаємодії несвідомого, підсвідомого та свідомого у творчому процесі, **(7)** індивідуального «Я», **(8)** психології

¹²⁵ Ветухов А. (1894). Язык, поэзия и наука. Харьков : Тип. губ. правления. 32 с.

¹²⁶ Лезин Б. (1911). Художественное творчество как особый вид экономики мысли. *Вопросы теории и психологии творчества* / ред изд. Б. Лезин. Харьков : Типография «Мирный труд». С. 202–244. URL: <http://escriptorium.univer.kharkov.ua/handle/1237075002/8342>. (Дата звернення: 14.04.2025).

¹²⁷ Райнов Т. И. (1914). Психология творчества Д. Н. Овсянико-Куликовского. *Вопросы теории и психологии творчества*. Харьков. Т. 5. С. 227.

мови; (9) теорії лінгвемоціології; (10) психологічного усвідомлення морфологічних форм, зокрема йдеться про статус вигуку. Усі перераховані проблеми до сьогодні залишаються в центрі уваги психолінгвістів, насамперед українських.

1.3. Основні засади психолінгвістичної концепції Івана Франка (1856–1916)¹²⁸

*Бувають такі доленосні години,
коли враз змінюється відчуття
часу й стає очевидною визначеність
майбутнього минулим*

(Віра Агеєва¹²⁹)

Над проблематикою психолінгвістики в західній частині України паралельно з О. Потебнею та Д. Овсянико-Куликовським як представників східного регіону працював презентант *Львівського психолінгвістичного осередку Іван Франко*. Його психолінгвістична теорія досліджена лише частково, зокрема деякі спостереження знаходимо передусім у працях Т. Космеда (2000¹³⁰; 2006¹³¹), Г. Сютя (2017¹³²), Т. Осіпової (2019¹³³), В. Папіш (2022¹³⁴; 2024¹³⁵).

¹²⁸ Примітка. Частково матеріал цього параграфу опублікований у статті: Космеда Т. (20256). Українська історіографія: психолінгвістичні ідеї Івана Франка (на матеріалі праці «Із секретів поетичної творчості»). *Лінгвістичні дослідження*. Вип. 63. С. 6–23.

¹²⁹ Агеєва В. (2023). За лаштунками імперії. Есеї про українсько-російські культурні відносини ; 2-е вид., випр. Київ : Віхола. С. 9.

¹³⁰ Космеда Т. (2000). Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики...

¹³¹ Космеда Т. (2006). Комунікативна компетенція І. Франка: міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри : моногр. Львів : ПАІС. 328 с.

¹³² Сютя Г. М. (2017). Цитатний тезаурус української поетичної мови ХХ століття. Київ : Ін-т української мови НАНУ. 384 с.

¹³³ Осіпова Т. (2019). Невербальна комунікація та своєрідність її омовлення в українському дискурсі: феномен *вербалізації невербаліки* : моногр. / наук. ред. проф. Т. А. Космеда. Харків : Вид-во Іванченка І. С. 378 с.

¹³⁴ Папіш В. А. (2022а). Лінгвопсихоакцентуація елітарної мовної особистості...

¹³⁵ Папіш В. (20246). Львівський науковий психолінгвістичний осередок. *Теорія і практика виклад. укр. мови як інозем.* Вип. 18. С. 221–238.

У І. Франка існувало власне бачення *проблеми психології творчості*, що відображене в його статтях «Література, її завдання і найважливіші ціхи» (1878)¹³⁶, а також «Із секретів поетичної творчості» (1898)¹³⁷. У першій із них дослідник наголошував на необхідності об'єднання зусиль філософів, психологів і філологів в осмисленні специфіки художнього мовомислення. Спробуємо докладно схарактеризувати *основні постулати психолінгвістичної концепції Івана Франка*, осмислюючи зміст його знакової статті «*Із секретів поетичної творчості*» та виокремимо новаторські психолінгвістичні ідеї вченого. Зазначена розвідка була вперше опублікована в журналі «Літературно-науковий вісник» (1898), тобто понад 100 років тому, однак до цього часу ідеї вченого належно не поціновані¹³⁸. Концепція І. Франка торкається трактування низки важливих понять психолінгвістики та особливостей її поступу на базі досягнень психології. Учений вибудовує свою концепцію на основі постулатів грецької філософії (Арістотель, Геродот, Гесіод, Гомер, Платон та ін.), відомих філософів — його сучасників, насамперед психологів і філологів др. пол. XIX – поч. XX ст. (Макс Дессуар, Вільгельм Вундт, Едуард Гартман, Густав Фехнер, Артур Шопенгауер, Гейман Штейнталь та ін.).

Актуалізуємо ключові аспекти новаторської психолінгвістичної концепції І. Франка для її популяризації в українському й зарубіжному науковому просторі.

1. Учений привернув увагу до поняття *сугестивності*, яке потрактував у фокусі поетичної (*поетична сугестія*), наукової (*сугестія вченого*) і критичної (*сугестія літературного критика*) діяльності людини, що було на той час абсолютно новаторським. Зазначений постулат І. Франко розкриває, актуалізуючи

¹³⁶ Франко І. Література, її завдання і найважливіші ціхи. URL: https://uk.wikisource.org/wiki/Література,_її_завдання_і_найважливіші_ціхи. (Дата звернення: 10.03.25).

¹³⁷ Франко І. (1979). Із секретів поетичної творчості. Подається за виданням: Франко І. Я. Зібрання творів у 50-и томах. Київ : Наук. думка. Т. 31. С. 45–119. URL: <https://www.ifranko.name/uk/LitCriticism/1898/IzSekretivPoetTvorchosti.html>. (Дата звернення: 20.05.2025).

¹³⁸ *Примітка*. Здійснюючи посилання на електронне джерело, у якому міститься зазначена стаття, використовуватимемо аббревіатуру Ф-ІСПТ; текст Франка подаємо курсивом, актуалізуючи авторський жирний шрифт.

такі тези: **(а)** «*поет розширює зміст нашого внутрішнього “Я”, зворушуючи його до більшої або меншої глибини*» (Ф-ІСПТ); **(б)** «*розумові засоби підлягають тим самим психічним законам зціплення, асоціації образів і ідей, як усякі інші*»; «*значить, усяке нове зціплення, яке до нашої розумової скарбниці вносить вклад ученого, мусить розривати масу старих зціплень, які там були вже давніше, значить, мусить зворушити не тільки чисто розумові, логічні зв'язки, але весь духовий організм, значить, і чуття, що є постійним і неминучим резонансом всякого, хоч би й як абстрактно-розумового духового процесу*» (Ф-ІСПТ); **(в)** «*літературна критика мусить бути <...> поперед усього естетична, значить, входить в обсяг психології і мусить послугуватися тими методами наукового дослідю, якими послугується сучасна психологія*» (Ф-ІСПТ).

2. Дослідник інтерпретує особливості *асоціативного мислення*, тобто закладає початки *асоціативної лінгвістики*, розкриває зміст поняття *асоціація, ланцюгова реакція*. Порівняймо: «*Крім своїх поглядів (значить, крім засобу свого знання), критик аналізує у своєму творі також свій темперамент (значить, засіб свого чуття і навіть хвилих настроїв)*» (Ф-ІСПТ); «*Нема сумніву, що спосіб, як в'яжуться одні з одними ідеї, репродуковані в певнім поетичнім творі, надає тому творові головну частъ його колориту. От тим-то досвід над асоціацією ідей у поета може нам докинути дуже важний причинок до його характеристики*» (Ф-ІСПТ). І. Франко виокремлює дві основні психологічні особливості духовної діяльності людини — **(1)** потенціал репродукції вражень, накопичених досвідом, що є «*психічними копіями, ідеями*», і **(2)** прикмета «*того устрою, що одна така репродукована ідея викликає за собою іншу, цілі ряди інших ідей, ті знов, коли на них буде звернена особлива увага, викликають дальші ряди ідей, і так без кінця. Чим ясніше і докладніше репродукуються ідеї в людській душі, тим ясніше мислення; чим більші і різnorodні ряди ідей повстають за даним імпульсом, тим багатше духове життя. Ясність і прецизія репродукованих ідей — се перша основа наукової здібності; багатство і різnorodність їх — головна прикмета поетичної фантазії*» (Ф-ІСПТ). Учений ставить питання: *Чи можна го-*

ворити про спеціальну поетичну асоціацію ідей? І заперечно на нього відповідає, уважаючи ідею дослідження «особливостей асоціативного мислення» цілком новаторською. Він пише, порівняймо: «А тим часом мені здається, що се питання вельми важне і вдячне, а в його розв'язці лежить ключ до розуміння маси індивідуальних прикмет різних поетів, різних шкіл і стилів поетичних, про котрі досі наговорено так багато шумних та неясних фраз» (Ф-ІСПТ). Науковець систематизує «загальні закони асоціації ідей, які вислідила сучасна психологія» (Ф-ІСПТ) і розмірковує, «наскільки поети держаться тих законів, чи, може, вибігають поза їх межі. Вундт (*Physiologische Psychologie*, I, Ausgtabel, 788, і діаліі) бачить тільки два такі закони, а то **1) закон подібності** (в найширшій значенні сього слова) і **2) закон привычки**» (Ф-ІСПТ). Наголошуючи на вузькому розумінні асоціативного мислення, що викладено в концепції В. Вундта, він указує на три закони асоціювання ідей, запропоновані Г. Штейнталем, що лягають в основу його психолінгвістичної концепції, порівняймо: «**1. Душа повертає легше з непривичного стану до звичайного, ніж противно. 2. Душа йде легше за ходом дійсного руху, ніж супроти сього ходу, тобто легше від початку до кінця, ніж від кінця до початку** (напр., від цегли і каміння до будинку легше, ніж від будинку до цеглини). Дійшовши до цілі, душа заспокоюється і лишається в тім спокої; ідея зняряду потихає її репродукувати той рух, якому має служити той зняряд. **3. Самостійний предмет трудніше репродукує несамотійний, цілість трудніше репродукує частину, ніж противне**» (Ф-ІСПТ). **Асоціативність**, як бачимо, інтерпретовано через осмислення понять *душа*, *духовна творчість*, тобто через призму індивідуалізованої лінгвокреативної діяльності. Свої теоретичні твердження письменник ілюструє яскравими прикладами. Наведімо їх: «Коли в нашій уяві повстане образ пожару, то мимоволі з сим образом в'яжуться й дальші образи: крик, метушня людей, голос дзвонів, гашення вогню і т. ін. **Се є звичайна асоціація**, і наша думка мимоволі завсігди вертає до неї. Аби уявити собі, що люди серед пожару танцюють, бенкетують та співають, на се треба незвичайного напруження нашої уяви, треба праці або поетичної сугестії» (Ф-ІСПТ). Для ілюстрації вдалих поетич-

них асоціацій письменник наводить контексти з поезії Т. Шевченка, зосереджуючись на особливостях моделювання художніх образів, тропів, насамперед уособлення, порівняймо: *«До таких силоміць зчеплених асоціацій у Шевченка треба залічити чимало його улюблених зворотів, як ось: “недоля жартує”, “некло сміється”, “ніч стрепенулась”, “лихо сміється”, “закрий, серце, очі”, “лихо танцювало”, “журба в шинку мед-горілку поставцем кружала”, “шляхта кров’ю упилася” (Ф-ІСПТ)*. Дослідник розмірковує про *проблему декодування поетичних асоціацій*, що закладені в художньому тексті його автором, особливу увагу він надає контрасту, що, як відомо, належить до фаворитних тропів митця¹³⁹, порівняймо: *«Се, очевидно, не припадкове явище, поет навмисне завдає труднощі нашій уяві, щоби розбурхати її, викликати в душі те саме занепокоєння, напруження, ту саму непевність та тривогу, яка змальована в його віршах. Пориваючи нашу уяву від звичайних до незвичайних асоціацій, він досягає один з наймогутніших способів поетичного малювання — контраст» (Ф-ІСПТ)*. Ідеться і про *кольоративну асоціативність*. Дослідник увів поняття *шкала барв*, порівняймо: *«Що чинить маляр, кладучи на малюнку близько одну коло другої дві плями різних кольорів, що стоять далеко один від одного в шкалі барв, те саме досягає поет, шарпаючи в відповіднім місці нашу уяву від звичайного асоціативного ряду до незвичайного або просто супротивного» (Ф-ІСПТ)*. Також наголошено, що *«се діється особливо в тих творах, де темою є мішані чуття, драматичні ситуації, сильні людські афекти та пристрасті. Зовсім інакше в малюнках ідилічних, спокійних, несконплікованих ситуацій, однорідних — усе одно, веселих чи сумних настроїв» (Ф-ІСПТ)*.

3. Простежуємо розширення меж дослідницької проблематики психології, актуалізацію її методів у проекції на студіювання художнього тексту. На думку І. Франка, кожний митець переконаний, що *«естетика є властиво наука про почування, спеціально про відчування артистичної краси, — значить, є частиною психології» (Ф-ІСПТ)*; *«А в такому разі й основана*

¹³⁹ Космеда Т. (2006). Комунікативна компетенція І. Франка...

на ній критика мусить бути психологічною і, тільки будиши такою, може користуватися й тими науковими методами досліду, які виробила сучасна психологія, — значить, може зробитися вповні науковою, спосібною до дійсного розвою, а не залежною від капризів та моди» (Ф-ІСПТ). Науковець актуалізує питання про розвиток **«новішої психології спеціально на полі естетики, прикладаючи ті методи до нашого поетичного матеріалу»** (Ф-ІСПТ).

4. Розглядає теоретик і **загальнопсихологічні основи** свого вчення, що впливають на процес поетичної творчості, зокрема йдеться про **«роль свідомості в процесі поетичної творчості, закони асоціації ідей і прикмети поетичної фантазії»** (Ф-ІСПТ), а також **«про зв'язок поетичної вдачі з душевними хоробами»** (Ф-ІСПТ), що було на той час цілком новаторським у філологічній науці. Порівняймо: **«При душевних хоробах таких, як манія і острый шал, ми бачимо, як надмір вражень робить неможливим усяке органічне думання. Ся велика ресорпційна сила нижньої свідомості має, зрештою, не тільки сю негативну користь; вона має також величезне позитивне значення, бо робить сю нижню свідомість величезним, невичерпаним магазином думок і почувань, багатим шпихліром, котрого засіки при корисних обставинах можуть відчинитися і видати з себе скарби, про які їх щасливий властитель не раз і сам не знав нічогосінько. Майже кождий чоловік має в собі величезне багатство ідей і почувань, хоча мало хто може і вміє користуватися ними. Бо все, що чоловік у своєму житті думав і читав, що ворухилось у його душі і розбуджувало його чуття, все те не пропадає, а робиться тривким, хоч звичайно скритим набутком його душі»** (Ф-ІСПТ).

5. Унааявлено осмислення поняття **творча індивідуальність** (лінгвокреативна мовна особистість) і водночас міркування про **поетичну творчість як божевілля, поетичну фантазію**. Для ілюстрації особливостей вияву поетичної фантазії І. Франко залучає тексти Т. Шевченка, порівняймо: **«Думка, що поетична творчість є щось відмінне від звичайного людського «я», вносить до нього щось особливе, проривається не раз і у Шевченка. Він дуже часто обертається до своїх “дум” як до якихсь істот,**

окремих від нього, обдарованих власною волею» (Ф-ІСПТ). Учений порівнює поетичну фантазію із сонними привидами і навіть із галюцинаціями: *«Се явище одної категорії; творячи свої по-статі, поет в значній мірі чинить те саме, що природа, викликаючи в людській нервовій системі сонні візії та галюцинації. Значить, кождий чоловік у сні або в гарячці є до певної міри поет; студіюючи психологію сонних візій та галюцинацій, ми будемо мати важні причинки до пізнання поетичної фантазії і поетичної творчості»* (Ф-ІСПТ). Дослідник намагається презентувати механізм поетичної творчості через її порівняння зі сном: *«Поперед усього: як повстають сонні привиди? Щоби се вяснити, вийдім від звичайних вражень. Як повстають звичайні враження? Так, що зі зверхнього світу доходять до наших замислів певні механічні чи хімічні імпульси (тверді тіла, плини, запахи, тремтіння етеру або електричні рухи) і уділяються нашим нервам. Нерви проводять їх до певних мозкових центрів і в комірках нашої мозкової субстанції повстає образ того центру, з якого вийшов даний імпульс. Та вроджена сила нашого мозку така, що сей образ не уявляється нашій свідомості там, де він справді є, т. є. в комірках нашого мозку, а неначе в проекції у зверненім світі, там, відки вийшов імпульс або відки нам здається, що він вийшов. Се є джерело і спосіб нашої смислової перцепції (відбирання вражень зверхнього світу) та заразом джерело наших змислових ілюзій. Перша часть сього процесу, т. є. натиск імпульсів на наш організм і доношення їх до мозку, відбувається без нашого співуділу, зате друга часть — проектування вражень назверх, їх уміщування в зверхньому світі — відбувається не без праці нашого розуму, є здобутком довгого досвіду поколінь і кожного осібника, хоч, звичайно, відбувається зовсім несвідомо»* (Ф-ІСПТ). Творчіть поета І. Франко порівнює із чудом: *«І тут діється чудо. До мозкових центрів доходять, так сказати, телеграфічні звістки про якісь рухи, тони, блискавки і т. і., і ті центри на власну руку, не контрольовані периферичними нервами, але на підставі привычки, витвореної тими нервами, уміщують усі ті телеграфовані звістки в зверхнім світі, а що він моментально задля нефункціонування периферичних нервів не існує для нашого організму, то мозкові*

центри самі з власного запасу творять собі той зверхній світ, т. є. викликають нагромаджені в них образи зверхнього світу, відповідні до тих свіжих вражень, які доходять до них. Так, напр., молекула крові натисне на слуховий нерв у голові, — і що ж діється? До слухового центру в мозку доходить від слухового нерва, так сказати, сліпий алярм. Центр перцепує се як гук, і в тій хвилі з-поміж образів, нагромаджених у тім центрі, встає один, чим-небудь схожий з тим звуком, напр., образ звуку пожерного дзвона» (Ф-ІСПТ). По-новаторськи І. Франко трактує поняття *сміслової перцепції*, актуалізуючи термін *закони асоціації*, ототожнює поетичну діяльність зі сновидіннями, поділяючи їх на аналітичні й символічні, що проектується на особливості моделювання поетичного тексту загалом: *«Крім тих снів, котрих основою є безпосереднє, внутрішнє чи зверхнє подразнення нервів і котрі я назвав би аналітичними, є ще інша категорія снів. Звісно, що наше духове життя в границях свідомості складається з двох категорій явищ: 1) враження — образи і їх комбінації — думання і 2) афекти — чуття — пристрасті. Отже ж, коли аналітичні сні відповідають більш-менш першій категорії, а властиво її двом нижчим ступеням, то другій категорії відповідають сні, котрі можна б назвати символічними й те, що на яві ми називаємо абстракційними словами, бачимо не раз у сні в якимсь однім конкретнім образі, взятім інколи зо сфери дуже далекої від даного предмета. <...> Ся символіка сонних привидів здавен-давна звертала на себе увагу людей і була головною основою ворожби з снів (онейромантії) і приписування снам віщого, пророцького значення. Цікаво, що та сама здатність до символізування є також одною з головних характерних прикмет поетичної фантазії» (Ф-ІСПТ); «Поетична так само, як і сонна фантазія не любить абстрактів і загальників і залюбки транспонує їх на мову конкретних образів. Шекспір називає смерть “старим дзвонарем” або “лисим паламарем”» (Ф-ІСПТ); «Таких символічних образів багато майже в кожному творі нашого Кобзаря; їх багатство, натуральність і пластика — се найліпше свідоцтво його великого поетичного таланту. Читаючи їх, ми бачимо наглядно, що він не підшукував їх, не мучився, komponуючи їх, що вони самі плили йому під*

перо, бо його поетична фантазія так само, як сонна фантазія кожного чоловіка, була самовладною панею величезного скарбу вражень і ідей, нагромадженого в долішній свідомості поетовій, що вона так просто і без труду промовляла конкретними образами, як звичайний чоловік — абстрактами та логічними висновками» (Ф-ІСПТ). І. Франко показує вияв геніальності Т. Шевченка саме через категорії психолінгвістики.

5. Поетична творчість, на думку І. Франка, — це *особлива психічна діяльність*, під час якої *«несвідомий елемент може грати важну чи, може, головну роль»* (Ф-ІСПТ), тобто йдеться про категорію підсвідомого. І хоча ця теорія лише зароджувалася, письменник наголошував на нагальній потребі її вивчення. Учений дає визначення поняттю *поет*: *«Та є люди, котрі мають здібність видобувати ті глибоко заховані скарби своєї душі і давати їм вираз у зрозумілих для кожного словах. Отсі щасливо обдаровані психологічні Крези і копачі захованих скарбів — се й є наші поети»* (Ф-ІСПТ). Для характеристики *особливостей творчої діяльності загалом* І. Франко наводить такі слова: *«От і про померлого недавно Альфонса Доде відомо, що він цілими місяцями не міг написати ані одного рядка, в таких часах блукав по Парижу і по околиці, підслухав і записував уривки розмов, шкіцував види, нотував настрої і враження, а ще більше дивився і думав. Та зате коли найшов на нього творчий настрій, він працював до 18 годин денно, день і ніч не виходив зі свого кабінету, руйнував своє здоров'я, поки новий твір цілком не вилився з його душі»* (Ф-ІСПТ).

6. Психічну діяльність, як уважає дослідник, не можна інтерпретувати як *безсуперечну формулу*. Розгорнуто важливу методологічну тезу сучасної психолінгвістики про те, що *поетичний текст має множинність прочитань*. Висловлена теза *лягає на теорію про «смерть автора» Ролана Барта* (1967).

7. І. Франка можна вналежнити до вчених-експериментаторів, оскільки він *схвалював експериментальні методи*, що застосовуються в психології, акцентував на розвитку *фізіологічної психології* та перенесення цих методів у філологічну науку.

8. У розглядуваній праці йдеться і про *новаторську теорію існування у свідомості людини Ego й Alter Ego*, що вияв-

ляється і в її мовомисленні, оскільки під час творчої діяльності актуалізується діалог між ними. Але ця теорія поширилася лише згодом: «...кождей чоловік, окрім свого свідомого «я», мусить мати в своїм нутрі ще якесь друге «я», котре має свою окрему свідомість і пам'ять, свій окремий суд, своє почуття, свій вибір, свою застанову і своє ділання — одним словом, має всі прикмети, що становлять психічну особу» (Ф-ІСПТ); «Отсю подвійну свідомість називає Дессуар дуже влучно “верхньою і нижньою свідомістю”» (*Ober-und Unterbewusstsein*) (Ф-ІСПТ). Верхня свідомість характеризується глибокою верствою «психічного життя, що звичайно лежить в тіні, та проте не менше важне, а для багатьох людей далеко важніше, ніж уся, хоч і як багата діяльність верхньої верстви. Найбільша частина того, що чоловік зазнав в житті, найбільша частина усіх тих сугестій, які називаємо вихованням і в яких чоловік вбирає в себе здобутки многотисячолітньої культурної праці всього людського роду, перейшовши через ясну верству верхньої свідомості, помалу темніє, щезає з поверхні, тоне в глибокій криниці нашої душі і лежить там погребана, як золото в підземних жилах» (Ф-ІСПТ).

9. І. Франко переконаний, що поет належить до особливого психічного типу, однак ще не знає, як назвати цей узагальнений психотип поета: «Психолог <...> мусить поетичну вдачу признати окремим, психічним типом. Нам байдуже, чи він разом з Ломброзо назве сей тип хоробливим, чи по давній термінології — геніальним; для науки важне пізнання його основної прикмети: еруптивності його нижньої свідомості, т. є. її здібності час від часу піднімати цілі комплекси давно погребаних вражень і споминів, покомбінованих, не раз також несвідомо, одні з одними на денне світло верхньої свідомості. А літературний критик власне в тій перевазі несвідомого при творчій процесі має певний критерій до оцінки, за якими творами стоїть правдивий поетичний талант, правдиве “вітхнення”, а де є холодне, розумове, свідоме складання, гола техніка, дилетантизм. Відсуваючи набік твори дилетантів, котрі, зрештою, не раз можуть бути і гарні і цінні чи то для психолога, чи для соціолога, чи для політика, критик тільки на творах правди-

вих, вроджених поетів буде студіювати секрети їх творчості» (Ф-ІСПТ). Простежуємо намагання ідентифікувати поняття геніальності, геніальної мовної особистості.

10. Іван Франко *розрізняє поняття значення і смисл*, формулюючи роздуми щодо *інтерпретації механізму моделювання поетичних смислів* і розглядаючи цей термін у психолінгвістичній площині. Він наголошує: *«Все, що ми знаємо, є продуктом наших змислів — тобто доходить із зверхнього світу до наших мозкових центрів за посередництвом змислів. Ми знаємо зверхній світ не такий, як він є на ділі, а тільки такий, яким нам показують його наші змисли; поза ними ми не маємо ніякого способу пізнання, і всі поступи наук і самого пізнання полягають на тім, що ми вчимося контролювати матеріали, передані нам одним змислом, матеріалами, які передають інші змисли, а надто в науковій і поетичній літературі маємо зложений безмірний запас таких же змислових досвідів, їх комбінацій і абстракцій, а також великий запас чуттєвих зворушень найрізніших людей і многих поколінь»* (Ф-ІСПТ).

11. Саме геніальний І. Франко намагався запропонувати наукове визначення психолінгвістичного терміна *душа*. Він уважає, що *душа* — це узагальнене абстрактне поняття, що презентує природу людського організму як здатність до вияву духовності й складається з пам'яті, свідомості, чуття і волі (душевного імперативу): *«Але наш організм не є самим тільки рецептивним апаратом: обік змислів, що приносять нам враження зверхнього світу, у нас є органи власної внутрішньої діяльності, не зовсім залежні від змислових імпульсів, хоча нерозривно зв'язані з самою природою нашого організму. Всі об'яви функції тих внутрішніх органів називаємо збірною назвою “душа”. Розрізняємо кілька головних об'явів душевного життя; пам'ять, тобто можливість перераховування і репродукування давніх вражень або взагалі давніх імпульсів та змін у нашій організмі, далі — свідомість, тобто можливість відчувати враження, імпульси і зміни як щось окреме від нашого внутрішнього “я”, чуття, тобто можливість реагування на зверхні або внутрішні імпульси, фантазію, тобто можливість комбінування і перетворювання образів, достарчуваних пам'яттю, і, вкінці, волю, тобто мож-*

ність звершення наших фізичних чи духовних сил в якимсь одним напрямі» (Ф-ІСПТ). Душа виконує, на думку І. Франка, відповідні функції, що проєктується й на поетичну творчість.

12. Заслугою І. Франка є й те, що він докладно схарактеризував **вплив невербаліки на поетичне мовомислення** — особливості омовлення образів зору, слуху, запаху, дотику, смаку. Він наголошує, що *«не всі змисли однаково важні для розвою нашої душі, і вже елементарна психологія розрізняє вищі і нижчі змисли, тобто такі, що мають свої спеціальні і високорозвинені органи (зір, слух, смак, запах), і такі, що не мають таких органів (дотик зверхній і внутрішній)»* (Ф-ІСПТ). Учений переконаний, що *«з психологічного погляду, крім зору і слуху, найважливіший власне дотик, бо він дозволяє нам пізнавати такі важні прикмети зверхнього світу, як об'єм, консистенцію (твердість, гладкість і т. ін.) і віддалення тіл, тимчасом коли зір дає нам поняття простору, світла, барв, а слух — поняття тонів і часу (наступства явищ одних за одними). Смак і запах, хоч безмірно важні для фізіології нашого тіла, для психології мають далеко меншу вагу. Відповідно до цього і наша мова найбагатша на означення вражень зору, менше багата, але все-таки досить багата на означення вражень слуху і дотику, а найбідніша на означення вражень смаку і запаху. Ся мова дає нам тисячі способів на означення далечини, світла в його нюансах, цілої шкали кольорів, цілої шкали тонів, шумів і шелестів, цілої безлічі тіл, але вона досить убога на означення різних смаків, а ще бідніша на означення запахів»* (Ф-ІСПТ). Отже, маємо міркування про **шкалу виміру значеннєвості чуттєвих характеристик**, що також на сьогодні не презентовано в працях лінгвістів: *«...знаходимо і в поезії різних часів і народів зглядно найменше зображення вражень смакових і запахових, значно більше вражень дотику і слуху, а найбільше вражень зору»* (Ф-ІСПТ); *«На означеннях різних запахових вражень має мова дуже мало слів»* (Ф-ІСПТ); *«...чим примітивніше життя чоловіка, чим примітивніша поезія, тим меншу роль грає запах, тим бідніша мова на його означення, тим менше згадують про нього поети»* (Ф-ІСПТ). Цікавими й **абсолютно новаторськими є міркування про ментальність народів, що виявляється у**

сприйнятті світу органами чуття. Порівняймо: «Орієнтальні народи, старі єгиптяни, євреї, вавілоняни, здавна були далеко більше вразливі на запахи, і вони здавна грають більшу роль в їх поезії, ніж у європейців. У староегипетській повісті про двох братів запах волосся молодої жінки, котрого жмуток ухопив Ніл і заніс до царської пральні, передається одержі фараоновій і розбуджує у фараона непобориме бажання — знайти владительку сього пахучого волосся» (Ф-ІСПТ). Цінними є зауваги про те, що «в нашій поезії не стрічаємо такої гіпертрофії запахового змісту. В народних піснях запах грає дуже малу роль, а такі звороти, як “коло мене, молодого, мандрівочка пахне”, занадто ще слабкі, щоб викликати у слухачів хоч бліду ремінісценцію конкретного враження. У Шевченка не стрічаємо образів, узятих з сього змісту, коли не числити переспіву псалмів Давидових; щонайбільше зазначено у нього неприємні запахові враження, як “маслак смердячий”» (Ф-ІСПТ). Письменник простежив, що «**враження смаку далеко частіше попадаються в нашій поезії вже хоч би для того, що абстракції тих вражень у нашій і у многих інших мовах служать для вислову приємного і неприємного чуття взагалі.** “Солодкий”, “гіркий”, “квасний”, “солоний”, “терпкий” мають різнородні значення. В народних піснях і поговірках раз у раз знаходимо такі епітети, як “любку мій солодкий”, “гірка година”, “на дворі кваситься”, “солоні продав”, “гірко заробиш, солодко з’їси”. Те саме бачимо і в інших мовах, і досить буде нагадати латинське “*Dulce et decorum pro patria mori*”, *susser lip* (солодке тіло) у старонімецьких міннезінгерів, Міцкевичеве “*z ust słodczyce wysysać*” (“*Czaty*”) і т. ін.» (Ф-ІСПТ). І. Франко ділиться своїми спостереженнями щодо специфіки **омовлення дотику**: «**Змисл дотику, як ми вже згадали, служить нам до пізнання не тільки форми тіл, їх консистенції, поверхні і температури, але також їх віддалення, корегуючи тут ненастанно змисл зору.** Відси походить те інтенсивне явище, що первісні міри майже всі взяті з обсягу дотику, мірою майже все було людське тіло, наш народ і досі ще вживає таких примітивних означень, як: дошка груба на два пальці, довга на три п’яді, вода глибока на два хлопа, відси до нього нема і ста кроків. Зрештою, і загальніші міри: локоть, стопа, сажень

(доти сягне чоловік) мають явні сліди мірення людським тілом. Не диво, що сей змисл, такий важний для психічного розвою кожної людини, дав нашій мові, а тим самим і поезії багато інтересних і важних термінів та епітетів, котрими послугуємося в найрізніших значеннях, не раз не думаючи про їх первісне призначення. І так говоримо: то тяжка справа, легко мені на душі, се піде гладко, гаряче любити, холодна розпука, квадратний дурень, гладка дівчина, рогата душа, твердий характер, м'яка вдача, слизька спекуляція, гороїжитися і т. ін., і при тім в нашій душі виринають образи різного роду, але не дотикові, хоч певно, ще несвідомо примішуються їй вони, даючи тим іншим образам певний окремий колорит. Нема що мовити, що їй поезія мусить користати з тих образів, нагромаджених уже в самій скарбівні мови, тим більше що вони вже поетичні самі собою» (Ф-ІСПТ).

Письменник наголошує на вмінні поетів поєднувати різні чуттєві асоціації («...**поет може в кожній хвилі з домени зорового змислу перескочити в дамену всякого іншого змислу**» /Ф-ІСПТ/): **(а)** дотику й зору одночасно: «Коли говоримо “товариський кружок”, “широкий круг слухачів”, **то хоча при тім враження дотику круглої форми й не виринає в нашій душі, а радше являється нам враження зорове: кільканадцять людей, що стоять довкола якогось одного, — а все-таки зв'язок між тими сферами вражень ще не порвався**» (Ф-ІСПТ), **(б)** слуху й зору — «**комбінація слухового образу з зоровим надає цілому реченню незвичайний, яркий колорит. Те саме треба сказати про такі звороти, як “елеє слово потекло”, “арена звіром заревла”**» (Ф-ІСПТ) чи **(в)** зору, слуху й дотику: «...не раз поет якесь **велике зорове або слухове враження розбирає на дрібні дотикові враження і при їх допоміжності силкується викликати в нашій душі образ, зовсім відмінний від тих складників**» (Ф-ІСПТ) або **(г)** змальовувати на їх основі контраст, зокрема протиставляючи слухові й дотикові відповідні образи: «**Роль слуху в нашій психічній житті безмірно велика. Світ тонів, гуків, шелестів, тиші — безмежний; він дає звірам і людям першу можливість порозуміватися, передавати собі взаємно враження і бажання. У людей на його основі виробилася мова, перша і дуже багата, хоч, буквально беручи, на повітрі збудована скарбівня**

людських досвідів, спостережень, поглядів і чуття, людської цивілізації. Змисл слуху, в контрасті до змислу дотику, дає нам пізнати цілі ряди явищ моментальних, невловимих, летючих, цілі ряди змін наглих і сильних, що вражають нашу душу; до поняття твердості, постійності, форм, місця він додає поняття переміни, часу. Не диво, що і в поезії сей змисл грає велику роль, що поетові дуже часто приходиться апелювати до нього, тим більше що поезія загалом первісна була призначена для нього, була співом, рецитацією, оповіданням, грою» (Ф-ІСПТ).

* * *

Працю «Із секретів поетичної творчості» уважаємо методологічно важливою для української психолінгвістики. У ній І. Франко викладає свої погляди на завдання художньої літератури, де він наголошує, що оцінка твору має ґрунтуватися на таланті автора та літературно-естетичних цінностях, однак вітчизняні вчені не простежували *омовлення психолінгвістичної концепції письменника, системи його психолінгвістичних ідей*, що актуальні до сьогодні.

Новаторство Івана Франка полягало в тому, що він **(1)** розмірковував про залучення методів психології в царину філології (дослідження поетичних текстів), пропагував експерименти, тим самим декларуючи вихідні положення психолінгвістики; **(2)** розробив початки асоціативного напрямку в психолінгвістиці, розмірковуючи над поняттями *асоціація, асоціативність, асоціативні ланцюжки*, схарактеризував *загальні закони асоціації ідей* з актуалізацією понять *душа, духовна творчість, кольоративна асоціативність, декодування поетичних асоціацій*; **(3)** презентував зародки теорії лінгвоперсонології, розмірковуючи про особливості *творчої індивідуальності, поетичної вдачі (душі), натхнення поета, ознаки геніальності*, наголосивши на тому, що існує особливий *психотип поета*; **(4)** надав дескрипцію механізму породження поетичної творчості (поетичної діяльності), розглядаючи її як вияв *творчого настрою, поетичної фантазії*, яку порівнював із **(а)** *хворобливим станом душі, «виявом божевілля»*, **(б)** *зі сновидіннями (сонними привидами)*, виокремлюючи аналітичні й символічні сни, він наголошував на здатності поетів *моделювати символи*, які можуть породжувати **(в)** *поетичні га-*

люцинації; (г) творчість поета учений називає чудом; (5) дослідник пропонує визначення важливих термінів психолінгвістики, серед яких *сугестивність*, що по-різному виявляється в поетичному, науковому й критичному типах дискурсу, *перцепція* (смишлова перцепція); інтерпретує категорії *свідомого* й *підсвідомого*, поняття *психологічного смислу*; (6) важливим є твердження поета про *множинність прочитань*, *смишлого декодування поетичних текстів*, а також про *існування у свідомості людини іпостасей Ego й Alter Ego*, що вступають у діалог і сприяють творчій діяльності; (7) І. Франко пропонує свої роздуми в галузі теорії омовлення *невербаліки*, що виявляється в поетичному тексті. Зазначене також уналежнюємо до новаторських ідей письменника, зокрема йдеться про *вияв етноментальності щодо моделювання чуттєвих образів* (зорових, нюхових, слухових, смакових, дотикових) у поетичному тексті (вироблено положення про *шкалу виміру значеннєвості чуттєвих характеристик*), виокремлено тенденцію до *поєднання різних смислів, що базовані на синтезі різних чуттєвих асоціацій у комбінаціях*. Зазначене презентовано крізь призму засад психолінгвістики.

1.4. Інтерпретація психолінгвістичної концепції Леоніда Булаховського (1888–1961) як яскравого представника психолінгвістичної школи О. Потебні

*Л. А. Булаховський досліджував
соціально-психологічні аспекти
мовлення різних верств населення
(Булаховський Леонід Арсенович...¹⁴⁰)*

У бібліографійному покажчику «Леонід Арсенович Булаховський» (1968) наголошено, що життєвий шлях цього вче-

¹⁴⁰ Булаховський Леонід Арсенович. Педагоги України ХХ століття. Українська педагогіка. Кн. 2. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712319/1/%D0%91%D1%83%D0%BB%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%2%D0%9B%D0%B5%D0%BE%D0%BDi%D0%B4%20%D0%90%D1%80%D1%81%D0%B5%D0%BDi%D0%B9%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%20П%20%D0%A2%D0%BE%D0%BC.pdf> (Дата звернення : 20.05.2025).

ного — «<...>це шлях розгортання (чи, сказати б словами М. Т. Рильського, — розкриття) наукового подвигу вченого, шлях невтомної, саможертвної і світлої праці в ім'я науки, освіти і культури українського народу, серед якого він жив і творив <...>»¹⁴¹.

Початок наукової діяльності Л. Булаховського припадає на 20-ті роки ХХ століття. Цей дослідник чи не найбільш послідовно перейняв психолінгвістичні ідеї О. Потебні й активно продовжив їх розвивати, розбудовуючи Харківський психолінгвістичний науковий осередок. Проте у ґрунтовній монографії О. Черемської¹⁴² про становлення й розвиток Харківської філологічної школи, на жаль, не згадано про ідеї Л. Булаховського в галузі психолінгвістики.

Презентація психолінгвістичної концепції вченого потребує більш докладної уваги. Наголосимо, що Л. Булаховський, як і О. Потебня, був добре обізнаний із передовими ідеями в цій галузі зарубіжних мовознавців, насамперед В. Вундта, Д. Дьюї, Л. Леві-Брюля, О. Єсперсена, Г. Пауля, Г. Штейнталя, В. Штерна, яких часто цитував.

Передусім зазначмо, що Л. Булаховський у своїй науковій спадщині презентував тенденцію стисло окреслювати шляхи розвитку окремих напрямів мовознавства. Зазначене стосується і психолінгвістики. У невеликому параграфі «Мовознавство й психологія»¹⁴³ він виклав ідею щодо особливостей розвитку психолінгвістики, наголосивши, що **«мовознавство без психології не обходиться, а коли і обходиться, як тепер це буває в представників деяких сучасних західноєвропейських течій, то з явною односторонністю в підході до справи, з викривленням загальної перспективи і збідненням можливих висновків. Найбільш цінні конкретні надбання мовознавства щодо розумін-**

¹⁴¹ Леонід Арсенович Булаховський (1968). / Бібліографія складена Н. В. Королевич ; ред. С. М. Хазанет ; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні ; Академія наук УРСР. Київ : Наук. думка. С. 5.

¹⁴² Черемська О. (2020). Становлення і розвиток Харківської філологічної школи...

¹⁴³ Булаховський Л. А. (1975). Вибрані праці : в п'яти томах. Том перший. *Загальне мовознавство*. Київ : Наук. думка. С. 138–139.

ня — роз'яснення фактів і сучасних мовних організацій і їх історії багато в чому зобов'язані прогресові науки психології в XIX та XX ст.»¹⁴⁴. У жартівливій тональності висловлено думку про те, що «психологія більше бере від мовознавства, ніж дає йому»¹⁴⁵. Учений, проте, переконаний, що «саме мовознавство постачало й постачає психології найбільш досконало опрацьований різноманітний мовний матеріал, який дозволяє <...> серйозному заглибленню в речі, підлеглі віданню психології...»¹⁴⁶.

Розгляньмо ключові положення психолінгвістики, що презентовані в системі ідей Л. Булаховського.

1. Погляди на предмет психолінгвістики (психології мови) та спроби дефініювання цього поняття. Початки лінгвоетнопсихології. Учений усвідомлює, що психолінгвістика як наука в часи його активної діяльності ще не мала чітко окресленого предмета, дослідницького об'єкта, хоча й належала до актуальних напрямів мовознавства. Термін *психолінгвістика* не актуалізований у науковому дискурсі Л. Булаховського: учений використовує поняття *психологія мови*, зазначаючи, що ця наука має дещо аморфний дослідницький предмет, проте проектується на всі мовознавчі проблеми. Зокрема, науковець стверджує, що «психологія мови — велика ділянка мовознавчих студій без точного змісту свого об'єкта і без чітко визначених меж. В неї звичайно включають коло різноманітних питань, більше або менше пов'язаних між собою тим, що всі вони “психологічні”, тобто відбивають свою належність до внутрішнього світу людини і дістають пояснення собі в явищах і фактах, за якими діє цей складний і примхливий дуже активний апарат. З ділянок психології мови, найбільше розроблених у науці, за особливо перспективні вважаються психологія народів (нім. *Völkerpsychologie*), широко розроблена В. Вундтом, та ділянки, яким він приділив особливу увагу, розробляючи її проблематику»¹⁴⁷. Ідеться про *лінгвоетнопсихологію* як науку про особли-

¹⁴⁴ Там само. С. 138.

¹⁴⁵ Там само. С.139.

¹⁴⁶ Там само. С. 139.

¹⁴⁷ Там само. С. 95.

вості психічного складу етносу, що безпосередньо має зв'язок із лінгвістикою. У параграфі «Питання про благозвучність мов» учений розмірковує про вияви в мові психології народу й наводить оригінальні приклади, порівн.: «...естетична оцінка мовних звучань може бути до протилежності різною в представників різних народів і в різних людей. Наприклад, фонетичну особливість польської мови — перевагу в ній сичань — свистячих і шиплячих приголосних цілком одмінно оцінюють великий майстер польської мови Г. Сенкевич і устами своєї героїні циганки старухи Ізергіль росіянин Максим Горький. За Г. Сенкевичем, <...> “бог, створюючи поляків, сказав їм: «Ось я даю вам ковке золото та дзвінку мідь, а ви створіть з них мову свою»”. Для героїні Максима Горького польське сичання — неприємна риса польської мови, з якої вона наївно робить негативний висновок взагалі про психологію народу»¹⁴⁸. Зазначене лінгвіст справедливо вважає **виявом суб'єктивних відчуттів**. Подібний дослідницький ракурс — також предмет психолінгвістики. Цілком логічно Л. Булаховський наголошує, що «певні зв'язки з **мовознавством існують <...> в психології, надто — в так званій колективній психології...**»¹⁴⁹, тобто він актуалізує термін **колективна психологія**, розглядаючи його в **межах теорії поведінки натовпу**: у період соціального занепаду та дезінтеграції суспільству загрожує влада натовпу. Думка, що в натовпі психологія індивіда підпорядкована так званій колективній психології залишається актуальною і до сьогодні, адже саме колективна психологія впливає на поведінку окремої особистості, змінюючи її залежно від установки влади. Ця теорія базується на понятті про **колективне несвідоме**: вона знайшла продовження в теорії нейропрограмування та сугестії, що сьогодні активно розробляється в межах діяльності Одеського психолінгвістичного наукового осередку, про що йтиметься далі.

Простежуємо й дещо **конкретизовану інформацію про предмет психолінгвістики**, порівн.: «Лінгвіста психічні процеси цікавлять не самі по собі, а лише настільки, наскільки

¹⁴⁸ Там само. С. 228.

¹⁴⁹ Там само. С. 56.

вони впливають на факти мови. Але разом з тим з'ясовуються й загальні умови духовної діяльності людини в ділянці мови, що становить предмет вивчення психології мови. Зрозуміло, що праці, виконувані на цій суміжній ділянці з різних точок зору лінгвістами і психологами, доповнюють і контролюють одні одних і можуть завдяки цьому давати раз у раз кращі результати»¹⁵⁰. У параграфі «Етнопсихологія в її відношенні до індивідуальної психології»¹⁵¹ ідеться про особливості мовомислення з урахуванням «психологічної оболонки (забарвлення)»¹⁵² мовлення.

2. Зародження лінгвосоціопсихології, лінгвоемоціології та гендерної лінгвістики. Л. Булаховський розмірковує про відносність естетичних категорій «гарність» і «негарність», що залежать від смаків чи відчуття моди окремих індивідів чи цілих народів, що мотивовано відповідними соціальними чинниками й особливостями психології людини чи народу загалом¹⁵³. У цьому ракурсі наведено міркування й про *мову майбутнього*: «*Це далеко майбутнє, навіть коли уявити його як існування високоінтелектуального суспільства, здатного свідомо керувати процесами своєї соціальної психології, надто важко, проте, уявити, як здатне цілком перебороти спадщину минулого й інерцію численних навичок саме на ділянці мови, цієї “душі” суспільства*»¹⁵⁴. Учений переконаний, що розвиток кожної мови як психічної діяльності людини й народу, процеси її вдосконалення залежать передусім від духовного розвитку людства, лінгвокреативності. Дослідник актуалізує *проблему соціально-психологічного аспекту афективності й образності мовлення*. Як наголошує науковець, «...інтелігенти користуються типами мовлення мени афективними, ніж неписьменні люди і групи населення відносно невисокого рівня культури»¹⁵⁵. Міркування вченого стосуються і особливостей використання фразеологізмів лінгвоперсонами,

¹⁵⁰ Там само. С. 139.

¹⁵¹ Там само. С. 296.

¹⁵² Там само. С. 296–299.

¹⁵³ Там само. С. 229.

¹⁵⁴ Там само. С. 231.

¹⁵⁵ Там само. С. 289.

які належать до різних соціальних прошарків, порівн.: «*“Холодну” фразеологію або дуже обмежену <...> маємо, насамперед, у людей освічених із зразковою літературною мовою <...> носії так званого просторіччя говорять образніше й афективніше, їх мовлення пересипається яскравими виразами, грубувато образними та емоціональними*»¹⁵⁶. В аспекті лінгвосоціопсихології розглянуто і явище *гіперизму*, або «*перебільшеної правильності*», що вчений ілюструє конкретними мовленнєвими фактами, зокрема актуалізуючи й особливості мовлення дітей¹⁵⁷.

Л. Булаховський один із перших в українському мовознавстві поставив *проблему особливостей мовлення жінки*, заклавши початки *феміністичної лінгвістики*. Він стверджує, що «*нашу сучасну свідомість дивує сама можливість протиставляти мову жінок мові чоловіків. Тим часом таке протиставлення становило факт індійського життя II ст. до нашої ери...*»¹⁵⁸. Висвітлено питання особливостей уживання евфемізмів у мовленні жінок¹⁵⁹, а також дескрипція *таємної мови жінок в Осетії*¹⁶⁰. Ідеї О. Потєбні в царині проблематики гендерної лінгвістики висвітлено в колективній монографії авторства Т. Космеда та ін. (2014)¹⁶¹.

3. Погляди Л. Булаховського на питання походження мови у вимірі психолінгвістичної теорії. Привертає увагу параграф «*Фізичний і психічний стосунок людини до людиноподібних мавп*»¹⁶², у якому йдеться про роль мови для становлення людини. Зокрема, учений наголосив, що «*розвиток мозку перебував у щільному зв'язку з поступовим розвитком інших органів. Робились спостереження, примічались наслідки окремих фактів дос-*

¹⁵⁶ Там само. С. 289–290.

¹⁵⁷ Там само. С. 290–291.

¹⁵⁸ Там само. С. 293.

¹⁵⁹ Там само. С. 294–295.

¹⁶⁰ Там само. С. 295.

¹⁶¹ Космеда Т. А., Карпенко Н. А., Осіпова Т. Ф., Саліонович Л. М. Халіман О. В. (2013). Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика : колект моногр. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди ; Дрогобич : Коло. 472 с.

¹⁶² Булаховський Л. А. (1975). Вибрані праці: в п'яти томах... С. 168–170.

віду. *Нечувані завдання життя вимагали від людини під час її формування такого духовного напруження, якого не знала жодна тварина. Опанування вогнем внесло в свідомість первісної людини чимало такого, що дуже збагатило не тільки її побут, а й психіку»*¹⁶³. Л. Булаховський розмірковує про те, як *«могла виглядати первісна мова людини»*¹⁶⁴, розглядаючи досягнення в цьому питанні зарубіжних учених. Актуалізовано думку, що викладена в параграфі «У чому полягає характер людської мови». Порівняймо: *«...своєрідний характер звукової мови людини починається там, де є край безпосередньому розумінню за допомогою яких-небудь виражальних рухів. Суть звукової мови людини або, точніше, конкретних звукових мов полягає в тому, що вона (вони) взагалі або певні мови зокрема є прийнятою в суспільстві організацією умовних знаків, володіння якими в їх конкретності становить особливість саме певних суспільств...»*¹⁶⁵. Учений аналізує наукові розвідки, що стосуються *«мовлення ссавців»*, зокрема собак, а також, як і Д. Овсянико-Куликовський, *«мовлення папуг»* — природи їхнього «балакання»; наводить спостереження з власного досвіду *«спілкування з тваринами»* і висновок: *«Анатомо-фізіологічні передумови говоріння людини і папуги настільки одмінні, що для міркувань, за яких саме умов могла постати людська мова, аналогії того, що становить собою “мова” папуг, дають в цілому не так уже й багато <...>»*¹⁶⁶. Учений переконаний, що для з'ясування питання **походження мови** слід залучити дослідження про особливості **(а)** мовлення дітей; **(б)** мовлення найбільш відсталих народів і **(в)** мовної патології — психічних захворювань, у супроводі яких спостерігається порушення мовного процесу. Дослідник зазначає, що *«важливе світло на питання про умови виникнення людського мовлення кидає з психофізіологічних позицій теорія рефлексів у досконалій розробці акад. І. П. Павлова»*¹⁶⁷. Л. Булаховський критикує теорію **звуконаслідувального походження мови**, або

¹⁶³ Там само. С. 169.

¹⁶⁴ Там само. С. 170.

¹⁶⁵ Там само. С. 172.

¹⁶⁶ Там само. С. 174.

¹⁶⁷ Там само. С. 175.

«теорію *гав-гав*»¹⁶⁸, а також **статеву (сексуальну) теорію походження мови**. «За цією концепцією джерело мови — кохання. В його атмосфері народжувалось бажання певними звуками та їх модуляціями, наприклад, воркуванням, виразити, насамперед, емоції, якими супроводжувався статевий акт. **З емоцій пізніше виділились різні уявлення, що дістали закріплення в певних звуках як у знаках**»¹⁶⁹. Дослідник аналізує думку О. Єсперсона про те, що «мова людини народилася під час залицання. Перші виявлення мови <...> це щось середнє між любовними виспівами kota на даху і мелодійними піснями закоханого солов'я»¹⁷⁰. Л. Булаховський розглядає погляди В. Вундта на **звуконаслідувальну теорію походження мови**, підтримуючи думку про велике значення «звукових жестів» — відповідних рухів мовних органів людини, які можуть бути, «як і інші жести, і власне вказівними, і наслідувальними, і входити в суцільний вислів почувань та уявлень, прилучаючись до жестів рук та рухів тіла лише як окремий вид мімічних рухів узагалі»¹⁷¹. Наводяться міркування в цьому ракурсі щодо мовлення дітей, які моделюють звуконаслідувальні слова. Водночас учений пише й про *роль невербальних засобів у спілкуванні* й класифікує рухи на **(1) пантомімічні** (їх психічна функція «полягає в зазначенні уявлень»); **(2) внутрішні** й *мімічні* (вони «виражають чуття»). Остеронь уваги Л. Булаховського не залишилася й актуальна на той час теорія походження мови, запропонована Л. Нуаре, в основі якої ідея *колективності*: людина починає спілкуватися виключно в колективі собі подібних. Актуалізується думка про те, що «кожна нація, кожна народність мусить розглядатися як певна індивідуальність. У цих національних духовних індивідуальностях треба шукати пояснення й підстав нашого сучасного рівня цивілізації. Напружена праця духовних сил нації над тим, що становить центр людської сутності, виражається найбільш ясно й найбільш повно в філософії, поезії та мистецтві <...>, і звідси вона розливається по всій області уявлень та ідей народу. **Мова це форма діяльності, але**

¹⁶⁸ Там само. С. 178.

¹⁶⁹ Там само. С. 178–179.

¹⁷⁰ Там само. С. 179.

¹⁷¹ Там само. С. 179.

діяльності окремого роду. Це не звичайна духовна діяльність, подібна до філософії, поезії та мистецтва, що переходить від одного індивідуума до іншого. Мова виявляється з одночасної діяльності всіх. Мови — це справжні безпосередні витворення націй. Але вони не є виключно продуктом інтелектуальних особливостей народу. Бо і мова, і інтелект зростають у взаємній узгодженості із потаємних глибин душі. Кожна мова — це окремий світ, окремий світ ідей, в якому суб'єкт, тобто діючий людський дух, та об'єктивний зовнішній світ сполучаються в гармонійній єдності...»¹⁷².

Простежуємо актуалізацію термінів В. фон Гумбольдта та О. Потебні: *дух народу, людський дух, душа*. Розглядаючи *теорію виуктового походження мови*, дослідник наголошує на тому, що перші звуки слугували для вербалізації «*емоціональних станів — почувань і бажань*»¹⁷³.

Спостерігаємо ідеї, що передують зародженню *асоціативної лінгвістики*: ідеться про моделювання у свідомості людини *асоціативних зв'язків*, що виникають на основі відповідних уявлень людини. Констатовано, що «*біологічно первісними є голосні звуки, а соціально — приголосні*»¹⁷⁴.

Розглядаючи *теорію звукового походження мови*, учений виокремлює в первісній мові два типи вигуків (інтер'єкцій): **(1)** вигуки — виразники почуття і **(2)** вигуки як «*артикульовані субстрати*», що «*самі по собі досить байдужі, але здатні набувати точнішого значення через супровідне забарвлення чуття*»¹⁷⁵. Л. Булаховський уважає, що у свідомості первісної людини фіксувалася особлива система вигуків, що проєктувалася на тварин (напр., приманувальні вигуки), зокрема йдеться і про роль інтонації.

3. Невербаліка як психолінгвістичний феномен в інтерпретації Л. Булаховського. Дослідник розглядав роль жестів у комунікації, називаючи *жестикмуляцію «суперницею» звукової мови*: ідеться про мову жестів «*із звуковою символікою*». Учений

¹⁷² Там само. С. 179.

¹⁷³ Там само. С. 194.

¹⁷⁴ Там само. С. 201.

¹⁷⁵ Там само. С. 207.

указував на *перевагу «людського зору над слухом»*, адже людина відрізняє послідовні слухові враження з перервою між ними в 0.16 сек, а для зорових вражень потрібна перерва в 0.47 сек.

Науковець уважає, що мова жестів і словесна мова використовуються паралельно, однак *звукова мова виражає почуття, а жестова — уявлення*. Проте пріоритет дослідник надає мові жестів, оскільки він переконаний, що звук був спочатку «*додачею*» до жестів. «*Через асоціацію уявлення стало переходити від жесту до слова, доки, нарешті, вони не помінялися ролями: жест перетворився на маловажливий додаток до слова <...> слово вбило жест*»¹⁷⁶. Учений актуалізував термін *душевний рух*, тобто рух, який іде від близьких й авторитетних людей, що простежувалося «*на світанку людської психіки*». «*Початки мовлення — це розвиток другої сигнальної системи коштом першої*»¹⁷⁷. Відзначається особлива спроможність первісної людини до жестикуляції та розуміння жестів, зокрема це «*дії пальців і рук*», що здатні передавати думки без жодного слова.

У параграфі «*“Порядок слів” у мові жестів*» зауважено, що в мові жестів є «*риса, що наближають її до синтаксису, точніше, до того, що входить у поняття порядку слів*»¹⁷⁸. Дослідник аналізує праці В. Вундта із цього питання, наголошуючи, що «*порядок уявлень у мові жестів підлягає трьом основним правилам: підмет передує присудку; означуване передує означенню; додаток (об’єкт) подається раніше, ніж присудок, від якого він залежить*»¹⁷⁹. Методологія Л. Булаховського щодо інтерпретації невербаліки актуалізована в сучасних лінгвістичних розвідках¹⁸⁰.

4. Л. Булаховський про дитяче мовлення: початки онтолінгвістики. Учений указує, як уже зазначалося, на необхідність вивчення «*дитячої мови*», «*або, точніше, дитячих мов різних*

¹⁷⁶ Там само. С. 196.

¹⁷⁷ Там само. С. 198.

¹⁷⁸ Там само. С. 213.

¹⁷⁹ Там само. С. 213.

¹⁸⁰ Див., напр.: Космеда Т., Осіпова Т. (2015). Витоки теорії невербальної комунікації в українському мовознавстві: актуалізація вчення Л. Булаховського. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків. Вип. 40. С. 74–81.

народів — шляхи розвитку в дітей мов, засвоєваних ними від дорослих»¹⁸¹.

У параграфі «Мовлення дітей» він розмірковує про *методологію обробки мовного розвитку дітей різних національностей*. Сформульовано твердження, що «дитина вчиться своєї мови тільки шляхом наслідування певних зразків із свого оточення»¹⁸².

У параграфі «Випадки утворення дітьми власної мови як аналогії до первісної» дитяча мова розглядається «як різновид чудернацького балакання з домішкою понівечених слів, засвоєваних від оточення»¹⁸³.

Учений звернув вагу на те, що «мова жінок <...> відбиває вплив дитячого мовлення»¹⁸⁴. Він уживає терміни «**бемі-мова**» (мова дітей від 1 до 6 років) і власне **дитяча мова** (мова дітей від 6 до 12 років); указує на відмінність мовлення хлопчиків і дівчаток; наголошує, що «від дітей іноді увіходять в мову дорослих окремі випадки свідомої зміни слів як своєрідної гри»¹⁸⁵; а також, що «діти бувають тим соціальним середовищем, яке створює нові слова і передає їх дорослим...»¹⁸⁶; мовлення дітей безпосередньо залежить від мовлення їхніх няньки й матері; більшість слів лексики дітей — вигуківого походження, важливу роль відіграє в мовленні дітей редуплікація (подвоєння).

5. Психологічні чинники дослідження семантики. Учений констатує, що «у полі зору психологів мови перебувають такі ділянки мовознавчої науки, як **семантика та інші, де не можна обійтися без урахування психологічного фактора**...»¹⁸⁷. Звісно, значення мовних одиниць, актуалізація відповідних смислів базуються на постулатах психолінгвістики, що особливо виявляється у вченні про асоціативність, механізмах творення значень і смислів, процесах називання, у теорії внутрішньої форми слова та ін.

¹⁸¹ Булаховський Л. А. (1975). Вибрані праці: в п'яти томах... С. 94.

¹⁸² Там само. С. 210.

¹⁸³ Там само. С. 211.

¹⁸⁴ Там само. С. 296.

¹⁸⁵ Там само. С. 296.

¹⁸⁶ Там само. С. 296.

¹⁸⁷ Там само. С. 94.

6. **Граматична психолінгвістика.** Л. Булаховський переконаний, що граматику, відповідні граматичні категорії також необхідно вивчати у фокусі психолінгвістики: **«Кожній мові властиві свої граматичні ознаки, своя система (організація) категорій та різних типів пов'язування їх одних з одним <...> при характеристиці цих категорій важить конкретність виявлення притаманних їм мовних рис без змішування останніх з більш-менш спорідненими психологічними...»**¹⁸⁸. Він наголошує, що граматичні категорії мають **психологічне значення** і що в граматиці існують **категорії психологічного характеру**: **«Опис граматики (морфології, синтаксису) першої-ліпшої мови вимагає від упорядника (автора) цілком певної позиції у важливому методологічному питанні: чи описує він мовні факти, виходячи із спостережень насамперед зовнішньої сторони і визначаючи далі їх внутрішні значення, або ж, оперуючи певними категоріями значень (логічних або психологічних), шукає, чим вони виражаються (які відповідники собі мають) в морфологічних або синтаксичних ознаках, наявних в описуваній мові. Перший метод аналізу в сучасному мовознавстві домінує, як найбільш раціональний. На користь його промовляє, що саме він дає змогу укласти опис фактів у цілком певні рамки того, що є справді притаманним спостережуваній мові, і не розпливатися в необмеженому числі можливих категорій логічного надто — психологічного характеру, відомих з життєвого досвіду, і того, що спостерігається в мовах найрізноманітніших систем. Характерно, що традиційно з давніх давен нахил до другого виявляла саме елементарна школа, що шукала найпростіших, а не досконаліших прийомів опанування граматичним матеріалом. Існує, звичайно, і змішаний метод описання граматичних фактів — коли виходять із того, що більш або менш чітко заявляє про себе зовнішніми ознаками, але до них додають спостереження, що спираються на значення, які виступають як широкі відомі логічні або психологічні»**¹⁸⁹. Зазначений аспект

¹⁸⁸ Там само. С. 70–71.

¹⁸⁹ Там само. С.94.

дослідження граматики у фокусі психолінгвістики також має продовження в сучасному мовознавстві¹⁹⁰.

7. Психолінгвістичний вимір лінгвостилістики. Л. Булаховському належать думка про необхідність урахувувати «**виразність окремих слів і речень у їх психологічній (естетико-психологічній) скерованості**»¹⁹¹. Зазначений постулат спроектовано на психологічний вимір стилістики. Зокрема наголошується, що «у художній мові Т. Шевченка дослідник підкреслює соціальне звучання слова, характерні для словесної майстерності Шевченка поетичні засоби інтимізації, що розкривають глибокі шляхи емоціональної, ліричної сфери поета з образно-ліричним мисленням народу»¹⁹². Новаторство дослідника виявляється у виокремленні **категорії інтимізації**, яку він схарактеризував у низці своїх розвідок¹⁹³. Спираючись на ідеї Л. Булаховського, сьогодні українські вчені продовжують її вивчення¹⁹⁴.

Крім того, Л. Булаховський розглядає **проблему лінгвокреативності як вияв індивідуальної діяльності мовної особисто-**

¹⁹⁰ Див., напр.: Пентилюк М., Гнаткович Т. (2013). Психологічні засади компетентнісного підходу до вивчення синтаксису. *Зб. наук. пр. Херсон. держ. ун-ту*. Сер. Педаг. науки. Вип. 64. Херсон : ХДУ. С. 88–94.

¹⁹¹ Булаховський Л. А. (1975). Вибрані праці: в п'яти томах... С. 53.

¹⁹² Леонід Арсенович Булаховський (1968). / Бібліографія... С. 12.

¹⁹³ Див.: Булаховський Л. А. (1942а). Мовні засоби інтимізації в поезії Тараса Шевченка. Інтимізуючі займенники. *Вісник АН УРСР*. № 3–4. С. 75–89; Булаховський Л. А. (1942б). Мовні засоби інтимізації в поезії Тараса Шевченка. І. Інтимізуючі займенники. *Укр. літ-ра*. № 5–6. С. 143–154; Булаховський Л. А. (1943). Мовні засоби інтимізації в поезії Шевченка. ІІ. Звертання. *Укр. літ-ра*. № 5–6. С. 143–154; Булаховський Л. А. (1946). Мовні засоби інтимізації в поезії Тараса Шевченка. Звертання. *Наук. зап. Ін-ту мови і літ-ри АН УРСР*. Т. 2. С. 30–53.

¹⁹⁴ Див., напр.: Космеда Т. (2009а). Мовознавча наука на службі у журналістики: До питання про вчення категорії інтимізації (аналіз наукової розвідки А. В. Корольової). *Учен. зап. нац. ун-та ім. В. І. Вернадського*: науч. журнал. Сер. Филол. Симферополь. Том 18. № 3. С. 69–73; Космеда Т. (2017а). Проблеми лінгвістики тексту: інтерпретація категорії інтимізації. *Лінгвістичні студії*: міжнар. зб. наук. пр.. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса. Вип. 33. С. 103–108.

сті. Він наголошує: «Коли обдумаємо що пишемо, коли шукаємо для своєї думки відповідної словесної форми, відчуваємо, що створюємо нові словесні комбінації, нові <...> влучні слова, повні сили за моменту, коли вони народжуються в нашій свідомості, і ми відчуваємо їх новими і належними саме нам...»¹⁹⁵; «...майже безмежна (до прямого свавілля свобода комбінування слів як елементів думки)»¹⁹⁶. Дослідник переконаний, що під час пошуку «засобів означення нових понять за керівні моменти правлять інтелектуальні, при намаганнях стилістичних — афективні й емоціонально-естетичні»¹⁹⁷.

У дихотомії *своє – чуже* категорію «своє» Л. Булаховський вважає більш «овіяною емоціями», а «чуже» лишається таким і не викликає «хатніх» емоцій.

Наслідуючи О. Потебню в питанні щодо особливостей процесу творчості, лінгвіст актуалізує **психолінгвістичну категорію творчого збудження**, на що, зокрема, указують дослідники його наукової спадщини: «У вченні О. О. Потебні про міжмовні контакти і запозичення Л. А. Булаховського приваблювала думка про творче збудження»¹⁹⁸. Про це сам Л. Булаховський писав так: «Збудження зовні — привід для розгортання свого, і питати треба не стільки про те, що і від кого запозичено, скільки про те, що створено, що додано в результаті діяльності, збудженої відповідним поштовхом чи поштовхом від інших»¹⁹⁹.

8. Ономастична психолінгвістика. Чи не вперше саме Л. Булаховський указав і **на психологічні аспекти дослідження імен і прізвищ**²⁰⁰. Порівняймо: «Вся психологія наших предків, характер нашого життя, їхні звичаї відкриваються нам у їх іменах, що спочатку були в своїй більшості тільки прізвиська-

¹⁹⁵ Булаховський Л. А. (1975). Вибрані праці: в п'яти томах... С. 296–297.

¹⁹⁶ Там само. С. 298.

¹⁹⁷ Там само. С. 461.

¹⁹⁸ Леонід Арсенович Булаховський (1968). / Бібліографія... С. 25.

¹⁹⁹ Булаховський Л. А. (1952). Александр Афанасьевич Потебня. Київ. С. 7.

²⁰⁰ Булаховський Л. А. (1975). Вибрані праці: в п'яти томах... С. 65.

ми»²⁰¹. Започатковано новий дослідницький ракурс, який можна номінувати *ономастичною психолінгвістикою*.

9. Графіка й орфографія крізь призму психолінгвістики. Важливо наголосити, що проблеми *орфографії* та *графіки*, їх схвалення чи заперечення вчений також мотивує *психолінгвістичними чинниками* — *особливостями психології сприйняття нового й ставлення до традиційного як більш звичного, такого, що має позитивне сприйняття*: ідеться про проблему конкуренції кирилиці й латиниці («Чому кирилиця, а незагальноєвропейська латиниця?»²⁰²) та змін орфографічної норми. Порівняймо: «...опір письменних людей, які одразу б перетворились <...> у неписьменних, повинних учитись пропонуваного їм нового. **Щодо відповідних почуттів. Зробіть спробу прочитати перший-ліпший текст, написаний не звичайним письмом, а якоюсь його транскрипцією, і ви одразу ж переконаєтесь, як це важко і неприсмно <...>** Цілком природним є намагання вкласти факти правопису в можливо послідовну систему без вагань, але пильна увага до того, що в цьому відношенні становлять живі мови, як учить досвід, не подає великих надій на достатню витриманість фактів. Звідси — постійні прикрі відхилення і пов'язане з ними природне невдоволення тих, кого це більш-менш зачіпає...»²⁰³. Зазначена теза залишається актуальною і нині.

10. Питання двомовності через призму психолінгвістики. Ідеться про психолінгвістичні властивості двомовності, які розглядав й О. Потебня. Л. Булаховський погоджується з О. Потебнею в тому, що «людина, яка розмовляє двома мовами, <...> разом із тим змінює характер і напрям своєї думки, і вживання котроїсь із належних їй мов характеризує саме певне коло її уявлень (понять), почуттів і бажань»²⁰⁴, а також, що *двомовність «роздвоює <...> утруднює досягнення цілісності світогляду і перешкоджає науковій абстракції»*²⁰⁵. Презентовано думку, що «...до питання про вплив практично здійснюваної дво-

²⁰¹ Там само. С. 66.

²⁰² Там само. С. 258.

²⁰³ Там само. С. 258–259.

²⁰⁴ Там само. С. 286.

²⁰⁵ Там само. С. 286.

*мовності на психіку індивідумів та цілих народів не можна ставитись так байдуже, як людство взагалі і наука ставились до цього питання віками...»*²⁰⁶. Дослідник наводить міркування щодо зазначеного питання сучасних йому психолінгвістів світу, які суголосні з твердженнями в зазначеному ракурсі, презентованими О. Потєбнею, однак не всі радянські мовознавці погоджувалися із цими думками.

* * *

Практично вся лінгвістична спадщина Л. Булаховського просякнута психолінгвістичними ідеями. Він фокусує увагу на таких психолінгвістичних проблемах, як **(1)** визначення статусу науки про психологію мови; **(2)** розглядає низку теорій походження мови: звуконаслідування, статеvu (сексуальну) теорію, теорію рефлексів, колективності, вигукового походження та ін.; **(3)** моделює *первісний вигляд мови homo sapiens*, розкриваючи своєрідний характер звукової мови людини порівняно з «мовами тварин», «мовою папуги» та под.; уважає важливим залучати інформацію про розвиток мовлення в дітей, мовлення відсталих народів і фактів мовної патології (порушення мовного процесу внаслідок дії відповідних захворювань мозку) для розуміння походження людської мови; **(4)** здійснює проектування напрямів психолінгвістики, як-от: лінгвоетнопсихологічного, лінгвоемоційного, асоціативного, лінгвосоціопсихічного, лінгвогендерологічного (зокрема розробив учення про феміністичне мовлення), онтолінгвістичного, невербальної комунікації, запропонувавши основи їх методологічних засад; **(5)** аспектуально демонструє необхідність вивчення семантики, граматики й стилістики в ракурсі психолінгвістики; **(6)** новаторство вченого визначається і в розробленні вчення про лінгвопсихологічні категорії *інтимізації*, *емотивності*, *афективності*, *феномена лінгвокреативності* та *творчого збудження*, а також психологічного трактування *явища запозичення* і *категорії власної назви*; **(7)** він пропонує погляд на графіку та орфографію в аспекті сприйняття особливостей їх змін у вимірі психолінгвістики; **(8)** презентує феномен двомов-

²⁰⁶ Там само. С. 287.

ності як явища, що має негативні наслідки, відбиті на мовленні особистості; (9) закладає початки теорії мовної особистості, уклавши на дихотомію *мовлення етносу – індивідуальне мовлення* в їхній єдності й відмінностях.

1.5. Новаторські рефлексії Валер'яна Підмогильного (1901–1937): спроба психоаналізу особистості І. Нечуя-Левицького

*Я споглядаю сам себе. Там, на базарі,
де моя подруга продає періжки, — сварка,
лайка, заздрість, брехня, — а я виростаю з
цього, як холодна хризантема на угноєній
землі... Так де-не-де на ланах життя
повстаємо ми, самотні, пишно-холодні
квітки, і вдивляємось у самих себе, як у
безодню світла і тіни*

(Валер'ян Підмогильний²⁰⁷)

Епіграф до цього параграфа засвідчує бажання В. Підмогильного споглядати себе, занурюватися у своє *Его*, тому, очевидно, письменник виявляв тяжіння до здійснення психоаналізу інших лінгвоперсон.

На прикладі В. Підмогильного спостерігаємо намагання українських творчих особистостей уже на початку ХХ ст. проєкувати свої зусилля на здійснення психоаналізу творчості інших письменників. До подібних спроб й уналежнюємо розвідку одного з найвідоміших прозаїків «Розстріляного відродження» Валер'яна Підмогильного²⁰⁸.

²⁰⁷ На якому пароплаві шукати Валер'яна Підмогильного. URL: <https://chytomo.com/na-iakomu-paroplavi-shukaty-valer-iana-pidmohylnoho/> (Дата звернення: 01.08.2025).

²⁰⁸ Підмогильний В. (2000). Іван Левицький-Нечуй (Спроба психоаналізу творчості) : Електронний передрук статті, що появилася в журналі *Життя й революція* в числі за вересень 1927 року на сторінках 295–303. / Електр. вид-ня підгот. Максим Тарнавський. Торонто – Філядельфія. Електр. вид-ня вид-ва МОСТИ. URL: www.mosty.homepage.com (Дата звернення: 20.05.2025).

Його творчість вивчали відомі вчені, як-от: В. Мельник²⁰⁹, М. Тарнавський²¹⁰, Ю. Шерех²¹¹. Однак аналітичну працю щодо психоаналізу текстів Івана Нечуй-Левицького не було інтерпретовано, хоча вона має велике значення для української психолінгвістики, оскільки засвідчує спроби українських митців здійснювати психоаналіз вже на початку ХХ століття.

В. Підмогильний демонструє знання праць З. Фрейда (З. Фрейд «Методика и техника психоанализа». ГИЗ, 1923), збирає відомості про І. Нечуя-Левицького, що презентовані С. Єфремовим та Ю. Меженком, які й актуалізує під час здійснення психоаналізу.

Термін *психоаналіз* письменник не інтерпретує, але наголошує, що це аналіз глибин «схованого в темряві джерела людського ества»²¹². Письменник формулює методологічні положення своєї наукової роботи: **(1)** у психічному житті людини немає ні випадковості, ні дрібниць; **(2)** психоаналіз сприяє з'ясуванню несвідомих бажань письменника, вияв його несвідомої фантазії; **(3)** цей аналіз вимагає досконалого знання не лише творів письменника, але і його біографії, насамперед ідеться про особливості вдачі митця, деталі його інтимного життя, тому дослідник і залучає автобіографію письменника, а також біографію, підготовану С. Єфремовим, та окремі листи І. Нечуя-Левицького до П. Стебницького й родичів, тобто *его-текстовий матеріал*, що відображає сучасні підходи до психолінгвістичного аналізу. Ці

²⁰⁹ Мельник В. О. (1994). Суворий аналітик доби : Валер'ян Підмогильний в ідейно-естетичному контексті української прози першої половини ХХ ст. Київ : Академія. 318 с.

²¹⁰ Тарнавський М. (2004). Між розумом та ірраціональністю: Проза Валер'яна Підмогильного. Київ : Вид-во «Пульсари». 232 с.

²¹¹ Шерех Ю. (1998). Білок і його забурення. *Шерех Ю. Пороги і Запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології* : у 3 т. Харків : Фоліо. Т. 1. С. 434–442.

²¹² *Примітка*. Цитати з праці В. Підмогильного подаємо зі збереженням оригінальної орфографії. Іван Левицький-Нечуй (Спроба психоаналізу творчості) : Електронний передрук статті, що появилася в журналі Життя й революція в числі за вересень 1927 року на сторінках 295–303. / Електр. вид-ня підгот. Максим Тарнавський. Торонто – Філадельфія. Електр. вид-ня вид-ва МОСТИ. С. 2. URL: www.mosty.homepage.com. (Дата звернення: 20.05.2025).

матеріали дають змогу «розгадати того *внутрішнього сфінкса, що безперечно під цим супокоем та поміркованістю лагідного дідуса крився*»²¹³. Аналітик розглядає *Едіп-комплекс*²¹⁴ Івана Нечуя-Левицького.

В. Підмогильний зауважує, що Нечуй-Левицький не мав надто близьких стосунків із батьком: був дещо відчужений від нього, але намагався у всьому наслідувати його (був, як і батько, замкнений; працював, як і батько, зачинившись у кабінеті), але батька він побоювався.

Про свою матір І. Нечуй-Левицький залишив виключно позитивні спогади, у кожному з яких відображено ніжність і любов. Коли письменнику було 13 років, його мати померла, що він глибоко пережив. В автобіографії письменник презентує дрібні деталі, епізоди свого життя, що вказує на особливу схильність письменника до презентації дрібниць, зокрема докладно схарактеризовано насамперед образ матері.

Щодо особливих схильностей І. Нечуя-Левицького В. Підмогильний актуалізує термін *libido*²¹⁵. Аналітик укажує, що «ко-

²¹³ Підмогильний В. (2000). Іван Левицький-Нечуй (Спроба психоаналізу творчості)... С. 4.

²¹⁴ *Примітка*. В. Підмогильний зауважує: «Розуміння *Едіп-комплексу* належить до найважливіших тверджень психоаналізу. Дитина в своєму розвитку неминуче переживає долю царя *Едіпа* (по йому сим фатум судив забити свого батька й одружитися з матір'ю. Хлопець „виявляв дві психологічно різні прихильності: прихильність до матері, як до суто сексуального об'єкту, та ідентифікацію з батьком, що в очах дитини став зразком до наслідування. Обидва ці почуття існують якийсь час поруч, не впливаючи одне на одне й одне одного не турбуючи. Але в міру, як психічне життя прагне до уніфікації, почуття ці зближуються, стикаються, кінець-кінцем, із цього збігу виникав нормальний *Едіп-комплекс*. Хлопець спостерігав, що батько стоїть йому на дорозі до матері, тоді його ідентифікація з батьком набуває ворожого відтінку й вливається, зрештою, з бажанням заступити батька, навіть коло матері» (Dr. Freud. *Psychologie collective et analyse du moi*. Paris, 1924. P. 57–58). *Прекрасний зразок Едіп-комплексу з перенесенням на сестру й дальшим розвитком гомосексуальності дав Panait Istrati в повісті „Кура-Кураліна” (в рос. перекладі)*».

²¹⁵ *Примітка*. *Лібідо* — це сексуальний потяг, бажання або «сексуальна енергія». Термін походить від латинського *libido* (бажання, прагнення), його популяризував Зигмунд Фройд. *Лібідо* включає інтерес до сексуальної активності, еротичні думки та почуття.

ханья, те звичайне людське брудно-прекрасне почуття — було заборонено йому [І. Нечую-Левицькому — Т. К. та В. П.] довіку: тільки перше незаймане чуття й непорушна вірність домовині матери живитимуть через усі роки його дух. Вияв цього могутнього сконденсованого чуття і єсть його творчість»²¹⁶. На думку аналітика, «реальну матір у Левицького, як і в багатьох інших творців, заступає мати-природа»²¹⁷. Дослідники творчості І. Нечуя-Левицького наголошують, що саме опис природи належить до найбільш виразних фрагментів його текстів, адже «...змальовуючи природу, він промовляв до згубленої коханої нені, перебираючи лист на дереві, він милується її косами, співи пташині — це вона співуча, дугасте небо — її живодайне лоно. Любов бринить у його описах, одна, перша й остання любов. На тьмяному тлі його повістей описи зринають блискучими цятками»²¹⁸.

На думку В. Підмогильного, те, що І. Нечуй-Левицький підписував свої перші твори псевдо — *Нечуй* — свідчить про страх перед батьком, адже за цим псевдо він «ховався» саме від батька. Порівняймо: «*І самий псевдонім той „Нечуй“, тоб-то: не чуй — аж надто показовий. З цього псевдоніму, викликаного страхом перед батьком, пішов луною шиплячий звук (ш-ш-ш!) і в другому його псевдонімі (Баитовий), і в назвах його найголовніших творів...*»²¹⁹. Уже після смерті батька (1874) він почав підписувати свої твори власним прізвиськом.

Попри страх перед батьком, І. Нечуй-Левицький усе-таки копіював його вдачу, поведінку, але, як наголошує В. Підмогильний, у характері письменника простежено **аналеротизм** як вияв «інфантильної (дитячої) сексуальності, що полишив глибокі сліди на вдачі людини за певних конституціональних передумов»²²⁰.

До характерних рис аналеротиків уналежнюють *акуратність, ощадність та впертість*. С. Єфремов стверджував, що й

²¹⁶ Підмогильний В. (2000). Іван Левицький-Нечуй (Спроба психоаналізу творчості)... С. 8.

²¹⁷ Там само.

²¹⁸ Там само.

²¹⁹ Там само. С. 9.

²²⁰ Там само. С. 10.

І. Нечую-Левицькому притаманні такі риси, як *прагнення до чистоти, акуратність, регулярність у роботі й дотримання власного життєвого регламенту* (наприклад, завжди їв в один і той самий час, оскільки надто турбувався про здоров'я). Відомий і такий факт: навіть зі свого ювілею І. Нечуй-Левицький *«пішов о 10 год., щоб не порушити своєї звички об цій годині лягати спати, так що святкування кінчалось уже без ювілянта!»*²²¹. Про ці риси характеру письменника згадується в листах і мемуарах його родичів. Є спогади про вияв його *впертості*. Порівняймо: *«Має в Левицького блискучий вияв у його запеклому обстоюванні наперекір всьому і всім своєї власної ортографії. <...> ця упертість у нього переходить належні їй межі, набираючи ознак настирливої ідеї...»*²²².

Виявом *аналеротизму* вважають і *небажання писати листи*, яке виявляв письменник, а також *скупість*, яку називають його характерною рисою вдачі. Як і його мати, письменник *виявляв велику любов до квітів* (*«Він їх ростив, поливав і доглядав, безжально ганяючи з грядок курчат»*²²³). Его-тексти засвідчують, що письменник *більше любив розмовляти із жінками, ніж із чоловіками*, що виявилось і в його творчості: йому краще вдавалися жіночі образи, змалювання їхньої комунікації.

Оскільки мати І. Нечуя-Левицького була дуже релігійна, то й він систематично відвідував церкву, був добрим вірянцем (*«кожної неділі обов'язково ходив до церкви у вишитій сорочці»*²²⁴). Крім того, *«найменшим небожам любив розповідати казки»*²²⁵. Як зазначає С. Єфремов, *«Левицький справляв вражіння найвної, але милої дитини <...> не тільки на старості, коли здитинюватись природньо, а й через усе життя своє був дитина, замкнена в межах дитячих фантазій та комплексів»*²²⁶.

Наголошує В. Підмогильний і на такому дуже цікавому факті: І. Нечуй-Левицький виявляв *несприйняття російської літерату-*

²²¹ Там само. С. 10.

²²² Там само. С. 10–11.

²²³ Там само. С. 12.

²²⁴ Там само. С. 12.

²²⁵ Там само.

²²⁶ Там само. С. 13.

ри, порівн.: *«Він не вагаючись писав: „великоруська література для України має вартість тільки одкидну (негативну — Т. К. і В. П.), а не покладну (позитивну — Т. К. і В. П.), а на такому коні — далеко не заїдеши при сучасних завданнях європейських літератур»*²²⁷. І це аналітик пов'язує також із особливою любов'ю письменника до матері — перенесення його libido з матері на літературну творчість: *«По-великоруськи мати зовсім не вміла говорити <...> Тим-то великоруське — це одкидне, а покладне — тільки українське»*²²⁸; *«І мова українська для нього зовсім не байдужа — він рішуче за ту мову, якою говорила його мати, бо це-ж, звісно, „найнародніша” з можливих українських мов, найкраща і єдино-припустима. Лицарем без страху й догани виступив Левицький в оборону її, але <...> несвідоме не різнить великого від малого. Несвідоме знає тільки свій об'єкт. Воно — чіпке і, вхопившись якоїсь дрібнички, обертає її в ідеє фіхе. І коли в думці про непотребу російської літератури ми можемо вбачати хоч відвагу, то в його настирливому обстоюванні „власного” правопису щось инше бачити, як не симптом неврозу — навряд чи й можна. Він обороняв той свій правопис тупо, обмежено й затято»*²²⁹; *«він урочисто заповідав на віки-вічні друкувати свої твори своїм отим правописом»*²³⁰. А ще очевидці характеризують І. Нечуя-Левицького як *«безженного парубка, аскета, самотина й відлюдника»*²³¹.

* * *

Проаналізувавши наукову працю В. Підмогильного щодо спроби надати психоаналіз особистості І. Нечуя-Левицького, зазначмо, що ця наукова розвідка не засвідчує глибокого аналізу, а лише узагальнює певні спостереження дослідника-початківця. Однак учений актуалізує сучасні для нього підходи до психоаналізу, коли рекомендовано залучати до студіювання его-тексти — автобіографії, листування, мемуари, щоденники та інші мате-

²²⁷ Там само. С.13.

²²⁸ Там само. С. 14.

²²⁹ Там само. С. 14.

²³⁰ Там само. С. 15.

²³¹ Там само. С. 15.

ріали, що презентують персональний дискурс. І це дуже цінно. Крім того, науковець спирався на ідеї засновника психоаналізу З. Фрейда, актуалізуючи відповідну термінологію (*аналеротизм, Едіп-комплекс, libido*).

Спостереження В. Підмогильного над дискурсивно-текстовим художнім простором І. Нечуй-Левицького дещо поверхневі, більш докладно презентовано вдачу, характер письменника з опертям на свідчення очевидців, родичів і самого письменника й частковими вказівками на їхній вияв у художніх текстах. Проте цінність розглядуваного опису в тому, що перед нами один із перших досвідів психоаналізу, здійснених українськими митцями.

1.6. Внесок Івана Білодіда (1906–1981) в становлення української психолінгвістики в тоталітарний період її розвитку в силовому полі радянської системи²³²

*Здорове мовлення —
відображення здорової психіки
(Іван Білодід²³³)*

Психолінгвістична концепція Івана Білодіда призабута, однак наукова розвідка вченого «Психологічні основи індивідуального мовлення» (1972²³⁴) належить до методологічно важливих для української психолінгвістики. У ній викладено погляди вченого щодо **тлумачення психологічних основ індивідуального мовлення та відповідних типів мовної особистості з виокремленням характерних ознак.**

²³² *Примітка.* Матеріал цього параграфа частково опубліковано в статті: Космеда Т. А., Папіш В. А. (2025а). Історіографія психолінгвістики: внесок І. Білодіда в становлення української психолінгвістики в тоталітарний період її розвитку. *Мовознавчий вісник*. Черк. нац. ун-т імені Богдана Хмельницького. Вип. 38. С. 53–60.

²³³ Білодід І. К. (1972). Психологічні основи індивідуального мовлення. *Філософські питання мовознавства* / відп. ред. В. М. Русанівський. Київ : Наук. думка. С. 103.

²³⁴ Там само. С. 91–111.

Дослідження І. Білодіда здійснене в період розквіту радянського тоталітарного режиму, але вчений намагається об'єктивно схарактеризувати деякі постулати психолінгвістики. Зокрема, показовим є таке його твердження: *«Мова є засобом розвитку людського мозку як органу психічної діяльності, її найвищої форми — мислення. Без словесних образів, асоціацій, без певного “мовного” виховання і функціонального тренування розвиток мозку неможливий. Отже, мовне виховання, уся система мовного збагачення людини, починаючи з дитячих років, є одночасно й процесом розумового її вдосконалення, формування її діяльності й поведінки»*²³⁵.

Наголосімо, що науковець пропонує визначення психолінгвістики як науки, наголошуючи, що *«психолінгвістика як теорія мовної діяльності людини є вивчення, пізнання самого психічного механізму мовлення, тобто зв'язку мовлення з психікою. Людська психіка і є тим середовищем, де мовлення (силует слова, слово, словесний образ, асоціація, конкретне, абстрактне значення) народжується і пов'язується з мисленням. Органічний зв'язок мовлення з мисленням, як відображенням реальної дійсності, закладений у механізмі психіки як функції мозку»*²³⁶.

І. Білодід розмірковує про поняття *мовної особистості*, яку розглядає **(1)** як осередок соціально-мовних форм і норм колективу, **(2)** як *«фокус схрещення і зміщення різних соціально мовних категорій, <...> відображення норм мовної свідомості»*²³⁷. Для з'ясування сутності поняття *мовна особистість* дослідник пропонує розглянути *«вчення про темперамент»*, що *«характеризує людей за динамікою психічної діяльності, психічної настроєності та ін.»*²³⁸. Він переконаний, що *«темперамент людини, накладаючи свій відбиток на всі її психічні процеси, має своє відображення і в її мовленні»*²³⁹. На той час така ідея була абсолют-

²³⁵ Білодід І. К. (1970). Мова і суспільний прогрес. *Філософська думка*. № 1. С. 43.

²³⁶ Білодід І. К. (1972). Психологічні основи індивідуального мовлення... С. 91.

²³⁷ Там само. С. 92.

²³⁸ Там само.

²³⁹ Там само.

но новаторською, як новаторським було й твердження про принцип міждисциплінарності в науковій діяльності мовознавців. Порівняймо: «Новий зміст, значення відтінки слова, що виникають залежно від змін дійсності, повинні фіксувати і філологи, і філософи, і соціологи»²⁴⁰; експланаторність лінгвістики: «З усіх суспільних наук лінгвістика, безсумнівно, є найрозвиненішою як за своєю теоретичною структурою, так і за точністю своїх результатів; крім того, вона встановила з іншими дисциплінами стосунки, що становлять великий інтерес»²⁴¹.

Науковець вважає за необхідне розглянути ознаки категорії *індивідуальне мовлення* як соціально й біологічно зумовлену систему *знакових психічних конфігурацій*, які лінгвоперсона актуалізує для реалізації мовомислення, моделювання різних форм спілкування.

Дослідник звертається до *вчення Гіппократа про 4 типи темпераменту* — сангвінічний, флегматичний, холеричний і меланхолійний, яке набуло популярності й розвитку в концепції І. Павлова. І. Білодід погоджується, що чотири зазначені вище типи вищої нервової діяльності, «особливо різкі, що впадають у вічі», але насправді з урахуванням можливих коливань основних властивостей нервової системи й можливих комбінацій цих коливань, *типи нервової діяльності презентують двадцять чотири варіанти*.

Як було прийнято в тоталітарному радянському суспільстві, український мовознавець змушений був спиратися на погляди російських радянських учених, зокрема й щодо визначення особливостей психічних механізмів мовлення, хоча І. Білодід залучає і досягнення в зазначеній царині зарубіжних психологів і фізіологів.

Учений виокремлює такі *постулати своєї психолінгвістичної концепції*:

1. Мова як основа другої сигнальної системи змінює сприйняття довкілля, формує нові види пам'яті, створює нові форми мислення; зовнішнє і внутрішнє мовлення стає основою регуляції людської поведінки.

²⁴⁰ Там само. С. 99.

²⁴¹ Там само. С. 111.

2. За станом мовної активності учений пропонує виокремити *два основні типи мовної особистості: (а) сильний, або урівноважений, що характеризується активним володінням мовлення і (б) слабкий, інертний, або гальмівний.* Важливо, що ці два типи мають специфіку вияву в усній і писемній формах мовлення; по-перше, володіння однаковою мірою усним і писемним мовленням, по-друге, усною формою вільно, а писемною — гірше й, по-третє, писемною — вільне володіння, а усною гірше²⁴².

3. Дотримуючись виробленої традиції (О. Потебня, Д. Овсянико-Куликовський, І. Франко, Л. Булаховський), І. Білодід актуалізує поняття *асоціативної лінгвістики*, наголошуючи, що для визначення різних типів і різновидів мовлення особливе значення має *рівень розвиненості асоціативної системи мовця*, насамперед двох її типів: **(а) асоціацій словниково-семантичних** (запас слів) і **(б) асоціацій синтаксичних** (здатність добирати словосполучення, конструкції, речення). Дослідник розмірковує про *мовно-психічний механізм асоціацій*, що узвичаєні в практиці відповідного мовного колективу. Учений наголошує, що *«багатство системи асоціацій певної національної мови, певної культури народу зумовлюється всім суспільним і інтимним життям мовця: адже кожна мовна особистість більшою чи меншою мірою володіє асоціаціями побутовими, загальнокультурними, професійними, науковими, різного роду ремінісценціями (історія, лінгвістика, мистецтво, міфологія і под.)»*²⁴³. Зазначені думки І. Білодіда надзвичайно актуальні, сучасні: ідеться про національну лінгвоперсону і її національне мовомислення. Діапазон асоціацій, уявлення людини, як наголошує дослідник, може бути ширшим чи вужчим, що однозначно вимірюються такими чинниками: **(а)** рівнем освіти, **(б)** особливостями виховання, **(в)** культурою; **(г)** активністю і цілеспрямованістю їх використання. Науковець окреслює *«риси психічного механізму мовлення, тобто діяльності мозку, зокрема пам'яті чи функції вищої нервової діяльності людини»*²⁴⁴. Асоціації він розглядає як базу знань лінгвоперсони, основу головного наукового принципу

²⁴² Там само. С. 94.

²⁴³ Там само. С. 95.

²⁴⁴ Там само.

каузальності (причинності). Висловлено думку, що такий різновид асоціацій більш важливий, ніж умовні рефлекси, тобто сигнальний зв'язок.

4. І. Білодід стверджує, що *саме слово впливає на весь механізм вищої нервової діяльності людини*. Спираючись на погляди американського мовознавця В. Інґве, він стверджує, що «частина символів граматичних конструкцій і слів зберігається в безпосередній, оперативній пам'яті людини і що в граматиках усіх мов наявні спеціальні способи обмеження обсягу пам'яті, потрібної для синтезу речень, і засоби “збереження глибини”»²⁴⁵.

5. Дослідник формулює постулат про те, що *«активний тип мовлення в його ідеальній формі має велике значення у всій життєдіяльності індивідуума — у побуті, праці, суспільній поведінці, у вихованні підростаючих поколінь. Він передбачає безперешкодну, без рис гальмування, динаміку процесу постання мовлення в психіці (урівноважену, нормально збуджувану), коли пам'ять в належному темпі “подає” слово, речення, асоціацію у відповідь на зовнішнє чи внутрішнє рефлекторне подразнення, збудження, сприйняття»*²⁴⁶. Якість, сила й ефективність індивідуального мовлення досягається, на думку лінгвіста, насамперед вихованням, волею, освітою. Учений водночас застерігає не враховувати в цьому разі *«хворобливі явища, зокрема в психіці, які призводять і до розладу мовлення»*²⁴⁷. Хоч активний тип мовлення багатоманітний, але, як уважає І. Білодід, у ньому можна виокремити два основні підтипи: **(а) урівноважений, логіко-інтелектуальний** і **(б) неурівноважений**.

6. Для *урівноваженого типу* характерне **(1)** насиченість інформації, **(2)** аргументованість речення і його частин, **(3)** логіка викладу. Такий стиль чи манеру мовлення можна кваліфікувати як *строгий виклад*, здійснений у фокусі ділового, публіцистичного, наукового типу мовлення, що виявляється в таких жанрових різновидах, як доповідь, лекція, виступ, промова, інструктаж, дидактична розмова, розповідь, ділова розмова та ін. *«Коли на цю тканину мовлення накладається ще певна інтерпретація*

²⁴⁵ Там само.

²⁴⁶ Там само.

²⁴⁷ Там само.

оздобленості, естетичних засобів, створюється мистецтво красномовства, ораторського стилю. У практиці мовлення відоме красномовство професійне, тобто набуває певною виучкою (відповідною освітою, практикою), а також природне, породжене обдарованістю, чутливістю до влучного слова, певною усною практикою. Це народне красномовство звучить в устах оповідачів, казкарів, а також у звичайних розповідях, діалогів і полілогах на побутові, соціальні, виробничі теми. Здавна відоме в історії фольклору, воно відображене і в літературі. Важливим компонентом красномовства є поєднання інформативності, ідейності, логіки мовлення з його цілеспрямованістю і тактовною емоційністю (загальна експресія, динаміка, сила і тон голосу, варіювання ними, жест, рухи, міміка)²⁴⁸. Учений актуалізує поняття **витриманий емоційний супровід** і вважає, що це супровід, спроектований на логіко-інтелектуальне висловлювання, дає змогу активно засвоювати думки. Його можна вважати дієвим засобом впливу на людину. Логіко-інтелектуальний підтип активного мовлення може попередньо програмувати висловлювання. Ці ідеї, на думку дослідника, видозмінюють формулу взаємозв'язку між учасниками комунікації: модель «письменник, оповідач — читач, слухач» набуває форми «суб'єкт інформації — рецептор», а вислів «відповідайте “так” чи “ні”» — висловом: «необхідно вирішити бінарну альтернативу»; «твердження про те, що поет завжди має відгук, розуміння у “свого” читача замінюється формулою: “оптимальна цінність художньої інформації відповідає близькості тезаурусу поета”»²⁴⁹. Дослідник актуалізує методологічні засади античної поезики: «високість змісту не може бути передана нікчемними словами. Сприймання нових наукових даних, важливої інформації потрібно забезпечити такими мовними засобами, які відповідають часові, сучасним вимогам суспільного життя, правдиво відображають дійсність»²⁵⁰. У світлі сучасної теорії лінгвістики брехні, що спроектована й на вивчення неправдивого тоталітарного дискурсу, особливо актуальною є думка, що **слово, яке неправ-**

²⁴⁸ Там само. С. 96.

²⁴⁹ Там само. С. 98.

²⁵⁰ Там само.

диво відображає дійсність, може викривити, спотворити її, урахувуючи і її сприйняття. Логіко-інтелектуальне мовлення передбачає відмову від словесних штампів, потребує вміння додержуватися певного темпу мовлення, вироблення чіткої дикції, правильної вимови. Це мовлення не повинно містити ознак «гри на публіку», у ньому немає місця «жонглюванню висловами-вульгарностями», підроблення під простака та ін.

7. Другий підтип активного мовлення — **неврівноважений**: він має, зрозуміло, свої ознаки, що «виявляються насамперед у невідповідності співвідношення зовнішньої мовної активності із змістом, інформативністю і логікою висловлення. Спостерігається, що у деяких мовців цього типу мовлення йде без гальмування, без напруження, з більшою чи меншою експресією, навіть бурхливо, в нього вкладається чимало енергії, але зміст повідомлення або набагато бідніший, ніж зовнішнє мовне оформлення, або зовсім примітивний»²⁵¹. Для цього типу мовлення, крім того, характерне (1) недотримання логічної лінії розмови чи розповіді, (2) відхід від теми мовлення, що вносить сумбур, (3) немає нормативного, доцільного асоціативного мовомислення, хоча, як уважає І. Білодід, іноді можна простежити маніпулювання слухачами: відвернення їхньої уваги від гострого питання. Цьому підтипу активного мовлення притаманне також (4) демагогічне, розв'язне мовлення, «що може свідчити про відхилення в психічному механізмі мовлення, зокрема про наявність певної патології, спричиненої відсутністю реалістичної самооцінки чи оцінки ситуацій, фактів, явищ»²⁵². І. Білодід наголошує, що для розглядуваного типу мовлення (5) характерне й прагнення за потреби **моделювати діалоги в монолозі**, «коли оратор чи доповідач повідомляє про певну ситуацію, переказуючи свої репліки і репліки-відповіді партнера, чюю характеристику він і дає через ті “відповіді”. Характер цієї “конструкції” полягає в тому, що репліки автора завжди “тонкі”, “розумні”, а відповіді партнера — безглузді, невдалі (“самі бачите, що то за чоловік”). Таким діалогом прагнуть показати, як у вмілому розставленні “запитання-сільця” безпорадно потрапляє “недолугий” партнер

²⁵¹ Там само. С. 102.

²⁵² Там само. С. 103.

<...>. Однак насправді такі “конструкції” виявляють насамперед, м’яко кажучи, наївність самого оповідача»²⁵³. Важливою ознакою **неврівноваженого типу мовлення** є також **(6)** афективна емоційність (часто безладна), що виявляється в голосі, жестах, рухах, міміці. Зазначене викликає «відворотне чи гумористичне враження, затьмарює думку. Виховання стриманості емоційного супроводу висловлення, мовлення взагалі є одним із важливих завдань»²⁵⁴. І. Білодід розмірковує і про такі риси **неврівноваженого типу мовлення**, як **(7)** бундючність і пихатість (фальшива помпезність), «коли убогу, нікчемну думку чи взагалі її відсутність намагаються приховати за словесним штампом, алілуйщиною, удаваною багатозначністю, намаганням привернути увагу до своєї особи <...>, елементарні істини, примітивний зміст надолужуються тут позою, словесним фальшивим оперенням. Звичайно, в кваліфікованому середовищі це викликає іронію й осуд»²⁵⁵. **Неврівноважений тип мовлення** кваліфікується як **інертний**. Власне інертність полягає в **(8)** небажанні говорити, «мовчазності, скупості на слова». І. Білодід переконаний, що **(9)** «свідома і цілеспрямована актуалізація такого мовлення свідчить <...> про певну особливість темпераменту»²⁵⁶. Різновидом інертного мовлення вважають і мовлення **гальмівне, сповільнене**. Учений виокремлює ознаки такого мовлення — це, зокрема, **(1)** нерозуміння вживаних слів, **(2)** перекручення їх форм чи відповідних реченнєвих конструкцій; **(3)** у мовця виникає страх щодо висловлювання своїх думок. Зазначене можна пояснити насамперед низьким рівнем освіченості, зокрема слабким володінням усіма видами мовлення, тобто низьким рівнем мовної і комунікативної компетенції, хоча цього терміна в часи І. Білодіда ще не було. Дослідник наводить свої спостереження щодо прикладів мовного гальмування: ідеться про монолог, «під час якого оповідач, оратор користується лише половинками, уламками речень, доповнюючи нестачу жестукуляцією

²⁵³ Там само.

²⁵⁴ Там само.

²⁵⁵ Там само.

²⁵⁶ Там само.

*і мімікою»*²⁵⁷. Крім того, гальмування може бути пов'язане із зупинками в мовленні, перебиванням і заміною слів, частими повторами, різними жестами, тобто всім тим супроводом мовлення (як і при його позитивних зразках), які вивчає паралінгвістика (міміка, жест, поведінка під час мовлення). *Активність і гальмівність* мовлення виявляються і під час реалізації *писемної* чи *усної форм*. Наголошено на факті, що деякі мовці, які досконало володіють усним мовленням, не можуть таке вміння реалізувати під час моделювання писемного мовлення, певного тексту, демонструючи належне його логіко-інтелектуальне наповнення відповідно до естетичних вимог. І навпаки: мовець, який зарекомендував себе писемними творами як майстер слова, талановитий письменник, блискучий стиліст, під час усного мовомислення *«постає зовсім іншою людиною не лише внутрішньо, але навіть і зовні, тобто безпорадною, розгубленою у володінні словом, жестом»*²⁵⁸. Дослідник звертається до *опису психічного механізму цього явища*, порівн.: *«...активність, негальмівність, збуджуваність усного мовлення тут сформувалася з дитячих літ саме і переважно в усному мовленні, коли в цьому значну чи велику допоміжну роль відіграють наявність співбесідника, зовнішні засоби контактування (реагування співбесідників, слухачів, участь у діалогах, загальних розмовах та ін.). Отже, органи мовлення тут тренуються самою природною суспільно-мовною практикою, розвивається і пов'язана з цим мовнорушійна система психіки»*²⁵⁹. У деяких мовців утворюється певний «розрив» із писемним мовленням: воно для них є складною формою викладу думок. *«Психічний механізм писемного мовлення пов'язаний переважно з так званим “внутрішнім” мовленням, з нахилом до абстрагування і з контактуванням, збуджуванням переважно асоціативного типу. Він формується (також з раннього віку) переважно писемною мовною практикою і стає рисою мовно-психічного механізму як функції вищої нервової діяльності людини, особливістю її мислення, настроєності мозку як органу*

²⁵⁷ Там само. С. 105.

²⁵⁸ Там само.

²⁵⁹ Там само.

мислення»²⁶⁰. Науковець висновкує, що *писемне мовлення порівняно з усним презентує максимально розгорнуту й складну в синтаксисі форму мовлення*, при якій нам треба вживати для висловлення кожної окремої думки набагато більше слів, ніж в мовленні усному. *«Перевага, образно кажучи, усного чи писемного контактування мовця у всій системі його мовного виховання з дитячих літ накладає свій відбиток і на вироблення особливостей психічних механізмів мовлення»*²⁶¹. Висловлено слушну думку, що *«писемне мовлення — не фізична модель усного, — це два типи мовлення, що мають свої механізми у психіці (якби йшлося про єдину модель, то всі хороші мовці добре говорили б і писали б, що, як відомо, часто не збігається)»*²⁶². Зрозуміло, що існує *«мовнорушійний код переходу з усного мовлення на писемне. Виробляються різні механізми думання»*²⁶³.

8. Привертає увагу й теза вченого про *важливість аналізу невідредагованого мовлення*. Такий аналіз може розкрити характер мовця, спосіб його мовомислення, особливості вияву емоційності, однак зазначене проєктується лише на певний момент мовлення, а не на мовленнєву діяльність загалом. *«Багатоманітність форм мовлення, його нюансів і специфіки пов'язані з багатоманітністю його призначення, функціонування у різних сферах побуту, в сім'ї, вихованні, у всьому комплексі життєдіяльності людини»*²⁶⁴.

9. Дослідник моделює *образ ідеального, або зразкового мовця*: ним є лінгвоперсона, яка з однаковою досконалістю володіє і усною, і писемною формами мовлення, що досягається системою мовного виховання²⁶⁵. Таким є вердикт ученого.

* * *

У 70-ті роки ХХ ст. І. Білодід сповідував сучасні методологічні лінгвістичні принципи, як-от: *експансіонізм, антропоцентризм, функціоналізм, експланаторність*. Незважаючи на те, що

²⁶⁰ Там само. С.106.

²⁶¹ Там само.

²⁶² Там само.

²⁶³ Там само. С. 109.

²⁶⁴ Там само. С. 110.

²⁶⁵ Там само. С. 108.

він працював у силовому полі тоталітарного режиму, його погляди були прогресивними, ілюстрацією чого є зацікавлення дослідника проблемами психолінгвістики.

Увагу вченого привернула ідея про те, що під час виокремлення типів людського мовлення не можна не враховувати вчення про темпераменти, яке характеризує людей за динамікою їхньої психічної діяльності. На основі вчення про типи нервової діяльності всю багатоманітність мовлення за станом мовної активності його носіїв можна, як він наголошує, поділити на два основні типи: **(1)** сильний, що характеризується активним володінням мовою і поділяється на два різновиди: **(а)** логіко-інтелектуальний та **(б)** неврівноважений, і **(2)** слабкий, інертний, з гальмівним різновидом. Наведено роздуми, як ці типи мовлення виявляються в усній і писемній сферах вираження. Стверджується що, хоч психічні механізми писемного й усного типів мовлення між собою пов'язані, але кожен із них відрізняється певною автономністю виявлення. Актуалізовано ідею про існування відповідного коду для переходу з усного мовлення на писемне, що супроводжується виробленням різних механізмів думання.

І. Білодід первинно окреслив поняття *мовна особистість*, чи *лінгвоперсона*, виявивши певні рівні мовної і комунікативної компетенцій, указавши перелік ознак сильної і слабкої мовної особистості, тим самим заклавши основи теорії лінгвоперсонології. Привертають увагу роздуми вченого про необхідність вивчення передаваного мовлення і вказівка на важливість подібних досліджень та їхнє об'єктивне значення. Дослідник одним із перших указав на важливість дослідження *асоціативного мислення*: він стояв біля початків асоціативного напрямку в психолінгвістиці.

Висновки до розділу I

У цьому розділі здійснено огляд діяльності українських мовознавців у галузі психолінгвістики, коли вона лише зароджувалася. Геніальні ідеї українських учених через їх виникнення в силовому полі російської, зокрема й радянської імперій, розглядали як здобуток цих імперій. На жаль, більшість праць українських учених написано російською мовою через відповідні заборони

української мови, що характерно для імперського періоду діяльності вітчизняних науковців. Їхні праці не перекладено українською мовою. Важливо, очевидно, створити хоча б хрестоматію з актуальних досліджень із проблематики психолінгвістики, до якої варто включити найважливіші психолінгвістичні роботи видатних українських мовознавців для можливості знайомства з ними широкої наукової спільноти.

Класики українського мовознавства, які змушені були працювати в період тоталітаризму — дії силового поля російської імперії, — продемонстрували вагомі здобутки в царині психолінгвістики. Ідеї О. Потебні, Д. Овсянико-Куликовського, І. Франка, Л. Булаховського, І. Білодіда, а також намагання письменника В. Підмогильного актуалізувати в українській науці спробу психоаналізу творчості письменника з використанням методологічних постулатів З. Фрейда, засвідчують глибоке зацікавлення питаннями психолінгвістики, належний рівень її дослідження, намагання розв'язати складні проблеми цієї галузі науки. Зазначене стосувалося **(1)** теорії походження мови, **(2)** психології творчості, **(3)** ролі свідомого й несвідомого в мовомисленні, **(4)** психології таланту, **(5)** усвідомлення категорії геніальності, **(6)** психологічних особливостей мовлення дітей та жінок, тобто гендерної проблематики, **(7)** інтерпретації феномена двомовності та багатомовності, а також впливу російської мови й феномен зросійщення, **(8)** питань трактування мовних одиниць у фокусі психології мовлення, що були новаторськими на час їх презентації. Усвідомлення особливостей діяльності українських психолінгвістів тоталітарної доби дає змогу зрозуміти тяглість вітчизняної психолінгвістичної традиції.

Отже, в умовах тоталітарного режиму, коли українська мова була заборонена загалом (царська імперія) або максимально утискалася та піддавалася асиміляції (радянська епоха), а українське мовознавство було обмежене у своєму самобутньому розвитку, українські вчені, однак, створили праці, у яких заклали фундамент для становлення психолінгвістики (імперський період) і розвивали її постулати (радянський період). Зазначене було забуто чи замовчувалося.

РОЗДІЛ II

УКРАЇНСЬКЕ ЗАРУБІЖЖЯ: ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ОГІЄНКА І ЮРІЯ ШЕВЕЛЬОВА В ЦАРИНІ ПСИХОЛІНГВІСТИКИ

До цього часу не оцінено діяльність представників українського зарубіжжя в аспекті їх інтерпретації проблематики психолінгвістики. У цьому розділі сфокусуємо увагу на психолінгвістичних концепціях двох видатних персоналій — це Іван Огієнко і Юрій Шевельов.

2.1. Національно-психологічна концепція І. Огієнка (1882–1972)²⁶⁶

*Мова — це найясніший вираз нашої психіки,
це найперша сторожа нашого психичного Я.*
(Іван Огієнко²⁶⁷)

Активна науково-творча діяльність Івана Огієнка тривала понад 70 років (із 90 прожитих). В останні десятиріччя суттєво збільшилися обшари наукових розвідок про цього дослідника. Світу вже частково відомо про освітню, політичну, наукову, редакторську, церковну, громадсько-культурну, художню, перекладацьку діяльність ученого. Однак *маловивченою залишається інтерпретація психолінгвістичної проблематики в його працях*. Утім, зазначений науковець продовжив розробляти в українському мовознавстві психологічний напрям, започаткований О. Потебнею, Д. Овсянником-Куликовським, І. Франком.

Розгляньмо своєрідність діяльності вченого у фокусі проблематики психолінгвістики та спробуємо інтерпретувати психо-

²⁶⁶ *Примітка.* Частково матеріал цього параграфу викладено в статті: Папіш В. А. (2024г). Українське зарубіжжя: популяризація психолінгвістичних знань у працях Івана Огієнка та на сторінках часопису «Рідна мова». *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харків. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. Харків. Вип. 61. С. 208–221.

²⁶⁷ Огієнко І. (1992). Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Київ : Довіра. С. 240.

лінгвістичні ідеї І. Огієнка, що залишилися недооціненими й неосмисленими, частково описавши його діяльність щодо висвітлення окремих питань зазначеного наукового напрямку та продемонструвавши особливості популяризації психолінгвістичних досліджень на сторінках часопису «Рідна мова», засновником якого був І. Огієнко. Він підтримував українських учених, які розглядали проблематику психолінгвістики, скеровуючи їхні розвідки для публікації в журналі «Рідна мова». До таких учених уналежнюємо, зокрема, *П. Кривоносюка, М. Балагуру, М. Гнатишака.*

Проблематику психолінгвістики Іван Огієнко актуалізував, насамперед у таких працях, як «Метода психологічна» (1935а²⁶⁸), «Наука про рідномовні обов'язки» (1995²⁶⁹), «Письменник і рідна мова. Як збагачувати рідну мову» (1937²⁷⁰), «Рідне слово. Початкова граматики української літературної мови (1935б²⁷¹), «Почесне завдання «Союзу українок»» (1933а²⁷²); «Складня української мови. Вступ до вивчення складні» (1935в²⁷³), «Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу» (1992²⁷⁴), «Чужі впливи на українську мову» (Огієнко, 1933б²⁷⁵).

У розбудові сучасного *огієнкознавства* чи *огієнкіани* вагоме значення має науковий центр у Кам'янці-Подільському, де з 2006 року виходить часопис «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта». Тематичний огляд перших дев'ятох його випусків (2003–2012)

²⁶⁸ Огієнко І. (1935а). Метода психологічна. Методи вивчення складні. *Рідна мова*. Вип. 8. С. 337–343.

²⁶⁹ Огієнко І. (1995). Наука про рідномовні обов'язки. Львів : Фенікс, 1995. 46 с.

²⁷⁰ Огієнко, І. (1937). Письменник і рідна мова. Як збагачувати свою мову. *Рідна мова*. Вип. 6. С. 241–248.

²⁷¹ Огієнко І. (1935б). «Рідне слово». Початкова Граматики української літературної мови. *Рідна мова*. Вип. 7. С. 323–330.

²⁷² Огієнко І. (1933а). Почесне завдання «Союзу українок». *Рідна мова*. Вип. 10. С. 345–348.

²⁷³ Огієнко І. (1935в). Складня української мови. Ч. 1. : Вступ до вивчення складні. Жовква : друкарня О. О. Висиліян у Жовкві. 197 с.

²⁷⁴ Огієнко І. (1992). Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Київ : Довіра. 141 с.

²⁷⁵ Огієнко І. (1933б). Чужі впливи на українську мову. *Рідна мова*. Вип. 4. С. 113–118.

здійснила О. Завальнюк (2013²⁷⁶). Н. Шеремета спроектувала увагу на проблему синергетики мови в науковому набутку І. Огієнка (2015²⁷⁷). Н. Піддубна простежує особливості релігійного мовомислення Т. Шевченка в рецепції І. Огієнка (2021²⁷⁸). Т. Білоусова зосередилася на дослідженні іншомовних запозичень у наукових публікаціях ученого й особливостях сприйняття цього процесу (2020²⁷⁹). Своєрідність розвитку психолого-лінгвістичної проблематики в напрацюваннях ученого досліджують С. Болтівець (2010²⁸⁰) та І. Гнатюк (1992²⁸¹). Психолого-педагогічні ідеї І. Огієнка частково проінтерпретували П. Давидов і Л. Бернацька (1997²⁸²),

²⁷⁶ Завальнюк О. М. (2013). Огієнкіана в Кам'янці-Подільському: щедрий десятилітній ужинок. (Огляд наукової збірки «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта» 2003–2012 рр.). *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта*. Сер. : Істор. та філол. Вип. 10. С. 308–318. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ioishn_2013_10_48. (Дата звернення: 15.07.2024).

²⁷⁷ Шеремета Н. П. (2015). Українознавча синергетика наукового набутку Олександра Потебні й Івана Огієнка. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта*. Сер. : Філол. Вип. 12. С. 342–347.

²⁷⁸ Піддубна Н. В. (2021). Тарас Шевченко як релігійна мовна особистість у дослідженнях Івана Огієнка. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта*: наук. зб. Сер. філол. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка. Вип. XVIII. С. 38–45.

²⁷⁹ Білоусова Т. П. (2020). Проблема іншомовних запозичень у науковій спадщині Івана Огієнка. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта*. Сер. : Філол. Вип. 17. С. 5–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/IvanOgienko_2020_17_3. (Дата звернення 15.07.2024).

²⁸⁰ Болтівець С. І. (2010). Психологічні чинники розвитку мовної свідомості у науковій спадщині Івана Огієнка. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта*: наук. зб. Сер. істор. та філол. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка. Вип. 7. С. 4–15.

²⁸¹ Гнатюк І. (1992). Іван Огієнко про психолого-лінгвістичні основи популяризації науки. *Духовна і науково-педагогічна діяльність І. І. Огієнка в контексті українського національного відродження*: тези доп. наук.-теор. конф. До 110-річчя від дня народж. Кам'янець-Подільський : Поділля. С. 169–170.

²⁸² Давидов П. Г., Бернацька Л. В. (1997). Формування національної ментальності підростаючого покоління у психолого-педагогічних системах І. Огієнка та вчених сучасної української діаспори. *Іван Огієнко (митрополит Іларіон) і виховання національно свідомої особистості (до 115-річного ювілею видатного вченого)*: наук. доп. Всеукр. конф. 16–17 січ. Київ : Вид-во Київ. міжрегіон. ін-ту удоск. вчителів ім. Б. Грінченка. С. 132–137.

І. Кучинська (2002²⁸³) та О. Чеканська (201²⁸⁴). Окремі напрацювання в задекларованій царині відображено в монографії В. Папіш, зокрема коли йдеться про визначення типу лінгвопсихоакцентуації особистості І. Огієнка, що здійснено на матеріалі його філософських містерій (2022²⁸⁵).

Окреслимо основні психолінгвістичні постулати концепції І. Огієнка.

1. Рідне слово, за переконанням І. Огієнка, є джерелом щастя для особистості й найвищою цінністю держави, осердям формування справжнього патріотизму. **Рідна мова — запорука існування та розвитку нації, що починається не так із держави, як із глибинних пластів ментальної психологічної пам'яті й національної культури**, адже «мова — це наша національна ознака, в мові — наша культура, **ступінь нашої свідомості**. Мова — це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма національного організування. Мова — **душа кожної національності**, її святощі, її найцінніший скарб...»²⁸⁶.

2. Насильницькі методи радянської політики були спрямовані на руйнування національної свідомості інших народів, зокрема й українського. І це здійснювалося насамперед через зросійщення. Наміри імперії добре усвідомлював І. Огієнко, тому так пристрасно захищав рідномовну освіту, науку, культуру, церкву, порівняймо: «...**без добре виробленої рідної мови нема всенародної свідомості, нема нації, а без свідомості нації — нема державності, як найвищої громадської організації, в якій вона**

²⁸³ Кучинська І. О. (2002). Психолого-педагогічні основи виховання духовної особистості у творчій спадщині Івана Огієнка. *Теор.-метод. проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. пр. Київ. Кн. 2. С. 198–203.

²⁸⁴ Чеканська О. А. (2011). Розуміння активності психіки та здатності до саморуку і самостворення особистості І. І. Огієнком на початку ХХ століття. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Кам'янець-Подільський : Аксіома. Вип. 11. С. 922–932.

²⁸⁵ Папіш В. А. (2022а). Лінгвопсихоакцентуація елітарної мовної особистості...

²⁸⁶ Огієнко І. (1992). Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Київ : Довіра. С. 232.

отримує найповнішу змогу свого всебічного розвитку й виявлення»²⁸⁷. Етнічну єдність нації він пов'язує із єдиною соборною літературною мовою.

3. І. Огієнко звертається до базових психолінгвістичних понять, що передусім простежуємо в трактуванні таких термінів: **рідна мова, материнська мова, перша мова, наукова мова, внутрішня мова, зовнішня мова**. «Дитина вважатиме тільки ту мову за рідну, якою говоритиме перші п'ять років свого життя»²⁸⁸. Рідну мову дослідник вважає і першою материнською мовою, водночас **акцентуючи на великій психологічно-виховній ролі матері**: «Кожна мати перші п'ять літ віку дитини повинна розмовляти з нею не інакше, як тільки рідною мовою»²⁸⁹. Дослідник був переконаний, що саме мати повинна прищепити дитині любов до рідної мови, оскільки вона «найміцніша твердиня збереження та плекання рідної мови»²⁹⁰. У статті «Почесне завдання “Союзу українок”» І. Огієнко писав: «В своїй хаті — то вона [жінка — Т. К. і В. П.] **найперший і наймиліший професор своїм дітям**. Не вільно жінкам забувати ані на хвилину, що то ж вони творці “матерньої” мови, що то від них перших усі ми переймаємо свою початкову мову. Мати — то **найглибший і найреальніший творець літературної мови**»²⁹¹. Услід за О. Потєбнею та Л. Булаховським, учений стверджує, що в родинах, де батьки є носіями різних мов, бувають певні психологічні труднощі в оволодінні дітьми рідною мовою. Саме тому І. Огієнко негативно ставиться до змішаних шлюбів. Щодо **наукової мови**, то в розумінні вченого, — це не штампи чи канцеляризми, не просто знакова система, — **вона повинна будуватися на рідній основі**.

5. І. Огієнко аналізує і питання внутрішньої та зовнішньої мови, надаючи їм конкретного визначення. **Внутрішньою мовою** він уважав «невисловлені думки», а **зовнішньою** — «наші

²⁸⁷ Огієнко І. (1995). Наука про рідномовні обов'язки. Львів : Фенікс. С. 11.

²⁸⁸ Там само. С. 12.

²⁸⁹ Там само. С. 28.

²⁹⁰ Там само. С. 28.

²⁹¹ Огієнко І. (1933а). Почесне завдання «Союзу українок». *Рідна мова*. Вип. 10. С. 346.

думки, висловлені на папері»²⁹². Безперечно, можна стверджувати, що внутрішня мова виконує функцію когнітивної обробки інформації, тоді як зовнішня — є засобом трансформації цієї інформації іншим реципієнтам через вербалізацію думок.

6. Важливим є і **психолінгвістичний портрет мовної особистості** як комплекс індивідуальних здібностей, що включає аспекти мовної компетенції, мовленнєвої поведінки, психологічні та соціокультурні особливості діяльності мовця. С. Болтівець, зокрема, схарактеризував І. Огієнка як **психолога й методиста**, який дбав про доступність викладу матеріалу й рекомендував учителям збуджувати цікавість учнів запитаннями, живими фактами зі шкільного життя, малюнками. Ці педагогічні настанови викладені в низці укладених дослідником видань, серед яких «Українська граматики: Основи українського правопису: підручник для 2-го та 3-го року навчання» (1918); «Рідне писання. Українська граматики: Основи українського правопису: підручник для 1-го року навчання» (1921); «Головніші правила українського правопису» (1922); «Чистота і правильність української мови: підручник для вивчення української літературної мови» (1925). Підручники для школярів містять тексти, заґрунтовані на фольклорній основі з презентацією найкращих моральних цінностей українського народу. На матеріалі казок, легенд, прислів'їв, приказок, пісень, загадок І. Огієнко намагається прищепити молодшим школярам любов до рідного слова, моральних чеснот; він радить учителям моделювати різні ситуації зі шкільного життя, обігрувати матеріал у мовному аспекті. Учений-методист, як бачимо, дбає не лише про змістове наповнення навчальної літератури, але й указує на потребу **актуалізації емоційного чинника в процесі комунікативної взаємодії з учнем. Для психодидактики й лінгвометодики важливими є асоціації, емоції, які викликає в дітей саме рідне слово.** Родзинкою розроблених І. Огієнком уроків стали й «Молитва перед навчанням» і «Молитва по навчанні».

7. До сфери психолінгвістичних зацікавлень ученого належить і **питання двомовності та багатомовності**. З одного боку,

²⁹² Огієнко І. (19336). Чужі впливи на українську мову. *Рідна мова*. Вип. 4. С. 326.

він відчував гордість від того, що українці були добрими знавцями іноземних мов, а з іншого, — зауважував, що «*наука чужою мовою не пускає в людині глибокого коріння*»²⁹³. На глибоке переконання І. Огієнка, *у психічному розвитку дитини важливим є оволодіння іноземною мовою в більш пізньому віці, бо іноземна засвоюється за іншими психолінгвістичними законами, ніж рідна мова*. У цьому питанні вчений підтримував думки, сформульовані О. Потебнею.

8. У психолінгвістичному ракурсі оцінює вчений міжмовну взаємодію, про що йдеться в статті «Чужі впливи на українську мову», де розглянуто феномен запозичення як «*нормальне й корисне джерело для зростання кожної мови*»²⁹⁴. Щодо іншомовних запозичень в українській мові, то тут його позиція відзначається науковою поміркованістю. Наприклад, слова, спільні для української і російської мов, дослідник не радить викидати з мови, розглядаючи це як спільний лексичний фонд, успадкований ще з праслов'янського періоду, де вони збереглися «*як стародавнє спільне культурне добро*».

9. Значний внесок у розвиток психолінгвістичних ідей належить і українському щомісячному науково-популярному часопису «Рідна мова», який виходив упродовж семи років (1933–1939) у Варшаві та Жовкві (91 випуск), поширюючись по всьому світу. «*Найголовнішою ідеєю, що її втілював журнал, була думка про те, що соборна літературна мова є запорукою міцної національної свідомості і самостійної державності*»²⁹⁵. Засновником, видавцем, головним редактором та автором більшої частини статей (понад 160) був, власне, професор І. Огієнко. У кількох номерах цього журналу вчений друкував свою ґрунтовну працю «*Методи вивчення складні*», зокрема в серпневому

²⁹³ Огієнко І. (1992). Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Київ : Довіра. С. 122.

²⁹⁴ Огієнко І. (19356). «Рідне слово». Початкова Граматика української літературної мови. *Рідна мова*. Вип. 7. С. 113.

²⁹⁵ Болтівець С. І. (2010). Психологічні чинники розвитку мовної свідомості у науковій спадщині Івана Огієнка. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта*: наук. зб. Сер. істор. та філол. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка. Вип. 7. С. 13.

номері за 1935 рік було вміщено частину цієї студії «8. Метода психологічна», де йдеться про **використання психологічних методів у мовознавчих дослідженнях**, порівн.: «Метода — душа праці <...>», — так образно підкреслював він важливість методу²⁹⁶. Вербалізовано актуальну думку про «**велике зближення граматики і психології, через що тепер маємо т. зв. “психологічне мовознавство”**»²⁹⁷.

10. І. Огієнко вивчає мовленнєву діяльність в органічному зв'язку із чинниками людської психіки, мовомисленням людини. Він пише: «<...> мова — то вияв людського духа, що поза зв'язком із мисленням не існує, а це відразу наказує нам глибше заглянути до джерел повстання її й зкооперуватися з психологією»²⁹⁸. Учений наголошує, що **психологічні методи необхідні для вивчення усіх мовних рівнів**, порівняймо: «**Психологічне освітлення прикладається тепер до вияснення всіх мовних явищ, а особливо морфологічних та складневих, <...> а пов'язання психології з історією мови надзвичайно корисне: добуті історією факти життя мови треба конечно освітити психологічно, а тоді вони стають ясніші й вірніші; в цьому напрямі історія мови й психологія йдуть тепер рука-в-руку. Факти історичних пам'яток дуже часто потребують доброго психологічного освітлення, від чого стають вони тільки цінніші**»²⁹⁹. У наведеному висловлюванні акцентовано на актуальній і для сьогодні думці про необхідність психологічного підходу до розуміння явищ мови, про що писали зарубіжні й українські мовознавці, зокрема Г. Ляйбніц, В. фон Гумбольдт, Г. Штейнталь, а також В. Вунд, О. Потєбня, Д. Овсянико-Куликовський, Д. Кудрявський, Ф. Травнічек.

Великим здобутком застосування психології в мовознавстві І. Огієнко вважає (1) т. зв. закон аналогії (уподібнення);

²⁹⁶ Огієнко І. (1935в). Складня української мови. Ч. 1 : Вступ до вивчення складні. Жовква : друкарня О. О. Висиліян. С. 42.

²⁹⁷ Там само. С. 337.

²⁹⁸ Огієнко І. (1935а). Метода психологічна. Методи вивчення складні. Рідна мова. Вип. 8. С. 337–338.

²⁹⁹ Там само. С. 338.

(2) закон людової етимології (народної етимології); (3) закон економії сил (у неповних реченнях); (4) закон т. зв. контамінації.

* * *

Серед найактуальніших психолого-лінгвістичних проблем, до яких звертався І. Огієнко, виокремлюємо концептуально значущі, зокрема щодо методологічно правильного розуміння (1) статусу мови як джерела фіксації національного духу, (2) деяких понять лінгвометодики та філософії мови, насамперед *білінгвізм, рідна мова, материнська мова, іноземна мова*; (3) необхідності актуалізування психологічного підходу до навчання рідної мови; (4) базових психолінгвістичних понять, передусім це: *закон мовної аналогії, закон уподібнення (прецедентності), народна етимологія*; (5) важливості чинника особистісного потенціалу родинного та шкільного виховання у формуванні мовної свідомості особистості; (6) чинника взаємозв'язку національної мови й колективної психології нації (зародки етнопсихології).

Психологічний і водночас лінгвістичний портрет І. Огієнка як мовної особистості заґрунтований, зрозуміло, на його мовно-світоглядних переконаннях та особистісних психологічних рисах. Перебуваючи тривалий час у чужому мультикультурному середовищі, учений зберіг (1) вірність національній ідеї та стійкість ідеалів; (2) мав чітку психолінгвістичну позицію, дбаючи про доступність і ясність викладу найскладніших понять, що відображено і в його академічних працях, і в шкільних підручниках. Він (3) уважав мову основним чинником, що об'єднує народ і сприяє розвитку колективної свідомості, зокрема й мовної. Своїм словом (4) формував морально-етичні цінності, популяризуючи їх у світі, зокрема й через діяльність журналу «Рідна мова». Дослідник пройшов шлях від *лікаря тіл* (за першою освітою І. Огієнко був медиком) до *лікаря душі*, ставши світлим натхненником і науковим авторитетом для своїх дописувачів і шанувальників, уболюючи про те, щоб українська мова завжди була основою національного визнання.

В умовах сучасної реальності, зокрема російсько-української війни, коли утвердження національної ідентичності стало моральним осердям психологічної стійкості, *національно-психологічна концепція І. Огієнка є надзвичайно затребуваною.*

2.2. Діяльність дописувачів часопису «Рідна мова» (засновник І. Огієнко): актуалізація проблематики психолінгвістики в період 1933–1935 років

1. *Прогресивні думки про зв'язок лінгвістики із психологією презентовано й у кількох статтях П. Кривоносюка*, що опубліковані в журналі «Рідна мова». Зокрема, у праці «Психофізіологія мови» порушено питання про (1) експресивну роль мови, (2) *мовні центри* та осередок зорових символів у мозку, що беруть участь у «*призвуковій та графічній мовах*»³⁰⁰. У його науковій розвідці «Недуги мови» йдеться про *мовленнєві вади природної генези* (заїкання, белькотіння через невиразну артикуляцію чи переставлення звуків у вимові)³⁰¹. Цей дослідник приділив увагу й питанням вивчення *дитячого мовлення*. Він опишував перші психічні надбання дітей у вигляді мімічної мови, що презентовано в публікації «Мова немовляти»³⁰². Пізніша праця зазначеного автора «Як досліджувати дитячу мову»³⁰³ спрямована на *питання особливостей засвоєння мови дітьми в ранньому онтогенезі*. Тут презентовано чіткі методичні вказівки щодо фіксації перших дитячих слів у контексті пізнавальних та інших психологічних процесів³⁰⁴.

2. У розвідці «Мовні прогріхи» авторства М. Балагури³⁰⁵ (1935) йдеться про мінливість мовних форм, що мотивовано психологічними причинами. «*Мова, — зауважує дописувач часопису, — це звукова, артикульована форма психічного змісту. Психічний зміст прямує до того, щоб знайти своє відбиття в слові. <...> Кожна людина старається індивідуально, на*

³⁰⁰ Кривоносюк П. (1935б). Психофізіологія мови. *Рідна мова*. Вип. 4. С. 175–178.

³⁰¹ Кривоносюк П. (1935а). Недуги мови. Плування. *Рідна мова*. Вип. 8. С. 357–358.

³⁰² Кривоносюк П. (1933). Мова немовляти. *Рідна мова*. Вип. 11. С. 354–356.

³⁰³ Кривоносюк П. (1935в). Як досліджувати дитячу мову. *Рідна мова*. Вип. 8. С. 305–308.

³⁰⁴ Там само.

³⁰⁵ Барагура В. (1935). Мовні прогріхи. *Рідна мова*. Вип. 5. С. 217–220.

свій лад, інакше, ніж інші люди, висловлювати свій душевний стан»³⁰⁶.

3. Спорадично на сторінках часопису порушується і **проблематика психолінгвістичної мовної здатності**. Про це йдеться в низці статей **М. Гнатишака**³⁰⁷, присвячених Степану Руданському, мова якого *«багата на художні народні образи, своєрідну тропіку й фігуральність»*, і в ній *«вербалізовано відповідні типові релігійні емоції й відчуття»³⁰⁸*. Аналізуючи музичну ритміку, пародійний стиль співомовок С. Руданського, названий учений актуалізує й **питання внутрішньої мовної форми** (в розумінні тен Брінка), порівн.: *«Внутрішня мовна форма — це ті засоби, що ними старається поет або письменник спонукати свою публіку відтворювати в собі саме цей погляд на річ, що був при творенні у нього»³⁰⁹*. Дослідник, як бачимо, спирається на принципи гуманістичного мислення й **апелює до аперцепції**.

Епізодичне використання психолінгвістичних прийомів можна продемонструвати на матеріалі дитячої сторінки «Грамматика малої Лесі. Сторінка для наших молодших», що друкувалася в 13-х випусках названого часопису. Мовний матеріал було презентовано у вигляді цікавих історій із побутового мовлення, і часто його подавали у формі авторської розповіді чи діалогу малої Лесі з Дідом Огієм (псевдонім Огієнка). Так у доступній формі пояснювали складні для учнів лінгвістичні питання. Слово Діда Огія — ласкаве, мудре, щире, ліричне, тож може слугувати і практичним порадином із родинного виховання, де пропагуються мудрі чуттєві цінності, лагідне переконання, терплячість, позитивна комунікація дорослого з дитиною.

Мовну особистість самого І. Огієнка теж можна вважати психологічним феноменом. Ученому був властивий певний

³⁰⁶ Барагура В. (1935). Мовні прогріхи. *Рідна мова*. Вип. 5. С. 217.

³⁰⁷ Гнатишак М. (1935). Поетична мова. Артизм творів Степана Руданського. *Рідна мова*. Вип. 3. С. 101–106.

³⁰⁸ Космеда Т. А., Осіпова Т. Ф., Піддубна Н. В. (2015). Степан Руданський: феномен «живого» мовлення українців / за наук. ред. проф. Т. А. Космеди. Харків – Познань – Дрогобич : КОЛО. С. 9.

³⁰⁹ Гнатишак М. (1935). Поетична мова. Артизм творів Степана Руданського. *Рідна мова*. Вип. 3. С. 104.

склад індивідуальних рис, які вирізняли його з-поміж інших лінгвістів, про що пишуть сучасні дослідники. До цих рис уналежнюють глибинне й пророче мислення, харизму, надзвичайну працездатність, убоління за долю українського народу й рідної мови, природне мовне чуття. *Високий авторитет І. Огієнка вплинув на рівень української науки й утвердження націєцентризму в той час, коли репресивна радянська ідеологія придушувала все українське, знищувала основи християнської моралі, викорінювала мінімальні вияви індивідуалізму.* Патріотичні пориви втілилися в його подвижницькій діяльності на благо українського народу. Відомо, що, окрім науково-творчого набутку, учений рятував від знищення цінні українознавчі праці, допомагав тим, кого переслідувала репресивна радянська влада, непримиренна до всього українського, дуже терпляче й безперестанно рецензував відповідні видання, готуючи їх до друку. У свою різносторонню діяльність дослідник вклав не лише глибокі знання, але й енергію любові, яка пережила його самого й продовжує духовно збагачувати наступні покоління. Образно кажучи, сприймати текст душею й серцем — це про І. Огієнка. Як редактор наукових видань, він міг щиро захоплюватися окремим словом, влучністю й дотепністю висловлення; умів професійно відчутти й визначити рівень естетичної вартості праці, оцінити моральну культуру автора; щоправда, болісно сприймав мовні покручі, незнання мовних норм. *Неспроста, мабуть, психологічне бачення свого «Я» він передав промовистою метафорою «мовний лікар», порівняймо: «Я свідомий того, що беру на себе найневдячнішу роль мовного лікаря, бо стягую на свою сиву голову найбрудніше болото подразнених амбіцій... Не боюся того»³¹⁰.*

* * *

У редагованому І. Огієнком виданні «Рідна мова» популяризація психолінгвістики стосувалася таких проблем, як (1) психологічні передумови формування мовлення в ранньому онтогенезі, (2) особливості дитячого мовлення (праці П. Кривоносюка);

³¹⁰ Огієнко І. (1937). Письменник і рідна мова. Як збагачувати свою мову. *Рідна мова*. Вип. 6. С. 246.

(3) патопсихолінгвістика (розвідки В. Балагури); (4) інтерпретація психологічного методу в дослідженні мовних явищ (студії І. Огієнка); (5) аперцепційна роль мови (статті М. Гнатишака).

Ідеї І. Огієнка та інших учених, які були викладені на сторінках часопису «Рідна мова», не втратили своєї значущості й сьогодні.

2.3. Проблематика психолінгвістики в інтерпретації Ю. Шевельова (1908–2002). Спроба моделювання психологічно-особистісного портрета вченого³¹¹

*Юрій Шевельов — національна епоха
у світовому вимірі. Епоха ще не досягнута,
бо для перших заходів на пізнання недосяжна
(Микола Жулинський)³¹²*

*...на Радянській Україні конфлікт між
українською й російською мовами перенесено
з зовнішньої, позамовної сфери в середину
самої мови. **Боротьба відбувалася не тільки
в людській психіці, а й у самій мові**³¹³
(Юрій Шевельов)*

Реконструкція діяльності та повного життєпису Юрія Шевельова (Ю. Шереха) на сьогодні ще не здійснена, але на матеріалі його опублікованих его-текстів та наукових праць можна виявити окремі штрихи до презентації *психобіографії* дослід-

³¹¹ *Примітка.* Частково матеріал цього параграфа оприлюднено в статті: Папіш В. (2024г). Юрій Шевельов: психолінгвістичний ракурс у проєкції на життя вченого та його наукову діяльність. *Україністика в Угорщині та поза її межами*: матер. міжнар. наук. конф. / ред. Е. Балла, В. Штефуца, Є. Барань, А. Певсе. Ніредьгаза-Ужгород : б. в. С. 133–138.

³¹² Жулинський М. (2002). Рівних йому не було. *Слово і час*. № 5. С. 73.

³¹³ Шевельов Ю. (2008). Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): Стан і статус. *Ю. Шевельов. Мовознавство*: у 2 кн. / упор. Л. Масенко, кн. 1. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія. С. 267.

ника та осмислити психолінгвістичний підтекст наукового дискурсу цього вченого.

Спробуємо схарактеризувати ідеї вченого у сфері психолінгвістики та окреслити психологічно-особистісні риси Ю. Шевельова. Для цього залуцаємо його его-тексти³¹⁴, зокрема мемуари «Я — мені — мене... (і докруги)» (2001³¹⁵), його листи до українських мовознавців³¹⁶ та здійснюємо огляд наукового спадку вченого, зокрема розглянемо такі наукові розвідки мовознавця, як «Покоління двадцятих років в українському мовознавстві» (1962³¹⁷), «Потебня і українське питання. Спроба реконструкції цілісного образу науковця» (1992³¹⁸), «Всеволод Ганцов. Олена Курило» (1954³¹⁹), «Думки проти течії» (1949³²⁰), «Нарис сучасної української літературної мови» (1951³²¹) та окремі статті.

Ю. Шевельова як ученого й особистість сьогодні активно вивчають і по-новому відкривають українській спільноті, серед

³¹⁴ *Примітка.* У розумінні поняття *его-текст* спираємося на праці Т. Космеди, зокрема: Космеда Т. А. (2023). Українська Я-лінгвістика: мовна особистість Л. А. Лисиченко в персональному дискурсі (на матеріалі мемуарів «І на тім рушникові...»). *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Вип. 58. С. 53–78.

³¹⁵ Шевельов Ю. В. (2001). Я — мене — мені... (і докруги): [спогади]. Харків-Нью-Йорк : Видання часопису «Березіль»; Вид-во М. П. Коць. Т. 1 : *В Україні*. Т. 2 : *В Європі*. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Sheveliov_Yurii/Ya_mene_mene_i_dovkruhy_Spohady/. (Дата звернення: 12.01.2025).

³¹⁶ *Примітка.* У цитатах зберігаємо оригінальну орфографію.

³¹⁷ Шевельов Ю. (1962). Покоління двадцятих років в українському мовознавстві. Записки НТШ : пр. істор.-філол. секції. Париж–Чикаго. Т. 173. С. 309–332.

³¹⁸ Шевельов Ю. (1992). О. О. Потебня і українське питання. Спроба реконструкції цілісного образу науковця. Потебня О. Мова. Національність. Денаціоналізація. *Статті і фрагменти*. Нью-Йорк : Укр. Вільна Академія Наук у США. С. 7–46.

³¹⁹ Шерех Ю. (1954). *Всеволод Ганцов. Олена Курило*. Вінніпег : Український Народний Дім в Торонто. 79 с.

³²⁰ Шерех Ю. (1949). *Думки проти течії*. Б. м. : Вид-во «Україна». 100 с.

³²¹ Шерех Ю. (1951). *Нарис сучасної української літературної мови*. Мюнхен : Молоде життя. Ч. 3. 402 с.

відомих дослідників його творчості — С. Вакуленко³²², П. Гриценко³²³, А. Загнітко³²⁴, Р. Зорівчак³²⁵, К. Каруник³²⁶, Т. Космеда³²⁷, Л. Масенко³²⁸, І. Муромцев³²⁹, В. Німчук³³⁰, М. Присяжний³³¹, О. Черемська³³² та ін., але в руслі психолінгвістики до цього часу ані його особистість, ані науковий доробок мовознавця не схарактеризовано.

Психологічний портрет **Ю. Шевельова зітканий із парадоксів**: за походженням він з етнічних німців, а став метром укр-

³²² Вакуленко С. (2016). Теоретична постава Юрія Шевельова в питаннях методології мовознавства. *Українська діаспора: проблеми дослідження : тези доп. Міжнар. наук. конф.*, 27–28 вер. 2016 р., м. Острого. Острого. С. 118–119.

³²³ Гриценко П. (1998). Професор Юрій Шевельов (Штрихи до портрета видатного мовознавця. *Київська старовина*. № 6. С. 146–158.

³²⁴ Загнітко А. (2017). Теорія лінгвоперсоналогії. Вінниця : Нілан ЛТД. 136 с.

³²⁵ Зорівчак Р. (1998). Патріарх української філології: до 90-річчя від дня народження академіка Юрія Шевельова. *Вісн. НТШ*. Число. 19/20. С. 18–19.

³²⁶ Каруник К. (2019). Юрій Шевельов як дослідник української мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 — українська мова. / ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 19 с.

³²⁷ Космеда Т. (2012б). Питання гендерної лінгвістики в системі поглядів Ю. Шевельова (на матеріалі статті «Über die Besonderheiten der Sprache der Frauen»). *Мова. Культура. Взаєморозуміння* : зб. наук. пр. / Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка ; відп. ред. Т. А. Космеда. Дрогобич : Коло. Вип. II. С. 237–247.

³²⁸ Масенко Л. (2014). Юрій Шевельов в українському мовознавстві ХХ сторіччя. *Юрій Шевельов — учора, сьогодні, завтра* : зб. за підсумк. наук. викладів у Харкові 30 жовт. 2013 р. Харків : Майдан. С. 12–22.

³²⁹ Муромцев І. (2009). В. Ю. Шевельов — історик українського і світового мовознавства. *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. № 843: Сер. Філологія. Вип. 55. С. 10–15.

³³⁰ Німчук В. Ю. (2009). Шевельов і проблеми нашого правопису (До 100-річчя від дня народж. Ю. Шевельова). *Укр. мова*. № 2. С. 95–101.

³³¹ Присяжний М. (1990). Спроба прилюдної реабілітації. [Рец.:] Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941). Стан і статус. *Сучасність*. 1987. 295 с. Дзвін. № 9. С. 147–149.

³³² Черемська О. (2009). Погляди Юрія Шевельова щодо нормування української літературної мови (20–30-ті роки ХХ століття). *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. № 854 : Сер. Філол. Вип. 57. С. 44–48.

їнського мовознавства; з дитинства мав комплекс «другої парти», однак опинився в числі провідних українських націоналістів із сильною патріотично зорієнтованою життєвою позицією.

Невід'ємним складником особистого життєвого досвіду Ю. Шевельова є його спогади «Я — мені — мене... (і довкруги)». Як зауважив М. Насенко, «у своїх мемуарах Ю. Шевельов дуже суб'єктивний (специфіка жанру?) чи (вдамся до м'якшої форми висловлювання) індивідуальний»³³³. Така суб'єктивність, можливо, є своєрідною для традиційної лінгвістики, але виразно й прозоро виявляється в аспекті психолінгвістики, оскільки оприятнію індивідуальність знаного лінгвіста в найтонших нюансах. Ю. Шевельов, можливо, і не намагався свідомо проникати в душу читача, але дослідник оголював перед ним свою сокровенну сутність, зокрема разом із недоліками, прагнуч зрозуміти своє *Ego*, про що свідчать його одкровення: «<...> мене найбільше вражало, дивувало й принаджувало впізнати, що таке я, так, я сам. Як воно, це я, постало, як формувалося, з чого складається»³³⁴. У мемуарах збереглися спогади про дитинство, шкільне та університетське навчання, однокурсників, колег-викладачів, важливі події, професійне становлення. Майбутній науковець із дитинства мав тісний зв'язок із матір'ю, від якої засвоював свої моделі поведінки, насамперед і щодо уникнення конфліктів³³⁵.

Науковий період життєпису дослідника розпочався в Харкові, де Ю. Шевельов здобув філологічну освіту, ступінь кандидата філологічних наук, потім працював у Харківському університеті. *Політичну ситуацію в Радянському Союзі він оцінював душею, виробивши в собі відповідну психологічно захисну реакцію*. Непрості часи переходу від дворянсько-елітарної до пролетар-

³³³ Насенко М. К. (2012). Леонід Булаховський і Шевельов (Юрій Шерех). *Вісн. Дніпропетров. ун-ту ім. Альфреда Нобеля*. Сер. Філол. науки. № 1 (3). С. 6.

³³⁴ Шевельов Ю. В. (2001). Я — мене — мені... (і довкруги): [спогади]. Харків-Нью-Йорк: Видання часопису «Березіль»; Вид-во М. П. Коць, Т. 1: *В Україні*. Т. 2: *В Європі*. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Sheveliov_Yurii/Ya_mene_mene_i_dovkruhy_Spohady/. (Дата звернення: 12.01.2025).

³³⁵ *Примітка*. Принагідно зазначмо, що мати допомагала Юрію писати перші шкільні твори з української мови, оскільки хлопець українською не володів — у родині спілкувалися переважно російською.

сько-радянської епохи були джерелом внутрішнього неспокою. Передбачаючи, що владу може зацікавити його «непролетарське» походження, молодий учений емігрує до Німеччини, де викладає в Українському Вільному університеті (1946–1949); потім переїжджає в Швецію, а звідти — в Америку, яка стала для нього місцем індивідуальної свободи, наукової самореалізації та широких контактів із українцями всього світу.

Цікаву інформацію про життя вченого дають його листи, пройняті синергією різнопланової лінгвістичної інформації та максимальною відкритістю. Зокрема, оприлюднене його листування з Й. Дзендзелівським³³⁶, О. Забужко³³⁷, О. Ізарським³³⁸, Г. Костюком³³⁹, Ю. Лавріненком³⁴⁰, Л. Плющем³⁴¹, Б. Рубчаком³⁴² та ін. Щире зацікавлення адресатом, етикетні формули *вітання* / *прощання*, улюблені слова вибачення, — усе це не лише стилістичні атрибути індивідуального почерку, але й презентант певного психологічного стану адресанта.

³³⁶ Дзендзелівська Н., Дзендзелівський Й. (2003). Листування професора Юрія Шевельова з професором Йосипом Дзендзелівським. *Записки НТШ*. Т. 246 : Праці філол. секції. С. 653–686.

³³⁷ Забужко О., Шевельов Ю. (2013). Вибране листування на тлі доби: 1992–2002. З доданими творами, коментарями, причинками до біографії та ін. Документами ; Вид. друге, перероб. і доп. Київ : КОМОРА. 504 с.

³³⁸ Листи Юрія Шевельова до Олекси Ізарського (2014). / автор і упоряд. М. Степаненко. Полтава : ПП Шевченко Р. В. 388 с.

³³⁹ Листування Юрія Шевельова і Григорія Костюка (1950–1988) (2010). / упор. Н. Баштової. Спадщина. Літературне джерелознавство. Текстологія. Київ : ВД «Стилос». Т. 5. С. 365–501.

³⁴⁰ Юрій Лавріненко та Юрій Шерех : листування 1945–1949 (2015). / Координатор проекту Л. Лавріненко (за підтримки Української Вільної Академії Наук у США) ; Вступне слово Альберта Кіпи ; Передм., упоряд. листів, підг. до друку Т. Шестопалової; прим. Т. Шестопалової, О. Брайка. Київ : Український культурологічний альманах «Хроніка 2000». 304 с.

³⁴¹ Шевельов Ю., Плющ Л. (2021). Листування (1979–1995) / упоряд. І. Борисюк. Київ : Комора. 416 с.

³⁴² Шестопалова Т. (2017). Літературна критика як спосіб самоактуалізації інтелектуала (на матеріалі листування й праць Юрія Шевельова та Богдана Рубчака). *Синопис: текст, контекст, медіа*. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2017_2_2. (Дата звернення: 24.08.2025).

Відсутність «цензурних роготок» сприяє творчому розвою дослідника, а звідси — і ресурсна потужність, і нестандартне осмислення лінгвістичних явищ. У назвах наукових праць Ю. Шевельова немає вказівок на те, що вчений актуалізує психолінгвістичні ідеї, однак поціновування ним мовних фактів часто здійснювалося саме із позицій психолінгвістики. Зокрема, на психологічному підході до мови ґрунтується «Нарис сучасної української мови». Спостерігаємо це, наприклад, у коментарях щодо *синтаксичних фігур*, які лінгвіст пов'язує з «*піднесенням емоційного тону викладу*», «*почуттєвим значенням*» чи «*почуттєвою наснагою*»³⁴³. Тут узагальнено відомості про *синтаксичні фігури недоговорення* (еліпс, апосіопезу, анаколот) та *синтаксичні фігури накопичення* (гемінація, плеоназм, ампліфікацію і градацію)³⁴⁴. У взаємозв'язку мовних і психологічних фактів пояснено кожен з них. Зокрема, до «*емоційно-неповних речень*» науковець відносив еліпси й апосіопези. Порівняймо: «*психологічно еліпс — не надбудова над зформованим реченням, а недобудова речення*»³⁴⁵. *Апосіопеза*, на думку Ю. Шевельова, «*може постати внаслідок надмірної схвильованості, раптовості сприйняття враження, психічного зламу, тощо*»³⁴⁶. *Ампліфікацію* він пояснює як вияв глибокої бентежності мовця³⁴⁷; *градацію* розглядає як ознаку «*пристрасної ораторської або ліричної мови*», що передає «*збільшене напруження чи підсилювально-емоційний характер оповіді*»³⁴⁸; паралелізм і хіазм пов'язує з *монотонністю оповіді*³⁴⁹. Психологічні чинники дали йому змогу трактувати й тяжіння мовців до називних речень, порівн.: «*Уживання називних речень часто умотивовується психологічно швидкою зміною вражень, коли людина ніби не встигає встановлювати зв'язки між ними, а тільки констатує у своїй*

³⁴³ Шерех Ю. (1951). Нарис сучасної української літературної мови. Мюнхен : Молоде життя. Ч. 3. С. 148.

³⁴⁴ Там само. С. 150.

³⁴⁵ Там само. С. 149.

³⁴⁶ Там само. С. 149.

³⁴⁷ Там само. С. 51.

³⁴⁸ Там само. С. 152.

³⁴⁹ Там само. С. 152.

свідомості»³⁵⁰. З огляду на психолінгвістичні постулати, презентовано й таке синтаксичне явище, як **порядок слів**, зокрема виділено **імпульсивний** та **імпресивний** його типи. Порівняймо висловлювання щодо імпульсивного порядку слів: «В схвилюваному стані він [мовець] звичайно висуває на перше місце в реченні те слово, яке окреслює явище, що найбільше його вразило, що стало імпульсом (поштовхом) до самого постання речення»³⁵¹; про імпресивний порядок слів зазначено таке: «Може бути і протилежний підхід: мовець не хоче зразу розкривати вирішального, він готує появу його всім реченням, розкриваючи таємницю на самому кінці речення, щоб найбільше вразити слухача»³⁵². Як бачимо, Ю. Шевельов наслідує постулати свого вчителя Л. Булаховського щодо потреби розгляду синтаксичних явищ під кутом зору психолінгвістики.

У часи мовних дискусій, коли точилися суперечки про те, який вектор обрати для розвитку мови — мову селянства чи мову інтелігенції, Ю. Шевельов «ставав на бік» мови інтелігенції, а водночас **порушував і проблему національної психології**. У праці «Думки проти течії» зібрані есе, об'єднані прагненням **окреслити риси духовності українців**. Учений «бачить» українську націю інтелігентною і витонченою, він **хотів подолати психологічний провінціалізм**. Порівняймо: «**Провінція — не географія, а психологія. Не територія, а душа**»³⁵³. Він усвідомлює небезпеку такого явища для формування суспільної свідомості: «<...> наша внутрішня провінційність — це страшна небезпека. <...> Доба виїдає душу. Доба виховує масову людину з порожньою душею. Виконавця наказів. Егоїста й себелюба. Людину без особистої і національної гордості»³⁵⁴.

Популяризуючи прогресивні ідеї відомих мовознавців, Ю. Шевельов оприявнює у їхньому **портретуванні й лінгвопсихологічні факти**. Порівняймо: «**Бузук віддає данину загальному**

³⁵⁰ Там само. С. 96.

³⁵¹ Там само. С. 146.

³⁵² Там само. С. 146.

³⁵³ Шерех Ю. (1949). *Думки проти течії*. Б. м. : Вид-во «Україна». С. 84.

³⁵⁴ Там само. С. 98.

мовознавству, поданому з психологістичного погляду»³⁵⁵; «Потебня волів дивитися глибше, відкривати внутрішні логічні, психологічні, структуральні і т. п. **мотивації лінгвістичних змін**, що гармоніювало з його загальною концепцією мови»³⁵⁶; «Психологічна **мотивація** обох [О. Потебні і В. Сімовича — Т. К. і В. П.] екстремально протилежних поглядів та сама — **бажання зберегти мову**»³⁵⁷; «<...> фонему він [В. Ганцов — Т. К. і В. П.] розглядає не як об'єктивну даність системи мови, а як “найкоротше спільне фонетичне уявлення”, себто не суто лінгвістично, а психологічно»³⁵⁸. Як зазначає А. Галич, «важливими елементами його портретів є деталі — поза, жест, хода, костюм тощо. Портретні пошуки Ю. Шевельова засвідчують його велике бажання якомога точніше відтворити **власне бачення** реальної історичної особи, угадати її характер, розкрити соціальні й психологічні **компоненти портретної характеристики персонажа**»³⁵⁹.

Психологічне портретування сучасників продовжено в *мовній характеристиці персонажів* у художньому дискурсі. Стаття Ю. Шевельова «Мова “Диктатури” Ів. Микитенка»³⁶⁰ демонструє тяглість традиції — актуалізацію поглядів О. Потебні, Д. Овсянико-Куликовського та Л. Булаховського й водночас відображає основи сучасної *психолінгвоперсоналогії*, що вивчає *взаємодію мовної системи та особистісних характеристик письменника*. Стаття дещо ідеологізована, оскільки опублікована 1934 року,

³⁵⁵ Шевельов Ю. (1962). Покоління двадцятих років в українському мовознавстві. *Записки НТШ: Праці істор.-філол. секції*. Париж-Чикаго. Т. 173. С. 324.

³⁵⁶ Шевельов Ю. (1992). О. О. Потебня і українське питання. Спроба реконструкції цілісного образу науковця. Потебня О. *Мова. Національність. Денаціоналізація. Статті і фрагменти*. Нью-Йорк. С. 42.

³⁵⁷ Там само. С. 12.

³⁵⁸ Шерех Ю. (1954). *Всеволод Ганцов. Олена Курило*. Вінніпег : Український Народний Дім в Торонто. С. 28.

³⁵⁹ Галич А. О. (2012). Елементи словесного портрета в мемуарах Юрія Шевельова. *Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка*. Пед. науки. № 3. Ч. 3. С. 80.

³⁶⁰ Шевельов Ю. (2020). Мова «Диктатури» Ів. Микитенка. *Шевельов Ю. Доеміграційне (Публікації 1929–1944 рр.)*; упоряд., передм. і примітки : С. В. Вакуленко, К. Д. Каруник. Харків : Фоліо. С. 87–117.

але в ній можна побачити «здорові зерна», ідеї, що проєктуються і на **вчення про лінгвопсихоакцентуацію**. Опертя дослідника на соцреалізм, який проголошували «якісно новим», слід розуміти як вимушену форму тогочасної публіцистики. Ю. Шевельов розмірковує *«про мовну характеристику персонажів у радянській драмі взагалі, в н'єсах Микитенка зокрема»*³⁶¹. Аналізуючи лінгвоперсону І. Микитенка та полемізуючи з М. Левідовим, учений акцентує на поняттях ідіолекту та ідіостилю (ці терміни він використовує досить послідовно), указує на особливості мовомислення письменника. Порівняймо: *«Левідов висуває вимогу, щоб персонажі говорили мовою автора. Мовляв “один розумний автор краще, ніж десять дурних персонажів”. Ця теорія Левідова є своєрідний рецидив символістської “проблемної”, абстрагованої від реального життя драми; спотворює дійсність у сучасному відображенні, знищує ролю драматургії як виховного чинника і тому, безперечно, є шкідлива»*³⁶²; *«Даючи цілком хибні висновки, <...> тирада Левідова все ж таки правильно акцентує на потребі боротьби з натуралістично-фотографічним копіюванням на сцені різних побутових жаргонів. Питання стоїть так, що наш театр повинен політично виховувати глядача не лише через безпосередні політичні настанови, не через логіку дій, а й через мову. Помилка Левідова в тому, що він змішав натуралістичні збочення в мові нашої драми з індивідуалізацією мови кожного персонажа, як типізованого згустка, спрямованого на його (персонажа) характеристику»*³⁶³. Водночас дослідник наголошує, що за зовнішньою новизною лексики стоїть системна робота автора над формуванням мовної індивідуальності персонажів. Порівняймо: *«Кількість лексичних здобутків свідчить про нове в мові. Але, крім цього “Диктатура” відзначає ще й чимало суто якісних зрушень. <...> Нову якість цієї мови <...> відзначає й сам Микитенко устами своїх персонажів...»*³⁶⁴. Крім того, він підкреслює, що кожен елемент мови персонажа служить проявом ідей та соціальної структури, закладених ав-

³⁶¹ Там само. С. 88.

³⁶² Там само. С. 88.

³⁶³ Там само. С. 89.

³⁶⁴ Там само. С. 106.

тором: *«Ідея диктатури, проходячи крізь усі образи й ситуації п'єси, надає висловам дійових осіб значення великої глибини, синтетичності. Саме через це ми маємо право розглядати мову героїв п'єси як мову, де сконцентровано головні риси мови тих клас і соціальних груп, які вони репрезентують»*³⁶⁵.

Отже, на думку Ю. Шевельова, мовні особливості персонажів зумовлені світоглядом автора, його мовомисленням та особливостями мовної особистості з притаманними їй психотипом, акцентуацією й умінням вербалізувати ці риси в мовленні героїв.

Привертала увагу дослідника проблема зросійщення України, що має у своїй основі психологічні чинники. Цьому питанню Ю. Шевельов приділяє чимало уваги, зокрема розмірковуючи про нього у своїх спогадах, спостерігаючи над власним мовомисленням, своїми ваганнями. Порівняймо: *«...відповідати... по-українськи чи по-російськи — вічна проблема в містах України при зустрічі з незнайомими...»*³⁶⁶. Учений виокремив серед української лінгвокультурної спільноти такий психотип особистості, як *зайда*: *«Не дурно в українській мові є спеціальне слово... “зайда” — це для людей, яких українська земля не приймає через їхнє ставлення до неї, її культури, мови»*³⁶⁷. Вибір української мови як основної в спілкуванні його матері та своєму власному спілкуванні він визначає тим, що *«політика і свідомість розбігалися з підсвідомістю й психологією»*³⁶⁸. Зазначена думка міститися в розлогішому висловлюванні дослідника³⁶⁹.

Цікавила вченого й **проблематика гендерної лінгвістики**: у

³⁶⁵ Там само. С. 117.

³⁶⁶ Шевельов (Шерех) Ю. В. (2001). Я — мене — мені... (і довкруги): в 2-х т. Том I. В Україні. Харків – Нью-Йорк. С. 285

³⁶⁷ Там само. С. 304.

³⁶⁸ Там само. С. 77.

³⁶⁹ Примітка. *«Коли запроваджувано паашпорти, треба було визначити для паашпорта свою національність, я усвідомлював, що було б куди безпечніше написати росіянин, і це цілком залежало від мого вільного вибору, але після недовгих вагань я вибрав українець. Коли я дивлюся на своє життя сьогодні і зважую причини мого вибору, мені здається, що найвиразнішим було все-таки не майбутнє, а минуле. І мені здається, що українськість завжди була в моїй родині. Так, це парадоксально. І батько й мати*

цьому Ю. Шевельов наслідував вчителя Л. Булаховського. Свої погляди на мовлення жінок він виклав у німецькомовній статті нім. «Über die Besonderheiten der Sprache der Frauen» (укр. «Про особливості мови жінок») (1952, журнал «Orbis»). У цій праці дослідник виокремлює певні **психологічні риси мовлення жінок**, зокрема до них дослідник уналежнює такі: **(1)** більша консервативність порівняно з мовленням чоловіків, оскільки жінка була більш прив'язана до села: місто на неї не мало такого впливу (жінка не шукала роботи в містах); **(2)** менший ступінь зросійщення порівняно із чоловіками, які, перебуваючи на службі в ра-

німецького коріння. Обидва виховані в Петербурзі. Вони жили в російській культурі і в російській мові. Так вони виховували дітей, зокрема мене. У родині не було українських книжок. Ніколи не говорили по-українськи між собою і не мали зв'язків з українською інтелігенцією. Саме місто Харків назовні було російське. З українських зацікавлень моєї матері знаю тільки про одне — вона зі справжньою побожністю говорила про сценічні виступи Марії Заньковецької... І все-таки, все-таки... Українськість якось ірраціонально жила в Харкові, жила в матері і в сестрі. Тисячею дрібниць вона входила в життя — купівля на базарі, розмови з селянами, літні подорожі на Полтавщину, контакти з Толею Носовим. Майже ніщо з того не було на поверхні, і все-таки воно існувало. Є в німців слово Sein — буття, і є добре неперекладне слово Dasein — бути в певному часі і місці, бути тут, бути навколо, оточувати. І — додаю — бути любленим, бути своїм. Українка була своєю, з її пейзажем, з її людьми, з її білими (годі!) хатками. Тому мати могла допомогти мені в моєму першому наївному українському «творі», тому пізніше, від 1941 року вона так легко перейшла на українську мову, тому, вмираючи, напівпритомна, не помічаючи вже нічого навколо, крім мене, свого сина, свої останні слова вона промовила по-українськи. Мушу сказати — на моє здивовання. Було це все не політичне. Політично вона ніколи не вірила в Україну... Але політика і свідомість розбігалися з підсвідомістю й психологією. Це було в нашій родині проявом, либонь, того, що Юрій Липа, старший, від мене на вісім років, називав телуричними силами української землі, — здатність української землі й повітря навіть чужинців і зайд змусити відчувати себе таки своїми на цій землі і чужими на тій, де вони виховалися й звідки прийшли... Коли я сьогодні пробую виявити коріння українськості в душі моєї матері, мені здається, що вона попри все була свідомою того коріння, але вважала його приречене на висихання, а одночасно небезпечно й намагалася свідомо охоронити мене від його проростання в мені...» [Шевельов, (Шерех) Ю. В. (2001). Я — мене — мені... (і докруги) : в 2-х т. Том I... С. 77–78].

дзянській армії, активно піддавалися зросійщенню й поверталися переважно російськомовними; чоловіки шукали роботу в містах, де панувала тенденція до зросійщення; (3) більш сповільнене мовлення з більш чіткою фонетикою; (4) вирішальний вплив жінки на мовлення дітей, оскільки саме жінки переважно займалися їхнім вихованням, до речі, такий висновок зробив і Л. Булаховський; (5) наявність своєрідного жіночого лексикону, що містить переважно слова, які номінують реалії домашнього господарства, хатні жіночі ремесла (ткацтво, вишивання); (6) жінки не зловживають лайливими, брутальними та вульгарними словами й пейоративними виразами, але їхнє мовлення насичене пестливими словами, яскравими епітетами, евфемізмами, а фразеологія жінки наповнена евфемістичними означеннями, насамперед щодо таких понять, як *смерть*, *любов* та ін.; у мовленні жінки *більш актуалізовані евфемізми-перифрази*: можна констатувати *наявність суто жіночих ідіом*, про що писав і Л. Булаховський; (7) менш конфліктне мовлення з актуалізацією засобів непрямой комунікації; (8) наявність домінувальних рис у використанні граматичних форм: *прагнення до актуалізації форм жіночого роду іменників*, якщо паралельно функціують варіанти родового вживання, та ін. Ю. Шевельов простежує *тенденцію до фемінізації української мови*. До речі, на актуалізацію цього процесу вказував і Д. Овсяннико-Куликовський, хоч він і кваліфікував це явище як загалом негативне³⁷⁰.

* * *

В особі Ю. Шевельова українська наука має еталон вишуканої національної мовної особистості, інтелектуала європейського штибу, творця нового формату, а *його психолінгвістичні ідеї поглиблювали психологічний напрям в українському мовознавстві. Учений мав власну психоемоційну позицію і в соціумі, і в лінгвістиці*. У соціумі він здобув перемогу в психологічному двобою з радянською партійно-депресивною ідеологією, а в

³⁷⁰ Див. про це докладніше: Космеда Т. А., Карпенко Н. А., Осіпова Т. Ф., Саліонович Л. М., Халіман О. В. (2014). Гендерна лінгвістика в Україні... С. 47–59.

лінгвістиці успішно долав стереотипи. У час, коли на Батьківщині психолінгвістика була забута й заборонена, Ю. Шевельов своїми працями активно плекав її за кордоном. Водночас життя в еміграції дало змогу вченому культивувати риси національної гордості, створювати правдивий образ України, української мови та *психології нації*.

Крім того, Ю. Шевельов один із перших актуалізував проблематику гендерної лінгвістики, звернув увагу на вияв фемінізації на всіх рівнях мовної системи.

Психологічний контекст його академічного дискурсу заґрунтований на (1) емоційному ставленні науковця до обговорення лінгвістичних питань; (2) суб'єктивно-психологічному трактуванні мовних явищ; (3) популяризуванні праць знакових мовних особистостей, які спорадично пояснювали лінгвістичні явища в психологічному ракурсі.

Висновки до розділу 2

Діяльність українського лінгвістичного зарубіжжя — це інтелектуальна творча робота українських науковців, які працювали чи працюють за межами України, що спрямована на отримання, використання нових знань та їх популяризацію. Ця діяльність охоплює і фундаментальні та прикладні дослідження в галузі психолінгвістики. Ідеться про публікацію результатів у наукових виданнях, участь у міжнародних конференціях і співпрацю з науковими установами різних країн, що сприяє розвитку науки та популяризації української наукової школи у світі. До яскравих представників українського зарубіжжя вналежнуємо мовознавців Івана Огієнка та Юрія Шевельова.

У цьому розділі актуалізовано думки Івана Огієнка та Юрія Шевельова у світлі психолінгвістичної проблематики. Крім того, розкрито роль І. Огієнка як редактора часопису «Рідна мова», на сторінках якого презентовано чимало актуальних питань психолінгвістики, у чому вбачаємо велику заслугу І. Огієнка.

Юрія Шевельова не вважають психолінгвістом, проте як учень Л. Булаховського, яскравий представник Харківської

лінгвістичної школи, фундамент якої заклав Олександр Потебня, Ю. Шевельов звернув увагу на деякі актуальні питання психолінгвістики, зокрема ідеться про психологічний підхід до інтерпретації низки мовних питань: інтерпретація категорії суб'єктивного, психологічні проблеми мовлення у фокусі гендерної лінгвістики, особливості мовлення дітей, вербалізація емоцій, указівка на психолінгвістичні основи процесу зросійщення та ін.

Ю. Шевельов — український учений, який у важкі часи тоталітаризму продовжував сповідувати свої ідеї і для того, щоб не зраджувати своїх принципів, емігрував, залишаючись вірним своїм ідеалам. Дослідник — презентант унікальної психобіографії, тому й частково окреслено психологічний портрет цього мовознавця. Очевидно, традицію створення подібних портретних психозарисовок необхідно продовжити.

РОЗДІЛ III

СУЧАСНІ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ОСЕРЕДКИ: ВИДАТНІ ПЕРСОНАЛІ І ШКОЛИ (к. XX – поч. XXI ст.)

У цьому розділі пропонуємо фрагментарно-аспектуальний огляд діяльності найбільш потужних українських психолінгвістичних осередків і наукових шкіл, що функціують у межах цих осередків, не претендуючи на вичерпний огляд. Почнемо з Харківського наукового осередку, який презентує тяглість традиції щодо поступу психолінгвістики й найбільш послідовно відображає розвиток ідей Олександра Потебні та його учнів. Так само розвиток психолінгвістичної теорії простежуємо у Львівському науковому осередку, патроном якого є геніальний Іван Франко. Послідовники О. Потебні, зокрема Л. Булаховський, активізували роботу в галузі психолінгвістики в Київському науковому осередку, де ця діяльність активно реалізується і сьогодні. Одним із найпотужніших психолінгвістичних осередків України справедливо вважають Одеський, який нині очолює Тетяна Ковалевська. Активно здійснюються напрацювання в галузі психолінгвістики і в Переяславському науковому осередку, з ініціативи представників якого створено Всеукраїнську асоціацію психолінгвістів і зніційовано випуск психолінгвістичних журналів. Представники Луцького наукового осередку презентують унікальні напрями психолінгвістики — це, зокрема, *психолінгвістичне корпусне перекладознавство*, а також проєкція постулатів психолінгвістики на навчальний процес. Учені Донецького національного університету імені Василя Стуса також здійснюють роботу на розроблення низки важливих проблем психолінгвістики в широкому спектрі. Професори Кам'янець-Подільського університету імені Івана Огієнка розвивають психолінгвістичну теорію, спираючись на традиції огієнкознавства. Професора О. Холода вналежнюють до активних розробників проблем психолінгвістики, тому, зважаючи на те, що названий учений не презентує певного наукового осередку (працював у багатьох установах України), його діяльність окреслюємо в окремому параграфі як презентацію напрямів діяльності його наукової школи.

3.1. Аспектуальний огляд активності сучасного Харківського психолінгвістичного осередку

Однією з найвиразніших представниць сучасного Харківського психолінгвістичного наукового осередку є професор *Лідія Лисиченко* (Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди). Ця унікальна науковиця була добре обізнана з працями класиків вітчизняного психолінгвістичного напрямку, насамперед О. Потебні, діяльність якого ретельно досліджувала³⁷¹, та його учня Д. Овсянико-Куликовського, а також німецького психолога Карла Юнга, що засвідчують наукові студії вченої. Крім того, вона штудіювала напрацювання зарубіжних психолінгвістів, що проєктуються на *проблему підсвідомого* (Жака Лакана, Ролана Барта, Жака Дерриди та ін.)³⁷², не відокремлюючись від урахування зарубіжного досвіду в розробленні психолінгвістичної проблематики, що простежуємо і в працях метрів Харківського психолінгвістичного осередку. Зазначене сприяло тому, що увагу Л. Лисиченко привернули *питання психологічної детермінованості художнього мовлення*³⁷³. Крім того, дослідниця актуалізує *проблему щодо виокремлення особливостей поетичного мовлення з урахуванням характеристик психотипів низки митців*³⁷⁴, присвятивши цьому питанню зокрема й

³⁷¹ Див.: Лисиченко Л. А. (2006а). Лінгвософські ідеї О. Потебні (Предтеча сучасного вчення про мовну картину світу). *Мова у професійному вимірі*. Харків : б.в. С. 3–7; Лисиченко Л. А. (2006б). Олександр Потебня — засновник вітчизняної лінгвістики. *Вивч. укр. мову та літ.* № 3 (79). С. 2–5.

³⁷² Див.: Лисиченко Л. А. (2002). Психологічний фактор у поетичному мовленні. *Українське мовознавство*. № 4. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/53386ffd-f503-4616-9b24-3d5c7b3818d5/content/> (Дата звернення: 05.08.2025).

³⁷³ Див.: Лисиченко Л. А. (2001). Психологічна детермінованість художнього мовлення. *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Сер. Філол. № 493. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна. С. 605–608; Лисиченко Л. А. (2002). Психологічний фактор у поетичному мовленні. *Українське мовознавство*. № 4. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/53386ffd-f503-4616-9b24-3d5c7b3818d5/content/> (Дата звернення: 05.08.2025).

³⁷⁴ Лисиченко Л. А. (1996). Мова: психологічний тип поета : *III міжнародний конгрес україністів. Мовознавство*. Харків : «ОКО». С. 234–239.

монографію, підготовану у співавторстві з *Тетяною Скорбач*³⁷⁵. Як наголошують вихованці Л. Лисиченко, «вивчаючи особливості індивідуального поетичного мовлення, *Лідія Андріївна пов'язує його з психологічними характеристиками автора, зокрема, з його психотипом (інтравертивний або екстравертивний) і темпераментом, які впливають на художнє сприймання світу та його мовне вираження в літературному творі*»³⁷⁶. Презентуючи свою концепцію щодо актуалізації психологічних чинників, що виражаються в поетичному мовленні, та щодо виокремлення психотипу поета, здійснюючи керівництво дисертаційними працями дослідників, які це вчення розвивають, професор робить відповідні узагальнення й концептуальні висновки, зауважуючи, що *під час ідентифікації психотипу поета необхідно враховувати* (1) характер лексичного матеріалу; (2) його частотність; (3) окресленість ключових слів. Цю концепцію послідовно розвиває і послідовниця професора *Олена Маленко*³⁷⁷.

На основі залучення методики порівняльного аналізу особливостей мовомислення деяких поетів Л. Лисиченко *виокремлює характерні ознаки інтровертності Михайля Семенка*, до яких уналежнює зокрема такі: (1) світ омовлено у вузькому вимірі з фокусуванням на почуттях, переживаннях, що ґрунтуються на відповідних враженнях від сприйняття; (2) можна виокремити певну обмеженість у вербалізації живої природи, тяжіння до омовлення обширних об'єктів (*ліс, парк, сад*), а також (3) прагнення за допомогою предметів довкілля характеризувати інші предмети і явища з актуалізацією вторинних назв; (4) зафіксовано домінування лексики на позначення внутрішнього стану людини; (5) відсутні деталі ландшафту, однак переважають но-

³⁷⁵ Див.: Лисиченко Л. А., Скорбач Т. В. (2001). Мовний образ простору і психологія поета. Харків : ХДПУ ім. Г. С. Сковороди. 160 с.

³⁷⁶ Професор Лідія Андріївна Лисиченко. (2018). *Лідія Андріївна Лисиченко: Біобібліографія* / НАН України. Ін-т укр. мови. / Автори вступ. ст. С. І. Дорошенко, О. О. Маленко ; упоряд. бібліограф. І. Є. Богданова, Т. Ю. Лисиченко. Харків : Вид-во «Монограф». С. 18.

³⁷⁷ Див.: Маленко О. (2010). Лінгво-естетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості (від фольклору до постмодерну) : моногр. Харків : Харків. істор.-філол. т-во. 488 с.

мінації просторових денотатів, що презентують великі об'єкти; (6) лімітовано актуалізацію кольорової гами, водночас виявляється мінімізація хроматичних кольороназв і максимальна актуалізація ахроматичних (*білий, чорний, сірий*), простежується наявність *колеристичної асоціативності* — моделювання вторинних назв кольорів (*діамантовий, срібний, золотий*).

Описує дослідниця й *ознаки екстравертності Валер'яна Поліщука*, серед яких, зокрема, такі: (1) світ презентовано в широкому вимірі з перевагою його зовнішніх параметрів; (2) зафіксовано тяжіння до деталізації ландшафту, доквілля загалом; (3) простежено активне омовлення рослинного світу з його деталізацією (напр., прискіплива увага до зображення квітів та їх деталей), а також (4) живих предметів загалом; (5) омовлено розмаїту кольорову палітру.

Для визначення психотипу поета, як доводить Л. Лисиченко, важливо також ураховувати *своєрідність моделювання мовно-стилістичних прийомів*: «Психічний тип виявляється і в особливостях мовностилістичних прийомів. Наприклад, епітети в інтровертів виражають переважно оцінку явищ, а не їх зовнішню характеристику (наприклад, “видочок милий”, “ясна пишна весна”, “здивована земля” тощо у В. Самійленка)»³⁷⁸. Натомість, як переконана зазначена вчена, для екстравертів призначення епітетів — вербалізація зовнішніх ознак.

Якщо йдеться про *темпераменти*, то до їхніх *динамічних типів* традиційно вналежнюють *сангвінічний* і *холеричний*. На думку Л. Лисиченко, саме *холеричний темперамент* засвідчує тяжіння поета до експресивізації тексту, інтенсифікації його напруги: зазначене може виявлятися в моделюванні поширених синонімних рядів, однорідних членів речення, градації, актуалізації споріднених слів, повторів, а також антонімів, що *менш виразно виявляється в сангвініків*. У *флегматиків* та *меланхоліків*, на думку Л. Лисиченко, більшою мірою вербалізовані почуття та емоції. Для прикладу, професор характеризує мовомислення В. Стуса й наголошує, що творчість цього поета виявляє переважно *інтровертивний тип* і *холеричний темперамент*, ілю-

³⁷⁸ Лисиченко Л. А. (2002). Психологічний фактор у поетичному мовленні...

струючи сказане прикладами³⁷⁹ й порівнюючи *особливості мовомислення В. Стуса й Т. Шевченка*.

Привертає увагу твердження Л. Лисиченко про те, що «*сполучення різних психічних типів із певним темпераментом та з іншими психічними ознаками дає різні види психічної основи письменника, з якою пов'язана перевага тих чи тих мовних засобів у його творчості. Так, сполучення інтровертивного типу і схильного до великої концентрації почуттів холеричного темпераменту дає таких поетів, як Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка або В. Стус з їх мовними особливостями, а інтровертний тип у сполученні з меланхолійним темпераментом викликає поезію В. Самійленка, А. Кримського, О. Олеся або П. Тичини*»³⁸⁰. Водночас учена наголошує, що психотипи «не є абсолютно протиставними», оскільки вони визначаються за домінуючими ознаками. Те саме стосується й методики визначення темпераментів.

Л. Лисиченко звертає увагу, що зв'язок мови поезії із психічними особливостями митців було помічено у вітчизняній традиції досить давно. Зокрема, *Іван Рижський*³⁸¹ зауважував, що в слові відображається «*стан душі*» поета. Згадує Л. Лисиченко й думку харківського поета й професора словесності *А. Метлинського* про те, що мова поезії своєрідно презентує емоційність, вербалізуючи почуття і пристрасть різними способами, залежно від психотипу. Дослідниця показує, що *в 20-і роки ХХ ст. психологізм розглядали критично*. Вона наводить думки *Якова Савченка* про те, що «*психічний стан письменника оцінювався тільки через соціальні фактори, без урахування внутрішніх властивостей, його психічної основи, внаслідок чого людина інтровертивного типу оцінювалась уже через цю властивість негативно*»³⁸².

³⁷⁹ Там само.

³⁸⁰ Там само.

³⁸¹ *Примітка*. Іван Степанович Рижський (1759–1811) — український філософ, логік і мовознавець, ординарний професор та перший ректор Харківського університету.

³⁸² Цит. за: Лисиченко Л. А. (2002). Психологічний фактор у поетичному мовленні...

Професор Л. Лисиченко наголошує, що мова поетичного твору «є наслідком не штучного “надумування” (хоч такі спроби часом і мають місце в окремих письменників), а глибинних процесів селекції мовного матеріалу, яка залежить від внутрішнього світу письменника, зумовленого не тільки культурно-історичними та соціальними факторами, а й психічними основами особистості»³⁸³.

Узагальнивши матеріал, презентований в окремих статтях, Л. Лисиченко видає монографію «Мовний образ простору і психологія поета», підготовану у співавторстві з *Тетяною Скорбач* (2001), де актуалізує **методологічні постулати своєї психолінгвістичної концепції**. Спираючись на методологічні положення **(1)** Карла Юнга, вона наголошує, що основна відмінність між екстравертами та інтровертами полягає «в рухові інтересу в напрямку до об'єкта в одному випадку і в рухові інтересу від об'єкта до суб'єкта і до його власних психічних процесів в другому випадку»³⁸⁴, а також **(2)** Вільгельма фон Гумбольдта про те, що психоментальність кожного народу сприяє моделюванню відповідної мовної картини світу, що виявляється і на рівні етносу загалом, і на рівні окремої лінгвоперсони зокрема. І це однозначно залежить від культурно-історичних і психічних чинників, психічних властивостей мовної особистості. Відповідно до теорії моделювання образу мовного простору, що має лінгвофілософський зміст, як уважають авторки зазначеної монографії, «простір має не тільки горизонтальний площинний вимір, а й вертикальний»³⁸⁵. Наголошено, що **омовлення простору пов'язано з «емоційно-вольовою тональністю» поета**. Серед параметрів дослідження простору виокремлюють такі векторні категорії: *верх – низ; простір міста, села, дороги* та ін. Фрагментарно схарактеризовано й узагальнено особливості моделювання цих видів простору в поезії українських письменників, зокрема наведено огляд наукової літератури щодо вивчення своєрідності *творчої манери М. Семенка*. Зауважено, що одні вчені вказують на тя-

³⁸³ Там само.

³⁸⁴ Лисиченко Л. А., Скорбач Т. В. (2001). Мовний образ простору і психологія поета... С. 8–9.

³⁸⁵ Там само. С. 15.

жіння поета до футуризму, інші — до символізму, романтизму чи імпресіонізму, дехто кваліфікує його поезію як «заземлену», указують і на схильність до актуалізації контрастів (*мовомислення М. Семенка* «насичене» суперечностями, контрастним баченням і світовідчуттям), новаторства, що виявляється у творенні особливих форм, нових образних засобів (прагнення до експериментування з формою, насамперед «синтаксичні» експерименти), заперечення традицій (нігілізм), розширення і звуження образу окремих явищ, зокрема образу міста; для поетичного мовлення названого поета характерні «прозаїзми», чужоземні слова, оригінальна синтагматика (оксиморон, енантіосемія), простежене прагнення піднести буденне до рівня поетичного, виокремлено й поетичні штампи, актуалізація урбаністичної лексики³⁸⁶. Наголошено, що *в спогадах сучасників М. Семенко* вирізняється такими *рисами характеру*, як *індивідуалізм та егоцентризм*, він *схильний до самотності*, є *натурою пристрасною, здатною до боротьби*; у нього *немає почуття міри*, а його *поезію називають «напівбожесвільною»*. Цей поет вербалізує думки про себе, називаючи себе *нудним, невдоволеним, розчарованим і бунтівливим*, наголошуючи, що його *внутрішній стан* (особливість його внутрішнього «Я») — це *несталість і несподіваність* (риси інтроверта й холерика)³⁸⁷. Важливо, що *М. Семенко «звертається до прямого називання ліричного героя і не просто займенником першої особи Я, а й своїм власним ім'ям і прізвищем»*³⁸⁸, «*навіть говорячи про своє кохання, поет називає себе в третій особі — Семенко <...>*. Така форма виявлення стану ліричного героя дає можливість авторові ніби відсторонено аналізувати свої почуття і настрої»³⁸⁹. Характерна ознака мовомислення *М. Семенка* — *надмірна вживаність займенника першої особи однини Я*: «*Анафоричне повторення слова Я підкреслює постать поета, робить її виразнішою, а зміст поезії стає більш конкретним, біографічним. Критики докоряли М. Семенкові за його егоцентризм, що виявляється в такому «яканні»*. Однак це <...> є про-

³⁸⁶ Там само. С. 17–28.

³⁸⁷ Там само. С. 28–31.

³⁸⁸ Там само. С. 65.

³⁸⁹ Там само. С. 65–66.

явом не тільки егоцентризму, а й глибинних психічних властивостей поета, схильного до самоаналізу»³⁹⁰.

Усі зазначені спостереження важливі для визначення психотипу й темпераменту поета. Авторки зазначеної монографії зауважують, що «не емоції визначають душевний стан, а, навпаки, “душевний стан”, якщо цю назву ототожнити з психічним складом, зумовлює емоціональний настрій»³⁹¹. Зокрема, це демонструє творчість М. Семенка, який переходить від ідилічного зображення села до реалістичного омовлення міста, що позначене новими прикметами: *саме місто стає центром Семенкової лірики*³⁹².

Дослідниці доводять, що на вербалізацію простору однозначно впливає психологія поета, констатуючи, що з початку ХХ ст. в художній простір української поезії входить місто, яке вербалізується амбівалентно: вектор оцінки залежить від психологічного настрою та життєвого й естетичного досвіду автора твору. Частіше село змальовується позитивно (ідилічно), а місто — негативно. Дослідники переконані, що «М. Семенко — поет міста. Однак майже ніхто не звернув увагу, що процес становлення поета міста був болісний. Він відчував певне духовне зубожіння у зв'язку з переходом до життя міського»³⁹³.

Так само ретельно розглянуто мотиви виокремлення психотипу й темпераменту авангардиста Валер'яна Поліщука³⁹⁴, для якого поезія — «не діяльність, а душевний стан»³⁹⁵. Цей поет пов'язаний і зі світом села, і зі світом великого міста, що відобразилося в його ідіолекті: *сповідував традицію і навіть стилізував деякі свої твори під фольклор, активно вживав зменшено-пестливу лексику, але водночас тяжів до новаторства, моделюючи неологізми й okazіоналізми. Мовний світ В. Поліщука, як наголошують авторки, емоційний і гармонійний, а мова поезії цього письменника — «це мова інтелігентної людини першої половини*

³⁹⁰ Там само. С. 66.

³⁹¹ Там само. С. 30.

³⁹² Там само. С. 47.

³⁹³ Там само. С. 34–35.

³⁹⁴ Там само. С. 73–140.

³⁹⁵ Там само. С. 75.

*XX ст., людини, яка обізнана з різними сферами людського буття (побут, наука, культура, освіта, мистецтво та ін.)»³⁹⁶. Унаслідок аналізу поетичної творчості В. Поліщука та спогадів його сучасників зроблено висновок про *потяг поета до інтравертності, звернення назовні з актуалізацією емоційності, а темперамент митця кваліфіковано як «холеричний, динамічний, носій якого легко збуджується»³⁹⁷, що виявляться «і в зовнішній афектації мови <...>, і в яскравості образів, в деталізації зовнішнього світу»³⁹⁸. Екстравертність цього поета проєктується і на вербалізацію художнього простору — «відкрито-го, не замкненого як у горизонтальному, так і у вертикальному напрямку. Тому велике місце в його поезії посідають слова, що виражають ідею безконечності»³⁹⁹. Частотними є і дієслова руху, уживання яких сприяє вербалізації динамізму. «Природа в просторі поезії В. Поліщука сповнена звуків, запахів, кольорів, руху»⁴⁰⁰. Ідеться про вербалізацію чуттєвих асоціацій і загалом своєрідну асоціативність образу простору. У його поетичних текстах простежено *присутність Я поета*, що мотивує активне вживання займенника першої особи однини.**

Як зауважують послідовники психолінгвістичного вчення розглядуваної дослідниці, «ідеї професора Л. А. Лисиченко щодо психологічної детермінованості поетичної мовної картини світу зазнали втілення в працях її учнів»⁴⁰¹. Та й сама Л. Лисиченко наголошувала, що серед її учнів багато тих, хто розглядав психолінгвістичну проблематику. Це насамперед О. Маленко, Т. Ковальова й І. Богданова. Нижче подаємо стислий перелік найвиразніших досягнень цих послідовників Л. Лисиченко в її оцінці⁴⁰² з актуалізацією авторських рецепцій.

³⁹⁶ Там само. С. 82.

³⁹⁷ Там само. С. 137.

³⁹⁸ Там само.

³⁹⁹ Там само.

⁴⁰⁰ Там само. С. 139.

⁴⁰¹ Професор Лідія Андріївна Лисиченко. (2018). *Лідія Андріївна Лисиченко: Біобібліографія...* С. 18.

⁴⁰² Див.: Лисиченко Л. А. (2002). Психологічний фактор у поетичному мовленні...

Найбільш послідовною щодо актуалізації вчення Л. Лисиченко є *Олена Маленко*, яка зосередила увагу на виявленні індивідуальних особливостей поетичного мовомислення у вербалізації асоціацій на стимул *НЕБО*⁴⁰³, а в монографічному дослідженні «Лінгво-естетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості (від фольклору до постмодерну)» (2010)⁴⁰⁴ ця науковиця розвиває вчення своєї наставниці й присвячує другий підрозділ першого розділу зазначеної монографії⁴⁰⁵ аналізу саме психологічних аспектів поетичної мовотворчості. Спираючись на методологічні засади представників психолінгвістичного напрямку в українському мовознавстві, О. Маленко формулює ключові постулати своєї концепції, зауважуючи, що «...внаслідок актуалізації когнітивних підходів до вивчення мистецтва і мови, а також під впливом постмодерної світоглядної парадигми з її максимальною реалізацією інтелектуально-креативного мислення проблема психологічної сутності поетичної мовотворчості знову постає в центрі уваги науковців, продукуючи новітні погляди на цілком хрестоматійне питання»⁴⁰⁶. Теорія, презентована О. Маленко, актуалізує, зокрема, і такі постулати: **(1)** феномен поетичної мовотворчості — діяльність людського духу: «царство фантазії» протилежне «царству дійсності», але обидва царства породжені мисленневою діяльністю людини; **(2)** поетична творчість не наслідок божественного натхнення, а свідомо діяльність людського духу; **(3)** свідомість, зокрема її мовна, має творчий характер; **(4)** психологічні процеси творення і сприймання «художнього тексту збігаються із аналогічними процесами при творенні і рецепіюванні окремого слова»⁴⁰⁷; **(5)** поетичні асоціації є наслідком духовної (творчої) роботи

⁴⁰³ Див.: Маленко О. О. (1996). Лексико-семантична група «небо» в українській поезії : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 — українська мова / Харків. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків. 18 с.

⁴⁰⁴ Див.: Маленко О. (2010). Лінгво-естетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості (від фольклору до постмодерну) : моногр. Харків : Харків. істор.-філол. т-во. 488 с.

⁴⁰⁵ Там само. С. 53–82.

⁴⁰⁶ Там само. С. 54.

⁴⁰⁷ Там само. С. 57.

лінгвоперсони; **(6)** лірика психологічно відмінна від епосу: ідеться «не тільки про роботу думки, але й почуттів»⁴⁰⁸; **(7)** «робота духу, втілена в естетичних інтенціях автора поетичного твору <...> сполучає силою фантазії чуттєві явища об'єктивного світу і перетворює їх у картини художнього цілого»⁴⁰⁹; **(8)** акт поетичної творчості «детермінується й психічними основами індивідуума, генетично закладеними в структурі його натури, характеру, темпераменту (те, що визначається як психічний тип особистості)»⁴¹⁰; **(9)** «вивчення індивідуальної мовної картини світу поетів <...> з урахуванням їх психологічних характеристик дає цікаві наукові результати, що уможливають оптимальне розуміння генези поетичної творчості й феномену поетичної мови як щоразу іншої (індивідуальної) діяльності “духу” людини»⁴¹¹; **(10)** «художньо-творча діяльність не обмежується лише творенням і кодуванням смислів (деміургія автора), так само виявляє творчі (асоціативно-образні, креативні тощо) потенції і реципієнт тексту, який, інтерпретуючи авторський задум, вибудовує свій власний текстосвіт, актуалізуючи ті сенси, що породжені його власною мисленневою діяльністю, інтелектом, уявленнями, фантазією»⁴¹²; **(11)** мова поета — «породження егоцентризму поетичної свідомості», він зреалізовує «єврейську функцію»⁴¹³; **(12)** упродовж «свого становлення й еволюційного розвитку український національно-поетичний дискурс — від колективної практики до індивідуально-авторської — продукує потужну духовну (мисленневу й творчу /художню, мовну, естетичну/) діяльність самоактуалізованих особистостей, здатних реально пережити і прожити цінності буття...»⁴¹⁴; **(13)** «асоціативно-образна свідомість людини зумовлює її здатність образно сприймати і відтворювати світ»⁴¹⁵;

⁴⁰⁸ Там само. С. 59.

⁴⁰⁹ Там само. С. 60.

⁴¹⁰ Там само.

⁴¹¹ Там само. С. 61.

⁴¹² Там само.

⁴¹³ Там само. С. 71.

⁴¹⁴ Там само. С. 52.

⁴¹⁵ Там само. С. 77.

(14) один з обов'язкових принципів вивчення поетичного мовлення — психологізм⁴¹⁶.

Асоціативність кольористики в поетичному тексті неокласиків дослідила також представниця наукової школи ХПНУ ім. Г. С. Сковороди *Тетяна Ковальова* (учениця яскравої послідовниці Л. Лисиченко *Олени Олексенко*). Учена довела, що *кольоролексеми* тісно пов'язані з індивідуальною психікою людини, а це, відповідно, *стимулює оригінальні асоціати*, базовані насамперед на емоціях: саме *особливості вербалізації кольороназв* дають змогу простежити певні тенденції у визначенні психотипу кожного конкретного поета⁴¹⁷.

Ірина Богданова продовжила традицію вивчення психотипу й темпераменту поета та зосередила увагу на виявленні індивідуальних особливостей представників харківської романтичної школи. Дослідження було спроектоване на своєрідність *омовлення концепту ПРОСТИР*. Увагу зосереджено на поетичному доробку *М. Семенка* й *В. Поліщука*. Спільним для цих поетів є те, що вони належали до українського авангарду 20-х–30-х років ХХ ст. і мали однакові соціальні характеристики. Зазначена вчена зробила вдалу спробу з'ясувати *своєрідність мовних і психічних особливостей моделювання поетичного ПРОСТОРУ з урахуванням внутрішніх особливостей кожного з розглядуваних поетів*, що пов'язано, зокрема, і з їхньою підсвідомістю. Важливо, що ця вчена долучила до аналізу *его-тексти* — персональний дискурс спогадів сучасників про психічні особливості *М. Семенка* й *В. Поліщука*, що дало змогу зробити більш достовірні висновки, оскільки спостереження дослідниці доречно аплікувалися на свідчення сучасників цих поетів. Учена висновує, що в *М. Семенка простір замкнений* (обмежений нижніми шарами неба, а також містом та його реаліями — кафе, магазини і под.), а у *В. Поліщука*, навпаки, *простір розімкнутий*, більш широкий. Резюме — *М. Семенко презентує психотип інтроверта з холе-*

⁴¹⁶ Там само. С. 84.

⁴¹⁷ Див.: Ковальова Т. В. (1999). Лексико-семантичні поля кольоративів в українській поезії початку ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. філ. наук : спец. 10.02.01. — українська мова. Харків. 19 с.

ричним темпераментом, а В. Поліщук — це виражений екстраверт із сангвінічним темпераментом⁴¹⁸.

Світлана Помирча присвятила своє дослідження вивченню особливостей етнопсихічних архетипів, що виявляються в романі О. Ільченка «Козацькому роду нема переводу...» (2009)⁴¹⁹. У праці розглянуто *особливості психологічного складу українського етносу на основі врахування специфічних рис національного характеру, своєрідності психічних функцій етносвідомості*, що фіксується в мові та мовленні, зокрема й художньому. Авторка розглядуваної праці виокремила такі риси характеру українців, як *емоційність (кордоцентризм, сентиментальність, чуттєвість та ліризм), глибока релігійність, індивідуалізм, прагнення до волі, толерантність (вияв терпимості), особлива шана до жінки, її культ*. Указала дослідниця і на *виражений психотип українського народу загалом — інтровертність*, що виявляється в самозаглибленні з метою всебічного усвідомлення свого еґо. Саме таке уявлення про український етнос, як доводить зазначена вчена, утілив у своєму романі О. Ільченко, вербалізуючи химерний образ Козака Мамає, який, крім того, індивідуалізується: йому притаманний дух звитяги, глибокий патріотизм, мужність і героїзм. Самого письменника характеризували як доброзичливу людину, яка *виокремлюється глибоким інтелектуалізмом* (про це згадують сучасники письменника), що також окреслює риси характеру українця.

Своєрідність визначення психотипу поетів-шістдесятників на основі особливостей функціонування в їхніх текстах *числівникових форм* здійснили професор *Тетяна Космеда* (у 2006–2019 рр. працювала в Харківському національному педагогічному університеті ім. Г. С. Сковороди за сумісництвом) та представни-

⁴¹⁸ Див.: Богданова І. Є. (2002). Стилістика художнього простору у творчості харківських поетів-романтиків 20-40 років XIX століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 — українська мова. Харків. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків. 18 с.

⁴¹⁹ Див.: Помирча С. В. (2009). Вербальне вираження етнопсихічних архетипів у романі О. Ільченка «Козацькому роду нема переводу...» : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 — українська мова. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків. 20 с.

ця цього психолінгвістичного наукового осередку *Інна Павлова* (аспірантка професора О. Олексенко). Зазначене презентовано в третьому розділі монографії авторства Т. Космеда, О. Олексенко та І. Павлової «Семантика і прагматика дискурсивного слова та його потенціал для діагностики психотипу мовної особистості: аспектуальний опис» (2019)⁴²⁰, у якій авторки розділу (Т. Космеда й І. Павлова), що називається «Числівник та його форми — маркери визначення психотипу МО: доведення гіпотези на матеріалі поетичного дискурсу шістдесятників (М. Вінграновський, І. Драч, Л. Костенко, Б. Олійник, В. Стус)»⁴²¹, наголошують: *«Щоб визначити психотип МО, звісно, необхідно дешифрувати стратегію мовленнєвої поведінки, описати комунікативну компетенцію цієї особистості загалом, розкрити секрет “методики її мовлення”, тобто необхідно спроектувати дослідження в єдиному фокусі для виявлення конкретних уподобань МО, що переважають за можливості вибору»*⁴²². Схарактеризовано основні мовні ознаки виявлення психотипу лінгвоперсони, серед яких: **(1) своєрідність використання пунктуаційних знаків** (тире, дужки, двокрапка тощо), **(2) особливості актуалізації дискурсивних слів**, до яких зазвичай уналежнюють модальні і вставні слова та словосполучення, сполучники, прийменники, частки, вигуки, деякі прислівники, числівники, займенники, слова категорії стану, деякі дієслівні форми; **(3) «наявність надлишковості метатексту, що заповнює міжвербальний простір, і надрядкових позицій, наявність нерозгаданого, полівалентного смислу, — усе це відповідно впливає на вербалізацію думки, що характерне, власне, для інтровертів. <...> Смысл, який інтроверти «закладають у свої тексти, вимагає ретельного дешифрування, розгадування, вилучення таємничого, прихованого, того, що залишилося за рядками, за межами слова. Інтроверти схильні думати, що їхні тексти втомлюють читача від “надмірної” творчості, але вони налаштовують себе саме на такий її вияв. Мета їх-**

⁴²⁰ Космеда Т., Олексенко О., Павлова І. (2019). Семантика і прагматика дискурсивного слова та його потенціал для діагностики психотипу мовної особистості: аспектуальний опис. Харків : Харків. істор.-філол. т-во. 340 с.

⁴²¹ Там само. С. 201–240.

⁴²² Там само. С. 211.

ньої креативності — це вимога співтворчості із читачем <...> Усе перераховане відсутнє в екстравертів. Зміст їхніх текстів більш прозорий, конкретний...»⁴²³; **(4)** «...інтроверти надають перевагу каузальному зв'язку. Це мотивовано їхньою евристичною активністю, вони прагнуть відкривати нову істину. <...> Екстраверти репрезентують дане, наявне, не претендуючи виключно на новизну»⁴²⁴; **(5)** «...цілеспрямованість інтровертів, що виражається в схильності до парадоксів, афоризмів, які побудовані на суперечностях, “боротьбі”, “так” і “ні” <...>. Такої боротьби в екстравертів не виявлено. Вони просто описують те, що спостерігають у довкіллі»⁴²⁵; **(6)** «...інтроверт дає читачеві можливість відчутти імпульс, що показує рух вербально-сміслової асоціації в тому чи тому напрямку, актуалізує семантичну “пам'ять слова”. В екстравертів це виявляється меншою мірою або не виявляється зовсім»⁴²⁶; **(7)** «...в мозку інтровертів імпульси, народжені зовнішніми подразниками, отримують більш ретельну обробку, їх шлях децю викривлений. Ускладнено і шлях їхніх вихідних імпульсів, проте в них більше внутрішніх зв'язків. Для інтровертів характерне руйнування стереотипів...»⁴²⁷; **(8)** «...логічним наслідком “блукання навколо денотата” є нетривіальні смисло-звукові зближення лексем (паронімічна атракція, “дружність співзвучання”), а також наявність оказіоналізмів. Тут виражається прагнення видозмінити дійсність, зруйнувати стереотип, що менш простежується в мовленнєвій поведінці екстравертів»⁴²⁸; **(9)** «...при описі довкілля для інтровертів, на відміну від екстравертів, характерне прагнення все знаходити в собі й паралельно обов'язково у світі природи, близькість з якою відчувається постійно. Інтроверти змушені долати диктат егоцентризму...»⁴²⁹; **(10)** «ключові риси мовленнєвого стилю інтроверта, на відміну від екстраверта,

⁴²³ Там само. С. 212.

⁴²⁴ Там само.

⁴²⁵ Там само.

⁴²⁶ Там само.

⁴²⁷ Там само. С. 213.

⁴²⁸ Там само.

⁴²⁹ Там само.

детерміновані скерованістю “всередину”, до суті, до досягнення багатоложної істини, самопізнання, оголення латентних зв’язків, витлумачення власних дотекстових ментальних станів»⁴³⁰; **(11)** «...екстраверти більші схильні описувати невербаліку...»; зазначене не простежується в інтровертів»⁴³¹; **(12)** є міркування названих учених «про уподобання щодо використання граматичних форм, реалізації граматичної прагматики. <...> для інтровертів характерна експансія предиката, ускладненість структурної схеми речення, перевага абстрактного над конкретним у процесі вживання дискурсивних слів, спроба градації неградуйованих граматичних ознак...»⁴³².

У зазначеній монографії доведено, що «активне використання абстрактних за семантикою числівників та їхніх форм засвідчує тяжіння до інтровертного психотипу, але особливості використання числівника та його форм, перевага у використанні відповідних лексико-граматичних розрядів числівників та їх розрядів за будовою можуть бути аргументами, що дають змогу відокремити екстравертів від інтровертів»⁴³³.

Важливим є висновок про те, що можна простежити відмінність в ідіостилях екстравертів та інтровертів, яка пов’язана з тяжінням до відповідної реакції на довкілля: зазначене мотивоване психологічною домінантою поета. Однак, якщо названі переваги не виявляються, то перед нами амбіверт.

Професор *Олена Олексенко* (авторка одного з розділів згаданої монографії) спробувала продемонструвати, що психотип лінгвоперсони (також залучено поетичні тексти шістдесятників) тяжіє до актуалізації займенникових форм, зокрема особових і присвійних займенників⁴³⁴. Дослідниця довела, що **(1)** «...поети-екстраверти певною мірою ідентифікують своє Я автобіографічною атрибутикою, а інтроверти осмислюють власне Я, абстрагуючись від реальних життєвих подій, відчуваючи себе зазвичай частинкою природи, тобто відтворюють світ у собі,

⁴³⁰ Там само.

⁴³¹ Там само.

⁴³² Там само. С. 214.

⁴³³ Там само.

⁴³⁴ Там само. С. 241–267.

а не себе у світі»⁴³⁵; (2) найбільш послідовно й виразно інтерсуб'єктність виявляється в ліриці інтровертів: вони уникають конкретизації, деталізації. Ліричне Я і ТИ в інтровертів «стає акумулятором усього комплексу душевних переживань героя». <...> «інтерсуб'єктність у поетів-екстравертів теж має свою специфіку <...>: у них часто “Я особистісне” і “Я функційне” поєднується з “ТИ конкретного співрозмовника” й “ТИ узагальненим”, породжуючи “МИ, об'єднане спільними цінностями, спільною долею”»⁴³⁶.

Наголосимо, що *Сергій Вакуленко* (ХНПУ імені Г. С. Сковороди) особливо дбає про популяризацію наукової спадщини представників Харківської лінгвістичної школи, насамперед щодо класиків українського мовознавства — О. Потебні⁴³⁷, Д. Овсянико-Куликовського⁴³⁸ та Ю. Шевельова. Крім того, усебічно наукову спадщину Юрія Шевельова досліджує учениця і послідовниця С. Вакуленка *Катерина Каруник*⁴³⁹.

Привертає увагу оригінальна концепція С. Вакуленка щодо мови ангелів⁴⁴⁰ та мови диявола⁴⁴¹, яку популяризує

⁴³⁵ Там само. С. 266.

⁴³⁶ Там само. С. 267.

⁴³⁷ Див.: Вакуленко С. В. (2007). Рецепція ідей Потебні в західному мовознавстві останніх десятиріч. *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Вип. 787. С. 26–33; Вакуленко С. (2002). Чи потребує мова ліків на власну неміч?: (До питання про критику Олександром Потебнею мітологічної теорії Макса Мюллера). *Зпн. Харків. істор.-філол. т-ва* : Нова серія. Т. 9. С. 147–176.

⁴³⁸ Див.: Вакуленко С. (1998). Естетична вартість слова в концепції Дмитра Овсянико-Куликовського. *Вісн. Харків. ун-ту*. Вип. 411: Спадщина Д. Овсянико-Куликовського та сучасна філологія. Харків : «ОКО». С. 20–26.

⁴³⁹ Каруник К.Д. (2019). Юрій Шевельов як дослідник української мови : дисертація на здобуття наук. ступ. канд. ... філол. наук зі спец. 10.02.01 — українська мова / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 2019. 268 с.

⁴⁴⁰ Вакуленко С. (1999). Янгольська мова та її значення для лінгвістичної теорії: *Зб. Харків. істор.-філософ. т-ва* : Нова серія. Т. 8. С. 181–204.

⁴⁴¹ Вакуленко, С. (2014). Диявольська мова (спроба систематичного осмислення): *Зб. Харків. істор.-філолог. т-ва*: Нова серія. Т. 15. С. 131–156.

Т. Космеда⁴⁴²: «...в сучасному українському мовознавстві простежуємо розвиток теорії О. Потебні щодо природи мови та видів ірреальної комунікації (С. Вакуленко) <...> У традиційному християнському світобаченні, світорозумінні і світосприйнятті презентовано систему кількох видів ірреальної комунікації в багатоярусних площинах з актуалізацією мов, що мають різну природу (ментальних, духовних, безсловесних і звукових, матеріальних, плотських). Ірреальна комунікація може відбуватися в різних ієрархічних системах, відображаючи (1) спілкування між Богом й ангелами нижчого й вищого рангу, (2) між Богом і людиною, (3) окремо між ангелами вищого рангу й (4) ангелами нижчого рангу, (5) а також між ангелами вищого й нижчого рангів одночасно, (6) між людиною й ангелами нижчого й вищого рангів, (7) між бісами (один з одним), (8) між бісами й ангелами вищого та нижчого рангів, (9) між дияволом і Богом, (10) між дияволом і людиною. Але реальним видом комунікації є, безумовно, спілкування між людьми, хоч воно може мати й ознаки диявольського мовлення, агресивного й неправдивого»⁴⁴³.

Учені ХПНУ імені Г. С. Сковороди активно розробляли й проблематику *гендерної лінгвістики* та *лінгвоперсоналогії* (Наталія Карпенко, Тетяна Осіпова, Людмила Саліонович, Оксана Халіман)⁴⁴⁴, спираючись і на постулати психолінгвістики.

До Харківського психолінгвістичного наукового осередку вналежнюємо й викладачів Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, зокрема *Анатолія Нелюбу*⁴⁴⁵ й *Аллу*

⁴⁴² Космеда Т. (2024). Лінгвістична ментіологія: розвиток гіпотези О. Потебні про природу мови, ірреальні типи комунікації та теорія «катастрофи» мови. *Мовознавчий вісник*. Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького. Вип. 36. 2024. С. 111–119.

⁴⁴³ Там само. С. 116.

⁴⁴⁴ Див. про це докл.: Космеда Т. А., Карпенко Н. А., Осіпова Т. Ф., Саліонович, Л. М. Халіман О. В. (2013). Гендерна лінгвістика в Україні... С. 59–92.

⁴⁴⁵ Див., напр.: Нелюба А. М. (2011а). Гендерна лінгвістика і малопродуктивні словотворчі засоби. *Лінгвістика* : зб. наук. пр. Вип. 1 (22). Ч. 2. Луганськ. С. 135–142; Нелюба А. М. (2011в). Інноваційні зрушення й тенденції в українському жіночому словотворі. *Лінгвістика* : зб. наук. пр. Вип. 23. Луганськ. С. 135–142; Нелюба А. М. (2011б). Жінки. Гендер. Словотвір : *Зб. харків. істор.-філол. то-ва*. Харків. Т.14. С. 189–204;

Мартинюк⁴⁴⁶ як відомих розробників *проблематики гендерної лінгвістики*. Крім того, А. Мартинюк працює в царині *когнітивної лінгвістики*⁴⁴⁷, а також разом з А. Понікарьовою приділяє увагу вивченню *феномену сугестії*⁴⁴⁸. Аліна Понікарьова здійснює багатоаспектний опис теорії сугестивного впливу⁴⁴⁹. Психолінгвістичні проблеми щодо *моделювання брехні* як когнітивно-комунікативного утворення досліджує Олена Морозова⁴⁵⁰, презентувавши новітній лінгвістичний напрям, номінований *лінгвістикою брехні* (лінгвоментіологія). Роман Трифонов зосередив дослідницьку увагу на *вивченні его-текстів* (мемуарів) Ю. Шевельова⁴⁵¹ та актуалізував проблему *постколоніаль-*

Нелюба А. М. (2014). Жаргоновий «жіночий» словотвір на тлі літературномовних інновацій. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Вип. 38. С. 90–97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_lingv_2014_38_15. (Дата звернення: 05.02.2025).

⁴⁴⁶ Мартинюк А. П. (2004) *Конструювання гендеру в англономовному дискурсі*. Харків : Константа. 292 с.

⁴⁴⁷ Martyniuk A. (2016). Gesture-verbal utterances from the cognitive perspective. *Advanced Education*. № 6. Р. 47–52; Мартинюк А., Набокова І. (2024). Інтерфейси зображення і вербального тексту Інтернет-мемів: когнітивний аналіз. *Вісн. ХНУ ім. В. Н. Каразіна*. Сер.: Іноз. філол. Метод. викл. інозем. мов. Вип. 99. С. 16–21.

⁴⁴⁸ Мартинюк А. П., Понікарьова А. Ю. (2021). Риторичні функції сугестії як засобу сугестивного впливу. *Вісн. ХНУ ім. В. Н. Каразіна*. Сер.: Іноз. філол. Метод. викл. інозем. мов. Вип. 94. С. 20–26.

⁴⁴⁹ Див.: Понікарьова А. Ю. (2012). Структурно-семантичне аранжування головних членів простого речення як засіб сугестивного впливу (на матеріалі політичних промов Д. Кемерона і Б. Обама). *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна. 2012. № 1023. С. 205–211; Понікарьова А. Ю. (2013). Синтаксичне аранжування як засіб сугестивного впливу (на матеріалі політичних промов Д. Кемерона і Б. Обама). *Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація* : XII наук. конф. з міжнар. участю, 1 лют. 2013 р.: тези доп. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. С. 257–258.

⁴⁵⁰ Морозова О. І. (2008). Лінгвальні аспекти неправди як когнітивно-комунікативного утворення (на матеріалі сучасної англійської мови) : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04. — германські мови. Київ. 491 с.

⁴⁵¹ Трифонов Р. А. (2009). Метамовні фрагменти спогадів Юрія Шевельова — репрезентанти індивідуальної картини світу лінгвіста. *Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Вип. 843. Сер. : Філол. Вип. 55. С. 19–24.

ної металінгвальної рефлексії⁴⁵². Юлію Блажеєвську цікавить поняття ментальності та своєрідності українського національного характеру⁴⁵³. Микола Філон підготував фундаментальну монографію в ракурсі теорії лінгвоперсоналогії, окресливши (1) своєрідність лінгвокультурної особистості Тараса Шевченка та (2) виокремивши ознаки його художнього універсуму, що презентують феноменальні параметри мовотворчості геніального українського поета та засвідчують концептуальну цілісність його текстів; (3) здійснено й культурну ідентифікацію Т. Шевченка як національного поета з урахуванням світоглядних, ментальних і психологічних чинників⁴⁵⁴.

Володимир Калашник по-новому інтерпретував психолінгвістичну концепцію О. Потебні щодо питання двомовності⁴⁵⁵ та простежив, як Ю. Шевельов оцінює діяльність О. Потебні, зокре-

⁴⁵² Див.: Трифонов Р. А. (2008). Іншомовна лексика в постколоніальній металінгвальній рефлексії. *Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. 2008. № 836. Сер.: Філол. Вип. 54. С. 33–37; Трифонов Р. (2009). Метамова свободи. *Вісн. Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника*. Філол. (Мовозн.). Вип. XXI–XXII. С. 15–18.

⁴⁵³ Бажеевська Ю. (2012). Релігійність як риса українського національного характеру: до питання про формування національної свідомості. *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. № 1027: Сер.: Соціальні комунікації. Вип. 4. С. 162–165; Бажеевська Ю. (2013а). Ментальність, менталітет, національний характер: проблеми тлумачення термінів (журналістикознавчий аспект). *Людина і сучасне суспільство: проблеми педагогіки та психології*: зб. тез наук. робіт учасн. Міжнар. наук.-практ. конф., Львів, 11–12 жовт. 2013 р. Львів. С. 5–9; Бажеевська Ю. (2013б). Репрезентація національного характеру в публіцистиці Ю. Липи (за працями «Призначення України» та «Українська раса»). *Вісн. Харків. держ. акад. культури*. Вип. 39. С. 26–33; Бажеевська Ю. (2014). Український національний характер: актуалізація питання в сучасних умовах. *Культура та інформаційне суспільство XXI століття*: матер. Всеукр. наук.-теор. конф. молод. учених, Харків, 24–25 квіт. 2014 р. Харків, 2014. С. 8–9.

⁴⁵⁴ Філон М. І. (2021). Особистість Тараса Шевченка. Лінгвокультурний, художньомовний та літературно-профетичний виміри: моногр. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна. 516 с.

⁴⁵⁵ Калашник В. С. (2004). Погляди на двомовність у соціолінгвістичних студіях О. Потебні та його послідовників. *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. № 631. Сер.: Філол. Вип. 41. С. 187–189.

ма й у фокусі теорії психолінгвістики⁴⁵⁶. Важливо, що учені продовжують потєбнянські традиції щодо вивчення психології художньої творчості, що, зокрема, здійснює і *Тєтяна Матвєєва*⁴⁵⁷.

* * *

Л. Лисиченко та представники її наукової школи розвивають *учення про мовну особистість у вимірі психології творчості та психотипу лінгвоперсони й демонструють, як психо-ментальні особливості автора впливають на своєрідність моделювання художнього тексту*, оскільки саме в поетичному тексті відбувається спонтанний плин авторського мовлення (насамперед актуалізована сфера підсвідомості), що тільки на останньому етапі може бути відредаговано автором. У процесі своєї творчості поет не може зумисне здійснювати селекцію мовних засобів творення тексту на глибинному рівні, штучно його моделювати. Лінгвокреативність зумовлена не лише культурно-історичними й соціальними чинниками, але насамперед психічними основами особистості, його психічним світом. На сьогодні вже існують наукові психологічні передумови виокремлення психотипів: аспектуально описано психічні властивості лінгвоперсон, які спроектовано на відомі в психології психотипи — екстравертний чи інтровертний, хоча є проєкція і на амбівертний (синкретичний) психотип (Т. Космеда, І. Павлова). Харківські вчені довели, що особливості моделювання художнього тексту зумовлені й темпераментом поета (сангвінічний, холеричний, меланхолійний та флегматичний). Вони переконують, що психічний тип виявляється насамперед у доборі лексичного матеріалу, частотності його використання, моделюванні образних лінгвостилістичних засобів, але на зазначене впливає і темперамент митця. *Сполучення різних психотипів із певним темпераментом проєктує різні способи моделювання художнього тексту*, мотивує домі-

⁴⁵⁶ Калашник В. С. (1996). Ставлення О. О. Потебні до української мови та завдань її вивчення в оцінці Юрія Шевельова. *Видатний філолог сучасності (Наук. виклади на честь 85-ліття Ю. Шевельова)*. Харків : б. в. 1996. С. 23–26.

⁴⁵⁷ Матвєєва Т. (1998). Харківська школа досліджень психології художньої творчості. *Наук. зап. НаУКМА*. Т. 4 : Філологія. С. 91–97.

нування відповідних мовних засобів у створеному тексті, «керує» лінгвокреативною діяльністю письменника.

Акцентовано увагу на *важливості персонального дискурсу (его-текстів)*, насамперед спогадів сучасників про лінгвоперсону, що дає можливість більш послідовно визначити психотип і темперамент особистості поета. Учені цього осередку наголошують, що слід ураховувати й *самопостереження, самооцінки*, які поети актуалізують, зокрема й у своїх віршах.

Харківські науковці узагальнили *постулати щодо особливостей поетичного мовлення інтровертів, екстравертів та амбівертів*, що досліджено на аналізі своєрідності поетичного мовлення поетів-шістдесятників. Новаторським є актуалізація уваги на особливостях моделювання деяких морфологічних форм, насамперед числівникових і займенників.

Рецепцію спадщини О. Потебні та Ю. Шевельова у фокусі новаторських ідей, зокрема й психолінгвістичних, здійснюють Л. Лисиченко, В. Вакуленко та К. Каруник, а також В. Калашник та Т. Матвеева, що важливо для поступу базових положень психолінгвістики.

У царині *гендерної лінгвістики* (А. Нелюба), *лінгвокогнітології* (А. Мартинюк, О. Морозова, І. Набокова), *лінгвоперснології* (М. Філон), *теорії української ментальності та особливостей вербалізації українського національного характеру* (Ю. Блажесєвська), *психології постколоніального мовомислення* (Р. Трифонов), *сугестивної лінгвістики* (А. Мартинюк та А. Понікарьова) і *лінгвістики брехні* (О. Морозова) активно працюють викладачі ХНУ ім. В. Н. Каразіна, розвиваючи теорію зазначених напрямів.

3.2. Сучасний Львівський психолінгвістичний осередок: ключові постаті й наукові школи

Львівський психолінгвістичний науковий осередок⁴⁵⁸ — один із найбільш активних в Україні. Висвітимо питання щодо

⁴⁵⁸ *Примітка.* Частково матеріал, уміщений у цьому параграфі, опублікований у статті Папіш В. (2024б). Львівський науковий психолінгвістичний осередок: аспектуальна історіографія. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Львів. Вип. 18. С. 221–238.

особливостей його становлення і розвитку, водночас наголосивши, що біля його початків стояв Іван Франко, про що йшлося в першому розділі цієї праці. Надважливу психолінгвістичну концепцію, яку І. Франко залишив світу, підхопили, доповнили й розвинули в нових умовах деякі представники зазначеного осередку. На особливу увагу заслуговує плідна праця кількох львівських дослідників, серед яких *Тетяна Космеда* — докт. філол. наук, професор (Україна), професор титулярний (Польща). 22 роки (1992–2003) працювала ця дослідниця у Львівському національному університеті імені Івана Франка, тому виокремлюємо львівський період її активної наукової діяльності. Питання психолінгвістики вчена розглядає в сув'язі таких наук, як *лінгвоаксіологія, комунікативна лінгвістика, гендерна лінгвістика, лінгвістика его-тексту, дискурслінгвістика, прагмалінгвістика, теорія мовної особистості, термінологія, лексикографія*.

У монографії «Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки» (2000) названа вчена докладно *схарактеризувала психологічні аспекти класифікації типів оцінки*⁴⁵⁹, наголосивши, що поняття, в основі яких лежить чуттєвість, належать до абстрактних: вони *«не мають відповідних реалій в об'єктивному світі, а лише називають реакцію людини на світ, вчинки, дії»*⁴⁶⁰. Науковиця констатує, що *«емоційно-чуттєва оцінка — це оцінка, яка відображає душевний стан (оцінка духовності нації, духовності людини, оцінка почуттів і емоцій, оцінка ідеального й матеріального у сприйнятті світу тощо)»*⁴⁶¹.

Мовно-психологічна картина світу в інтерпретації Т. Космеди охоплює широке коло проблем, серед яких: **(1)** національно-визначальні постаті з урахуванням аспектів психолінгвістики; **(2)** інформаційно-психологічна структура текстів; **(3)** мовно-психологічні конструкти української ментальності; **(4)** психолінгвістична лінгводидактика; **(5)** концепт у термінопросторі психолінгвістики.

⁴⁵⁹ Див.: Космеда Т. (2000). Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики... С. 87–109.

⁴⁶⁰ Там само. С. 100.

⁴⁶¹ Там само. С. 101.

Проблема психотипу як структурного компоненту мовної особистості — чи не центральна в наукових розвідках ученої, що насамперед відображено в монографіях (одноосібних чи виданих у співавторстві). Зокрема, у праці «Комунікативна компетенція Івана Франка: міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри» (2006)⁴⁶² через призму «енергії думки» та «енергії слова» **схарактеризовано індивідуально-психологічні якості великого Каменяра** в поєднанні з його науковою ерудицією, виокремлено добру мовну компетентність письменника, розвинуту рефлексивність, виразну емоційність, мінливі психологічні звички. **Мовний портрет генія доповнений описом характерних рис його невербальної комунікації** (характерне мовчання, актуалізація пауз, активна жестикуляція, жвава міміка, інтенсивний (багатозначний) погляд, мова тіла тощо).

Лінгвопсихологічний феномен стилю Тараса Шевченка осмислено в монографії «Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу» (2012)⁴⁶³, у якій «*уперше в Україні виділено методологічні засади вивчення щоденника як его-тексту в межах діаріумології*»⁴⁶⁴. **Оцінювання щоденника як психолінгвістичного явища, тлумачення Ego й Alter Ego в лінгвістичному вимірі, глибока авторська інтерпретація мовленнєвої діяльності елітарної мовної особистості стали новим явищем у мовознавчому шевченкознавстві.** Через ключові фрагменти концептосфери визначено тяжіння Великого Кобзаря до інтровертного психотипу.

Синергетичний підхід до мовної біографії С. Руданського продемонстровано в праці «Степан Руданський: феномен моде-

⁴⁶² Див.: Космеда Т. (2006). Комунікативна компетенція Івана Франка...

⁴⁶³ Див.: Космеда Т. (2012). Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу. Дрогобич : Коло. 372 с.

⁴⁶⁴ Дорошенко С. І. (2013). Рецензія на: Космеда Т. А. Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу: моногр. Дрогобич : Коло, 2012. 372 с. *Мовознавство* : наук.-теорет. журнал Ін-ту мовознавства ім. О. О. Потебні та Укр. мовно-інформ. центру НАН України. Київ. № 5. С. 107–110.

лювання «живого» мовлення українців» (2015)⁴⁶⁵, яку Т. Космеда підготувала у співавторстві зі своїми послідовниками Т. Осіповою та Н. Піддубною⁴⁶⁶. Психологія письменника показана через призму його глибинної чуттєвості, уміння моделювати абсурдистські тексти, презентувати «ігрову стилістику» співомовок, особливості вербалізації чорного гумору, динамізм і спонтанність в омовленні категорії неймовірності, а також типові для відповідного часу порушення мовних норм. *У праці осмислено релігійний компонент світогляду С. Руданського, простежено феномен егоцентризму запозичень, «вперше запропоновано методику й практику опису невербаліки як складника дискурсу»*⁴⁶⁷.

Важливим питанням психолінгвістики присвячено й монографію Т. Космеди «Семантика й прагматика дискурсивного слова та його потенціал для діагностики психотипу мовної особистості: аспектуальний опис»⁴⁶⁸, що підготована у співавторстві з харківськими мовознавицями О. Олексенко та І. Павлова (докл. про це див. у попередньому параграфі). Діагностичну прагматику числівників і займенників проаналізовано на матеріалі поетичного мовлення шістдесятників (М. Вінграновський, І. Драч, Л. Костенко, Б. Олійник, В. Стус). **На основі психокатегорійного статусу та функційних можливостей «малих слів» висловлено сміливу гіпотезу** про те, що «серед виокремлених поетів до психотипу інтровертів більші тяжіють Л. Костенко та М. Вінграновський, яскравими екстравертами є І. Драч і Б. Олійник, а от належність В. Стуса до відповідного полярного психотипу

⁴⁶⁵ Див.: Космеда Т., Осіпова Т., Піддубна Н. (2015). Степан Руданський: феномен моделювання «живого» мовлення українців: моногр. / за наук. ред. проф. Т. А. Космеди. Харків ; Познань : Коло (м. Дрогобич). 312 с.

⁴⁶⁶ *Примітка*. Монографія була удостоєна *Всеукраїнської літературно-мистецької премії імені С. Руданського за 2017 рік* (м. Вінниця, січень 2018 року).

⁴⁶⁷ Загнітко А., Краснобаєва-Чорна Ж. (2016). У слові впізнаванім мелодика нова. Граматичні студії: зб. наук. пр. / Донец. нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко. Вінниця : ДонНУ. Вип. 2. С. 131.

⁴⁶⁸ Див.: Космеда Т., Олексенко О., Павлова І. (2019). Семантика й прагматика дискурсивного слова...

віднести важко, вочевидь, його слід уважати амбівертом»⁴⁶⁹.

Мовно-психологічне портретування знакових лінгвоперсон, що включає аналіз риторики, невербальну комунікацію, лінгвокреативність, широко представлене і в окремих статтях Т. Космеда, де можна простежити, зокрема, указівки щодо **(1) психологічних особливостей «живого мовлення» І. Франка, (2) вияв особливостей вербалізації категорії інтимізації в поезії В. Симоненка**⁴⁷⁰ чи **(3) опис психологічного конструкту сльози в поетичних текстах Т. Шевченка**⁴⁷¹.

У статтях Т. Космеда *держава має «мовну біографію»*⁴⁷²; *українська мова наділена «сильною нервовою системою»*⁴⁷³ і *«сприймається як жива сутність, що презентує калейдоскоп контрастів»*⁴⁷⁴; *літери мають свій дух*⁴⁷⁵, українська сучасність — *«мовний смак»*⁴⁷⁶; *антоніми — психологічну ос-*

⁴⁶⁹ Там само. С. 239.

⁴⁷⁰ Див.: Космеда Т. (2016б). Індивідуально-авторські засоби вербалізації категорії інтимізації в поетичному дискурсі Василя Симоненка. *Лінгвостилістичні студії*: наук. журн. / Східноєвроп. нац. ун-т імені Лесі Українки, Ін-т філології та журналістики. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Вип. 5. С. 83–93.

⁴⁷¹ Див.: Космеда Т. (2012а). Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу. Дрогобич : Коло. 372 с.

⁴⁷² Космеда Т. (2016а). Вектор формування нових мовних і комунікативних норм в українському дискурсивному просторі. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. / ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Вип. 43. С. 43.

⁴⁷³ Космеда Т. (2019б). «Сильна нервова система» української мови: (окреслення актуальної проблематики української лінгвоконфліктології). *Теорія лінгвістичних парадигм*: колект. моногр. на пошану проф., чл.-кор. НАН України А. Загнітка. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД». С. 473.

⁴⁷⁴ Космеда Т. (2016а). Вектор формування нових мовних і комунікативних норм в українському дискурсивному просторі. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. / ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Вип. 43. С. 47.

⁴⁷⁵ Космеда Т. (2020а). «Дух» літери, або буква — першоелемент лінгвокультури : відкрита лекція / відп. ред. Б. Коваленко. Кам'янець-Подільський : ТОВ Друкарня «Рута». С. 4.

⁴⁷⁶ Космеда Т. (2014). Актуальні процеси мовлення чи «мовний смак» української сучасності?. *Мовознавство*: наук.-теорет. журнал Ін-ту мовознавства ім. О. О. Потебні та Укр. мовно-інформ. центру НАН України. Київ. № 2. С. 44.

*нову*⁴⁷⁷, — і цю систему тверджень можна продовжувати. Часто *одиночі духовного рівня поєднуються в несподіваних контекстах*, напр.: «сакральність у термінології правознавства»⁴⁷⁸, «мовна катастрофа» — у метамові словникових дефініцій⁴⁷⁹, «ігрова стилістика»⁴⁸⁰ — у художньому дискурсі. Продовжуючи розробляти постулати психолінгвістичної концепції Л. Булаховського, окрему увагу названа вчена приділяє опису *категорії інтимізації*, що яскраво виявляється в текстах Василя Симоненка⁴⁸¹. Значне місце відведено *теорії его-тексту*, або я-тексту чи персональній лінгвістиці⁴⁸².

⁴⁷⁷ Космеда Т. (2016б). Індивідуально-авторські засоби вербалізації категорії інтимізації в поетичному дискурсі Василя Симоненка. *Лінгвостилістичні студії*: наук. журн. / Східноєвроп. нац. ун-т імені Лесі Українки, Ін-т філології та журналістики. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Вип. 5. С. 91.

⁴⁷⁸ Див.: Космеда Т. (2010). Сакральність у термінології правознавства. *Парадигма sakrum & profanum в літературі і культурі*: зб. наук. пр.: матер. Міжнар. наук.-практ. семін. (Дрогобич, 24 кв. 2010 р.) / Дрогоб. держ. пед. ун-т імені Івана Франка ; Каф. міжмовної та міжкульт. комунікації. Дрогобич : Півсвіт. Вип. IV. С. 220–227.

⁴⁷⁹ Див.: Космеда Т. (2009б). Проблема метамови словникових дефініцій у світлі лінгвофілософської теорії мовної катастрофи. *Українська термінологія і сучасність*: зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т укр. мови, Ком. наук. термінології та ін. Київ : КНЕУ, 2009. Вип. VIII. С. 268–272.

⁴⁸⁰ Див.: Космеда Т. (2018). [Рецензія]. Рец. на кн.: Шкіцька І. Ю. Маніпулятивні тактики позитиву: лінгвістичний аспект / Ірина Шкіцька ; за наук. ред. В. Бріцина. Київ : ВД Дмитра Бураго, 2012. 440 с. *Studia Ucrainica Varsoviensia / red. nacz. Irena Mytnik. Warszawa : Uniwersytet Warszawski* Т. 6. S. 429–433. URL: <https://studiaauavar.pl/resources/html/article/details?id=170385>. (Дата звернення: 10.03.2024).

⁴⁸¹ Див.: Космеда Т. (2016б). Індивідуально-авторські засоби вербалізації категорії інтимізації в поетичному дискурсі Василя Симоненка. *Лінгвостилістичні студії*: наук. журн. / Східноєвроп. нац. ун-т імені Лесі Українки, Ін-т філології та журналістики. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Вип. 5. С. 83–93.

⁴⁸² Див.: Космеда Т. А. (2023). Українська Я-лінгвістика: мовна особистість Л. А. Лисиченко в персональному дискурсі (на матеріалі мемуарів “І на тім рушникові...”). *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Вип. 58. С. 53–78.

Національну психолінгвістику розбудовує Т. Космеда також *через узагальнений психологічний портрет українців*, звертаючись, зокрема, до проблем особливостей комунікації⁴⁸³, *пошановування традиційних народних звичаїв, обрядів*⁴⁸⁴, *духовних цінностей, гендерної комунікації*⁴⁸⁵.

Із виходом у загальнослов'янський простір, здійснюючи мовну підготовку українців у Польщі, науковиця продовжила розробляти проблеми психолінгвістики та лінгвокультурології через відбір відповідного матеріалу в посібники для іноземців, що має *неабиякий вплив на розуміння національно-мовної особистості*⁴⁸⁶. Про це пише О. Черемська: «Підручник [ідеться про підручник «Практичний курс української мови (для польських студентів-українців першого року навчання: рівень А1 – А1+)», заг. ред. проф. Т. Космеди (Poznań, 2015)] *вирізняє з-поміж інших проєкція на досягнення сучасної науково-методичної думки. У цьому виданні застосовано новітні принципи презентації матеріалу: (1) комунікативне спрямування; (2) зорієнтованість на суб'єкта навчання; (3) країнознавче та культурологічне спрямування; (4) відображення в мовному матеріалі змін у мові, що простежуються останнім часом; (5) висвітлення проблем сучасного світу; (6) зорієнтованість на подолання на-*

⁴⁸³ Див.: Космеда Т., Осіпова Т. (2010). Прислів'я і приказки як засіб вербалізації законів комунікації з огляду на ментальність українців. *Słowo. Tekst. Czas X : Jednostka frazeologiczna w tradycyjnych i nowych paradygmatach naukowych* / Komisja frazeologii słowiańskiej Międzynarodowego komitetu slawistów, Uniwersytet Szczeciński, Rosyjska Akad. Nauk, 68 Ernst-Moritz-Arndt-Uniw. w Greifswaldzie; pod red.: M. Aleksiejenki, H. Waltera. Szczecin; Greifswald. S. 224–232.

⁴⁸⁴ Див.: Космеда Т. А., Плотнікова Н. В. (2010). Лінгвоконцептологія: мікроконцептосфера СВЯТКИ в українському мовному просторі : моногр. Львів : ПАІС. 408 с.

⁴⁸⁵ Див.: Космеда Т. А., Карпенко Н. А., Осіпова Т. Ф., Халіман О. В. (2014). Гендерна лінгвістика в Україні...

⁴⁸⁶ Практичний курс української мови (для польських студентів-українців першого року навчання: рівень А1-А1+) (2015) : підруч. / Університет імені Адама Міцкевича в Познані, Львів. нац. ун-т імені Івана Франка; уклад.: Марта Абузарова, Анна Горнятко-Шумилович, Тетяна Космеда, Ірина Кочан, Рішард Купідур, Марія Четирба; заг. ред. і передмова Тетяни Космеди. Познань; Львів. 392 с. + компакт-диск.

явних стереотипів щодо представників будь-якої національності; (7) наявність додаткового матеріалу, зокрема аудіокасети, (8) оригінальна й цікава система вправ, покликана сформулювати всі види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, мовлення, письмо)»⁴⁸⁷. Продовження вказаних тенденцій знаходимо і в посібнику «Українська фразеологія: теорія, вправи, тести, словник (для студентів української філології)»⁴⁸⁸, підготовленому у співтворстві з Т. Осіповою, М. Четирбою, Л. Малецьким, О. Ерделі. Важливою частиною цієї дидактичної праці є фразеологічний словничок, що презентує найпоширеніші фраземи, паремії, крилаті вислови з польськими еквівалентами. «Живе», активне мовлення українців відкрив слов'янському світові й укладений Т. Космедою та Т. Осіповою «Комунікативний кодекс українців у пареміях: тлумачний словник нового типу» (2010). Як зауважує С. Дорошенко, у цього словника «*подвійна спрямованість: як тлумачний, він подає дефініції паремій, що ґрунтуються на етнографічних, історичних, психологічних та інших знаннях; як комунікативний, він скерований на збагачення мовця новими мовними засобами, рекомендованими для застосування в монологічному й діалогічному усному й писемному мовленні*»⁴⁸⁹.

Отже, діяльність Т. Космеди в ракурсі проблематики психолінгвістики має широкий діапазон. З 2017 року дослідниця

⁴⁸⁷ Див.: Черемська О. С. (2017). Застосування функціонально-комунікативного підходу до навчання української мови як іноземної у новому підручнику для польських студентів-україністів: [рецензія]. Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ : зб. матер. III-ї Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 21 берез. 2017) / редкол. : І. А. Колеснікова (гол. ред.) та ін. Київ : КНЕУ. С. 194–199.

⁴⁸⁸ Див.: Українська фразеологія (2011) : теорія, вправи, тести, словник (для студентів української філології) : навч. посіб. / Університет імені Адама Міцкевича в Познані; Тетяна Космеда, Тетяна Осіпова, Марія Четирба, Лукаш Малецький, Оксана Ерделі ; наук. ред. Тетяна Космеда. Познань : Вид-во «UAM». 204 с.

⁴⁸⁹ Дорошенко С. (2011). Перший в Україні паремійний словник як комунікативний кодекс українців [Рецензія на словник: Комунікативний кодекс українців у пареміях: тлумачний словник нового типу / авт.-упоряд. Т. А. Космеда, Т. Ф. Осіпова. Дрогобич : КОЛО, 2010. 272 с. *Українська мова*. № 4. С. 108–109.

працює в Донецькому національному університеті імені Василя Стуса (презентує його науковий психолінгвістичний осередок) і зосереджена на підготовці спеціалістів вищої кваліфікації, спонукаючи докторантів до актуалізації психолінгвістичної проблематики, що розглянемо у відповідному параграфі цього розділу.

Доктор філологічних наук, професор **Флорій Бацевич** (Львівський національний університет імені Івана Франка) — автор понад 500 праць різного спрямування. ***Серед психолінгвістичних проблем, які розробляє названий учений***, — дослідження (1) «одивнених»⁴⁹⁰, (2) містичних⁴⁹¹, (3) абсурдистських⁴⁹², (4) фантастичних⁴⁹³ текстів, (5) прагматичної емпатії⁴⁹⁴, (6) чорного гумору⁴⁹⁵, (7) толерантної комунікації, (8) синергетики мови і спілкування. Об'єктом досліджень ученого є (9) «неприродна» наратологія⁴⁹⁶, (10) ірреальні оповідачі, (11) особливі зв'язки модусів і модальностей, (12) «нестандартні» комунікативні смисли, що «ламають звичність читацького сприйняття в комунікативному ланцюжку автор (наратор) — текст — слухач, читач (наратор)», викликаючи в останнього когнітивне, психологічне й естетичне напруження, закладаючи потенціал для виформування нових гнучкіших наративних схем сприйнят-

⁴⁹⁰ Бацевич Ф. (2017). Модус, модальність і типологія одивнених художніх текстів. *Зап. з україн. мовозн.* Вип. 24 (1). С. 239–247.

⁴⁹¹ Бацевич Ф. (2011б). Містичні тексти як лінгвістична проблема: аспект типології. *Вісн. Львів. ун-ту. Сер. філол.* Вип. 52. С. 171–184.

⁴⁹² Бацевич Ф. (2012). Мовні й комунікативно-прагматичні засоби формування онтологічних аспектів художнього абсурду. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди.* Вип. 33. С. 147–154.

⁴⁹³ Бацевич Ф. (2020). Тексти фантастичного змісту: модусно-модальні аспекти типології. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди.* Вип. 52. С. 137–147.

⁴⁹⁴ Бацевич Ф. (2009б). Прагматичний фокус емпатії як лінгвістична проблема. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика.* Львів. Вип. 19. С. 31–43.

⁴⁹⁵ Бацевич Ф. (2018б). Лінгвокомунікативні аспекти українського «чорного гумору» (на матеріалі оповідань Ю. Винничука). *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди.* Вип. 47. С. 180–188.

⁴⁹⁶ Бацевич Ф. (2019). Лінгвістичні аспекти «неприродної» наратології: образ автора неіснуючого тексту. *Studia linguistica.* Вип. 15. С. 17–30.

тя художніх текстів»⁴⁹⁷. Ф. Бацевич *формує модерні концепції. Попри синтез наук*, наявний у багатьох працях зазначеного вченого, *відшукати психологічне підґрунтя можна в багатьох із них*. Наприклад, *синергійне сполучення філософії і психології мови, культури й свідомості* відображене в монографії «Духовна синергетика рідної мови: Лінгвофілософські нариси» (2009)⁴⁹⁸. *Психолінгвістичне нашарування стосується понять* рідна мова, етнічна мова. До відомих *функцій рідної мови* вчений додає ще й такі, як: **(1) функція формування єдності етнічної психології;** **(2) духовного єднання;** **(3) підтримання глибинного зв'язку свідомості й підсвідомості кожної людини, а також основи внутрішнього мовлення, зв'язків Ego й Alter Ego особистості**⁴⁹⁹. Науково-психологічну інформацію містить й актуалізований автором іноземний та вітчизняний авторитетний досвід у вигляді цитувань і ґрунтового аналізу. Це, зокрема, такі як: *мова як духовна сутність* в інтерпретації В. фон Гумбольдта⁵⁰⁰; *духовно-енергетейна сутність мови* в концепції О. Потєбні⁵⁰¹; *культуротвірна функція мови в системі поглядів неогумбольдтіанства*⁵⁰²; *рідна мова в концепціях вітчизняних учених* (І. Огієнка, К. Ушинського, В. Сухомлиського, М. Грушевського, В. Сімовича)⁵⁰³ та ін.

Монографія Ф. Бацевича «Основи комунікативної девіатології» (2000)⁵⁰⁴ *має великий потенціал в аспекті дослідження мовних (мовленнєвих) помилок*. Основний термін *девіація* запозичено із психолінгвістики, що презентує теорію і практику нового лінгвістичного напрямку — *девіатологія*, який активно розробляється в сучасній лінгвістиці. Хоч і більш поширені звичасні терміноодиниці — *помилка, аномалія, неточність*,

⁴⁹⁷ Там само. С. 29.

⁴⁹⁸ Див.: Бацевич Ф. (2009а). Духовна синергетика рідної мови: Лінгвофілософські нариси : моногр. Київ : ВЦ «Академія». 192 с.

⁴⁹⁹ Там само. С. 52–53.

⁵⁰⁰ Там само. С. 56–70.

⁵⁰¹ Там само. С. 70–84.

⁵⁰² Там само. С. 84–98.

⁵⁰³ Там само. С. 99–120.

⁵⁰⁴ Бацевич Ф. (2000). Основи комунікативної девіатології. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка. 236 с.

описка, обмовка, ляпсус, похибка, але, оскільки відхилення від норми пов'язують і з психологічними причинами, **помилки розглядаються на рівні усвідомлюваної та неусвідомленої психічної діяльності**, тому перевага надається саме терміну *девіація*. Серед різноманітних підходів в осмисленні помилок у монографії виокремлюється й психологічний та психолінгвістичний підходи **із проєкцією на психологію міжособистісних зв'язків**, а інколи з **використанням психо- та нейролінгвістичних понять**. Торкнувся Ф. Бацевич і питань **психології сімейної комунікації**, описавши комунікативну поведінку своєї матері, чия мовна компетенція формувалася в 20–30-х роках ХХ ст. в умовах українсько-польсько-єврейського етнічного оточення⁵⁰⁵, де презентовано й короткий словник характерних слів і виразів мовної особистості Болеслави Бацевич. У цій монографії зауважено, що *«жарти, різноманітні “приперчені” слова і вирази, романтичні, навіть сентиментальні розповіді та згадки часто були тим дієвим засобом зниження “градусу” сімейного спілкування, переведення його в нейтральний, а згодом і дружній регістр»*⁵⁰⁶. У праці «Український одивнений художній текст: лінгвістичні виміри» (2018)⁵⁰⁷ Ф. Бацевич уперше в українській лінгвістиці системно описав **особливості сприйняття так званих художніх одивнених текстів (абсурдистських, нонсенсних, чорного гумору, химерної прози, невротичного й психотичного характеру, створених наратором-нелюдиною)**. У фокусі раніше табуйованих тем проаналізовано твори І. Франка, М. Хвильового, М. Куліша, П. Ванченка, І. Костецького, В. Дрозда, В. Шевчука, Ю. Винничука, Ю. Олійника, Л. Подерв'янського, С. Ушкалова. Учений звертається до низки раніше не пояснених у науці понять, зокрема таких, як *«гра тональностями»* в текстах із *«чорним гумором»*⁵⁰⁸; *порушення констант буття, спотворення*

⁵⁰⁵ Бацевич Ф., Чернуха В. (2018а). Комунікативна особистість у сімейному спілкуванні : моногр. Львів : ПАІС. 260 с.

⁵⁰⁶ Там само. С. 134.

⁵⁰⁷ Бацевич Ф. (2018в). Український одивнений художній текст: лінгвістичні виміри : моногр. Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 336 с.

⁵⁰⁸ Бацевич Ф. (2018б). Лінгвокомунікативні аспекти українського “чорного гумору” (на матеріалі оповідань Ю. Винничука). *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Вип. 47. С. 180–188.

законів життя людини й деформації аспектів спілкування, що презентовано в абсурдистських текстах⁵⁰⁹.

Чимало публікацій Ф. Бацевича присвячено *лінгвістиці дискурсивних слів*, що презентують психологію використання цих «коротких слів», насамперед часток⁵¹⁰. Дослідник наголошує, що «основні сфери, на які своїми семантико-прагматичними смислами звернені описані в монографії частки, — **перцептивна, ментальна, психічна і власне комунікативна**, пов'язана із “обслуговуванням” процесу інтерації учасників спілкування»⁵¹¹.

На думку авторитетного метра філології А. Загнітка, «професор Ф. Бацевич сьогодні знаний дослідник філософії мови, комунікативної та прагматичної лінгвістики, активно студіює питання реєстрів мови та мовленнєвих жанрів, особливостей авторського мовлення і його дискурсивної структуриції»⁵¹². До цього можна додати, що Ф. Бацевич ще й знаний український психолінгвіст.

Продовженням монографічних досліджень зазначеного вченого є підручники й посібники для студентів. *Занурення в психологію ментальності відображає*, наприклад, мовленнєвий етикет, якому, хоч цей феномен і є явищем загальнолюдським, «<...> притаманні етнічні особливості, національна своєрідність. Це спричинено, з одного боку, специфікою природно-кліматичних умов, способами господарювання, контактами з іншими народами, впливом релігії <...>, а з іншого — вдачею, темпераментом, ментальністю, національним характером народу»⁵¹³. *Із національним психокodem пов'язані й актуалізовані автором*

⁵⁰⁹ Бацевич Ф. (2016). Абсурдистські художні тексти: спроба типології. *Мовознавство*. № 1. С. 3–10.

⁵¹⁰ Бацевич Ф. (2014). Частки української мови як дискурсивні слова. Львів : ПАІС. 288 с.

⁵¹¹ Там само. С. 249.

⁵¹² Загнітко А. П. (2016). Магістр філософської лінгвістики. Флорій Бацевич : Бібліографічний покажч. / М-во освіти і науки України, ЛНУ ім. І. Франка, Наук. біб-ка; уклад. Л. Панів ; авт. передм. А. Загнітко ; редкол. : В. Кметь, А. Загнітко, О. Седляр, Г. Чопик. Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка. 112 с.

⁵¹³ Бацевич Ф. (2004). Основи комунікативної лінгвістики : підруч. Київ : Академія. С. 231.

явища, зокрема: мовне табу, максими спілкування, невербальна комунікація, комунікативний паспорт людини.

Заслуговує на увагу аналіз текстових уривків, на основі яких студентів можна навчити виявляти особливості внутрішнього психічного стану співрозмовника, аналізувати гендерний аспект мовлення⁵¹⁴ тощо. Зв'язок духовного життя зі світом мовних знаків оприявлено в підручнику «Філософія мови. Історія лінгвофілософських учень» (2008)⁵¹⁵, де розгорнуто ідею про велику силу слова (його «диктатуру»), зокрема про можливості мови у творенні особливої реальності, у зв'язку із чим з'являються можливості маніпулювання свідомістю. У рецензії Т. Космеда на цю роботу зауважено: «Автор підручника наголошує, що “саме зміна філософських поглядів на природу лінгвальної реальності формує в науці конкретні мовні образи»⁵¹⁶ та «підходи до вивчення мови, серед яких: іманентно-семіологічний (структуралізм) виокремлює образи мови як структури й системи, а антропологічний дає змогу розглядати мову в контексті духовного світу людини»⁵¹⁷. Високою є загальна оцінка підручника: «Ф. Бацевич прагнув послідовно враховувати як потреби практики викладання, так і сучасний рівень мовознавчої науки, що віддзеркалює основні дидактичні принципи навчальної літератури: спрямованість на визначеного суб'єкта навчального процесу, який повинен сприймати інформацію, відображену в підручнику наскрізно»⁵¹⁸. Відомості про роль ментального й життєвого досвіду, вияви суб'єктивного людського чинника «в Мові, Мовленні й Мовленнєвій діяльності як модусах існування живої людської мови» лягли в основу підручника з лінгвістичної прагматики, що

⁵¹⁴ Див.: Там само.

⁵¹⁵ Бацевич Ф. (2008). Філософія мови. Історія лінгвофілософських учень : підруч. Київ : ВЦ Академія. 240 с.

⁵¹⁶ Космеда Т. (2008). Рец. на кн.: Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень : підручник / Бацевич Ф. С. Київ : ВЦ “Академія”, 2008. 240 с. *Мовознавство*: наук.теорет. журнал Ін-ту мовознавства ім. О. О. Потебні та Укр. мовно-інформ. центру НАН України. Київ. № 6. С. 27.

⁵¹⁷ Там само. С. 80.

⁵¹⁸ Там само. С. 82.

має назву «Вступ до лінгвістичної прагматики» (2011)⁵¹⁹. Отже, **Ф. Бацевич збагатив українську психолінгвістику новими оригінальними розробками й уклав низку підручників і посібників, у яких послідовно враховано психолінгвістичні постулати сучасного мовознавства.**

Серед послідовників професора — його докторантка, а нині — доктор філологічних наук, професор (Харківський національний університет імені Г. С. Сковороди) **Ярослава Сазонова**. Її дослідження безпосередньо пов'язане з проблематикою психолінгвістики. Я. Сазонова — авторка монографії «Феномен страху в текстах жаків української і англійської літератури: лінгвопрагматичні аспекти» (2018)⁵²⁰. Проблема, яку розглядає названа вчена, надзвичайно приваблива і за актуальністю, і за новизною, і за матеріалом та дослідницькими підходами. Праця складається із чотирьох розділів. У першому, що номінований «Страх як міждисциплінарне поняття. Загальнотеоретичні положення», розкрито погляди психологів на сутність поняття *страх*, зокрема йдеться про інтерпретацію страху в історії філософії, психологічні стани, що потрактовуються в ракурсі семіотики і, відповідно, окреслено питання, як інтерпретовано поняття *страх* у філологічних студіях, зокрема у фокусі лінгвістики та літературознавства. Другий розділ «Теоретичні й методологічні засади дослідження суб'єктності як основи творення й сприйняття текстів жаків» презентує принципи й методи лінгвістичної прагматики в дослідженнях текстів жаків; авторка інтерпретує *вигаданий світ* дискурсу жаків та пояснює засади його втілення в текстовому вимірі, формулюючи методологічні постулати теорії вигаданих світів у лінгвопрагматичному аспекті з оглядом особливостей їх референції в текстах жаків; докладно схарактеризовано дескриптивний і модальний компоненти, що лежать в основі референції *страшиного*. Це описано в такому співвідношенні: *суб'єкт-джерела страху VS суб'єкти-реципієнти*. Крім того, референція

⁵¹⁹ Бацевич Ф. (2011а). Вступ до лінгвістичної прагматики : підруч. Київ : ВЦ «Академія». 304 с.

⁵²⁰ Сазонова Я. (2018). Феномен страху в текстах жаків української і англійської літератури: лінгвопрагматичні аспекти : моногр. Харків : ХІФТ. 344 с.

суб'єкта-джерела страху осмислюється як ступінь співвіднесеності з референтом, уведено поняття *аномальність об'єктів референції*. Порівнюючи українську й англійську лінгвокультуру, дослідниця актуалізує таку парадигму: комплексна референція VS кореференція VS консолідована референція в текстах жахів. У третьому розділі «Конвенційні відношення суб'єктів у типології текстів жахів» науковиця намагається з'ясувати відмінності між конвенційними й неконвенційними текстами в межах дискурсу жахів: ідеться про тексти із конвенційними суб'єкт-суб'єктними відношеннями (1) «людина VS чорт»; (2) «людина VS привид, (3) «людина VS зомбі». У четвертому розділі «Вираження комунікативного смислу “СТРАХ” у текстах із неконвенційними суб'єкт-суб'єктними відношеннями» авторка аналізує тексти із неконвенційними суб'єкт-суб'єктними відношеннями «людина VS монстр», а також «людина VS неідентифікований суб'єкт», водночас характеризуючи (1) мовні засоби «загальної» семантики; (2) анафоричне вживання мовних засобів загальної семантики; (3) катафоричне вживання мовних засобів загальної семантики; (4) абсолютне вживання мовних засобів загальної семантики в текстах жахів. Завершується цей розділ описом текстів із неконвенційними суб'єкт-суб'єктними відношеннями «людина VS умовно ідентифіковане джерело». Очевидно, ідеться про виокремлення «*лінгвістики опису жахів*», що здійснюється із проєкцією на дві лінгвокультури — українську та англійську. Я. Сазонова розробила власну метамову, тому монографія розпочинається з термінологійного покажчика, яким зазвичай завершуються праці, але в цьому разі, очевидно, авторка слушно подає дослідницький апарат на початку, щоб читач міг ознайомитися зі специфічними термінами та їх інтерпретацією, зокрема це: *аномальність референції, афект страху, гіпостазис, дискурс жахів, допельгангер, індокриннація, можливий (або вигаданий) світ, пристрасний дискурс* та ін. У вступі до цієї праці констатовано, що «страх — це не просто емоція, а <...> феномен, який супроводжує людину від дня її народження до останніх хвилин життя. <...> У межах психічної матриці людини закладена як процедура оцінювання і сприйняття страхітливих об'єктів, так і психофізична реакція на них, маємо описаний

*психологами феномен страху»*⁵²¹. Наголосімо, щоправда, що функція оцінювання, зрозуміло, проєктується не лише на страх, але й на все довкілля. Але *«страшний текст»* — один із найменш описаних і зрозумілих. Названа дослідниця констатує, що на український дискурс жаху має безперечний вплив англійська лінгвокультура: *«...сучасний дискурс жахів у текстовому вияві стає глобалізованим явищем, де національно-культурні риси нівелюються»*⁵²²; *«об'єктом репрезентації реципієнта страху в англомовних текстах, на відміну від українськомовних, не зафіксовано чоловіка-п'яницю або жадібну людину»*. Зазначене вчена пов'язує з *«тенденцією до повчального впливу на читача в українській лінгвокультурі; в англомовних конвенційних текстах жахів суб'єкт-джерело страху, вербалізований лексемами чорт / devil, не зафіксований»*⁵²³. Отже, перед нами новаторська праця з дескрипцією механізму моделювання дискурсу жахів, конкретних текстів жахів, що поширені в сучасному мовному українсько- та англомовному просторі. Можна стверджувати, що наукова школа професора Ф. Бацевича презентована талановитою послідовницею.

Представниця наукової школи Ф. Бацевича канд. філол. наук, доцент *Світлана Мартінек* вирізняється тим, що розробляє *проблематику асоціативної лексикографії*⁵²⁴. Асоціативні словники, як відомо, є свідченням порівняно нових тенденцій у лексикографійній практиці. «Український асоціативний словник» С. Мартінек (2007) продовжує традиції вітчизняної лексикографії у сфері укладання асоціативних словників, що започатковані *Ніною Бутенко* (канд. філол. наук, доцент, Українська академія друкарства /м. Львів/) — авторки двох унікальних слов-

⁵²¹ Там само. С. 12.

⁵²² Там само. С. 306.

⁵²³ Там само. С. 307.

⁵²⁴ Див.: Мартінек С. (2007). Український асоціативний словник : у 2 т. : Т. 1 : Від стимулу до реакції. 344 с. Т. 2 : Від реакції до стимулу. 468 с. Львів : ВВ ЛНУ ім. І. Франка. 340 с. Мартінек С., Мітьков В. (2021). Український асоціативний словник. Львів : ПАІС. Т. III. Від стимулу до реакції. 544 с. Т. IV. Від реакції до стимулу. 648 с.

ників: «Словника асоціативних норм української мови» (1979)⁵²⁵ як *одного з перших словників подібного типу у світовій практиці* і «Словника асоціативних означень іменників в українській мові» (1989)⁵²⁶, *що презентують початки асоціативної лексикографії в Україні*. Продовженням «Українського асоціативного словника» у 2-х томах є «Український асоціативний словник» (т. 3; 4)⁵²⁷, укладений *С. Мартінек та В. Мітьковим* (Національний університет «Львівська політехніка») (про асоціативні словники див. докладно в четвертому розділі цієї монографії).

* * *

Формування і розвиток Львівського психолінгвістичного осередку пов'язане із конкретними особистостями. *Його засновником є І. Франко*, який уперше докладно розглянув проблеми психології творчості (див. перший розділ). Львівські дослідники створили праці інноваційного типу, через які презентують унікальність національної науки на Батьківщині та в українській лінгвістиці зарубіжжя. У різножанрових розвідках *Т. Космеди* відображено такі проблеми, як **(1)** психологічні аспекти класифікації типів оцінки; **(2)** визначення психотипу через дискурсивні слова (числівники, займенники); **(3)** проблеми психолінгвістики тексту (концепція щодо своєрідності реалізації форм категорії оцінки, опис своєрідності моделювання ігрової стилістики, зокрема й чорного гумору; особливості вербалізації категорії інтимізації та ін.) і дискурсу (психологія комунікативної компетенції у вербальній та невербальній формах комунікації, зокрема і в дискурсі галичан, представників різних професій та ін.); **(4)** лінгвопсихологія гендеру: чоловічий і жіночий стилі мовлення; **(5)** відображення психотипу в ідіолекті національно визначальних постатей; **(6)** мовно-психологічні конструкти української

⁵²⁵ Див.: Бутенко Н. (1979). Словник асоціативних норм української мови. Львів : Вища школа. 120 с

⁵²⁶ Див.: Бутенко Н. П. (1989). Словник асоціативних означень іменників в українській мові / наук. ред. А. Є. Супрун. Львів : Вища школа. 328 с.

⁵²⁷ Мартінек С., Мітьков В. (2021). Український асоціативний словник. Львів : ПАІС. Т. III. Від стимулу до реакції. 544 с. Т. IV. Від реакції до стимулу. 648 с.

ментальності; (7) психолінгвістична лінгводидактика; (8) концепт у термінопросторі психолінгвістики. Т. Космеда забезпечила іноземних студентів якісною навчально-методичною літературою, що є зразком високої наукової культури і містилицем інформації про національні ідеали та культурні здобутки України.

У працях *Ф. Бацевича* виокремлюємо такі психолінгвістичні проблеми, як (1) особливості одивненого тексту; (2) психологічні причини виникнення лінгвістичних девіацій; (3) теорія дискурсивних слів і питання психології мовлення; (4) енергетейна концепція рідної мови; (5) когнітивно-прагматичні чинники комунікації; (6) психологія сімейної комунікації. Особливо цінним у низці модерних праць цього науковця є розширення можливостей дослідження текстів із залученням психосемантичного аналізу, нестандартні підходи до розгляду мовних явищ у тісному зв'язку із психологією, духовно-практичною діяльністю людини. Зосередився учений і на укладанні вишівських підручників і посібників, у яких торкнувся широкого спектру проблем, активно поєднуючи лінгвістичний та психологічний аспекти, узагальнюючи вітчизняний і зарубіжний досвід у питаннях філософії, духовної сутності мови, комунікації, екзистенційної феноменології.

Отже, на тлі стилістичної міжпредметності Т. Космеда та *Ф. Бацевич* успішно поглиблюють і психолінгвістичний контекст сучасної української науки, показуючи світу нові відкриття та духовне пізнання Слова, Людини, Нації.

Лексикографічні праці Н. Бутенко, С. Мартінек, В. Мітькова започаткували в українському мовознавстві *асоціативну лексикографію* як один з актуальних напрямів сучасної психолінгвістики. Не кожна національна психолінгвістика може претендувати вагомі напрацювання в цій сфері.

Основними напрямками розроблення теорії психолінгвістики Львівського осередку є: (1) методологія психології творчості; (2) психолінгвістика тексту та дискурсу, зокрема нормативного й одивненого типів художнього тексту, гумористичних текстів з урахуванням тих, у яких відображено чорний гумор; еґо-текстів чи текстів інтимізованих тощо; (3) відбиття психологічних чинників в ідіолекті знакових мовних особистостей, методики опису психотипів за аналізом дискурсивних слів чи своєрідності верба-

лізації системи частин мови та ін.; (4) психологія комунікативної спроможності мовців у вербальному й невербальному вимірах; (5) психолінгвістичні аспекти української лінгводидактики щодо презентації психології мовлення українців; (6) дослідження виконуються в порівняльному ракурсі, що дає змогу зіставити психологію різних народів у сприйнятті довкілля та окремих психологічних феноменів, зокрема страху, і створенні оригінальних дискурсів та текстів у їхніх межах; (7) здійснюється моделювання нових термінів і переосмислення відомих; (8) розробляється проблематика асоціативної лінгвістики, насамперед асоціативне словникарство.

3.3. Напрями діяльності Київського психолінгвістичного осередку⁵²⁸

Найбільш послідовно представників Київського наукового психолінгвістичного осередку цікавить проблематика **асоціативної лінгвістики**. *Асоціацію*, як відомо, вважають психологічним феноменом, що презентує зв'язок між психічними утвореннями, насамперед поняттями, уявленнями, образами, почуттями, емоціями людини, що з'являється у свідомості мовця. Сутність терміна *асоціація* проаналізувала Катерина Білик (Київський національний університет ім. Т. Шевченка), слухно зауважуючи, що в його визначенні немає на сьогодні однозначності. Науковиця розглянула поступ цього поняття від часів античності, наголосивши, що *«вплив асоціативних теорій на лінгвістику та психолінгвістику спричинив активне звернення лінгвістів до вільних та спрямованих асоціативних експериментів, які мали б надати доступ до когнітивного рівня функціонування мови <...> За допомогою асоціативного експерименту, зокрема, відбувається осягнення “нормативної” чи “найвної” картини світу, тобто з множини відповідей респондентів вибудовуєть-*

⁵²⁸ *Примітка.* Цей фрагмент монографії частково відображений у публікації: Космеда Т. А., Папіш В. А. (2025б). Київський науковий осередок в історії української психолінгвістики: напрями та провідні персоналії. *Записки з українського мовознавства*. Вип. 32 : зб. наук. пр. Одеса : Видавець С. Л. Назарчук. С. 318–342.

ся уявлення про узагальненого віртуального мовця»⁵²⁹. На думку К. Білик, *«асоціативний експеримент є проблематичним»*⁵³⁰, оскільки він *«відображає лише актуальні на момент проведення експерименту асоціації, тобто він закорінений у “тут і зараз”*; він здатний репрезентувати тільки певний етап мовного розвитку, релевантний для носіїв певного територіального мовного різновиду і не може бути позбавлений впливу, наприклад, медійних факторів. Звісно, для діахронічних досліджень можна використовувати результати попередніх експериментів, однак цей підхід пов'язаний з другою важливою перешкодою до універсальності методу асоціативного експерименту: *кількість слів-стимулів неминуче буде обмеженою. Кількість респондентів також є обмеженою»*⁵³¹. Крім того, *«важливим недоліком є неприродність подібного продукування мови. Вільний асоціативний експеримент переважно позбавлений контексту, що видається <...> серйозним недоліком з огляду на більш сучасні дослідження колокації, яку можна вважати окремим випадком синтагматичної асоціації. Контекст (колокат) згідно з тричленною моделлю колокації здатен тією ж мірою впливати на реакцію, як, власне, і база колокації, яка у цьому випадку є словом-стимулом»*⁵³². К. Білик пропонує актуалізувати інший метод дослідження асоціацій — такий, *що сприяв би їх дескриптивному вивченню у вільно продукованій мові*, який не був би обмежений часовими рамками проведення експерименту та давав би змогу досліджувати і частотні, і менш частотні стимули й реакції. Зазначена вчена вважає, що такі вимоги задовольнили б *текстоцентричний метод дослідження асоціацій, де мережі асоційованих слів виводилися б із закономірностей їх спільного вжитку на матеріалі досить презентативного корпусу*. Спроба аналізу, здійснена за таким принципом, не мала б обмежуватися вивченням лише *«безпосередніх колокатів, як це*

⁵²⁹ Білик К. А. (2019). До питання лінгвістичного визначення терміна «Асоціація». С. 27–28. URL: https://mova.knu.ua/wp-content/uploads/2020/01/65_6.pdf.pdf. (Дата звернення: 20.05.2025).

⁵³⁰ Там само. С. 28.

⁵³¹ Там само. С. 27–28.

⁵³² Там само. С. 28–29.

усталено у традиції корпусної лінгвістики, яка, до речі, часто оперує терміном **“сила асоційованості”**», під якою розуміють статистичну величину, що «визначає імовірність появи того чи іншого слова суміжно з ключовим»⁵³³. К. Білик аналізує наведені в словниках лінгвістичних термінів визначення поняття асоціація і приходиться до висновку, що всі вони не досконалі. Тому науковиця пропонує власну дефініцію: *«Асоціація — це такий вид зв'язку між поняттями, який зумовлює регулярність появи репрезентантів цих понять в одному контексті, у безпосередній близькості, або ж на певній відстані, навіть значній. Текстова реалізація асоціації має вигляд три- або багаточленної структури, чії складники не завжди одночасно експліцитно присутні в тексті, а одним із членів якої є контекст. Частотність суміжною появи асоційованих понять корелює з силою асоційованості цих понять, та, опосередковано, з розповсюдженістю асоціації»*⁵³⁴. Науковиця вважає, що за ступенем вияву індивідуальності асоціації можна поділити на **(а)** загальномовні, **(б)** групові та **(в)** індивідуальні. Однак межа між виокремленими групами нечітка: вона може змінюватися із плином часу. Крім того, за виявом механізму асоційованості вчена виокремлює **(а)** парадигматичну асоціацію, **(б)** синтагматичну асоціацію та **(в)** асоціацію за звучанням. На її думку, окремими виявами асоціації є форми суміжною регулярної появи мовних одиниць у тексті, зокрема **(а)** консоціація, **(б)** колокація, **(в)** семантична просодія, **(г)** рима. Критично оцінюючи свої напрацювання, К. Білик стверджує, що запропонована нею дефініція терміна асоціація *«не претендує на вичерпність»*, оскільки вона є **першою спробою її текстоцентричного визначення**. Однак, як переконана вчена, сформульоване визначення *«зможе допомогти у дослідженні цього винятково цікавого й продуктивного явища на різноманітному текстовому матеріалі»*⁵³⁵.

Метамову асоціативної психолінгвістики досліджує і Ірина Іваненко (КНУ ім. Т. Шевченка), однак здійснює зазначене

⁵³³ Там само. С. 29.

⁵³⁴ Там само. С. 33.

⁵³⁵ Там само. С. 33.

у фокусі теорії лінгвостилістики⁵³⁶. На її думку, для усвідомлення лінгвістичного змісту поняття *асоціативність* важливою є позиція *Олександра Тараненка* (Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАНУ), який стверджує, що «при семантичній композиції одна основа поєднується з іншою внаслідок певного асоціювання у свідомості мовців усвідомлюваними ними поняттями, причому такі основи не обов'язково повинні знаходитися між собою в контактній синтагматичній позиції»⁵³⁷. І. Іваненко виокремлює ефективну, на її думку, *стратифікацію асоціацій*, що ґрунтована на докладно вивченій дослідницею наукової літературі. Порівняймо типи виокремлених стратифікацій: **(1) суперординарні** (зарахування слова-стимулу до певного класу, групи: *орел – хижак*), **(2) координовані** (співвіднесення з іншими подібними предметами: *орел – яструб*) *атрибутивні* (описові); **(3) парадигматичні** (в їхній основі лежать парадигматичні відношення між стимулом і реакцією: *їжа – хліб*) та **(4) синтагматичні** (виявляються в безпосередніх зв'язках асоціативного стимулу й асоціативної реакції в межах однієї синтагми: *їжа – споживати*); **(5) тематичні** (реалізуються в межах тематично обмеженого контексту або становлять у єдності з асоціативним стимулом граматично цілісні словосполучення: *друг – дитинство > друг дитинства*); **(6) онтологічні** (детерміновані соціальним досвідом мовця: вони дають змогу групувати елементи із спільними властивостями з огляду на своєрідність відображення їх у свідомості людини) та **(7) емпіричні** (уможливлюють групування елементів відповідно до суб'єктивного досвіду мовця); **(8) соціальні** (характерні для представників окремої групи й пов'язані з професійними, освітніми, статевими, віковими особливостями, а також ті, що зумовлені специфікою індивідуального досвіду мовця); **(9) постійні, типові** (лежать в основі метонімії) та **(10) ситуативні** (виникають у конкретній ситуації, покладені в основу вторинної okazіональної номінації)⁵³⁸. Дослідивши на-

⁵³⁶ Див.: Іваненко І. М. (2019). Поняття «асоціація», «асоціативність» у сучасній лінгвостилістиці. *Термінологічний вісник*. Вип. 5. С. 84–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/terv_2019_5_12. (Дата звернення: 18.04.2025).

⁵³⁷ Там само. С. 85.

⁵³⁸ Там само. С. 85–86.

працювання українських мовознавців щодо розроблення критеріїв виокремлення асоціацій, І. Іваненко наголошує, що **(1) Іван Франко та Андрій Білецький** запропонували класифікувати асоціації на основі врахування реакцій чуттєвих органів, що лежать у їхній основі, зокрема: *звукові, зорові, одоративні, дотикові* тощо, пов'язані з особливостями сприйняття дійсності; **(2) Світлана Єрмоленко** (Інститут української мови НАНУ) на основі актуалізації *усталених семантико-синтаксичних зв'язків та ефекту несподіваності від змодельованої лексико-семантичної сполучуваності* пропонує виокремлювати **(а) звичні** та **(б) несподівані** асоціації; **(3) Любов Пустовіт** (Інститут української мови НАНУ) і **Валентина Дятчук** (Інститут української мови НАНУ) зніціювали розгляд асоціацій, що виникають **на основі логічної сумісності** (*золотий – жовтий*), номінуючи їх **(а) прямими**. Їм протиставлено **(б) непрямі** асоціації, опосередковані, що **моделюють емоційно-оцінний зміст слова** (*золоте серце, золоті очі*); **(4) Віталій Русанівський** (Інститут української мови НАНУ) на основі **змодельованого значення оцінки** актуалізує **(а) позитивні** та **(б) негативні** асоціації; **(5) Марія Шевченко** (Інститут української мови НАНУ) переконана в необхідності **врахування асоціацій за чинником їх поширеності в лінгвокультурах**, зокрема це: **(а) загальнокультурні**, **(б) національно-культурні** та **(в) індивідуально-авторські (суб'єктивні)**⁵³⁹.

Крім того, вивчивши праці таких українських мовознавців, як **Світлана Єрмоленко, Любов Пустовіт, Леся Ставицька, Віктор Чабаненко, І. Іваненко** доводить, що «для сучасної теорії художньої мови **принциповим є усвідомлення зв'язку асоціативності з образністю**. Як база конкретно-чуттєвого сприйняття художнього тексту», безперечно, **«асоціації слугують основою творення художніх образів»**⁵⁴⁰.

Науковиця актуалізує ідеї І. Франка про асоціації (у термінології Франка *змисли*) та асоціативне мислення, а також концепції Шарля Баллі та Фердинанда де Соссюра, поєднуючи національну традицію із західною науковою думкою.

⁵³⁹ Там само. С. 86.

⁵⁴⁰ Там само. С. 86.

Крім асоціативного поля, учена інтерпретує поняття **асоціативно-образного поля**, що «постає на ґрунті асоціативно-семантичного або лексико-семантичного об'єднання завдяки тождності денотативних властивостей мовних знаків, спільній традиції загальномовного та поетичного вживання. Його центром слугує найбільш активна одиниця (домінанта) — стрижневий компонент ряду, який організовує відношення всіх інших компонентів. Від цієї домінанти відходять асоціативно-образні ряди (лексико-тематичні лінії), що, розвиваючись і перетинаючись, семантично співдіють із центром асоціативно-образного поля. <...> образні ряди становлять єдність стійкого й змінного. В різних циклах ті самі ряди представлені, з одного боку, різними образами, що змінюють один одного, з іншого боку — повторюваними образами, специфіка яких полягає в тому, що, залишаючись незмінними в основі, вони щоразу входять у нові контексти, у нові асоціативні зв'язки»⁵⁴¹.

Отже, поняття **асоціація** та **асоціативність** належать до ключових метамовних одиниць психолінгвістики, але водночас і до метамови корпусної лінгвістики та лінгвостилістики: у цьому разі актуалізовано дихотомію **мовна асоціація** і **художньо-мовна асоціація**.

Діана Терехова (Київський національний лінгвістичний університет) переконана, що «найбільш розробленим у психолінгвістиці методом дослідження мовної свідомості є асоціативний експеримент, який завдяки охопленню великої кількості респондентів та відповідного аналізу матеріалу робить його незамінним для виявлення специфіки образів мовної свідомості представників певного етносу»⁵⁴². Ідеться і про вільний, і про спрямований види експерименту. Названа вчена вивчала **асоціативні поля стимулу ЦІННІСТЬ**, що отримані від українських респондентів в 2000 та 2012 роках із метою виявлення змін у фрагментах образу світу представників українського народу. Вона простежила динаміку «в мовній свідомості українських

⁵⁴¹ Там само. С. 88.

⁵⁴² Терехова Д. (2014). Аналіз асоціативних полів слів-стимулів МИР / МИР / МІР у східнослов'янських мовах. *Східноєвроп. журнал психолінгвістики*. Вип. 1. С. 197.

респондентів, що відбулася протягом 12 років <...> відповідно до результатів експерименту в пріоритеті залишаються матеріальні цінності, хоча їхня значущість децю зменшилася (з 25 % до 19 %). У той же час важливу роль відіграють моральні, духовні цінності, виявлено зсув у бік цінностей людського життя, родини, міжособових стосунків, рис характеру, ствердження волі <...> виявлені тенденції видаються <...> важливими для кращого розуміння процесів, що відбуваються в суспільстві. <...> ціннісні орієнтири респондентів простежуються не лише в асоціативному полі цього стимулу, а й інших асоціативних полях досліджуваних слів-стимулів»⁵⁴³.

Поняття асоціативності є дослідницьким предметом і Юлії Юхимек (Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова). Асоціативне мовомислення розглянуто як ґрунт для моделювання мімезису в образно-сміслових контекстах під час творення авторських смислів. Науковиця демонструє, що **«активна асоціативна робота психіки» лежить в основі креативної діяльності особистості**. Саме асоціативність моделює, зокрема, художній мімезис у художній практиці. «Водночас визнання універсалізму міметично-асоціативних зв'язків передбачає конкретизацію їх локальних проявів на різних рівнях функціонування мистецтва»⁵⁴⁴, тобто також ідеться про лінгвостилістичне дослідження асоціацій.

Ольга Сахарова (Національна музична академія України) зосередила увагу на проблемі **моделюванні вільного асоціативного психолінгвістичного експерименту**, досліджуючи функційно-асоціативне поле прикметників⁵⁴⁵, а також вивчаючи за

⁵⁴³ Терехова Д. І. (2018). Психолінгвістичний аналіз асоціативного поля стимулу ЦІННІСТЬ (динамічний аспект). *Вісн. КНЛУ*. Сер. Філологія. Том 21. № 1. С. 151.

⁵⁴⁴ Юхимик Ю. В. (2013). Асоціативність як база художнього мімезису. *Вісн. Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв*. № 3. С. 7.

⁵⁴⁵ Див.: Сахарова, О. (1999). Функціонально-асоціативне поле прикметників як фрагмент мовної картини світу. *Вісн. КіСу*. Сер. Філол. Київ. С. 135–142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2013_3_3. (Дата звернення: 02.06.2025).

допомогою цього методу *сатиричну модель світу*⁵⁴⁶ та *ціннісні параметри лінгвоперсони*⁵⁴⁷.

Значний доробок у галузі асоціативної психолінгвістики належить *Лесі Ставицькій* (Інституту української мови НАНУ), яка *за допомогою асоціативного експерименту вивчала гендерні стереотипи українців*: актуалізовано слова-стимули *жінка, чоловік*⁵⁴⁸, *мати, батько*⁵⁴⁹, схарактеризовано асоціативне поле *запах*, відображене в мовній свідомості українців з урахуванням гендерного виміру⁵⁵⁰.

Світлана Куранова (Національний університет «Києво-Могилянська академія») відома як авторка підручника із психолінгвістики, яким упродовж останніх років користуються українські студенти⁵⁵¹ (див. про це докладніше в четвертому розділі).

Зазначена науковиця збагатила психолінгвістику напрацюваннями в галузі *теорії лінгвоперсонології*, розглянувши *поняття мовної особистості в психолінгвістичному вимірі*. Вона запропонувала актуалізувати такі напрями, як: **(1) вікова**

⁵⁴⁶ Див.: Сахарова О. (2000). Координати сатиричної моделі світу (психолінгвістичний аспект). *Мова і культура*. Вип. 2. Т. 1. К. С. 300–304.

⁵⁴⁷ Див.: Сахарова О. (2005). Ціннісні параметри мовної особистості. *Актуальні проблеми менталінгвістики*: зб. ст. за матер. IV-ї міжнар. наук. конф. Черкаси. С. 154–156.

⁵⁴⁸ Ставицька Л. О. (2004). Гендерні стереотипи в сучасній українській мовній свідомості (за даними асоціативного експерименту зі словами «жінка», «чоловік»). *Наук. запис. Луган. нац. пед. ун-ту*. Вип. 5. Т. 3. Сер. Філол. науки : зб. наук. пр. / Луган. нац. пед. унт. ім. Тараса Шевченка. Луганськ. С. 58–66.

⁵⁴⁹ Ставицька Л. О. (20056). Гендерні стереотипи в сучасній мовній свідомості (За даними асоціативного експерименту зі словами *мати, батько*). *Дивослово*. № 5. С. 47–51.

⁵⁵⁰ Ставицька Л. О. (2005а). Асоціативне поле запаху в сучасній українській мовній свідомості (гендерний аспект). *Уч. зап. Таврич. нац. ун-та ім. В. І. Вернадського*: науч. журн. Сер. «Филологія». Симферополь. Том 18 (57). № 1. С. 216–220; Ставицька Л. О. (2006). Стаття крізь призму запаху. *Вісн. Львів. ун-ту*. Сер. філол. Вип. 38. Ч. II. С. 72–78.

⁵⁵¹ Див.: Космеда Т. А., Папіш В. А. (2024). Розширення фонду українських навчальних посібників із психолінгвістики. Рецензія на: Куранова С. *Основи психолінгвістики*: навч. посіб. 2-е вид., доповн. Київ : ВЦ «Академія», 2023. 208 с. *Лінгвістичні студії*. Вінниця. Вип. 47. С. 158–163.

психолінгвістика, (2) панопсихолінгвістика, (3) типологія мовних спільнот й особистостей, (4) комунікативна поведінка особистості.

На думку цієї мовознавиці, слід посилити актуальні напрями психолінгвістики дослідженнями у фокусі *комунікативно-функційної парадигми*. Названа вчена переконана, що активізація зазначених напрямів психолінгвістики в проєкції на вивчення лінгвоперсона сприятиме створенню узагальненої всебічної характеристики мовної особистості в аспекті ключових постулатів психолінгвістики⁵⁵². Учена вважає, що необхідно вивчати лінгвоперсону і в ракурсі жанрової та реєстрової теорії, що, безперечно, є цінним досвідом⁵⁵³.

Увагу привертає наукова розвідка цієї вченої, спроєктована на *вивчення одного із жанрових різновидів его-текстів — інтерв'ю*⁵⁵⁴. Дослідження здійснено із залученням інтерв'ю Оксани Забужко, надане для програми «Homo Sapiens» на телеканалі ТВі⁵⁵⁵. С. Куранова демонструє зразок синтагматичного й структурно-функційного вивчення дискурсу інтерв'ю як особистісного тексту, засвідчуючи своєрідність мовомислення О. Забужко. Жанр інтерв'ю цікавить науковицю і з огляду на особливості реалізації в ньому діалогу, що здійснюється в порівняльному аспекті на матеріалі англійського й українського діалогічного дискурсів Н. Хомського та О. Забужко. Мовознавиця довела, що в інтерв'ю лінгвоперсона Н. Хомського актуалізовано стратегію

⁵⁵² Див.: Куранова С. (2021). Мовна особистість: психолінгвістичний аспект: *матер. Міжнар. наук. конф. «Актуальні питання сучасної лінгвістики»*. Київ: НУ «Києво-Могилянська академія». С. 54–57.

⁵⁵³ Див.: Куранова С. І. (2015). Перспективи дослідження публічної мовної особистості в аспекті жанрової та реєстрової теорії. *Мовознавство: наук.-теорет. журн. Ін-ту мовознавства ім. О. О. Потебні*. Вип. 5. С. 42–54.

⁵⁵⁴ Див.: Куранова С. (2013). Лінгвопрагматичний вимір дискурсу інтерв'ю. *Магістеріум. Мовознавчі студії*. Вип. 57. С. 37–43.

⁵⁵⁵ Див.: Оксана Забужко: (2013) Успішний — той, хто найбільше вкрав і купив «Бентлі». Який Стус? Який Шевченко? — Програма М. Барчук «Homo Sapiens» на телеканалі ТВі, 17 липня 2013 р., 23.07. URL: http://tvi.ua/index.php?route=information/printable&news_id=217. (Дата звернення: 22.05.2025).

роз'яснення та переконання, а О. Забужко застосовує провітницьку стратегію з її доповненням аксіологічним виміром⁵⁵⁶.

Розробляючи проблематику лінгвоперсонології, С. Куранова зосереджується на питанні **моделювання дискурс-портрета мовної особистості**, присвячуючи цьому кілька статей⁵⁵⁷.

Отже, як бачимо, у період 2013–2024 рр. С. Куранова розширила теорію мовної особистості не лише у фокусі психолінгвістичного вчення, але, стверджуючи принцип міждисциплінарності, вона поєднала постулати психолінгвістики з дискурслінгвістикою, комунікативною лінгвістикою та жанрологією.

Ольга Сахарова, як і попередня дослідниця, є укладачкою навчального посібника «Вступ до психолінгвістики: (2001)⁵⁵⁸, а також авторкою наукових розвідок, що торкаються психологічних проблем комунікативної лінгвістики⁵⁵⁹ та теорії лінгвоемоціології⁵⁶⁰. Крім того, зазначена науковиця **студіює психолінгвістичні аспекти мовної особистості**. Її наукові розвідки присвячені особливостям **реконструювання психо-соціальних**

⁵⁵⁶ Див.: Куранова С. І. (2013). Прагмалінгвістичні особливості мовної особистості у діалогічному дискурсі (на матеріалі англійської та української мов). *Наук. зап. НДУ ім. М. Гоголя*. Сер.: Філол. науки. Кн. 3. С. 117–120.

⁵⁵⁷ Див.: Куранова С. І. (2018а). Загальні характеристики та структурно-прагматичні аспекти створення дискурс-портрета (на матеріалі публіцистики О. Забужко). *Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського*. Сер.: Філол. (мовозн.). Вип. 26. С. 82–89; Куранова С. І. (2018б). Стратегії, тактики та прийоми мовленнєвої діяльності як компонент моделювання дискурс-портрета мовної особистості. *Мова: класичне — модерне — постмодерне*. Вип. 4. С. 33–47; Куранова С. (2020). Прагматична координата моделювання дискурс-портрета мовної особистості. *Мова: класичне — модерне — постмодерне*. Вип. 6. С. 50–68.

⁵⁵⁸ Див.: Сахарова О. (2001а). Вступ до психолінгвістики : навч. посіб. до вивч. курсу. Київ : Київ. ін-т «Слов'янський університет». 71 с.

⁵⁵⁹ Сахарова О. (2003). Мовленнєві стратегії та тактики як психолінгвістична та соціолінгвістична проблема. *Мова і культура*. Вип. 6. Т. 11. К. С. 83–88.

⁵⁶⁰ Сахарова О. (2001б). Зміст емоційної оцінки (психолінгвістичний аспект). *Мова і культура*. Вип. 3. Т. 1. С. 127–130.

параметрів мовної особистості⁵⁶¹. Як і С. Куранова, вона зосереджує увагу на лінгвожанрології: вивчає, як мовна особистість актуалізує відповідні мовні жанри⁵⁶², зокрема й *жанр сповіді*⁵⁶³, а також *особливості презентації лінгвоперсони в драматургічному дискурсі*⁵⁶⁴. Привертає увагу і спроба цієї дослідниці розкрити *дієвість мовної особистості гравця*⁵⁶⁵.

Цікавою видається *концепція нейролінгвістичного коду наукового стилю*⁵⁶⁶, презентована Наталією Непийводою (КНУ ім. Т. Г. Шевченка). Код, що відомо, це — організована за певними правилами знакова система, за допомогою якої адресант (автор) передає інформацію адресатові (реципієнтові). Н. Непийвода наголошує, що *«нейрофізіологічною основою коду є здатність мозку фіксувати повторювані послідовності зовнішніх подій і зберігати їх у вигляді комбінацій молекул. Так формуються стійкі структури — матриці, тобто програми дій у певній ситуації. Кожний новий зовнішній вплив мобілізує в мозку молекулярний досвід минулого — людина починає діяти відповідно до програми. Одним зі складників програми є сукупність мовних засобів, “закріплених” за ситуацією, тобто нейро-*

⁵⁶¹ Див.: Сахарова О. (2007). Реконструювання психо-соціальних параметрів мовної особистості. *Актуальні проблеми менталінгвістики* : зб. ст. за матер. V-ї міжнар. наук конф. Черкаси. С. 176–179.

⁵⁶² Див.: Сахарова О. (2008). Роль комунікативної програми особистості у формуванні мовленнєвих жанрів. *Гуманіт. вісн. ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди»*: наук.-теорет. зб. Переяслав-Хмельницький. Вип.15. С. 183–186.

⁵⁶³ Див.: Сахарова О. (2009). Жанр «Сповідь» як соціально-комунікативна та психолінгвістична репрезентація мовної особистості. *Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту імені Івана Огієнка*: Сер. Філол. науки. Вип. 20. Кам'янець-Подільський : Аксіома. С. 577–681.

⁵⁶⁴ Див.: Сахарова О. (2011). Особливості презентації мовної особистості в драматургічному дискурсі (на матеріалі п'єси Ю. Щербака «Відкриття»). *Психолінгвістика* : зб. наук. пр. ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди». Переяслав-Хмельницький. Вип. 8. С.152–160.

⁵⁶⁵ Див.: Сахарова О. (2012). Психолінгвістичний портрет ігрової мовної особистості. *Світ соціальних комунікацій*: наук. журн. Т. 6. Київ : КиМУ, ДонНУ. С. 120–123.

⁵⁶⁶ Див.: Непийвода Н. Ф. (1997). Науковий стиль як нейролінгвістичний код. *Мовознавство*. № 2–3 (182–183). С. 39–44.

лінгвістичний код»⁵⁶⁷. Сучасна **багатофункційна людина**, тобто людина, яка активно діє в кількох сферах, повинна мати в інтелектуальному запасі декілька кодів: ці коди співіснують у свідомості як незалежні автоматизовані програми. Н. Непийвода зауважує, що зазвичай код умикається автоматично: «у процесі аферентного синтезу (аналітико-синтетичної діяльності мозку, яка полягає в оцінюванні нової інформації з метою здійснення найбільш адекватного для даних умов акту пристосування) відразу після встановлення сфери відбувається актуалізація всіх засобів, які обслуговують цю сферу. Інші коди відходять на периферію, але не відключаються повністю — про це свідчить залучення засобів суміжного коду, якщо в активізованому коді потрібних засобів бракує. Досвідчений мовець чітко розмежовує засоби, що належать до різних кодів, — так людина, що знає кілька мов, виробляє автономний механізм мовлення на кожній з них»⁵⁶⁸. Учена актуалізує порівняння, яке наводить О. Потебня, коли з'ясовує особливості мовлення білінгвів (що також становить перемикання з одного коду на інший), про те, що «перемикання з одного коду на інший подібне до переведення поїздів на інші рейки»⁵⁶⁹. Науковиця **виокремлює специфіку нейролінгвістичного коду наукового стилю**: «Насамперед він формується свідомо — на відміну від системи мовних засобів, скажімо, у побутовій сфері. Зазначена особливість має як позитивні, так і негативні наслідки. До позитивних належать висока здатність до нормування: конвенційний характер наукового викладу дає змогу обрати і закріпити в практичному вживанні найоптимальніші засоби. Однак це якраз і призводить іноді до негативного — тоді, коли мовні засоби добираються на основі критеріїв, детермінованих певними суспільними обставинами, без урахування внутрішньомовних особливостей, як це сталося в українській мові»⁵⁷⁰. Ідеться про дві принципово відмінні знакові системи, що співіснують і взаємодіють в одному семантичному просторі — науковому тексті. «Одна з них охоплює змістові слова

⁵⁶⁷ Там само. С. 39.

⁵⁶⁸ Там само. С. 39.

⁵⁶⁹ Там само.

⁵⁷⁰ Там само. С. 40.

(content words), друга — виражальні (form words). Перша система містить інформацію, друга — її організовує. Перша є “жорсткою” (терміни однозначні в межах своїх терміносистем); друга — “вільною”. Перша система становить основний текст, друга — допоміжний, або метатекст»⁵⁷¹. **Ознакою наукового стилю є наявність метатексту**, що розглядається як «сукупність мовних засобів, які забезпечують оптимальне спілкування між автором і читачем. <...> Вживаючи їх, автор заздалегідь регулює сприймання тексту — наголошує на головному, змушує читача робити паузи, щоб осмислити й підсумувати окремі “порції” інформації»⁵⁷². **Метатекст**, як уважає науковиця, моделює «спільну гру мовця і слухача». Науковий текст містить у своєму арсеналі сукупність мовних формул як метатекстових одиниць⁵⁷³. **Термін мовна формула**, який використовує Н. Непийвода, належить Оресту Ткаченкові. Це складник «будь-якого нейролінгвістичного коду, оскільки кожна сфера людської діяльності має набір своєрідних штампів, кліше, вживання яких обов’язкове у тих чи інших ситуаціях. У побуті це привітання, вираження подяки тощо, в офіційній сфері — формули усного й писемного етикету, у фольклорі — медіальні і фінальні формули казок. Поєднуючись у суцільному викладі, елементи двох різнопланових психофізіологічних систем по-різному поводять себе у тексті»⁵⁷⁴. Наведено ілюстративний матеріал із докладними й переконливими коментарями про те, що **«науковий текст — високоорганізований семантичний простір»**. Учена доводить, що мовне оформлення результатів наукового пізнання буває недосконалим саме через недостатнє вміння застосовувати мовні формули. У висновках зазначено, що **(1) «оптимальне породження наукового тексту поєднує два психологічно протилежні нейролінгвістичні механізми: усвідомлене оперування елементами тексту, які передають (містять) інформацію, і автоматичне — тими, які цю інформацію організовують. Деавтоматизація другого із зазначених процесів може зашкодити створенню оптимального**

⁵⁷¹ Там само.

⁵⁷² Там само. С. 40.

⁵⁷³ Там само.

⁵⁷⁴ Там само. С. 41.

тексту»; (2) «порушення автоматизму може статися через позамовні обставини»; (3) **«переважна кількість науковців тривалий час використовувала в своїй діяльності російськомовний код, що пов'язано з відомими суспільними чинниками. Переведення словесної частини коду з однієї мови на іншу вже саме по собі є складним психологічним явищем, оскільки сфера і код поєднуються численними стійкими нейролінгвістичними зв'язками»**⁵⁷⁵. Актуалізовано увагу, що надзвичайно цінно, **на відмінностях між українським і російським науковими стилями**: «науковий стиль української мови перебуває ще у стадії формування. Виникає парадоксальне явище: україномовний код недосконалий, тому ним не користуються; а якщо ним не користуються, він і не вдосконалюється. А втім, це проблема більш політична, ніж філологічна, і розв'язати її можна відповідними засобами — державним контролем виконання “Закону про мови” ...»⁵⁷⁶. **До мовних чинників, які сповільнюють формування нейролінгвістичного коду** на основі української мови, учена відносить таке: **(а)** «близьку спорідненість української і російської мов, унаслідок чого автономні програми в деяких пунктах зближуються — треба надзвичайно уважно розмежувати їх саме в цих пунктах»; **(б)** «на рівні термінів таким пунктом є спільність за походженням морфем, яка зазнала згодом відмінних словотворчих змін в українській і російській мовах»⁵⁷⁷. Слушною є і заувага про те, що «збагачення через наслідування — позитивний процес, якщо його природність не порушується позамовними чинниками. Мова, маючи внутрішній захист, своєрідний “інстинкт самозбереження”, відкидає форми, яких не може асимілювати відповідно до власних законів <...> Коли ж у дію внутрішньомовних тенденцій втручаються позамовні фактори, система мови порушується. <...> **Нездатність відрізнити українські конструкції від російських пояснюється психофізіологічними особливостями двомовних людей, які звикли до своєї першої мови і мимохіть переносять її риси в другу. Першою професійною мовою для більшості українських**

⁵⁷⁵ Там само. С. 42.

⁵⁷⁶ Там само. С. 42.

⁵⁷⁷ Там само.

науковців була мова російська, тому тепер у науковому стилі ще чути “російський акцент”»⁵⁷⁸. Дослідниця актуалізує роздуми О. Потебні про «мовні шуми», що нейтралізують нейролінгвістичний код. Цінною є думка про те, що в сучасній лінгвістиці поняття «первісне сприйняття тексту» треба ввести до **психологостилістичної теорії писемної комунікації** як один із критеріїв комунікативної повноцінності мовних одиниць»⁵⁷⁹.

Питання, порушене Н. Непийводою, проєктується і на **теорію мовної особистості вченого**. Порівняймо: «...опанування нейролінгвістичного коду — необхідна умова успішної діяльності особистості. Звичайно, людина засвоює код інтуїтивно — наслідуючи тих, хто його добре знає. Однак свідоме ставлення до виражальних засобів, уживаних у певній сфері, постійне самовдосконалення на основі знання психофізіологічних особливостей формування і функціонування коду могли б істотно адаптуватися у відповідному соціальному середовищі»⁵⁸⁰.

Крім поглиблення загальної теорії нейролінгвістичного коду, Н. Непийвода **розробляла** актуальну **проблему застосування психолінгвістичних методів**, що проєктуються на аналіз тексту⁵⁸¹; **питання моделювання психологічного портрета лінгвоперсони вченого**⁵⁸²; **комунікативної поведінки мовної особистості**⁵⁸³; у співавторстві з колегами (Володимиром Різуном та Віталієм Корнєєвим) **працювала над психолінгвістичною проблемою сугестії**⁵⁸⁴.

⁵⁷⁸ Там само. С. 43.

⁵⁷⁹ Там само. С. 44.

⁵⁸⁰ Там само. С. 44.

⁵⁸¹ Див.: Непийвода Н., Скотникова Т. (2003). Психолінгвістичні методи аналізу текстів. *Стиль і текст*. № 4. С. 244–248.

⁵⁸² Див.: Непийвода Н. (2001). Автор наукового твору: спроба психологічного портрета (на матеріалі книги В. М. Русанівського «Історія української літературної мови»). Київ : АртЕк, 2001). *Мовознавство*. № 3. С. 3–16.

⁵⁸³ Див.: Непийвода Н. (1999). Моделювання вербальної поведінки. *Знак. Символ. Образ* : матер. Міжвуз. наук. семін. з проблем сучасної семіотики. Вип. 4. Черкаси : Брама. С. 223–229.

⁵⁸⁴ Див.: Різун В. В., Непийвода Н. Ф., Корнєєв В. М. (2005). *Лінгвістика впливу*. Київ : ВПЦ «Київський університет». 148 с.

Представником Київського психолінгвістичного осередка є і доктор психологічних наук *Олександр Бондаренко* (КНУ ім. Т. Г. Шевченка), який провів *психолінгвістичне дослідження особистісно орієнтованого спілкування*. Воно полягало «в тому, що предметом аналізу стали функціональні висловлювання психотерапевтів (психологів-консультантів) у процесі проведення немедичної, або соціальної психотерапії»⁵⁸⁵. Схарактеризовано поняття *особистісно орієнтованого тексту* та запропоновано методикку коригування психічного стану пацієнтів за допомогою шкалування їхнього особистісно орієнтованого мовлення. Дослідник виявив такі *особливості стилістики й семантики висловлювань*, як **(а)** надмірність (стилістична), **(б)** нейтралізація (зокрема й щодо відмінностей між розмовним і піднесеним мовленням), **(в)** синонімія, **(г)** нюансування функціональних стилів і відтінків, **(г)** урахування й використання особистісної семантики клієнта в поєднанні з характерними для ненаукових традицій лікування і соціальної психотерапії жанрами побудови тексту (притчі, алегорії), що вимагає від психолога-консультанта «найтоншого мистецтва володіння мовленням, мовою, глибокого знання фольклору в усіх його різновидах — від східної казки до сучасного молодіжного сленгу»⁵⁸⁶.

О. Бондаренко змодельовував шкалу *нормативно-дескриптивної оцінки якості психотерапевтичного висловлювання* та запропонував моделі психотерапевтичного висловлювання, указавши на можливості психотерапевтичного впливу. На його думку, *надважливими є паралінгвістичні характеристики мовлення*, «смісл яких — якнайточніше передати емоції і почуття, психічний стан мовця»⁵⁸⁷. Ідеться про сугестивний вплив лікаря-психотерапевта для актуалізації певного стану в пацієнта. Особистісно орієнтований текст досягає впливу «за рахунок створення умов для розкриття особистісного потенціалу учасників спілкування, шляхом вільної гри зі словом, у семантичних

⁵⁸⁵ Бондаренко О. Ф. (1991). Факторний аналіз психолінгвістичних особливостей висловлення у психотерапії. *Мовознавство*. № 4 (148). С. 49–50.

⁵⁸⁶ Там само. С. 52.

⁵⁸⁷ Там само. С. 55.

просторах якого кожний знаходить прийнятні для нього смислові сфери існування»⁵⁸⁸.

Предметом київських учених була й *гендерна лінгвістика*. Зокрема *Леся Ставицька* (Інститут української мови НАНУ) упродовж 2003–2006 рр. керувала Київським міським семінаром із гендерної лінгвістики, перше засідання якого відбулося 12 грудня 2003 року. На цьому засіданні дослідниця презентувала доповідь «Актуальні проблеми сучасної української гендерної лінгвістики», що опублікована замість вступу до монографії, яку, на жаль, Л. Ставицька опублікувати не встигла⁵⁸⁹. Вона наголосила, що «саме поняття “гендер” у свідомості більшості професійних лінгвістів доволі розмите, бо асоціюється з фемінізмом з супровідним негативно оцінним шлейфом, жінками — звісно, із супровідним іронічним шлейфом і сексом»⁵⁹⁰. Водночас наголошено, що «фемінна репрезентативність дослідників проблеми “гендер і лінгвістика” — це вочевидь частковий вияв своєрідної *соціопсихологічної потреби жіночої кооперації* (аж ніяк не спрямованої проти чоловіків), прагнення окреслити специфічність гендерно окреслених мовних світів і пізнання таки маскулінного світу, у якому вони живуть. З іншого боку, хто як не жінки-лінгвісти здатні адекватно описати сценарії мовної поведінки своєї спільноти зсередини»⁵⁹¹.

До *найважливіших проблем гендерної лінгвістики* науковиця відносить такі: **(1)** «аналіз лексики української мови, його номінативної системи. Звернення до лексикографічних джерел соціально й культурно значущих словників як основи історичної пам'яті нації <...>. Повні лексикографічні зібрання фразеологічних одиниць, паремій, прислів'їв, приказок, крилатих слів і висловів української мови повинні бути охоплені гендерною оптикою бачення з урахуванням хронологічних параметрів зафіксовано-

⁵⁸⁸ Там само. С. 55.

⁵⁸⁹ Див.: Актуальні проблеми сучасної української гендерної лінгвістики (2015). (Доповідь Лесі Олексіївни Ставицької на Київському міському семінарі з гендерної лінгвістики, перше засідання). *Ставицька Л. О. Гендер: мова, свідомість, комунікація*. Київ : б/в. С. 11–18.

⁵⁹⁰ Там само. С. 13.

⁵⁹¹ Там само.

го лексико-фразеологічного масиву. <...>. Українські гендерні стереотипи лінгвокультурної репрезентації чоловіка та жінки мусять бути віднайдені в текстах українського фольклору, значний інтерес становить гендерна концептосфера українського анекдоту тощо. <...>. Неабияку роль відіграють **соціопсихологічні реценції фемінного характеру української ментальності** (українська екзекутивність, яка корелює з репродуктивно-відновлювальним, імітативним, а не творчим началом, виявляє себе через виконавську, обслуговувальну активність і залежна від зовнішнього стимулювання й нарешті формує сакралізований образ жінки-матері. <...>. **Яким чином вказана психокультурна домінанта детермінує міжкультурну комунікацію Україна — Росія з її все-таки іншою “жіночністю” та комунікацію українського етносу з близьким і далеким зарубіжжям, зумовлену в т. ч. міграційними процесами?**»⁵⁹²; (2) «гендерні ознаки мовної картини світу — це сутнісні вияви пізнання світу крізь призму чоловічої і жіночої оптики бачення, які інтегрують універсальні й національно специфічні ознаки, виявляють особливості номінативної і комунікативної діяльності обох статей, а також визначені статтю особливості мовної діяльності й мовної поведінки»⁵⁹³. Актуалізовано й **питання щодо вивчення гендерно маркованих психотипів української нації**, що загалом тяжіє до інтровертності. Дослідниця рекомендує вивчати «*тексти шлюбних оголошень, вітальних листівок, могильних надписів та ін.*»; (3) «*психолінгвістичне дослідження писемних текстів, породжуваних чоловіками та жінками, мусить дати статистичний аналіз уживаного лексику за його семантичними та граматичними характеристиками, характер синтаксичних конструкцій, типологію мовних помилок та ін.*»⁵⁹⁴. Студіювання в заданому ракурсі потребують поетичні й прозові тексти з проєкцією на вироблення стійких культурних жіночих і чоловічих стереотипів, з урахуванням моделей самопрезентації, а також особливостей асоціативної поведінки; (4) рекомендовано більш активно вивчати «*гендерно чутливу» невербальну семіотику*, а

⁵⁹² Там само. С. 14.

⁵⁹³ Там само.

⁵⁹⁴ Там само. С. 16.

також звернути увагу на потребу *розроблення теорії гендерної комунікативної лінгвістики*.

Окремі положення названої доповіді більш широко презентовані в статтях дослідниці. Зокрема 2004 року вийшла програмова стаття Л. Ставицької «Гендерна лінгвістика: українська перспектива»⁵⁹⁵, а також наукова розвідка з оглядом досягнень української лінгвогендерології⁵⁹⁶, насамперед у фокусі соціолінгвістики⁵⁹⁷. Крім того, запропоновано презентацію *образу чоловіка в українській фразеології*⁵⁹⁸, *нариси щодо дослідження особливостей невербальної комунікації українців у гендерному вимірі*⁵⁹⁹, зокрема й з огляду й на ольфакторну комунікацію⁶⁰⁰. Ученій належить стаття щодо вивчення специфіки *гендерного жаргонного*⁶⁰¹ й *лайливого*⁶⁰² мовлення (уживання обценної лексики). Науковиця частково *описала універсальні та національні гендерні комунікативні стратегії*⁶⁰³. Дослідницю та-

⁵⁹⁵ Див.: Ставицька Л. О. (2004а). Гендерна лінгвістика: українська перспектива. *Українська мова*. № 3. С. 58–66.

⁵⁹⁶ Ставицька Л. О. (2008б) Сучасний стан лінгвогендерологічних студій в Україні. *Мовознавство*. № 2–3. С. 236–246.

⁵⁹⁷ Див.: Ставицька Л. О. (2008а) Гендерні дослідження в українській соціолінгвістиці: стан і перспективи. *XIV Міжнароден конгрес на слависти*. Охрид, 10–16 серпентември 2008 : зборник на резимеа. I том. Лінгвістика. С. 234–235.

⁵⁹⁸ Див.: Ставицька Л. О. (2006б). «Чоловік (мужчина)» у концептосфері української фразеології. *Мовознавство*. № 2–3. С. 118–129.

⁵⁹⁹ Див.: Ставицька Л. О. (2004а). Гендерні виміри невербальної комунікації у художньому тексті. *Культура народів Причорноморья*: науч. журн. Симферополь. № 49. Том 1. С. 146–148.

⁶⁰⁰ Див.: Ставицька Л. О. (2006а). Гендерний вимір ольфакторної комунікації. *Ucrainica II. Současná ukrajínistika. Problémy jazyka, literatury a kultury*. 2. Čast. Olomouc. С. 483–494.

⁶⁰¹ Див.: Ставицька Л. О. (2003а). Гендерні аспекти жаргоновживання. *Наук. записки Луган. нац. пед. ун-ту*. Вип. 4. Т. 1. Сер. Філол. науки: зб. наук. пр. Луганськ : «Альма-матер». С. 240–253.

⁶⁰² Див.: Ставицька Л. О. (2007). До проблеми обценної лексики у мовній діяльності різногендерних суб'єктів. *Актуальні проблеми менталінгвістики* : зб. ст. за матер. V Міжнар. наук. конф. Черкаси. С. 185–187.

⁶⁰³ Див.: Ставицька Л. О. (2004в). Мова, освячена статтю (універсальні та національні комунікативні стратегії). *Студії з україністики*. Сер.: Лінгвістика та лінгводидактика. Вип. VI. С. 147–164.

кож цікавили **соціопсихологічні основи українсько-російської двомовності**, що пов'язано з існуванням відповідного мовного коду⁶⁰⁴, та **психологічне пояснення феномена суржиків**⁶⁰⁵. Крім того, вона намагалася з'ясувати **психологічну сутність російськомовних українців**⁶⁰⁶, що, як зауважувалося, частково турбувало й Н. Непийводу.

Значним досягненням української гендерної лінгвістики є і монографія *Олександра Тараненка*⁶⁰⁷, у якій **актуалізовано категорію андроцентризму**, що вербалізується в мовах патріархальних і постпатріархальних суспільств і виявляється на всіх рівнях мовної системи й у побудові комунікації та моделюванні текстів. **Ідеться про вербалізацію особливостей гендерної ментальності**. Учений показує, як відбувається послаблення виявів мовної дискримінації жінки, що відбувається в європейських мовах по-різному. Лінгвіст наголошує, що **«з поступовим відходом сучасного суспільства від домінування андроцентрично орієнтованих парадигм суспільного життя й, відповідно, масової свідомості та інтенсивним розширенням місця жінки в соціальних сферах відбувається також певне звуження виваю дії принципу андроцентризму в мовах народів європейської**

⁶⁰⁴ Див.: Ставицька Л. О. (2001б). Українсько-російська двомовність: соціопсихологічні та лексикографічні аспекти. *Дивослово*. № 11. С. 13–16; Ставицька Л. О. (2001а). Кровозмісне дитя двомовності. *Критика*. Ч. 10 (48) С. 20–24.

⁶⁰⁵ Див.: Ставицька Л. О. (2001в). Суржик: соціо- та етнопсихологічні передумови виникнення і побутування. *Наукова спадщина професора С. В. Семчинського і сучасна філологія* : зб. наук. пр.: у 2 ч. Київ. Ч. 2. С. 113–115; Ставицька Л. О. (2002а). Блудний суржик: міф, мова, стиль. *Мандрівець*. № 1. С. 18–27.

⁶⁰⁶ Див.: Ставицька Л. О. (2002б). Російськомовні українці: хто вони? *Записки з загальної лінгвістики*. Вип. 5: Мова та національна свідомість. Одеса : Астропринт. С. 24–34; Ставицька Л. О. (2003б). Соціопсихологічні аспекти мовної діяльності «російськомовних українців»: *Матер. V конгресу Міжнар. асоціації українців. Мовознавство* : зб. наук. статей. Чернівці : Рута. С. 74–79.

⁶⁰⁷ Див.: Тараненко О. О. (2021). Андроцентризм у системі мовних координат і сучасний гендерний рух : моногр. Київ : ВД Дмитра Бураго. 112 с.

*цивілізації»*⁶⁰⁸. Водночас дослідник зазначає, що *«реформування мовної структури та дискурсивної практики в напрямі якомога повнішого представлення образу жінки в мові й мовленні — відповідно до її реального місця в сучасному суспільстві — має, звичайно, відбуватися якомога послідовніше й цілеспрямованіше, <...> й відповідними заходами державної мовної політики»*⁶⁰⁹. Професор виокремлює проблеми, що потребують подальшого дослідження, аналізує відповідні некоректності, що з'являються в мовленні під впливом гендерного чинника.

* * *

Дослідження київських учених-психолінгвістів базуються на методології, що розроблена класиками української психолінгвістики — насамперед Олександром Потебнею та Іваном Франком. Сьогодні по-новому осмислюється їхня наукова спадщина: простежуємо тяглість національної традиції, але одночасно спостерігаємо добру обізнаність українських науковців із працями зарубіжних дослідників.

Представники Київського психолінгвістичного осередку демонструють активізацію досліджень у сфері *асоціативної лінгвістики*, що вивчає зв'язки між словами та іншими мовними одиницями, які виникають у свідомості мовця, зокрема в процесі мовленнєвої діяльності; показує, як слова викликають у мовців відповідні смислові асоціації, і як ці асоціації впливають на моделювання мовлення та його сприйняття. Дослідників особливо *цікавлять асоціативні експерименти*, за допомогою яких можна вивчати різні типи асоціацій, усвідомлювати механізми творення асоціативних зв'язків, простежувати вплив асоціацій на різні аспекти мовленнєвої діяльності, інтерпретувати асоціації у фокусі категорії гендеру, розробляти прийоми аналізу асоціативних зв'язків, виявляти особливості асоціативного мовомислення під час творення художнього тексту, моделювання тропів і фігур, використовувати знання про асоціації для лікування мовленнєвих порушень. Однак науковці засвідчують, що на сьогодні ще

⁶⁰⁸ Там само. С. 78.

⁶⁰⁹ Там само. С. 78.

не вироблена метамова асоціативної лінгвістики, не має однозначного розуміння понять *асоціація* та *асоціативність*, оскільки їхня інтерпретація залежить від дослідницьких аспектів, а *асоціативний експеримент* проводиться в парадигмах не лише психолінгвістики, але й корпусної лінгвістики, лінгвостилістики, етнолінгвістики, соціолінгвістики, гендерної лінгвістики. Крім того, класифікація типів асоціацій також не завершена. Сформульовано концепцію *текстоцентричного методу дослідження асоціацій*, а також *методу моделювання асоціативних і функційно-асоціативних полів*.

Другим напрямом психолінгвістики, що активно розробляється представниками Київського наукового осередку, є *лінгвоперсоналогія*, що базується на постулатах психолінгвістики. Саме тому пропонують урахувати нові дослідницькі напрями теорії мовної особистості (*вікова психолінгвістика, патопсихолінгвістика, типологія мовних спільнот і особистостей, комунікативна поведінка особистості*). Продемонстровано, що лінгвоперсоналогія потребує вивчення особистісних текстів, его-текстів чи особистісно орієнтованих текстів, що дають нові можливості для розуміння психобіографії лінгвоперсона, психології її мовомислення, причини відхилення від норми в мовомисленні.

Третім популярним психолінгвістичним напрямом, що приваблює київських учених, є *гендерна лінгвістика* з актуалізацією дослідження соціопсихологічних параметрів мовлення, соціопсихологічних рецепцій фемінного й маскулітного характеру української ментальності, що виявляється в усних і писемних текстах, вербальній і невербальній комунікації.

Є напрацювання в *розробленні нових психолінгвістичних методик*, зокрема (1) описання психологічного *дискурс-портрета* мовної особистості, а також (2) *реконструювання її психо-соціальних параметрів*, (3) інтерпретація *нейролінгвістичного коду*, що проєктується на науковий стиль, феномен двомовності, а також лінгвоперсону російськомовного українця, (4) коригування психічного стану пацієнтів за допомогою *шкалування їхнього особистісно орієнтованого мовлення*: ідеться про *шкалу нормативно-дескриптивної оцінки* якості психотерапевтичного

висловлювання, що увиразнює психотерапевтичний (сугестивний) вплив на пацієнта з відхиленнями психіки.

3.4. Сучасний Одеський психолінгвістичний осередок. Розвій наукової школи Тетяни Ковалевської⁶¹⁰

У цьому підрозділі спробуємо окреслити особливості становлення й розвитку Одеського психолінгвістичного осередку й наукової школи професора Т. Ковалевської, що функціює в його межах.

Професор Т. Ковалевська — провідний український спеціаліст у галузі психолінгвістики, *лідер і керівник Одеської психолінгвістичної школи*. Дисертацію на здобуття ступеня докт. філол. наук на тему «Моделювання емпатії в сучасній українській мові» вчена захистила 2002 року в НАНУ, згодом стала керівником наукової теми кафедри української мови Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова «Сугестія: джерела, механізми, захист» (2002). Цю проблему в широкому діапазоні розвиває науковиця і сьогодні, наголошуючи, що «...глибинне усвідомлення феномена емпатії як комунікативного центра, релевантне застосуванню технологій виокремлення й ідентифікації відповідних складників на всіх рівнях спілкування, <...> результати проведених досліджень дають змогу накреслити ефективні шляхи гармонізації ефективного буття людини через адекватне декодування й коректне моделювання її вербальної та невербальної поведінки. Впровадження відповідного моделювання сприятиме створенню екологічності загального комунікативного фону, гармонізації практично всіх жанрів спілкування, що знизить рівень конфліктогенності інтерактивного простору»⁶¹¹.

Науковий доробок цієї дослідниці фокусується на пробле-

⁶¹⁰ Примітка. Матеріали цього параграфу частково висвітлені у статті Космеда Т. (2025а). Сучасна українська психолінгвістика: діяльність Одеського психолінгвістичного осередку (фрагментарно-аспектуальний огляд к. ХХ – поч. ХХІ ст.). *Лінгвістичні студії* / наук. ред. А. Загнітко. С. 91–117.

⁶¹¹ Ковалевська Т. Ю. (2011а). Моделювання емпатії в сучасному комунікативному просторі. *Наук. вісн. Південноукраїн. нац. пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського*. Лінгвістичні науки : наук. вид. : зб. наук. пр. Вип. 13. Одеса : Астропринт. С. 167.

матиці *нейролінгвістичного програмування*, що докладно висвітлено передусім у монографії «Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування»⁶¹². Учена доводить: реальність не тотожна її сприйняттю. Інтерпретація здійснюється за допомогою універсальних закономірностей, притаманних *«трансформаційним процесам ментальних об'єктивацій, що детерміновано наявністю в структурі особистості нейрофізіологічних, соціально-генетичних та індивідуальних фільтрів»*⁶¹³.

Звертаючи увагу на зростання агресивності й конфліктості в сучасному українському мовному просторі, Т. Ковалевська вказує на *зміни в індивідуально-масовій свідомості української лінгвоперсони*, що зумовлені умисними й неумисними впливами, і наголошує на потребі розроблення відповідних моделей регулювання цього процесу, що, як наголошувалося, сприятиме гармонізації українського мовного простору. Науковиця пропонує актуалізувати емпатичні конструкти комунікації, *«ідентифікація яких уможливить екологічну корекцію наявного комунікативного фону»*⁶¹⁴.

Важливо, що, сповідуючи принцип націєцентризму, Т. Ковалевська ґрунтовно вивчила досвід засновника української психолінгвістики О. Потебні⁶¹⁵ та українського філософа Г. Сковороди⁶¹⁶,

⁶¹² Ковалевська Т. Ю. (2001б). Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування : моногр. Одеса : Астропринт. 344 с.

⁶¹³ Ковалевська Т. Ю. (2008в). Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування : моногр. вид. 2-е, доповн. Одеса : Астропринт. С. 44–45.

⁶¹⁴ Ковалевська Т. Ю. (2011б). Трансформаційна грамати́ка у парадигмі нейролінгвістичного програмування. *Слов'ян. зб.* Вип. 14–15. С. 159.

⁶¹⁵ Див.: Ковалевська Т. Ю. (2000а). Аспекти нейролінгвістичного програмування у світлі психологічних концепцій О. О. Потебні. *Вісн. Харків. нац. ун-ту.* Сер. : Філол. № 491. С. 101–107; Ковалевська Т. Ю. (2001д). Психолінгвістична теорія О. О. Потебні в концепціях сучасного мовознавства. *Зап. з загал. лінгвістики* : зб. наук. пр. Одеса. Вип. 3. С. 74–80; Ковалевська Т. Ю. (2004а). Ідеї лінгвоментальності у вченні О. О. Потебні. *О. О. Потебня й актуальні питання мови та культури* : зб. наук. пр. Київ. С. 109–113.

⁶¹⁶ Див.: Ковалевська Т. Ю. (2007). Теорія емпатичної комунікації у світлі філософських концепцій Г. Сковороди. *Григорій Сковорода — джерело духовної величі та сучасність* : матер. Переяслав-Хмельниць. 10–11–12-х

що важливо для історії української психолінгвістики, демонстрації тяглості традиції в дослідженні психолінгвістичної проблематики. Крім того, учена здійснювала аналіз праць Г. Сковороди⁶¹⁷, що надзвичайно важливо для усвідомлення особливостей психіки одного з геніїв української нації. Ця проблема потребує проєкції на інших відомих українців.

Значущими для української науки є *методологічні постулати* вченої *щодо визначення української ментальності як світоглядного конгломерату* у фокусі теорії психолінгвістики. *Інваріантними складниками ментальності як світоглядного конгломерату*, на думку мовознавиці, є проєкції, скеровані на чинники **(1) раціональності** (пов'язаний із концептуальною логістичною діакритизацією довкілля), **(2) інораціональності** (спрямований у площину емотивних рефлексій), **(3) вольових настанов** (детермінований аксіосистемними глибинними орієнтирами); водночас дослідниця наголошує, що **(4) ізоморфізм** цих складників дає право стверджувати наявність у свідомості українських лінгвоперсон *духовно-емоційного, інтровертного пріоритету*; **(5) попри важливість екстралінгвальних чинників у процесі раціоналістичного усвідомлення дійсності афективно-емотивний компонент усе-таки залишається домінантним**⁶¹⁸.

Застосовуючи методологічні постулати НЛП, сугестивної лінгвістики та психолінгвістичної теорії загалом, дослідниця *виокремлює основні ментальні моделі сучасних українців*, експліковані на вербальному та аналоговому рівнях⁶¹⁹. Т. Кова-

Сковородинів. читань. Тернопіль : Астон. С. 368–375.

⁶¹⁷ Див.: Ковалевська Т. Ю. (2008є). Феномен емпатії у філософії Г. Сковороди. *Методологічні аспекти літературознавчого синтезу* : зб. наук. пр. на пош. проф. Нонни Шляхової з нагоди її 75-річчя. Одеса. С. 122–128.

⁶¹⁸ Див. про це: Ковалевська Т. Ю. (2001г). Поняття лінгвоментальності в україністиці: витоки і перспективи. *Зап. з загальн. лінгвістики*. Одеса : Астропринт. Вип. 2. С. 3–9; Ковалевська Т. Ю. (2003д). Основи генеративної граматики в нейролінгвістичному програмуванні. *Південний архів*. Сер. : Філол. науки : зб. наук. пр. Херсон. Вип. 23. С. 105–112.

⁶¹⁹ Див. докл.: Ковалевська Т. Ю. (2003г). Метапрограмні ідентифікації ментальних процесів. *Гуманіт. вісн. Переяслав-Хмельниць. держ. пед. ун-ту ім. Г. Сковороди* : наук.теорет. зб. Вип. 4. Переяслав-Хмельницький.

левська проєктує зазначене на медійний дискурс⁶²⁰ та дискурс реклами⁶²¹. У співавторстві з колегами Т. Ковалевська підготувала новаторську монографію «Реклама та PR у масово-інформаційному просторі»⁶²², яка висвітлює методологію дослідження цього виду дискурсу. У фокусі уваги вченої, щоправда, меншою мірою і *політичний*

С. 163–174; Ковалевська Т. Ю. (2008е). Нейролінгвістичне моделювання лінгвоментальних метапрограм. *MegaLing'2008. Горизонти прикладної лінгвістики та лінгвістичних технологій* : доп. міжнар. конф. 22–28 вер. 2008, Україна, Крим, Партеніт. Сімферополь : Вид-во «ДИАЙПИ». С. 57–58; Ковалевська Т. Ю. (2016а). Нейролінгвістична ідентифікація метапрограмних стратегій особистості. *Зап. з україн. мовозн.* Одеса : ПолиПринт. С. 219–227.

⁶²⁰ Див.: Ковалевська Т. Ю. (2005а). Архітектоніка впливу в сучасному медіапросторі: психолінгвальний аспект. *Нова філологія*: зб. наук. пр. Запоріжжя : ЗНУ. № 3 (23). С. 154–167; Ковалевська Т. Ю. (2005в). Проблема сугестивної адекватності у мові сучасних ЗМІ. *Українознавство* : наук. громад.-політ. культ.-філос. пед. журнал : матер. міжнар. конгресу «Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі». Київ : «Міленіум». Чис. 4. С. 147–151; Ковалевська Т. Ю. (2006). Функціональні доміанти актуальних медіа-текстів: переконування чи вплив? *Діалог: Медіа-студії* : зб. наук. пр. Вип. 4. Одеса : ОРІДУ НАДУ. С. 110–119; Ковалевська Т. Ю. (2012а). Актуальні технології створення сугестивності в медійних дискурсах. *Міжкультурна комунікація: проблеми і перспективи* : зб. наук. пр. Держ. заклад «Південноукраїн. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського», Ін-т мов світу. Терасполь : Поліграфіст ; Одеса. С. 194–200.

⁶²¹ Див.: Ковалевська Т. Ю. (2000г). Психоактивні маркери рекламного тексту. *Зап. з україн. мовознав.* : зб. наук. пр. Одеса. Вип. 10. С. 34–41; Ковалевська Т. Ю. (2016б). Нейролінгвістична ідентифікація рекламних сугестогенів. *Одеська лінгвістична школа: інтеграція підходів* : колект. моногр. / за заг. ред. Т. Ю. Ковалевської. Одеса : ПолиПринт. С. 231–240; Ковалевська Т. Ю. (2020). Психолінгвістичні активатори сприйняття рекламних комплексів. *Одеська лінгвістична школа: кола реконструкцій* : колект. моногр. / за заг. ред. Т. Ю. Ковалевської. Одеса : ПолиПринт. С. 303–313; Ковалевська Т. Ю., Ковалевська А. В. (2020). Моделі лінгвістичної конгруентності бренд-ергоніма і рекламного слогану. *Зап. з україн. мовознав.*: зб. наук. пр. Вип. 27. Одеса : «ПолиПринт». С. 220–233.

⁶²² Див.: Ковалевська Т. Ю., Кондратенко Н. В., Кутуза Н. В. та ін. (2009). Реклама та PR у масово-інформаційному просторі : моногр. / за заг. ред. О. В. Александрова : відп. ред. Т. Ю. Ковалевська, Н. В. Кутуза. Одеса : Астропринт. 397 с.

дискурс⁶²³: ідеться про його впливову силу та маніпулятивні стратегії і тактики.

Науковиця виокремила й схарактеризувала вербальні компоненти й комплекси, що актуалізують чи редукують емпатичний вектор комунікації⁶²⁴, зокрема йдеться про дескрипцію вербальної комунікації. *За допомогою системи методик нейролінгвістичного програмування* дослідниця, як зауважувалося, указує на особливості *застосування техніки схарактеризованої нею метамодели*⁶²⁵, презентує предикатні характеристики відповідних дискурсів⁶²⁶, залучаючи водночас теорію трансформаційної граматики, актуалізуючи поняття глибинної і поверхневої структур тексту⁶²⁷ та застосовуючи постулати теорії породжуваль-

⁶²³ Див.: Ковалевська Т. Ю. (2001е). Психолінгвістичні особливості політичного дискурсу. *Вісн. Харків. ун-ту*. Сер.: Філол. Вип. 33 : *Філологічні аспекти дослідження дискурсу*. С. 237–242; Ковалевська Т. Ю., Станкевич Ю. М. (2009). Семантична динаміка ключових слів політичної реклами. *Зап. з україн. мовозн.* : зб. наук. пр. Одеса. Вип. 18. С. 94–101.

⁶²⁴ Див.: Ковалевська Т. Ю. (2001б). Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування : моногр. Одеса : Астропринт. 344 с.; Ковалевська Т. Ю. (2021). Філософсько-психологічне підґрунтя комунікативної емпатії. *Одеська лінгвістична школа: траєкторії досліджень* : колект. моногр. / за заг. ред. Т. Ю. Ковалевської. Одеса : ПолиПринт. С. 184–200.

⁶²⁵ Див.: Ковалевська Т. Ю. (2003г). Мегапрограми ідентифікації ментальних процесів. *Гуманіт. вісн. Переяслав-Хмельниць. держ. пед. ун-ту імені Г. Сковороди* : наук.-теорет. зб. № 4. Переяслав-Хмельницький. С. 163–174; Ковалевська Т. Ю. (2004б). Культуромовний аспект метамодельної семантики. *Наук. зап. Тернопіл. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка*. Сер. : Мовозн. 1 (11). С. 108–112.

⁶²⁶ Див.: Ковалевська Т. Ю. (2008д). Мовленнєві предикати в контексті нейролінгвістичного програмування. *Культура народів Причорномор'я* : науч. журн. № 137. Т. 1. Симферополь : Таврич. нац. ун-т ім. В. И. Вернадского. С. 343–347; Ковалевська Т. Ю. (2009). Нейролінгвістична природа мовленнєвих предикатів у комунікативних аспектах. *Філол. дослідж.* : зб. наук. пр. з нагоди 80-річчя чл.-кор. НАН України, докт. філол. наук, проф. Ю. О. Карпенка. Одеса : ОНУ : Філологічний факультет. С. 109–114.

⁶²⁷ Див.: Ковалевська Т. Ю. (2003д). Основи генеративної граматики в нейролінгвістичному програмуванні. *Південний архів*. Сер. : Філол. наук : зб. наук. пр. Херсон. Вип. 23. С. 105–112; Ковалевська Т. Ю. (2014б). Базові положення трансформаційної граматики в парадигмі нейролінгвістичного програмування. *Одеська лінгвістична школа: координати сучасних*

ної семантики⁶²⁸. Цілком закономірно вчена констатує, що саме вербаліка є «центральною віссю» в емпатичній ідентифікації комунікативної взаємодії, проте нею не вичерпується, оскільки не менш важливим є і чинник невербальної комунікації⁶²⁹, паравербаліка⁶³⁰ як надінформативна системи. Т. Ковалевська наголошує, що саме глибинне усвідомлення емпатії як центру комунікації, виокремлення та уніфікація її складників, що презентують усі рівні спілкування, і дає змогу схарактеризувати ефективні шляхи комунікативного буття сучасної мовної особистості у всіх формах її вияву — вербальної і невербальної⁶³¹. Науковиця *впроваджує в українську психолінгвістику Мілтон-модель*, доповнюючи та розширюючи її⁶³², залучає до її використання і своїх послідовників.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. у фокусі уваги дослідниці актуальні питання, пов'язані з *маніпулятивними техно-*

пошуків : колект. моногр. / кол. авт.; за заг. ред. Т. Ю. Ковалевської. Одеса : видавець Букаєв В. В. С. 346–359.

⁶²⁸ Див.: Ковалевська Т. Ю. (2002в). Семантика граматичних категорій у впливових дискурсах. *Філол. студії*. № 1. С. 44–50.

⁶²⁹ Див.: Ковалевська Т. Ю. (2007). Теорія емпатичної комунікації у світлі філософських концепцій Г. Сковороди. *Григорій Сковорода — джерело духовної величчя та сучасність*: матер. Переяслав-Хмельницьких 10–11–12-х Сковородинів. читань. Тернопіль : Астон. С. 368–375; Ковалевська Т. Ю. (2018). Комунікативна роль невербаліки: типологічні ознаки та нейролінгвістична специфіка. *Одеська лінгвістична школа: модерні парадигми* : колект. моногр. / за заг. ред. Т. Ю. Ковалевської. Одеса : ПолиПринт. С. 129–152.

⁶³⁰ Див.: Ковалевська Т. Ю. (2000д). Семантика паравербальних комплексів. *Ономастика і апелятиви*. Дніпропетровськ : ДДУ. Вип. 9. С. 75–83.

⁶³¹ Див.: Ковалевська Т. Ю. (2008в). Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування : моногр. ; вид. 2-е, доповн. Одеса : Астропринт. 324 с.

⁶³² Див.: Ковалевська Т. Ю. (2006). Мілтон-модель в аспекті медіавпливу. *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту*. Сер. : Лінгвістика. Вип. 3. С. 278–282; Ковалевська Т. Ю. (2008г). Мілтон-модель мови в сугестивних дискурсах. *Наук. зап. Кіровоград. держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка*. Сер. : Філол. науки (мовозн.). Вип. 75 (3). С. 252–255; Ковалевська Т. Ю. (2012б). Сучасні нейролінгвістичні технології дослідження мовленнєвого впливу: Мілтон-модель. *Вісн. Одес. нац. унту*. Сер. : Філол. : наук. журн. Т. 17. Вип. 4. С. 54–60.

логіями комунікації⁶³³, теорією мовленнєвого впливу⁶³⁴, концепціями впливу в нейролінгвістичному програмуванні⁶³⁵, а також дескрипція статусу впливових текстів⁶³⁶.

Окремо вкажімо й на вагомість досліджень Т. Ковалевської у сфері асоціативної ономастики, зокрема йдеться про дескрипцію особливостей семантичного навантаження онімів в асоціативному просторі реклами⁶³⁷, виокремлення класифікаційних ознак онімних асоціатив⁶³⁸.

Крім того, велику увагу приділяла дослідниця *розвитку української асоціативної лексикографії*⁶³⁹, розробляючи теоре-

⁶³³ Див.: Ковалевська Т. Ю. (2005б). Мовний вплив: маніпулятивні технології. *Мова і культура* : наук. щорічн. журн. Київ : ВД Дмитра Бураго. Вип. 8. Т. II : Психологія мови і культури. Мова і засоби масової комунікації. С. 19–24.

⁶³⁴ Див.: Ковалевська Т. Ю. (2004в). Психолінгвальний субстрат мовленнєвого впливу. *Українське мовознавство*. Київ. Вип. 29–30. С. 103–109; Ковалевська Т. Ю. (2003б). Інноваційні елементи в аспекті мовного впливу. *Вісн. Дніпропетров. ун-ту*. Мовозн. Вип. 9. Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ. С. 98–104; Ковалевська Т. Ю. (2014а). Актуальні напрями дослідження вербального впливу. *Одес. лінгвіст. вісн.* Вип. 3. Одеса : Гельветика. С. 110–117.

⁶³⁵ Див.: Ковалевська Т. Ю. (2003а). Базові концепції впливу в нейролінгвістичному програмуванні. *Семантика мови і тексту*: зб. ст. VIII Міжнар. конф. 22–24 жовт. 2003 р. Івано-Франківськ : Плай. С. 223–227; Ковалевська Т. Ю. (2008б). Гетерогенна природа впливу в моделювальних перспективах НЛП. *Освітнянські обрії: реалії та перспективи* : зб. наук. пр. Київ : ІПТО. № 1 (4). С. 186–191.

⁶³⁶ Див.: Ковалевська Т. Ю. (2001а). Емпатичні конструкти впливових контекстів. *Вісн. Чернів. ун-ту*. Сер. : Філол. науки. Вип. 24. Черкаси : ЧДУ. С. 120–126; Ковалевська Т. Ю. (2004г). Реклама як маніпулятивний дискурс. *Актуальні проблеми вербальної комунікації: мова та суспільство*. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка. С. 51–56.

⁶³⁷ Див.: Ковалевська Т. Ю. (2001в). Онімні пріоритети асоціативного простору реклами. *Наук. зап.* Сер. : Філол. науки (мовозн.). Кіровоград : КДУ. С. 31–34; Ковалевська Т. Ю. (2001є). Семантика онімних асоціатив у рекламному дискурсі. *Зап. з ономастики*. Одеса : Астропринт. Вип. 5. С. 3–11.

⁶³⁸ Див.: Ковалевська Т. Ю. (2002а). Класифікаційні ознаки онімних асоціатив. *Зап. з ономастики*. Вип. 6. Одеса : Астропринт. С. 37–43.

⁶³⁹ Див.: Ковалевська Т. Ю. (2008а). Асоціативні словники в лексикографічній системі української мови. *Укр. мовозн.* Вип. 38. С. 80–85.

тичні питання щодо моделювання словникових статей, спроектованих на *опис паравербальних комплексів*⁶⁴⁰, висвітлюючи *проблему лексикографічного моделювання емпатії*⁶⁴¹. Зокрема, Т. Ковалевська доводить *доцільність проведення асоціативних експериментів* із метою збирання матеріалу для укладання відповідних словників, зауважуючи, що *«результати асоціативних експериментів дозволяють не тільки усвідомити механізми глибинних процесів інформаційної обробки, а й визначити адекватні шляхи конструювання контекстів, через які здійснюється доволі вагомий вплив на поведінку національної аудиторії, а отже, відбувається формування певних констант у площинах раціональної та аксіосистемної свідомості»*⁶⁴². Погодимося, що в зазначеному аспекті перспективним є рекламне мовлення як *сугестивно маркований дискурс*. Т. Ковалевська описує *асоціативний експеримент*, який дослідниця провела в студентській аудиторії з метою укладання «Асоціативного словничка української рекламної лексики». Унаслідок упровадження цього експерименту отримано 3000–3500 реакцій. Обробляючи його результати, учена робить такі *висновки*: **(1)** більшість реакцій синтагматичні; рекламні стимули розгортаються переважно лінійно; *«парадигматичні свідчать про гіпотетичні потенції семантичних кореляцій між асоціатом і стимулом, що припускає можливість текстових реконструкцій останніх»*⁶⁴³; **(2)** залучення методик нейрокодування для декодування результатів *«виявляє актуальність їхньої репрезентативної маркованості в синестизованих варіаціях, що зумовлює доцільність подібних акцентуацій у загальній площині»*⁶⁴⁴ рекламного мовлення; **(3)** *«частини мовна ідентифікація асоціатів співвідносна з граматичною природою*

⁶⁴⁰ Див.: Ковалевська Т. Ю. (2000б). Практична лексикографія паравербальних комплексів. *Ономастика і апелятиви*. Дніпропетровськ. Вип. 9. С. 75–83.

⁶⁴¹ Див.: Ковалевська Т. Ю. (2002б). Моделювання емпатії : лексикографічний аспект. *Зап. з загаль. лінгвістики* : зб. наук. пр. Одеса. Вип. 4. С. 17–22.

⁶⁴² Там само. С. 19.

⁶⁴³ Там само. С. 20.

⁶⁴⁴ Там само. С. 20.

слів-стимулів і найчастіше реалізується таким чином: іменникові стимули зумовлюють появу асоціацій, скерованих на об'єктні апеляції та атрибутивні визначення. У разі ж ціннісної конотованості пропонованого поняття переважає негативний характер асоціювання, що дозволяє наголосити на певних негативістських тенденціях в аксіосистемній структурі аудиторії <...>; прикметникова парадигма зумовлює субстантивні асоціації, пов'язані з актуалізацією як усталених, запрограмованих дією реклами кліше, так і з експлікацією індивідуальних уподобань; дієслівні стимули <...> найчастіше характеризуються об'єктивною семантикою різноманітних асоціатів сенсової скерованості; асоціати, зумовлені прислівниковими стимулами, зосереджуються у площині процесуальної парадигми. <...> підтверджується теза про залежність асоціативних реакцій від граматичної природи слова-стимула...»⁶⁴⁵; **(4)** «...статистичні показники асоціативних реакцій свідчать про рівень стереотипності сприйняття зазначених елементів»⁶⁴⁶ рекламного мовлення; **(5)** стимули з низьким рівнем стереотипності — наслідок реакцій на соціальну рекламу; реклама ж побутова дає інший результат: демонструє активнішу реакцію опитуваних; **(6)** більшість асоціатів — це апелятивна лексика, однак, як слушно вважає дослідниця, ціннішими є онімні асоціати, що вказують на ментальні пріоритети глибинних конструктів національної свідомості та суб'єктивний характер ціннісних орієнтирів. Проблематику асоціативної лінгвістики Т. Ковалевська розробляє у співавторстві зі своїми послідовниками чи спонукає їх до такої діяльності, що відображено в працях А. Романченко й Н. Хрустік⁶⁴⁷, І. Локоти⁶⁴⁸,

⁶⁴⁵ Там само. С. 20–21.

⁶⁴⁶ Там само. С. 21.

⁶⁴⁷ Див.: Хрустік Н. М., Романченко А. П. (2014). Асоціативність як засіб творення неофіційних назв автомобілів. *Зап. з україн. мовознав.* Вип. 21. С. 40–46. Одеса : ОРІДУ НАДУ.

⁶⁴⁸ Див.: Локота І. М. (2020а). Особливості асоціювання хворих на параноїдну шизофренію. *Зап. з україн. мовознав.*: зб. наук. пр. Вип. 27. Одеса : ПолиПринт. С. 259–266; Локота І. М. (2020б). Особливості мовлення хворих при параноїдній шизофренії: асоціативний аспект. *Одеська лінгвістична школа : кола реконструкцій : колект. моногр. / за ред. Т. Ю. Ковалевської.* Одеса : ПолиПринт. С. 449–455.

Ю. Швець⁶⁴⁹ та ін. Привертає увагу експериментальна робота М. Дружинець, яку названа вчена здійснює з актуалізацією звуків української мови⁶⁵⁰.

На основі теоретичних напрацювань й активного дослідження особливостей практики створення асоціативних словників Т. Ковалевська зі співавторами уклала «Асоціативний словник української рекламної лексики» (2001⁶⁵¹), а також «Короткий асоціативний словник рекламних слоганів» (2011⁶⁵²), основою якого є результати експериментального дослідження: було визначено систему стимулів, виявлених у процесі проведення вільного асоціативного експерименту. Оцінювання експерименту відбулося за допомогою семантичного диференціала Чарльза Осгуда. Слогани розглядалися як завершені текстові конструкти. Названі словники цілком новаторські. Вони гідно поповнюють систему українських асоціативних лексиконів, про що докладно йтиметься в четвертому розділі цієї праці.

Психолінгвістична школа Т. Ковалевської формувалася постуово з 2002 року. Для розвитку української психолінгвістики важливими є дисертаційні дослідження на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук зі спец. 10.02.01 — українська мова чи наукового ступеня доктора філософії в галузі знань — гуманітарні науки зі спец. 035 — філологія, що виконані під керівництвом Т. Ковалевської переважно у фокусі теорії **(1) сугестивної лінгвістики й лінгвістики реклами** — «Мовні сугестогени в текстах політичної реклами» авторства Юлії Станкевич (2011); «Лексико-семантичні домінанти сугестивного дискурсу реклами» Олеси Олексюк (2012); «Впливова динаміка лінгвосеміотичних кодів у рекламному дискурсі» Олени Щербак (2018); «Впливові елемен-

⁶⁴⁹ Див.: Швець Ю. В., Ковалевська Т. Ю. (2023) Асоціативний фон класичних густативів. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. пр. Вип. 30. С. 254–272. Одеса : Видавець С. Л. Назарчук.

⁶⁵⁰ Див., напр.: Дружинець М. Л. (2012). Психофоновосемантика та кольорові асоціації дзвінків звуків української мови. *Вісн. науки Придністров'я*. Тирасполь. С. 33–39.

⁶⁵¹ Ковалевська Т. Ю., Сологуб Г. Д., Савченко О. В. (2001). Асоціативний словник української рекламної лексики. Одеса : Астропринт. 116 с.

⁶⁵² Кутуза Н. В., Ковалевська Т. Ю. (2011). Короткий асоціативний словник рекламних слоганів. Одеса : Астропринт. 80 с.

ти соціальної реклами: лексико-семантичний аспект» *Марини Славінської* (2019). Розширюється діапазон типів дискурсу для дослідження особливостей вияву в них сугестії: **(2) сугестивної лінгвістики і фразеології** — дослідження *Ірини Лакомської* «Семантика і структура фразеологізмів у газетних заголовках: впливовий аспект» (2018); **(3) сугестивної лінгвістики і прагмалінгвістики** — праця *Любові Завальської* «Комунікативні стратегії і тактики в політичному інтерактиві: лінгвопрагматичний аспект» (2017), а також *Марії Столяр* «Молодіжний сленг у постмодерній прозі: прагмалінгвістичний аспект» (2018); **(4) мовної особистості та лінгвоїміджелогії** — робота «Іміджеві домінанти ведучого в теледискурсі (на матеріалі розважальних програм)», що виконана *Анастасією Кісельовою* (2011); **(5) теолінгвістики у фокусі теорії лінгвоментальності** — дисертація *Оксани Петренко* «Вербалізація сакральності в українських колядках» (2011); **(6) лінгвоментальні особливості вербалізації невербаліки** — наукова студія *Юлії Швець* «Густаторний код української лінгвоментальності: лінгвокультурологічний і психологічний аспекти (на матеріалі художньої літератури 18–21 ст.)» (2025); **(7) патогенне мовомислення хворих на шизофренію** — дослідження *Ігоря Локоти* «Особливості мовлення при порушенні вищих психічних функцій: психолінгвістичний аспект» (2024).

Дисертаційні роботи щодо підготовки докт. філол. наук зі спец. 10.02.01. — українська мова також презентують поступ української психолінгвістики, актуалізуючи напрями, які розроблює Т. Ковалевська, насамперед це: **(1) проблема лінгвоментальної своєрідності українців** (*Ольга Яковлева* — «Символьна мова українського обрядового дискурсу в системі національної лінгвоментальності» /2015/); **(2) дескрипція комунікативної сугестії рекламного дискурсу** (*Наталія Кутуза* — «Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі: психолінгвістичний аспект»/2018/); **(3) презентація психо- та соціофонетичних аспектів усного мовлення українців** (*Марія Дружинець* — «Українське усне мовлення: психо- та соціофонетичний аспекти» /2019/); **(4) теорія мовної особистості науковця** (*Алла Романченко* — «Елітарна мовна особистість у просторі наукового дискурсу: комунікативні аспекти» /2019/); **(5) презентація нейролінгвосемі-**

отичних моделей дискурсу: Олена Гогоренко (дівоче прізвище — Щербак) (публіцистичний кінодискурс /2024/) і Ганна Труба (освітнянський мережевий дискурс /2025/).

Послідовники Т. Ковалевської формують власні наукові школи, зокрема А. Романченко (проблематика лінгвоперсонології та дискурслінгвістики у фокусі психолінгвістики) підготувала канд. філол. наук зі спец. 10.02.01 — українська мова: це Катерина Сметанська («Вербально-семантичний та лінгвокогнітивний рівні мовної особистості Лесі Українки /на матеріалі епістолярної спадщини/» /2017/) і Марія Кулібаба («Прагмалінгвістична специфіка українського метеодискурсу» /2021/⁶⁵³).

Наукова школа Т. Ковалевської продовжує зростати й розвивати започатковані лідером напрями з орієнтацією на міждисциплінарність, поєднання сумісних лінгвістичних парадигм, як-от: **(1) сугестивна юрлінгвістика** (Г. Слишинська⁶⁵⁴); **(2) сугестивна теолінгвістика** (А. Серебрич⁶⁵⁵); **(3) сугестивна політична лінгвістика** (Л. Завальська⁶⁵⁶); **(4) сугестивна лінгвографія (психографологія)** (О. Щербак⁶⁵⁷) та ін.

⁶⁵³ Див.: Кулібаба М. О. (2021). Прагмалінгвістична специфіка українського метеодискурсу : дис. ... докт. філол. наук за спец. 035 «Філологія». Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Одеса. 246 с.; Кулібаба М. О. (2020). Порада як сугестивний складник українського метеодискурсу. *World Science*. Warsawa. Вип. 2 (54). С. 39–44.

⁶⁵⁴ Див.: Слишинська Г. М. (2014). Впливові аспекти ключових слів у судових промовах адвокатів. *Мова і право : матер. наук. семін. ДДУ вnutрішніх справ*. Дніпропетровськ : Аверта. С. 47–48; Слишинська Г. М. (2018). Синтаксичний повтор як засіб сугестивного впливу (на матеріалі адвокатських промов). *Зап з україн. мовозн.* Вип. 25. С. 219–227. Одеса : ПолиПринт.

⁶⁵⁵ Див.: Серебрич А. В. (2017). Ключові слова як лексико-семантичні сугестогени українськомовних проповідей. *Зап. з україн. мовознав.* Вип. 24. Т. 2. С. 216–225. Одеса : ПолиПринт.

⁶⁵⁶ Див.: Завальська Л. В. (2014). Комунікативні стратегії агресивної мовної поведінки українських політиків. *Вісн. Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова*. Сер. : Філол. : зб. наук. пр. Одеса : ОНУ. Т. 19. Вип. 4 (10). С. 121–127.

⁶⁵⁷ Див.: Щербак О. В. (2020). Супраграфеміка в телерекламі та кіноа-нонсах: лінгвосеміотичний та сугестивний підходи. *Прикладна лінгвістика 2020: проблеми і рішення: матер. 16-ої Всеукраїн. наук.-метод. конф. молод. наук*. Миколаїв : НУК. С. 181–186.

Послідовники Т. Ковалевської **використовують не лише методологію і методіку**, вироблену керівником, **але й розроблену метамову**: у межах напрацювань цієї школи активізовано терміни, дефініції яких доповнено та вдосконалено: *архітектоніка впливу, асоціат / онімний асоціат, асоціативний простір, емпатичний конструкт, комунікативна гармонійність, комунікативна емпатія, лінгвоментальна метапрограма, маніпулятивний дискурс, невербальні імплікації впливу, нейроетичний дискурс, нейромаркетинг, оптимізація сугестивного ефекту, паравербальний комплекс, патопсихолінгвістика, психографологія, сугестивна адекватність, сугестивний медійний дискурс, сугестивний текст, сугестивний ефект повідомлення, сугестоген / рекламний сугестоген, сугестогенні інновації, психофоносемантика* та ін.

Представниця Одеського психолінгвістичного осередку *Марина Славінська* працює головно у сфері лінгвістики реклами та сугестивної лінгвістики⁶⁵⁸; *Ірина Лакомська* зосереджена на вивченні сугестивної функції фразеологізмів⁶⁵⁹, а *Марина Мирошниченко (Кічук)* спроектує свою дослідницьку увагу на психолінгвістичні аспекти морфології⁶⁶⁰, зокрема й на рецепцію вияву української ментальності в морфологічних категоріях⁶⁶¹. Наукові інтереси *Ганни Сенік* стосуються психолінгвістичної ономастики⁶⁶².

⁶⁵⁸ Див.: Славінська М. С. (2015). Впливові семантичні маркери соціальної та політичної реклами. *Мова* : наук.-теорет. часопис з мовозн. № 23. С. 15–20.

⁶⁵⁹ Див.: Лакомська І. В. (2013). Сугестивна функція фразеологізмів у пресі (на прикладі газетних заголовків). *Зап. з україн. мовозн.* Вип. 20. Одеса : «Астропринт». С. 82–90.

⁶⁶⁰ Див.: Мирошниченко М. І. (2007). Мовне та психологічне в семантичних пресупозиціях українських іменників (на матеріалі назв діячів). *Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця* : матер. VIII Міжнар. наук.-практ. конф., 22–23 бер. 2007 р. Київ : НАУ. С. 12–13.

⁶⁶¹ Див.: Мирошниченко М. І. (2009). Семантичні класи українських іменників-назв діячів як вияв еволюції українського менталітету. Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри : зб. наук. пр. II Міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 квіт. 2009 р. Одеса : ВМВ. С. 177–181.

⁶⁶² Сенік Г. В. (2015). Психолінгвістичні аспекти семантики прізвицьк. *Одеська лінгвістична школа: Інтеграція підходів.* Одеса : ПолиПринт. С. 31–37.

До представників наукової школи Т. Ковалевської вналежнюємо й докт. філол. наук, професора *Мирославу Мамич* (нині професора Міжнародного гуманітарного університету, м. Одеса), яка також розглядає окремі питання психолінгвістики, насамперед щодо особливостей дитячого мовлення⁶⁶³ та асоціативної лінгвістики⁶⁶⁴.

У кола одеських психолінгвістів входить *Наталія Кондратенко*, увага якої зосереджена на проблематиці *політичної лінгвістики*, водночас учена розглядає і низку психолінгвістичних проблем, зокрема щодо характеристики *засобів мовленнєвого впливу*⁶⁶⁵, *моделювання маніпулятивних технологій*⁶⁶⁶, *трансформації мовної свідомості в період російсько-української війни*⁶⁶⁷.

До Одеського психолінгвістичного осередку належить і знаний український учений професор *Олена Карпенко*, напрацювання якої насамперед спроектовані на *проблематику когнітивної ономастики*⁶⁶⁸. Зокрема, дослідження здійснюється із залученням методів НЛП: *студійовано онімні психоментальні комплекси*⁶⁶⁹,

⁶⁶³ Мамич М. В. (2019). Вульгаризація мови дитячого мультиплікаційного тексту як психолінгвістична проблема. *Психолінгвістика*. № 26 (2). С. 260–277.

⁶⁶⁴ Мамич М. В., Шевченко-Бітенська О. В. (2021). Семантична структура терміна «дитина» в законодавчих текстах і професійна компетентність студентів-правників: асоціативно-семантичний аспект. *Section Studia z filologii slowianskiej*. Вип. 56 (2021). С. 24–30.

⁶⁶⁵ Кондратенко Н. В. (2007а). Засоби мовленнєвого впливу в політичному дискурсі (на матеріалі передвиборчих кампаній 2004–2007 років). *Діалог: Медіа-студії*: зб. наук. пр. Одеса: ОРІДУ НАДУ. Вип. 6. С. 234–244.

⁶⁶⁶ Кондратенко Н. В. (2007б). Політичні листівки в маніпулятивних технологіях: мовний вплив на реципієнтів. *Діалог: Медіа-студії*: зб. наук. пр. Одеса: ОРІДУ НАДУ. Вип. 5. С. 18–24.

⁶⁶⁷ Кондратенко Н. В. (2023). Трансформація стереотипів у лінгвосвідомості українців під час російсько-української війни (на матеріалі лексеми «Німеччина»). *Studia Ukrainica Posnaniensia*. Vol. XI/2: 2023. Р. 41–55. URL: <https://doi.org/0.14746/sup.2023.11.2.03>. (Дата звернення: 23.08.2025).

⁶⁶⁸ Див.: Карпенко О. Ю. (2006б). Проблематика когнітивної ономастики: моногр. Одеса: Астропринт. 326 с.

⁶⁶⁹ Див.: Карпенко О. Ю. (2013). Використання методів НЛП в ономастичних дослідженнях. *Вісн. Одес. нац. унту*. Сер. Філол. Одеса: Одес. нац. ун-т. С. 59–68.

*схарактеризовано ментальну організацію власних назв*⁶⁷⁰. Когнітивну ономастику у викладі О. Карпенко потрактовують як початок нового етапу розвитку вітчизняної ономастики, а сам напрям уважають абсолютно новаторським. *До основних постулатів концепції О. Карпенко вналежнюємо* такі: (1) оніми зафіксовані в ментальному лексиконі; (2) існують своєрідні форми концептуалізації власних назв; (3) форми та функції онімних концептів зафіксовані в мовомисленні лінгвоперсон; (4) способи організації онімних концептів ефективно презентувати у вигляді фреймів; (5) розмежування онімних фреймів відбувається відповідно до типів їхніх денотатів; (6) виокремлено (а) індивідуальні та (б) загальномовні онімні фрейми; (7) схарактеризовано концентричність індивідуальних онімних фреймів й етноцентричність і радіальність загальномовних; (8) виразно виявляється асоціативний характер семантичного наповнення онімних концептів; (9) асоціативна ідентифікація концептів має свої вектори дії; (10) вибудовуються відповідна методика й методи когнітивної ономастики.

Отже, *дослідниця сформулювала методологійні засади когнітивної ономастики*, указавши на статус онімних одиниць у зазначеній парадигмі, наголошуючи, що оніми презентують вербальну, енциклопедичну й невербальну інформацію, закріплену в ментальному лексиконі, та зазначаючи, що власні назви ментального лексикону — це концептуальні утворення, яких у кожному ментальному лексиконі значно більше, аніж про це свідчить їх реалізація в мовленні; їх онтологія виразно виявляється у фреймових структурах; *оніми існують у формі відповідних асоціативних полів*, що безпосередньо пов'язані з довкіллям і базуються на основних типах зв'язку — гіперо-гіпонімічному, синонімічному, означальному, причинно-наслідковому й оказіональному («загадковому»).

Окремі праці цієї дослідниці *присвячені становленню асоціативної ономастики*, оскільки низка її досліджень базу-

⁶⁷⁰ Карпенко О. Ю. (2004). Ментальна організація власних назв. *Мовознавство*. № 4. С. 25–34; Карпенко О. Ю. (2005б). Об'єктивне й суб'єктивне в ментальному бутті онімів. *Ономастики і апелятиви*. Вип. 24. С. 26–32.

ється на *асоціативних експериментах*⁶⁷¹ з виробленням *концепції асоціативного словника власних назв*⁶⁷². Крім того, *укладено й обернений словник реакцій-онімів*. Такий словник демонструє новаторську концепцію його укладачки, про що йтиметься в четвертому розділі цієї монографії.

О. Карпенко започаткувала *власну наукову школу когнітивної ономастики*, що презентовано насамперед дисертаціями на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук зі спец. 10.02.15 (загальне мовознавство) — «Когнітивна природа власних назв на позначення часу» (*Валерія Неклесова*, 2010) та зі спец.10.02.04 (германські мови) — «Англomовні хрематоніми як лінгвокогнітивні феномени картини світу» (*Ганна Ткаченко*, 2012). Зі своїми послідовниками наставниця проводить роботу над розробленням *асоціативних словників*. Серед учнів О. Карпенко й *Карина Долбіна*, яка під керівництвом названої вченої підготувала дисертацію на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук зі спец. 10.02.15 (загальне мовознавство) на тему «Когнітивні аспекти функціонування зоонімних пропріальних одиниць» (2014), та ін.

Напрацювання докт. філол. наук *Анастасії Кеніз (Ковалевської-Славоової)* торкаються широкої психолінгвістичної проблематики: **(1)** презентовано метамодель лінгвістичної сугестивності політичних рекламних слоганів, виокремлено їхні типи, способи оптимізації, запропоновано методику їх вивчення в парадигмі спіндокторінгу⁶⁷³; **(2)** удосконалено теорію патогенно-

⁶⁷¹ Див.: Карпенко О. Ю. (2005а). Асоціативне визначення семантичного наповнення онімичних концептів. *Горлівка ; Донецьк*. 17 с.; Карпенко О. Ю. (2007). Визначення наявності оніма у ментальному лексиконі. *Наук. зап. Тернопіл. нац. пед. ун-ту*. Сер. : Мовознавство. Т. 1 (16). С. 81–90.

⁶⁷² Див.: Карпенко О. Ю. (2006а). Асоціативний словник — шлях до сутності власної назви. *Logos onomastike*. № 1. С. 8–21.

⁶⁷³ Див.: Ковалевська А. В. (2014). Метамодель лінгвістичної сугестивності політичних рекламних слоганів. *Одес. лінгвіст. вісн.*: спец. вип., присв. 200-річчю від дня народж. Т. Г. Шевченка. Вип. 3. Одеса : ВД Гельветика. С. 99–109; Ковалевська А. В. (2020а). Аналіз політичного дискурсу: парадигма спіндокторінгу. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. Київ. Вип. XLI (41). С. 42–61.

го⁶⁷⁴ та сугестивного текстів (дискурсу)⁶⁷⁵, а також **(3)** поглиблено опис актуальних психолінгвістичних методик і дослідницьких стратегій⁶⁷⁶. Ця вчена доводить, зокрема, що «*саме сугестивність і патогенність*» належать до «*визначальних, ключових характеристик <...> сучасного суспільства і продукованого ним дискурсу, вони поширюються й на всі його види і типи*»⁶⁷⁷. **Феномен сугестивності**, як доводить А. Ковалевська, у **політичному дискурсі розглядається як комплексний гешильт тексту**, що виразно презентує емоції, вербалізує специфіку сприйняття зовнішніх і внутрішніх обставин довкілля. Політичний дискурс містить орієнтацію на утримання влади, що зазвичай здійснюється через настанови політичного суб'єкта, яким може бути і окремих політик, і певна політична сила, і відповідна влада з урахуванням політичних об'єктів, зокрема певної аудиторії, електорату чи виборця. Із метою оптимізації дослідження феномену сугестивності, що виявляється саме в політичному дискурсі, А. Ковалевська **пропонує актуалізувати методикау нейролінгві-**

⁶⁷⁴ Див.: Ковалевська А. В. (2020б). Нейтралізація патогенних дискурсів: стратегія спростування. *Наук. зап. ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського*. Сер.: Філол. (мовозн.). Вип. 31. С. 132–141; Ковалевська А. (2018). Патогенні тексти в інформаційних війнах: ідентифікація та нейтралізація. *Мова та історія*: зб. нах. пр.: спец. вип. на пошану докт. філол. наук, проф. Н. В. Слухай. Київ. Вип. 427. С. 62–76; Ковалевська А. В. (2019). Алгоритм нейтралізації патогенності у фейкових текстах інформаційних воєн : матер. І міжвуз. наук.-прак. конф. «Сучасна філологія: теорія та практика». Київ : Нац. Акад. СБУ. С. 116–122; Ковалевська-Славова А. В. (2023). Стратегії нейтралізації патогенних мегадискурсів: тролінг. *Одеська лінгвістична школа: виміри сьогодення* : колект. моногр. / за заг. ред. Т. Ю. Ковалевської. Одеса : Видавець С. Л. Назарчук. С. 153–163.

⁶⁷⁵ Див.: Ковалевська А. В. (2014). Метамоделі лінгвістичної сугестивності політичних рекламних слоганів. *Одес. лінгвіст. вісн.* : спец. вип., присв. 200-річчю від дня народж. Т. Г. Шевченка. Вип. 3. Одеса : ВД Гельветика. С. 99–109.

⁶⁷⁶ Див.: Kovalevska A. (2020). Language Milton-model Analysis in Political Discourse. *Філологічні трактати*. Том 12. № 2. Суми : Сум. держ. ун-т, Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. С. 29–36.

⁶⁷⁷ Ковалевська А. В. (2020б). Нейтралізація патогенних дискурсів: стратегія спростування. *Наук. зап. ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського*. Сер.: Філол. (мовозн.). Вип. 31. С. 161.

стичного програмування. Нейролінгвістичне програмування, услід за Т. Ковалевською, учена кваліфікує як новітню науку, що спроектована на оптимізацію комунікації через вивчення **(а)** особливостей перцепції, **(б)** обробки та породження інформації та **(в)** її перетворень за таким вектором дії: *глибинні мисленнєві структури — структури поверхнєві мовленнєві*. Названа мовознавиця показує, як спіндокторинг, що скерований на певне коригування негативного гештальтного «образу події», може змінюватися. **Спіндокторинг потрактовано як практику, що використовується для впливу на громадську думку шляхом презентації подій у вигідному світлі, образі.** Спіндокторинг впливає на те, як сприймаються події в ЗМІ, створюючи позитивне їх сприйняття, іноді приховуючи або пом'якшуючи негативні аспекти. Учена показує, як **для перетворення негативного образу в позитивний необхідно залучати відповідні мовленнєві техніки впливу.** Для аналізу обрано політичні промови знаних політичних діячів України, США, Франції, Іспанії, Італії, Канади та Німеччини. Продемонстровано **базові техніки корекції політичного дискурсу, що використовуються в межах спіндокторингу.** До них дослідниця залучає: **(1)** «запізнення» посилю негативної інформації, **(2)** викривлене (дещо сфальсифіковане) інформування, **(3)** зміна фокусу викладу інформації, **(4)** прийом «вкраплення» презентантів природності в штучні ситуації та **(5)** залучення «техніки контрольованого витоку інформації», а також **(6)** «підготовку очікування подій» та розроблений у парадигмі НЛП мета- й Мілтон-модельний аналіз тексту для виокремлення лінгвістичних впливових патернів, серед яких: **(1)** маркери процесів метамоделі мови та **(2)** вияв простих, складних і непрямих індукцій. Такий аналіз дає можливість виділити, більш уявляти чинники реалізації мовної сугестивності в межах політичного дискурсу⁶⁷⁸. Важливою для сучасної психолінгвістики є дисертація цієї вченої на здобуття ступеня доктора філологічних наук «Політичний патогенний мегадискурс: алгоритм нейтралізації» (2021), що містить презентовані вище ідеї та характеризує

⁶⁷⁸ Див.: Ковалевська А. В. (2020а). Аналіз політичного дискурсу: парадигма спіндокторингу. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. Київ. Вип. XLI (41). С. 42–61.

перспективу розроблення алгоритмів нейтралізації патогенності політичного дискурсу в широкій площині його виміру.

До Одеського наукового осередку вналежнюємо і професора *Світлану Форманову*, яка **працює над осмисленням інвективів української мови** (монографія «Інвективи української мови» /2012/), що здійснює в проєкції на різні види дискурсу, насамперед конфліктного, та форми й жанри мовлення (коментар у соціальних мережах; художній дискурс та ін.). Продовжує С. Форманова і традицію Одеського наукового осередку щодо **проведення асоціативних експериментів** та досліджує **сугестивність інвективів** й **«інвективні власні назви»**. Зазначена науковиця розробляє проблематику **лінгвоконфліктології**, **систематизує лінгвоагресиви** та ін.

До старшого покоління одеських психолінгвістів уналежнюємо професора *Наталію Бардіну*, яка також досліджує **проблематику психолінгвістичної ономастики** й **пропонує новаторську методику вивчення антропонімів**, що здійснює з урахуванням (1) психофонетичних і (2) семіотичних характеристик імені, (3) показників його частотності в суспільному мовленні, (4) мотивів ономатета, тобто того, хто дає імена (ім'ядавця), (5) ставлення особистості до свого імені, а також оцінювання цього імені іншими⁶⁷⁹. Актуалізовано таку гіпотезу: «...ім'я, якщо його підбирали батьки, а не брат чи сестра, повинне нести закодовану інформацію про те, чого вони бажають дитині. Цю інформацію закодовано в кожному імені, однак пересічні носії мови цього не відчують, якщо ім'я не є прозорим, тобто таким, що своєю формою вже вказує на почуття батьків (наприклад, Надія, Богдан, Віра)»⁶⁸⁰. **Запропоновано комплексну методику доведення зазначеної гіпотези**. Як наголошує вказана вчена, «кожна із цих методик давно відома, однак у комплексі, у системі вони дають змогу охопити всі психолінгвістичні аспекти імені»⁶⁸¹.

У монографії «Мовна гармонізація свідомості» (в оригіналі рос. «Языковая гармонизация сознания» /1997/) Н. Бардіна

⁶⁷⁹ Див.: Бардіна Н. В. (2016). Англійські антропоніми в психолінгвістичному епістемологічному просторі. *Одес. лінгвіст. вісн.* Вип. 7. С. 13–18.

⁶⁸⁰ Там само. С. 15.

⁶⁸¹ Там само. С. 16.

залучає новаторську, особливо на кінець ХХ ст., теорію психоакцентуації і пропонує нову модель дослідження мови — багатоаспектну систему впорядкування дифузної свідомості для досягнення гармонії особистості зі світом. Дослідниця **актуалізує експериментальні дані**: характеризує магнітофонні записи живого мовлення, виявляє закономірності ментальності лінгвоперсон, ураховуючи, зокрема, особистісні акцентуації їхньої мовної свідомості. Приваблює **ідея** цієї науковиці **щодо особистісної акцентуації логосвідомості українців**. На думку цієї вченої, можна виокремити дві акцентуації їхньої лінгвоментальності. *Перший тип акцентуації* має переваги в соціалізації свого егоцентризму (ідеться про українців, які проживають у горах, серед лісів, тобто переважно на західних територіях України /ця територія тривалий час входила до складу Речі Посполитої чи Австро-Угорщини/). Як переконана названа вчена, інформанти цієї групи виявляють егоцентризм у психологічно комфортних умовах спілкування в розмовах зі знайомими (актуалізовано інтровертивний підтип), а в нестандартних комунікативних ситуаціях мовні особистості цього типу більш стримані, оскільки вони мають певні застереження, щоб не здаватися смішними й не викликати реакцію глузування. Саме тому ці лінгвоперсони яскраво не виявляють свого «Я». *Другий тип акцентуації* демонструє активний індивідуалізм, що є більш виразним: зазначене характерне, як переконана мовознавиця, для українців, які проживають у степових широтах сходу й півдня України: вони відстоювали свою волю в силовому полі російської імперії.

Крім того, Н. Бардіна відома як авторка монографії «Антична матриця нашої душі» (в оригіналі рос. «Античная матрица нашей души» /2009/), що присвячена проблемам самоідентифікації особистості та виявленню ментальних особливостей становлення лінгвоперсони.

Н. Бардіна є знаним спеціалістом із психолінгвістичної експертизи; вона розробляє **напрямок психолінгвістичної криміналістики**, актуалізуючи фоноскопійні дослідження — визначення статі, віку, освіти, емоційного стану й інших характеристик особи за голосом та мовленням, що важливо для викриття злочинців. Учена продемонструвала, що **фоноскопія** є важливим ін-

струментом у криміналістиці, який допомагає слідчим органам у розслідуванні злочинів⁶⁸².

Наголосімо, що заслугою одеських учених є започаткована Т. Ковалевською серія випусків колективної монографії, що презентує досягнення одеських мовознавців, зокрема й у галузі психолінгвістики, порівн.: «Одеська лінгвістична школа: координати сучасних пошуків» (2014), «Одеська лінгвістична школа: інтеграція підходів» (2015, 2016), «Одеська лінгвістична школа: у просторах інтерпретацій» (2017), «Одеська лінгвістична школа: модерні парадигми» (2018), «Одеська лінгвістична школа: класичне і новітнє» (2019), «Одеська лінгвістична школа: кола реконструкцій» (2020), «Одеська лінгвістична школа: траєкторії досліджень» (2021), «Одеська лінгвістична школа: координати сучасних пошуків» (2022), «Одеська лінгвістична школа: виміри сьогодення» (2023), «Одеська лінгвістична школа: пріоритетні напрями» (2024).

* * *

Сучасний Одеський психолінгвістичний осередок, ядро якого складає наукова школа професора Тетяни Ковалевської, уналежноємо до найпотужніших в Україні. Т. Ковалевська насамперед зосереджена на розбудові таких напрямів, як **(1)** сугестивна лінгвістика та лінгвістика НЛП, **(2)** політична лінгвістика в парадигмі психолінгвістики, дискурс- та комунікативна лінгвістика у фокусі психолінгвістичної проблематики, насамперед з урахуванням способів вияву комунікативної емпатії; **(3)** теорія прагмалінгвістики в аспектах психолінгвістики; **(4)** асоціативна лінгвістика та лексикографія; **(5)** проблема патогенного мовомислення, а також **(6)** психолінгвістична термінологія. Заслужують на увагу **(7)** концептуальні постулати теорії вербальної і невербальної сугестії з виокремленням маркерів впливу, досвід систематизації типів патогенних політичних дискурсів і впровадження алгоритмів протидії негативному впливу. Крім того, продемонстровано, що *комунікативна сугестія* залежить від комплексу чинни-

⁶⁸² Див.: Бардіна Н. В. (2004). Лінгвістична фоноскопія як новий напрямок прикладної лінгвістики. *Укр. мовознав.: міжвідом. наук. зб.* Вип. 32–33. С. 22–26.

ків, серед яких, крім, власне, лінгвістичних, нейрофізіологічні, психоментальні та загальносеміотичні. Послідовно враховано екстралінгвальні чинники, насамперед ідеться про національну своєрідність мовомислення.

Напрацювання Т. Ковалевської базуються на авторській методології, методиці та метамові. Серед нових методологічних підходів комп'ютерні й дискурсивні моделі, Мілтон-модельна та нейролінгвістична предикатна ідентифікація, моделі розпізнавання фейкового дискурсу, а також традиційні психолінгвістичні експериментальні методики, зокрема асоціативний експеримент, актуалізовано семантичний диференціал Ч. Осгуда, опитування та анкетування, лінгвосеміотичний та семіотричний види аналізу, а також методи врахування логічних зв'язків та об'єктивно орієнтованого програмування.

У полі зору послідовників Т. Ковалевської *теорія лінгвоперсонології в поєднанні з проблематикою дискурсу- та сугестивної лінгвістики*, зокрема це дослідження різних видів *дискурсу реклами* (комерційної, політичної, соціальної, освітньої та ін.), *науковий, лінгвістичний, політичний, публіцистичний кінодискурс, педагогічний, зокрема освітянський мережевий, релігійний, метеорологічний та гіпнолітичний*.

Представники наукової школи Т. Ковалевської працюють над *виокремленням і кваліфікацією типів лінгвоперсон*: (1) елітарної; (2) національної української; (3) ученого-мовознавця; (4) освітянина. *Здійснюється типологія мовних особистостей у психолінгвістиці та патопсихолінгвістиці*.

Послідовники Т. Ковалевської продовжують розробляти напрями, окреслені керівником, поглиблюючи й розвиваючи проблематику *сугестивної фразеології; сленгову лексику розглядають як чинник іманентного впливу в дискурсі художнього постмодерну*, актуалізуючи питання *психофоносемантики*, а також *сугестії політичного дискурсу; експериментальної психолінгвістики; асоціативної ономастики та асоціативної лексикографії*.

Одеський психолінгвістичний осередок вирізняється тим, що, як бачимо, у його межах розвиваються нові психолінгвістичні напрями, залучаються нові зарубіжні теорії, що сприяє

доброму поступу науки, водночас удосконалюється дослідження традиційних парадигм з опертям на досягнення вітчизняної психолінгвістики, що забезпечує тяглість традиції.

Цей науковий осередок, крім досягнень керівника наукової школи професора Т. Ковалевської та її вихованців, презентує внесок окремих талановитих психолінгвістів, як-от: Н. Бардіної (*теорія психоакцентуації; психофоносемантика; психологічні аспекти юридичної лінгвістики; психологічна експертиза*), О. Карпенко (*когнітивні аспекти мовлення; психологія сприйняття різних типів онімів; асоціативна психолінгвістика та лексикографія*), А. Кениз (Ковалевської-Славової) (*проблематика сугестивної лінгвістики та теорії НЛП; політична лінгвістика в проєкції на лінгвістику патогенного тексту; спін-сугестологія і профайлінг*); С. Форманової (*теорія лінгвоконфліктології; сугестивна лінгвістика; комунікативна лінгвістика у фокусі психолінгвістики та теорія інвективів*).

3.5. Переяславський психолінгвістичний осередок.

Всеукраїнська асоціація психолінгвістів (ВАПЛ).

Спеціалізовані психолінгвістичні видання цього осередку

Психолінгвістичні дослідження в Переяславі беруть свій початок у другій половині ХХ століття, коли в педагогічному інституті (нині — Університет Григорія Сковороди в Переяславі) почали формуватися міждисциплінарні напрями з вивчення мовлення в його психологічних і лінгвістичних аспектах. На початковому етапі акцент робився на педагогічній психології та методиці викладання рідної мови, однак поступово, завдяки науковим контактам із провідними українськими та зарубіжними фахівцями, у цьому виші розпочалося *системне вивчення когнітивних і комунікативних механізмів дитячого мовлення*.

На рубежі 1990–2000-х років у Переяславі сформувалося консолідоване коло дослідників, чії роботи поєднують класичні концепції та сучасні підходи когнітивної науки. Визначальним етапом стало об'єднання зусиль щодо *психолінгвістичних досліджень мовленнєвої активності дитини*. Науково-органі-

заційна ініціатива в цьому плані належить кафедрі психології і педагогіки дошкільної освіти соціально-психологічного факультету. Продемонструємо значущість психолінгвістичного наукового осередку, що функціонує в Переяславі як одного з провідних центрів розвитку психолінгвістичних досліджень в Україні та фрагментарно окреслимо внесок ключових персоналій цього осередку, які сприяли його становленню і розвитку.

Психолінгвістичний підхід дає змогу не лише всебічно вивчити мовленнєвий розвиток дошкільнят, але й слугує міцним підґрунтям для формування високопрофесійних і чутливих до потреб дитини майбутніх вихователів, що, зрозуміло, забезпечує розвиток ефективних освітніх стратегій, адаптованих до сучасних викликів.

Безперечним лідером цього наукового осередку є доктор псих. наук, професор, академік Національної академії вищої освіти України, член міжнародної асоціації прикладної психолінгвістики — International Society of Applied Psycholinguistics (ISAPL), авторка понад 250 праць *Лариса Калмикова*. Наукові інтереси цієї дослідниці охоплюють широкий спектр проблем: **(1)** психолінгвістика розвитку, **(2)** рефлексивна психолінгвістика, **(3)** психологія і психолінгвістика в системі вищої освіти, **(4)** мовленнєве спілкування і комунікація, **(5)** психолінгводидактика. Особливе місце в її науковому доробку посідають *психолінгводидактичні студії*, присвячені *вивченню дитячого мовлення*. Зокрема, у монографії «Психологія формування мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку» (2008)⁶⁸³ досліджуються умови формування мовленнєвої діяльності з увагою до питання мотивації дитини до спілкування в контексті розвитку соціальних і комунікативних навичок. Предметом аналізу дисертації стали *психолінгвістичні закономірності та механізми мовленнєво-діяльнісного онтогенезу в дошкільному віці під час навчання в дошкільному навчальному закладі*. Л. Калмикова відзначала, що під час формулювання завдань дошкільної мовної освіти часто залишається поза увагою саме психолінгвістичний вимір

⁶⁸³ Калмиков Г. В. (2019). Психологія формування професійно-мовленнєвої діяльності майбутніх психологів : моногр. Київ : ВД «Слово». 316 с.

навчання мови та розвитку мовлення дітей (2011)⁶⁸⁴. Із 59-ти її статей за темою докторської дисертації в назвах 15-ох із них актуалізовано терміни *психолінгвістика*, *психолінгвістичний*, що свідчить про цілеспрямовану спробу названої авторки усунути зазначену наукову прогалину. Для ілюстрації наведемо лише кілька назв: «Про психологічний і психолінгвістичний аналіз усного мовлення дітей дошкільного віку» (2003), «Функціонально-сміслові типи мовлення як психолінгвістична й методична проблема» (2003), «Психолінгвістичні особливості оволодіння дітьми дошкільного віку синтагматичними і парадигматичними компонентами висловлення» (2005), «Психолінгвістична структура мовленнєвої діяльності дошкільників (2006). Закономірно, що і в подальших працях Л. Калмикова поглиблює зазначену проблематику, поєднуючи філософські та когнітивні засади аналізу мовлення, розширюючи емпіричні дослідження, удосконалюючи ключові поняття психолінгвістики, зокрема такі, як *мотивація*, *мовна здатність*, *внутрішнє мовлення*, *генеративність*, *цілеспрямованість* тощо⁶⁸⁵.

Звернення Л. Калмикової до психолінгводидактичних проблем мотивувало створення підручників та навчально-методичних матеріалів, покликаних забезпечити ефективне опанування мови з урахуванням психологічних механізмів мовленнєвої діяльності (2003)⁶⁸⁶. Ці видання інтегрують досягнення психолінгвістики й дидактики; презентують не лише авторське бачення закономірностей формування мовної особистості, але й відображають прагнення педагога забезпечити навчальний про-

⁶⁸⁴ Калмикова Л. О. (2011). Психологія розвитку мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку : автореф. дис. д-ра психол. наук : 19.00.07 — педагогічна та вікова психологія ; Київ : Інст психології ім. Г. С. Костюка. 42 с.

⁶⁸⁵ Див.: Калмикова Л. О. (2008). Психологія формування мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку : моногр. Київ : Фенікс. 497 с.; Калмикова Л. О. (2010). Розвиток мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку: діагностико-розвивальна програма : моногр. Переяслав-Хмельницький : ПП «СКД». 212 с. та ін.

⁶⁸⁶ Калмикова Л. О. (2003). Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ : НМЦВО. 320 с.

цес сучасними, науково обґрунтованими інструментами, здатними гармонізувати когнітивний, емоційно-мотиваційний і комунікативний складники мовленнєвого розвитку дошкільника.

Під науковим керівництвом Л. Калмикової Переяславський науковий осередок перетворився на платформу для розвитку психолінгвістичних досліджень не лише в Україні, але й на міжнародному рівні. Зокрема, з її ініціативи було *створено громадську організацію «Всеукраїнська асоціація психолінгвістів» (ВАПЛ)*⁶⁸⁷, підсумковими віхами діяльності якої є конференції, симпозиуми, семінари та інші важливі заходи. *У 2006 році при асоціації засновано психолінгвістичну наукову школу «Динаміка становлення проблематики психолінгвістики і лінгводидактики в контексті розвитку вітчизняної та світової науки»* — це «неформально-творча інтелектуальна співдружність і відкрита співпраця дослідників із різних галузей знань (психологів, філологів і лінгводидактів) у межах визначеного цією школою психолінгвістичного, прикладного для лінгводидактики напрямку, об'єднаних спільним баченням і розв'язанням проблем, пов'язаних із мовленнєво-мовним феноменом»⁶⁸⁸. Серед провідних наукових проблем цієї школи — психолінгвістична концепція дослідження мовлення в онтогенезі, розроблення психолінгводиagnostичних методик та ін.

Істотний поступ психолінгвістичного осередку в Переяславі пов'язаний із діяльністю учениці Л. Калмикової — доктора псих. наук, професора, академіка Національної академії наук вищої освіти України, члена Міжнародної асоціації прикладної психолінгвістики (ISAPL) (Бразилія), авторки понад 200 праць *Наталії Харченко*. У її дисертації на здобуття наукового ступеня докт. псих. наук *створено цілісну концепцію дослідження феномена аудіювання та його психолінгвістичного розвитку в дітей дошкільного віку* (2019)⁶⁸⁹. *Аудіативну діяльність* дітей дошкільно-

⁶⁸⁷ Див.: Всеукраїнська асоціація психолінгвістів. Діяльність. URL: <https://vap1.pp.ua/> (Дата звернення: 20.08.2024).

⁶⁸⁸ Калмикова Л. (2015). Психолінгвістика на службі у лінгводидактики: наукова школа нового інтегративного типу. *Рідна школа*. № 11–12. С. 21.

⁶⁸⁹ Харченко Н. В. (2019). Психологія розвитку аудіювання у дітей дошкільного віку : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 — педагогічна

го віку розглянуто як психолінгвістичний феномен. Схарактеризовано психолінгводидактичні принципи онтогенезу аудіативної діяльності в дітей дошкільного віку; розкрито суть категорій *психотехнологія* та *психотехніка*; розвиток аудіативної діяльності в дітей дошкільного віку; презентовано авторську програму «Аудіювання рідною (українською) мовою: діагностико-розвивальна програма»⁶⁹⁰. *Проблематика аудіювання і становлення комунікативних навичок у дошкільнят* презентована і в монографії цієї вченої (2018а)⁶⁹¹ та низці її статей⁶⁹².

Психолінгвістичні основи є невід'ємним складником підготовки майбутніх вихователів, оскільки забезпечують системне розуміння процесів мовленнєвого розвитку дітей і формування їхньої мовної особистості. Значення психолінгвістики виявляється і в теоретичній, і в практичній площині професійної підготовки, а ефективність навчального процесу значною мірою визначається опорою на праці провідних науковців у цій галузі. Одним із таких дослідників є докт. псих. наук, професор, член-коресп. Міжнародної АН педагогічної освіти (МАНПО), автор понад 100 публікацій *Георгій Калмиков. Предмет дослідження його докторської дисертації — психологічні та психолінгвістичні особливості, закономірності та механізми професійного мовленнєво-діяльсного онтогенезу майбутніх психологів* (2020а)⁶⁹³.

та вікова психологія / Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди. Переяслав-Хмельницький. 44 с.

⁶⁹⁰ Там само. С. 42.

⁶⁹¹ Див.: Харченко Н. В. (2018а). Розвиток аудіювання у дітей старшого дошкільного віку : моногр. Переяслав-Хмельницький : Домбровська Я. М. 502 с.

⁶⁹² Див.: Харченко Н. В. (2018б). Діагностика розвитку операцій вірогідного прогнозування у дітей старшого дошкільного віку в процесі аудіювання (психолінгвістичний контент). *Наук. вісн. Херсон. держ. університету*. Сер.: Психол. науки. Т. 3. № 2. С. 106–115; Харченко Н. В. (2016). Розвиток мовної особистості дошкільника в контексті аудіювання: авторський підхід. *Psycholinguistics*. Т. 19. № 1. С. 178–193; Харченко Н. В. (2017). Аудіювання як предмет дослідження психолінгвістики. *Psycholinguistics*. Т. 22. № 1. С. 226–245.

⁶⁹³ Калмиков Г. В. (2020а). Психологія розвитку професійно-мовленнєвої діяльності майбутніх психологів : дис. д-ра психол. наук: 19.00.07 — пе-

Порушена проблематика знайшла втілення і в монографії цього вченого (2019)⁶⁹⁴. Серед провідних напрямів наукових розвідок Г. Калмикова простежуємо аналіз мовленнєвих стратегій у психотерапевтичному та консультативному дискурсах (2021)⁶⁹⁵. Окрему увагу дослідник приділяє значенню *рефлексії* та *інтенціональності мовлення* для забезпечення ефективної комунікації в професійній діяльності психолога (2020б)⁶⁹⁶.

Докт. філол. наук, професор, авторка понад 90 праць *Марина Навальна*, хоч і є за основним фахом філологом та журналістом, проте в коло її наукових зацікавлень увійшли деякі проблеми психолінгвістики, зокрема *вербалізація психоемоційних станів*, що засвідчено у фахових статтях, одноосібних чи виконаних у співавторстві⁶⁹⁷. Окремі статті цієї вченої ввійшли до фахового журналу «Психолінгвістика», хоча за предметом і методами дослідження вони більше стосуються лінгвостилістики⁶⁹⁸.

Канд. пед. наук, доцент, член Міжнародної асоціації прикладної психолінгвістики (ISAPL), авторка понад 100 наукових публікацій *Інна Мисан* цікавиться *дошкільною лінгводидактикою, дитячою психологією та психолінгвістикою розвитку*. Однак найбільше уваги вчена приділила *фразеології як системоутворювальному чиннику щодо формування внутрішнього мовлення дитини*

дагогічна та вікова психологія. Переяслав : ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». 511 с.

⁶⁹⁴ Калмиков Г. В. (2019). Психологія формування професійно-мовленнєвої діяльності майбутніх психологів : моногр. Київ : ВД «Слово». 316 с.

⁶⁹⁵ Калмиков Г. В. (2021). Про співвідношення психотерапії, психологічного консультування і психолінгвістики: проблеми та дискусії. *Проблеми сучасної психології*. № 1 (20). С. 28–35.

⁶⁹⁶ Калмиков Г. (2020б). Як бакалаври психології здійснюють рефлексію над професійним мовленням: стан розвитку дискурсивної рефлексивності. *Psycholinguistics*. Т. 27. № 1. С. 139–163.

⁶⁹⁷ Див.: Навальна М. І. (2014). Лексичні конотації як експресивний засіб мовлення. *Психолінгвістика*. № 16. С. 127–135; Межов О. Г., Костусяк Н. М., Навальна М. І. (2024). Лексико-граматичні засоби експлікації психоемоційних станів у сучасних українських медіатекстах воєнного періоду. *Slavia Orientalis*. Т. LXXIII. № 2. С. 111–127.

⁶⁹⁸ Див.: Навальна М. (2017). Пейоративи в мові української періодики. *Психолінгвістика*. Вип. 22 (2). С. 85–97; Навальна М. І. (2009). Перифрази в мові сучасної української періодики. *Психолінгвістика*. Вип. 3. С. 138–144.

(2015)⁶⁹⁹; вивченню зв'язку між формуванням фразеологічної компетентності та становленням індивідуальної мовної свідомості дитини (2013)⁷⁰⁰. Чимало психолінгвістичних ідей І. Мисан реалізувала в колективних публікаціях, про які йтиметься далі.

Характер професійної освіти переяславських учених (більшість із них психологи), єдність психолінгвістичних проблем, спільні часові й просторові межі напрацювань сприяють тісному науковому співробітництву, що відбито в наукових статтях, підготовлених у форматі співавторства. Крім того, зазначене зумовлено міждисциплінарною спрямованістю їхніх наукових пошуків і потребою в комплексному осмисленні феноменів, що проєктуються на *перетин проблематики лінгвістики, педагогіки, соціолінгвістики, психології та цифрових технологій*. Серед нових віянь — **(1)** консеквенція функційної класифікації мов світу, **(2)** оригінальний підхід до «Я-мови» (індивідуальної мови), що висвітлюється як ключовий аспект у вивченні функційної генералізації мовленнєвих процесів та мовної особистості як суб'єкта комунікативно-мовленнєвої діяльності⁷⁰¹; **(3)** проблеми моделювання процесів аудіювання у світовій психолінгвістиці⁷⁰²; **(4)** інноваційні технології в дошкільній та вищій освіті, зокрема застосування хмарних технологій у підготовці фахівців дошкільної освіти⁷⁰³ та ін. Значна частина наукових розвідок зосереджена на вивченні **(5)** внутрішнього мовлення, а також

⁶⁹⁹ Мисан І. В. (2015). Збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 — теорія та методика навчання / Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса. 24 с.

⁷⁰⁰ Мисан І. В. (2013). Психолінгвістичний та лінгводидактичний аспекти фразеології. *Вісн. ЛНУ імені Тараса Шевченка*. Вип. 13 (272). Ч. III. С. 275–282.

⁷⁰¹ Калмикова Л., Харченко Н., Мисан І. (2021). «Я-мова» і. е. «Індивідуальна мова»: проблема функціональної генералізації. *Psycholinguistics*. Т. 29 № 1. С. 59–99.

⁷⁰² Калмикова Л., Харченко Н., Мисан І. (2019). Проблеми моделювання процесів аудіювання у світовій психолінгвістиці. *Psycholinguistics*. Т. 26. Вип. 1. С. 160–198.

⁷⁰³ Калмикова Л., Харченко Н., Мисан І. (2022). Психолого-педагогічні й психолінгвістичні засади перспективності і наступності в навчанні рідної

(6) моделювання цілеспрямованої мовленнєвої активності⁷⁰⁴. Не менш вагомим є (7) дослідження психолінгвістичних аспектів мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку, зокрема розуміння ними прямого й переносного значень слів, прислів'їв та ідіом⁷⁰⁵, а також (8) вивчення феноменів «знання мови» та «знання про мову» як складників формування мовної компетентності⁷⁰⁶. (9) Розробляються також теоретико-методологічні підходи до психодіагностики мовленнєвої обдарованості дітей через аналіз процесів говоріння і аудіювання, що важливо для раннього виявлення потенціалу мовленнєвого розвитку⁷⁰⁷. Предметом зацікавлення є і (10) професійно-мовленнєва діяльність та соціальний інтелект, зокрема у викладачів вищих навчальних закладів, що має значення для формування комунікативних умінь і педагогічної майстерності⁷⁰⁸.

мови й розвитку мовлення дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. *Preschool Education: Global Trends*. Т. 1. С. 56–78.

⁷⁰⁴ Див.: Калмикова Л., Харченко Н., Волженцева І., Калмиков Г., Мисан І. (2020). Актуалізація проблематики внутрішнього мовлення в психолінгвістиці комунікації: результати систематичного огляду і метааналізу. *Psycholinguistics*. Т. 28. Вип. 1. С. 83–148; Kalmykova L., Volzhentseva I., Kharchenko N., Mysan I. (2019). Без мотиву не буває цілеспрямованої мовленнєвої активності: своєрідність дитячих монологічних висловлювань. *Psycholinguistics*. Т. 25. Вип. 1. С. 107–146; Калмикова Л., Харченко Н., Калмиков Г., Мисан І., Коцур В. (2025). Внутрішнє мовлення в природній дискурсивній комунікації: систематичний огляд і моделювання. *Psycholinguistics*. Т. 37. Вип. 1. С. 93–123.

⁷⁰⁵ Калмикова Л., Харченко Н., Мисан І. (2018). Особливості розуміння дітьми дошкільного віку переносного значення прислів'їв та ідіом. *Psycholinguistics*. Т. 24. Вип. 1. С. 149–182.

⁷⁰⁶ Калмикова Л., Новікова Г. (2018). Психолінгвістичні феномени «знання мови» і «знання про мову»: проблеми співвідношення й функціонування в мовленні дітей. *Psycholinguistics*. Т. 23. Вип. 1. С. 99–118.

⁷⁰⁷ Калмикова Л. О., Харченко Н. В., Мисан І. В. (2021). Психодіагностика мовленнєвої обдарованості дитини через цілеутворення процесів говоріння і аудіювання. *Освіта та розвиток одарованої особистості*. № 3 (82). С. 44–51.

⁷⁰⁸ Калмиков Г. В., Калмикова Л. О. (2020). Професійно-мовленнєва діяльність і мовленнєва компетентність як прояв соціального інтелекту осо-

Формат співавторства практикується і в науково-методичній роботі та формуванні освітніх стандартів. Завдяки навчальним посібникам, методичним рекомендаціям й участі в розробці навчальних курсів *переляславські викладачі суттєво вплинули на стандарти освіти в галузі психолінгвістики та педагогіки на регіональному рівні*. Зокрема, у посібнику «Психологія мовлення і психолінгвістика» (2008) проаналізовано мовлення як об'єкт дослідження різних гуманітарних галузей знань, систематизовано й узагальнено сучасні психолінгвістичні концепції щодо мови й мовлення, виокремлено проблему формування мовної компетенції в психолого-педагогічних науках⁷⁰⁹.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі та ВАПЛ стали засновниками й видавцями *наукового збірника «Психолінгвістика» («Psycholinguistics»)*, затвердженого МОН України за галузями знань: «Психологія», «Мовознавство» (гол. ред. — Л. Калмикова). Журнал має високий параметричний статус категорії А, індексується в Web of Science, Scopus та інших міжнародних наукометричних базах. На сьогодні вийшло 37 томів цього збірника, кожен із яких має по два номери. Упродовж тривалого часу в ньому публікували матеріали трьома мовами — українською, англійською та російською, проте *в новітніх випусках чітко простежується домінування англомовного контенту*. З огляду на російсько-українську війну з 2022 цілком закономірним є зникнення зі сторінок видання праць російською мовою. Однак *дещо парадоксальним виглядає зменшення частки матеріалів українською мовою, що певною мірою ускладнює доступ до результатів наукового пошуку для українськомовної академічної спільноти* та й не сприяє підвищенню статусу української мови у світі.

Основна проблематика цього збірника охоплює широке коло питань, пов'язаних з історією, теорією та методологією психолінгвістики. Зокрема, розглядаються **(1)** аспекти породження і

бистості викладача закладу вищої освіти. *Габітус*. № 17. С. 78–83.

⁷⁰⁹ Див.: Психологія мовлення і психолінгвістика (2008): навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Калмикова Л. О., Калмиков Г. В., Лапшина І. М., Харченко Н. В. / за заг. ред. Л. О. Калмикової. Київ : Переяслав-Хмельницький пед. ін-т, в-во «Фенікс». 245 с.

сприймання мовлення, (2) проблематика психолінгвістики розвитку, (3) рефлексивної психолінгвістики та (4) психолінгводидактики, (5) методики оволодіння мовами (рідною, другою, іноземною), актуалізуються основні аспекти (6) психолінгводидагностики, (7) психолінгвокорекції, (8) етнопсихолінгвістики, (9) патопсихолінгвістики, (10) мовленнєвого впливу, (11) психолінгвістики перекладу, (12) білінгвізму й багатомовності, (13) соціальних комунікацій.

Серед активних дописувачів видання — і переяславські вчені, зокрема Л. Калмикова, Н. Харченко, О. Корніяка, В. Коцур, І. Мисан, М. Навальна, В. Шимко та ін. Названі дослідники вдаються до комплексних методологічних підходів, що поєднують семантичний, когнітивний, функційний типи аналізу, а також експериментальні методи психолінгвістики. Автори статей використовують контент-аналіз тексту й дискурсу, експерименти з аудіювання і сприйняття мовлення, а також педагогічні експерименти з дослідження розвитку мовлення в дітей. Учені приділяють особливу увагу практичній спрямованості праць — розробленню методик для освіти, логопедії, медіалінгвістики, що відповідають викликам сучасного інформаційного суспільства. Крім того, звернення до провідних наукометричних баз даних Scopus та Web of Science, передбачене чинними вимогами журналу, постає не лише формальною процедурою, але й відображенням концептуальної орієнтації сучасної наукової спільноти на дотримання високих публікаційних стандартів, що забезпечують глибину й презентативність аналізу джерел. У цьому ж руслі актуальним постає й аналіз новітніх напрямів і проблем у психолінгвістиці, що представлено на сторінках журналу. Серед них — *психолінгвістичний профайлінг*⁷¹⁰, *інтеграція штучного інтелекту до розробки цифрових словників*⁷¹¹, *осмислення відлуння пандемії COVID-19 у свідомості студентів, проблематика*

⁷¹⁰ Шимко В. (2025). Психолінгвістичний профайлінг як науковий напрям: теоретичні основи та міждисциплінарна методологія. *Psycholinguistics*. Т. 37. С. 177–199.

⁷¹¹ Плескач В., Тумасоніс Р., Єсіпчук Н., Калмиков О., Акімова А. (2025). Дослідження щодо створення програмного застосунку екранного тлумачного словника. *Psycholinguistics*. Vol. 37 (1). С. 224–262.

психологічної безпеки в медіапросторі⁷¹², сутність мовних норм *homo digitalis* як моделі нового образу людини⁷¹³, інтернет-комунікація⁷¹⁴, інформаційна й психологічна безпека⁷¹⁵ та інші.

Психолінгвістичні дослідження спорадично представлені також і у фаховому журналі «*Preschool Education: Global Trends*» (укр. «Дошкільна освіта: світові тенденції») (виходить із 2022), видавцем якого є Університет Григорія Сковороди в Переяславі. Як засвідчено на офіційному сайті видання, — «це міжнародний рецензований журнал, у якому публікуються оригінальні емпіричні й критичні оглядові дослідження. <...> Журнал охоплює широке коло наукових проблем, пов'язаних з освітою наймолодших дітей, а саме: 1) психічний розвиток дітей раннього й дошкільного віку; 2) освіта дітей у цей віковий період, методики й технології навчання та виховання дошкільників; 3) підготовка вихователів і вчителів для закладів дошкільної освіти в університетах і коледжах»⁷¹⁶. 2025 року вийшов 7-ий том цього видання. У нечисленних працях психолінгвістичного спрямування порушуються такі проблеми, як: **(1)** мотивація фахівців до вдосконалення психолінгвофахових знань для забезпечення психолінгвістичного розвитку дітей дошкільного віку⁷¹⁷, **(2)** роль мовної та мовленнєвої компетентності в засвоєнні рідної мови (L1)

⁷¹² Горошко О., Полякова Т., Засекін А. (2024). Віддзеркалення пандемії COVID-19 у мовленнєвій свідомості українських студентів. *Psycholinguistic*. Т. 35. С. 24–64.

⁷¹³ Кремінь В., Ільїн В. (2022). Образ світу і людини в парадигмі дигітальної культури: психолінгвістичний аналіз. *Psycholinguistics*. Т. 31. Вип. 2. С. 78–94.

⁷¹⁴ Акімова Н. В. (2015). Дослідження особливостей розуміння інтернеткомунікації за допомогою діалогічного та мультимедійного експериментів. *Психолінгвістика. Psycholinguistics: зб. наук. пр. ДВНЗ «Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди»*. Т. 18. Вип. 2. С. 15–23.

⁷¹⁵ Крилова-Грек Ю., Корніяка О. (2023). Інформаційна та психологічна безпека медіапростору. Український досвід психолінгвістичного компонента в медіаосвіту. *Psycholinguistics*. Т. 34. Вип. 1. С. 111–128.

⁷¹⁶ Див.: *Preschool Education: Global Trends*. URL: <https://preschool-journal.com/index.php/journal/issue/archive> (Дата звернення: 10.05.2025).

⁷¹⁷ Лохвицька Л., Кролівець Ю., Дем'яненко С. (2024). Підготовка майбутніх вихователів до психолінгвістичного розвитку дітей дошкільного

на дошкільному й шкільному етапах онтогенезу⁷¹⁸; **(3)** психолого-педагогічні й психолінгвістичні засади перспективності й наступності в навчанні рідної мови й розвитку мовлення дітей дошкільного і молодшого шкільного віку⁷¹⁹.

Важливим етапом у консолідації наукової спільноти стало започаткування й періодичне проведення в Переяславі Міжнародної конференції «Психолінгвістика в сучасному світі», що перетворилася на платформу для обміну науковими ідеями, презентації результатів досліджень і розвитку міждисциплінарної співпраці. Матеріали учасників конференції публікуються у фаховому збірнику тез, який має міжнародну реєстрацію та представлений у відкритому доступі на офіційному сайті. Ця конференція сприяє формуванню стратегій подальшого розвитку психолінгвістики.

* * *

Переяславський психолінгвістичний науковий осередок є значущим центром психолінгвістичних традицій і новаторства в Україні та за кордоном. Його провідні представники заклали теоретичні й методологічні основи досліджень *мовленнєвого розвитку дошкільників* і стали ініціаторами впровадження новітніх інформаційних технологій, що свідчить про їхню відкритість до інновацій і прагнення модернізувати психолінгвістичну освіту.

У психолінгвістиці акцент може зміщуватися на психологічні або лінгвістичні аспекти дослідження. У переяславських учених формально домінує психологічна спрямованість, однак уважне вивчення їхніх наукових студій дає змогу констатувати наявність і лінгвістичного складника, що підтверджує інтегрова-

віку. *Preschool Education: Global Trends*. Т. 5. С. 114–146.

⁷¹⁸ Калмикова Л., Харченко Н., Кючуков Х., Мисан І. (2022). Вплив мовленнєво-мовної компетентності дошкільників на успішність подальшого оволодіння L1 і розвитку мовлення в школі: результати порівняльного психолінгвістичного аналізу. *Preschool Education: Global Trends*. Т. 2. С. 7–37.

⁷¹⁹ Калмикова Л., Харченко Н., Мисан І. (2022). Ресурсні можливості хмарних технологій у підготовці фахівців дошкільної освіти. *Проблеми освіти*. Т. 1 (96). С. 134–157.

ний підхід у межах названої науки. *Основну увагу зосереджено на формуванні мовленнєвої активності та комунікативної компетентності дошкільнят, що сприяє становленню національно-мовної особистості.* Меншою мірою презентовано інші напрями.

Серед психолінгвістичної проблематики названого осередку можна виокремити такі вектори: **(1)** психолінгвістика дитячого мовлення (Л. Калмикова, Н. Харченко, І. Мисан); **(2)** рефлексивна психолінгвістика (Г. Калмиков); **(3)** система аудіювання як психолінгвістична діяльність (Н. Харченко); **(4)** дошкільна психолінгводидактика (Л. Калмикова, Г. Калмиков, Н. Харченко, І. Мисан); **(5)** психолінгвістичні аспекти фразеології (І. Мисан); **(6)** роль цифрового середовища та новітніх технологій в психолінгвістичному розвитку дітей (Л. Калмикова, Н. Харченко, І. Мисан); **(7)** психолінгвістичний підхід до формування в дошкільнят умінь інтерпретувати мовні одиниці (І. Мисан); **(8)** психолінгвістика в структурі змісту вищої освіти (Л. Калмикова, Г. Калмиков, Л. Лохвицька, Ю. Кролівець, С. Дем'яненко); **(9)** мовні засоби як вербальні коди емоційних реакцій (М. Навальна); **(10)** психолінгвістичні засади перспективності й наступності в навчанні рідної мови (Л. Калмикова, Н. Харченко, І. Мисан); **(11)** інформаційна та психологічна безпека в медіапросторі (Ю. Крилова-Грек, О. Корніяка). Цінною є і **(12)** методика психолінгвістичних досліджень. *Звернення до психолінгвістичного експерименту, використання сучасних інформаційних технологій, психодіагностика, моделювання комунікативних процесів, — усе це формує комплексний підхід переяславських науковців до психолінгвістики як міждисциплінарної галузі.* Через наукові конференції, публікації провідних дослідників, роботу з дошкільними закладами, створюється фактична *платформа для психолінгвістичних досліджень розвитку дитини.*

Регулярне проведення Міжнародної конференції «Психолінгвістика в сучасному світі» стимулює розвиток наукової спільноти, міждисциплінарний діалог і сприяє інтеграції переяславської психолінгвістики у світовий науковий контекст. Завдяки численним публікаціям у провідних українських і міжнародних журналах (Web of Science, Scopus, Index Copernicus) та участі в

колективних проєктах, науковці суттєво підвищили авторитет і впізнаваність цього осередку на міжнародній арені.

3.6. Луцький психолінгвістичний осередок: наукові пріоритети. Спеціалізовані психолінгвістичні видання луцьких дослідників

Актуалізація психолінгвістичних досліджень в Україні має не лише наукове, але й інституційне підґрунтя. 2014 року з ініціативи луцьких науково-педагогічних працівників у межах галузі «Психологічні науки» було затверджено наукову спеціальність 19.00.12 — «Психолінгвістика»⁷²⁰. У Паспорті цієї спеціальності серед визначальних напрямів окреслено завдання, пов'язані зі *становленням і розвитком психолінгвістики в Україні*⁷²¹. Водночас у Паспорті спеціальності 10.02.01 — «українська мова» передбачено вивчення соціолінгвістичних та *психолінгвістичних* аспектів дослідження української мови⁷²².

Отже, психолінгвістика в сучасному науковому просторі постає як міждисциплінарна галузь, що поєднує підходи психології та мовознавства й активно розвивається завдяки зусиллям психологів і лінгвістів. У цьому контексті особливого значення набуває діяльність *Луцького психолінгвістичного осередку*, який нині вважають одним із ключових центрів формування і розвитку названої галузі.

Звернімося до базових ідей луцьких науковців, передусім *Лариси Засєкіної* — докт. псих. наук, професора, психотерапевта, акредитованого Європейською асоціацією когнітивно-поведінкової терапії (ЕАСВТ), члена правління Української асоціа-

⁷²⁰ Наказ № 793 від 04.07.2014 Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 26 червня 2014 року. URL: https://zakononline.ua/documents/show/27209_729383?utm_source=chatgpt.com#n212. (Дата звернення: 30.08.2025).

⁷²¹ Там само.

⁷²² Короткий паспорт спеціальності 10.02.01 — українська мова. URL: <https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/nmc.nd/aspirantura/specialties/10.02.01.pdf>. (Дата звернення: 30.08.2025).

ції психолінгвістів, авторки близько 200 публікацій, *засновниці наукового напрямку клінічної психолінгвістики*. Дослідження цієї вченої зосереджені навколо таких питань, як **(1)** психолінгвістичний підхід до діагностики й лікування психічної травми та посттравматичного стресового розладу (ПТСР); **(2)** психологічні наслідки культурної та історичної травми для свідків і нащадків травматизації; **(3)** психологія геноциду; **(4)** психологічні наслідки голодомору та голокосту; **(5)** мова й когніція; **(6)** мовлення в нормі й патології; **(7)** мовленнєві маркери психічних розладів; **(8)** клінічна психолінгвістика⁷²³. Як бачимо, фокус уваги науковиці більше зміщено в бік психології. Л. Засекіна *розглядає і питання теорії психолінгвістики*, зокрема, вчена працює у фокусі проблематики **(1)** психології мовної особистості, **(2)** методів психолінгвістичної діагностики, **(3)** здійснює аналіз травматичних наративів і моральної травми, що дає змогу інтегрувати клінічні знання в **(а)** практичну психологію та **(б)** медичну комунікацію.

*Проблема потрактування мовної особистості у психо- і соціологічному вимірах*⁷²⁴. Хоча ця проблема не нова в науці, проте цінними вважаємо напрацювання зазначеної дослідниці щодо з'ясування своєрідності психологічного та соціального компонентів, що актуалізовані в структурі моделі мовної особистості, яку Л. Засекіна трактує, як «*сукупність пізнавальних, емоційних та мотиваційних властивостей, що забезпечують мовну компетенцію людини як носія певного національно-культурного простору*»⁷²⁵. Важливим аспектом функціонування лінгвоперсони в суспільстві є її здатність до **(а)** мовленнєвої адаптації, **(б)** чуття мови та **(в)** реалізації національно-культурних особливостей. На думку названої дослідниці, *мовленнєва адаптація* — це складний психолінгвістичний феномен, що охоплює когнітивні, феноменологічні та лінгвістичні структури й виконує **(а)** інтегратив-

⁷²³ Див.: Засекіна Лариса Володимирівна: URL: <https://wiki.vnu.edu.ua/wiki/> (Дата звернення: 30.08.2025).

⁷²⁴ Засекіна Л. (2007). Мовна особистість в сучасному соціальному просторі. *Соц. психологія*. № 5. С. 82–89.

⁷²⁵ Там само. С. 83.

ну, **(б)** відображувальну, **(в)** регулятивну та **(г)** інструментальну функції в життєдіяльності особистості⁷²⁶.

Поняття *чуття мови* Л. Засекіна інтерпретує як *процес і результат інтуїтивно-почуттєвого відображення дійсності на різних етапах розвитку психолінгвістики*⁷²⁷. **Новизна національно-культурної концепції мовної свідомості** полягає в тому, що ця концепція була досліджена на основі крос-культурного порівняння значень слів, зафіксованих у свідомості українських й американських студентів; вона базується на уявленнях про *мову як психомеханіку, що має когнітивну (універсальну, вроджену) дискурсивно (культурно зумовлену) природу*⁷²⁸. Зазначена науковиця дещо розширює термінологійне поле психолінгвістики⁷²⁹, але здійснює це завжди з опертям на поняття мовної особистості. Порівняймо: «*Теоретичний та діагностичний апарат психолінгвістики з неодмінністю повинен заглиблюватись у вивчення особистості*»⁷³⁰. Водночас натрапляємо й на слушну засторогу: «*Захоплення психолінгвістичним інструментарієм, який дає змогу вивчати значні масиви інформації, часто приводить до певної втрати розуміння предмета психолінгвістики — особистості як центральної ланки, стрижня психолінгвістики*»⁷³¹.

У дослідженнях Л. Засекіної порушується і **питання розуміння мовленнєвих стилів**⁷³², що інтерпретоване як ключове в проєкції на вивчення *механізмів міжособистісної взаємодії*. На-

⁷²⁶ Засекіна Л. (2011). Мовленнєва адаптація особистості як предмет психолінгвістичного дослідження. *Психологічні перспективи* / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Ін-т соц. та політ. психології АПН України. Луцьк. Вип. 17. С. 104–116.

⁷²⁷ Засекіна Л. (2009). Чуття мови як важливий психолінгвістичний феномен. *Психолінгвістика*. Вип. 4. С. 43–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2009_4_6. (Дата звернення: 30.08.2025).

⁷²⁸ Zasiékina L. (2014). Language as cognitive and discursive psychomechanics of consciousness. *Psychological Prospects Journal*. Vol. 23. С. 112–126.

⁷²⁹ Засекіна Л. В. (2008). Психолінгвістика, мовленнєва діяльність, особистість: співвідношення понять у контексті мовленнєвої генези дитини. *Психолінгвістика* : зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницький, Вип. 2. С. 14–20.

⁷³⁰ Там само. С. 15.

⁷³¹ Там само.

⁷³² Засекіна Л. (2012). Мовленнєві стилі у новій парадигмі психолінгвістичного знання. *Психолінгвістика* : зб. наук. пр. Переяслав-Хмельниць-

уковиця визначає мовленнєві стилі з урахуванням таких критеріїв, як **(а)** ступінь усвідомлення чи **(б)** автоматизованості мовлення, **(в)** зосередженість на новизні інформації та **(г)** сили / слабкості зв'язності висловлювання, що дає змогу гармонійно поєднувати теоретичний аналіз з емпіричними процедурами. **Такий підхід відкриває можливості для діагностики когнітивних і комунікативних процесів у різних видах дискурсивних практик** — від побутових і професійних до терапевтичних і суспільних⁷³³.

Психолінгвістична діагностика в Л. Засекіної охоплює дослідження **усного й писемного мовлення дітей**. Цей об'єкт розгляду спеціально адаптовано для освітнього процесу в студентському середовищі. У навчальному посібнику (2008)⁷³⁴, підготовленому цією науковицею в співавторстві із Сергієм Засекініним, презентовано сучасний стан і перспективи розвитку психолінгвістики, а також окреслено ключові методи аналізу політичних, рекламних і художніх текстів. **Спеціальне висвітлення в психолінгвістичній експертизі отримали питання ксенофобії в ЗМІ**.

Чимало наукових праць Л. Засекіної присвячено **проблемі мови у фокусі травматичної пам'яті**. Учена обґрунтовує тезу про те, що мовленнєві практики можна розглядати як засоби подолання психологічної травми. У монографії «Діагностика і реорганізація травматичної пам'яті» (2017)⁷³⁵, виконаній у співавторстві, запропоновано **модель презентації знань**. У межах цієї моделі розглянуто **автобіографійний наратив як ключовий інструмент діагностики та інтеграції травматичного досвіду**. Такий підхід поєднує когнітивний і клінічний виміри психолінгвістики, розширюючи її прикладний потенціал. В англомовній статті «Trauma, Rememory and Language in Holodomor Survivors' Narratives» (укр. «Травма, спам'ятовування та вико-

кий. Вип. 9. С. 48–55.

⁷³³ Там само. С. 48.

⁷³⁴ Засекіна Л., Засекін С. (2008). Психолінгвістична діагностика : навч. посіб. / М-во освіти і науки України, Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк : РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки. 188 с.

⁷³⁵ Засекіна Л., Засекін С., Шевчук О. (2017). Психолінгвістичний підхід до травматичної пам'яті: моногр. Beau Bassin : LAP LAMBERT Academic Publishing. 244 с.

ристання мови в наративах свідків Голодомору») відповідно проаналізовано психолінгвістичні маркери травми в наративах свідків Голодомору⁷³⁶. Для психолінгвістичного аналізу травматичних наративів у дослідженні застосовано програмне забезпечення LIWC (Linguistic Inquiry and Word Count). Спостереження Л. Засекіної *демонструють ефективність інтегрованого психографологічного та фреймового аналізу наративів також у вивченні автобіографічної пам'яті*⁷³⁷. Актуалізація названих методів дає змогу виявляти особливості емоційного, мотиваційного й когнітивного відтворення життєвих подій, а також підкреслює необхідність вербальної реорганізації негативного досвіду для його інтеграції в загальний життєвий наратив.

*Побіжно в дискурсі Л. Засекіної ідеться і про актуальні наукові напрями XXI століття*⁷³⁸, зокрема такі, як: **(1) вивчення віртуальної особистості й комунікації**, **(2) нейропсихолінгвістичні дослідження мовлення в нормі та патології**, **(3) психолінгвістика тероризму**, а також **(4) дослідження корпоративної ідентичності, культури й менеджменту**.

У працях названої вченої особливе місце посідає **нейропсихолінгвістика**, що поступово утверджується як нова галузь. Водночас Л. Засекіна акцентує на наявності негативної тенденції — маркування власне психолінгвістичних студій іншими науковими означеннями, насамперед такими, як прагматика, прикладна лінгвістика, когнітивна лінгвістика, дискурсивний аналіз, наративна психологія, психологія маніпуляції, психологія ЗМІ тощо⁷³⁹, хоча, безперечно, психолінгвістичні теорії проєктуються і на названі напрями, особливо в умовах міждисциплінарності.

⁷³⁶ Засекіна Л. (2020). Травма, спам'ятовування та використання мови у наративах свідків Голодомору. *Psycholinguistics*. Вип. 27 (1). С. 80–94.

⁷³⁷ Засекіна Л. (2014). Психолінгвістична репрезентація позитивних vs негативних життєвих подій в автобіографічній пам'яті особистості. *Психолінгвістика* : зб. наук. пр. / Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. Переяслав-Хмельницький. Вип. 16. С. 70–82.

⁷³⁸ Засекіна Л. В. (2010). Контекстуально-динамічний аналіз розвитку психолінгвістики у XXI столітті. *Психолінгвістика*. Вип. 6. С. 26–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2010_6_5. (Дата звернення 20.08.2025).

⁷³⁹ Засекіна Л. (2010). Контекстуально-динамічний аналіз розвитку психолінгвістики у XXI столітті. *Психолінгвістика*. Вип. 6. С. 27.

Серед провідних представників Луцького психолінгвістичного осередку й *Сергій Засекін* — докт. філол. наук, професор (професор кафедри прикладної лінгвістики факультету іноземної філології Волинського національного університету імені Лесі Українки), автор понад 100 праць, гол. редактор міжнародного рецензованого наукового журналу «*East European Journal of Psycholinguistics*» (укр. «Східноєвропейський журнал психолінгвістики»), індексованого в міжнародній наукометричній базі Scopus та включеного до переліку наукових видань України *категорії А* з двох наукових спеціальностей — філологія та психологія; член Міжнародного товариства прикладної психолінгвістики (ISAPL), заступник голови ГО «Всеукраїнська Асоціація психолінгвістів» (ВАПЛ). У дисертації на звання докт. філол. наук С. Засекін **започаткував і розвинув новий напрям досліджень — психолінгвістичне корпусне перекладознавство**⁷⁴⁰. Значення цього дослідження «*полягає в запровадженні теоретично та методологічно обґрунтованого психолінгвістичного підходу до аналізу перекладних закономірностей на основі дослідження паралельного англо-українського корпусу оригінальних художніх прозових текстів та їхніх перекладів, зіставного українського корпусу оригінальних та перекладних творів*»⁷⁴¹. Іншими словами, головним здобутком С. Засекіна в історії української психолінгвістики є **інтеграція методологійних положень психолінгвістики в галузь перекладознавства**. Учений переконаний, що «*увага до діяльнісних аспектів перекладача на зламі тисячоліть поступово занурює перекладознавчі дослідження в емпіричний формат психолінгвістики*»⁷⁴². Крім того, учений **розробив українську версію словника комп'ютерної програми**

⁷⁴⁰ Засекін С. (2020). Психолінгвальні закономірності відтворення художнього тексту в перекладі (на матеріалі англійської та української мов : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.16. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків. 486 с.

⁷⁴¹ Там само. С. 4.

⁷⁴² Засекін С. (2013). Перекладацькі S- і T-універсалії: психолінгвістична перспектива. *Наук. вісн. Східноєвропей. нац. ун-ту імені Лесі Українки. Філол. науки. Мовознавство*. № 17. С. 140.

Linguistic Inquiry and Word Count (LIWC) для психолінгвістичного аналізу українськомовних текстів.

Міждисциплінарний перетин психолінгвістики й перекладознавства простежуємо й у колі таких досліджуваних названим автором питань, як **(1) мовна особистість перекладача, (2) прикладні аспекти психолінгвістичної діагностики, (3) інтерпретація текстів різних типів у психолінгвістичному вимірі.** У вивченні перекладацьких універсалій С. Засекін виокремлює три магістральні лінії досліджень, із яких **«перший підхід переважно зосереджується на соціальних та історичних детермінантах перекладу. Другий фокусом інтересу обрав пошук типових мовних рис перекладів. Третій цікавиться проблемами когнітивних процесів перекладача, що лежать в основі універсалій у перекладі»**⁷⁴³. Останній інтегрує психологічні й лінгвістичні підходи, що дає змогу **розглядати переклад як комплексний психолінгвістичний процес, «оскільки погляд на переклад та його закономірності під психологічним і лінгвістичним кутом зору об'єднує навколо себе концепції і лінгвістичну наукову базу та напрацювання у галузі когнітивної психології, уможливаючи таким чином комплексне бачення проблеми перекладу та його універсалій»**⁷⁴⁴. Аналізуючи психолінгвістичні засади перекладу, цей науковець позитивно оцінює ефективність ранніх моделей перекладу, розроблених ще в межах радянської теорії мовленнєвої діяльності⁷⁴⁵, слушно переконуючи, що не слід повністю відкидати прогресивні ідеї тоталітарної доби. Завдяки працям авторитетних радянських і зарубіжних мовознавців С. Засекін визначив нові напрями розвитку перекладознавства, пов'язані зі **статусом мовної особистості перекладача**, обґрунтовуючи положення, що особистість перекладача, досліджувана в когнітивному та психолінгвістичному вимірах, повинна стати цен-

⁷⁴³ Засекін С. (2006). Імовірність чи закономірність? Про психолінгвістичні універсалії і перекладі. *Вісник СумДУ*. № 11 (95). Т. 2. С. 111.

⁷⁴⁴ Див. докл. там само. С. 111.

⁷⁴⁵ Засекін С. (2018). Підходи до перекладу в контексті теорії мовленнєвої діяльності. *Psycholinguistics = Психолінгвістика* : наук.-теорет. зб. / Переяслав-Хмельн. держ. пед. унт ім. Г. Сковороди. Переяслав-Хмельницький. Вип. 24. № 2. С. 63–77.

тром наукових обговорень, адже, попри уявну «невидимість», перекладач виразно позначає свою присутність у тексті. Учений переконаний, що компетентність перекладача, високий інтелект і його емоційно-мотиваційні риси сприяють високому професійному рівню перекладу, що виявляється в стратегійному виборі, когнітивно-дискурсивних механізмах і мовленнєвій презентації перекладного тексту. Виклад зазначених положень простежуємо в низці наукових статей^{746, 747} дослідника, які узагальнено в монографії «Психолінгвістичні універсалії перекладу художнього тексту» (2012)⁷⁴⁸, де висвітлено проблему перекладу художнього тексту з англійської мови на українську в контексті психолінгвістики. Порівняймо: *«Автор пропонує психолінгвістичну модель художнього перекладу, яка здатна розкрити механізми мислення перекладача, ураховуючи положення ключових парадигм нейронауки сьогодення: когнітивізму й конекціонізму, а також функціональну міжпівкульову асиметрію головного мозку перекладача, його когнітивні стилі, домінуючий канал (де)кодування інформації»*⁷⁴⁹. У монографії визначено загальні й емпіричні психолінгвістичні універсалії перекладу художнього тексту: *«Загальні універсалії охоплюють когнітивно-інтерпретаційні, комунікативно-продукційні й нейролінгвістичні закономірності»*⁷⁵⁰. *<...> Емпіричні універсалії включають процедурні, когнітивно-дискурсивні й метаперекладацькі»*⁷⁵¹.

С. Засекін приділив значну увагу й **психолінгвістичним закономірностям моделювання художнього тексту**, наголо-

⁷⁴⁶ Засекін С. (2002а). Психоенергетика інтерпретації і перекладу. *Філологічні студії* : наук. часоп. / Волин. Академ. Дім, Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк. Вип. 2. С. 64–70.

⁷⁴⁷ Засекін С. (2002б). Психолінгвістичний аналіз знань індивіда у процесі когнітивної обробки дискурсу. *Наук. зап. Остр. академії*. Сер.: Психологія, педагогіка. Острог. Вип. 3. С. 445–454; Засекін С. (2004). Переклад у контексті психолінгвістики. *Філологічні студії* : наук. часоп. / Волин. Академ. Дім, Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк. № 1. С. 34–41.

⁷⁴⁸ Засекін С. В. (2012). Психолінгвістичні універсалії перекладу художнього тексту : моногр. Луцьк : СЛУ ім. Лесі Українки. 272 с.

⁷⁴⁹ Там само. С. 2.

⁷⁵⁰ Там само. С. 221.

⁷⁵¹ Там само. С. 222.

шуючи на ролі перекладача в організації взаємодії між автором, текстом і, власне, читачем у єдиному комунікативному просторі. **Розробляючи модель художнього перекладу** луцький професор звернув увагу й на параметр *схожість / несхожість акцентуйованих рис автора тексту й перекладача*. Порівняймо: «...творець художнього тексту володіє характеристиками акцентуйованої особистості, тому перекладач, який береться за переклад конкретного твору, може відхилитися від “програми автора” зовсім не тому, що він має прогалини у мовній чи комунікативній компетентності. Навпаки, численні приклади свідчать про майстерність перекладача у відтворенні того чи іншого фрагмента твору, однак пізнати автора у повноті не вдасться, якщо тлумач перебуває в іншій “системі координат”, не маючи схожих до автора психологічних (конотативних і емоційних) структур, інакше кажучи, характерної для автора акцентуації»⁷⁵².

Звертаючись до **проблеми механізмів розуміння тексту** як складного психолінгвістичного процесу, що формується під впливом когнітивних структур, індивідуального досвіду та контекстуальних чинників, **науковець пропонує психолінгвістичні методи діагностики розуміння тексту в системі** художній текст – перекладач – читач⁷⁵³. Із поглибленням психологічної чутливості перекладача С. Засекін пов’язує і динаміку художнього перекладу в контексті **«гіпотези новотлумачення»**, згідно з якою **«кожний наступний переклад одного і того ж твору виявляє тенденцію до якісного зрушення в бік культури оригіналу»**⁷⁵⁴. Подібна проблематика презентована і в англомовних працях ученого, у яких, про що йшлося раніше, **переклад розглянуто як психолінгвістичний**

⁷⁵² Засекін С. В. (2010б). Психолінгвістичні аспекти моделювання художнього перекладу. *Наук. пр. Кам'ян.-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка*. Філол. науки. Вип. 22 (1). С. 165.

⁷⁵³ Засекін С. В. (2009). Художній текст, читач і перекладач: психолінгвістичний вимір взаємодії. *Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. Сер. Філол. науки. Мовозн. Вип. 16. С. 44–48.

⁷⁵⁴ Засекін С. (2015). Динаміка художнього перекладу в контексті «гіпотези новотлумачення». *Актуальні питання іноземної філології*. № 2. С. 72.

феномен⁷⁵⁵. Зокрема досліджується *значущість S-універсалій*, тобто когнітивних стратегій перекладача, його чуття мови та їх вплив на відтворення змісту⁷⁵⁶ в межах психолінгвістичної моделі художнього перекладу⁷⁵⁷. Ці дослідження поглиблюють розуміння того, як індивідуальні когнітивні особливості перекладача взаємодіють із процесами кодування та декодування мовної інформації.

У співавторстві з *Дарією Засекіною* названий учений дослідив *вплив гендерного чинника на психолінгвістичні стратегії перекладу*⁷⁵⁸. Зіставлення перекладів художніх текстів, виконаних жінками й чоловіками, дало змогу **(а)** окреслити специфічні «S-універсалії», що відображають відмінності в структуруванні перекладного дискурсу; **(б)** показати, що жіночі переклади характеризуються метакогнітивною гнучкістю, лексичним розмаїттям і тенденцією до експліцитації та статусної нейтралізації, а чоловічі переклади відзначаються аналітичним когнітивним стилем, схильністю до семантичного методу й стратегії негативної ввічливості.

У контексті сучасних наукових тенденцій С. Засекін розглянув *деякі питання нейролінгвістики*⁷⁵⁹, що він здійснює, зокрема, **(а)** аналізуючи конекціоністські й модульні підходи до організації мовних процесів у мозку людини, **(б)** окреслюючи питання взаємодії свідомих і підсвідомих механізмів у мовленнєвій

⁷⁵⁵ Zasiękin S. (2010). Translation as a psycholinguistic phenomenon. *Journal of Psycholinguistic Research*. Vol. 39. № 3. P. 225–234.

⁷⁵⁶ Kalishchuk D., Zasiękin S. (2024). Deformations in translating modern Ukrainian war fiction into English. A psycholinguistic study of *The Orphanage* by Serhiy Zhadan. *East European Journal of Psycholinguistics*. Vol. 11 (1). С. 63–83.

⁷⁵⁷ Zasiękin S. (2014). Literary translation universals: a psycholinguistic study of novice translators' choices. *East European Journal of Psycholinguistics*. Vol. 1. № 1. P. 223–233.

⁷⁵⁸ Засекін С. В., Засекіна Д. М. (2016). Гендерна когнітивна та поведінкова асиметрія в перекладі. *Східноєвроп. журнал психолінгвістики*. Т. 3. № 2. С. 121–131.

⁷⁵⁹ Засекін С. В. (2010а). Нейролінгвістика сьогодні: теорія і практика. *Людина. Комп'ютер. Комунікація* : зб. наук. пр. С. 257–258.

діяльності, а також **(в)** з'ясовуючи роль пам'яті, уваги й емоцій у процесі перекладу. *Акцентовано на методах нейровізуалізації*, що дають змогу досліджувати просторово-часові особливості активності нейронних мереж, поглиблюючи розуміння мовних функцій на нейрологічному рівні.

Важливим внеском у теорію психолінгвістики є *розроблені дослідником комп'ютерні технології та актуалізація інструментів психолінгвістичного дискурсивного аналізу*⁷⁶⁰, що розширює можливості корпусних й експериментальних підходів, які відображені в сучасних психолінгвістичних студіях. Як засвідчено в спільній статті Сергія Засекіна та Юлії Розенгарт, «психолінгвістичні комп'ютерні інструменти лінгвістичного та перекладознавчого аналізу дискурсу»⁷⁶¹, а також програми автоматизованої психолінгвістичної обробки LIWC і Textanz дають змогу з'ясувати розбіжності в мові тексту оригіналу та тексту перекладу, виконують роль «комп'ютерних детекторів спотвореної інформації», що важливо в процесі навчання майбутніх перекладачів у ВНЗ. Потреба застосування комп'ютерних програм виникає насамперед тоді, коли йдеться про високі етичні стандарти перекладу. Про це, зокрема, зазначається в статті С. Засекіна «Дослідження перекладацької етики Богдана Лепкого на основі застосування Linguistic Inquiry and Word Count»⁷⁶².

У сучасних дослідженнях із психолінгвістики дедалі важливішим стає *осмислення її історіографічного виміру і методологічних засад*. Саме в цьому контексті С. Засекін і Л. Засекіна торкаються питання щодо визначення актуальних напрямів

⁷⁶⁰ Засекін С. В. (2019). Психолінгвістична комп'ютерна діагностика перекладу : перспективи та обмеження. *Переклад і мова : компаративні студії* : матер. І Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 27–28 бер. 2019 р.). Київ. С. 63–65.

⁷⁶¹ Засекін С., Розенгарт Ю. (2018). Психолінгвістичні комп'ютерні інструменти лінгвістичного та перекладознавчого аналізу дискурсу. *Psycholinguistics*. Vol. 23 (2). С. 94–106.

⁷⁶² Засекін С. (2021). Дослідження перекладацької етики Богдана Лепкого на основі застосування Linguistic Inquiry and Word Count. *Східноєвроп. журнал психолінгвістики*. № 8 (2). С. 255–264.

психолінгвістики^{763, 764}, наукової методології⁷⁶⁵, однак дослідники спираються водночас переважно на праці зарубіжних авторів, зокрема й російських, оминаючи власне українські надбання із цього питання. Можливо, зазначене мотивоване тим, що в час виходу вказаної статті відомостей про розвиток психолінгвістичної думки в межах українського мовознавства в епоху тоталітаризму не було оприлюднено. Нині цю прогалину усунуто⁷⁶⁶. Крім того, мабуть, настав час відійти від ототожнення радянського й українського мовознавства, незважаючи на спільний науковий спадок. Особливо слід звернути увагу на доречність актуалізації поняття *вітчизняний*.

Окремі питання психолінгвістики опрацьовує і *Наталя Коструба* — докт. псих. наук, проф. (професор кафедри загальної та клінічної психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки), очільник навчально-наукового «Центру ментального благополуччя», гол. редактор журналу «Психологічні перспективи» (Луцьк). Її наукові розвідки стосуються *психолінгвістичного вчення про релігійний дискурс*. Ця науковиця аналізує окремі ключові релігійні концепти (гріх⁷⁶⁷, молитва⁷⁶⁸, релігія⁷⁶⁹,

⁷⁶³ Засекіна Л. В. (2008). Тенденції розвитку вітчизняної психолінгвістики: методологічний огляд проблем та окреслення шляхів їх вирішення. *Психолінгвістика* : зб. наук. пр. / гол. ред. О. О. Селіванова. Переяслав-Хмельницький. Вип. 1. С. 43–50.

⁷⁶⁴ Засекін С., Засекіна Л. (2004). Сучасні напрями та перспективи розвитку психолінгвістики. *Філологічні студії* : наук. часоп. / Волин. Академ. Дім, Волин. держ. унт ім. Лесі Українки. Луцьк. № 4. С. 440–444.

⁷⁶⁵ Там само.

⁷⁶⁶ Kosmeda T., Papish V. (2025). Psycholinguistics in Ukraine — From emerging ideas of the late 19th century to its birth and development during totalitarian and post-totalitarian era. *East European Journal of Psycholinguistics*. Vol. 12. № 1. P. 47–75.

⁷⁶⁷ Коструба, Н. С. (2019а). Концепт «гріх» у свідомості молоді: психолінгвістичний підхід. *Психологічний часопис*. Вип. 5 (10). С. 35–45.

⁷⁶⁸ Коструба Н. С. (2019б). Концепт «молитва» у свідомості молоді: психолінгвістичний аналіз. *Психологічні перспективи*. Вип. 34. С. 65–79.

⁷⁶⁹ Коструба Н. С. (2020а). Концепт «релігія» у свідомості молоді: психолінгвістичний аналіз. *Психолінгвістика*. Т. 27. № 1. С. 164–180.

священник⁷⁷⁰, таїнство⁷⁷¹, церква⁷⁷²) за допомогою асоціативних експериментів та контент-аналізу, що дає їй змогу виявити особливості когнітивних структур і механізмів семантичного опрацювання інформації. Важливим напрямом її досліджень є **психолінгвістичний аналіз комунікацій в умовах кризових та травматичних подій** (наприклад, пандемії COVID-19⁷⁷³), що дає змогу простежити вплив мови на психологічне благополуччя особистості.

Діана Калішук — канд. філол. наук, доцент (докторант кафедри прикладної лінгвістики факультету іноземної філології), член редакційної колегії журналу «East European Journal of Psycholinguistics», авторка понад 40 праць. У дослідженнях цієї науковиці простежуємо системний розвиток низки ключових напрямів сучасної психолінгвістики, спрямованих на вивчення механізмів **(1)** мовленнєвого впливу в політичному дискурсі, **(2)** когнітивних основ концептуальних стилів мовців, а також **(3)** прикладних аспектів лінгвістичного аналізу в професійних та екстремальних умовах. Аналізуючи політичне мовлення в монографії «Концептуальні стилі англomовних політиків (на матеріалі політичного дискурсу Дж. Буша мол., Б. Обама)» (2018)⁷⁷⁴, Д. Калішук доводить, що **стиль визначає характер вербалізації базових політичних концептів та зумовлює вибір мовних засобів і тактик впливу на аудиторію**. На матеріалі промов

⁷⁷⁰ Коструба Н. С. (2020б). Концепт «священник» у свідомості української молоді: психолінгвістичний аналіз. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Vol. VIII (93). С. 54–57.

⁷⁷¹ Коструба Н., Вірна З. (2020). Вербальна репрезентація концепту «таїнство» у мовній свідомості студентів. *Psycholinguistics*. Vol. 28 (1). С. 149–167.

⁷⁷² Коструба Н. С. (2018). Вербальна репрезентація концепту «церква» (за даними асоціативного експерименту). *Психолінгвістика*. Vol. 23 (1). С. 160–174.

⁷⁷³ Коструба Н. С. (2021). Соціальні обмеження під час пандемії COVID-19 як травматичний досвід: психолінгвістичні маркери. *East European Journal of Psycholinguistics*. Vol. 8 (1). С. 28–40.

⁷⁷⁴ Калішук Д. (2018). Концептуальні стилі англomовних політиків (на матеріалі політичного дискурсу Дж. Буша мол., Б. Обама) : моногр. Луцьк : АКВА ПРИНТ. 192 с.

Дж. Буша-молодшого й Б. Обама зазначена вчена розглядає кореляцію, яка відбувається між стилями й набором лінгвальних, соціолінгвальних і психолінгвальних маркерів — від частотності певних фраз до структурних опцій висловлювання. *Це дає змогу трактувати концептуальний стиль не лише як мовну особливість, але і як комплекс психологічних і соціальних настанов мовця, виявлених через мовні маркери.*

Важливими психолінгвістичними аспектами політичного дискурсу, як уважає дослідниця, є **вивчення сугестивних і маніпулятивних прийомів** — генералізації⁷⁷⁵, «гри в простонародність»⁷⁷⁶, створення «моделі ворога»⁷⁷⁷. Вони реалізуються через квантифікатори, модальні оператори, інтенсифікатори та протиставлення, що актуалізовано опозицією *ми – вони*, яка формує прихований психологічний тиск на реципієнта. Підкреслено **важливість інтенційної природи комунікації в політиці**: аналіз інтенцій мовця потрактовано як ключ до адекватної інтерпретації політичних текстів⁷⁷⁸. Д. Каліщук та Н. Приймак досліджують **гендерні особливості політичного дискурсу**, зокрема йдеться про функціонування концептуальних метафор у чоловічому та жіночому мовленні⁷⁷⁹.

⁷⁷⁵ Каліщук Д. (2014). Узагальнення (генералізація) як засіб сугестивного впливу в сучасному політичному дискурсі. *Східноєвроп. журнал психолінгвістики*. Т. 1. № 1. С. 51–58.

⁷⁷⁶ Каліщук Д. (2012). Психолінгвістичні прийоми мовленнєвого маніпулювання у політичному дискурсі. «Гра у простонародність». *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Сер. «Ром.-герм. філол. Методика викл. інозем. мов». Харків. № 102. Вип. 71. С. 59–63.

⁷⁷⁷ Каліщук Д. (2007в). Створення моделі ворога як засіб впливу на адресата в політичному дискурсі. *Гуманіт. вісн. Держ. вищ. навч. закл. «Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди»* : наук.-теор. зб. Переяслав-Хмельницький. Вип. 12. С. 292–296.

⁷⁷⁸ Каліщук Д. (2007б). Психолінгвістичні прийоми мовленнєвого маніпулювання у політичному дискурсі. *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Сер. «Ром.-герм. філол. Методика викл. інозем мов». Харків. № 802. Вип. 49. С. 112–116.

⁷⁷⁹ Каліщук Д., Приймак Н. (2015). Концептуальна метафора в політичному дискурсі: гендерний аспект. *Наук. вісн. Східноєвроп. націон. ун-ту імені Лесі Українки*. Сер. Філол. науки. Мовознавство. Луцьк : СЛУ. № 4. С. 42–48.

У низці праць названої науковиці *поєднано психолінгвістичний аналіз з інформаційними технологіями*, зокрема із застосуванням програмного забезпечення та контент-аналізу для виокремлення лінгвальних, соціолінгвальних і психолінгвальних параметрів⁷⁸⁰. Такий підхід розширює можливості кількісного та якісного вивчення політичного дискурсу. Окремо відзначено *статті* цієї авторки, які мають *прикладний характер*, що проєктується на *дослідження проблем «етичного стресу» в перекладі й усному посередництві*⁷⁸¹, а також *можливостей криміналістичної лінгвістики у сфері протидії терористичній діяльності*⁷⁸². У цих студіях психолінгвістика інтегрується з професійною етикою та юридичною практикою, що засвідчує міждисциплінарний характер наукових інтересів ученої.

Важливою особливістю досліджень представників Луцького наукового осередку є *активне використання психолінгвістичного інструментарію*, зокрема *вільних асоціативних експериментів та зіставного аналізу їх результатів*. Цю методику активно втілюють відомі українські мовознавці. *Маргариті Жуйковій* та *Олені Котис*⁷⁸³, зокрема, використання вільного асоціативного експерименту дало змогу *виокремити ядерну зону асоціативних полів і простежити інваріантність чорного кольору та варіативність реакцій у мовній свідомості представників різних спільнот*. Така методика сприяє комплексному поєднанню лінгвістичного, культурологічного та психолінгвістичного підходів під час дослідження мови, мовлення і мислення.

⁷⁸⁰ Каліщук Д. (2017). Використання інформаційних технологій для лінгвістичного аналізу дискурсу. *Актуальні питання іноземної філології*. № 6. С. 52–59.

⁷⁸¹ Kalishchuk D. (2023). Ethical stress in interpreting and translation: a literature review. *East European Journal of Psycholinguistics*. Vol. 10. № 1. P. 61–80.

⁷⁸² Каліщук Д., Бондар Т. (2021). Нові напрями розвитку криміналістичної лінгвістики: попередження та протидія терористичній діяльності. *Bulletin of Zaporizhzhia National University. Philological Sciences*. Vol. 1. С. 81–89.

⁷⁸³ Жуйкова М., Котис О. (2024). Ядерна зона асоціативних полів кольороніму чорний / чорны / czarny / черен / black: зіставний аспект. *Folia Philologica*. № 8. С. 45–55.

Значна частина праць луцьких учених створена в співавторстві, інколи й із колегами з інших міст, інших наукових осередків, що свідчить про потребу досліджень для поєднання зусиль представників різних наукових шкіл: зазначене вважаємо позитивним чинником. У таких статтях переважає напрям, номінований *психолінгвістикою емоцій*, тобто досліджують *психолінгвістичні механізми осмислення травматичного досвіду, стресу*, зокрема в контексті історичних подій (голодомор⁷⁸⁴, російсько-українська війна⁷⁸⁵), *негативних суспільних явищ* (пандемія COVID-19)⁷⁸⁶. У роботі Л. Засекіної, Т. Гордовської та М. Козігори «Understanding Language and Speech in the Voice of Collective Trauma»⁷⁸⁷ (укр. «Розуміння мови й мовлення як голосу колективної травми») (2020) проаналізовано мовні засоби презентації моральної травми та тривалого травматичного стресу. У дослідженні Л. Засекіної, Т. Пастрик, М. Козігори, Т. Федотової та С. Засекіна «Cognition, Emotions, and Language in Front-Line Healthcare Workers: Clinical and Ethical Implications for Assessment Measures»⁷⁸⁸ (укр. «Когнітивні функції, емоції та мова медичних

⁷⁸⁴ Zasiiekina L., Zasiiekin S. (2020). Verbal emotional disclosure of moral injury in Holodomor survivors. *Psycholinguistics : наук.-теорет. зб. / Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди. Переяслав-Хмельницький*. Vol. 28. Iss. 1. P. 41–58.

⁷⁸⁵ Zasiiekin S., Kuperman V., Zasiiekina, L. (2022). War Stories in Social Media: Personal Experience of Russia — Ukraine War. *Східноєвроп. журнал психолінгвістики*. № 9 (2). С. 160–170.

⁷⁸⁶ Schiff M., Zasiiekina L., Pat-Horenczyk R., Benbenishty R. (2020). COVID-Related Functional Difficulties and Concerns Among University Students During COVID-19 Pandemic: A Binational Perspective. *Journal of Community Health*. P. 1–9.

⁷⁸⁷ Засекіна Л. В., Гордовська Т. І., Козігора М. А. (2020). Understanding Language and Speech in the Voice of Collective Trauma. *Психолінгвістика в сучасному світі – 2020: матер. XV Міжн. наук.-практ. конф. (м. Переяслав-Хмельницький, 22–23 жовт. 2020)*. / ред. Л. О. Калмикова, Н. В. Харченко, І. В. Мисан. Переяслав-Хмельницький : ДВНЗ «Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди». С. 84–88.

⁷⁸⁸ Zasiiekina L., Pastryk T., Kozihora M., Fedotova T., Zasiiekin S. (2021). Cognition, Emotions, and Language in Front-Line Healthcare Workers: Clinical and Ethical Implications for Assessment Measures. *Psycholinguistics*. Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav. Vol. 30. Is. 1. P. 8–25.

працівників першої лінії: клінічні та етичні наслідки для оцінювальних заходів») (2021) акцентовано на мовних маркерах стресу, резилієнтності та етичних дилем у наративах медичних працівників під час пандемії COVID-19. У науковій студії Л. Засекіної, О. Кокун, М. Козігори, Т. Федотової, О. Журавльової та М. Бойко «A Concept Analysis of Moral Injury in Ukrainian National Guard Service Members' Narratives: A Clinical Case Study»⁷⁸⁹ (укр. «Концептуальний аналіз моральної шкоди в наративах військовослужбовців Національної гвардії України: клінічне дослідження випадку») (2022) **здійснено концептуальний аналіз моральної травми в наративах військовослужбовців, визначено її атрибути, передумови й наслідки та простежено коморбідність із депресією, тривогою й посттравматичним стресовим розладом**. Публікація колективних статей англійською мовою дає змогу презентувати результати досліджень українських учених у міжнародному науковому просторі.

Велику популярність у царині психолінгвістики здобув уже згадуваний вище *«Східноєвропейський журнал психолінгвістики»* (англ. *East European Journal of Psycholinguistics*) — міжнародне рецензоване періодичне видання відкритого доступу, що публікується в друкованій та онлайн формах двічі на рік. Виходить із 2014 року: на сьогодні оприлюднено 12-ий том. **Мета журналу** — об'єднати зусилля вчених світу в поширенні, просуванні й обговоренні розмаїття нових тем та ідей сучасної психолінгвістики. У журналі публікують оригінальні рукописи, присвячені таким теоретичним і прикладним проблемам психолінгвістики, як *двововність, клінічна психолінгвістика, когнітивна психологія, криміналістична лінгвістика, оволодіння першою та другою / іноземними мовами, нейролінгвістика, психологія мови й мовлення, психолінгвістика усного та письмового перекладу*⁷⁹⁰. Серед найактивніших дописувачів журналу —

⁷⁸⁹ Zasiiekina L., Kokun O., Kozihora M., Fedotova T., Zhuravlova O., Bójko M. (2022). A Concept Analysis of Moral Injury in Ukrainian National Guard Service Members' Narratives: A Clinical Case Study. *East European Journal of Psycholinguistics*. Lutsk : Lesya Ukrainka Volyn National University. Vol. 9. № 1. P. 296–314.

⁷⁹⁰ За матеріалами офіційного сайту видання. *Східноєвроп. журнал психолінгвістики*. URL: <https://eejpl.vnu.edu.ua/index.php/eejpl/aims>. (Дата звернення: 10.08.2025).

Л. Засекіна, С. Засекін. У колективних працях, крім них, фігурують імена таких луцьких науковців, як Ірина Онопченко, Ігор Мудрак⁷⁹¹, Людмила Малімон, Алла Пашкіна⁷⁹², Світлана Богдан, Тетяна Тарасюк⁷⁹³, Олександр Межов, Наталія Костусяк⁷⁹⁴, Людмила Магдисюк, Галина Тригуб, Тамара Дучимінська, Анна Кульчицька⁷⁹⁵, Лариса Макарук⁷⁹⁶, Ірина Мельник, Лариса Голоюх, Діана Каліщук, Ірина Левчук⁷⁹⁷ та ін. У статтях цих дослідників переважає аналіз концептів у художньому та медійному дискурсах, питання психолінгвістики професійної сфери та клінічної психолінгвістики.

⁷⁹¹ Онопченко І., Орап М., Мудрак, І. (2019). Психолінгвальні маркери ранніх дизфункційних схем у вчителів із високим ступенем трудоголізму. *Східноєвроп. журнал психолінгвістики*. № 6 (2). С. 80–88.

⁷⁹² Малімон Л., Пашкіна А. (2019). Психосемантичний аналіз концепту «управлінська компетентність». *Східноєвроп. журнал психолінгвістики*. № 6 (2). С. 58–67. URL: <https://doi.org/10.29038/eejpl.2019.6.2.mal>. (Дата звернення 10.08.2025)

⁷⁹³ Богдан С., Тарасюк Т. (2020). Семантика асоціативного поля в моделюванні образу Лесі Українки. *Східноєвроп. журнал психолінгвістики*. № 7 (1). С. 28–47. URL: <https://doi.org/10.29038/eejpl.2020.7.1.boh>. (Дата звернення: 10.08.2025)

⁷⁹⁴ Межов О., Навальна М., Костусяк Н. (2020). Інвективна лексика в медійному дискурсі початку ХХІ ст.: психолінгвістичний аспект. *Східноєвроп. журнал психолінгвістики*. Т. 7. № 1. С. 97–110. URL: <https://doi.org/10.29038/eejpl.2020.7.1.mez>. (Дата звернення: 10.08.2025).

⁷⁹⁵ Мадисюк Л., Тригуб Г., Дучимінська Т., Кульчицька А., Засекіна Л. (2020). Вербальні маркери готовності до виходу на пенсію в інтерв'ю. *Східноєвроп. журнал психолінгвістики*. Т. 7. № 2. С. 191–200. URL: <https://doi.org/10.29038/eejpl.2020.7.2.mah>. (Дата звернення: 10.08.2025).

⁷⁹⁶ Макарук Л. (2020). Маніпулятивні ознаки шрифту та кольору в масмедійних текстах та їхні психолінгвістичні характеристики. *Східноєвроп. журнал психолінгвістики*. Т. 7. № 2. С. 201–213. URL: <https://doi.org/10.29038/eejpl.2020.7.2.mak>. (Дата звернення: 10.08.2025).

⁷⁹⁷ Мельник І., Голоюх Л., Каліщук Д., Левчук І. (2020). Вербальні репрезентанти концепту Мир: психолінгвістичний та лексичний аналіз. *Східноєвроп. журнал психолінгвістики*. Т. 7. № 2. С. 214–230. URL: <https://doi.org/10.29038/eejpl.2020.7.2.mel>. (Дата звернення: 10.08.2025).

* * *

Психолінгвістика в Луцькому науковому осередку корелює з актуальними викликами сучасності. Найпродуктивніше в названому регіональному осередку працюють Л. Засєкіна та С. Засєкін, які сформували наукові традиції цього осередку, започаткували низку важливих напрямів психолінгвістичних досліджень і сприяли інтеграції української психолінгвістики в міжнародний науковий контекст.

У працях Л. Засєкіної переважають дослідження у сферах (1) клінічної та емоційної психолінгвістики, (2) розширено виміри мовної особистості з урахуванням мовленнєвого досвіду, індивідуальної психіки та чуття мови; (3) удосконалено методологічний апарат психолінгвістики; (4) уточнено критерії виокремлення психолінгвістики з-поміж інших споріднених наукових галузей; (5) проаналізовано травматичні наративи в психолінгвістичному ключі.

Проблематика психолінгвістики в працях С. Засєкіна відображена в його *концепції психолінгвістичних універсалій перекладу*, що стосуються: (1) мовної особистості перекладача, (2) принципів моделювання перекладного тексту; (3) взаємодії автора тексту, перекладача й читача в єдиному комунікативному просторі; (4) нейролінгвістичних аспектів перекладу; (5) прикладних аспектів психолінгвістичної діагностики; (6) інтерпретації текстів різних типів.

Дослідження Д. Калищук засвідчують комплексний підхід до (1) студіювання психолінгвістичних аспектів мовленнєвої діяльності, (2) поєднання когнітивно-дискурсивного, соціолінгвального та психологічного вимірів, (3) учена відкриває перспективи для новаторського вивчення стратегій мовленнєвого впливу, (4) фокусує увагу на з'ясуванні гендерних відмінностей у комунікації та (5) зосереджується на прикладних аспектах мовознавчої експертизи.

У колективних працях луцьких учених переважають питання, що спроектовані на вивчення (1) мовних маркерів стресу й травми, (2) впливу пандемії COVID-19 на мовлення, (3) механізмів резиліентності. (4) Поряд із клініко-емоційною проблемати-

кою (5) активно досліджуються перекладознавчі універсалії та (6) релігійні концепти.

Діяльність розглядуваного наукового осередку демонструє, що психолінгвістика в Україні не лише реагує на виклики сучасності, але й активно формує нові дослідницькі горизонти. Поєднання клінічних, когнітивних, соціальних і дискурсивних студій робить цей центр психолінгвістичних досліджень одним із найперспективніших у гуманітарному просторі України.

3.7. Психолінгвістичний осередок Донецького національного університету імені Василя Стуса: напрями діяльності ключових персоналій

Докт. філол. наук, професор, член-кореспондент НАНУ, автор понад 700 наукових публікацій *Анатолій Загнітко* не оминув своєю увагою і психолінгвістичну проблематику. Насамперед привертає увагу монографія вченого «Сучасні лінгвістичні теорії» (2006)⁷⁹⁸, у якій міститься розділ «Теорія психолінгвістики. Моделі породження мовлення. Моделі сприйняття мовлення». Дослідник цілком слушно наголошує, що *«психолінгвістика характеризується з позицій різної галузевої належності залежно від акцентування уваги на тому чи іншому складнику первинно окресленого “перетину”. Так, окремі автори розуміють під психолінгвістикою “варіант” лінгвістики <...>, кваліфікують теорію мовленнєвої діяльності як особливий ракурс теоретичного мовознавства <...> або уточнюють, що психолінгвістика — це експериментальна лінгвістика <...>, тлумачать курс психолінгвістики як один з обов’язкових у “вступі до вивчення мови” <...>»*⁷⁹⁹.

Щоправда, свою увагу вчений фокусує переважно на зарубіжній психолінгвістиці, зауважуючи, що в західному мовознавстві психолінгвістику розглядають як розділ психології, зокрема

⁷⁹⁸ Загнітко А. П. (2006). Сучасні лінгвістичні теорії : моногр. Донецьк : ДонНУ. 338 с.

⁷⁹⁹ Там само. С. 102.

ідеться про когнітивну психологію, що фіксується навіть у назвах підручників. А. Загнітко застерігає від неточної інтерпретації психолінгвістики, підкреслюючи, що поширеним є «спрошене, помилкове <...> розуміння психолінгвістики як чогось пов'язаного з експериментом і такого, що не вимагає особливої фундаментальної теоретичної підготовки в царині лінгвістики і / або психології. Похідним такого розуміння є дискредитація психолінгвістики»⁸⁰⁰.

Професор виокремлює етапи розвитку психолінгвістики з урахуванням західної традиції. Він наголошує, що «психолінгвістика як наука постала на початку 50-х років ХХ ст., але передумови її виникнення простежуються давно»⁸⁰¹, що, до речі, продемонстровано в цій праці з проекцією на українське мовознавство. Важливою є думка вченого про те, що «міждисциплінарні контакти між психологією і лінгвістикою встановлювалися двічі: вперше на початку ХХ століття, в основному в Європі, а вдруге — в основному в США»⁸⁰², але ж українська психолінгвістика зародилася ще наприкінці ХІХ ст. що засвідчують праці О. Потебні, Д. Овсянико-Куликовського та І. Франка.

На думку А. Загнітка, з огляду на особливості розвитку світової психолінгвістики⁸⁰³, її **підґрунтя** виникло в різних країнах під час підготовки психологічних і лінгвістичних публікацій до середини ХХ ст.; **другий період** — 1970 рр. ХХ ст., коли «відбулося оформлення психолінгвістики як самостійної сфери досліджень», а **третій період**, як переконаний А. Загнітко, розпо-

⁸⁰⁰ Там само. С. 103.

⁸⁰¹ Там само. С.104.

⁸⁰² Там само.

⁸⁰³ *Примітка.* Нагадаймо, що **українська психолінгвістика** зародилася, як наголошувалося, у др. пол. ХІХ ст., потім її поступ припав на тоталітарний радянський період, коли вона розвивалася повільно, проте із дотриманням тягlosti традиції та певними оригінальними напрацюваннями (І. Білодід, Л. Булаховський), з урахуванням й українського зарубіжжя (І. Огієнко, Ю. Шевельов). Щодо **третього періоду**, то його пов'язуємо з **початком посттоталітарного мовознавства**, коли в Україні зароджуються і розвиваються відповідні психолінгвістичні осередки й школи.

чався з 80-х років ХХ ст., тобто «з постановням фундаментальних міждисциплінарних досліджень»⁸⁰⁴, ⁸⁰⁵.

Привертає увагу думка вченого про те, що на початку ХХ ст. психолінгвістику в західній традиції розглядають як частину лінгвістики «з різними варіаціями: від дескриптивної і структурної лінгвістики, а також трансформаційної породжувальної граматики до “лінгвістики майбутнього” (в цьому разі психолінгвістика кваліфікується разом із соціолінгвістикою і прагматикою як складник семіотики, <...>, як підхід до опрацювання майбутньої теоретичної лінгвістики <...>. В українській лінгвістиці психолінгвістичний напрям активно репрезентований у концепціях теорії мовленнєвої діяльності (пор. праці Ф. С. Бацевича з питань комунікативної лінгвістики, української генології та ін.)»⁸⁰⁶. Хоча проблематика сучасної української психолінгвістики, як засвідчує ця праця, презентована набагато ширше.

А. Загнітко виокремлює **фоносемантику як розділ психолінгвістики**, що проєктує дослідження на проблему співвідношення в мовній свідомості звуку й смислу, водночас дослідник указує на два діаметрально протилежні погляди інтерпретації цієї проблеми: **(1)** звук сам по собі не має значення; **(2)** звук має відповідні значення і смисли, що засвідчував ще О. Потебня (див. перший розділ цієї праці). Про асоціативний зв'язок, що виникає між музикальними звуками (тональностями) і кольором, писав ще І. Франко, хоч А. Загнітко не актуалізує думок зазначених українських учених.

Виокремлює названий дослідник і **проблему «співвідношення фонетичного значення і значення лексичного, поняттєвого»**, цілком слушно наголошуючи, що в українській мові чимало слів можна кваліфікувати як звуконаслідувальні, наприклад: *акати, аукати, бекати, охати, кукурікати, свистіти, фиркати, мукати, тьохкати* ті ін. — «від багатьох слів можна утвори-

⁸⁰⁴ Там само. С. 107.

⁸⁰⁵ *Примітка*. Про це дослідник пише і в навчальному посібнику: Загнітко А. П. (2019). Теорії сучасних лінгвістичних вчень : навч. посіб. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса. 528 с. (див. четвертий розділ цієї праці).

⁸⁰⁶ Там само. С. 107–108.

ти похідні: *тупати* — *тупит* — *протупати тощо*»⁸⁰⁷. Учений пояснює термін **ідіофон**, який слугує для **назви звукових копій-асоціацій**, тобто утворень відповідних слів від звуків, які характерні для тварини⁸⁰⁸. Дослідник слушно пише, що «**фоносемантична характеристика притаманна не лише окремим звукам, але й цілим текстам**»⁸⁰⁹. **Фоносемантика тексту** досліджує, як звукова гармонія, що створюється завдяки єдності звучання і значення, впливає на відповідні тексти.

Зазначмо, що сьогодні постулати фоносемантики тексту використовують у *копірайтингу*, насамперед для створення фонетично гармонійних текстів, що позитивно впливають на аудиторію, викликають потрібні асоціації, у *політиці* — для підготовки промов і моделювання форми спілкування з актуалізацією гармонії звуків чи звуків, що викликають відповідні асоціації, під час *неймінгу*, передусім для створення номінацій, що за своїм звучанням можуть викликати потрібні асоціації, та ін.

Значення слова також має давню традицію психолінгвістичного дослідження. А. Загнітко вказує на кілька підходів, зокрема: **(1) асоціативний** — «у центрі уваги перебуває асоціативне значення, специфічна внутрішня структура, глибинна модель зв'язків та відношень, яка складається у людини через мовлення і мислення, перебуває в основі “когнітивної організації” її багатобічної діяльності і може бути виявлена шляхом аналізу асоціативних зв'язків слова»⁸¹⁰; **(2) параметричний** підхід передбачає окреслення семантичного диференціалу: *увага зосереджена на виявленні конотацій*; **(3) ознаковий** — передбачається виокремлення повного інвентаря ознак значення слова, що співвідносяться з предметом, який розглядуване слово позначає; **(4) прототипний** підхід «*ґрунтується на понятті типовості не тільки певного поєднання ознак, але й ступеня значущості таких ознак для віднесення того чи іншого об'єкта до певної категорії*»⁸¹¹; **(5) ситуаційний, чи подійний** підхід пов'язаний із поняттями

⁸⁰⁷ Там само. С. 110.

⁸⁰⁸ Там само. С. 111.

⁸⁰⁹ Там само. С. 112.

⁸¹⁰ Там само. С. 112–113.

⁸¹¹ Там само. С. 113.

пропозиції, фрейму, схеми, сцени, сценарію, події, ментальної моделі тощо: значення розглядають у його зв'язках, водночас можна змоделювати більші угруповання — *кластери (групи), поля, сітки* та ін.; **(б) асоціативний експеримент**, що, як відомо, актуалізує *слова-стимули* і *слова-реакції*: ідеться, зрозуміло, про виокремлення асоціативних зв'язків, що виявляються під час анкетування, проведення відповідних експериментів.

Учений показує, що *словотвір також має відповідну проєкцію на постулати психолінгвістики*, оскільки, як відомо, *нові слова створюються на основі мотиваційних зв'язків між похідним і його мотиватором*⁸¹².

Розглядає А. Загнітко й термін *свідомість* як базове поняття психолінгвістики, наголошуючи, що *«для психологів найважливішим виявляється постулат: відображення в істот — завжди активний процес і діяльність істоти постає відображенням об'єктивних властивостей»*⁸¹³, *оскільки здатність мислити* — це те, що робить людину *homo sapiens*. *Свідомість* інтерпретовано як *специфічно людську форму відображення дійсності, що є вищим типом вияву психіки*. Це визначення включає важливі складники, які А. Загнітко також прозоро інтерпретує. Порівняймо: *«Дійсність — це все суще, матеріальне й ідеальне, реально наявне і уявлюване (у вигляді, наприклад, спогадів про минуле, мрій про майбутнє, фантазій), що належить свідомості, і таке, що перебуває поза нею (не за межами свідомості, а саме поза нею, тобто матеріальний світ, який може сприйматися п'ятьма чуттєвими каналами)»*⁸¹⁴. Дійсність окреслюється пізнаваним і непізнаваним, але наша свідомість на сьогодні ще *«чорний ящик»*, тобто вона непізнана, а наш мозок *«заповнений»*, як прийнято вважати, лише на 8–10 %. А. Загнітко резюмує: *свідомість нематеріальна за своєю природою, є фрагментом дійсності, охоплює і нематеріальні феномени*. Вона має вияв у вигляді *ментальних образів*. Учений наголошує і демонструє на прикладах, що людина — істота соціальна, її свідомість абсолютно залежна від умов суспільного життя та відповідної

⁸¹² Там само. С. 114–115.

⁸¹³ Там само. С. 116.

⁸¹⁴ Там само. 117.

культури, лінгвокультури зокрема. Поступово науковець підводить до розуміння поняття **мовна свідомість**, яке інтерпретує як *один з аспектів свідомості, її іпостась, що безпосередньо пов'язана з мовленнєвою діяльністю*. Зазначене блискуче описували й О. Потєбня, Д. Овснико-Куликовський, І. Франко та Л. Булаховський. Наведені положення, актуалізовані А. Загнітком, презентують «ази» психолінгвістичної теорії. Учений пропонує таке **сучасне визначення мовної свідомості**: *це форма існування індивідуальної, когнітивної свідомості людини розумної, людини як соціальної істоти, як особистості*⁸¹⁵.

До ключових категорій сучасної психолінгвістики учений, услід за провідними світовими науковцями, класиками мовознавства, уналежнює терміни *когнітивна картина світу* й *мовна картина світу*, які в полі зору українських мовознавців із 70-х років ХХ століття. Базовим положенням лінгвокогнітології та лінгвоконцептології як напрямів психолінгвістики, звісно, є, на що вказує А. Загнітко, така теза: *«Кожна природна мова відображає певний спосіб концептуалізації світу», водночас «значення, що виражаються в мові, формують єдину систему поглядів», що презентує «певну “колективну філософію”, яка “нав'язується” усім носіям певної мови як обов'язкова»*⁸¹⁶.

Науковець застерігає від того, що не слід ототожнювати поняття *свідомість* і *мислення*, адже **свідомість** — це, як наголошувалося, одна з форм психіки, функція мозку, що презентує способи відображення довкілля в мозку людини, а **мислення** — *процес свідомого відображення довкілля в таких його об'єктивних властивостях, які можуть містити і недоступні для сприйняття об'єкти*⁸¹⁷. Для презентації поняття *інтелект* А. Загнітко звертається до міркувань С. Бердса. Порівняймо: *«Під інтелектом психолог розуміє природжену загальну розумову здібність»*. Її успадковують. Вона не пов'язана з емоціями чи мораллю. *«На неї не впливають працьовитість або рвіння; вона спільна, а не специфічна, тобто не обмежена жодним окремим видом роботи, але входить у все, що ми робимо, говоримо, думаємо. Зі*

⁸¹⁵ Там само. С. 120.

⁸¹⁶ Там само. 121.

⁸¹⁷ Там само. С. 123.

всіх наших психічних явищ ця здібність найширша»⁸¹⁸. Професор актуалізує ланцюжок залежностей — тріаду: **(а)** свідомість — феномен, вища форма відображення довкілля; **(б)** мислення — процес свідомого відображення довкілля; **(в)** інтелект — розумова здібність, спроможність людини⁸¹⁹.

Предметом психолінгвістики, як неодноразово наголошувалося, є поняття значення і смисл. Базуючись на досвіді попередників, А. Загнітко дає такі визначення цих термінів: «**Значення** — це система зв'язків, що об'єктивно склалася і відображена у слові», а «**Смисл** — це індивідуальне значення слова, яке пов'язане з особистісним суб'єктивним досвідом мовця і з конкретною ситуацією спілкування»⁸²⁰. Процес моделювання значення і смислу пов'язаний із **концепцією породження мотиву**, із категорією **внутрішнього мовлення** та **теорією актуального членування речення**. Дослідник резюмує, що «внутрішнє мовлення — це наче набір рем майбутнього мовленнєвого твору. Внутрішнє мовлення — це мовлення згорнуте, стисле, деграмуване. Внутрішнє мовлення — результат тривалої еволюції мовленнєвої свідомості. Її ще нема у дошкільняти, її формування завершується до 10–11 років»⁸²¹.

Розглядаючи питання щодо особливостей розвитку **експериментальної психолінгвістики**, А. Загнітко узагальнює інформацію про результати експериментів, проведених зарубіжними вченими, зокрема експерименти, які доводять, що **(1)** «думка і мовний конструкт можуть співіснувати без усякого зв'язку»; **(2)** коли «анкетованому доводиться одночасно сприймати два вербальних тексти (усний і письмовий), то або один зникає з пам'яті (домінує тільки один текст), або жоден не зберігається в пам'яті (при старанному бажанні запам'ятати обидва тексти)»⁸²²; **(3)** «якщо людина в навушники дає різні тексти <...> у правий один текст, а в лівий інший, то людина впадає в

⁸¹⁸ Там само.

⁸¹⁹ Там само. С. 124.

⁸²⁰ Там само. С. 124.

⁸²¹ Там само. С. 125.

⁸²² Там само. С. 127.

стан трансу», оскільки «ділянки кори, які відповідають за зорове і слухове сприйняття, працювали нормально, але інформація поступала в один спільний центр опрацювання. В результаті відбулася інтерференція мозкового декодування сигналів тієї самої мовленнєвої природи. Отже, феномен Юлія Цезаря — всього-на-всього міф»; (4) «якщо анкетованим пропонувати текст у вербальному “виконанні” і текст у вигляді серії із 6 картинок (Х. Будструп), то учасники експерименту не відчували утруднень у відтворенні обох текстів. Очевидно, тому, що образний зміст малюнків практично не потрібно перекодовувати в апарат мозку, а вербальний текст потрібно було все одно розшифрувати у центрі обробки смислів, поки він розшифровувався, малюнок уже був засвоєний»⁸²³. Останній експеримент доводить, що в мозку людини відбуваються особливі процеси перекодування смислів. Код має універсальний характер і не залежить від специфіки мови. Як бачимо, сучасні експериментальні дослідження надважливі для поступу психолінгвістики.

Крім того, А. Загнітка чимало уваги приділяв студіюванню одного з новітніх напрямів психолінгвістики — **психолінгвоперсоналогії**, уперше в українському мовознавстві опрацювавши (1) категорійно-рівневий вимір **психолінгвістичної моделі лінгвоперсоналії**⁸²⁴; (2) комплексно схарактеризувавши поняття **лінгвопсихоперсоналії**⁸²⁵, (3) розглянувши зазначену категорію і в ракурсі **лінгвопсихіатрії**⁸²⁶, крім того, увагу вченого привернула проблема (4) **психотипу**: ідеться про (а) текстові лінгвоперсона-

⁸²³ Там само. 128.

⁸²⁴ Загнітка А. П. (2016). Психолінгвістична модель лінгвоперсоналії : категорійно-рівневий вимір. *Досягнення та перспективи дослідження феномену здоров'я у сучасній психології* : матер. Всеукраїн. наук.-практ. конф. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД». С. 79–84.

⁸²⁵ Див.: Загнітка А. П. (2018). Лінгвопсихоперсона: категорійний вимір. *Координати розвитку психології здоров'я: реалії та перспективи* : матер. конф. Вінниця : ТОВ «Твори». С. 76–81.

⁸²⁶ Загнітка А. П. (2017а). Лінгвопсихіатрія персони: одиниці, категорії, рівні. *Особистісні та ситуативні детермінанти здоров'я* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Вінниця : Тов-во «Нілан-ЛТД». С. 100–105.

логічні виміри⁸²⁷; **(б)** проблему продукування лінгвоіндивідуалізацій у суб'єктивно-граматичному просторі⁸²⁸; а також **(в)** спробу дескрипції психотипу поляків, які проживають в Україні, зокрема в подільському мовносоціумному просторі⁸²⁹.

Матеріал, що презентує дослідження *психолінгвоперсоналогії* в різних її вимірах, узагальнено в надзвичайно цінній для сучасної української науки монографії «Теорія лінгвоперсоналогії» (2017)⁸³⁰, у якій схарактеризовано категорії, рівні й одиниці лінгвоперсоналогії (розділ перший); презентовано типологію лінгвоіндивідуалізацій і лінгвоіндивідуалізацій з проекцією на лінгвоперсони Івана Франка, Юрія Шевельова, Василя Стуса; узагальнено психолінгвістичну модель лінгвоперсоналогії (розділ другий), а також запропоновано панорамний огляд текстово-дискурсивного простору мовної особистості, крім того, подано пропозиції щодо типологій **(а)** внутрішньотекстової тематичної прогресії та **(б)** смислових нарощень мовно-образних структур: описано мовноманіпуляційні технології сучасних медійних міфологізацій, а також запропоновано дескрипцію мовно-лексикографійного світу Олекси Тихого (розділ третій). У висновковій частині автор монографії підсумовує не лише теоретичні засади, що викладені в монографії, але й ті, що характерні для авторської концепції в царині психолінгвістики загалом. Зокрема учений указує на те, що **(1)** «сучасна лінгвоперсоналогія своїм опертям

⁸²⁷ Загнітко А. (2020). Мовні психотипи особистості: типологія текстових лінгвоперсоналогічних вимірів. *Особистісні та ситуативні детермінанти здоров'я*: матер. V Всеукраїн. наук.-практ. конф. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. С. 56–59.

⁸²⁸ Загнітко А. (2019в). Мовний психотип особистості: особливості продукування лінгвоіндивідуалізацій (суб'єктивно-граматичний простір). *Особистісні та ситуативні детермінанти здоров'я* : матер. IV Всеукраїн. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 22 лист. 2019). Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». С. 94–99.

⁸²⁹ Загнітко А. (2019г). Мовні психотипи поляків у подільському мовносоціумному просторі. *Доля поляків і доля Вітчизни: погляд крізь століття (мовно-історичний портрет польської спільноти на Поділлі)* : зб. наук. пр. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». С. 46–52.

⁸³⁰ Загнітко А. (2017б). Теорія лінгвоперсоналогії : моногр. Вінниця : Нілан-Лтд. 136 с.

має ґрунтовні концепції тлумачення значення слова, виявлювано-го лише в комунікації (О. Потебня)»; **(2)** «Безпосередня картина світу пов'язана зі світоглядом, відрізняючись від нього репрезентуванням змістового знання (знання в його наповненні). Світогляд становить метод чи методологію, а безпосередня картина світу — результат відповідного пізнання»; **(3)** «Для лінгвоперсонології істотним постають і світогляд, і безпосередня картина світу, оскільки в період, наприклад, становлення монолінгвоперсони відбувається первинне формування світоглядних орієнтирів і відносно викінчене постання безпосередньої картини світу, що охоплює змістові, концептуальні знання про реальну дійсність, сукупність ментальних стереотипів як мотиваторів розуміння і інтерпретації тих чи тих явищ, реалій, предметів об'єктивної дійсності. Така картина світу є ментальним образом світу, витвореним когніцією окремої мовної особистості (монолінгвоперсони) чи колективної мовної свідомості (полілінгвоперсони)»; **(4)** «Національно-когнітивна картина світу постає відносно стійкою величиною з повторенням її основних (ядрових) компонентів у картинах світу окремих індивідуумів. Національно-мовна картина світу є відносною абстракцією і водночас когнітивно-психологічною реальністю, виявлюваною в мисленнєвій, пізнавальній діяльності окремих лінгвоіндивідів»⁸³¹.

Крім того, учений рецензує праці, присвячені теорії лінгвоперсонології⁸³², даючи глибоко професійний аналіз і слушні рекомендації.

У полі зору мовознавця і актуальна проблема **вияву сугестії в рекламному дискурсі**⁸³³.

⁸³¹ Там само. С. 132–133.

⁸³² Загнітко А. (2019а). Аспектуальний погляд на психотип мовної особистості: інтенції дискурсивних слів: рецензія на книгу: Космеда Т., Олексенко О., Павлова І. Семантика і прагматика дискурсивного слова та його потенціал для діагностики психотипу мовної особистості: аспектуальний опис / за наук. ред. проф. Т. Космеди. Вінниця–Познань–Харків : Харківське історико-філологічне товариство. 308 с. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. пр. Вип. 38. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса С. 107–109.

⁸³³ Загнітко А. (2019б). Лінгвопсихологія сугестії в рекламному дискурсі. *Лінгвокомп'ютерні дослідження* : зб. наук. пр. Вип. 12. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса. С. 91–99.

Як досвідчений педагог, лінгвопатріот, не міг А. Загнітко не приділити уваги надактуальним *проблемам психолінгводидактики*, торкнувшись питання функціонування української мови в освітній сфері: ідеться про аналіз комунікативно-психологічних заходів, зреалізованих під час викладання дисциплін у гуманітарній і негуманітарній студентській аудиторії у вишах Донеччини⁸³⁴. Стаття про це вийшла 1999 року — далеко до часу російського вторгнення в Україну: учений прозорливо розумів потребу більш активного поширення української мови в середовищі студентської молоді, виховання в неї любові до української мови.

Серед учених ДонНУ імені Василя Стуса, які досліджують проблеми психолінгвістики, — і докт. філол. наук, професор Людмила Коваль, яка обрала напрямом своєї наукової діяльності тему «Енерголінгвістика та мовна сугестія: психолінгвістичний і соціально-комунікативний виміри», що є відгалуженням теми науково-дослідної роботи «Мовносоціумна об'єктивна та суб'єктивна граматики в комунікативно-когнітивному та прагматико-лінгвокомп'ютерному вимірах» (керівник — А. Загнітко). Оскільки зазначена вчена викладає навчальну дисципліну «Психолінгвістика» в ДонНУ імені Василя Стуса, то, зрозуміло, вона розробила методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти магістерського рівня освітньо-професійної програми «Українська мова та література» (2021)⁸³⁵. Науковиця розглядає низку актуальних проблем психолінгвістики, що відображено в її статтях — одноосібних та у співавторстві, опублікованих переважно в авторитетних наукових журналах категорії А, зокрема ідеться (1) про окремі питання

⁸³⁴ Загнітко А. (1999). Комунікативно-психологічні заходи викладання дисциплін українською мовою в гуманітарній та негуманітарній студентській аудиторії (на прикладі вузів Донеччини). *Українська мова : навч.-метод. та виховні аспекти* : зб. матер. Всеукр. наук. конф. «Українська мова в освіті». Івано-Франківськ : Плай. С. 115–116.

⁸³⁵ Коваль Л. М. (2021). Психолінгвістика : методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти магістерського рівня освітньо-професійної програми «Українська мова та література». Вінниця : Вид-во ФОП Кушнір Ю. В. 68 с.

дослідження теорії лінгвоемоціології⁸³⁶; **(2)** психологічні аспекти гендерної лінгвістики⁸³⁷ (стаття англomовна — переклад назви укр. мовою «Сприйняття концепції “здоров’я” та екологічної стійкості: гендерний аспект»); **(3)** феномен *лінгвістичного інтерпретування* у вимірі нейролінгвістики⁸³⁸ (стаття англomовна — переклад назви укр. мовою «Когнітивні та нейролінгвістичні аспекти інтерпретації»), а також **(4)** питання психолінгводидактики з урахуванням соціолінгвістичних передумов (ідеться про психологічні основи роботи зі студентами в умовах пандемії)⁸³⁹ (стаття англomовна — переклад назви укр. мовою «Сучасні методи викладання предметів іноземними мовами у вищій школі в умовах пандемії») та врахування психології дитини для покращення сприйняття питань граматики⁸⁴⁰ (стаття англomовна — переклад назви укр. мовою «Формування механізмів засвоєння морфології та словотворення в дітей: нейронаукове дослідження»).

⁸³⁶ Коваль Л. (2022). Особливості вербалізації почуття любови в мемуарній спадщині Василя Стуса. *Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського*. Сер.: Філол. (мовозн.). Вип. 35. С. 53–60; Коваль Л. (2021). Особливості лексичної вербалізації емоційного стану суму в епістолярії Василя Стуса. *Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського*. Сер.: Філол. (мовозн.). Вип. 33. С. 59–66; Шах К., Коваль Л. (2021). Проблема вербалізації емоцій у науковому дискурсі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 41. Т. 3. С. 140–146.

⁸³⁷ Kraievska H., Gorofianiuk I., Koval L. (2021). Perception of “health” concept and environmental sustainability: a gender aspect. *E3S Web of Conferences* 250, 04011 (2021) TRESP. Prague. Czech Republic. January. P. 22–23.

⁸³⁸ Onyshchak H., Koval L., Vazhenina O., Bakhov I., Povoroznyuk R., Devitska A. (2021). Cognitive and Neurolinguistic Aspects of Interpreting. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 12 (4). P. 224–237. URL: <https://doi.org/10.18662/brain/12.4/246/> (Дата доступу: 22.07.2025).

⁸³⁹ Koval L., Vazhenina O., Kaliberda N., Petrova A., Riabolov S. (2021). Modern methods of teaching subjects in foreign languages in higher education in the conditions of pandemic. *AD ALTA : journal of interdisciplinary research*. Vol. 11. Issue 2. Special Issue XXI. P. 155–160.

⁸⁴⁰ Kruty K., Koval L., Vazhenina O., Desnova I., Zagnitko A., Popovska O. (2022). Formation of Mastering Morphology Mechanisms and Word Formation in Children: Neuroscientific Research. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. № 13 (4). December. P. 280–291.

Крім того, що Л. Коваль сама активно працює над питаннями психолінгвістики, надважливо, що професор зацікавлює проблематикою психолінгвістики і своїх студентів. Під її керівництвом магістранти опрацьовують актуальні проблеми розглядуваної галузі знань, а перші студії своїх вихованців Л. Коваль опублікувала в редактованому нею науковому збірнику (2022), що має назву «Лінгвістика, літературознавство, культурологія XXI століття: традиції, новаторство». У цей збірник увійшли наукові розвідки, що можуть зацікавити психолінгвістів України, насамперед вони презентують *специфіку вербалізації конфлікту*, особливості *моделювання негативної комунікації* в художніх текстах класиків української літератури⁸⁴¹, сучасних українських⁸⁴² і

⁸⁴¹ Бевз Ю. (2022). Мовні маркери конфліктності в повісті Михайла Коцюбинського «FATA MORGANA». *Лінгвістика, літературознавство, культурологія XXI століття : традиції, новаторство* : зб. наук. пр. Вип. 5. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». С. 34–38; Віннічук Є. (2022). Різномірні мовні конфліктогени в драмі Івана Карпенка-Карого «Наймичка». *Лінгвістика, літературознавство, культурологія XXI століття : традиції, новаторство* : зб. наук. пр. Вип. 5. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». С. 48–53; Дімітріу С. (2022). Лексичні клонфліктогени в мові повісті Івана Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я». *Лінгвістика, літературознавство, культурологія XXI століття : традиції, новаторство* : зб. наук. пр. Вип. 5. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». С. 56–59; Олександренко О. (2022). Лінгво-конфліктний аналіз оповідання Валер'яна Підмогильного «Гайдамака». *Лінгвістика, літературознавство, культурологія XXI століття : традиції, новаторство* : зб. наук. пр. Вип. 5. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». С. 66–69.

⁸⁴² Березнюк І. (2022). Мовні маркери конфліктності в романі Любка Дереша «Поклоніння ящірці». *Лінгвістика, літературознавство, культурологія XXI століття : традиції, новаторство* : зб. наук. пр. Вип. 5. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». С. 38–42; Кобчук Є. (2022). Лексичні вербалізатори художнього конфлікту в оповіданні Ігоря Фарини «Відплата». *Лінгвістика, літературознавство, культурологія XXI століття : традиції, новаторство* : зб. наук. пр. Вип. 5. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». С. 59–61; Кузнєцова О. (2022). Вербалізація міжособистісних конфліктів у романі Марії Матіос «Майже ніколи не навпаки». *Лінгвістика, літературознавство, культурологія XXI століття : традиції, новаторство* : зб. наук. пр. Вип. 5. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». С. 61–66; Худа М. (2022). Мовні конфліктогени у трилогії Всеволода Нестайка «Тореадори з Васюківки». *Лінгвістика, літературознавство, культурологія XXI століття : традиції, новаторство* : зб. наук. пр. Вип. 5. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». С. 82–87; Якимчук О. (2022).

зарубіжних⁸⁴³ письменників, а також особливості вербалізації емоцій у сатиричному художньому дискурсі⁸⁴⁴ та вияв художньої експресії⁸⁴⁵. Увага сфокусована й на дискурсі сучасних українських політиків: ідеться про дописи в соціальній мережі TWITTER⁸⁴⁶.

З 2017 року в ДонНУ імені Василя Стуса працює доктор філол. наук професор *Тетяна Космеда*. Її науковий доробок частково розглянуто під час огляду психолінгвістичної діяльності *Львівського та Харківського наукових осередків*, оскільки вона починала свою діяльність у Львівському національному університеті імені Івана Франка і певний час працювала за сумісництвом у Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди (див. відповідні параграфи).

У цьому параграфі схарактеризуємо дослідження представників *наукової школи професора «Поліфункційна інтерпретативна лінгвістична парадигма: актуальні напрями»* (функціює з 2010 р.), що мають *виразне психолінгвістичне спрямування*.

Теолінгвістику як новий напрям мовознавства, що також *базується на постулатах психолінгвістики*, інтерпретує ко-

Мовні засоби конфліктності в романі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого». *Лінгвістика, літературознавство, культурологія XXI століття : традиції, новаторство* : зб. наук. пр. Вип. 5. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». С. 87–91.

⁸⁴³ Биковська Д. (2022). Мовні конфліктогени в новелі Фредеріка Стендаля «Ваніна Ваніні». *Лінгвістика, літературознавство, культурологія XXI століття : традиції, новаторство* : зб. наук. пр. Вип. 5. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». С. 42–45.

⁸⁴⁴ Олійник І. (2022). Емоційний потенціал розмовно-просторічної лексики в сатиричній повісті Євгена Дударя «Хата». *Лінгвістика, літературознавство, культурологія XXI століття : традиції, новаторство* : зб. наук. пр. Вип. 5. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». С. 69–74.

⁸⁴⁵ Притолюк М. (2022). Лексичні засоби експресивізації в романі Миколи Павленка «Далеке марево часу, або останній рубіж отамана Шалого». *Лінгвістика, літературознавство, культурологія XXI століття : традиції, новаторство* : зб. наук. пр. Вип. 5. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». С. 74–78.

⁸⁴⁶ Герасимчук О. (2022). Лінгвопрагматичний потенціал евфемізмів у дописах Дмитра Кулеби в соціальній мережі TWITTER. *Лінгвістика, літературознавство, культурологія XXI століття : традиції, новаторство* : зб. наук. пр. Вип. 5. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». С. 52–56.

лишня докторантка Т. Космеди (захистила дисертацію на звання докт. філол. наук 2020 року) — докт. філол. наук, професор *Наталія Піддубна*⁸⁴⁷ (Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди). Дослідниця визначає об'єкт теолінгвістики як такий, що має багатовекторний характер і, зокрема, пов'язаний із фіксацією релігійної свідомості в мовній картині світу⁸⁴⁸. Насамперед учена **(1)** розвиває теоретичні напрацювання О. Потебні про зв'язок свідомості людини з її мовою, міфічні й неміфічні форми свідомості та мислення, учення про внутрішню форму слова та дослідження сакральних мов⁸⁴⁹, **(2)** обґрунтовує динамічний характер *категорії сакрального* як такий, що безпосередньо *пов'язаний із людською психікою та категорією оцінки*⁸⁵⁰, а також **(3)** апелює до бібліїзмів як прецедентних одиниць, що *своєрідно фіксуються в колективній та індивідуальній мовній свідомості*. Характеризуючи особливості релігійного стилю, Н. Піддубна звертає увагу на його експресивність, що реалізується на всіх мовних рівнях. Дослідниця, наприклад, зауважує, що в мові проповідей *полісиндетон* як повторення однакових сполучників не тільки організовує ритм, але й *забезпечує інтонацію перерахування, накопичення, що, із позиції сугестивних підходів, відіграє роль чинника вагомості й достовірності*, уможливує посилення мовленнєвої виразності вислову, його емоційного тла⁸⁵¹. Названа науковиця розглядає специфіку відображення релігійного світогляду в мовомисленні таких вишуканих лінгвоперсон, як Т. Шевченко й С. Руданський, залучаючи для цього его-тексти письменників, зокрема їхню епістолярну спадщину. Услід за Т. Космедою, учена переконана, що *«листи є неоціненним джерелом для низки лінгвістичних дисциплін, зокрема лінгвоперсоналогії, оскільки вони як автентичний матеріал*

⁸⁴⁷ Див.: Піддубна Н. В. (2019). Теорія теолінгвістики: феномен біблійності в українській лінгвокультурі та омовлення релігійної картини світу (аналіз дискурсивної практики ХІХ ст.) : моногр. / наук. ред. проф. Т. А. Космеда. Харків : Майдан. 456 с.

⁸⁴⁸ Там само. С. 35.

⁸⁴⁹ Там само. С. 44.

⁸⁵⁰ Там само. С. 72.

⁸⁵¹ Там само. С. 107.

дають змогу найбільш повно відтворити психологічний портрет його автора»⁸⁵². У монографії Н. Піддубної не обійдено увагою й такі питання психолінгвістики, як *релігійна мовна особистість, вербалізація почуття релігійності*, вона кваліфікує *емоційні одиниці мовлення*, насамперед *релігійний вигук* та ін.

Новий напрям сучасного мовознавства — *граматику оцінки* презентувала докт. філол. наук, доцент *Оксана Халіман*⁸⁵³ (Відокремлений структурний підрозділ «Полтавський фаховий коледж Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого»; Національний університет «Полтавська політехніка»). Ця вчена схарактеризувала морфологічні засоби вираження оцінних значень з урахуванням психолінгвістичних особливостей в аспекті лінгвоаксіології, наголошуючи, що *«процес оцінювання має психологічне підґрунтя»*⁸⁵⁴ (захистила дисертацію на звання докт. філол. наук 2020 року). Такий підхід дослідниці дає їй змогу *зосередити увагу на цінностях як певних психологічних настановах*. Услід за своїм консультантом, науковиця доводить, що *опис граматики оцінки ґрунтується на системних зв'язках із психолінгвістикою*, зокрема це: **(1)** дескрипція особливостей функціонування морфологічних одиниць як психічних феноменів з урахуванням взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників; **(2)** виявлення психологічного підґрунтя механізмів породження, сприйняття, інтерпретації граматичних ігрем; **(3)** психологія сприйняття оцінки⁸⁵⁵. О. Халіман переконливо аргументує, що вживання часових форм і в прямому, і в переносному значеннях *«ґрунтується на психологічних особливостях їхнього сприйняття та асоціативних нюансах, пов'язаних зі специфікою минулого, теперішнього й майбутнього. Майбутнє людина може прогнозувати, мріяти про нього, боятися його, але не оцінювати, оскільки вона здійснює його аналіз лише гіпотетично. Навпаки, аналізуючи минуле, індивід може вира-*

⁸⁵² Там само. С. 272.

⁸⁵³ Див.: Халіман О. В. (2019). Граматика оцінки: морфологічні категорії української мови : моногр. / передне слово, наук. ред. проф. Т. Космеди. Харків : Майдан. 458 с.

⁸⁵⁴ Там само. С. 21.

⁸⁵⁵ Там само. С. 113.

жати своє судження щодо нього»⁸⁵⁶. Із такими психологічними особливостями сприйняття подій довілля пов'язане, зокрема, і функціонування транспонованих часових форм. Як пояснює дослідниця, мовцеві «зручно» використати форму минулого часу замість форми майбутнього як засіб вираження оцінки, оскільки, номінуючи майбутні події формою минулого часу, суб'єкт ставить гіпотетичну, майбутню подію як прецедент у ряд з іншими подіями свого досвіду, тим самим знаходить підстави її оцінити, зробивши відповідні зіставлення. Або ж у процесі оповіді про минуле для своєрідної її драматизації можна актуалізувати теперішній час (події начебто розгортатимуться «на очах» у слухачів)⁸⁵⁷. Отже, психолінгвістичні особливості сприйняття форми минулого часу, як було зазначено, сприяють її транспонованому використанню (презентації факту теперішнього чи майбутнього як уже здійсненого) для прогнозування ситуації та її оцінки.

У монографії О. Халіман схарактеризовано оцінну специфіку моделей «Боявся я її»⁸⁵⁸, «Ну, приїхала я туди, а потім що?»⁸⁵⁹, «А потім йому швидко кубики почепили...»⁸⁶⁰, «Ми попали!»⁸⁶¹, у яких **уживання минулого часу ґрунтується на психолінгвістичних чинниках**. Вони, зокрема, спонукають мовця до вибору форми минулого часу, її транспонованого вживання, що дає змогу, поставивши названий дієсловом факт у ряд з іншими подіями минулого, оцінити його з огляду на аналогічні факти з досвіду суб'єкта. Психологічні особливості сприйняття форм минулого часу дають підстави для більш виразного застосування їх як оцінних засобів на основі співвіднесення з подібними фактами минулого: номінуючи майбутню чи вірогідну дію формою минулого часу, мовець ставить її в один ряд із подібними ситуаціями, що й дає йому підстави для її оцінки. Уживання форм майбутнього часу як засобів вираження оцінних відтінків значень, як переконує О. Халіман, менш поширене, однак, наприклад, у

⁸⁵⁶ Там само. С. 273.

⁸⁵⁷ Там само. С. 274.

⁸⁵⁸ Там само. С. 276–279.

⁸⁵⁹ Там само. С. 279–282.

⁸⁶⁰ Там само. С. 282–284.

⁸⁶¹ Там само. С. 284–286.

моделі «*Як вискочить!*»⁸⁶² яскрава образність і посилення ступеня вияву оцінки виникають саме через психологічні особливості сприйняття форми майбутнього часу. Ідеться про використання майбутнього часу замість минулого, коли колишнім подіям дають емоційно-експресивну оцінку, наголошують на раптовості, повторюваності чи інтенсивності дій або процесів. Граматичну ігреду моделює транспозиція часової форми майбутнього часу — уживання не в прямому значенні. Функціонування транспонованої форми пов'язане із психолінгвістичними особливостями вживання часових форм: *небажана гіпотетична дія може викликати страх і посилює негативне сприйняття докільля. Часто описану формулу заповнюють дієслова, що позначають різкі звукові ефекти, несподівані дії і т. ін., що викликає фобос і, відповідно, негатив*. Описуючи події минулого, форма майбутнього часу окреслює їх як імовірні. Непередбачувана різка дія, що сприймається як гіпотетична, може викликати боязнь і посилити негативне сприйняття докільля, що сприяє моделюванню більшої міри образності таких уживань⁸⁶³.

Продовжує розробляти проблематику лінгвоаксіології і канд. філол. наук, доцент, докторант ДонНУ імені Василя Стуса *Оксана Ковтун* (Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця), яка моделює напрям *контрастивної морфології оцінки* й також зосереджує увагу на вивченні особливостей формування значення оцінки, зокрема й оцінки емоційної, та демонструє відмінності в цьому ракурсі, що презентують своєрідність вияву видів оцінки морфологійними формами української мови порівняно з можливостями англійської мови⁸⁶⁴, що має в своїй основі й вияв рис національного характеру, психологічні чинники.

Комунікативна лінгвістика, зокрема її невербальний вияв, насамперед *базуються на знаннях із психології*. Зазначену

⁸⁶² Там само. С. 297–302.

⁸⁶³ Халіман О. В. (2019). Граматика оцінки... С. 301–302.

⁸⁶⁴ Див. напр.: Kosmeda T., Kovtun O., Slipetska V. Morphology of evaluation: the peculiarities of modeling evaluative meanings through morphological means in the Ukrainian language. *Amazonia Investiga*. № 13 (81). P. 56–69.

проблему досліджує докт. філол. наук, професор *Тетяна Осіпова*⁸⁶⁵ (Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди) (захистила дисертацію на звання докт. філол. наук 2021 року). *Процес вербалізації невербаліки, як відомо, скерований на маніпуляцію свідомістю з урахуванням психологічних чинників, «ідеологізовану» комунікацію*, що базується на ґрунтовно розробленій системі маніпулятивних механізмів впливу на людську свідомість. Т. Осіпова розмірковує про *ви-роблення комунікативного й психологічного захисту*, відповідного бар'єру перед негативним впливом. Услід за науковим консультантом, учена наголошує, що *комунікація проєктується насамперед на афективно-емоційні її вияви*, власне, *на людину афективно-емоційну* з урахуванням багатоканальності процесу комунікації, характеристику живого мовлення, особливостей її мовленнєвої поведінки. Загальновідомо, що комунікативну лінгвістику традиційно розглядають як науку, що презентує вербальну комунікацію і комунікацію невербальну. Зазначене пояснюється, зрозуміло, тим, що комунікативний процес реалізується за участі і вербальних, і невербальних засобів одночасно. Ще класики української психолінгвістики довели, що домінанта в цій взаємодії належить невербальній комунікації (див. перший розділ цієї праці), про це докладно пише й Т. Ковалевська (див. параграф про Одеську лінгвістичну школу). Українські мовознавці наголошували також, що писемне мовлення, яке, на перший погляд, не залежить від невербальних компонентів, складається із системи умовних знаків (позначення пауз, зауваги щодо інтонації, пунктуаційні знаки), що виконують функцію, пов'язану з невербалікою. Цю думку підтверджує Т. Осіпова. Опис національної специфіки невербальної комунікації та можливостей її омовлення — важливе завдання сучасної української лінгвістики, яке зреалізувала названа вчена. Вона *простежила лінгвокреативність українського народу в омовленні невербаліки*, що виявляється **(1)** у фольклорі (паремії, народні пісні), а також **(2)** у художньому

⁸⁶⁵ Див.: Осіпова Т. (2019). Невербальна комунікація та своєрідність її омовлення в українському дискурсі: феномен вербалізації невербаліки : моногр. / наук. ред. проф. Т. А. Космеда. Харків : Вид-во Іванченка І. С. 388 с.

мовомисленні українських вишуканих лінгвоперсон (Т. Шевченко, І. Франко, С. Руданський, М. Коцюбинський, В. Симоненко, Л. Костенко, М. Вінграновський, Ю. Андрухович, Л. Дереш та ін.). Це сприяє **(3)** виявленню особливостей ідіостилю майстрів слова в моделюванні невербальних засобів комунікації, **(4)** учена характеризує «невербальну компетентність», невербальні знаки, що *інтимізують художнє мовлення, презентують відповідний психотип*. Видається цілком обґрунтованою пропозиція Т. Осіпової про **(5)** виокремлення третього, синкретичного, підрозділу комунікативної лінгвістики — *вербалізація невербаліки*, що має специфіку вияву залежно від **(а)** психотипу лінгвоперсони, **(б)** належності до відповідної національності, статі, віку, професії, соціального стану, що пов'язано з проблематикою психолінгвістики, гендерної лінгвістики, етнолінгвістики, лінгвоперсонології. Т. Осіпова порушує проблему **(1)** наявності в структурі *мовної особистості невербальної компетентності*, **(2)** мотивує потребу *опису відповідного зрізу мовної особистості — невербальної лінгвоперсони*; **(3)** пропонує *методику такого опису* та подає відповідні зразки, предметом яких стала комунікативна компетенція вишуканої мовної особистості *Івана Франка*, а також невербальний аспект комунікативної компетенції професора ХНПУ імені Г. С. Сковороди *Лідії Андріївни Лисиченко*. У рецензії на розглядувану монографію А. Мойсієнко зауважив, що «загалом монографія Т. Осіпової бачиться важливим поступом на шляху до подальших студій із комунікативної лінгвістики, зокрема *на основі когнітивно-лінгвістичного та когнітивно-психологічного підходів дослідження комунікативних компетенцій особистості*»⁸⁶⁶.

Явище лінгвопсихоакцентації — предмет дисертаційного дослідження докт. філол. наук, професора, яка навчалася в докторантурі ДонНУ імені Василя Стуса в 2021–2023 рр. і захистила дисертацію на звання докт. філол. наук 2023 року — *Віталії Па-*

⁸⁶⁶ Мойсієнко А. (2021). Вербалізація невербаліки як синкретичний напрям у комунікативній лінгвістиці: рецензія на монографію Т. Ф. Осіпової «Невербальна комунікація та своєрідність її омовлення в українському дискурсі: феномен вербалізації невербаліки». *Проблеми гуманіт. наук*. Сер. : Філологія. Вип. 45. С. 436.

*пії*⁸⁶⁷ (Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»). Науковиця вивчала **психологічну акцентуацію** в руслі сучасних наукових тенденцій⁸⁶⁸. Поняття лінгвопсихоакцентуації дослідниця розглядає як **(а) наукове вчення, новий самостійний напрям сучасної української психолінгвістики та (б) ефективний психолінгвістичний дослідницький метод**⁸⁶⁹. Вона доводить, що вчення про лінгвопсихоакцентуацію в національній науці має: **(1) власну історію формування і становлення, (2) вироблену теорію, що проєктується на (3) відповідну національну дискурсивну практику.** Процедура дослідження, що екстрапольована на художню систему, текст (дискурс), що створений ключовими постатями української лінгвокультури, актуалізація психологічного аспекту вивчення мовної одиниці відкривають широкі можливості не тільки для її психологічного портретування, але й для певних узагальнень щодо **психосвідомості української нації загалом, характеристики певних ознак її генетичного коду.** Як показує вчена, український досвід розбудови розглядуваної теорії сягає другої пол. XIX – поч. XX століття і пов’язаний із напрацюваннями О. Потебні (Психология поэтического и прозаического мышления /1889/), Д. Овсянико-Куликовського (Психология мысли и чувства. Художественное творчество. Основы ведаизма /1909/), І. Франка (Із секретів поетичної творчості), Л. Булаховського (Мовознавство й психологія /1975/). Теоретичні постулати, сформульовані названими вченими, як наголошено в першому розділі цієї праці, випередили в часі методологічні ідеї класиків зарубіжної психології, що лягли в основу теорії психолінгвістики, насамперед З. Фрейда і К.Г. Юнга. Щоб уникнути термінологічної полісемії, В. Папіш пропонує новий уточнювальний термін **лінгвопсихоакцентуація**, що, на відміну

⁸⁶⁷ Див.: Папіш В. А. (2022). Лінгвопсихоакцентуація елітарної мовної особистості...

⁸⁶⁸ Примітка. Частково наводимо відомості, що презентовані у такій статті: Папіш В. А. (2023). Українська психолінгвістика: концепція теорії лінгвопсихоакцентуації. *Граматичні читання – XII: матер. Міжнар. наук.-теорет. конф.* (Вінниця, 11–12 трав. 2023 р. ДонНУ ім. Василя Стуса). Вінниця : ТОВ «Твори». С. 89–93.

⁸⁶⁹ Там само.

від базового — акцентуація, — доцільно використовувати тільки в процесі дослідження саме тексту чи дискурсу. У монографії запропоновано таку дефініцію описуваному поняття: «*Лінгвопсихоакцентуація, -ії, ж, психолінгв. — це відтворений у мові, мовній свідомості, мовній поведінці, тексті, дискурсі, комунікації особливий вияв загострення окремих рис характеру індивіда*»⁸⁷⁰. *Метод лінгвопсихоакцентуації* базується на системі прийомів, зокрема: **(1)** виокремлення *емоційно-сислової домінанти* тексту та **(2)** її *маркерів, мовних акцентуаторів (ключових слів і слів-фаворитів)*, що характеризують задум тексту; *предикатів* до актуалізованих у тексті об'єктів ментального та реального світу, *онімної лексики*, що актуалізується під час моделювання заголовків тексту, мотиви обрання псевдонімів та ін.; *вербальних предикторів*, які виявляються й за допомогою комп'ютерної психолінгвістичної системи ВААЛІ); **(3)** визначення *специфіки особистісної зумовленості семантичних трансформацій*, що актуалізуються в процесі перекладу та літературного переказування художнього тексту, тобто виявлення *вторинної емоційно-сислової домінанти*; **(4)** моделювання *шкали ціннісних домінант особистості*; **(5)** *побудові фразеосемантичних чи лексико-семантичних полів* різних видів психологічної акцентуації, зокрема *моделювання мікрополів фразем на позначення позитивних і негативних рис акцентуантів чи мікрополів фразем на позначення нормативної та ненормативної поведінки особи* та ін.; **(6)** з'ясуванні *мовної дифузності*, що відбувається в межах виокремлених фразеосемантичних чи лексико-семантичних полів; **(7)** *реконструкції лінгвоперсони* з урахуванням її *психобіографії*; **(8)** описі *мовно-психологічної картини світу*, що виявляється в тексті / дискурсі окремого митця; **(9)** визначенні *своєрідності вербалізації в тексті / дискурсі* важливих концептів, зокрема й *психологічних*; **(10)** *розбудові моделі світу*, що послужила основою породження тексту; **(11)** *вербальній презентації авторської свідомості* в тексті; **(12)** *експерименті*, спроектованому на *аналіз висловлювань-оцінок* піддослідних / читачів/ щодо характеру їхніх індивідуальних уподобань як реакцій на прочитані художні тексти та ін.

⁸⁷⁰ Там само. С. 94–95.

В. Папіш переконує, що *акцентуйовані риси* — це не вада, не недолік, а *виразна індивідуально-психологічна особливість*, що **(а)** впливає на самореалізацію особистості, **(б)** сприяє розвитку таланту, вияву геніальності, **(в)** дає змогу кожній лінгвоперсоні самоутвердитися в соціумі, виявляючи певний набір характерних індивідуальних рис.

Тип лінгвопсихоакцентуації, як наголошує В. Папіш, *виявляється на основі врахування системи екстралінгвальних* (етногенофонд, умови виховання та соціальне оточення) та *інтралінгвальних чинників*, що закодовані у відповідних текстових категоріях (тематиці, сюжетах, мотивах, образах), своєрідності вербалізації ключових концептів, добору певних засобів усіх рівнів мовної системи, зокрема й образних, які моделює лінгвоперсона під час створення авторської текстової (дискурсивної) тканини. *Додатковими психолінгвістичними параметрами акцентуйованої лінгвоперсона є* **(1)** особливості її світогляду (світобачення, світовідчуття, світорозуміння), **(2)** психобіографія, **(3)** характерні фонові знання, **(4)** своєрідність вияву емоцій, **(5)** нетрадиційне бачення довкілля, **(6)** індивідуальна лінгвокреативність, що виявляється, зокрема, і в актуалізації слів-фаворитів, моделюванні улюблених тропів і фігур, мовленнєвій тональності, обранні відповідних комунікативних стратегій і тактик. Акцентуйованість послідовно віддзеркалюється в мовній поведінці, мовній свідомості лінгвоперсона й залежить від комунікативної, мовної, культурної та інших видів компетенцій (спроможності) мовця, має переконливу фіксацію в тексті /дискурсі як вищій формі відповідної самореалізації індивідуума.

Названа дослідниця *визначила лінгвопсихоакцентуаційні типи дев'яти українських письменників*, у текстах яких на основі авторської методики було виявлено імпліцитну акцентуйованість. На основі екстралінгвальних чинників гіпотетично було припущено наявність вродженої **(1) демонстративної акцентуйованості Лесі Українки**, що виявлялася в багатогранних талантах, життєрадісності та багатій уяві; продовження і підтвердження гіпотези знайдено в її текстах, зокрема це тяжіння до моделювання *фантастичних ситуацій, гіпербол, яскравих метафор*, підвищена частотність слів на позначення *мрії та*

фантазії, активне використання *соматичної і музичної лексики*, а також специфічна *колористика* (переважає *червоний, білий, золотий* кольори). Символічні образи на кшталт *«золотого моря»* чи *«золотих тернів»*, а також кольорові асоціації в епістолярії поетеси свідчать про стійкі когнітивні уподобання. Додатковим маркером акцентуації є високочастотна онімна лексика: імена в назвах творів, антропоніми із семантикою величності та слави, звертання. Отже, мовна свідомість Лесі Українки виявляє риси демонстративного типу, що формували своєрідну поетику її текстів. **(2) Риси психологічної демонстративності виявлені і в у художньому мисленні Пантелеймона Куліша.** Для його текстів характерна *емоційність, піднесений і вишуканий стиль, зменшено-пестливі слова, характерні етикетні формули*, часте повторення лексем *гарний, красивий, золото*. Його персонажі — *вишукано одягнені, схильні до фантазування*. Водночас П. Куліш стояв біля джерел формування української літературної мови, тому, закономірно, спостерігаємо й *актуалізацію фольклорних, пісенних побутових національних культурологем*, що надає текстам П. Куліша неповторного шарму. **(3) Основні ознаки гіпертимної лінгвопсихоакцентуації виявлено у «веселих текстах» Володимира Винниченка**, зокрема через актуалізацію концептів *СМІХ, БАЛАКУЧИТЬ, БЕЗТУРБОТНІСТЬ*, вербалізацію виразного *еротизму*. Наприклад, у романі «Сонячна машина» концепт СМІХ презентовано 759 фіксаціями відповідних лексем. Як гіпертим, Володимир Винниченко майстерно моделює відверті еротичні сцени, які стосуються не тільки людей. У його текстах *і поле кохається, і берези оголені до пояса, і пташки злилися в обійми, і сонце безсоромно оголює ніжну схованість квіток, і навіть іржаві цвяхи вилізають із старих дощок паркана і зливаються в обіймах*. Ось у цих деталях і простежується підсвідомий елемент авторської психіки. **(4) Основною «світлих» текстів, у яких задована застрягла лінгвопсихоакцентуація**, є висока частотність номінацій на позначення *світла й блиску*, одоративів на окреслення *приємного запаху*, активність так званої високої лексики (це слова *чесний, чистий, яскравий, самоцінний, незрівнянний*). У таких текстах часто простежується надцінна ідея, актуалізація релігійної лексики, що виявлено, наприклад, у філософських

містеріях *Івана Огієнка*. Спостерігаємо в нього також *авторську капіталізацію*, тобто написання з великої букви багатьох апелятивних найменувань, що психологи теж розцінюють як ознаку застряглості. (5) Світ авторської мови *Михайла Коцюбинського* наповнений сонячним світлом, продовження якого ліричний герой бачить у *вогні, лампі, фесрверках*, і навіть в *ідеалі світла*. *М. Коцюбинського справедливо назвали великим сонцепоклонником*. (6) У «темних» текстах закарпатського письменника *Федора Потушняка* закована *епілептоїдна акцентуованість*, що вербалізується через *трагічні мотиви, могильні асоціації, «похмуру» модель села, лексику на позначення темноти, неприємного запаху, персонажів з простолюду, які важко працюють, живуть бідно, часто гинуть або втрачають глузд*. У 72-х оповіданнях письменника, які було проаналізовано, змодельовані події відбуваються *вночі або ввечері*. Виявом епілептоїдності, на думку психологів, є також *незвична пунктуація та синтаксичні особливості речень*. Потушнякові новели рясніють *трьома крапками й тире*. Упадає в око добре структурований текст з *великою кількістю абзаців, коротких речень*. (7) У «сумних» текстах закарпатського письменника *Івана Чендея* виявлено *ознаки імпліцитної депресивної лінгвопсихоакцентуації*, що вербалізується через актуалізацію відчуття *самотності, презентацію мотивів хвороби й смерті, омовлення бажання персонажів про когось турбуватися, зображення подій, що відбуваються в холодну пору року*. (8) У текстах окремих митців виявлено два типи лінгвопсихоакцентуації. Наприклад, у *Тараса Шевченка* — *емотивної і афективно-екзальтованої*, про що, досліджуючи діалог Его і Альтер Его Т. Шевченка, пише й Т. Космеда. Емотивні інтенції концентруються в моделюванні *сердечної м'якості, простоти, у лексичному тезаурусі на позначення сліз, горя, страждань («слова-фаворити»): сльози, плакати, ридати, голосіння*, також у *демінутивній лексиці, а афективно-екзальтовані — у номінаціях на позначення бурхливих емоцій, рвучких рухів, швидкої зміни психічних реакцій, афективних станів, що презентовано лексемами кров, труп, смерть, кара, рев, пекло*. (9) У текстах *Ольги Кобилянської* виявлено *ознаки депресивної і нарцисичної лінгвопсихоакцентуації*. Висока частотність лексем на позначення смерті, мовчання, німоти — ознаки депресивності. А риси нарцисизму

актуалізовано лексемами на позначення *гордині, знецінення, відтворенні механізму випереджувального неприйняття*. Зазначене виявилось і під час аналізу щоденника письменниці як его-тексту, що виконано з використанням концепції Т. Космеди.⁸⁷¹

Таке *нове «прочитання» відомих письменників у руслі мовного психоаналізу* поглиблює уявлення про їхню лінгвокреативність, лінгвософію, дає змогу по-новому осмислити психологічні ресурси української елітарної лінгвоперсони, відчути розмаїтість стилів і прагматику дискурсу. Як наголошує В. Папіш, *«учення про лінгвопсихоакцентуацію має широку дослідницьку перспективу: потенціал щодо розширення класифікаційних типів лінгвопсихоакцентуації, зокрема виокремлення системи їхніх гібридних підтипів, оскільки в чистому вигляді, що зрозуміло, психотип виявляється рідко. З огляду на постулати теорії лінгвопсихоакцентуації можлива й оновлена класифікація текстів, що породжені акцентуйованими особистостями різних психотипів»*⁸⁷². Наголосімо, що для своїх висновків учена врахувала й его-текстовий простір зазначених письменників, а також факти психобіографії.

Теорію лінгвоперсонології з окресленням психології творчості політика Дмитра Донцова розробила докт. філол. наук, доцент Оксана Микитюк⁸⁷³ (Національний університет «Львівська політехніка»), яка закінчила докторантуру ДонНУ імені Василя Стуса 2025 року й цього ж року успішно захистила дисертацію на звання докт. філол. наук. Її дисертаційне дослідження *присвячене вивченню дискурсивно-текстового простору політичної мовної особистості Д. Донцова*. Авторка цієї праці **(1)** розробила основи дослідження *політичної лінгвоперсонології*; **(2)** створила авторську модель аналізу політичного простору

⁸⁷¹ Космеда Т., Папіш В. (2023). Інтерпретація авторського «Я» крізь призму епістолярного дискурсу Ольги Кобилянської (до 160-річчя від дня народження). *Theoria et Historia Scientiarum*. Ed. Nicolaus Copernicus Univers. Vol. XX. 2023. P. 197–215. <https://doi.org/10.12775/ths.2023.009>

⁸⁷² Папіш В. А. (2022a). Лінгвопсихоакцентуація елітарної мовної особистості... С. 375–376.

⁸⁷³ Див.: Микитюк О. Р. (2025). Політична лінгвоперсонологія: феномен мовної особистості Дмитра Донцова : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01. — українська мова. Одеса, 2025. 475 с.

Д. Донцова, для цього було **(а)** розглянуто його мовленнєву практику у *вимірі екзистенційної прагматики, когнітивно-аксіологічному й креативно-образному*; **(б)** схарактеризувала ідіолект й ідіостиль політика як яскравого представника національної мовної особистості з *урахуванням психологічного виміру його лінгвоперсони*. Серед актуалізованих методів важливим став *метод лінгвопсихобіографії*, що застосований для аналізу мовомислення політика: *він став своєрідним кодом для розуміння комунікативно-психологічних намірів політика*. Зазначено, що *психолінгвістичні студії з опису лінгвоперсони Д. Донцова* розпочав М. Сосновський, який досліджував напрямки ідейно-політичної діяльності політика; він був біографом Д. Донцова й дав оцінку політичним поглядам політика, а його монографія «Дмитро Донцов — політичний портрет: З історії розвитку ідеології українського націоналізму»⁸⁷⁴ стала психобіографічним джерелом вивчення мовомислення Д. Донцова. До аналізу *було залучено низку его-текстів*: **(а)** листування політика з дружиною Марією, **(б)** спогади сучасників та **(в)** архівні матеріали Віденського університету й Східноєвропейського Дослідного Інституту у Філадельфії. Завдяки дослідженню его-текстів, М. Сосновський *визначив роль Д. Донцова в політичній царині. Політичні погляди Д. Донцова в аспекті психолінгвістики* частково описав Р. Єндик, який побачив *нахил політика до втручання в усілякі конфлікти, спроможність мовно-психологічно знищувати опонентів* і «запальними» методами вирішувати назрілу проблему⁸⁷⁵. *Психотип Д. Донцова* частково окреслив Є. Маланюк, відтворивши образ непокірного студента, який «пішов» проти радянської системи. Названий письменник «побачив» антагонізм у характері Д. Донцова, описав його любов до свого й ненависть до чужого, що було характерне для «*таврійського*» *темпераменту*⁸⁷⁶. За часів Незалежності варшавський архів Д. Донцова опрацю-

⁸⁷⁴ Див.: Сосновський М. (1974). Дмитро Донцов — політичний портрет: З історії розвитку ідеології українського націоналізму. Нью-Йорк–Торонто : Наук. тов-во ім. Т. Шевченка, Бібліотека українознавства. 419 с.

⁸⁷⁵ Див.: Єндик Р. (1955). Дмитро Донцов — ідеолог українського націоналізму. Мюнхен : Українське видавництво. 176 с.

⁸⁷⁶ Маланюк Е. (1996). Дмитро Донцов (До 75-ліття). *Книга спостережень. Проза*. Торонто, Онт. : Накладом Вид-ва «Гомін України». Т. 2. С. 367–376.

вала Г. Сварник (після 90-х років): *архівні матеріали стали вагомим джерелом для розуміння психології особистості Донцова*. Г. Сварник довела, що мовне середовище Д. Донцова було українське, його дід по материній лінії належав до козаків, що й вплинуло на формування характеру політика⁸⁷⁷. Досліджуючи тексти Д. Донцова, О. Баган описав його політико-ідеологічну концепцію, що закорінена в європейській філософії та змодельовувала його мовно-літературознавчий портрет як непересічного діяча історико-політичного часу⁸⁷⁸. До сьогодні публіцистична спадщина Д. Донцова не була належно поцінована, про що свідчить відсутність напрацювань щодо студіювання дискурсивно-текстового простору цього знакового для України політика, проте дисертаційне дослідження О. Микитюк започаткувало процес осмислення мовомислення Д. Донцова й на основі *лінгвопсихобіографічного методу* та *методу дослідження его-текстового простору* політика було частково з'ясовано й особливості психології його мовомислення.

Канд. філол. наук, доцент *Віра Сліпецька*⁸⁷⁹ (Дрогобицький

⁸⁷⁷ Сварник Г. (2019). Книгозбірня й архів Дмитра Донцова крізь призму долі власника. Львів : НАН України, Львів. нац. наук. бібліотека України ім. В. Стефаника, Відділ рукописів. 88 с.

⁸⁷⁸ Баган О. (2008). Поміж містикою і політикою (Дмитро Донцов на тлі української політичної історії першої половини ХХ ст.). Київ : УВС ім. Ю. Липи. 78 с.

⁸⁷⁹ Див.: Сліпецька В. Д. (2023). «Phonetics of Emotions»: Means of Verbalization of Emotions in the English Language. *Актуальні питання гуманітарних наук* : зб. наук. пр. Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. Сер. «Філологія». Дрогобич : ред.-вид-ий відділ ДДПУ ім. Івана Франка. Вип. 63. Т. 2. С. 172–176; Сліпецька В. Д. (2022). «Grammar of Emotions»: English Affixal Morphemes, Adverbs of Frequency, Word-Order, Auxiliary Verbs as a Means of Verbalization of Emotions. *Актуальні питання гуманітарних наук* : зб. наук. пр. Дрогоб. держ. пед. ун-ту імені Івана Франка. Сер. «Філологія». Дрогобич : ред.-вид-ий відділ ДДПУ імені Івана Франка. Вип. 48. Т. 2. С. 114–117; Сліпецька В. Д. (2019). Засоби вираження негативних емоцій у сучасних публіцистичних текстах (на матеріалі статей, опублікованих у журналі *The New Yorker* та газеті *Українська правда*). *Studia Ukrainica Poznaniensia*. Zeszyt VII/2. Adam Mickiewicz University Press. Poznan. С. 137–145; Сліпецька В. Д. (2017). Лінгвістика емоцій: формування і розвиток. *Бібліографічний покажчик / проф. Т. А. Космеда*. Дрогобич : Посвіт. 268 с.;

державний педагогічний університет ім. Івана Франка) — нині докторант ДонНУ імені Василя Стуса — розробляє *проблематику лінгвоемоціології*, зокрема, актуалізує питання про те, як емоції та почуття людини відображаються в її мовній свідомості, концептуалізуються та відповідно вербалізуються і граматицизуються, акумулюючи емоційний досвід лінгвоперсони. Зазначена дослідниця, як і її науковий констультант, безперечно, ураховує міждисциплінарний методологічний дослідницький підхід, оскільки лінгвоемоціологія формується на межі різних наук. Насамперед ураховано постулати лінгвофілософії з урахуванням семантики, синтактики й прагматики, психолінгвістики, зокрема й гендерні аспекти психолінгвістики, лінгвокогнітології, лінгвоконцептології, етнолінгвістики, а також лінгвокультурології. Учена переконана, що саме при такому підході відбувається інтеграція знань низки лінгвістичних напрямів у цілісну систему, форму, уявлення про сутність, функції, структуру й динаміку вербалізованих у мові емоцій і почуттів. Названа дослідниця переконана, що *лінгвоемоціологія спроектована на вивчення системного об'єкта — емоцій і почуттів як витончених форм існування людського досвіду, наслідку символічної і практичної діяльності людини, особливого модусу суспільно-історичного буття, що охоплює високу й буденну культуру, звич-*

Сліпецька В. Д. (2016). Олександр Потебня і лінгвістика емоцій. *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Сер.: Філол. Вип. 74. Харків : Вид-во ХНУ ім. В. Н. Каразіна. С. 39–42; Сліпецька В. Д. (2015). Вербалізація негативних емоцій: тенденції формування нового мовленнєвого стандарту. *Наук. вісн. Дрогоб. держ. пед. ун-ту імені Івана Франка*. Сер. Філол. науки (мовознавство) : зб. наук. пр. № 3. Дрогобич. С. 250–255; Сліпецька В. Д. (2014). Відображення законів комунікації у пареміях (на матеріалі української, російської та англійської мов). *Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту*. Сер.: Мовозн. Тернопіль : Тернопіл. нац. педа. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Вип. 1 (23). С. 164–170; Сліпецька В. Д. (2013). Комунікативний простір нашого буття у світлі теорії мовної відносності Е. Сепіра-Б. Уорфа. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Вип. 35. С. 232–238; Сліпецька В. Д. (2012). Вербалізація негативних емоцій у пареміях (на матеріалі української, російської, англійської та німецької лінгвокультур). *Наук. записки*: Сер. Філол. Острогор. Вид-во нац. ун-ту Остр. акад. Вип. 30. С. 225–228 та ін.

ки, вірування, смаки, міфи, стереотипи, духовність загалом. Науковиця переконує, що за багатолікістю емоцій та почуттів проступають обриси системи смислових домінант різних видів лінгвокультур, що виявляється в узагальненні відображення дійсності у вигляді специфічних емоційних, чуттєвих знань про неї та про її зміни, що, зокрема, описане в наукових теоріях про моделювання художніх образів, з одного боку, і безпосередньо через життєву взаємодію людини зі світом крізь призму емоції та почуттів, суспільно-історичне детерміноване відображення форм і способів такої взаємодії у внутрішньому світі людей, їхніх віруваннях, переконаннях, смаках, у їхній мовленнєвій поведінці, повсякденному побуті, комунікації, стосунках, етиці та моралі — з іншого. Наголошується, що **лінгвоемоціологія (1)** фіксує вияв етнічної та індивідуальної емоційності, **(2)** урахує автоінтерпретацію емоцій і почуттів, що виявляється в різних стилях мовлення чи системі дискурсивних практик; **(3)** презентує певні теоретичні зрізи, що прочитуються через побудову інваріантів моделей емоційно-почуттєвої культури, а також через історичний зріз, що демонструє реальний процес розвитку культури емоцій і почуттів, функціонування її стереотипів, специфіки емоційного світобачення, світосприйняття та світорозуміння, **(4)** відображає наявність відповідних норм та чинників їх порушення чи врегулювання. Учена зазначає, що **(5)** лінгвоемоціологія не може обмежитися вивченням індивідуальних форм вираження емоцій і почуттів однієї лінгвокультури: вона прагне до універсального синтетичного узагальнення включно з усіма індивідуальними (фіксація вияву емоцій конкретної лінгвоперсони проєктується на параметр «емоційна компетенція» — емоційний пласт структури лінгвоперсони, так званої *Homo sentis*) та лінгвокультурними формами як узагальнення специфіки вияву емоцій у межах конкретної лінгвокультури. Науковиця доводить, що різні форми людської діяльності, зокрема й емоційної, власне й утворюють гармонію світу кожної лінгвокультури. Щоб побачити цілісність світу емоцій, що зафіксувався в мові, зазначена вчена враховує результат проєкції цієї діяльності, презентований у фольклорі, художньому мовленні, загальнонародній та індивідуальній лінгвокреативності, оскільки лінгвофілософський синтез перед-

бачає єдність процесу творчості й відтворення норм, традицій, цінностей і под. В. Сліпецька демонструє, що людина створює свій власний універсум — «символічний усесвіт», що відкриває перед нею можливість розуміти й витлумачувати, пов'язувати й організовувати, упорядковувати, синтезувати й узагальнювати людський досвід, насамперед емоційний, чуттєвий. Вона показує, що існує окремих «світ людських емоцій», а емоційний досвід завжди накладається на інтелектуальний: вони в постійному гармонійному й нерозривному зв'язку. Мовознавиця, крім того, констатує, що **виокремлення лінгвоемоціології як самостійного наукового напрямку — це наслідок реальних процесів диференціації та інтеграції гуманітарних наук. У його завдання входить розкриття характеру взаємозв'язку людських емоцій і почуттів, їхньої динаміки, структури й функцій, змісту й значущості, що фіксується в мовленні людини, комунікації та мові загалом.**

Представниця наукової школи Т. Космеди канд. філол. наук, доцент *Анна Пікалова*⁸⁸⁰ (Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради) фокусує увагу на **дослідженні ідентичності мовної особистості дитячого поета**, простежує, як саме ідентичність поета конструюється в його дискурсивно-текстовому просторі. **Поняття ідентичності** розглядається насамперед як (1) складний психологічний, соціальний і лінгвокогнітивний феномен; (2) сутність,

⁸⁸⁰ Див.: Пікалова А. (2022). Гумор і жарт як основні емотивні кванти ідентичності дитячого поета. *Закарпат. філол. студії*. Вип. 26. Т. 2. С. 90–95; Пікалова А. (2020). «Гуморист» як тип «емотивного-Я» ідентичності англomовного дитячого поета. *Наук. вісн. Міжнар. гуманіт. ун-ту*; Сер. Філол. : зб. наук. пр. Одеса. № 46. Т. 2. С. 62–67; Пікалова А. (2018). «Оптиміст» як тип «емотивного-Я» ідентичності англomовного дитячого поета. *Наук. вісн. Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка*. Сер.: Філол. науки (мовозн.) : зб. наук. пр. Дрогобич. № 10. С. 99–103; Пікалова А. (2015). Психологічний тип поета в дитячому англomовному поетичному дискурсі. *Психолінгвістика* : зб. наук. пр. ДВНЗ «Переяслав-Хмельницьк. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди» ; Переяслав-Хмельницький : «Видво КСВ». Вип. 17. С. 222–230; Пікалова А. (2012). Національно-культурні особливості вербалізації дитячих емоцій (на матеріалі англomовної дитячої поезії). *Нова філол.* : зб. наук. пр. Запоріжжя : ЗНУ. Вип. 54. С.87–90 та ін.

що послідовно відображена в дискурсивно-текстовому просторі кожної лінгвоперсони. Під впливом лінгвістичного повороту до *постструктуралізму поняття ідентичності* почали розглядати не як незалежну реальність, що існує поза особистістю, а як реальність, яку активно конструює сама особистість. Дослідниця показує, яким є розуміння ідентичності в концепціях різних учених, що зводиться до *потракування цього поняття у фокусі психолінгвістики*, а також *явища, що існує в соціальній діяльності*. З огляду на це, учена переконана, що ідентичність слід розглядати і як джерело мовленнєвої діяльності, і як її продукт, тобто соціокультурне явище. Онтологічна сутність конструювання ідентичності пов'язана з її генезою: ідентичність як соціальна форма існування формується в дискурсі, що відбувається насамперед у процесі інтеракції. Відповідно, А. Пікалова доходить висновку про можливість існування низки типів ідентичності.

* * *

У межах психолінгвістичного наукового осередку ДонНУ імені Василя Стуса працюють учені, що продукують новаторські психолінгвістичні ідеї, до яких насамперед відносимо А. Загнітка, який ґрунтовно розробив (1) теорію психолінгвоперсоналогії, (2) працював над презентацією загальної теорії психолінгвістики, (3) торкався питання сугестії рекламного дискурсу, а також (4) психолінгводидактики.

Л. Коваль цікавлять (1) проблеми лінгвемоціології, (2) психологічні аспекти гендерної лінгвістики, (3) нейролінгвістичні підходи до феномена інтерпретації тексту чи дискурсу, а також (4) питання психолінгводидактики. Л. Коваль веде підготовку молодих кадрів, актуалізуючи психолінгвістичну проблематику в їхніх дослідженнях.

Т. Космеда проектує діяльність на дослідження (1) психологічних аспектів комунікації, (2) психолінгвоперсоналогії, зокрема й з урахуванням психотипів письменників, (3) теорії его-текстів, (4) критики лексикографічних джерел, (5) граматики оцінки як самостійного напрямку лінгвоаксіології, (6) лінгвемоціології, (7) учення про роль дискурсивних слів для ідентифікації психотипу лінгвоперсони та ін. У зазначених вимірах учена здійснює

підготовку спеціалістів вищої кваліфікації (докторів філології) для низки вишів України через докторантуру ДонНУ імені Василя Стуса.

3.8. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка: ключові персоналії психолінгвістичного наукового осередку

Серед учених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка в галузі психолінгвістики насамперед працюють Л. Марчук і О. Рарицький.

Людмила Марчук — докт. філол. наук, професор, авторка понад 300 наукових праць, серед яких чимало присвячено інтерпретації *психолінгвістичного феномена градації*, який дослідниця розглядає як стилістичну фігуру, що полягає в поступовому посиленні або послабленні смислової, зокрема й емоційної, значущості слів, що моделюються за допомогою відповідних слів та граматичних форм. Крім того, градація — це й загальний процес поступового переходу від одного стану, рівня чи ступеня вияву ознаки до іншого. Функція градації — створення яскравого образу, посилення емоційності твору, вербалізація подій у розвитку⁸⁸¹. Методологічні засади дослідження градації вчена віднайшла в мовознавчій концепції О. Потебні⁸⁸². Л. Марчук можна вналежнити до тих лінгвістів, які стоять біля початків *української лінгвоемоціології*, оскільки дослідниця простежила вияв емоційної функції, яку презентує прийом градації⁸⁸³, що

⁸⁸¹ Див.: Марчук Л. М. (2007). Функціонально-семантичний аспект градації в українській мові : моногр. Кам'янець-Подільський : Аксіома. 304 с.; Марчук Л. М. (2008). Категорія градації в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. ... докт. філол. наук / спец. 10.02.01 — українська мова ; Київ : Ін-т української мови НАНУ. 32 с.

⁸⁸² Марчук Л. М. (2000). Імплицитні засоби української мови в світлі ідей О. Потебні. *Вісн. Харків. ун-ту*. № 491. С. 138–142.

⁸⁸³ Марчук Л. М. (2005а). Емоційна функція градаційної лексики в художньому стилі сучасної української літературної мови. *Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту*. Сер. Філол. науки. Т. 2. Мовознавство. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА Вип. 10. С. 169–173.

по-різному актуалізується в художніх текстах залежно від особливостей мовомислення письменників, їхнього світобачення та світовідчуття, їхнього психотипу, інтерпретації концептів⁸⁸⁴. Простежила науковиця і своєрідність вияву градації в епістолярному стилі⁸⁸⁵. Вона довела, що категорії градаційності й емоційна оцінка перетинаються і показала особливості цієї взаємодії.

Феномен градації вчена досліджує з урахуванням соціальної та психологічної природи цього явища⁸⁸⁶. Її цікавить проблема *моделювання шкали градації*⁸⁸⁷, принципи виокремлення *індивідуальних градаційних шкал*. Важливим є твердження авторки про те, що «*на побудову <...> індивідуальних градаційних шкал впливають когнітивно-психологічні й лінгвопрагматичні чинники. Когнітивно-психологічні — це чинники, пов'язані з особливостями фонду попередніх знань комунікантів, зі специфікою реакції поведінки у взаємодії з реальним світом, який відображено в мові та в спілкуванні один з одним. Досить важливим чинником у побудові індивідуальних шкал є, по-перше, момент, пов'язаний з особливостями людського сприйняття — співвідношення квантифікованої величини з полем сприйняття суб'єкта: її домінування, помітність чи, навпаки, непомітність, неістотність; по-друге, важливість, істотність розмірів чи іншої кількісної ознаки квантифікованого об'єкта для предметно-комунікатив-*

⁸⁸⁴ Марчук Л. (2021б). Концептосфера мовної особистості в романі Галини Вдовиченко «Найважливіше — наприкінці». *Наук. вісн. Міжнар. гуманіт. ун-ту*. Сер. Філол. Вип. 49. С. 123–126.

⁸⁸⁵ Марчук Л. М. (2023). Світоглядно-мовна концепція Бориса Грінченка в епістолярній спадщині на матеріалі збірки «...Віддати зумієм себе Україні». Листування Трохима Зінькевича з Борисом Грінченком). *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: наук. зб. Сер. істор. та філол. Вип. XX*. Кам'янець-Подільський : КПУ імені Івана Огієнка. С. 5–10. URL: <http://ohiienko.kpnu.edu.ua/issue/view/17110>. (Дата доступу: 12.07.2025).

⁸⁸⁶ Марчук Л. М. (2005б). Соціально-психологічний аспект категорії градації в українській мові. *Мова і культура*. Сер. : Філол. Т. II.: *Психологія мови і культури. Мова і засоби масової комунікації*. Київ : ВД Дмитра Бураго. Вип. 8. С. 56–61.

⁸⁸⁷ Марчук Л. М. (2005в). Шкала градації в художньому мовленні сучасної української літературної мови. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. Харків, 2005. Вип. 15. С. 56–64.

ної діяльності суб'єкта (колективної чи індивідуальної), його значущість чи відсутність значущості, “байдужість”»⁸⁸⁸.

Л. Марчук оновлює і уточнює термінологійний інструментарій «*лінгвістики градацій*», зокрема до метамови свого дослідження вона вводить поняття *градування*, інтерпретуючи його як «співвіднесення або впорядкування якісної ознаки щодо нульового ступеня виміру (норми) на шкалі градації. Норма — центральна і найважливіша точка відліку, відповідно до якої визначено значення градуєваних слів. Середній частині шкали градації відповідають лексеми: **звичний, стандартний, нормальний** та ін. Градування здійснено за допомогою *градаторів більше, менше, рівно та їхніх синонімів*»⁸⁸⁹. Уточнено також такі терміни, як *градаційні відношення, градатор, градотатив, градосема*.

Термін *шкала градації* пояснено так: «Шкала градації — це впорядкована низка слів, співвіднесена з градаторами **більше, менше, рівно** і под. Прикладом слугує ряд натуральних чисел. На цій шкалі встановлено значення параметричних прикметників за допомогою поміток: “вісь симетрії”, “межа”, “пік” та оказіональних прикметників, через які визначено ступінь градації певної ознаки. <...>. Шкала градації об'єднує емоційне, оцінне, інтенсивне та соціальне поле мовця й відбиває кількісні та якісні ознаки об'єкта градації, які на основі соціальних уявлень, орієнтації щодо норми у свідомості мовця узагальнені в психологічне градаційне значення елемента шкали градації. Кількість елементів різна, і це залежить від семантики слова»⁸⁹⁰. Актуалізовано термін *психологічне градаційне значення елемента шкали градації*, потрактований як комплексне відображення у свідомості людини елемента шкали градації, що базоване на **(а)** її особистісному сприйнятті, **(б)** оцінці та **(в)** соціальному контексті. Психологічне градаційне значення — це не лише кількісна оцінка, але, як наголошувалося, комплексне значення,

⁸⁸⁸ Марчук Л. М. (2008). Категорія градації в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. ... докт. філол. наук / спец. 10.02.01 — українська мова ; Київ : Ін-т української мови НАНУ. С. 10.

⁸⁸⁹ Там само. С. 8.

⁸⁹⁰ Там само. С. 10.

що формується у свідомості людини, моделюючи **(1) емоційне поле** — відображення того, як саме мовець емоційно реагує на відповідний ступінь ознаки; **(2) оцінне поле** — показує, яку цінність надає мовець цьому ступеню; **(3) інтенсивне поле** — демонструє, наскільки сильно виражена ознака, а **(4) соціальне поле** — ілюструє, як цей ступінь ознаки співвідноситься з уявленнями й нормами в суспільстві.

Уведено й термін *психологічне градуювання*, що трактується як такий, що *ґрунтується на асоціативних зв'язках*. Зазначено, що *психологічне градуювання* охоплює кілька типів: *перше* — це *градуювання з експліцитними й імпліцитними засобами*, зокрема й *кон'юктивне градуювання* (через кольороназви). «*Другий тип психологічного градуювання використовує перехід кольорової гами від білого до чорного або ґрунтується на трьох основних кольорах — червоному, зеленому і синьому. Подальший розвиток кольорових систем відбувається кількома шляхами: а) за рахунок уточнення відтінку через вживання градатора, який указує на світліший / темніший тон або яскравість тону; б) уточнення проміжного відтінку за допомогою комбінування двох кольорових термінів; в) співвіднесення терміна з предметом — «еталоном» (цей тип найпродуктивніший); г) розвиток новоствореної кольороназви як самостійного кольороутворення*»⁸⁹¹.

Поступово термін *лінгвістична градація* авторка концепції «*лінгвістики градації*» розширює та уточнює, указуючи на вияв градації на всіх рівнях мовної системи. Порівняймо: «*Лінгвістична градація — це вираження градаційного ставлення мовця до предмета мовлення лексико-фразеологічними, словотворчими, морфологічними та синтаксичними засобами. Мовний зміст функціонально-семантичної категорії градації становить градаційна ознака мови, специфіка якої — надавати предметові мовлення градаційного ставлення до нього суб'єкта. Уявлення про вимірність тієї чи тієї ознаки проходить крізь призму світовідчуття мовця як індивідуума з особистісною системою міри та структури градації*»⁸⁹². Наголошено, що *градаційний сте-*

⁸⁹¹ Там само. С. 12.

⁸⁹² Там само. С. 24.

реотип — історично та соціально змінна категорія, що охоплює об'єкти залежно від **(1)** їхнього статусу в довкіллі та **(2)** ознак у вимірному аспекті, що залежить від відповідних психологічних чинників.

Важливо те, що вчена не лише створила оригінальну концепцію «Словника градаційної лексики сучасної української мови» (2009)⁸⁹³, але й уклала сам словник, що є абсолютно новаторським і відображає сучасні тенденції дескрипції психолінгвістичних постулатів. У передмові, що має назву «Концепція лінгвокультурологічного словника градаційної лексики сучасної української літературної мови»⁸⁹⁴, для тлумачення терміна *ментальність* дослідниця обрала саме психолінгвістичний вимір. Порівняймо: *ментальність* — це «*психічне обличчя, психічний склад народу, нації; психіка, інтелект, характер*»⁸⁹⁵; «*<...> в національній ментальності, крім апріорно позитивних цінностей категорій світогляду (з погляду носія мови), знайдуть місце і всі їхні чисельні модифікації, які існують на психолого-поведінковому рівні й мають суперечливий характер*»⁸⁹⁶. Важливою є думка Л. Марчук про те, що, «*вивчаючи особливості словокористування, можна визначити стан духовного здоров'я етносу і навіть прогнозувати його еволюцію — за умов адекватної оцінки фактів, послідовності їхньої ресстрації, встановлення напрямків динаміки*»⁸⁹⁷. Учена переконана, що «*градаційна функція властива як самосійним, так і службовим словам залежно від умов комунікації і логіко-психологічної сутності їхнього значення*»⁸⁹⁸. У Передмову до розглядуваного словника входить і стаття, що має назву «Кольороназви у системі категорії градації»⁸⁹⁹, де стверджується, що «*колір виступає психологічним*

⁸⁹³ Марчук Л. М. (2009). Словник градаційної лексики сучасної української мови. Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О. А. 100 с.

⁸⁹⁴ Там само. С. 5–13.

⁸⁹⁵ Там само. С. 5.

⁸⁹⁶ Там само. С. 6.

⁸⁹⁷ Там само. С. 5.

⁸⁹⁸ Там само. С. 10.

⁸⁹⁹ Там само. С. 14–19.

феноменом, джерелом емоційних переживань»⁹⁰⁰. Зазначений теоретичний постулат сформульовано в працях класиків української психолінгвістики, зокрема О. Потебні та І. Франка (див. перший розділ цієї праці). Окрема стаття характеризує терміни, що актуалізовані для презентації словникових статей. Далі за традицією подано *Основні скорочення* і презентовано словникові статті, що розподілені на 3 частини: **(1)** «Словник основної градаційної лексики сучасної української мови», що містить близько 400 словникових статей; **(2)** «Словник допоміжної градаційної лексики сучасної української мови», що презентує 60 словникових статей; **(3)** «Словник градаційних кольороназв сучасної української літературної мови», що містить понад 100 статей. Завершується цей словник *Списком використаних джерел*.

Оскільки «Словник градаційної лексики сучасної української мови» базується на ілюстраціях із текстів художньої літератури і фіксує значення та смисли, змодельовані творчими лінгвоперсонами, то, як видається, його можна зарахувати до асоціативних словників. Мовні особистості актуалізували свою креативність на основі моделювання системи асоціацій. Цей словник належно не поцінований і не актуалізований в українській асоціативній лінгвістиці.

Сьогодні Л. Марчук продовжує розробляти проблематику психолінгвістики, зосереджуючись на аналізі мови сучасних українських письменників щодо аналізу потенціалу моделювання асоціативних смислів⁹⁰¹, відображення чуттєвих образів. Учена працює в цьому ракурсі з колегою-літературознавцем — доктором філологічних наук, професором, автором понад 200 праць *Олегом Рарицьким*. У співавторстві вони ознайомили наукову спільноту (публікації в журналах категорії А) з психолінгвістичними передумовами функціонування градації в індиві-

⁹⁰⁰ Там само. С. 15.

⁹⁰¹ Марчук Л. М. (2021а). Візуалізація філософії чуттєвого сприйняття в романі Ірен Роздобудько «Зів'ялі квіти викидають». *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта* : наук. зб. Сер. філол. / редкол.: Л. Марчук (голов. ред.), О. Рарицький (відп. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка. Вип. XVIII. С. 30–37. URL: <http://ohiienko.kpnu.edu.ua/article/view/255904/252988>. (Дата доступу: 10.08.2025).

дуальній картині світу⁹⁰², а також відображенням психологізму в епістолярній творчості українських письменників⁹⁰³. Крім того, напрацювання О. Рарицького привертають увагу й з огляду на висвітлення *проблем его-лінгвістики*, хоч і у фокусі літературознавства, проте вчений характеризує персональний дискурс, особисту документалістику, зокрема епістолярій, щоденники, мемуари, автобіографії⁹⁰⁴, проєктуючи свій аналіз насамперед на творчість шістдесятників. Дослідник вважає, що особистісні тексти імпліцитно чи експліцитно відображають всі нюанси буття українських митців, спосіб їхнього екзистенційно-особистісного самовияву. Зазначені его-тексти важливі для розуміння психобіографії митців, виокремлення їхніх інтенцій, визначення психотипу, темпераменту і под. Дослідник переконаний, що *«написане в такому ключі не варто ототожнювати з художньою прозою, і принципова різниця між ними — висока суб'єктивованість, ретроспективне перепрочитання буттєвого досвіду, документальне ядро, що характеризують нефікційну літературу»*⁹⁰⁵. О. Рарицький переконаний, що его-тексти формують **категорію наджанру**, тобто належать до **проміжних жанрів** літератури. Згодом дослідник схиляється кваліфікувати зазначені его-тексти як **метажанри**, хоча й наголошує, що на сьогодні ще немає належної дефініції цього поняття. Він перераховує жанри літератури, що визначаються як метажанри, уналежнюючи до них автобіографію, афоризми, медитацію, мемуари, пастораль, подорожні

⁹⁰² Марчук Л. М., Рарицький О. А. (2019). Психолінгвістичні передумови функціонування градації в індивідуальній картині світу. *Психолінгвістика* : зб. наук. пр. ДВНЗ «Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-т імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький. Вип. 26 (2). С. 278–295.

⁹⁰³ Марчук Л. М., Рарицький О. А. (2022). Мовна особистість Івана Світличного крізь призму епістолярію: психолінгвістичні аспекти. *Іван Огієнко і сучасна наука і освіта*. Сер. істор. і філол. Кам'янець-Подільський. Вип. XIX. С. 44–56.

⁹⁰⁴ Рарицький О. (2016). Партитури тексту і духу (Художньо-документальна проза українських шістдесятників) : моногр. Київ : Смолоскип. 488 с.

⁹⁰⁵ Рарицький О. (2020). Художньо-документальна проза українських шістдесятників: жанровий аспект : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня “Рута”». С. 5.

записи, сугестії, щоденники, листи та ін. «Амбівалентний підхід до пояснення метажанру <...> проявляється як вращення у тканину художнього твору позалітературних елементів — психологічних, філософських, ідеологічних; як дифузії у структурі одного твору різнорідних стилістичних елементів»⁹⁰⁶. Дослідник формулює такий висновок: «Метажанр у письменстві активно виявляє себе як повноцінна художня структура з відповідною системою видових розгалужень, стилістичних і композиційних прийомів, мовних технік. У системі таких утворень ваговий шар становить художньо-документальна проза, яка особливо виразно виявляє ознаки метажанру, репрезентуючи його такими генетичними різновидами, як епістолярій, мемуари, некролог, нотатки, подорожні нариси, щоденники, автобіографія, усна оповідь»⁹⁰⁷.

Однак, уважаємо, що перелік жанрових різновидів его-текстів, чи в термінології О. Рарицького метатекстів, ще не завершений. На сьогодні вчені розрізняють его-тексти великі за обсягом (мемуари, щоденники), дещо менші (автобіографії, листи, некрологи, нотатки) і короткі (афоризми, епіграми). Але не вивчено всі его-текстові жанри.

З огляду на постулати психолінгвістики, его-тексти важливо студіювати, оскільки вони презентують особистісне Я, внутрішній світ людини, її сакральні думки, інтимізовані смисли, діалог Его і Альтер Его та под., що дає змогу за допомогою аналізу зазначених особистісних текстів пізнати неосяжну психологію мовця.

* * *

Найбільш яскраві представники психолінгвістичного наукового осередку Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка — Л. Марчук та О. Рарицький, у колі інтересів яких (1) асоціативна лінгвістика: смисли, змодельовані вишуканими лінгвоперсонами; (2) «лінгвістика градуальності»; (3) теорія лінгвоемоціології; (4) теорія мовної особистості у вимірі психолінгвістики; (5) теорія его-тексту (метатексту).

⁹⁰⁶ Там само. С. 15.

⁹⁰⁷ Там само. С. 24.

3.9. Проблеми психолінгвістики в системі поглядів Олександра Холода

Поза названими науковими школами та осередками активно розробляє проблематику психолінгвістики, зокрема в проєкції на питання *квантової психології*⁹⁰⁸, *психолінгвістики медіа*⁹⁰⁹, *психолінгвістики соціальних комунікацій*⁹¹⁰ та *іміджології* докт.

⁹⁰⁸ *Примітка.* Існує думка, що *квантова психологія* не належить до академічних напрямів. Сутність цього вчення полягає в спробі поєднання деяких положень теорії квантової фізики (*квантова заплутаність, ефект спостерігача, принцип невизначеності*) з постулатами психології з метою глибшого розуміння феномена людської свідомості, особливостей мислення, а також поведінки. Ця гіпотеза не має на сьогодні належної обґрунтованості, тому вважається суперечливою. Квантову психологію трактують як вияв філософії, що базована на альтернативних поглядах, спроектованих на самопізнання. Квантова психологія актуалізує терміни квантової фізики як метафори. Більшість дослідників вважає такий підхід псевдонауковим. Пропонують таку дефініцію *квантової психології*: це «сучасна наука про можливість людини, яка спрямована на вивчення процесів свідомості та управління своїм життям» (Основи квантової психології. URL: <https://www.psychologyed.org/quantumpsyua/> /Дата доступу: 10.09.2024/).

⁹⁰⁹ *Примітка.* Нагадаймо, що в полі зору *психолінгвістики медіа* питання, пов'язані зі сприйняттям, усвідомленням, інтерпретуванням того, як мовці реагують на медіа-контекст. Із цим пов'язані такі психолінгвістичні вектори, як (1) психологія мовлення, (2) моделювання та прочитання повідомлень у ЗМІ; (3) вплив текстів медіа на когнітивні процеси, емоції та поведінку лінгвоперсони; (4) мовні стратегії і тактики, що актуалізовані в медіа для реалізації відповідних завдань; (5) актуалізація образних засобів для творення прагматики тексту, його впливової сили; (6) вияв того, як медіа формують світогляд, стереотипи та соціальні установки через мову; (7) діяльність рекламних кампаній у залученні психолінгвістичних прийомів із метою стимулювання попиту; (8) аналіз мовлення політиків, зокрема їхніх промов і особливості організації кампаній для розуміння їхнього впливу на виборців та ін.

⁹¹⁰ *Примітка.* *Психолінгвістику соціальних комунікацій* кваліфікують як науковий напрям, що виник на межі *психолінгвістики* та *психології спілкування*, що спрямований на вивчення взаємозв'язку мовлення, мислення та соціальної взаємодії; інтерпретацію того, як лінгвоперсони використовують мову, що таке мовна свідомість, як психічні процеси зумовлюють мовні явища, психологічні механізми сприйняття, розуміння та породження мовлення в соціальному контексті.

фіол. наук, професор *Олександр Холод* (професор Карпатського національного університету імені В. Стефаніка; професор Навчально-наукового інституту психології та соціальних наук Міжнародної академії управління персоналом). Його вважають не лише спеціалістом у галузі психолінгвістики, але, крім того, фахівцем із соціальних комунікацій, соціолінгвістики та іміджології. Автор близько 500 публікацій, із яких понад 50 монографій (7 одноосібних), а також підручників, курсів лекцій і навчальних посібників. Він виконує функції співголови Української асоціації психолінгвістів (із його ініціативи й було її створено). Сприяв учений й утвердженню друкованого органу «Психолінгвістика» (Переяслав), про який ішлося раніше. Він був редактором перших трьох випусків цього авторитетного фахового видання.

О. Холод сформував власну *наукову школу*, указавши на профільному сайті таку її проблематику: *дослідження прикладних соціальнокомунікаційних технологій, історії і теорії соціальних комунікацій, психолінгвістики й соціолінгвістики*. Завдяки діяльності вченого, як зауважено на його профільних сайтах, було втілено в життя такі проєкти: **(1)** колективна монографія «Соціальні комунікації: результати досліджень» (5 книг під загальною назвою, 2011–2015); **(2)** колективна монографія «Медіатрансформації» (2014–2015); **(3)** міжнародні симпозиуми «Світ соціальних комунікацій» (2011–2015, Київ); **(4)** міжнародні науково-практичні конференції «Прикладні соціально-комунікаційні технології» (2011–2014, Київ).

Огляд наукової продукції дослідника дає змогу уточнити сферу його інтересів. Науковець **(1)** послідовно розкриває зміст метафоричного терміна *гіпермаркет свідомості*, окреслюючи психологічні маркери інмутації суспільства⁹¹¹; **(2)** характе-

⁹¹¹ Холод О. М. (2010). Інмутація суспільства в гіпермаркеті свідомості. Т. 1: Теорія інмутації суспільства : моногр. Київ : КиМУ. 213 с.; Холод О. М. (2012). Інмутація суспільства в гіпермаркеті свідомості. Т. 3: Інмутація сучасного суспільства: моногр. Київ : КиМУ. 224 с.; Холод О. М. (2011б). Теорія інмутації суспільства : моногр. Київ : КиМУ. 305 с.; Холод О. М. (2013). Гіпермаркет свідомості і масмедіа. Т. 1: Трансформація свідомості : моногр. Київ : КНУКіМ. 144 с.

ризує комунікаційні технології соціального інжинірингу. Він створив модель психолінгвістичного медійного інструментарію формування іміджу політика⁹¹²; **(3)** розробив дослідник і модель вербальної маніпуляції свідомістю, презентувавши її структуру, функції і передбачувані ефекти⁹¹³; крім того, **(4)** актуалізував проблему медіакомунікаційної війни, розкривши сутність телевізійних і мережевих технологій на основі аналізу подій неоголошеної війни 2014–2016 рр. на сході України⁹¹⁴; **(5)** розглянув науковець і категорію *слово як масмедійне видовище*⁹¹⁵, а також **(6)** сформулював гіпотезу квантово-холістичної моделі породження і сприйняття мовлення⁹¹⁶; **(7)** по-новому вчений інтерпретує смислове навантаження творів української класики⁹¹⁷; **(8)** мовознавець обґрунтовує аксіологію українських вітальних формул у фокусі теорії психолінгвістики⁹¹⁸ і **(9)** здійс-

⁹¹² Холод О. М. (2016в). Преса Рейхскомісаріату «Україна» і сучасні медіа (комунікаційні технології соціального інжинірингу) : моногр. Київ : КНУКіМ. 196 с.; Холод О. М. (2017). Медіа й теорії соціальних комунікацій : моногр. Київ : ВЦ ВНЗ «Інститут реклами». 340 с.

⁹¹³ Холод О. М. (2016б). Метамодель маніпуляції: структура, функції та ефекти. *Медіатрансформації: рік другий* : кол. моногр. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка. С. 165–203.

⁹¹⁴ Холод О. М. (2016а). Медіакомунікація війни: телевізійні й мережеві технології революційного фашизму в неоголошеній війні 2014–2016 років на Сході України. *Медіакомунікації війни* : кол. моногр. Київ : Редакція журналу «Соціальні комунікації: теорія і практика». С. 137–161.

⁹¹⁵ Холод О. М. (2014). Слово як масмедійне видовище (або синергетика feedback як трансформація комунікації). *Соціальні комунікації: результати досліджень — 2013* : кол. моногр. Т. 1: Теорія та історія соціальних комунікацій. Київ : КНУКіМ. С. 86–105.

⁹¹⁶ Холод О. (2022б). Квантово-холістичний характер породження та сприйняття мовлення (гіпотетичне обґрунтування). *Психолінгвістика*. Вип. 32 (2). 128–155.

⁹¹⁷ Холод О. М. (2022а). Епістемний характер інтерпретації смислів «Байки про козеня та вовка-сопількаря» Г. Сковороди. *Літературознавчі студії*. Вип. 6 (2). Київ. URL: <https://litstud.knu.ua/epistemnyy-kharakter-interpretatsiyi-smysliv-bayky-pro-kozenya-ta-vovka-sopilkyarya-h-skovorody/> (Дата звернення: 02.09.2025).

⁹¹⁸ Холод О. (2023а). Психолінгвістичні моделі експлікації вітальних цінностей українців. *Psycholinguistics*. Vol. 33 (1). P. 190–211.

ное спробу визначити психофоносемантику власних назв у фокусі теорії національного архетипу українців⁹¹⁹; дослідник **(10)** розробляє проблематику гендерної лінгвістики⁹²⁰. Важливо, що науковець **(11)** видав навчальний посібник, у якому здійснив соціо- та психолінгвістичний аналіз соціальних комунікацій⁹²¹.

Проблематика досліджень О. Холода, як бачимо, широка: учений послідовно сповідує принцип міждисциплінарності, об'єднуючи знання, методи й підходи низки наукових галузей для інтерпретації проблем, що потребують рецепції в парадигмах різних наук. Науковець демонструє, як застосування міждисциплінарного підходу дає змогу робити певні відкриття, по-новому досліджувати «старі» проблеми, однак багато тверджень науковця інші дослідники вважають неоднозначними.

Висновки до розділу 3

Аналіз діяльності найбільш потужних сучасних українських психолінгвістичних осередків та наукових шкіл у їхніх межах засвідчує, що *українська психолінгвістика* **(1)** продовжує й поглиблює наукову традицію вивчення психолінгвістики, розроблену класиками українського мовознавства, своєрідно розвиваючи її; **(2)** вирізняється новаторством, оскільки обґрунтовуються нові підходи до розгляду традиційних проблем, зокрема щодо психолінгвістичного аналізу художнього тексту, виокремлення нових типів тексту, нових підходів до аналізу різних типів дискурсу (рекламного, релігійного, політичного, публіцистичного та ін.), що досліджується через актуалізацію теоретичних засад

⁹¹⁹ Холод О. (2023б). Психофоносемантика власних назв у романі Василя Земляка “Лебедина зграя” як ознака системи національного архетипу українців. *Літературознавчі студії*. Вип. 1 (64). С. 156–179.

⁹²⁰ Холод О. (2024а). Психолінгвістика образів жінок у творі «Мрія» Людмили Старицької-Черняхівської. *Літературознавчі студії*. Вип. 2 (65). С. 206–220; Холод О. (2024б). Специфіка образів «підлеглих» чоловіків у феміністичній прозі Євгенії Ярошинської. *Літературознавчі студії*. Вип. 2 (65). С. 200–219.

⁹²¹ Холод О. М. (2011а). Соціальні комунікації: соціо- і психолінгвістичний аналіз: навч. посіб. ; 2-е вид., доп. і перероб. Львів : ПАІС. 288 с.

психолінгвістики; **(3)** розбудовуються нові учення, наприклад, *теорія лінгвопсихоакцентуації*, нові наукові напрями — *психолінгвістичне корпусне перекладознавство*, *лінгвоемоціологія*, *сугестивна лінгвістика*, *«лінгвістика градації»*, *лінгвоаксіологія*, *граматика оцінки*, *лінгвістика его-тексту*, *теорія ідентичності* та ін.; привертають увагу оригінальні гіпотези О. Холода; **(4)** у межах осередків формуються *психолінгвістичні наукові школи*, що найбільш активно функціують в Одеському (Т. Ковалевська), Луцькому (Л. Засекіна та С. Засекін) та Переяславському (Л. Калмикова, Г. Калмиков, Н. Харченко) осередках; **(5)** проводиться організаційна робота щодо відкриття спеціалізованих психолінгвістичних журналів, зокрема й тих, що мають високий параметризаційний статус (категорія А): такою роботою виокремлюються Луцький і Переяславський наукові осередки; крім того, ці журнали витримують високу конкуренцію, однак шкода, що їх видають англійською мовою; **(6)** здійснюється підготовка й видання тематичних монографій з актуальної психолінгвістичної проблематики (Одеський осередок); **(7)** з ініціативи лідерів Переяславського осередку створено Всеукраїнську асоціацію психолінгвістів, однак, як видається, вона ще недостатньо згрупувала вітчизняних психолінгвістів і не координує діяльності осередків.

РОЗДІЛ IV

ДОСЯГНЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АСОЦІАТИВОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ І ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОЇ ДИДАКТИКИ

Українська асоціативна лексикографія виокремлюється значними досягненнями, презентує поступ, новаторські типи словників, що ґрунтуються на потужній теорії вітчизняної асоціативної лінгвістики, яка потребує цілісного історіографійного опису. Зазначене стосується і науково-навчальної літератури, яка досить активно продукується, проте вирізняється своїми досягненнями й певними недоліками, що також вимагає відповідної дескрипції.

4.1. Історіографія української асоціативної лексикографії

Унаслідок напрацювань у сфері *асоціативної лінгвістики* виник новий напрям — *асоціативна лексикографія*, що також стрімко розвивається в українському мовознавстві, оскільки вітчизняні вчені укладають нові типи асоціативних словників, які й схарактеризуємо нижче.

4.1.1 Базові поняття асоціативної лексикографії

Загальновідомо, що спроможність людини виражати свої думки через мовлення — біологічний феномен людського мозку, про що, звісно, писали ще класики української психолінгвістики (див. перші три розділи). Аналіз цієї проблеми потребує звернення до поняття *мовна свідомість*. У сучасному українському мовознавстві інтерпретацію *поняття мовна свідомість* докладно розглянув *Пилип Селігей*⁹²². Цей дослідник слушно наголошує, що, коли людина має добре розвинену мовну свідомість, то вона належно обізнана із системою мовних норм, усвідомлює поняття стандарту, прагне до мовного самовдосконалення, відчуває ві-

⁹²² Селігей П. (2012). Мовна свідомість. Структура, типологія, виховання. Київ : Києво-Могилянська академія. 118 с.

дразу до мовного безкультур'я, сповідує основи культури мови, що дає їй змогу здійснювати успішну комунікацію. Саме такої мовної особистості притаманна *мовна стійкість*⁹²³. Як відомо, розрізняють *індивідуальну* та *колективну* мовну свідомість. Зрозуміло, що колективна мовна свідомість виявляється через сукупність індивідуальних виявів і формується на основі відповідних мовних знань, світогляду, традицій, умов духовного життя, ціннісних пріоритетів та ін. Структура мовної свідомості, що загальновідомо, презентує чотири рівні: **(1)** мовні знання, **(2)** почуття, **(3)** оцінки й **(4)** настанови⁹²⁴, що мотивують моделювання певних асоціацій. Їх важливо фіксувати для усвідомлення змін, що відбуваються у свідомості українців, визначення відповідних поведінкових стереотипів, тому й важливими є асоціативні словники, що фіксують зазначене.

Поняттю асоціації приділено в українській психолінгвістиці чимало уваги. Зокрема цій проблемі чи не найбільше праць присвятили представники Київського та Одеського наукових осередків, тому під час характеристики діяльності цих психолінгвістичних центрів було розглянуто й окремі питання інтерпретації асоціацій, розглянуто їх класифікації та ін. Однак наведемо дефініцію, яку пропонує для терміна *асоціація* А. Загнітко, який указує на широке її розуміння, порівн.: «*Асоціація* (лат. *associo, associatum* — *приєднувати, долучати, прилаштовувати*) — 1) встановлення асоціативного зв'язку; співвіднесення предметів або явищ на ґрунті спільності притаманних для них ознак, або предмета і ознаки, процесу на основі образно-чуттєвих уявлень про дійсність; мисленнєвий механізм, що полягає в зіставленні понять із подальшим утворенням чуттєвого образу паралельно з відсиланням читача до певного культурно-побутового середовища, поза контекстом якого він не може бути зрозумілим; 2) зв'язок між мовними одиницями за формальними або логіко-семантичними ознаками; у психолінгвістиці — форма зв'язку психічних явищ, у якій виникнення одного з них є стимулом для виникнення іншого»⁹²⁵.

⁹²³ Там само. С. 176–193.

⁹²⁴ Там само. С. 40–42.

⁹²⁵ Загнітко А. (2012). Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни, у 4 томах. Т. 1. Донецьк : ДонНУ. С. 72.

Початки асоціативної психолінгвістики закладені в працях класиків українського мовознавства, зокрема О. Потебні, Д. Овсянико-Куликовського, І. Франка, Л. Булаховського (про це йшлося в першому розділі).

Серед українських дослідників, діяльність яких спроектована на вивчення *асоціативних полів*, що моделюються під час студіювання асоціацій, назвімо таких авторок дисертаційних досліджень та монографій, як *Ольга Загородня*⁹²⁶ та *Діана Терехова*⁹²⁷, про діяльність яких частково згадувалося під час презентації досягнень Київського психолінгвістичного осередку. *Ольга Загородня* (Національна академія статистики, обліку та аудиту, м. Київ) належить до вчених-новаторів, оскільки вона здійснила дескрипцію інформаційно-аналітичної системи накопичення, опрацювання системи інформації, створеної внаслідок проведення асоціативних експериментів «STIMULUS»⁹²⁸. Ця система спроектована на вивчення *асоціативних полів української суспільно-політичної лексики*. Своє дослідження вчена виконала у фокусі лінгвоаксіології, оскільки з'ясувала динаміку розвитку оцінних значень і смислів, що виявляється на прикладі асоціатив, які номінують іменники — назви суспільно-політичних понять, як-от: *армія, конституція, нація* та ін. Проте зазначена науковиця лише частково використала українські джерела й відповідну

⁹²⁶ Загородня О. Ф. (2018a). Асоціативні поля суспільно-політичної лексики в мовній картині світу українців (комп'ютерне опрацювання результатів психолінгвістичного експерименту) : дис. ... канд. філол. наук / Житомир. держ. ун-т імені Івана Франка. Нац. педагог. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ. 240 с.; Загородня О. Ф. (2018б). Система опрацювання результатів асоціативних експериментів «Stimulus». *Укр. мова*. № 2. С. 115–130.

⁹²⁷ Терехова Д. І. (2000a) Особливості сприйняття лексичної семантики слів (психолінгвістичний аспект) : моногр. Київ : Київський держ. лінгв. ун-т, 244 с.; Терехова Д. І. (2000б). Типологія вербальних асоціацій у вільному асоціативному експерименті. *Наук. записки*. Сер.: Філол. науки (Мовозн.). Вип. 26. С. 236–246; Терехова Д. І. (2018) Психолінгвістичний аналіз асоціативного поля стимулу ЦІННІСТЬ (динамічний аспект). *Вісн. Київ. нац. ун-ту*. Сер.: Філол. Вип. 21. С. 147–152.

⁹²⁸ Див.: Загородня О. (2018). Система опрацювання результатів асоціативних експериментів «STIMULUS». *Укр. мова*. № 2. С. 115–130.

літературу з проблеми, переважно ж спиралася на праці російських учених.

Отже, базовим терміном асоціативної лінгвістики є поняття *асоціативного поля*. Пропонуємо таке його визначення на основі вивченої сучасної наукової літератури: *Асоціативне поле* — це сукупність асоціативних реакцій (ідей, думок, слів, уявлень, образів та ін.), що виникають у свідомості лінгвоперсони (респондентів асоціативного експерименту) як відповідь (реакція) на певне слово, поняття або інший подразник, що визначаються як стимули. Асоціативне поле розкриває значення слова, що формуються на основі попереднього досвіду індивіда через актуалізацію відповідних асоціативних зв'язків. Таке *значення* називають *асоціативним*: воно дає змогу глибше усвідомити лексичне значення слова чи відповідне поняття. *Асоціативне поле* може включати типові й унікальні (виключно індивідуальні) асоціації.

Матеріал, що презентує асоціативні поля, активно використовують у навчанні української мови, насамперед як іноземної. У цьому разі застосовують метод, названий у лінгводидактиці *асоціативним кущем*, або *тронуванням*. Створення асоціативного куща стимулює мовомислення, лінгвокреативність, актуалізує відповідні знання тих, хто навчається, дає змогу глибше усвідомити зв'язки між поняттями в процесі навчання, актуалізує, що надважливо, критичне мислення. Асоціативний куш презентує нову *стратегію навчання*⁹²⁹.

Асоціативний словник зазвичай трактують як такий тип словника, який, на відміну від традиційного тлумачного лексикону, у якому презентовано значення слова, подає інформацію про асоціативні зв'язки, які виникають у мовній свідомості лінгво-

⁹²⁹ Див. про це: Голуб Н. Б. (2020). Асоціативні методи в теорії й практиці навчання української мови в закладах загальної середньої освіти. *Вісн. Пол.-україн. наук.-досл. лаборат. Дидактики ім. Я. А. Коменського*. Вип. 2 (21): *Актуальні проблеми сучасної психодидактики: філософські, психологічні та педагогічні аспекти* : матер. IV міжнар. наук.-практ. конф. (м. Умань, 21–22 трав. 2020 р.). Умань : Візаві. С. 24–26; Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. (2023). Асоціативний метод: до проблеми дидактичної номінації. *Вісн. Глухів. нац. пед. ун-ту імені Олександра Довженка*. Сер. Педагог. науки. Вип. 51. С. 31–40.

персон. Ідеться про моделювання *асоціативного значення*. Асоціативний словник фіксує результати асоціативних експериментів, породження відповідних асоціативних смислів.

Зважаючи на важливість асоціативних словників для української лінгвістики, учені продукують і нові дефініції цього виду лексикографійної продукції, наприклад, *Соломія Бук* зауважує, що це порівняно новий тип лексикографійної праці, що відображає розвиток лінгвокогнітології та психолінгвістики водночас, оскільки *«ці галузі мовознавства спрямовують увагу не на систему мови, а на взаємозв'язок мови та людської свідомості, на відображення в мові особливостей світосприйняття й окремої особистості, й усього народу чи його груп. Слід зважити й на те, що слово, крім парадигматичних і синтагматичних зв'язків, має з іншими словами також асоціативні зв'язки. Асоціативний експеримент їх наочно виявляє. Він є повноцінним джерелом знань про мову, поряд із текстом та інтроспекцією, і результати його фіксують в асоціативних словниках»*⁹³⁰. Як зауважує Н. Кутуза, *«під асоціативним словником розуміється деяка сукупність асоціативних норм, отримана шляхом проведення асоціативного експерименту за певним списком стимульних слів. Модель асоціативного словника є певною впорядкованою послідовністю (сукупністю) асоціативних полів, отриманих внаслідок вільного асоціативного експерименту <...>, скерованою на експлікацію глибинних міжсемантичних відношень, ідентифікація яких полегшуватиме активне використання мовних ресурсів, сприятиме гармонізації міжперсонального й опосередкованого спілкування, загальному моделюванню емпатичної комунікації <...>, а також і конструюванню коректних впливових контекстів...»*⁹³¹. Асоціативні словники називають і словниками асоціативних норм національної мови, оскільки вони не лише де-

⁹³⁰ Бук С. Світлана Мартінек. Український асоціативний словник. У 2 томах. Том 1: Від стимулу до реакції. Том 2: Від реакції до стимулу. *Критика: Міжнародний огляд книжок та ідей*. URL: <https://krytyka.com/ua/reviews/ukrayinskyu-asotsiatyvnuy-slovyk-u-2-tomakh-tom-1-vid-stymulu-do-reaktsiyi-tom-2-vid> (Дата звернення: 20.03.2025).

⁹³¹ Кутуза Н. В. (2018). Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі: психолінгвістичний аспект : моногр. Київ : ВД Дмитра Бураго. С.482.

монструють асоціативну норму, але й відображають її поступ. Термін *асоціативна норма* не має однозначного пояснення, оскільки поняття *норми* має широкий вимір. Під час створення асоціативного слова передусім ідеться про *соціальну норму*, що й мотивує відповідні *асоціації*. **Соціальну норму** інтерпретують як систему уявлень, що вербалізує певний шаблон поведінки, прийнятий у відповідній соціальній групі: цей шаблон необхідний для узгоджених дій. У соціальних колективах формуються, наприклад, *корпоративні норми*, що вироблені в кожній окремій корпорації, вони не збігаються в різних установах; кожний колектив може мати свої традиції, які вважаються нормативними, точніше, позитивними. Напр., *традиція виїзду на природу для святкування певних подій*: це колективна ініціатива чи асоціативна норма. Зазначене дає право наголошувати, що *асоціативна норма* мінлива. **Асоціативна норма** — це дескрипція того, що саме презентує соціальна норма, яка й формується через асоціації, досвід, що виникає в тій чи тій групі суспільства. Важливо, що поступ суспільної мовної свідомості відображає і мовні зміни, які актуалізуються в повсякденному мовленні. Для їхньої фіксації, *створення нових норм*, потрібні певні реформи, які мають усвідомлюватися і прийматися суспільством, щоб відповідні мовні зміни суспільство сприймало позитивно, тоді ці зміни будуть ефективними й регулюватимуть мовне життя. *В аспекті психолінгвістики мовну свідомість інтерпретують як психічний механізм, який забезпечує процес мовленнєвої діяльності й, зрозуміло, під час дії цього процесу виникають ланцюжки асоціацій*, що пов'язані зі світоглядом, знаннями, досвідом, традиціями, емоціями, виявами почуттів, прийнятими нормами, тобто *асоціації усвідомлюються, як зв'язки, що виникають між компонентами психіки*: ідеї, думки, уявлення, образи, поняття, фрагменти знань, емоції, почуття, які зафіксовані у свідомості, з'являються як певний шаблон, реакція на поведінку, мотивовану відповідною ситуацією, сформований стереотип. Очевидно, змодельована поведінка, що пов'язана з низкою асоціацій, є для опитуваних нормою. **Асоціації відображають, по суті, все, що відбувається в психічному житті людини**. Можна узагальнити, що **норма асоціюється з (а) людським досвідом, переважно**

успішним чи неуспішним, таким, що викликає позитивні чи негативні спогади, інтенції, відчуття чи почуття, **(б)** можливо, спогади пов'язуються з позитивними чи негативними наслідками, що базуються на певних діях, наприклад, уникнення певного негативу. Споглядання зовнішньої форми слова мотивує появу іншого образу, найбільш пов'язаного з ним. Отже, *асоціація* — *це суб'єктивний образ об'єктивного світу, довкілля*, про що писали класики української психолінгвістики, і що моделює когнітивну й мовну картини світу, яку описують сучасні психолінгвісти.

Оскільки асоціативні словники формуються на основі проведення асоціативних експериментів, то наведемо дефініцію цього терміна, хоча в попередньому розділі частково про це йшлося. *Асоціативний експеримент* — це *психолінгвістичний метод* дослідження, що базується на залученні респондентів (учасників експерименту, реципієнтів, інтерв'юєрів) до *анкетування* із метою виявлення особливостей їхнього *асоціативного мислення*: учасникам пропонуються слова-стимули, на які слід надати вербальні реакції у вигляді асоціацій. Цей метод сприяє дослідженню особливостей мовної свідомості, мовомислення, пам'яті, певних уявлень і ставлення до довкілля, зокрема й з урахуванням емоційно-оцінного параметра. *Мета асоціативного експерименту* — глибше уявити організацію внутрішнього лексикону мовної особистості, усвідомити специфіку формування і розвитку мовної свідомості, з огляду на емоційний стан лінгвоперсони, її світорозуміння, світосприйняття і світобачення, інтерпретацію системи актуальних понять. Асоціативні експерименти базуються на використанні системи відповідних методів, про які також частково йшлося в попередньому розділі.

Виокремлюють такі *види асоціативних експериментів*: **(а)** *вільний*, що найбільш популярний; він полягає в тому, що учасникам експерименту пропонується слово-стимул, на яке він повинен відреагувати першим словом або словосполученням, що спало йому на думку. Слово-реакція і є асоціацією, що «демонструє» свідомість (менталітет) носіїв тієї чи тієї мови, лінгвокультури. Однак асоціативний експеримент може бути *не лише вільним*, коли дослідник не встановлює певних правил і вимог для респондента, але й **(б)** *контрольованим (спрямованим)*.

Це відбувається тоді, коли експеримент відповідно програмують, тобто реципієнтам пропонують виконати завдання, задають програму реагування на слово-стимул — зазвичай ці реакції обмежені певними граматичними або семантичними класами асоціацій і розподіл реакцій здійснюється за категоріями, що визначають семантичну близькість між певними частинами мови, синонімами, антонімами тощо. Виокремлюють і такий різновид асоціативного експерименту, як **(в)** *ланцюжковий*: його завдання — отримати кілька реакцій; спочатку на слово-стимул, а далі відбувається фіксація асоціації на попередню відповідь, що поступово й дає певне нанизування асоціацій і сприяє *утворенню ланцюжка асоціацій*. Уважають, що цей метод особливо корисний для вивчення своєрідності мисленнево-мовленнєвого процесу. *Ланцюжковий асоціативний експеримент* дає змогу об'єднати слова-реакції в *семантичні гнізда і групи* (зазвичай три – чотири), кожна з яких може містити по п'ять чи шість лексем, які виникають у свідомості переважно за одну хвилину. Ще одним видом асоціативного експерименту є **(г)** *психофізіологічний*, що спрямований на отримання не лише словесних (вербальних), але й фізіологічних реакцій, передусім на больові подразники. Цей експеримент базується на *методі семантичної генералізації*, що заґрунтований на активізації умовних рефлексів. Зазначене докладно схарактеризувала, зокрема, Т. Ковалевська та представники її наукової школи (див. третій розділ). Подібні експерименти проводять із реципієнтами, які мають розумові вади, що дає можливість з'ясувати факт відсутності сформованого семантичного поля у свідомості мовця, та под.

Асоціативний експеримент вважають одним із найбільш ефективних методів дослідження мовної свідомості. Зокрема вчені наголошують, що саме цей метод дуже продуктивний для вивчення своєрідності мовомислення носіїв однієї чи різних лінгвокультур⁹³². Однак названий метод не менш цінний і для ви-

⁹³² Див. про це: Алексеева Н. (2020). Ментальне буття гіпонімів: проведення вільного асоціативного експерименту й основні стратегії асоціювання. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Сер. Мовознавство. Літературознавство. Вип. 31, т. 1. С. 249–255; Близнюк К. (2019). Асоціативні експерименти: валідність і лінгвістична інформація. *Мовний простір слов'янського світу*.

вчення внутрішніх національних відмінностей у мовній свідомості, тому, очевидно, важливо враховувати й те, кого саме обрано для участі в асоціативному експерименті, який соціальний і національний склад учасників, їхня стать, вік, рівень освіти і под.

4.1.2. Початки української асоціативної лексикографії

В Україні асоціативна лексикографія⁹³³ почала розвиватися ще в тоталітарний період у межах радянської лінгвістики. Першою в Україні до цієї проблематики звернулася, як було зазначено (див. розділі перший), представниця Львівського наукового психолінгвістичного осередку Ніна Бутенко, яка створила «Словник асоціативних норм української мови» (1979)⁹³⁴ і «Словник асо-

Київ : Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». С. 37–40; Жарноцайова Ж. (2020). Методика асоціативного експерименту. *Slavica Slovaca*. Вип. 55. № 1. С. 69–81; Кирпонос О. О. (2013). Проблема формування стимульного списку для проведення асоціативного експерименту (на емпіричному матеріалі). *Мова і культура*. Вип. 16, т. 1. С. 79–87; Коляденко О. (2018). Роль вільного асоціативного експерименту в дослідженні наївного та наукового концептів : *IX Міжнародний конгрес українців : Мовознавство : зб. наук. ст.* (До 100-річчя Національної академії наук України / гол. ред. Г. Скрипник ; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ. С. 84–96; Мізін К. І. (2016). Верифікація лінгвокультурної релевантності концептів за допомогою методики психолінгвістичного експерименту. *Психолінгвістика*. 2016. Вип. 19 (2). С. 32–46; Недашківська Т. Є. (2019). Експеримент у психолінгвістиці (з досвіду роботи) : моногр. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. 230 с.; Сурмач О. Я. (2012). Асоціативний експеримент та вербальні асоціації у психолінгвістичних дослідженнях. *Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька академія»*. Сер. Філол. Вип. 29. С. 22–24; Форманова С. В. (2015). Прикметники на позначення негативної оцінки: асоціативний експеримент. *Одес. лінгвіст. вісн.* Вип. 5. С. 163–167 та ін.

⁹³³ Див. про це: Ковалевська Т. Ю. (2003а). Асоціативні словники в галузі прикладної лінгвістики: сучасний стан і перспективи. *Вісн. Міжнар. слов'ян. унту*. Сер.: Філол. науки. Т. VI. № 3. С. 3–4; Ковалевська Т. Ю. (2008а). Асоціативні словники в лексикографічній системі української мови. *Українське мовознав.* Вип. 38. С. 80–85.

⁹³⁴ Див.: Бутенко Н. (1979). Словник асоціативних норм української мови. Львів : Вища школа. 120 с.

ціативних означень іменників в українській мові» (1989)⁹³⁵, що і презентують початок української асоціативної лексикографії.

«Словник асоціативних норм української мови» (Львів, 1979)⁹³⁶ Ніни Бутенко — результат великої і трудомісткої роботи. Укладачка цього словника наголосила, що «завдяки встановленню асоціативних полів стимулів можна досліджувати здатність слова поєднуватися з іншими словами в мовній системі»⁹³⁷. В експерименті, який проводила Н. Бутенко, брали участь 1000 респондентів — носіїв української мови віком від 18 до 30 років: переважно це львівські студенти. Експеримент проводився в 1974–1975 роках, зрозуміло, у Львові.

Розглядуваний лексикон традиційно складається з короткої *Передмови*, у якій ідеться про учасників експерименту, характеризуються принципи його укладання (на основі проведення *спрямованого експерименту*), *Списку слів-стимулів*, *Словникових статей*, де актуалізовано 133 слова-стимули та згрупований перелік студентських реакцій на них.

Н. Бутенко не вимагала від опитуваних обов'язково фіксувати миттєві реакції, як цього зазвичай домагаються ініціатори експериментів. Вона наголошувала, що не потрібно пропускати жодного слова, яке актуалізується у свідомості: не важливо чи це моментальна реакція, чи учасник експерименту трохи подумає, перш ніж відповісти. Вона формулює таку настанову: «...не пропускайте слів»⁹³⁸.

Для стимулів учена запропонувала презентанти трьох частин мови (цей експеримент спрямований): **(1) іменників** (порівн.: *дівчина, жінка, чоловік, громадянин* та ін.), серед них одиниці різних лексико-граматичних розрядів — **(а)** назви конкретних предметів (*стіл, хата, берег, дорога*) та **(б)** назви предметів абстрактних (*лють, здоров'я, радість*); **(2) прикметників**, що вналежнені здебільшого до лексико-граматичного розряду

⁹³⁵ Див.: Бутенко Н. П. (1989). Словник асоціативних означень іменників в українській мові / наук. ред. А. Є. Супрун. Львів : Вища школа. 328 с.

⁹³⁶ Бутенко Н. (1979). Словник асоціативних норм української мови...

⁹³⁷ Там само. С. 12.

⁹³⁸ Там само. С. 11.

якісних ад'єктивів (напр.: солений, синій, м'який, низький, повільний); (3) дієслів, що подані в початковій формі (як-от: бачити, любити, чекати, дивитися).

Хоча цей лексикон видано майже 50 років тому, однак і сьогодні його вважають цінним джерелом для дослідників, які ставлять завдання студіювати питання щодо особливостей моделювання асоціативних норм, приділяють увагу когнітивним аспектам мови та психології мови, що підтверджено великою кількістю цитувань цього словника. Наголосімо, що можливості використання розглядуваного лексикону збільшує наявність у ньому «Зворотного словника», «який містить найпоширеніші реакції та стимули, що їх викликають»⁹³⁹.

«Словник асоціативних означень іменників в українській мові» (Львів, 1989) Ніни Бутенко має таку саму структуру, як і попередній. Учена об'єднала ідею атрибутивного й асоціативного словникових типів. У *Передмові* наголошено, що цей Словник презентує *означення* (прикметники та дієприкметники) до найбільш уживаних іменників української мови: їх кількість сягає 800 — це досить великий обсяг. **Якщо асоціативні словники, які на той час були підготовані на базі інших слов'янських мов, містили одну-дві сотні статей, то в праці Н. Бутенко їх у кілька разів більше**⁹⁴⁰. До слова *айстра*, напр., наводяться означення *пахуча, красива, червона, зів'яла, біла, гарна, запашна, ніжна, велика, пишна, квітуча, розквітла, рожева, зірвана, подарована, свіжа* та ін. До слова *колектив* запропоновано означення *дружний, великий, малий, згуртований, веселий, чесний, хороший, добрий, комсомольський, недружний, сильний, педагогічний, робітничий, гарний, працьовитий, учнівський* тощо.

Психолінгвістичний експеримент, що ліг в основу цього словника, *орієнтований на створення корпусу загальноживаних означень до іменників*. Експеримент проводився у такий спосіб: опитуваним (200 учасників) давався список, що складався із 35–40 іменників. До кожного з них пропонувалося подати по п'ять-сім узгоджених означень (крім займенників і порядкових

⁹³⁹ Там само. С. 2.

⁹⁴⁰ Бутенко Н. П. (1989). Словник асоціативних означень іменників... С. 9.

числівників). Передбачалося, що на кожен іменник буде отримано від 1000 до 1400 означень. Зрозуміло, що значна частина означень повинна була повторюватися, проте деякі іменники, які були актуалізовані в психолінгвістичному експерименті в ролі стимулів, отримали 333 означення. На жоден стимул опитувані не дали по сім характеристик. Максимальна кількість одержаних для іменника-стимулу реакцій-означень становила 1363 (*біль, ягода*), 1334 (*наступ*). Зрозуміло, що в асоціативних експериментах завжди повторюються деякі *типові*, або, як іноді їх називають, *стандартні реакції-асоціації*. Напр., усі 200 опитуваних назвали означення *голубе* до іменника *небо*, 127 учасників запропонували до цього іменника означення *чисте*, 102 — *безхмарне*, 85 — *синє*, 82 — *хмарне*, по 57 — *блакитне* й *високе*. Кількість одержаних в експерименті реакцій і кількість різних означень мало пов'язані між собою. Напр., на слова *їжак* і *звездика* було отримано відповідно 850 й 864 реакції, але кількість різних означень, запропонованих опитуваними, становить відповідно 141 і 74.

Означення в цьому словнику відображають *буденну мовну свідомість* лінгвоперсон періоду проведення експерименту. Опитуваними були також львівські студенти, як і в експериментах для укладання попередньо схарактеризованого словника, *які володіли українською мовою*⁹⁴¹, тому матеріал розглядуваного лексикону презентує мовну свідомість молодих українців 80-х років ХХ ст., коли проводився експеримент.

Важливо відзначити, що в реакціях опитуваних є десятки означень до тих слів, які в тлумачному словнику не фіксують саме таких означень у прикладах або презентують їх обмежену кількість.

Під час користування цим асоціативним словником треба враховувати ще одну обставину: деякі означення характеризують явище, що найбільше пов'язане з тим чи тим іменником, і не характерні як означення до актуалізованого слова. Напр., до стимулу *небезпека* було одержано реакцію *небезпечна* (тавтологічна), на іменник *офіцер* 11 опитуваних відгукнулися означенням

⁹⁴¹ *Примітка*. На той час, як відомо, українською мовою добре володіли переважно мешканці західних областей України.

військовий, а по одному опитуваному — означеннями *дорогий* і *важливий*.

Кожна словникова стаття включає всі експериментально отримані означення. Вони *розміщені за спадною частотністю*, як це прийнято в асоціативних лексиконах, що вказується після означення чи кількох означень, які мають однакову частоту й подаються за алфавітом. У дужках після заголовного слова вказано загальну кількість отриманих відповідей.

Хоча розглядуваний словник учені не вналежнюють до нормативних, однак він став базою для створення нормативного словника сполучуваності української мови.

4.1.3. Поступ української асоціативної лексикографії (кінець XX – поч. XXI ст.)

«Український асоціативний словник», укладений Світланою Мартінек (т. 1–2, Львів, 2007)⁹⁴² та *«Український асоціативний словник»*, створений Світланою Мартінек і Віталієм Мітьковим (т. 3–4, Львів, 2021)⁹⁴³ продовжують традицію укладання подібного типу асоціативних лексиконів, що закладе на Н. Бутенко.

«Український асоціативний словник» (2007) — *том перший: від стимулу до реакції* С. Мартінек містить відповідну *Передмову*. На відміну від лексиконів, укладених Н. Бутенко, С. Мартінек *залучає до вільного експерименту різні частини мови*. А це значить, що **(а)** розширюється база дослідження ментального лексикону, а також **(б)** відтворюються більш значущі фрагменти словесної пам'яті учасників експерименту — лінгвоперсон, представлених українцями. З огляду на потребу вивчен-

⁹⁴² Див.: Мартінек С. (2007). Український асоціативний словник : у 2 т.: Т. 1 : Від стимулу до реакції. 344 с. Т. 2 : Від реакції до стимулу. 468 с. Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка. 340 с. Мартінек С., Мітьков В. (2021). Український асоціативний словник. Львів : ПАІС. Т. III. Від стимулу до реакції. 544 с. Т. IV. Від реакції до стимулу. 648 с.

⁹⁴³ Мартінек С., Мітьков В. (2021). Український асоціативний словник. Львів : ПАІС. Т. III. Від стимулу до реакції. 544 с. Т. IV. Від реакції до стимулу. 648 с.

ня гендерних стереотипів **чоловічі й жіночі реакції презентовано окремо**. С. Мартінек переконана, що «...для забезпечення репрезентативності результатів (особливо, якщо метою експерименту є укладання асоціативного словника певної мови), опитування бажано проводити в різних регіонах країни»⁹⁴⁴. Концепція розглядуваного словника **передбачає виявлення культурно-специфічних особливостей концептуальної картини світу українців**⁹⁴⁵. Наголосімо також на широкому віковому цензі інтерв'юєрів — **від 16 до 60 років**. Усього **опитано 1867 осіб**. **Експеримент проводився впродовж трьох років** — від листопада 2002 року до жовтня 2005 року. До участі в експерименті було залучено респондентів практично з усієї території України⁹⁴⁶, що дуже позитивно. Незважаючи на те, що розглядуваний експеримент відповідає **методиці проведення вільного експерименту**, його учасники пропонують реакції, в основі яких — **мовний матеріал, що виникає відповідно до інтуїції, досвіду, особистих уподобань** реципієнтів, тому цей словник відображає мовну свідомість, ментальність і світогляд залученої до опитування аудиторії.

У лексиконі **презентовано 310 тисяч реакцій**, із них **близько 28 тисяч різні**, що вказує на його потужну основу. **Список слів-стимулів містить 841 одиницю**. Укладачка словника вва-

⁹⁴⁴ Мартінек С. (2011). Емпіричні й експериментальні методи у сучасній когнітивній лінгвістиці. *Вісн. Львів. ун-ту. Сер. філол.* Вип. 52. С. 28.

⁹⁴⁵ Див.: Мартінек С. В. (2007). Український асоціативний словник : у 2 т. Львів : ВЦ ЛНУ імені Івана Франка. Т. 1 : Від стимулу до реакції. С. 4.

⁹⁴⁶ *Примітка*. Порівн. інформацію з Передмови: «Для того щоб забезпечити репрезентативність отриманих результатів, експеримент був проведений у різних регіонах України. Хоч значна частина респондентів (близько 60 %), що брали участь в АЕ, — мешканці Львівської області, участь в експерименті брали також представники інших регіонів України, а саме: Вінницької, Волинської, Донецької, Житомирської, Закарпатської, Івано-Франківської, Київської, Полтавської, Рівненської, Тернопільської, Харківської, Хмельницької, Чернівецької й Черкаської областей. Таким чином, у Словнику відображені асоціації, типові не лише для одного регіону України, а й для значної частини її території» (Мартінек С. В. (2007). Український асоціативний словник : у 2 т. Львів : ВЦ ЛНУ імені Івана Франка. Т. 1 : Від стимулу до реакції. С. 9.)

жала за потрібне актуалізувати стимули, що були закладені в працях Н. Бутенко, про які йшлося вище, що відповідно мотивувала. Порівняймо: «...оскільки порівняння змін, що відбулися в асоціативному полі цих стимулів за період від 1979 року до сьогодні, становить надзвичайно цікавий самостійний об'єкт досліджень. Проте значна частина запропонованих стимулів — слова, які відсутні у попередніх виданнях, зокрема, це стосується більшості дієслів і прислівників»⁹⁴⁷. Крім того, С. Мартінек слушно вважає, що є потреба **нарощувати асоціативну мережу** для з'ясування змін, які відбуваються в асоціативних реакціях, зокрема й на одні й ті самі слова, щоб відстежити поступ у зміні асоціативної свідомості українців.

У список слів-стимулів цього словника ввійшли презентанти різних ідеографійних груп, зокрема назви **(1)** понять зі сфери культури, **(2)** родинних стосунків, **(3)** природних і соціальних явищ, **(4)** рослин і тварин, **(5)** кольорів, **(6)** просторових указівок, **(7)** ментальних процесів, **(8)** мовленнєвої діяльності, **(9)** слухового та зорового сприйняття, **(10)** емоцій і почуттів та ін. На думку названої вченої, «словник дає змогу досліджувати не лише певні лексико-семантичні явища (окремі випадки полісемії й омонімії, семантичної подібності й протилежності тощо), але й морфологічні особливості поведінки слів різних частин мови (наприклад, дієслів доконаного й недоконаного виду або різного роду дієслівної дії). Оскільки важливим критерієм відбору стимулів була необхідність розширити поле можливих досліджень, до більшості відібраних слів було долучено їхні деривати»⁹⁴⁸. С. Мартінек зауважує: «Щоразу вчені говорять про те, що запропоновані лінгвістами гіпотези, і, зокрема, результати, отримані шляхом лінгвістичної інтроспекції, повинні проходити експериментальну перевірку, а тому зростає значущість психолінгвістичних методів дослідження»⁹⁴⁹. Через це науковиця намагалася використовувати в подібних експериментах

⁹⁴⁷ Мартінек С. В. (2007). Український асоціативний словник : у 2 т. Львів : ВЦ ЛНУ імені Івана Франка. Т. 1 : Від стимулу до реакції. С. 11.

⁹⁴⁸ Там само. С. 12.

⁹⁴⁹ Там само. С. 7.

різні методи (шкалування, семантичного диференціала, корпусного аналізу та ін.⁹⁵⁰). Однак С. Мартінек, як засвідчує список використаної авторкою літератури, здебільшого, на жаль, орієнтується на напрацювання російських учених.

Після *Передмови* схарактеризовано структуру словникової статті⁹⁵¹, а далі — *Список стимулів* і частина словника, номінована *Від стимулу до реакції*. Для ілюстрації подаємо *зразок словникової статті*:

БІЛИЙ 213 / 77

m І сніг **24**; колір **11**; чорний **8**; день **7**; птах; як сніг **3**; папір; танець; чоловік **2**; ангел; аркуш; бо не чорний; ведмідь; від хвороби; вовк; вогонь; грузовик; дім; зелений; зірка; кінь; кіт; корок; лімузин; мішок; молоко; м'яч; негр; нітрогліцерин у порошку; одяг; орел; папуга; пес; побілений; прапор; світ; світло; сон; стілець; фарби; червоний; чистий; шарик; щасливий **1**; **98/45**; **0=1**

П молоко **1/1 f** І сніг **34**; день **11**; колір **7**; ведмідь; папір **3**; вельон; дім; кінь; молоко; невинність; птах; світ; халат; цвіт; чистий; чорний **2**; весело; весілля; від снігу; вічний; добре; друг; зима; зуб; зуби; камінь; кіт; крейда; лебідь; лелека; лілія; ніжний;

⁹⁵⁰ Див.: Мартінек С. (2011). Емпіричні й експериментальні методи у сучасній когнітивній лінгвістиці. *Вісн. Львів. ун-ту. Сер. філол.* Вип. 52. С. 25–32.

⁹⁵¹ *Примітка.* Порівняймо: «...кожна словникова стаття починається зі стимулу, що виконує функцію реєстрового слова, після якого подано числа, що вказують на загальну кількість отриманих реакцій, а також кількість відмінних серед них. Зауважимо, що число, яке вказує кількість відмінних реакцій стосовно поданого стимулу в цілому, є не простою сумою двох чисел, що вказують кількість відмінних реакцій для кожної статі окремо, а результатом підрахунку сукупності відмінних реакцій, отриманих від респондентів чоловічої і жіночої статі. Нижче подані дві колонки з позначками *m.* (*masculinum*) і *f.* (*femininum*) із реакціями респондентів чоловічої та жіночої статі. У межах відповідної колонки реакції розташовані за зменшенням їхньої частотності, а всередині кожної частотної групи — за алфавітом. Після кожної реакції подане число, що позначає кількість людей, які відповіли цим словам (або словосполученням) на стимул. Так, стимул *дерево* викликав у респондентів чоловічої статі реакцію *дуб* 23 рази, а в респондентів жіночої — 14 разів, реакцію *зелене* у респондентів чоловічої статі 9 разів, а у респондентів жіночої — 12 разів тощо» (Мартінек С. В. (2007). Український асоціативний словник : у 2 т. Львів : ВЦ ЛНУ імені Івана Франка. Т. 1 : Від стимулу до реакції. С. 17).

одяг; осад; папуга; пелена; плаття; полотно; пояс; символ; сніг; собака; стіл; тло; чистота; шарф; щастя; як сніг **1; 112/48**

II полотно; сніг **1; 2/2**⁹⁵².

«Український асоціативний словник» (2007) — *том другий: від реакції до стимулу до реакції*⁹⁵³, як і перший том, містить український алфавіт, а далі також запропоновано опис словникової статті *Від реакції до стимулу*⁹⁵⁴, *Реакції в латинському написанні*, *Реакції, що починаються з формули різних графічних символів*, а також *Стимули, які не викликали реакції*.

Подасмо приклад на те саме слово, як і за першим томом:

Білий: сніг **54**; хліб **12**; чорний **11**; світлий; світліти **5**; день; кінь **4**; білити; зелений; світ; сірий **3**; біль; голубий; місяць; переляканий; побіліти; синій; сірість; чорно **2**; біліти; вівця; воля; вражаючий; жах; жовтий; забуття; заздрити; звичайний; коричневий; коріння; молода; новий; обман; обов'язковий; одружитися; одружувати; побілити; позаздрити; посвітліти; птах; світанок; світло; стриманий; темний; турбота; чорніти; ширість⁹⁵⁵.

Розглядуваний словник мав продовження — «Український асоціативний словник» (3–4 томи, Львів). До *С. Мартінек* долучився співавтор *В. Мітков*⁹⁵⁶. У цьому разі маємо *реакції на*

⁹⁵² Мартінек С. В. (2007). Український асоціативний словник : у 2 т. Львів : ВЦ ЛНУ імені Івана Франка. Т. 1 : Від стимулу до реакції. С. 38.

⁹⁵³ Мартінек С. В. (2007). Український асоціативний словник : у 2 т. Львів : ВЦ ЛНУ імені Івана Франка. Т. 2 : Від реакції до стимулу. 468 с.

⁹⁵⁴ Примітка. Порівн.: «Словникові статті у зворотній частині словника розташовані в алфавітному порядку і починаються з реакцій — тих словоформ або сполучень словоформ, що були викликані відповідними стимулами. Після кожної реакції перелічені стимули, які викликали її появу. Ці стимули розташовані в порядку зменшення частотності, а всередині кожної кількісно рівнозначної групи — за алфавітом. Кожна стаття містить систему позначок» (Мартінек С. В. (2007). Український асоціативний словник : у 2 т. Львів : ВЦ ЛНУ імені Івана Франка. Т. 2 : Від реакції до стимулу. С. 7).

⁹⁵⁵ Мартінек С. В. (2007). Український асоціативний словник : у 2 т.; М-во освіти і науки України. Львів : ВЦ ЛНУ імені Івана Франка. Т. 2 : Від реакції до стимулу. С. 24

⁹⁵⁶ Мартінек С., Мітков В. (2021). Український асоціативний словник. Львів : ПАІС. Т. III. Від стимулу до реакції. 544 с. Т. IV. Від реакції до стимулу. 648 с.

1 494 стимули. Однак зміст цих томів **складають** найчастотніші реакції, що були презентовані в попередньому виданні. Укладачі **розширили студіювання ментального лексикону українських лінгвоперсон.** Розглядуване видання укладено за тією ж концепцією.

Зміст **третього тому** «Від стимулу до реакції»⁹⁵⁷ презентує (1) вступну частину, названу *Від авторів*, далі, як і в першому томі, (2) запропоновано опис структури словникової статті *Від стимулу до реакції*, (3) *Список стимулів* і (4) частина *Від стимулу до реакції*.

У *Передмові* укладачі зауважують, що «у 3 і 4 томах “Українського асоціативного словника” представлено результати серії асоціативних експериментів, які було проведено у період з 2009 по 2021 рік. Список стимулів укладено шляхом нарощування асоціативної мережі, тобто результати попереднього циклу експериментів використано як стимули для проведення наступного циклу експериментів (пор. ЕАТ 5 або РАС 6). Отже, серед реакцій, отриманих у серії експериментів, проведених за період з 2002 по 2005 рік і представлених в УАС 7, відібрано ті, які були зафіксовані 5 і більше разів. Отриманий список із 1 494 стимулів використано для укладання анкет, які містили список зі ста слів-стимулів. До кожного стимулу потрібно було дописати реакцію, тобто будь-яке слово, що першим спадає на думку після сприйняття цього стимулу. Час на заповнення анкети було обмежено із розрахунку 5–7 секунд на реакцію (відповідно, до 15 хвилин на анкету разом із заповненням даних про респондента)»⁹⁵⁸.

Усього актуалізовано **3 082 анкети**, учасники експерименту презентували **310 тисяч реакцій**, зокрема **понад 37 тисяч різних**. Вік реципієнтів коливався **від 16 до 86 років**. Було заплановано отримати **по 200 реакцій на кожен стимул**.

Четвертий том — індексальний: результати експерименту в ньому викладено в зворотному порядку. Ураховано лише перші реакції, надані його учасниками. Зміст четвертого тому

⁹⁵⁷ Мартінек С., Мігьков В. (2021). Український асоціативний словник. Львів : ПАІС. Т. III. Від стимулу до реакції. 544 с.

⁹⁵⁸ Там само. С. 6.

«Від реакції до стимулу»⁹⁵⁹ має таку саму структуру, як і другого тому: **(1)** структура словникової статті «Від реакції до стимулу»; **(2)** частина «Від реакції до стимулу»; **(3)** реакції, що подані літерами латинської абетки; **(4)** реакції, що починаються з графічних символів, цифр і формул; **(5)** стимули, що не викликали реакцій.

Як наголошує рецензент названого лексикографічного джерела *Світлана Форманова*, це видання «<...> є результатом глибокого аналізу та ґрунтовного узагальнення матеріалів асоціативного експерименту й містить дані як про прямі (від стимулу до реакції), так і про зворотні (від реакції до стимулу) зв'язки між словами. Словник складається з двох частин: прямої, входом до якої слугують слова-стимули, і зворотної, входом до якої слугують реакції респондентів»⁹⁶⁰. Проте, зважаючи на постулати лексикографічної критики, у рецензії слід указувати не лише на переваги словникової продукції, але й на певні суперечливі моменти, недоліки. Саме такий підхід сприятиме поступу асоціативної лексикографії.

Уважаємо, що фрагментарно розглянутий асоціативний словник у чотирьох томах, укладений С. Мартінек і В. Мітьковим, загалом значно збагатив українську асоціативну лексикографію. Є потреба аналізувати поступ асоціативного мовомислення українців на основі порівняльного аналізу асоціативних джерел і Н. Бутенко, і С. Мартінек та В. Мітькова. Глибокий параметричний аналіз дасть змогу більш докладно змалювати перспективу й виокремити дискусійні питання.

4.1.4. Асоціативні словники власних назв — розвій асоціативної лексикографії

У сучасному українському мовознавстві простежуємо активний розвій *ономастики* як самостійного лінгвістичного напрямку

⁹⁵⁹ Мартінек С., Мітьков В. (2021). Український асоціативний словник. Львів : ПАІС. Т. IV. Від реакції до стимулу. 648 с.

⁹⁶⁰ Форманова С. В. (2021). Рецензія на видання: «Український асоціативний словник» (3–4 тт.) (укладачі Мартінек С. В., Мітьков В. С.). Львів : ПАІС, 2021. *Зап. з україн. мовозн.*: зб. наук. пр. Вип. 28. Одеса. С. 371.

в межах кількох наукових національних ономастичних шкіл⁹⁶¹. Активізувалися і напруження у сфері *когнітивної ономастики*. Вивчення власних назв у фокусі лінгвокогнітології дедалі більше приваблює українських науковців, що простежуємо найбільш активно *в діяльності Одеської психолінгвістичної школи*. Саме когнітивна лінгвістика дає змогу з'ясувати своєрідність наповнення онімів змістом у просторі ментального лексикону й ментальності етносу зокрема, що здійснюється на основі дослідження асоціативних значень і смислів. Зазначене й мотивувало виникнення *асоціативної ономастики* і, відповідно, *асоціативних словників власних назв*.

Ономастичні асоціативні словники вирізняються новаторськими концепціями: їх в Україні на сьогодні не багато.

Перший подібний асоціативний онімний словник в українському мовознавстві створено *Оленою Карпенко*. Він невеличкий за обсягом, оскільки містить усього 60 статей, заголовками-стимулами яких є власні назви. На ці стимули 100 реципієнтів дали свої реакції, які розміщені в словнику, відповідно, за частотністю. *Розглядуваний словник повністю презентовано в монографії зазначеної дослідниці «Проблематика когнітивної ономастики»* (Одеса, 2006)⁹⁶². Авторка називає його *мікрословником*, так визначаючи його статус за обсягом (малий словник). *Статті* цього *мікрословника* подаються не за алфавітом, а в тому порядку, у якому вони пропонувалися реципієнтам. *Мета видання* — з'ясувати *шлях власних назв від слова до концепту й навпаки*. Актуалізовано різні групи власних назв, зокрема **(1)** антропоніми (реальні та віртуальні); **(2)** топоніми; **(3)** теоніми; **(4)** астроніми; **(5)** зооніми; **(6)** хрононіми⁹⁶³.

О. Карпенко зауважує, що під час проведення експерименту його учасники у своїх реакціях часто змішували ці розряди, а найбільше — астроніми з теонімами й топоніми з хоронімами⁹⁶⁴.

⁹⁶¹ Див. про це, наприклад: Janczura D. (2018). Ономастичні школи в Україні. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. Вип. 6. С. 45–52.

⁹⁶² Карпенко О. Ю. (2006). Проблематика когнітивної ономастики : моногр. Одеса : «Астропринт». 326 с.

⁹⁶³ Там само. С. 204–205.

⁹⁶⁴ Там само.

Закономірно, що серед реакцій на стимули-оніми переважно актуалізувалися власні назви, тому й змодельовані дослідницею асоціативні поля відображають зазначену особливість. Як зауважує названа науковиця, на **60 стимулів** унаслідок проведеного експерименту зафіксовано **450 різних онімних реакцій**, які **вживаються 1610 разів**, а це значить, що на **один стимул припадає близько 7,4 онімних реакцій у 23,5 ужитках**. О. Карпенко висновкує, що **ці показники значно вищі, ніж в апелятивних асоціативних словниках**⁹⁶⁵.

Цікаво, що на *стимул Тарас Шевченко*, презентований окремо за іменем і за прізвиськом, запропоновано чи не найбільше реакцій. Однак, як наголошує укладачка словника, оскільки *стимул Шевченко* слідував *після стимулу Тарас*, то й обсяг найчастотнішої реакції тут виявився майже *утричі менший* (23), ніж обсяг найчастотнішої реакції на *стимул Тарас* (62). Більшість учасників експерименту, очевидно, вирішили не повторювати реакції, що психологічно абсолютно зрозуміло.

Для ілюстрації наведемо словникову статтю на стимул *Київ*.
Київ — 46/108/15/42⁹⁶⁶ — столиця — 28, столиця Украї-

⁹⁶⁵ Там само. С. 275.

⁹⁶⁶ *Примітка*. О. Карпенко пояснює особливості презентації словникової статті, порівн.: *У кожній статті після заголовного слова-стимулу подається через навкісну риску чотири цифри. Перша називає загальну кількість різних реакцій, друга — кількість усіх реакцій разом (ця цифра в ідеалі дорівнює 100, але може бути більшою, якщо деякі інформанти давали більше одної реакції, або меншою, якщо були відмови від реакції), третя — кількість різних власних назв, що стали реакціями або увійшли до складу реакцій, четверта — загальна кількість власних назв, використаних у реакціях. Після цих цифр з позначенням “відсутність реакції” називається кількість відмов реципієнтів від реакції чи їхня спроможність на асоціативну реакцію. Далі йде власне стаття — перелік усіх реакцій, розташованих за їх частотністю. Частотність указується після асоціації або після групи асоціацій з однаковою частотністю. Щоб усунути небезпеку поплутання різних реакцій з одною багатослівною реакцією, коми вживаються у статті тільки для розмежування реакцій і у межах однієї реакції коми не ставляться, навіть якщо вони там граматично вимагаються (але тире зберігається)» (Карпенко О. Ю. Асоціативний словник — шлях до сутності власної назви. URL: <http://karpenko.in.ua/wp-content/uploads/2012/12/51.pdf> (Дата звернення: 08.12.2019).*

ни — 9, Хрещатик — 9, місто — 8, Україна — 6, каштани — 4, Києво-Печерська Лавра, майдан Незалежності, Печерська Лавра, церкви — 2, Апостол І, біль, Бориспіль, була на Хрещатику, величний, влада, дерева, далеко, жах, золотий, золоті куполи, Ірпінь, Київська Русь, килим, князь, Костя, котлета, краса, Лавра, пам'ятник з човном, пам'ятник трьом братам і Либеді, подорож, поїздка, політика, Поплавський, пригоди, прогулянка на катері, рідна столиця, світло, село, собори, TOEFL, хабарництво, Хохляндія, хрест — 1⁹⁶⁷.

Для реакцій-онімів *створено й обернений словник*⁹⁶⁸, що дає змогу простежити особливості вияву семантичних зв'язків ментального онімного концепту та його словесної презентації. У цьому разі матеріал, відповідно, подано *не від стимулу до асоціації, а від асоціації до стимулу*. Після кожного стимулу було вказано кількість уживань кожної конкретної асоціації⁹⁶⁹.

Як наголошує О. Карпенко, «у зв'язку з розвитком когнітивної лінгвістики й формуванням когнітивної ономастики, асоціативне дослідження онімів стало вкрай актуальним, бо це чи не найбільш надійний шлях у з'ясуванні наповнення та ролі власних назв у ментальному лексиконі, а відтак і в ментальності етносу»⁹⁷⁰.

Отже, розглядуваний словник належить до новаторських. Його сьогодні використовують і науковці-теоретики, і практики-рекламісти, і укладачі подібного типу словників.

Розгляньмо лексикон⁹⁷¹ *«Асоціативний словник власних особових імен»*, укладений Оксаною Нестерчук (Луцьк,

⁹⁶⁷ Карпенко О. Ю. Асоціативний словник — шлях до сутності власної назви. URL: <http://karpenko.in.ua/wp-content/uploads/2012/12/51.pdf> (Дата звернення: 08.12.2019). *Примітка*. Орфографію залишаємо без змін.

⁹⁶⁸ Карпенко О. Ю. (2006). Проблематика когнітивної ономастики : моногр. Одеса : Астропринт. С. 218.

⁹⁶⁹ Там само. С. 218.

⁹⁷⁰ Карпенко О. Ю. Асоціативний словник — шлях до сутності власної назви...

⁹⁷¹ *Примітка*. Під час аналізу цього словника використано матеріал такої публікації: Космеда Т. (2020б). Рецензія. Оксана Нестерчук, Асоціативний словник власник особових імен. Луцьк, ПП Іванюк В. П., 2019. 200 с. *Slavia orientalis*. Komitet Slowianoznawstwa PAN / Red. naczelny Adam Bezwiński. T. LXIX. NR 1. S. 179–182. URL: <https://journals.pan.pl/dlibra/publication/133782/edition/116899/content> (Дата доступу: 20.03.2025).

2019)⁹⁷². Цей асоціативний лексикон власних особових імен вирізняється тим, що він базується не лише на теорії ономастики, але й лінгвокогнітології, психолінгвістики, соціолінгвістики, адже його предметом, як зауважувалося, є асоціації, що виникають у мовній свідомості представників відповідної лінгвокультури та відповідного лінгвосоціуму на власні особові імена, що, зрозуміло, зібрані експериментальним методом анкетування.

Інформантами для цього словника було обрано студентів різних факультетів віком 16–25 років, які навчалися в луцьких вишах і є мешканцями Волинської, Рівненської та Львівської областей, тобто місце проживання інформантів — північно-західна частина України, час анкетування — 2016–2019 роки. Зазвичай для асоціативного експерименту обирають саме молодих людей, зокрема студентів.

Розроблена О. Нестерчук анкета містить православні офіційні імена — 82 чоловічих та 54 жіночих. Не зовсім зрозуміло, чому чоловічі й жіночі імена кількісно різняться. Кожне офіційне ім'я доповнювалося варіантами — від 2-х–5-ти до 14-ти. Як видається, така нерівномірна кількісна презентація варіантів повинна була бути обумовлена, мотивована укладачем. Загалом словник містить 550 чоловічих і 396 жіночих імен. Факт наявності кількісної відмінності в цьому разі, очевидно, також слід було б пояснити. Видання, як і попереднє, вийшло невеликим тиражем — 100 примірників. Проте, очевидно, після апробації, урахування рекомендацій і побажань його користувачів цей словник може бути перевиданий, адже він презентує оригінальну концепцію, хоч, як видається, теоретично й недостатньо обґрунтовану й осмислену, але цей недолік можна ліквідувати.

Словник складається з *Передмови*, що завершується літературою з указівкою на використані в передмові наукові джерела, щоправда, усього 3 найменування; *Списку чоловічих і жіночих імен-символів*, далі розміщено власне *чоловічий і жіночий іменники* — словникові статті. У виданні, на жаль, не оформлено *Зміст*.

⁹⁷² Нестерчук О. (2019). Асоціативний словник власних особових імен. Луцьк : ПП Іванюк В. П. 200 с.

Передмова викладена науково-популярним стилем, що мотивовано, напевно, цільовою аудиторією словника, яку, на думку укладачки, повинні складати «студенти, аспіранти, мовознавці, письменники, журналісти і психологи, а також усі, хто цікавиться українською антропонімією та народною мовою» (з анотації до словника). Авторка лексикону цілком логічно розмірковує про сутність поняття *асоціація*: учена подає визначення цього поняття з популярних тлумачних словників, зокрема російсько-українського словника психологічних термінів авторства *Валентини Бродовської, Валерія Грушевського та Інеси Патрик* (2007⁹⁷³), а також з енциклопедичних джерел, підготованих російськими вченими, академічного «Словника української мови» в 11-ти томах. Однак, на жаль, немає авторських коментарів до наданих дефініцій. Шкода, що дослідниця не використала більш розлогу й нову інтерпретацію цього терміна, запропоновану знаними українськими лінгвістами в довідковій лінгвістичній літературі. Насамперед ідеться про словник термінів сучасної лінгвістики Анатолія Загнітка (2012), який неодноразово згадувався в цій праці, оскільки в ньому подано не лише термін *асоціація*, що презентує два варіанти значення, але тлумачення цього поняття презентоване в аспекті психолінгвістики, на відміну від лексиконів, які згадує О. Нестерчук. У зазначеному виданні інтерпретовано й похідні терміни. Порівняймо: *асоціативний зв'язок, асоціативний зв'язок у складному синтаксичному цілому, асоціативно-вербальна сітка, асоціації парадигматичні, асоціації синтагматичні*.

О. Нестерчук спирається на концепцію «Словника асоціативних норм української мови», укладеного Ніною Бутенко (1979)⁹⁷⁴, але не вказує на інші українські асоціативні словники, зокрема й цієї ж авторки — «Словник асоціативних означень іменників в українській мові» (1989)⁹⁷⁵, а також дещо новіший

⁹⁷³ Бродовська В. Й., Грушевський В. С., Патрик І. П. (2007). Тлумачний російсько-український словник психологічних термінів. Київ : ВД «Професіонал». 512 с.

⁹⁷⁴ Бутенко Н. П. (1979). Словник асоціативних норм української мови...

⁹⁷⁵ Бутенко Н. П. (1989). Словник асоціативних означень іменників в українській мові...

український асоціативний словник, презентований С. Мартінек (2007)⁹⁷⁶.

Не мотивовані в *Передмові* й принципи побудови словникових статей, не узагальнено інформації про те, які варіанти пропонувалися інформантами, які тенденції простежено у відповідях. Цю роботу, очевидно, укладачка словника залишила науковцям, які, можливо, виявлять бажання ґрунтовно аналізувати його.

Зауважмо, що варіантами особових імен, що вміщені в словнику, є **(а)** повна офіційна назва (напр., *Вадим* або *Богдан*), **(б)** іншомовні (переважно російські й польські) відповідники, **(в)** графічно оформлені українськими літерами (*Вадім* або *Дан*), **(г)** зменшено-пестливі форми українського, російського й польського варіантів імені (*Вадімчик*, *Вадик*, *Вадік* або *Богданко*, *Богданчик*, *Дінік*, *Бодьо*, *Бодзьо*).

Відповіді інформантів засвідчують, що асоціації на власні імена людей презентовані *іменниками* (загальними і власними назвами), передусім вони пов'язані **(а)** із родичами, друзями, сусідами, знайомими інформантів, **(б)** видатними діячами науки й техніки, культури, **(в)** місцем перебування людини (установа, географічна назва та ін.), **(г)** рисами характеру, що омовлені іменниками, прикметниками та прислівниками, **(р)** назвами професій, **(д)** номінаціями тварин, рослин й інших природних об'єктів, **(е)** назвами продуктів харчування тощо.

Розглядуваний словник можна кваліфікувати як базу для комплексного аналізу асоціацій із залученням методу кількісних підрахунків, моделювання діаграм, схем, таблиць, що дало б змогу зробити більш розлогі висновки й виявити певні тенденції щодо своєрідності ментальності сучасних молодих людей, які проживають у західних областях України, щодо їхніх пріоритетів, уподобань, смаків.

Асоціативні словники особових назв людей — новий інструмент для аналізу мовної спроможності сучасної людини, її інтелекту, креативності, різнобічних «смаків».

⁹⁷⁶ Мартінек С. В. (2007). Український асоціативний словник : у 2 т. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка. Т. 1 : Від стимулу до реакції. 344 с. ; Т. 2 : Від реакції до стимулу. 468 с.

4.1.5. Асоціативні словники рекламної лексики — новий підвид асоціативного словника

На методологічних засадах *асоціативної психолінгвістики* й *лінгвістики реклами* як нового напрямку мовознавства виник і новий тип словника — *асоціативний словник реклами*, що презентований відповідними типами лексиконів, про які йтиметься далі.

«Асоціативний словник української рекламної лексики» Т. Ковалевської, Г. Сологуб, О. Ставченко (Одеса, 2001)⁹⁷⁷ належить до першої спроби укладання подібного типу словника. У *Передмові* до нього зазначено, що матеріалом його аналізу є найчастотніші мовні одиниці, що функціують у комерційній, соціальної і політичній видах реклами. Увагою було охоплено лише **70 текстових фрагментів** з актуалізацією відповідних мовних одиниць, що стали словами-стимулами. Асоціативний експеримент *проводився в 1999–2000 роках. Кількість респондентів досить велика — 5000*. Базою словника став результат експерименту, що *містив 5000 реакцій на кожне слово-стимул, а до реєстру словника внесено майже півтори тисячі одиниць*. Експериментом охоплено *представників практично всіх регіонів України*, більшість із яких *українці*; за соціальним статусом — це службовці і студенти вишів України, зокрема з Білгород-Дністровського, Дніпропетровська (нині Дніпра), Донецька, Житомира, Запоріжжя, Івано-Франківська, Києва, Луганська, Львова, Миколаєва, Одеси, Полтави, Рівного, Сум, Херсона, Черкас, Чернівців та ін. міст. У словник було *внесено не всі асоціати*, адже відомо, що *збільшення кількості індивідуальних реакцій не впливає на показники загального концептуального рівня*.

Т. Ковалевська наголошує на частотності в розгляданому словнику онімних асоціатів, які фіксують *«усталене у свідомості носія мови зчеплення стимульного індикатора з конкретним елементом позамовної дійснос-*

⁹⁷⁷ Ковалевська Т. Ю., Сологуб Г. Д., Ставченко О. Г. (2001). Асоціативний словник української рекламної лексики. Одеса : Астропринт. 116 с.

ті»⁹⁷⁸, водночас апелюючи омовлюють дифузне сприйняття, напр.: **«найсмачніший** — шоколад, печиво, торт та **найсмачніший** — шоколад “Корона”, печиво “Дніпро”, торт “Світоч” та **пий** — чай, пиво, сік, каву і **пий** — “Живчик”, пиво “Оболонь”, пиво “Славутич”, сік “Галичина”...»⁹⁷⁹.

Із плином часу роль цього словника усвідомлюється його укладачами дещо глибше, оскільки вони наголошують, що результати проведеного експерименту є *«презентативними й релевантними для наукового аналізу, оскільки вони відбивають комплексний характер національної перцепції відповідних дискурсів, додатково уможливаючи й дослідження, пов’язані зі специфікою професійного та гендерного асоціювання. <...>. Фактографічна база словника увиразнює об’єктивність результатів й уможливує конструювання ефективних рекламних дискурсів як з огляду на проспективну ідентифікацію потенційних сприйняттєвих діапазонів (семантичне коло ключових слів, їхні аксіологічні вектори), так і на впливову насиченість масиву слів-стимулів, оскільки переважна більшість із них відповідає комплексу критеріїв мовних сугестогенів, виокремлених та обґрунтованих у галузях нейролінгвістичного програмування та сугестивної лінгвістики»*⁹⁸⁰.

Безперечно, розглядуваний словник став предметом удосконалення, подальшої роботи його укладачів.

*«Короткий асоціативний словник рекламних слоганів» Наталії Кутузи і Тетяни Ковалевської (Одеса, 2011)*⁹⁸¹ містить розлогу *Передмову*, що характерно для добротних словників,

⁹⁷⁸ Ковалевська Т. Ю. (2001в). Онімні пріоритети асоціативного простору реклами. *Наук. зап. Сер. : Філол. науки (мовозн.)*. Кіровоград : КДУ. С. 31–34.

⁹⁷⁹ Див.: Кутуза Н. В., Ковалевська Т. Ю. (2011). *Короткий асоціативний словник рекламних слоганів*. Одеса : Астропринт.

⁹⁸⁰ Кутуза Н. В., Ковалевська Т. Ю. (2011). *Короткий асоціативний словник рекламних слоганів...* С. 7–8. Див. також: Кутуза Н. В. (2018). *Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі: психолінгвістичний аспект* : моногр. Київ : ВД Дмитра Бураго. С. 487–488.

⁹⁸¹ Кутуза Н. В., Ковалевська Т. Ю. (2011). *Короткий асоціативний словник рекламних слоганів...*

коли вчені мотивують потребу словника, докладно окреслюють концепцію його створення⁹⁸². Цю *Передмову* можна кваліфікувати як окрему наукову розвідку, корисну для тих, хто вивчає лінгвістику реклами. У *Передмові* зазначено, що «*ідея укладання асоціативного словника рекламних слоганів належить доц. Кутузі Н. В.*»⁹⁸³. Інформація про методологічні засади цього словника презентована також у статті Н. Кутузи⁹⁸⁴.

Укладачі вербалізують важливу думку про те, що «*розвиток сучасної словникарської справи в Україні передбачає як удосконалення й поглиблення класичних для лексикографування масивів (укладання різноманітних лінгвістичних словників фонетико-графемного, лексико-семантичного, граматичного рівнів, словників мови письменників, лінгвокраїнознавчих словників тощо), так і опрацювання новітніх напрямів дослідження, орієнтованих на антропоцентристські тенденції, притаманні гуманітарній парадигмі сьогодення. В цьому аспекті насамперед є актуальними словники, які ілюструють не лише суто формальні відношення між елементами їхньої макроструктури, а відбивають загальну інтегративність смислових векторів, скеровану на “унаявлення механізмів організації лексики”⁹⁸⁵ й деталізацію внутрішньої системності та значеннєвих перспектив репрезентованих одиниць (див. праці Ф. Дорнзайфа, Х. Касареса, В. Морковкіна, П. Рожє та ін.). Загальнотеоретичну вагу таких словників увиразнює й широкий спектр їхнього практичного застосування, зокрема в галузях, скерованих на оптимізацію комунікативної взаємодії, наукову кваліфікацію її іманентної впливовості, реалізованої у різних регістрах спілкування. Ці аспекти активно розробляються в межах таких наукових парадигм, як*

⁹⁸² Там само. С. 488–526.

⁹⁸³ Там само. С. 29.

⁹⁸⁴ Кутуза Н. В. (2014). Асоціативний словник рекламних слоганів: новітні тенденції лексикографії. *Вісн. Одес. нац. ун-ту*. Сер.: Філол. Т. 19, вип. 4 (10). С. 175–182.

⁹⁸⁵ Карпіловська Є. (2003). Принципи моделювання системної організації лексики в словниках інтегрального типу : *Матер. V конгресу Міжнар. асоціації українців. Мовознавство* : зб. наук. статей. Чернівці : Рута. С. 42.

теорія соціальних комунікацій, психолінгвістика, нейролінгвістичне програмування та ін., що досліджують глибинні закономірності інтерактивних процесів»⁹⁸⁶.

Дослідниці провели *вільний асоціативний експеримент, доповнений методом семантичного диференціалу Ч. Осгуда*. Стимулами було обрано надзвичайно актуальний матеріал — *рекламні слогани, що потужно мотивовано авторками*. Порівняймо: *«Наскрізна впливовість спілкування найяскравіше виявляється в сугестивно маркованих (найчастіше — ретіальних) дискурсах»⁹⁸⁷, зокрема в рекламному, представленому комерційною, політичною й соціальною рекламою, де неврахування імплікативних сенсових потенцій окремого слова / сигнатури спричинятиме комунікативну девіантність, а неочікувана асоціація може викликати у споживача / виборця відчуття незадоволення, відсторонення, яке буде поширюватися і на відповідний рекламний текст, і на власне рекламований товар»⁹⁸⁸.*

Виокремлено найсуттєвіші особливості рекламного тексту, серед яких *креалізованість*, тобто поєднання вербальної інформації із зображенням: вербальний і зображувальний елементи тексту моделюють єдине ціле — *візуальне, структурне, змісто-ве та функційне ціле, що забезпечує комплексний, прагматичний вплив на адресата»⁹⁸⁹.*

Справедливо вказано й на надмір реклами в сучасному медіапросторі, тому для її сприйняття потрібно чимало зусиль тих, хто її продукує, а дослідникам реклами необхідно прискіпливо аналізувати зазначені тексти, зокрема йдеться про мовні константи реклами та її своєрідну закодованість. Для декодування потрібно залучати низку методів, насамперед *методи соціології* (опитування чи моніторинг) і *практичної психології* (квазіекс-

⁹⁸⁶ Кутуза Н. В., Ковалевська Т. Ю. (2011). Короткий асоціативний словник рекламних слоганів. Одеса : Астропринт. С. 4.

⁹⁸⁷ Ковалевська Т. Ю. (2008в). Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування : моногр., вид. 2-е, випр. і доп. Одеса : Астропринт. С. 6.

⁹⁸⁸ Кутуза Н. В., Ковалевська Т. Ю. (2011). Короткий асоціативний словник... С. 4–5.

⁹⁸⁹ Там само. С. 5.

перимент чи перцептивні тести). Не менш важливі *психолінгвістичні методи*, серед яких, зрозуміло, *асоціативний експеримент*, оскільки «асоціації вважають своєрідним маркером інтегральної архітекτονіки в інваріантній системі семантичних зв'язків і віртуальній динаміці смислових варіацій, що орієнтує на поглиблене вивчення процесів і результатів асоціювання та увиразнює можливість їхнього використання в різноманітних наукових дослідженнях (психолінгвістика, комунікативна та сугестивна лінгвістика, журналістикознавство, прагмалінгвістика, іміджологія, нейролінгвістичне програмування тощо)⁹⁹⁰.

На думку укладачів розглядуваного словника, асоціативний експеримент може надавати допомогу в прогнозуванні й моделюванні аналітичних реконструкцій, **(1)** «омінаючи фільтри розуму», що надважливо, та **(2)** «виявляючи латентні підсвідомі тактики і стратегії сприйняття текстової і загальносеміотичної інформації»⁹⁹¹.

Відзначмо, що, чи не вперше, укладачі асоціативного словника, згадуючи в *Передмові* до укладеного видання інші джерела подібного типу, виокремлюють не лише переваги, але й недоліки, що надзвичайно цінно, бо саме суперечливі чи дискусійні питання потрібно актуалізувати для пошуку істини, що важливо для наукового поступу. Указуючи на внесок авторів попередніх асоціативних словників у розвій асоціативної лінгвістики, Н. Кутуза й Т. Ковалевська висловили зауваги насамперед щодо наявності «певних суперечливих моментів у процедурі збирання фактичного матеріалу (віковий ценз інформантів, їхні локальні характеристики, соціальний статус та ін.)»⁹⁹².

Висловлено й надважливу думку про *прикладний характер асоціативних словників*. Підтримуємо позицію укладачів розглядуваного словника, що, «хоч дослідники й наголошують на можливості їхнього використання [асоціативних словників. — Т. К. і В. П.] в галузях навчання іноземних мов, журналістикознавства (вплив ЗМІ), міжкультурної

⁹⁹⁰ Там само. С. 6.

⁹⁹¹ Там само.

⁹⁹² Там само. С. 7.

комунікації⁹⁹³, *щоправда, не деталізуючи наявної специфіки укладання асоціативних словників такої функціональної скерованості (добір релевантних слів-стимулів, коло інформантів та ін.)*⁹⁹⁴.

Укладачі розглядуваного словника цілком слушно уточнюють використану метамову, зокрема йдеться про **(1) інтерпретацію асоціацій**, що є «спонтанною» експлікацією глибинних структур мовомислення, **(2) феномен асоціювання**, що базується на підсвідомому рівні, який має складну психологічну й нейрофізіологічну природу й імплікований та латентний характер; **(3) геіштальт** як узагальнений образ, що дає змогу трактувати, оцінювати дискурсивні ситуації.

Привертають увагу Н. Кутузи й Т. Ковалевської думки щодо **можливості прогнозованого асоціювання (1) лінгвоконцептів, (2) типових національних соціокультурних стереотипів**, що поширені у відповідному мовному середовищі, *«де їх лексикографічна кодифікація дає підстави для виокремлення провідних векторів національного асоціювання»*⁹⁹⁵. Передбачуваним асоціаціям, зрозуміло, протиставлені асоціації вільні, що мотивовано низкою чинників, серед яких, на думку зазначених дослідниць, *«починаючи від сьогочасного стану мовної особистості та завершуючи низкою периферійних подразників, що також надає цінний матеріал, насамперед пов'язаний з окресленням кола суб'єктивно актуальних не прогнозованих асоціатів. Проте ці обидва різновиди асоціацій, крім власне психолінгвістичних ознак <...>, віддзеркалюють й екстралінгвістичні знання, називаючи й характеризуючи предмети та явища життя носіїв мови, а також обов'язково містять елементи рефлексії, оцінки, що дає змогу виявити семантичний зміст уявлення споживача <...> про реальний та символічний об'єкт, визначити емоційне ставлення до цього об'єкта, проаналізувавши емоційне забарвлення асоціацій»*⁹⁹⁶.

⁹⁹³ Мартінек С. В. (2007). Український асоціативний словник : у 2 т. Львів : ВЦ ЛНУ імені Івана Франка. Т. 1 : Від стимулу до реакції. С. 14.

⁹⁹⁴ Кутуза Н. В., Ковалевська Т. Ю. (2011). Короткий асоціативний словник рекламних.... С. 7.

⁹⁹⁵ Там само. С. 9.

⁹⁹⁶ Там само. С. 9.

Поняття **реklamний слоган** визначається, як мовленнєва структура, елемент реклами, що *«концентрує основні особливості, назву й / або образ рекламованого товару в одній фразі, впливаючи на різні психічні структури людини як на свідомому, так і несвідомому рівнях»*⁹⁹⁷. У слоганах відбувається *«згушення думки»* (термін О. Потебні): *«смісл цілого тексту відбивається в одному висловленні»*⁹⁹⁸. Дослідниці вважають, що слоган *«є компресією смислу, інформації всієї рекламної кампанії взагалі й рекламного тексту зокрема, саме він як константа рекламного дискурсу розкриває ключову тему або ідею, що асоціюється з товаром, назвою фірми чи політичної партії, підсвідомо формуючи запрограмоване ставлення <...>, що увиразнює його функціональну вагу й особливий комунікативний статус»*⁹⁹⁹.

Констатовано, що слоган презентує **емоційну оцінку**: ідеться про *«відчуття, емоції, асоціації тощо, які викликає слоган»*¹⁰⁰⁰. Слогани, як переконують укладачі словника, навіюють реципієнтам певні ідеї, пов'язані з рекламою. Саме тому важливо, щоб слоган мав коротку форму і яскравий зміст, базований на виразних образах, емоціях і почуттях, омовлюючи відповідний вектор оцінки — позитивний чи негативний. Водночас ураховано найважливіші аксіологічні чинники сприйняття реклами, характерні для відповідних гендерних і вікових груп.

Ідеться про користь **методу суб'єктивного шкалування** (оцінки продукту за відповідними критеріями — «шкалами»): *«суб'єктивне шкалування дає змогу отримати реакції і ставлення клієнтів до створеного рекламного продукту, оцінити його ефективність в аспекті емоційного та інформаційного впливу на клієнтів»*¹⁰⁰¹. Для ілюстрації теоретичних постулатів науковиці пропонують аналіз інших асоціативних експериментів.

В експерименті, що лежить в основі розглядуваного словника, використано чинник, номінований *оцінкою*, що входить у ширшу фактичну стимульну базу. Крім того, зауважено, що акту-

⁹⁹⁷ Там само. С. 10.

⁹⁹⁸ Там само.

⁹⁹⁹ Там само.

¹⁰⁰⁰ Там само.

¹⁰⁰¹ Там само. С. 12.

алізовано *метод контент-аналізу* з метою реконструкції мовної картини світу автора висловлювання, актуалізації процесу категоризації світу. Докладно пояснено й методику проведення *холл-тестів*, які дають змогу вибрати найбільш ефективні рекламні повідомлення, хоча названий термін-англізм, можливо, не слід було поширювати в українському мовознавстві, а підібрати український аналог¹⁰⁰².

Укладачі розглядуваного лексикону наголошують, що *асоціативні експерименти можуть сприяти вивченню національно-культурних особливостей мовної свідомості різних етносів, виокремлювати лінгвоментальні характеристики*. Привертає увагу думка, що *«для українського менталітету більшою мірою характерні інтровертованість, відсутність агресивної активності, м'яке споглядання, доброта, гумор <...>, нерідко досить іронічний, а то й саркастичний <...>, пріоритетність тяжінь до самовизначення, універсалізму та гедоністичних мотивів порівняно з невисоким рівнем конформності, традиційності та безпеки тощо <...>, що й визначає специфіку відповідного ментального простору, дефінованого як гіпотетичне середовище мислення й концептуалізації, яке відображає уявний стан справ і не проєктується на об'єктивний світ, але актуалізується в умовах пізнавальної взаємодії суб'єкта зі світом, зокрема, у процесі породження або сприйняття повідомлення»*¹⁰⁰³.

Надано інтерпретацію поняттю *ментальність реклами*, що належить О. Сухомлин. Порівняймо: це *«категорія змістового та / й емоційного навантаження, що відповідає національному характеру, нормативним орієнтаціям, світоглядним, міфологіч-*

¹⁰⁰² *Примітка.* Холл-тест (від англ. hall-test або in-hall test) — спеціальний метод польових маркетингових досліджень, одночасно і якісний, і кількісний, що передбачає проведення інтерв'ю з порівняно великою кількістю респондентів за спеціальною анкетною у відведеному для цього закритому приміщенні з метою тестування, зокрема й порівняльного, певних властивостей продукту (смак, запах, колір, упаковка, дизайн) чи рекламних матеріалів.

¹⁰⁰³ Кутуза Н. В., Ковалевська Т. Ю. (2011). Короткий асоціативний словник... С. 15.

ним, релігійним, мистецьким образами, а також існує в межах мовного коду того культурного середовища, де відбувається функціонування реклами»¹⁰⁰⁴. Зрозуміло, що ментальність реклами найпослідовніше відображається в слоганах.

Н. Кутуза й Т. Ковалевська висновкують, що *«ядерні компоненти слогану повинні відповідати сучасній картині світу реципієнтів, бо кожний соціальний суб'єкт має свій патерн параметрів якості життя, свою систему координат, зумовлену його ментальністю <...>. Незбіги або й кардинальні розбіжності ментальних просторів зумовлюють різну аксіоматичну та каузальну природу поведінкових комплексів»*¹⁰⁰⁵. Наголошено, що розглядуваний *«короткий асоціативний словник є результатом експериментального дослідження слоганів політичної, соціальної та комерційної реклами й першою спробою укладання словників такого типу, що зумовлює його “пілотний”, апробувальний характер, визначаючи й певні обмеження у процедурі проведення, насамперед зумовлені реконструкцією асоціативних площин інформантів одного локального сегмента»*¹⁰⁰⁶. Зауважено, що надалі заплановано *«розширити регіональні межі та низку інших визначальних характеристик, задіяних в експерименті респондентів»*¹⁰⁰⁷.

Укладачі ставлять конкретну *мету* — отримання *«узагальнених результатів, що <...> вимагає поглибленого й всеохоплювального підходу до активації всіх складників процедури експерименту, а насамперед — у доведенні наукової доцільності вивчення асоціювання комплексних стимулів сугестогенних дискурсів та визначенні й диференціації чинників “аксіологічних очікувань” у процесі їхнього сприйняття. <...> матеріали словника окреслять певні тенденції оцінювальних стратегій та асоціативних домінант декодування рекламних слоганів,*

¹⁰⁰⁴ Сухомлин О. Ю. Категорія ментальності як складова рекламного образу. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&arcticle=1464>. (Дата доступу: 10.07.2025).

¹⁰⁰⁵ Кутуза Н. В., Ковалевська Т. Ю. (2011). Короткий асоціативний словник... С. 17.

¹⁰⁰⁶ Там само. С. 18.

¹⁰⁰⁷ Там само.

уможливлюючи визначення позитивних і проблемних сегментів сучасної слоганістики»¹⁰⁰⁸.

Дослідники окреслюють час проведення експерименту з актуалізацією **комерційної і політичної реклами**, що не є випадковим, — це 2007 рік (період «міжвиборчого затишшя», тобто після виборів до Верховної Ради 2006 р. і перед достроковими виборами 2007 р.), що сприяло «чистоті» експерименту. **Соціальні слогани** стали предметом асоціативного експерименту в 2009 році (у час збільшення кількості соціальної реклами через економічну кризу, коли попит на цей вид реклами значно знизився).

Учасники експерименту: (1) студенти й молоді викладачі Одеського національного університету імені І. І. Мечникова віком 17–27 років (87 %); (2) вік інформантів інших соціальних груп — 38–54 роки (13 %).

Рідною мовою інтерв'юєрів було обрано українську, хоча серед учасників багато двомовних лінгвоперсон.

Цікаво, що спочатку було проведено *пробний експеримент*, який дав змогу визначити певні недоліки його організації. Порівняймо: «*Перші результати показали, що на слогани-стимули, які були розташовані в кінці анкети, респонденти через втому та перевантаження інформацією майже не подавали асоціацій та оцінювань. Тому в процесі безпосереднього експериментування для збільшеного кола респондентів (всього 141 особа) і з огляду на зручність опрацювання анкет ці слогани були класифіковані так: 38 осіб отримали анкети з 16 політичними й 30 комерційними слоганами, 30 осіб — з 18 політичними й 29 комерційними (7 попередньо опрацьованих на підготовчому етапі слоганів комерційної реклами не увійшли в анкету через брак місця), окремій групі респондентів (54 студенти ОНУ імені І. І. Мечникова віком 19–23 р.) було запропоновано тільки соціальні слогани (36 позицій), що мали чітку адресну орієнтацію на відповідну вікову групу»¹⁰⁰⁹.*

Завдання для респондентів: оцінити слоган позитивно чи негативно (зазначивши знаки «+» чи «-») і записати 1–2-і асоціації, що першими спадають на думку. Хоча укладачі анкет і рекомен-

¹⁰⁰⁸ Там само.

¹⁰⁰⁹ Там само. С. 20.

дували подавати асоціації на слогани *українською мовою*, однак були *використані російськомовні й навіть англомовні асоціації*, які також увійшли до словника, що стало відповідним «сигналом» для формулювання висновків і для наших роздумів про функціонування української мови.

У *Передмові* проінформовано, що до словника ввійшли асоціації, які засвідчують *стилістично знижені одиниці*, а також *«максимально негативний полюс оцінки або ж максимальну дисоційованість інформанта від оцінюваних реалій. <...> автори намагалися зберегти особливості графіки стимулів та асоціативних реакцій (велика літера, курсив, підкреслення слів, пунктуаційна специфіка та ін.), проте орфографічні помилки виправлялися»*¹⁰¹⁰.

Крім того, у *Передмові* надано широку інформацію про фактичний матеріал словника, що презентований трьома блоками, які містять реакції учасників на слогани реклами **(1)** комерційної; **(2)** політичної та **(3)** соціальної, про що вже йшлося. Застосовано алфавітний принцип подачі матеріалу. Спочатку іде власне слоган-стимул, виділений жирним шрифтом, а далі в дужках через скісну риску вналежнено кількісні характеристики: **(а)** загальна кількість інформантів, які взяли участь в експерименті; **(б)** загальна кількість отриманих реакцій. Зауважено, що кількість реципієнтів, які оцінювали слогани й пропонували асоціації, може не збігатися: деякі учасники експерименту пропонували виключно асоціації, але не оцінки, або виявляли *«оцінювальну активність»*, водночас не враховуючи асоціативний вимір експерименту (відомості про це подано після кожного стимулу); **(в)** кількість повторюваних асоціативних реакцій.

Крім зазначеного, наступні кількісні показники демонструють структурні особливості наданих реакцій; вони відрізняються від попередніх загальних відомостей двома скісними рисками, що вказує на кількість **(а)** однокомпонентних реакцій, презентованих одним повнозначним словом; **(б)** двокомпонентних реакцій, актуалізованих сполученням двох повнозначних слів або однієї самостійної і службової частин мови; **(в)** багатокомпонент-

¹⁰¹⁰ Там само. С. 20.

них реакцій, представлених кількома повнозначними словами й часто співвідносних із реченням. Наступний рядок демонструє результати оцінювання кожного окремого слогана. Використано такі графічні знаки: у лапках наведено позначення відповідного вектору оцінки — «+» (позитивна оцінка), «-» (негативна оцінка), «+/-» (нейтральна оцінка, уведена з ініціативи учасників експерименту). У дужках зафіксовано й кількість випадків відсутності оцінки певного слогану. Асоціативні реакції презентовано за усталеним принципом: алфавітний порядок і спадна кількість, що зафіксовано в дужках, зокрема актуалізовано: **(а)** повторювані однокомпонентні реакції, поодинокі однокомпонентні реакції українською мовою, а також поодинокі однокомпонентні реакції, презентовані російською та англійською мовами, графічні реакції; **(б)** повторювані двокомпонентні реакції, що мають вигляд сполучення двох самостійних частин мови або однією самостійною та службовою частинами мови, водночас останні розміщені після двох самостійних частин мови, а також поодинокі двокомпонентні реакції; **(в)** повторювані багатокомпонентні реакції та поодинокі багатокомпонентні реакції. Реакції одного респондента подано через кому, реакції різних респондентів — через крапку з комою¹⁰¹¹.

Укладачі узагальнюють результат експерименту й указують на те, що **загальна кількість респондентів, які взяли участь в експерименті, сягає 141, загальна кількість запропонованих для асоціювання й оцінювання слоганів — 136**¹⁰¹².

¹⁰¹¹ Там само. С. 22.

¹⁰¹² *Примітка.* Наводимо цитату з кількісними показниками щодо проведеного експерименту, порівн.: «Усього отримано асоціативних реакцій — 5663, серед яких на комерційні рекламні слогани — 2184 реакції (612 випадків відсутності асоціативних реакцій); на політичні — 1321 (262 випадки відсутності асоціативних реакцій); на соціальні — 2158 (496 випадків відсутності асоціативних реакцій). На комерційні рекламні слогани отримано 1361 однокомпонентну реакцію, 357 двокомпонентних і 466 багатокомпонентних; на політичні рекламні слогани — 755 однокомпонентних, 242 двокомпонентних, 324 багатокомпонентних; на соціальні рекламні слогани — 1263 однокомпонентних, 384 двокомпонентних, 511 багатокомпонентних. Усього отримано оцінювальних реакцій — 4160. Серед загальної кількості отриманих оцінювальних реакцій зафіксовано на комерційні

На сторінках 23–28 *Передмови* до розглядуваного словника презентовано широкі авторські висновки, що спроектовані на узагальнення положень щодо реалізації мети й завдань. Цих пунктів виокремлено одинадцять. Нижче стисло викладемо думки укладачок словника для їх поширення: **(1)** серед наведених асоціацій структурно різні одиниці — слова, словосполучення і речення (подано відсоткові показники щодо слоганів із різних за тематикою рекламних дискурсів), водночас наголошено, що **асоціації, презентовані реченнями, кваліфікують як реакцій-пояснення**, яких досить багато; **(2)** виявлено й апелювативні та онімні моделі, що лежать в основі реакцій — їх кілька видів з актуалізацією відповідних типів зв'язків (синтагматичні, парадигматичні, тематичні, фонетичні, номінаторно-операторні, граматичні, ремінісцентні та персоналіїні); виявлено онімні реакції, хоча слогани й не містили власних назв. **Надані онімні реакції засвідчують високий рівень політизованості суспільства**, а також **«уприроднення рекламного мислення, міцне вкорінення клішованого сприйняття»**¹⁰¹³; **(3)** виявлено різні аксіологічно марковані реакції, які **«демонструють нові стереотипи масової свідомості»**, вибудовуються навіть асоціативні ланцюжки, що відображають тогочасні політичні реалії, напр.: Ющенко — пасіка — мед — майдан — апельсини та ін. **«Більшість із них, на жаль, має чітко виражений негативний характер, напр., на**

рекламні слогани — 806 позитивних оцінювань, 822 негативних, 96 нейтральних, немає оцінювання — 382. Серед загальної кількості отриманих оцінювальних реакцій зафіксовано на політичні рекламні слогани — 283 позитивні оцінювання, 597 негативних, 58 нейтральних, немає оцінювання — 207. Серед загальної кількості отриманих оцінювальних реакцій зафіксовано на соціальні рекламні слогани — 709 позитивних оцінювань, 733 негативних, 56 нейтральних, немає оцінювання — 410. На комерційні рекламні слогани отримано 333 однокомпонентних оцінювання, 20 двокомпонентних, 10 багатокомпонентних; на політичні рекламні слогани — 135 однокомпонентних, 21 двокомпонентне, 7 багатокомпонентних оцінювань; на соціальні рекламні слогани — 388 однокомпонентних, 25 двокомпонентних, 8 багатокомпонентних оцінювань» (Кутуза Н. В., Ковалевська Т. Ю. (2011). *Короткий асоціативний словник рекламних слоганів*. Одеса : Астропринт. С. 22–23).

¹⁰¹³ Там само. С. 23.

слоган політичної реклами **Найвища честь жити за законами Совісті** (партія «Совість України») подано реакції брехня; беззаконня; хаос; брехливі обіцянки; на слоган соціальної реклами **Обери здоровий спосіб життя. Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді — корупція; байдужість держави до молоді**¹⁰¹⁴ та ін.; (4) привертає увагу факт наявності **графічних реакцій** «у вигляді sms-повідомлень і різноманітних знакових маркерів, «смайликів» (♠, ♥, :), :(, ☺), кольорової символіки відповідної партії та ін., що засвідчує **ефективність невербальних складників у структурі слогану, а також ілюструє вплив Інтернет-середовища, різноманітних технічних засобів комунікації, пор. рекламу мобільного оператора «Life :)»**¹⁰¹⁵; (5) **багатокомпонентні (неоднослівні) реакції** мають **алюзивний характер**, зокрема це «гасла радянських часів, цитати з мультфільмів, кінофільмів, віршів, назви фільмів, слова з відомих пісень, імена літературних героїв та історичних постатей»¹⁰¹⁶. Такі реакції укладачі словника номінують «**наслідком “якірної” активізації» фонових знань** (термін нейролінгвістичного програмування); (6) прецедентні феномени породжують відповідні асоціації, серед яких **клішовані тексти реклами** чи **відповідні трансформації** актуальних товарних знаків, поширених ергонімів, які лежать в основі реакцій: зазначене ілюструє **формування «рекламного мислення»** і **«рекламної людини»**; (7) організатори експерименту виокремлюють реакції, що базуються на інтерпретаціях слоганів-стимулів, водночас часто виявляється **лінгвокреативність** учасників експерименту: **моделювання «авторських слоганів», рими й гумору**. Наведено такі приклади: **«Есенціале Форте Н». Відновлення печінки клітинка до клітинки — а без ліків клітинка до клітинки зруйнована печінка :)»**¹⁰¹⁷. Ноголошено, що «за допомогою ритму <...> сугестія “відмикає” підсвідомість і проникає до глибин людської нейрофізіології <...>, збільшуючи рівень запам'ятовування приблизно в 1,5 рази <...>. Надати ж реченню яскравої ритмізованості допомагає симе-

¹⁰¹⁴ Там само. С. 24.

¹⁰¹⁵ Там само. С. 24–25.

¹⁰¹⁶ Там само. С. 25.

¹⁰¹⁷ Там само. С. 26.

трична конструкція, де віссю симетрії може слугувати пунктуаційний знак, що поділяє речення на рівні частини <...>»¹⁰¹⁸; (8) відзначено велику кількість реакцій, що **презентують гумор**: це цілком закономірно, оскільки здатність моделювати гумор — це **специфічна риса національної ментальності українців**. Наведено зразки таких реакцій. Порівняймо: на слоган-стимул політичної реклами **МАЙБУТНЄ народжується В РЕГІОНАХ!** подано й такі реакції: *памперси; пологовий будинок; майбутнє немає ніякого стосунку до процесу народження; майбутнє народжується само по собі і без регіонів та ін.* «Крім того, в колі отриманих асоціатів зафіксовано й специфічні лінгвоментальні маркери <...> **нав'язування, індивідуалізму, що ілюструють індивідуалістичні вектори національного світобачення**»¹⁰¹⁹; (9) у реакціях презентовано й **риса радянської ментальності, радянського світогляду**, що вербалізовано відповідними **онімами й гаслами** (*СРСР, Ленін, комунізм, серп та молот; Мир — народам!, Земля — крест'янам!, Хлеб — голодн'ям!, Вся власть — советам!*); (10) в окремих вербалізованих реакціях укладачі словника виявили **асоціації** (насамперед на слогани політичної реклами), **що вказують на нерозуміння запитань**, напр.: не розумію / не зрозуміло та ін. На думку авторів словника, зазначене **«ілюструє неефективність слогану, відсутність стійкого асоціативного зв'язку між ним і рекламованим об'єктом**»¹⁰²⁰; (11) з огляду на **параметр аксіологійності** «отриманий фактичний матеріал засвідчує наявність як негативних, так і позитивних реакцій. У 48,5 % реакцій на слогани комерційної реклами переважає негативне оцінювання, в 45,5 % — позитивне, у межах якого зафіксовано єдиний слоган, який не викликав жодної сприйняттєвої негації, — «**ROSHEN**». **Солодкий знак якості, що засвідчує збіг власне лінгвістичної майстерності рекламістів та, зрозуміло, й екстралінгвальної привабливості реального продукту. В реакціях на слогани політичної реклами виявилось 82,4 % негативних оцінювань, позитивних — 17,6 %; на слогани**

¹⁰¹⁸ Там само.

¹⁰¹⁹ Там само. С. 27.

¹⁰²⁰ Там само.

соціальної реклами — 41,7% негативних оцінювань»¹⁰²¹, що можна пояснити актуалізацією мотивів страху.

Вище лише стисло подано висновкову частину, яку сформулювали укладачі видання. Зацікавлені можуть звернутися до повного тексту *Передмови*. Вище наведено чимало цитат, оскільки *Передмова* презентує фаховий, кваліфікований аналіз, що може стати зразком для наслідування і для укладання подібних текстів, і для проведення добротного експерименту, його плану, схеми проведення.

Учені довели, що асоціативний експеримент з актуалізацією рекламних слоганів сприяє виявленню **(1)** лінгвоментальних рис; **(2)** не завжди те, що програмують рекламісти, однозначно сприймають реципієнти реклами: це можна пояснити використанням у слоганах **(а)** слів із дифузною семантикою, **(б)** негативним значенням (переважно в політичній та соціальній рекламі), **(в)** надмірним і недоцільним використанням варваризмів, екзотизмів, термінів (здебільшого в комерційній рекламі), що призводить і до нерозуміння тексту.

Цілком виправдано *Передмова* завершується вказівкою на практичне значення розглядуваного словника. Погоджуємося з твердженням Н. Кузузи й Т. Ковалевської, що словник має велике знання для теорії психолінгвістики, передусім для асоціативної лінгвістики, асоціативної лексикографії, сугестивної та когнітивної лінгвістики, а також лінгвістики реклами й іміджелогії. Крім того, як переконані укладачі лексикону, матеріали словника «*посприяють вирішенню практичних завдань у галузі соціальних комунікацій, державного управління, рекламістики, політично-го та економічного менеджменту тощо, увиразнюючи перспективність подальших розвідок у зазначеному напрямі*»¹⁰²².

Після *Передмови* подано *Список використаної в тексті літератури* — 67 найменувань, що демонструє прагнення укладачок словника супроводжувати свої думки, методологічні постулати відповідними посиланнями для більшої авторитетності презентації інформації. Далі розміщено інформацію про струк-

¹⁰²¹ Там само.

¹⁰²² Там само. С. 29.

туру словникових статей і рекомендації щодо користування словником, про що частково йшлося вище. Після цього можна ознайомитися зі словниковими статтями, що розбиті, як зауважувалося, за рубриками: 1. *Слогани комерційної реклами*. 2. *Слогани політичної реклами*. 3. *Слогани соціальної реклами*.

Наведемо зразок статті, що міститься в першій частині словника:

Твій аромат — твої правила. «Hugo Boss» (38/39/6//27/4/8);
 «+» (21), «-» (10), (немає асоціацій – 12, немає оцінювань — 7);
впевненість (2); стильно (2); чоловік (2); бокс; впевнено; закони; інтерес; квіти; Кличко; магазин; мачо; неординарність; парфум; природа; самовпевнення; самостійність; свіжий; сила; тіло; флакон; червоне; чорне; бред; «Huggers»; бажання вищості; викликає довіру; «Другие правила»; звучить по-чоловічому; впевненість у собі; грошей не вистачить; жінки знають краще; краще не скажеш!; чорний з білим; «шлейф» від запаху; володіння ситуацією і світом; подобається марка «Hugo Boss»¹⁰²³.

Отже, надана інформація про структуру, зміст, методологічні засади, концепцію загалом, покрокову інформацію щодо особливостей проведення експерименту, його учасників та матеріал, практичне й теоретичне значення, параметри аналізу асоціацій, що містяться в розглядуваному асоціативному словнику, дає право констатувати, що українська лексикографія має добротний асоціативний словник, який потребує наслідування і має стати предметом багатоаспектного аналізу¹⁰²⁴. Можливо, слід було б у *Передмові* пояснити, чому словник номіновано *коротким*. Постало питання про класифікацію українських асоціативних словників за обсягом уміщених у них одиниць.

«Український асоціативний словник рекламної лексики»
 Олени Денисевич (Житомир, 2019)¹⁰²⁵. Про особливості підготов-

¹⁰²³ Там само. С. 58.

¹⁰²⁴ Див. також: Кутуза Н. В. (2018). Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі...

¹⁰²⁵ Денисевич О. В. (2019). Український асоціативний словник рекламної лексики : словник. Житомир: Житомир. держ. ун-т імені Івана Франка. 108 с. *Примітка*. Видається не слід дублювати вказівку на жанр

ки цього словника його укладачка інформувала наукову спільноту, зокрема у статті «*Реклама: від стимулу — до реакції*»¹⁰²⁶. Словник складається зі *Вступу*, *Списку слів-стимулів*, основної частини, що має назву «*Український асоціативний словник рекламної лексики*», яка збігається з назвою словника, що не зовсім коректно; частини «*Семантичні сфери асоціативних полів*» і *Бібліографії*, у якій міститься 11 найменувань, щоправда, указано словники Н. Бутенко, С. Мартінек, праця колективу укладачів Т. Ковалевської, Г. Сологуб, О. Ставченко¹⁰²⁷, а також лексикографійні джерела, укладені польськими вченими, серед яких авторства І. Гатковської (2017)¹⁰²⁸, колективу авторів, у який увійшли Р. Гаваркевіч, І. Петржик та Б. Родзевіч (2008)¹⁰²⁹. Однак, на жаль, немає інформації, у чому своєрідність укладання асоціативних словників, що презентовані польськими дослідниками. Крім того, О. Денисевич залучила власні наукові розвідки¹⁰³⁰ та

цієї праці, оскільки вже в її назві є слово «словник», то для чого після назви знову вказувати, що це джерело слід вналежнювати до словникової продукції.

¹⁰²⁶ Денисевич О. В. (2012). *Реклама: від стимулу до реакції. Наукові записки*. Сер. Філол. Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька Академія». Вип. 24. С. 58–61.

¹⁰²⁷ *Примітка*. У бібліографії О. Денисевич є вказівка на «Асоціативний словник української рекламної лексики» (уклад. Т. Ю. Ковалевська, Г. Д. Сологуб, О. Г. Ставченко. Одеса : Астропринт. 116 с.), але не названо роботу Кутузи Н. В., Ковалевської Т. Ю. *Короткий асоціативний словник рекламних слоганів... і Ковалевської Т. Ю., Сологуб Г. Д., Ставченко О. Г. Асоціативний словник української рекламної лексики...*, тобто подано не зовсім точні відомості.

¹⁰²⁸ Gatkowska I. (2017). *Eksperymentalna sieć leksykalna języka polskiego*. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. 410 s.

¹⁰²⁹ Gawarkiewicz R., Pietrzyk I., Rodziewicz B. (2008). *Polski słownik asocjacyjny: z suplementem*, Szczecin : Print Group. 160 s.

¹⁰³⁰ Денисевич О. В. (2011а). Проблеми дослідження рекламної лексики у мовній картині світу українців. *Мова і культура* : наук. журн. ВД Дмитра Бурого. Вип. 14. Т. II (148). С. 189–194; Денисевич О. В. (2011б). Психосемантичні особливості асоціативного поля стимула *реклама*. *Психолінгвістика*: зб. наук. пр. ДВНЗ «Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-т імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД». Вип. 8. С. 100–106.

наукові студії польської науковиці І. Ожешковської¹⁰³¹, присвячені аналізу асоціативних словників й окресленню їх значення для науки.

У *Вступі* авторка розглядуваного словника насамперед згадує російський учених, які укладали асоціативні словники, а вітчизняних дослідників, які працювали в зазначеній сфері, називає, на жаль, не всіх. Це одна з негативних тенденцій, що виявляється практично у всіх наукових студіях українських учених — надмірне схиляння перед російською наукою і не належне усвідомлення своїх набутків. Але, як видається, насамперед потрібно знати зроблене у вітчизняній науці відповідно до принципу націєцентризму, а не за звичкою виявляти надмірний пієтет перед чужим.

Водночас у *Вступі* є роздуми про зміни в мовомисленні українців, динаміку асоціативних смислів у сучасному мовному просторі, зокрема наголошено, що *«швидкий розвиток комунікацій зумовлює й зміну асоціативної природи того чи іншого поняття. Це яскраво проявляється у порівнянні отриманих даних (2011 рік) і асоціативного словника української рекламної лексики (2001 рік) на слово-стимул РЕКЛАМА. <...> найчастотнішими реакціями у словнику рекламної лексики є на телебаченні, набридла, телевізор, телебачення, тоді як наші інформанти сприймають інакше — гроші, брехня, обман, телевізор. Спільним елементом асоціативного значення є одна ядерна реакція телевізор (хоча можна говорити про наближеність між нею та на телебаченні, телебачення)»*¹⁰³².

Дослідниця, що дуже добре, пояснює застосовані нею способи добору матеріалу, серед яких (1) ланцюжковий асоціативний експеримент зі словом-стимулом РЕКЛАМА та (2) метод шкалування понять рекламної лексики. О. Денисевич актуалізує

¹⁰³¹ Orzechowska J. (2015). Słownik asocjacyjny jako narzędzie przygotowania komentarza lingwokulturologicznego. *Acta Polono-Ruthenica*. № 20. S. 229–236; Orzechowska J. (2016). O roli słownika asocjacyjnego w rozwijaniu kompetencji interkulturowej. *Prace naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie*. T.XXV. S. 395–404.

¹⁰³² Денисевич О. В. (2019). Український асоціативний словник рекламної лексики... С. 6–7.

дефініції понять, якими оперує, насамперед ідеться про термін **рекламна лексика**. Порівняймо: «...слова та словосполучення термінологічного та загального планів, які вживаються у сфері реклами, зокрема в рекламних текстах»¹⁰³³. Наголошено, що **рекламна лексика не презентує стійкої лексико-семантичної групи, але постійно відбувається її динаміка: «вона поповнюється новими елементами залежно від нової рекламної продукції»**¹⁰³⁴. Однак, як видається, наведене визначення не зовсім точне: краще використовувати термін **мовні одиниці рекламного тексту**, уналежнюючи до них не лише слова, але й словосполучення, кліше та ін., що функціують у рекламному дискурсі. Серед них зазвичай емоційні номінації, мовні одиниці, що містять конотації та асоціюються з позитивними реаліями буття й поняттями, що засвідчують досягнення успіху, комфорту, щастя та ін., терміни, професійна лексика, що зрозуміла цільовій аудиторії, повторювані вислови, що моделюють потрібні образи (послуг або певного товару), елятивні й суперлятивні прикметникові форми, імперативні дієслова, що омовлюють заклики до дії, спонукають до купівлі товару або інших дій. Функції мовних одиниць, що актуалізовані в рекламі, такі: **(1)** моделювання яскравого образу, що добре запам'ятовується і сприймається; **(2)** привертання уваги до рекламованого товару чи послуги; **(3)** стимулювання до придбання товару чи отримання послуги; **(4)** створення бренду, тобто таких асоціацій, які б уособлювали певні цінності та вказували на високу якість.

Цілком слушно, як це роблять зазвичай у *Передмові* до асоціативних словників, О. Денисевич наголошує, що словник, який вона уклала, базується на матеріалі **вільного асоціативного експерименту**, інформує про інтерв'юєрів — це «732 особи віком від 17 до 47 років з різних регіонів України з різною фаховою орієнтованістю: студенти Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди (30 осіб); студенти Міжрегіональної академії управління персоналом (м. Київ) (23 особи); студенти Львівського національного

¹⁰³³ Там само. С.7.

¹⁰³⁴ Там само.

університету імені Івана Франка (159 осіб); студенти Київського національного університету імені Тараса Шевченка (25 осіб); студенти Національного університету «Острозька академія» (24 особи); студенти Вінницького державного університету імені М. Коцюбинського (68 осіб); студенти Житомирського державного університету імені Івана Франка (156 осіб); студенти Житомирського національного агроекологічного університету (14 осіб); студенти Рівненського державного гуманітарного університету (42 особи); студенти Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка (118 осіб); студенти Запорізького національного університету (36 осіб) та Одеського медичного університету (20 осіб)»¹⁰³⁵. Якщо проаналізувати цей перелік, то, як видається, упадає у вічі, що інформанти, хоча й більшість із них має соціальний статус студента, але все ж презентують різні професійні зацікавлення. Добре, що експеримент охопив представників різних регіонів України.

О. Денисевич навела зразок інструкції, яку вона сформулювала для інформантів. Порівняймо: *«Ви стали учасниками вільного асоціативного експерименту. Перед Вами анкета, яка складається з 2-х частин. У першій Ви зазначаєте ім'я, прізвище, рік народження, рід діяльності та стаття. Друга частина — це список зі 105 слів, поділений на три етапи по 35 слів кожен. На запропонований стимул просимо відповісти першим словом, яке спаде вам на думку. У процесі асоціювання важливо зберігати тишу, не вимовляти власні асоціації вголос»*¹⁰³⁶. На жаль, простежуємо стилістичні недогляди, неточності у формулюванні завдань, зокрема, що значить *список, поділений на три етапи?* До того ж, бажано було б пояснити, чому запропонований список лексем містить саме 105 слів-стимулів і чому вони поділені на три групи для реалізації поетапних реакцій. Водночас схвально, що укладачка розглядуваного словника пропонує певне узагальнення. Порівняймо: *«Отже, у результаті експерименту та статистичних методів підрахунку реакцій отримали 105 асоціативних полів рекламної лексики, які увійшли до складу цього*

¹⁰³⁵ Денисевич О. В. (2019). Український асоціативний словник рекламної лексики... С. 7.

¹⁰³⁶ Там само. С. 8.

словника. *Словникові статті містять усі отримані реакції на слова-стимули з урахуванням їх частотності*¹⁰³⁷. Проте слід було б зазначити, про які саме статистичні методи йдеться.

Наведемо й зразок статті на стимул КОЛІР, запропонований для ілюстрації словникових статей. Як бачимо, реакції подано традиційно — за зменшенням кількості асоціацій. Порівняймо:

*КОЛІР: червоний 179; зелений 89; чорний 52; жовтий 46; білий 45; синій 44; рожевий 36; блакитний 17; фіолетовий 15; яскравий 14; голубий 13; яскравість 12; веселка 11; сірий 8; барви 6; фарба, настрої, контраст, коричневий 4; квіти, відтінок 3; щось яскраве, оранжевий, гарний, почуття, одяг 2; чудовий, бірюзовий, машина, асоціація, гама, зір, парасолька, веселковий, релаксація, красиво, спокій, погода, теплий, літо, прикраса, очі, відчуття, троянда, зелень, небо, яскраво, знання, сукня, не червоний, аура, щастя, насичений, любов, улюблений, відображення, відтворення, зображення, олівець, вигляд, небесний, волосся, охра, свіжий, слова, дотик, аквамариновий, особливість, світло, дальтонізм, запах, сонце, Кандінський, клуб, колір моря, золотий, салатний, сприйняття, контрастність, життя, пейзаж, характер, штани, речі, малиново-рожевий, закат, black, red 1; 93+62+12, де 93 — це кількість різних реакцій, 62 — кількість одиничних реакцій, а 12 — відсутність реакції на слово-стимул*¹⁰³⁸.

Знову простежуємо факт наявності серед реакцій певної кількості запозичених слів, презентованих лексемами англійської мови, що засвідчує значний вплив на мовну свідомість молодих людей англійської лінгвокультури. Зазначене потребує більш докладного аналізу.

Безперечно, привертає увагу розділ «Семантичні сфери асоціативних полів», що презентує наслідок авторського аналізу»: змодельовано схеми асоціативних полів відповідних стимулів ІНФОРМАЦІЯ, ЗНАМЕНИТІСТЬ, ПОВІДОМЛЕННЯ, ТЕЛЕВІЗОР, ПІАР, тобто п'ять асоціативних полів. Однак, як видається, слід було пояснити механізм побудови цих полів.

¹⁰³⁷ Там само.

¹⁰³⁸ Там само.

* * *

Українські асоціативні словники презентують потужний досвід: від перших спроб їхнього укладання на основі актуалізації вільного й контрольованого асоціативних експериментів, що здійснила Н. Бутенко (1979 і 1989), до розширення інформантів, кількості презентованих асоціацій і лексико-семантичного й морфологічного розмаїття слів-стимулів та більш ускладнених структур. Реалізується завдання щодо моделювання асоціативних лексиконів оберненого типу, здійснюються спроби простеження розвитку асоціативного мовомислення українців — повторне використання слів-стимулів, що були актуалізовані в словниках Н. Бутенко, — ці завдання реалізовані в словниках С. Мартінек (2007, 2021) і В. Мітькова (2021).

Українська асоціативна лексикографія виокремлюється *розбудовою словників нового типу* — це насамперед аспектуальні словники, спроектовані на вивчення мовомислення українців, що пов'язане **(а)** зі сприйняттям реклами, зокрема створено лексикони рекламної лексики та слоганів реклами (Т. Ковалевська, Г. Сологуб, О. Ставченко /2001/; Н. Кутуза, Т. Ковалевська /2011/; О. Денисевич /2019/), а також **(б)** словники власних назв як лексикони особливої мовно-мисленневої категорії (О. Карпенко /2006/, О. Нестерчук /2019/). Укладачі словників характеризують свої лексикони з огляду на їхній обсяг: О. Карпенко, наприклад, називає свій словник *мікрословником* (60 словникових статей), Н. Кутуза і Т. Ковалевська — *коротким*. Отже, за обсягом простежуємо мікрословники, або лексикони малого обсягу, короткі (словники О. Нестерчук і О. Денисевич), середнього (праці Н. Бутенко) й більшого обсягу (словники С. Мартінек, В. Мітькова). За способом подачі асоціативних реакцій — прямі й обернені. За характером виокремлення слів-стимулів — **(а)** морфологічно звужені чи широкі: на основі однієї чи різних частин мови; **(б)** створені на основі актуалізації загальних чи власних назв; **(в)** укладені на базі матеріалу, виокремленого з рекламного дискурсу (слова і слогани).

Українська асоціативна лексикографія, як видається, пройшла три етапи розвитку: **(1)** кінець 80–90-х рр. ХХ ст. — початковий етап; **(2)** кінець ХХ ст. – 2010 рр. — поглиблення теорії

асоціативної лінгвістики й моделювання нових видів асоціативних словників, зокрема йдеться про асоціативний мікрословник онімів О. Карпенко та короткий асоціативний словник рекламної лексики авторства Т. Ковалевської, Г. Сологуб і О. Ставченко; **(3)** з 2011 — формування словників більших обсягів та розвиток різних видів асоціативних лексиконів (традиційних і спроектованих на власні назви та слова й слогани рекламного дискурсу як стимульні одиниці асоціативних експериментів): простежуємо розвиток не лише практики словникарства, але і її теорії. Водночас уважаємо, що добре було б, щоб актуалізувалися напрацювання у сфері *критики асоціативних словників*.

Українська асоціативна лексикографія може пишатися здобутками вітчизняних учених. Можливо, слід більш активно популяризувати українські новаторські асоціативні словники за кордоном.

Щоб розвивалася асоціативна лексикографія, потрібна потужна теорія, що виразно простежуємо в українському мовознавстві, оскільки в Україні активно функціонує низка психолінгвістичних наукових осередків, представники яких презентують солідну наукову продукцію, що було продемонстровано в попередніх розділах.

Матеріали асоціативних словників мають широке практичне призначення, зокрема можуть бути використані в рекламному бізнесі та в роботі спічмейкерів — *«людей, які професійно займаються впливом слова на масову свідомість. Для них такий словник — це своєрідний довідник, що подає найціннішу інформацію про те, з чим більше асоціюється слово у свідомості, а отже, на цій основі можна “сфокусувати” комунікативне завдання <...>. Для спеціалістів у сфері “піарних” технологій — спічрайтерів і спіндокторів — при вирішенні професійних комунікативних завдань також буде корисна інформація, зібрана в масових асоціативних експериментах»*¹⁰³⁹.

Крім того, асоціативні словники слугують розвитку теоретичних положень **(1)** *когнітивної лінгвістики*; **(2)** *психолінгві-*

¹⁰³⁹ Кутуза Н. В. (2018). Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі... С. 487.

стики, зокрема й асоціативної лінгвістики, оскільки словник асоціативних норм є цінним для аналізу асоціативних зв'язків: залучаючи його матеріал, можна простежити динаміку в сприйнятті того чи того асоціативного значення, оскільки, як наголошувалося, асоціативна норма належить до змінних категорій, що важливо й для **(3) соціолінгвістики**: соціальні чинники впливають на мовну свідомість і зміну асоціативної норми; **(4) неолінгвістики**: асоціативні словники допомагають вивчати тенденції щодо моделювання нових слів і значень (*лексикологія* і *семасіологія*), а також нових граматичних форм (*граматика*) та дають змогу усвідомити, як вони пов'язані з іншими словами в мові, які функції виконують (*/5/ прагмалінгвістика*); **(6)** зрозуміти, які емоції та почуття (*лінгвоемоціологія*) викликають певні бренди чи продукти у споживачів реклами (*/7/ лінгвістика реклами*); **(8)** простежити новаторські тенденції в розвитку мови (*лінгвістика моди*); **(9)** побачити зміни в оцінці тих чи тих реалій довкілля, змоделювати шкалу оцінки чи градації (*лінгвоаксіологія*); **(10)** кожний асоціативний словник — це історія поступу української лексикографії, що демонструє розширення видів цих лексиконів. Зокрема в українському словникарстві створюється концепція ще одного виду асоціативного словника, який називають асоціативним масивом, або словником у програмуванні. Такі словники повинні містити абстрактний тип даних, що дадуть змогу зберігати інформацію у вигляді опозиційної пари *ключ* – *значення* і швидко віднаходити відповідні значення за ключем.

З урахуванням матеріалу асоціативних словників, можна впритул наближуватися до розуміння принципів організації образу світу у свідомості українських мовців, простежувати зміни в мовній картині світу українців: виникає можливість побачити зазначене на всіх рівнях мовної системи. У цьому аспекті привертає увагу новаторська стаття *Костянтина Мізіна*¹⁰⁴⁰, у якій викладено концепцію використання асоціативних словників для дослідження фразеології у фокусі лінгвоаксіології.

¹⁰⁴⁰ Мізін К. І. (2008). Психолінгвістичний експеримент чи соціолінгвістичний моніторинг? Епістемологічні пошуки аксіологічної фразеології. *Мовознавство*. № 1. С. 67–79.

4.2. Аспектуальний огляд сучасної української науково-навчальної літератури із психолінгвістики¹⁰⁴¹

У підручниках і посібниках, що видані в незалежній Україні, здебільшого поширювалися ідеї російських мовознавців, залучалися головню їхні праці, студентам рекомендували для використання підручники та посібники, підготовані російськими вченими, у додатковій літературі для опрацювання пропонували переважно праці російських дослідників, а також представників західної психолінгвістики. Українська психолінгвістична наука залишалася поза належною увагою.

Навчальний курс із психолінгвістики має велике значення не лише для підготовки філологів, але й соціологів, політологів, психологів і працівників медіа, усіх тих, хто дотичний до комунікативної сфери діяльності.

На сьогодні межі психолінгвістики як навчальної дисципліни все ще не встановлені: вони постійно розширюються. Не окреслені до кінця і її дослідницькі аспекти: одні вчені надають перевагу психологічному складнику, інші — лінгвістичному. Немає однастайності й у виборі тем для чинних навчальних програм: деякі з них уключені в усі посібники, інші — вибірково. У цьому питанні на сьогодні не вироблено єдиного принципу.

Однак, безперечно, теоретичні знання із психолінгвістики в систематизованому вигляді покликана забезпечити добротна науково-навчальна література, у якій на першому місці — підручники й посібники, яких сьогодні в Україні бракує, як бракує і навчальних термінологійних словників із психолінгвістики, а також хрестоматій. Саме тому назріла потреба дати оцінку навчальній літературі із психолінгвістики, що підготована українськими вченими, критично проаналізувавши її переваги й недоліки, щоб допомогти тим, хто навчається, орієнтуватися в її широкому просторі. Тому й пропонуємо стислу (**а**) характеристику змісту та

¹⁰⁴¹ *Примітка.* У цьому параграфі частково використано матеріали такої публікації: Папіш В. А. (2022б). Модерні посібники із психолінгвістики в Україні: інтерпретація переваг і недоліків. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. ; Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. Харків. Вип. 56. С. 371–387.

здобутків наявної базової навчально-наукової університетської літератури із психолінгвістики з (б) указівкою на деякі недоліки на основі критичного її огляду.

Для аналізу обрано навчальні посібники, що на сьогодні найбільш популярні в українських вишах, зокрема праці авторства О. Коломійцевої «Навчальний посібник до спецкурсу «Психолінгвістика» (Київ, 1999); Л. Засекої та С. Засека «Вступ до психолінгвістики» (Острог, 2002); Л. Калмикової, Г. Калмикова, І. Лапшиної, Н. Харченко «Психологія мовлення і психолінгвістика» (Переяслав-Хмельницький, 2008); Л. Кайдалової і Л. Пляки «Психологія спілкування» (Харків, 2011); Л. Засекої та Л. Пастрик «Основи психології та міжособове спілкування» (Луцьк, 2013); С. Куранової «Основи психолінгвістики» (Київ, 2012; Київ, 2023); Л. Засекої та С. Засека «Основи психології та міжособове спілкування» (Київ, 2018). Крім того, в інтернет-просторі доступні методичні рекомендації із цієї дисципліни, розроблені, наприклад, О. Сахаровою «Вступ до психолінгвістики» (Київ, 2001); Л. Коваль «Психолінгвістика: методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти магістерського рівня освітньо-професійної програми «Українська мова та література» (Вінниця, 2021), В. Папіш «Психолінгвістика: навчально-методичний посібник для проведення практичних занять для студентів другого (магістерського) рівня вищої освіти денної та заочної форм навчання спеціальності 035 «Філологія», спеціалізації 035.01 «Українська мова та література», освітньої програми «Українська мова та література» (Ужгород, 2023) та ін., але вони створені головно для презентації програми, виокремлення лекційного матеріалу та семінарських занять, літератури до тем і завдань для студентів.

Саме зазначені підручники й посібники вважають найбільш авторитетними, найбільш доступними сучасним студентам і найбільш поширеними в їхньому середовищі, хоча відразу зазначмо, що в цій навчальній літературі належно не актуалізовано принцип націєнтризму й у них практично не подані вказівки на праці українських учених, зокрема й у списках рекомендованої літератури. На жаль, в Україні на сьогодні не укладено жодного підручника чи посібника з історії української психолінгвістики.

Наголосімо, що *науково-навчальний посібник* — це видання, що доповнює або частково замінює підручник й офіційно рекомендоване як таке або Міністерством освіти й науки, або рішенням вченої ради національного чи дослідницького університету. Головне його призначення — *розширення та поглиблення знань із навчальної дисципліни*¹⁰⁴². Стан розроблення навчальної дисципліни суттєво впливає на структуру і зміст посібників, характер викладу матеріалу та відповідні узагальнення, що характерні для спеціальних текстів.

4.2.1. Інтерпретація поняття *спеціальний текст*

У межах професійного дискурсу підручник чи посібник для ВНЗ кваліфікують, що відомо, як *спеціальний текст*, у якому актуалізовано спеціальну (професійну) мову (мовлення). Поряд із терміном *спеціальний текст* у науці функціують й інші номінації цього поняття, зокрема *професійна мова*, *професійно маркований дискурс*, *мова спеціальності*, *підвид наукового тексту*¹⁰⁴³. Т. Петрова актуалізує термін *спеціальний дискурс* на позначення сукупності *спеціальних текстів*, що безпосередньо створені для певної групи користувачів, характеризуються чіткою, логічною побудовою, типізованим оформленням, написані *спеціальною мовою*¹⁰⁴⁴. Основними *презентантами* спеціального тексту прийнято вважати: **(1)** тему — основний зміст тексту; **(2)** фокус — терміни, термінологійні словосполучення, речення, стилістичні прийоми, властиві відповідному функційному стилю мови; **(3)** специфічну лексику; **(4)** логічний синтаксис; **(5)** інформацій-

¹⁰⁴² Лівінський В. Л. (2010). Сутність дефініції «підручник» у науковій літературі. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. Вип. 32. С. 75.

¹⁰⁴³ Див.: Біжко І. А. (2011). Принципи відбору спеціальних текстів для навчання інформативного читання англomовної фінансової літератури. *Соціально-гуманітарний випуск*. Сер. «Педагогіка, психологія і соціологія». Вип. 10 (193). URL: file:///C:/Users/ПК/Desktop/bizhko.pdf. (Дата доступу: 20.08.2025).

¹⁰⁴⁴ Петрова Т. О. (2021). Українська термінографічна критика: становлення, розвиток та перспектива (на матеріалі критичної оцінки термінологічних словників): моногр. / Переднє слово, наук. ред. проф. Т. А. Космеди. Харків: Майдан. С. 72–73.

ну насиченість; (6) надфразне членування; (7) компактність викладу матеріалу, політематичність; (8) структурованість у межах певного видання; (9) об'єктивне й доказове подання інформації; (10) спеціальну аудиторію — професійні групи. У спеціальному тексті, що презентує навчальну чи науково-навчальну літературу, крім ознак, названих вище, слід зважати на (11) лаконічні визначення понять у фокусі відповідної галузі, (12) чіткість побудови й викладу матеріалу, (13) доступність подання складної наукової інформації, (14) наявність термінологійного словничка, де чітко інтерпретовано базові терміни відповідної науки.

Не претендуючи на докладний аналіз усіх наявних науково-методичних джерел із психолінгвістики, зупинімося детальніше на окремих із них.

4.2.2. Навчальний посібник «Вступ до психолінгвістики» Л. Заскїної та С. Заскїна (2002): досягнення і недоліки

Цей посібник створений у дусі «гармонійного поєднання психології і лінгвістики»¹⁰⁴⁵. У ньому чітко визначені предмет, завдання, кваліфіковано викладена історія формування психолінгвістики, запропоновано періодизацію розвитку цієї науки; окреслені основні напрями психолінгвістичних досліджень, висвітлюються актуальні проблеми сучасної насамперед зарубіжної психолінгвістики, зокрема й російської; належну увагу приділено аналізу когнітивних механізмів і процесів мовлення; характеризуються фази когнітивної обробки тексту / дискурсу; описуються особливості процесів перекладу й процесу оволодіння іноземною мовою. Переваги цього посібника насамперед у тому, що він є **одним із перших українських навчальних посібників у галузі психолінгвістики**.

Розглядувана праця складається зі *Вступу* та чотирьох розділів, зокрема: 1. *Специфіка психолінгвістичних досліджень*. 2. *Знання*. 3. *Когнітивна обробка дискурсу*. 4. *Проблеми двомов-*

¹⁰⁴⁵ Заскїна Л. В., Заскїн С. В. (2002). Вступ до психолінгвістики: навч. посіб / за ред. проф. І. Д. Пасічника. Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія». С. 6.

ності та перекладу, двох додатків, списку літератури, предметного покажчика і тлумачника використаних у роботі термінів.

Виводячи початок розглядуваної науки з американської психолінгвістики 1950-их років, укладачі цього посібника цілком слушно зауважують, що «психологічний підхід до мови сформувався вже в дослідженнях лінгвістів другої половини XIX століття, у так званому психологічному мовознавстві (Г. Штейнталь, Г. Пауль та ін.). Традиції в орієнтації мовознавства на “людину, яка говорить” (мовця), у вітчизняній науці про мову «власне кажучи, ніколи не переривалися <...>»¹⁰⁴⁶. У цьому контексті, як видається, необхідно було хоча б згадати й психолінгвістичну теорію О. Потебні та Д. Овсянико-Куликовського. В аналізованому виданні розглянуто й питання про лінгвопсихологічне декодування тексту. Ключовим стрижнем посібника, як видається, є думка про те, що знання, які використовують для декодування повідомлення, не обмежуються лише знаннями про мову. До них належать також енциклопедичні відомості про світ, соціальний контекст, уміння когнітивно обробляти дискурс та відображену в ньому інформацію¹⁰⁴⁷. Саме з метою фокусування уваги на чиннику системності знань, очевидно, і введено в структуру цього посібника другий розділ («Знання») з епіграфом «*Ignoti nulla cupido*». Назва розділу дещо узагальнена, методологічно не зовсім точна. А до епіграфа варто було б подати і його переклад українською мовою, бо ж посібник рекомендовано студентам першого курсу. Зазначений розділ містить широкую інформацію про види знань (фонове, енциклопедичне, мовне, декларативне, процедурне, екстеріоризоване, інтеріоризоване, вивідне) та види пам'яті (генетичну, прижиттєву, зорову, образну, іконічну, ехоїчну, лінгвістичну, короточасну / оперативну, довготривалу). Простежуємо певне перенасичення відомостями, які до психолінгвістики мають лише дотичний характер і більше стосуються психології, хоча надана інформація не буде зайвою для розвитку загальної ерудиції тих, хто навчається. Судячи з аналізу цього розділу, розглядуваний посібник розрахований на добре підготовлених студентів, оскільки він складний для сприйняття навіть

¹⁰⁴⁶ Там само. С. 14.

¹⁰⁴⁷ Там само. С. 10.

студентами середнього рівня та перевантажений цитатами. У третьому розділі «Когнітивна обробка дискурсу» запропоновано загальні відомості про види людського сприйняття дійсності, рівні процесу сприйняття, моделі інтерпретації тексту / дискурсу, вплив досвіду на лінгвістичні інтерпретації. У наступному розділі «Проблеми двомовності та перекладу» окреслено психолінгвістичні аспекти дослідження перекладацького процесу, типи перекладів у психолінгвістичному аспекті, наведені численні приклади когнітивних моделей, схарактеризовано когнітивний стиль перекладача й особливості перекладацького аналізу. Однак не згадано про специфіку інтерпретації феномена двомовності в працях українських учених, про що йшлося ще в дослідженнях О. Потебні. Після кожного розділу, зрозуміло, є питання для самоконтролю, що сприяє кращому закріпленню й осмисленню інформації. У двох додатках містяться зразки використання (1) методу вільних асоціацій та (2) методу семантичного диференціалу, (3) можна ознайомитися з особливостями психографологічної характеристики писемного мовлення. Важливим компонентом посібника є (4) «Предметний покажчик і тлумачник» (короткий термінологічний словничок, що містить 44 терміни, серед яких такі, як *когнітивна граматики, когнітивний стиль, концепт, семантичні примітиви, схема, стратегія, сприйняття, схемата, сценарій, скрипт, фігура-траєктор*. З переліку лише невеликої кількості термінів можна побачити, що їх важко сприйняти студентам 1 курсу бакалаврату. Виникає питання, чи є потреба подавати їх у цьому короткому словничку та й у посібнику загалом? Розглядуваний посібник *рекомендований студентам факультетів іноземної філології, зокрема перекладачам*, тобто він розрахований на дещо звужену аудиторію. Проте *стиль цього посібника тяжіє до академічного*, що властивий для наукових монографій. Учені переконані, що монографія, яка видана як навчальний посібник, зазвичай безпосередньо не пов'язана з навчальною програмою, а її текст не проходить дидактичної обробки¹⁰⁴⁸.

¹⁰⁴⁸ Див.: Лізвінський В. Л. (2010). Сутність дефініції «підручник» у науковій літературі. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. Вип. 32. С. 72.

Матеріал посібника, безперечно, ґрунтується, як наголошувалося, на сучасних досягненнях зарубіжної лінгвістики, хоча надмір уваги приділено й російській науково-навчальній літературі. Це навчальне видання спроектовано на вивчення важливих положень психології, а також теорії і практики перекладу. Воно, звісно, корисне, але, як видається, потребує удосконалення під час перевидання.

4.2.3. Навчальний посібник авторства С. Куранової «Основи психолінгвістики» (2012; 2023) як цінне дидактичне видання

Цей посібник уналежнюємо до навчальної літератури нового покоління, що побачило світ під грифом МОН України. Ураховуючи, що основи психолінгвістики починають вивчати на молодших курсах, то зауважимо, що в цьому посібнику запропоновані складні наукові відомості, не завжди матеріал викладено доступною для студента мовою.

Структурно праця складається із 4-х розділів: 1. *Загальні основи психолінгвістики*. 2. *Психолінгвістичний аналіз мовлення*. 3. *Основи етнопсихолінгвістики*. 4. *Мовна особистість у психолінгвістиці*, а також *тестових завдань, термінологічного словника й списку літератури*.

Посібник, безперечно, відзначається методологією повнотою і об'єднує відомості про історичні факти формування психолінгвістики як науки, методи й аспекти дослідження психолінгвістики, психолінгвістичний аналіз мовлення та про сутність феномену мовної особистості. З огляду на те, що *спеціальний текст* є не тільки генератором нових смислів, але й конденсатором старих на основі поняття *аккумуляції знання та колективного характеру розвитку науки*, уважаємо вдалим групування матеріалу першого розділу аналізованого посібника. У підрозділі 1.2. «Історія становлення психолінгвістики», — лаконічний і системний виклад історичного розвитку науки, у якому виділено: **(1)** період наукових контактів психології та лінгвістики (початок ХІХ – середина ХХ ст.); **(2)** формування психолінгвістики як науки (50–70-ті роки ХХ ст.); **(3)** період змін у проблематиці

психолінгвістики (80-ті роки ХХ ст. — донині). У межах другого періоду виокремлено основні напрями розвитку зарубіжної психолінгвістики: *американський* (Ч. Осгуд, Дж. Міллер-Н. Хомський), *європейський* (Т. Слам-Казак /Румунія/, С. Московічі /Франція/, Дж. Грін /Велика Британія/, Р. Ромметвейн /Норвегія/); *радянський* (О. М. та О. О. Леонтєви, О. Шахнорович, Ю. Сорокін). У підрозділі 1.3. «Методи психолінгвістичних досліджень» прописано підґрунтя розмежування понять *метод* і *методика*, схарактеризовано різновиди методів (*загальнонаукові, фізіологічні, лінгвістичні, психологічні*), зокрема докладно розглянуто й експериментальні методи, стисло описано методики семантичного шкалування (*послідовних інтервалів, семантичного диференціалу, семантичного інтегралу, градуального шкалування*), а також методики семантичної взаємодії, доповнення, завершення речень, асоціативні методики, методи непрямого дослідження, компонентного аналізу, класифікацій, лінгвістичного експерименту тощо. Увага укладача зосереджена й на актуальному й модерному дискурс-аналізі. Цей підрозділ дає змогу студентам зорієнтуватися у великому обсязі літератури із психолінгвістики, що нині репрезентована в мережі Інтернет.

Другий розділ знайомить із теоріями породження мовлення (Ч. Осгуд, Л. Виготський, М. Жинкін, О. Леонтєв), однак простежуємо опертя на російську психолінгвістичну літературу, та проблемами сприйняття й аналізу тексту (*структура тексту, види текстів, інтерпретація текстів*).

Третій розділ у лаконічній формі розкриває сутність *етнопсихолінгвістики* як самостійної галузі психолінгвістики: визначено її об'єкт, предмет, аспекти, названо основні теорії міжкультурної комунікації (теорія широко- і вузькоконтекстних культур Е. Холла, культурних вимірів Г. Хофштеде, культурної грамотності Е. Хірша). Однак у сучасній українській лінгводидактиці існують окремі підручники з етнолінгвістики. Оскільки ця галузь знань стала самостійною та виокремлена як вибіркова в програмі підготовки філологів, то, очевидно, інформацію про етнолінгвістику недоцільно включати в посібники із психолінгвістики. Можна відсилати тих, хто навчається, до відповідних джерел, наприклад, посібників А. Львовчкіної «Етнопсихо-

логія» (Київ, 2002), а також Н. Шарманової «Етнолінгвістика» (Кривий Ріг, 2015). До кожного розділу розглядуваного посібника, як належить, подано *Запитання і Завдання*, що відтворюють зміст опрацьованих тем. Дуже добре, що в посібник уміщено *Тести*, які охоплюють увесь вивчений матеріал. Кількість пропонувананих тестів цілком достатня для засвоєння кожного розділу. Органічним продовженням основної частини посібника є *Термінологічний словник*, що містить 140 термінів, як-от: *асоціація, ланцюжковий асоціативний експеримент, вільний асоціативний експеримент, дискурс-аналіз, метод градуального шкалування, метод компонентного аналізу, метод семантичного диференціалу, необіхевіоризм, онтогенез, патопсихолінгвістика* та ін. Цей словничок дає змогу студентам звернутися до незрозумілих понять і поза межами окремого розділу. Деякі поняття психолінгвістики в ньому мають розширені дефініції, що характерно для спеціального тексту. Порівняймо: «**Спрямований асоціативний експеримент** — різновид методу асоціативного експерименту, що досліджує реакції реципієнтів словами визначеного граматичного або семантичного класу (наприклад, лише іменниками, прикметниками у тому чи іншому ступені порівняння або синонімами тощо) на слово-стимул»¹⁰⁴⁹. Такі пояснення важливі, оскільки специфіка викладу спеціального тексту полягає в його високій термінологійній насиченості, що, залежно від типу адресата відповідного тексту, часто вимагає від автора пояснень, зауважень щодо точності певних понять. Щоправда, у названому вище словнику трапляються й суто лінгвістичні терміни, наприклад: *лексикологія, мова, семантика* й інші, що є базовими для всіх лінгвістичних дисциплін. У посібниках із психолінгвістики в термінологічних словниках, як видається, повинні міститися виключно спеціальні психолінгвістичні терміни. Значний за обсягом список *Літератури* допомагає студентові самостійно опрацьовувати додатковий матеріал, однак цей список мав би більш привабливий вигляд, якби в ньому джерельна база була подана за певними рубриками — з виокремленням навчальної та науко-

¹⁰⁴⁹ Куранова С. І. (2012). Основи психолінгвістики: навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія». С. 201.

вої літератури, довідкових і періодичних видань, зокрема й актуальних статей із журналів «Психолінгвістика», що виходять в Україні, інтернет-ресурсів тощо. Загалом посібник адаптований до навчальної програми. Теоретичне наповнення, доступність викладу й науковість, оптимальна структуризація, висока видавнича культура й доступність для широкого загалу є великою перевагою цього видання.

Назване навчальне джерело було *перевидане з доповненнями в 2023 році*¹⁰⁵⁰. І це добре, оскільки після першого видання пройшло понад 10 років, тому цілком закономірно авторка вирішила його перевидати й переробити, хоча, на жаль, ані в анотації, ані в передмові не міститься інформації, чим саме доповнено нове видання. Докладна рецензія на цей посібник підготована Т. Космедою і В. Папіш¹⁰⁵¹ (2024). Посібник має ту саму структуру, однак розділи дещо розширено: Розділ 1. «Загальні основи психолінгвістики» доповнений новим підрозділом — 2.6. «Психолінгвістичний аналіз помилок», а розділ 4 «Мовна особистість у психолінгвістиці» доповнено новим параграфом — «Підходи в дослідженні дитячого мовлення». Термінологійний словничок залишився без змін, хоча для більш повної презентації термінів психолінгвістики корисно було б використати й рекомендувати студентам новітній і авторитетний в українському й слов'янському сучасному мовознавстві «Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни» у 4 томах, укладений А. Загнітком (Донецьк, 2012). Можна було б доповнити словничок і термінами *ідіолект* та *ідіостиль*, що на сьогодні інтерпретовані саме в психолінгвістичному аспекті. Порівняймо: *ідіолект* — *це сукупність мовних фактів, що сформувалася на базі вроджених лінгвістичних здібностей під впливом соціалізації, індивідуальних психічних особливостей та власної інтелектуальної діяльності продуцен-*

¹⁰⁵⁰ Куранова С. (2023). Основи психолінгвістики : навч. посіб. ; 2-е вид., доповн. Київ : ВЦ «Академія». 208 с.

¹⁰⁵¹ Див.: Космеда Т., Папіш В. (2024). Розширення фонду українських навчальних посібників із психолінгвістики. *Рецензія на: Куранова С. Основи психолінгвістики: навч. посіб. 2-е вид., доповнене. Київ: ВЦ «Академія», 2023. 208 с. Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. / ДонНУ імені Василя Стуса. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса. Вип. 47. С. 158–163.*

та»¹⁰⁵²; ідіостиль — «це індивідуальна система мовно-психологічних засобів, за допомогою яких продуцент моделює уявний художній світ, репрезентує в мові власну психологічну Я-концепцію та здійснює вплив на читача»¹⁰⁵³. Крім того, у термінологічному словнику бажано подавати й терміни-синоніми, наприклад, якщо запропоновано іншомовний термін *білінгвізм* (с. 195), то чому не наведено його український еквівалент *двомовність*? *Список літератури* дещо перероблений порівняно з виданням 2012 р.: раніше він містив 80 найменувань, а сьогодні — це 54 джерела, із яких 10 — російськомовних та 12 — іншими іноземними мовами. Література не розподілена, як цього вимагають навчальні посібники, на обов'язкову та додаткову. У ній не подано інформації про інші посібники із психолінгвістики, етнопсихології чи етнопсихолінгвістики, що могли би бути корисні для тих, хто вивчає цей курс, зокрема йдеться про таку навчальну літературу, як Л. Засекіна, С. Засекін «Вступ до психолінгвістики» (2002), О. Савицька й Л. Співак «Етнопсихологія» (2011) тощо. Коли потрактовується *асоціативний експеримент*, то на більш детальну увагу заслуговують і українські асоціативні словники, укладачами яких є Н. Бутенко, С. Мартінек та ін., про що йшлося в цьому розділі раніше. Уважаємо, що інформація, яка презентує відомості про *нейролінгвістичне програмування*, повинна включати характеристику досягнень української школи сугестивної лінгвістики, яку очолює Т. Ковалевська, про що йшлося в попередньому розділі цієї праці. Бракує інформації і про метод лінгвопсихоакцентуації, що докладно схарактеризований у сучасній українській психолінгвістиці В. Папіш. Більш презентативно схарактеризувати українську психолінгвістику в аспекті проблематики мовленнєвої і немовленнєвої комунікації могла б допомогти монографія Т. Осіпової «Невербальна комунікація та своєрідність її омовлення в українському дискурсі: феномен вербалізації невербаліки» (2019). Психолінгвістика демонструє домінування антропоцентричної методології, оскільки вона орієнтується на адресата й адресанта, а змістом тексту

¹⁰⁵² Папіш В. (2022а). Лінгвопсихоакцентуація елітарної мовної особистості... С. 146.

¹⁰⁵³ Там само. С. 151.

в її вимірах є інтенція мовця, яку повинен розуміти реципієнт, причому оволодіння змістом (його розуміння) можливе лише за умови адекватного сприйняття інтенції. Важливими для осмислення психолінгвістичного сприйняття та оцінювання тексту є праці українських мовознавці: Н. Дячук («До проблем дослідження художнього тексту у психолінгвістиці», 2016), Л. Овсієнко («Текст як об'єкт вивчення психолінгвістики», 2013), Л. Лисиченко («Психологічний фактор у поетичному мовленні», 2002) чи Л. Засєкіної («Чуття мови як важливий психолінгвістичний феномен», 2009), про які йшлося в попередньому розділі. Для ознайомлення з виданнями зарубіжних авторів краще рекомендувати оригінальні тексти або переклади українською мовою, напр., Дж. Р. Р. Толкін «Про чарівні казки, мову, психологію фантазії і те, чому неможливо писати “для дітей”» (перекл. К. Оніщук та О. О'Лір, Львів, 2009), а не російськомовні.

Загалом констатуємо, що навчальний посібник, укладений С. Курановою, має низку переваг, зокрема це (1) системність подання матеріалу та (2) оптимальна структуризація, (3) інформативність, (4) науковість викладу, (5) наявність наочного матеріалу (схеми і таблиці), (6) проєкція на засвоєння викладеного (питання і завдання), (7) висока видавнича культура. Він (8) відповідає завданням сучасної освітньої системи у ЗВО, (9) сприяє активізації навчальної, самостійної та дослідницької діяльності студентів; (10) розширює можливості в накопиченні знань із психолінгвістики, забезпечуючи й оновлення змісту лінгвістичних дисциплін. Оскільки засвоєння базових знань із основ психолінгвістики на освітньому рівні *бакалавр* продовжуватиметься в майбутньому на рівні *магістр*, є потреба в постійному розвитку й поглибленні психолінгвістичних знань як змістового складника підготовки майбутніх учителів-словесників та оновлення змісту освіти.

4.2.4. Зміст та значення навчального посібника «Психолінгвістична діагностика» авторства Л. Засєкіної та С. Засєкіна (2008)

Не можна оминати увагою навчальний посібник авторства відомих українських психолінгвістів Л. Засєкіної та С. Засєкі-

на «Психолінгвістична діагностика»¹⁰⁵⁴. У *Передмові* до цього видання укладачі зауважують, що «світова психолінгвістика має надзвичайно розмаїте коло інтересів, включаючи психосемантику, переклад, штучний інтелект; її здобутки плідно використовуються в політичній лінгвістиці та психології, віковій психології, корекційній педагогіці, нейропсихології, афазіології, патопсихології, судовій психології і криміналістиці, інженерній, військовій та космічній психології, а також в семіотиці, герменевтиці тощо»¹⁰⁵⁵. На час написання цього навчального посібника подібних українськомовних видань, як наголошувалося, було вкрай недостатньо, тому згаданий посібник мав велике значення для української лінгводидактики. Уважаємо цю працю унікальною, оскільки в ній презентовано «результати психолінгвістичної діагностики проявів ксенофобії у регіональних друкованих ЗМІ»¹⁰⁵⁶. Цей посібник допоможе користувачеві ознайомитися з методологією основою психолінгвістики (Розділ I), зокрема розглянуто різні тлумачення цієї науки, що запропоновані в російській і західній лінгвістиці: ідеться про три площини, у фокусі яких розробляється проблематика психолінгвістики (лінгвістична, психологічна й міждисциплінарна). Автори видання розкривають проблеми сучасної психолінгвістики на тлі актуальних наукових парадигм — **(1)** інформаційної, **(2)** когнітивної (актуалізовано комп'ютерну метафору — комп'ютерне моделювання інтелектуальних процесів людини)¹⁰⁵⁷, **(3)** нейроіміджингової («у межах цього напрямку вивчається чітка локалізація активності мозку при пред'явленні різних стимулів»¹⁰⁵⁸), **(4)** дискурсентричної — «дискурсивна діяльність як діяльність з оволодіння знаками та їх значеннями відкриває широкий простір для виявлення як соціальної, так і індивідуальної природи людської психіки»¹⁰⁵⁹. У підсумку виокремлено такі парадигми власне

¹⁰⁵⁴ Засекіна Л. В., Засекін С. В. (2008). Психолінгвістична діагностика. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. 188 с.

¹⁰⁵⁵ Там само. С. 6.

¹⁰⁵⁶ Там само. С. 7.

¹⁰⁵⁷ Там само. С. 13.

¹⁰⁵⁸ Там само. С. 14.

¹⁰⁵⁹ Там само. С. 15.

психолінгвістичних досліджень, як (1) об'єктна (реактивна) — *«психіка і людина розглядаються як об'єкт і пасивний продукт зовнішніх впливів та умов»* (праці біхевіористів); (2) суб'єктна (акціональна), що базується на твердженні про *«активність та індивідуальну вибірковість психічного відображення зовнішніх впливів, де суб'єкт сам є активним діячем у сприйманні та інтерпретації інформації»*; (3) суб'єкт-суб'єктна (діалогічна): психіку розглядають як відкриту й динамічну систему *«із внутрішніми та зовнішніми ресурсами регулювання»*¹⁰⁶⁰. Важливим є параграф першого розділу, у якому розглянуто базові поняття психолінгвістики, зокрема це *мовна свідомість, мовна особистість, мовна картина світу, мовні здібності, комунікативна компетенція, білінгвізм*, що витлумачені, на жаль, лише у фокусі теорій зарубіжних, зокрема й російських, психолінгвістів. Завершується перший розділ оглядом методологічних особливостей дискурсивно-психологічного й психологічного типів аналізу та їхніх прийомів. Наголошено, що *«дискурсивний підхід тлумачить суть ментальних операцій не через універсальні дії, що ґрунтуються на стійких категоріальних утвореннях (фреймах, схемах, схематах, скриптах, сценаріях), а як соціальну інтеракцію, що визначається конкретним національно-культурним простором і відповідним контекстом»*¹⁰⁶¹.

Другий розділ посібника присвячено презентації психолінгвістичних методів дослідження писемних текстів, серед яких схарактеризовано основні види психолінгвістичної експертизи, подано аналіз типів лінгвістичних моделей, що сприяють вербалізації маніпулем. Автори посібника наводять приклади застосування психолінгвістичних експертиз, що є зразками для наслідування, зокрема йдеться про діагностику ксенофобії в газетних текстах, а також пропонуються зразки інших видів аналізу (контент- та інтент-аналізи, фреймовий аналіз тощо) в проєкції на політичні й рекламні тексти. Ідеться і про психографологічний аналіз художніх текстів, а також психолінгвістичну діагностику перекладу художнього тексту.

¹⁰⁶⁰ Там само. С. 17–18.

¹⁰⁶¹ Там само. С. 48.

Третій розділ має назву «Психолінгвістична діагностика усного мовлення»: у ньому викладено інформацію про особливості сприймання та розуміння усного мовлення, що відрізняється від мовлення писемного, розкрито етапи процедури психологічного аналізу усного мовлення. Кожний розділ завершується питаннями й завданнями.

Запропоновано стислі Висновки, а також п'ять Додатків із текстами для аналізу, тестовими завданнями, подано й Список основної літератури, що містить праці переважно російських психолінгвістів і психолінгвістів західної школи.

4.2.5. Концепція навчального посібника «Психологія мовлення і психолінгвістика» авторства Л. Калмикової, Г. Калмикова, І. Лапшиної, Н. Харченко (2008)

Власне реакцією на розширення дослідницького предмета психолінгвістики в Україні став навчальний посібник, який проєктується на інтерпретацію психології мовлення, зокрема ідеться про навчальне видання, підготоване колективом авторів, серед яких Л. Калмикова, Г. Калмиков, І. Лапшина, Н. Харченко, «Психологія мовлення і психолінгвістика»¹⁰⁶². Як видається, не зовсім коректною є назва цього видання, оскільки психологія спілкування входить у предмет психолінгвістики.

У *Передмові* укладачі цього посібника цілком слушно наголошують, що «мовленнєва діяльність людини тісно пов'язана з усіма сферами людської свідомості. Історія існування людства довела, що саме мовлення є важливим фактором психічного розвитку особистості й удосконалення суспільних відносин. Під впливом мовлення розвивається свідомість, мисленнєві операції, вольова та емоційна сфери, збагачуються інтелектуальні можливості людини»¹⁰⁶³. Отже, виокремлено важливий складник структури сучасної психолінгвістики, номінований *психологією*

¹⁰⁶² Калмикова Л. О., Калмиков Г. В., Лапшина І. М., Харченко Н. В. (2008). Психологія мовлення і психолінгвістика : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / за заг. ред. Л. О. Калмикової. Переяслав-Хмельницький : Переяслав-Хмельн. пед. ін-т імені Григорія Сковороди, 325 с.

¹⁰⁶³ Там само. С. 3.

мовлення: він покликаний «сприяти у засвоєнні педагогічними працівниками співвідношення понять “мова” і “мовлення” (зміст, функції, види), “мовленнєве висловлювання”, “мовна і комунікативна компетенція”»; його засвоєння дає змогу «набути практичних навичок усвідомленої вербальної і невербальної поведінки, що реалізуватимуться в подальшій професійній діяльності»¹⁰⁶⁴.

Посібник має таку структуру: Розділ 1. Мовлення як об'єкт наукових досліджень: 1.1. Мовлення як об'єкт дослідження різних галузей сучасної науки; 1.2. Фізіологічні передумови мовлення; 1.3. Функції та види мовлення; 1.4. Зв'язок мовлення з іншими психічними процесами; 1.5. Якісні ознаки мовленнєвої діяльності; Розділ II. Психолінгвістика як наука про сприймання та породження мовленнєвого висловлювання: 2.1. Психолінгвістика як наука. Її об'єкт і предмет дослідження; 2.2. Причини виникнення психолінгвістики. Зв'язок з іншими науками; 2.3. Основні поняття психолінгвістики; 2.4. Історія виникнення й розвитку психолінгвістики як науки; 2.5. Структура психолінгвістичної науки. Методи дослідження; 2.6. Основні постулати психолінгвістики; Розділ III. Теоретичні проблеми сучасної психології мовлення; 3.1. Моделі породження мовленнєвого висловлювання; 3.2. Сприймання і розуміння висловлювання; 3.3. Періодизація мовленнєвого розвитку. Розвиток мовлення в онтогенезі; 3.4. Фактори мовленнєвого розвитку дитини; Розділ IV. Формування мовної компетенції як актуальна психолінгвістична проблема: 4.1. Витоки мовної компетенції як наукового феномена; 4.2. Розвиток проблеми мовної компетенції у східнослов'янській психолінгвістиці; 4.3. Новий етап у розвитку проблеми мовної компетенції в західній психолінгвістиці; 4.4. Мовна компетенція в сучасній дитячій і лінгвопедагогічній психології, рефлексивній психолінгвістиці, психолінгвістиці розвитку та лінгводидактиці. Зрозуміло, що посібник завершується *Післямовою* і *Додатками*, у яких запропоновано тести для перевірки знань, а також практичні завдання. Кожний розділ містить рекомендовану літературу.

¹⁰⁶⁴ Там само.

Однак виклад матеріалу в цьому виданні, на жаль, також проєктується виключно на західну психолінгвістику та психолінгвістику російську. Окресленню психолінгвістичної діяльності О. Потебні в цьому джерелі присвячено 10 рядочків¹⁰⁶⁵.

Звісно, цей посібник є цінним, зокрема в ньому досить розлого описано (1) методи психолінгвістики, (2) стисло презентовано основні психолінгвістичні постулати. (3) На схвалення заслуговує мова цього видання, оскільки вона не ускладнена формулюваннями, наводяться цікаві приклади, однак не поданий словничок термінів, але під час перевидання його можна додати.

4.2.6. Важливість підручника «Психологія спілкування» М. Філоненко (2008)

На увагу заслуговує і підручник із «Психології спілкування», укладений М. Філоненко¹⁰⁶⁶, що адресований студентам гуманітарного та медичного профілів. Увага укладачки цього видання проєктується на розкриття сутності спілкування як психологічного феномена, докладно схарактеризовано основні характеристики спілкування (його види, функції, моделі, засоби, форми, стратегії і тактики, стилі та типи комунікабельності), а також процес спілкування як чинник обміну інформацією, особливості взаємодії під час комунікації; увагу зосереджено на розгляді проблем конфліктного спілкування, особливостей мовлення лікарів; ідеться про майстерність педагогічного спілкування. Окремої уваги вимагає доботно укладений короткий термінологічний словник, що презентує справді потрібні для тлумачення терміни, тобто ті, які безпосередньо стосуються проблеми психології спілкування. Завершується підручник списком літератури, у якому, на жаль, більшість джерел — це російські видання.

¹⁰⁶⁵ Там само. С. 38.

¹⁰⁶⁶ Філоненко М. М. (2008). Психологія спілкування : підруч. Київ : Центр учбової літ-ри, 224 с.

4.2.7. Концепція навчального посібника Л. Кайдалової і Л. Пляки «Психологія спілкування» (2011)

Розглядуване видання¹⁰⁶⁷ традиційно містить *Передмову*, у якій наголошено, що посібник рекомендовано фахівцям у сфері фармацевтології для покращення спілкування відповідних фахівців із *відвідувачами аптечних закладів*. Матеріал у цій праці розподілено за двома модулями: *Модуль I. Спілкування в системі міжособових і суспільних відносин, що містить такі теми*: 1. Предмет, функції та види спілкування; 2. Спілкування та індивідуальні якості особистості; 3. Комунікативність та комунікабельність; 4. Вербальне спілкування; 5. Невербальне спілкування. 6. Порушення, бар'єри та труднощі спілкування, зокрема розглядаються маніпулятивні технології, що застосовуються під час ділового спілкування; *Модуль II. Психологія професійного спілкування* презентує теми: 7. Ділове спілкування; 8. Психологічні процеси переговорного процесу; 9. Психологічне спілкування фармацевтичних фахівців; 10. Конфлікти і шляхи їх вирішення; 11. Етика і культура спілкування фахівців фармацевтичної галузі. *Післямови* не запропоновано. Є короткий *Список рекомендованої навчальної літератури*, що містить і українські джерела та *Додатки* з тестовими завданнями.

Зазначена проблематика висвітлена й у двох виданнях (2004 і 2007) навчального посібника, укладеного І. Цимбалюк «Психологія спілкування» (Київ)¹⁰⁶⁸, тому це видання окремо не розглядаємо.

4.2.8. Цінність навчального посібника «Основи психології та міжособове спілкування» Л. Заскїної та Т. Пастрик (2013)

Оскільки психолінгвістика спроектована на висвітлення проблематики міжперсональної комунікації, то дуже добре, що

¹⁰⁶⁷ Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. (2011) Психологія спілкування : навч. посіб. Харків : НФаУ, 132 с.

¹⁰⁶⁸ Цимбалюк І. М. (2004). Психологія спілкування : навч. посіб. Київ : ВД «Професіонал». 304 с.; Цимбалюк І. М. (2007). Психологія спілкування : навч. посіб. / 2-ге вид., випр. та доп. Київ : ВД «Професіонал». 464 с.

Л. Засекіна і Т. Пастрик створили посібник «Основи психології та міжособове спілкування»¹⁰⁶⁹, присвятивши його висвітленню питань загальної психології та психології спілкування, тому його можна рекомендувати тим, хто студіює психолінгвістику, для самостійного опрацювання відповідних тем. Зокрема *Розділ I* презентує відомості з основ психології (1.1. Психологія як наука. Предмет і завдання психології; 1.2. Методологія психології. Методи та методики; 1.3. Провідні напрями психології; 1.4. Психологія особистості; 1.5. Пізнавальна сфера особистості; 1.6. Емоційна сфера особистості; 1.7. Темперамент. Характер. Здібності; 1.8. Категорія діяльності в психології), а *Розділ II* фокусує увагу на проблематиці міжособистісного спілкування (2.1. Спілкування, його види. Соціальна перцепція; 2.2. Ділове спілкування; 2.3. Конфлікти та способи їх вирішення). Відповідно розроблено *тестові завдання*, подано *Список літератури* та *Предметний покажчик*.

Наголосімо, що коли йдеться про конфліктне спілкування, то цілком слушно студентам рекомендувати навчальні посібники з конфліктології чи лінгвокогнітології, напр.: Л. Балабанова, К. Савельєва «Конфліктологія» (2009¹⁰⁷⁰) чи Л. Долинська та З. Матяш-Заяц «Психологія конфлікту» (2009¹⁰⁷¹).

4.2.9. О. Коломійцева «Навчальний посібник до спецкурсу «Психолінгвістика»» (1999): стислий аналіз

Цей посібник¹⁰⁷² стисло, але максимально точно й чітко презентує зміст, завдання, мету курсу психолінгвістики, його мето-

¹⁰⁶⁹ Засекіна Л. В., Пастрик Т. В. (2013). Основи психології та міжособове спілкування : навч. посіб. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 184 с.

¹⁰⁷⁰ Балабанова Л. В., Савельєва К. В. (2009). Конфліктологія : навч. посіб. Київ : Професіонал, 280 с.

¹⁰⁷¹ Долинська Л. В., Матяш-Заяц Л. П. (2010). Психологія конфлікту : навч. посіб. Київ : Каравела, 303 с.

¹⁰⁷² Коломійцева О. А. (1999). Навчальний посібник до спецкурсу «Психолінгвістика». Київ : Київ. держ. лінгв. ун-т, 131 с.

дологійні засади. Доцільним є його розподіл на *загальну* та *часткову психолінгвістику, теоретичну* та *прикладну*.

До найважливіших проблем психолінгвістики як навчальної дисципліни, які слід студентам усвідомити, О. Коломійцева відносить, ті, що дають змогу зрозуміти **(1)** основи методології психолінгвістичних досліджень; **(2)** особливості моделювання і аналізу процесів **(а)** породження, **(б)** сприйняття та **(в)** розуміння мовлення, **(г)** механізмів формування в людини мовної здатності; **(3)** організацію ментального лексикону (тезаурусу); **(4)** поняття мовної свідомості й образу світу, **(5)** феномена дитячого мовлення; **(6)** вербальний і невербальний складники комунікації; **(7)** психічні механізми ефективності спілкування, кодування й декодування текстів; **(8)** основи міжкультурного спілкування; **(9)** особливості оволодіння іншою мовою; **(10)** проблеми білінгвізму.

Укладачка посібника слушно наголошує, що психолінгвістика виникла через необхідність розв'язання прикладних проблем, серед яких найважливіші — це **(1)** розуміння організації мовленнєвого розвитку дитини в динаміці; **(2)** вивчення іноземних мов; **(3)** логопедія; **(4)** відновлення мовлення під час його порушення, **(5)** лікування різних форм афазії та її ускладнень, **(6)** удача реалізація міжкультурної комунікації; **(7)** інженерне моделювання мовленнєвого спілкування.

Важливо, що мовлення висвітлюється як динаміко-контекстуальне явище; наголошено, що, вивчаючи мову в процесі функціонування (як феномен комунікації), психолінгвістика інтерпретує діяльність і того, хто говорить (моделює мовлення), і того, хто слухає (сприймає мовлення); продемонстровано відповідні взаємовпливи, що передбачають це взаємовідношення.

Що важливо, у цьому посібнику показано, як прикладна психолінгвістика проектується на соціальну, політичну, етнічну, педагогічну, клінічну психологію, а також психологію гендеру та ЗМІ.

4.2.10. Колективний навчальний посібник «Сугестивні технології маніпулятивного впливу» (2011; 2023) як актуальне видання

Навчальний посібник «Сугестивні технології маніпулятивного впливу»¹⁰⁷³ створено у співавторстві, що сприяє узагальненню колективного досвіду. Студенти мають змогу набути знання, які заторкують основні поняття та сутності маніпулятивного впливу, що особливо важливо в умовах гібридної російсько-української війни, коли такі маніпуляції проєктуються на інтернет-дискурс, презентуються в мові ЗМІ, які готують ворожі пропагандисти та ідеологи кремля. Студентам *доцільно розуміти історичні й наукові параметри сугестивних явищ; напрями реалізації сугестивних технологій, а також основи нейролінгвістичного програмування, зокрема й щодо профілактики терористичної діяльності.* У цьому навчальному посібнику запропоновано *інтерпретацію політичного нейромаркетингу.* Кваліфіковано розкрито поняття *інформативно-комунікативного суспільства*, що є новим об'єктом сугестивного впливу. Увагу зосереджено й на описі *феномена чорного піару*, на особливостях здійснення сугестивного впливу в мережевому дискурсі. Виокремлено й схарактеризовано *форми захисту від маніпулятивного впливу.* Укладачі цього посібника цілком слушно наголошують: *«Останні дослідження нейрофізіологів показують, що оперативна пам'ять, яка формує наш “здоровий глузд”, — це лише мала частина “сумарної пам'яті”, якою володіє людина. Головний її резерв і “сховище” — наша підсвідомість. У підсвідомості міститься 70–90 % обсягу пам'яті (всіх знань). Звідси такий величезний інтерес учених до розкрит-*

¹⁰⁷³ Петрик В. М., Присяжних М. М. та ін. (2011). Сугестивні технології маніпулятивного впливу : навч. посіб. / В. М. Петрик, М. М. Присяжних, Л. Ф. Компанцева, С. Д. Скулиш, О. Д. Бойко, В. В. Остроухов ; за заг. ред Є. Д. Скулиша. Київ : ЗАТ «ВШОЛ». 228 с.; Петрик В. М., Присяжних М. М. та ін. (2023). Сугестивні технології маніпулятивного впливу : навч. посіб. / В. М. Петрик, М. М. Присяжних, Л. Ф. Компанцева, С. Д. Скулиш, О. Д. Бойко, В. В. Остроухов ; за заг. ред Є. Д. Скулиша ; 2-е вид. Київ : ЗАТ «ВШОЛ». 248 с.

тя “резервних можливостей” людини шляхом прямого впливу на її підсвідомість»¹⁰⁷⁴.

Отже, **перехід до вивчення дискурсивної діяльності людини, урахування можливостей її підсвідомості зумовили народження психолінгвістики нового, інтегративного типу, яка вивчає мовну особистість з урахуванням усіх аспектів її функціонування в природі та суспільстві**. І про це мають знати студенти.

* * *

Фрагментарний огляд основних навчальних посібників і підручників із психолінгвістики, яка значно розширила свої межі, показує, що суттєвим недоліком практично всіх розглянутих джерел є те, що, як неодноразово наголошувалося, у них **не зреалізовано принцип націєцентризму**, адже спочатку студент повинен знати досягнення вітчизняних учених у сфері психолінгвістики, а на цьому тлі засвоїти особливості розвитку зарубіжної психолінгвістики: ідеться насамперед про психолінгвістику західну.

Основна вимога сучасної вищої школи — створення системи навчально-методичного забезпечення, реалізація концепції національного підручника й альтернативної навчальної літератури, зокрема й із психолінгвістики, що послідовно презентує принцип україноцентризму й одночасно відповідає умовам інтегрування в європейський освітній простір.

Українська психолінгвістика нині розвивається в кількох напрямках, про що йшлося головню в третьому й четвертому (параграф 4.1.) розділах цієї праці, що, зрозуміло, не завжди послідовно презентується в підручниках та навчальних посібниках. Зокрема йдеться про *психолінгвістику соціальних комунікацій* (напр., праці Г. Почепцова¹⁰⁷⁵ та О. Холода¹⁰⁷⁶), *психолінгвістику художньо-*

¹⁰⁷⁴ Петрик В. М., Присяжних М. М. та ін. (2011) Сугестивні технології маніпулятивного впливу : навч. посіб. / В. М. Петрик, М. М. Присяжних, Л. Ф. Компанцева, Є. Д. Скулиш, О. Д. Бойко, В. В. Остроухов ; за заг. ред Є. Д. Скулиша ; 2-е вид. Київ : ЗАТ «ВШОЛ». С. 5.

¹⁰⁷⁵ Почепцов Г. Г. (1999). Теорія комунікації. Київ : ЛНУ. 308 с.

¹⁰⁷⁶ Холод О. М. (2011). Теорія інмутації суспільства: моногр. Київ : КиМУ. 240 с.

го дискурсу (напр., праці Л. Лисиченко та представників її наукової школи¹⁰⁷⁷), *нейролінгвістику* (напр., праці Т. Ковалевської та її учнів¹⁰⁷⁸), *асоціативну лексикографію* (словники Н. Бутенко, С. Мартинек та ін.), *теорію мовної особистості* (напр., роботи А. Загнітка¹⁰⁷⁹, Л. Засекіної¹⁰⁸⁰, Т. Космеди¹⁰⁸¹, А. Романченко¹⁰⁸² та ін.), *лінгвістику его-тексту* (напр., праці Т. Космеди¹⁰⁸³), *гендерну лінгвістику* (напр., роботи Т. Космеди та представників її наукової школи¹⁰⁸⁴); *психолінгвістику дитячого розвитку* (напр., розвідки Л. Калмикової, Г. Новікова¹⁰⁸⁵; Л. Калмикової, Н. Харченко, І. Мисан¹⁰⁸⁶), *лінгвоемоціологію* (напр., праці В. Сліпець-

¹⁰⁷⁷ Лисиченко Л. А. (1966). Мова: психологічний тип поета. *III Між-нар. конгрес українців: Мовознавство X*. С. 234–239; Лисиченко Л. А. (1997). Художній простір у мовній картині світу поетичного твору. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук пр. Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Харків. С. 3–6.

¹⁰⁷⁸ Ковалевська Т. Ю. (2001б). Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування. Одеса: Астропринт. 344 с.; Ковалевська Т. Ю. (2008в). Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування : моногр., вид. 2-е, випр. і доп. Одеса : Астропринт. 324 с.

¹⁰⁷⁹ Загнітко А. (2017). Теорія лінгвоперсонології: моногр. Вінниця: Нілан-Лтд. 136 с.

¹⁰⁸⁰ Засекіна Л. (2007). Мовна особистість в сучасному соціальному просторі. *Соціальна психологія*. Вип. 25 (5). С. 82–89.

¹⁰⁸¹ Космеда Т. А. (2012). Его і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі....

¹⁰⁸² Романченко А. П. (2019). Елітарна мовна особистість у просторі наукового дискурсу: комунікативні аспекти : моногр. Одеса : Одес. нац. університет імені І. І. Мечникова. 542 с.

¹⁰⁸³ Космеда Т. А. (2023). Українська Я-лінгвістика: мовна особистість Л. А. Лисиченко в персональному дискурсі (на матеріалі мемуарів «І на тім рушникові...»)...

¹⁰⁸⁴ Космеда Т. А., Карпенко Н. А., Осіпова Т. Ф., Саліонович Л. М. Халіман О. В. (2013). Гендерна лінгвістика в Україні...

¹⁰⁸⁵ Калмикова Л. & Новікова Г. (2018). Психолінгвістичні феномени «знання мови» і «знання про мову»: проблеми співвідношення й функціонування в мовленні дітей. *Психолінгвістика*. Вип. 23 (1). С. 99–118.

¹⁰⁸⁶ Калмикова Л., Харченко Н., Мисан І. (2018). Особливості розуміння дітьми дошкільного віку переносного значення прислів'їв та ідіом. *Psycholinguistics*. Т. 24. № 1. С. 149–182.

кої¹⁰⁸⁷); *невербальну комунікацію та вербалізацію невербаліки* (напр., праці Т. Осіпової¹⁰⁸⁸) та ін.

В умовах реформування системи вищої освіти необхідними стали навчально-методичні комплекси дисциплін, кожен із яких включає робочу програму, курс лекцій, підручники й навчальні посібники; методичні рекомендації до практичних занять і до самостійної роботи з дисципліни, словник-довідник (госарій, довідник, енциклопедичний словник), бібліографічний покажчик до дисципліни¹⁰⁸⁹. *«НМКД може формуватися як в друкованому, так і в електронному форматах. Кожен із них має свої переваги. Але в сучасних умовах активного розвитку системи дистанційного навчання, безперечно, перевага на боці електронного формату. Саме електронний формат дозволить розширити інформаційно-пошукові можливості НМКД за рахунок гіперпосилань і можливості доповнення комплексу повнотекстовими форматами через бібліографічний покажчик НМКД»*¹⁰⁹⁰.

Розроблення ефективної системи навчально-методичного забезпечення освіти, зокрема створення та реалізація *Концепції національного підручника* й альтернативної навчальної літератури з психолінгвістики — вимога часу й важлива умова нашого інтегрування в європейський освітній простір. Високі вимоги до професійної підготовки фахівців диктують необхідність удосконалення спеціального тексту — мови й форми подання матеріалу, а також доповнення посібників термінологійними словничками та комп'ютерними додатками, необхідним є розроблення електронних посібників, що сприятиме максимально успішній комунікації науковців-викладачів та студентів.

¹⁰⁸⁷ Сліпецька В. Д. (2017) Лінгвістика емоцій: формування і розвиток (історико-теоретичний опис...

¹⁰⁸⁸ Осіпова Т. Ф. (2019). Невербальна комунікація та своєрідність її омовлення в українському дискурсі...

¹⁰⁸⁹ Чепуренко Я. О. (2013). Навчально-методичний комплекс як вид навчального видання. *Актуальні проблеми теорії соціальних комунікацій: Матеріали науково-звітної конференції викладачів кафедри журналістики Інституту української філології та літературної творчості ім. А. Машика НПУ ім. М. П. Драгоманова* : зб. наук. допов. Інститут укр. філол. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Вип. III. Київ : Ореол-сервіс. С. 7–14. С. 8.

¹⁰⁹⁰ Там само. С.14.

Висновки до розділу 4

Асоціативні словники — унікальний різновид словникової продукції, що якнайвиразніше демонструють **(а)** багатство й розмаїття української мови в активному лексиконі її носіїв, а також **(б)** унікальність вербального мислення представників української нації, що нівелює постулати «русского мира» щодо низького статусу української літературної мови та її неспроможності повноцінно забезпечувати мовомислення українців, їхню лінгвокреативність.

Крім того, *асоціативні словники* свідчать про тенденції, що виявляються в мовленні українців завдяки актуалізації відповідних ментальних процесів, які є відгуком, реакцією на формування нової української лінгвокультури, нових форм мовомислення, що засвідчує становлення нової української ментальності, зростанню національної свідомості. Іноземцям, які вивчають українську мову, *асоціативні словники* можуть дати змогу краще опанувати українську мову з урахуванням асоціативних зв'язків, що базуються на реаліях побутового мовомислення, а також демонструють психологічні орієнтири українського народу, своєрідність концептуалізації знань.

Українська асоціативна лінгвістика має добрі здобутки, які можна прирівнювати до світових, як і *асоціативна лексикографія*, що базована на її досягненнях.

Психолінгвістика тим чи тим чином продукується сьогодні на кожному галузь лінгвістики, а запровадження її в освітній процес дає змогу тим, хто її вивчає, глибше зрозуміти і мову, і людину як її носія.

В Україні простежуємо брак науково-навчальної літератури з психолінгвістики, хоча сама наука розвивається бурхливо. Наявні підручники й посібники дещо відстають від передових наукових тенденцій. Досі не створено й українського добротного підручника із психолінгвістики, що повністю би відповідав навчальній університетській програмі, *досягненням науки, насамперед національної*, з урахуванням кредитно-модульної системи навчання.

ПІСЛЯМОВА

Українська психолінгвістична історіографія виконує важливе завдання, оскільки її опрацювання дає змогу краще осмислити особливості становлення, поступу, сучасні досягнення та тенденції розвитку цієї науки. Є потреба в осмисленні початків української психолінгвістики, особливостей її становлення і розвитку в тоталітарну й посттоталітарну добу, у презентації діяльності в царині психолінгвістики окремих учених, а також у дескрипції потужних наукових осередків і шкіл, в огляді питання щодо становлення і розвитку української асоціативної лексикографії та психолінгвістичної дидактичної літератури. Зазначене фрагментарно осмислене в цій монографії.

Психолінгвістика як знакове явище в українському мовознавстві була започаткована в др. пол. XIX ст. століття, а нині накопичила значний досвід, який варто презентувати в зарубіжному науковому світі.

Ця наукова сфера сьогодні утвердилася як повноцінна галузь, що має свою **(1) історію** з проекцією на досягнення її національних презентантів, **(2) теорію**, що ґрунтується на відповідних методологічних засадах, зокрема з урахуванням напрацьовань яскравих представників національної науки, а також у межах діяльності сформованих наукових шкіл, крім того, **(3)** слід констатувати формування широкої системи наукових напрямів, що виокремилися з лона психолінгвістики (асоціативна, сугестивна лінгвістика, нейролінгвістичне програмування, психолінгвістика тексту, психолінгвістика медіа, психолінгвістика впливу та маніпуляцій свідомістю, психолінгвістика еґо-текстів тощо), а також **(4)** проєкцій на широкий ракурс *прикладних аспектів*. Ідеться про виокремлення асоціативної лексикографії, яка презентує кілька типів (асоціативні словники апелювативної лексики, означень, власних назв, рекламної лексики; серед них різні типи за обсягом), а також добрі напрацювання науково-дидактичної літератури із психолінгвістики з урахуванням її важливих для навчання напрямів (підручники, навчальні посібники, методичні

рекомендації тощо). Можливо, слід прогнозувати виокремлення *психолінгвістичної критики*, що була б скерована на критичний аналіз психолінгвістичної літератури для її вдосконалення.

Можна констатувати, що після тривалого забуття, оскільки розвиток психолінгвістики стримувався в радянські часи, ця галузь знань повернулася в науковий простір України. Але засилля іноземної літератури, тривале користування нав'язаними російськомовними джерелами, недостатня кількість українських підручників і посібників, — усе це призвело до того, що на певному етапі розвитку розглядуваної науки *виникла ідея зробити психолінгвістику явищем наднаціональним*. Науковий пошук у царині української психолінгвістики особливо не стимулювався та демонстрував дещо аматорський характер у її студіюванні, оскільки все ж домінувала орієнтація на досягнення російського мовознавства, що відповідно відображалось й у вишівських підручниках і посібниках. Зазначене, на жаль, простежуємо до сьогодні.

Своєрідність розвитку сучасної української психолінгвістики на основі впровадження принципу націєцентризму потребує реалізації таких важливих завдань: **(1)** відновлення історичної пам'яті, зокрема повернення у вітчизняну історіографію здобутків українських класиків психолінгвістики, які були забуті або безпідставно зараховані до досягнень російської науки; **(2)** удосконалення концептуального апарату й методології національної психолінгвістики, видання словників термінів психолінгвістики; **(3)** ретельна систематизація її проблематики, дослідницьких аспектів і напрямів; **(4)** становлення і активний розвиток українських психолінгвістичних наукових шкіл й осередків; **(5)** зазвездчення ширшого міждисциплінарного простору й більшої інформаційної насиченості досліджуваної проблематики.

На становлення психолінгвістичної теорії, зрозуміло, значно впливають авторитетні особистості. Серед вишуканих українських учених, які, по суті, сформували *сучасне обличчя української психолінгвістики*, — Ф. Бацевич, А. Загнітко, Л. Засєкіна, С. Засєкін, Л. Калмикова, Т. Ковалевська, Л. Лисиченко та інші. Саме ці науковці розширили проблематику психолінгвістики,

створили психолінгвістичні наукові школи й осередки, поповнили фонд асоціативних словників і навчальної літератури із психолінгвістики, удосконалили й розбудували психолінгвістичну термінологію та її напрями.

У незалежній Україні активізуються дослідження, у яких обсервують напрацювання класиків мовознавства щодо виокремлення психологічної ролі мови загалом й української зокрема. Найбільше уваги в цьому аспекті, що абсолютно закономірно, приділено О. Потебні, наукову спадщину якого російська наука намагалася привласнити. Його розуміння мови як психологічного явища послідовно й багатоаспектно аналізують українські лінгвісти, зокрема І. Білодід, Л. Булаховський, С. Вакуленко, Т. Ковалевська, Л. Ковальова, Н. Лешкова, Л. Лисиченко, В. Папіш, М. Пещак, С. Романчук та ін., які наголошують, що О. Потебня — гордість саме українського мовознавства. Психолінгвістичні та філософські погляди Д. Овсянико-Куликовського, якого також часто кваліфікують як російського вченого, пропагують Я. Голобородько, С. Вакуленко, Е. Загурська, Т. Космеда, В. Папіш, В. Свищо та ін., наголошуючи на вагомому внеску цього дослідника у вітчизняну психолінгвістику. Досягнення І. Франка з акцентом на його психологічній концепції передусім докладно схарактеризували Т. Космеда та В. Папіш. Уважаємо важливими для української психолінгвістики дещо призабуті праці українського радянського вченого Л. Булаховського — послідовника О. Потебні, який не лише здійснював рецепцію праць свого Вчителя, пояснив спорідненість мовознавства й психології, себто торкався основ психолінгвістики, але й розробив концепції щодо вивчення психології мовлення дітей і жінок, що інтерпретували та доповнювали Т. Космеда, Н. Піддубна, В. Сліпецька та ін. Не використовують сьогодні, на жаль, і психолінгвістичні концепції І. Білодіда, І. Огієнка та Ю. Шевельова, хоч спадщину І. Огієнка та Ю. Шевельова активно обсервують (І. Гнатюк, С. Вакуленко, В. Калашник, К. Каруник, В. Папіш).

Загалом у наукове поле повернуто методологічно важливі теорії психолінгвістики, що були заборонені в посттоталітарний період її розвитку в українському мовознавстві й актуалізовані сьогодні. Зокрема йдеться про постулати щодо **(1)** існування

«духу мови», (2) про божественне походження мови, (3) зв'язок психології з мовознавством, (4) про феномен аперцепції, а також (5) психологію геніальності та (6) роль експерименту в мові; (7) значення свідомого й несвідомого в мовленні, (8) «поетичне божевілля» — зв'язок поетичної вдачі з душевними хворобами.

Науковці виявили чимало теоретичних концепцій, якими українські класики наближалися до іноземних психолінгвістів, а інколи й випереджали їхні ідеї, однак залишилися в тіні науки, зокрема й унаслідок політики тоталітарного режиму. Зокрема, О. Потебня своєю феноменологічною психолінгвістичною теорією випередив М. Гайдеггера та М. Мерло-Понті, «сонні візії та галюцинації» у творчому процесі, схарактеризовані І. Франком, передували теорії тлумачення сновидінь, що була презентована згодом засновником класичного психоаналізу З. Фрейдом. І такий перелік замовчувань досягнень українських психолінгвістів у період колоніального розвитку української науки можна продовжити.

Однак психолінгвістична традиція, на щастя, в Україні розвивається. Проблема вивчення зв'язку мови й психології має продовження в *психолінгвістиці художнього дискурсу*, що активно розробляла разом зі своїми учнями знана представниця Харківської філологічної школи Л. Лисиченко. Ідеться про (1) психологічне портретування митця на основі аналізу художнього мовлення, (2) психологію сприйняття тексту читачем, (3) було розроблено унікальну модель визначення психотипу й темпераменту автора через дослідження специфіки вербалізації окремих аспектів аналізованого художнього простору, що, на жаль, не набула належного поширення. Поглиблено проблематику психології мови, психолінгвоперсоналогії, психолінгвоаксіології, психологічних аспектів граматики, лінгвістичної ментіології, гендерної лінгвістики, лінгвоемоціології, активізується дослідження жанрів персонального дискурсу — щоденники, мемуари, листи, автобіографії та ін. (наукова школа Т. Космеди).

У постколоніальній українській психолінгвістиці простежуємо формування та досить активний розвиток наукових шкіл й осередків, завдання яких, зокрема й (а) поширення та поглиблення традиційних знань, тобто актуалізація принципу тяглості

української науки, психолінгвістичної традиції та **(б)** розроблення і удосконалення інноваційніших теорій.

У площині популярної нині *когнітивно-дискурсивної наукової парадигми* поступово відродилися психолінгвістичні концепції, які з відомих причин не розвивалися в часи тоталітарного режиму. До таких належить *теорія мовленнєвого впливу*, потрактована нині як напрям прикладної лінгвістики, що виник на межі з комунікативною лінгвістикою, дискурсологією та психолінгвістикою. Теорію *мовленнєвого впливу* розглядають, зокрема, у мові реклами (Т. Ковалевська, Н. Кутуза, О. Гогоренко /Щербак/ та ін.) та освітній сфері (Н. Голуб, О. Горошкіна, Л. Засекіна, С. Засекін, Г. Калмиков, Л. Калмикова, Г. Труба та ін.).

Психолінгвістику в Україні презентують як навчальну дисципліну у вишах України, що можна проілюструвати низкою видань. Потужна робота українських учених, зрозуміло, не повинна залишатися поза науково-навчальним процесом. У сучасних реаліях, коли значення самостійної роботи зростає, студенти повинні оволодівати шляхами пошуку інформації, скеровуючи її увагу на праці й наукові школи чи осередки відомих українських психолінгвістів. Демонстрація переваг і недоліків чинних навчальних посібників потрібна для подальшого їх перевидання чи укладання нових, адже українська психолінгвістика має добру традицію, про що, на жаль, практично немає відомостей у чинній науково-навчальній літературі.

В умовах російсько-української війни мовленнєвий вплив інтерпретують як засіб маніпуляції, зокрема й через постулати лінгвістики брехні (Ю. Блажеєвська, Д. Каліщук, Т. Космеда, О. Морозова та ін.).

Однією із сильних форм мовленнєвого й комунікативного впливу слушно вважають сугестію. *Сугестивну лінгвістику*, скеровану на реалізацію впливу на співрозмовника через спеціальні мовні конструкції, в Україні активно розбудовують у межах унікальної Одеської наукової психолінгвістичної школи, до складу якої входять близько 40 представників. Основне спрямування цієї наукової школи полягає у формуванні нової теорії вербальної та невербальної сугестії в різних типах дискурсу. Учені запропонували комплекс стратегій і тактик протидії негативному впливу,

що сприятиме екологізації інформаційного простору України та розробленню програм у сфері інформаційної безпеки. Серед відомих напрацювань представників цієї школи монографії Т. Ковалевської, Н. Кутузи, М. Дружинець, А. Романченко, а також низка колективних монографій, що виходять за ред. проф. Т. Ковалевської. На ґрунті методологічної бази нейролінгвістичного програмування захищено низку дисертаційних робіт (С. Бронікова, А. Кисельова, А. Ковалевська, О. Олексюк, О. Петренко, Ю. Станкевич, О. Гогоренко), результати яких корисні для поступу теорії мовленнєвого і комунікативного впливу й інших суміжних галузей гуманітарного знання.

Національне наукове обличчя вітчизняної психолінгвістики презентоване кількома науковими осередками, які виокремлюємо за територіальним принципом: Вінниця (Донецька наукова школа: А. Загнітко, Л. Коваль, Т. Космеда), Кам'янець-Подільський (Л. Марчук, О. Рарицький), Київ (І. Білодід, Я. Бондаренко, Т. Куліш, С. Куранова, О. Сахарова, Д. Терехова та ін.), Львів (Ф. Бацевич, Н. Бутенко, Т. Космеда /ранній період наукової діяльності/, С. Мартинек, В. Мітьков), Луцьк (Л. Засекіна, С. Засекін та ін.); Переяслав (Л. Калмикова, Г. Калмиков, М. Навальна, Н. Харченко та ін.). Кожен із названих психолінгвістичних наукових осередків, зрозуміло, об'єднує колективи вчених, які досліджують ті чи ті аспекти психолінгвістики, що було схарактеризовано в монографії.

Потужний науковий осередок психолінгвістики сформувався в Переяславі, де, як наголошувалося, створено *Всеукраїнську асоціацію психолінгвістів* (голова правління — Л. Калмикова), при якій у 2006 р. засновано її психолінгвістичну наукову школу.

Відомий в Україні й *Луцький психолінгвістичний осередок*, який функціює з 2014 р., серед його активних персоналій — професори Л. Засекіна й С. Засекін: основна проблематика їхнього спільного набутку стосується опису психолінгвістики як навчальної дисципліни, ранній онтогенез, сучасний стан науки, психологія двомовності, клінічна психолінгвістика, когнітивна лінгвістика, когнітивна психологія, дискурс-аналіз, криміналістична лінгвістика, оволодіння першою та другою іноземними мовами, нейролінгвістика, психологія мови та мовлення, перекладознав-

ство. Наголосімо, що психолінгвістика відіграє важливу роль у *перекладацькій практиці*, де важливо не лише передавати зміст, але звертати увагу й на його емоційно-прагматичну наповненість. Із позицій нейронаук сьогодення психолінгвістичні універсалії художнього перекладу активно досліджує С. Засекін.

Укажімо й на деяких знакових учених, які активно розробляють проблематику психолінгвістики поза названими науковими школами та осередками. Зокрема, *психолінгвістику соціальних комунікацій* описує О. Холод — співголова Української асоціації психолінгвістів.

Українська національна психолінгвістика демонструє нині динамічний розвиток. Різнопланові студії зосереджуються і на поверненні культурних надбань України, і на розробленні нових напрямів і вчень. Високий рівень творчої свободи, досягнутий зі здобуттям Україною незалежності в 1991 році, відкрив можливість для переосмислення класичної спадщини та її розвитку. Особлива увага приділяється дослідженню своєрідності національного носія мовлення, який презентує «дух» української мови, що сприяє антропологізації мовленнєвої свідомості.

Модерні парадигми постійно поповнюються завдяки актуалізації раніше замовчуваних тем, це стосується, зокрема, нейролінгвістичного програмування та патогенного дискурсу (наукова школа Т. Ковалевської). У межах територіальних осередків (Харківського, Львівського, Одеського, Луцького, Переяславського) спостерігається розмаїття авторських інтенцій, що, попри відмінності дослідницьких методик, єднає спільність наукових прагнень — розроблення важливих проблем української психолінгвістики в проєкції на концепції перекладознавства, лексикографії, лінгводидактики, комунікації тощо.

Українська асоціативна лексикографія не має аналогів у світі, оскільки в її межах розроблено концепції новаторських лексиконів.

Сучасні психолінгвістичні студії українських мовознавців є потужним внеском у розвиток національної науки. Попри те, що залишаються нерозробленими проблеми психосоціології, у межах якої вивчають зв'язок між соціальною психологією та лінгвістикою, досі на етапі становлення експериментальна діяльність,

потребує опису й проблема української психолінгвістичної термінології, попереду й укладання словника термінів психолінгвістики.

Перспектива цього дослідження полягає в необхідності розширення української лінгвісторіографії та виокремлення напряму, номінованого *історія української психолінгвістики*. Розроблення вимагають і традиційні жанри презентації історіографії, спроектованої на психолінгвістику: ідеться про створення покажчиків праць потужних персоналій-психолінгвістів чи окремих наукових осередків і шкіл, бібліографій психолінгвістичних часописів й інших довідників і хрестоматій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Агеєва В.** (2023). За лаштунками імперії. Есеї про українсько-російські культурні відносини. 2-е вид., випр. Київ : Віхола. 360 с.
- Айзеншток І.** (1926). Потебня і ми. *Життя й революція*. № 12. С. 25–36.
- Акімова Н. В.** (2015). Дослідження особливостей розуміння інтернет-комунікації за допомогою діалогічного та мультимедійного експериментів. *Психолінгвістика* : зб. наук. пр. ДВНЗ «Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». Т. 18. № 2. С. 15–23.
- Актуальні проблеми сучасної української гендерної лінгвістики** (2015). (Доповідь Лесі Олексіївни Ставицької на Київському міському семінарі з гендерної лінгвістики, перше засідання). *Ставицька Л. О. Гендер: мова, свідомість, комунікація*. Київ : б/в. С. 11–18.
- Алексєєва Н.** (2020). Ментальне буття гіпонімів: проведення вільного асоціативного експерименту й основні стратегії асоціювання. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Сер. Мовозн. Літературозн. Вип. 31. Т. 1. С. 249–255.
- Багалій Д.** (1924). Олександр Опанасович Потебня: загальна характеристика (промова на урочистих зборах Харківського Інституту народної освіти в 32 роковини смерті Потебні). *Червоний шлях*. № 4–5. С. 143–159.
- Баган О.** (2008). Поміж містикою і політикою (Дмитро Донцов на тлі української політичної історії першої половини ХХ ст.). Київ : УВС ім. Ю. Липи. 78 с.
- Балабанова Л. В., Савельєва К. В.** (2009). Конфліктологія : навч. посіб. Київ : Професіонал. 280 с.
- Барагура В.** (1935). Мовні прогріхи. *Рідна мова*. Вип. 5. С. 217–220.
- Бардіна Н. В.** (2016). Англійські антропоніми в психолінгвістичному епістемологічному просторі. *Одес. лінгвіст. вісн.* Вип. 7. С. 13–18.
- Бардіна Н. В.** (2004). Лінгвістична фоноскопія як новий напрямок прикладної лінгвістики. *Українське мовознавство: міжвідом. наук. зб.* Вип. 32–33. С. 22–26.
- Бацевич Ф.** (2016). Абсурдистські художні тексти: спроба типології. *Мовознавство*. № 1. С. 3–10.
- Бацевич Ф.** (2011а). Вступ до лінгвістичної прагматики : підруч. Київ : ВЦ «Академія». 304 с.
- Бацевич Ф.** (2009а). Духовна синергетика рідної мови: лінгвофілософські нариси : моногр. Київ : ВЦ «Академія». 192 с.
- Бацевич Ф.** (2005). Ідеї О. О. Потебні у творчій спадщині Л. С. Віготського. *Наукова спадщина О. О. Потебні в контексті сучасності: п'ятий Міжнар. конгр. україністів*, 26–29 серп. 2002. Київ : Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАНУ. С. 37–42.

- Бацевич Ф.** (2019). Лінгвістичні аспекти «неприродної» наратології: образ автора неіснуючого тексту. *Studia linguistica*. Вип. 15. С. 17–30.
- Бацевич Ф.** (2018а). Лінгвокомунікативні аспекти українського «чорного гумору» (на матеріалі оповідань Ю. Винничука). *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Вип. 47. С. 180–188.
- Бацевич Ф.** (2011б). Містичні тексти як лінгвістична проблема: аспект типології. *Вісн. Львів. ун-ту. Сер. філол.* Вип. 52. С. 171–184.
- Бацевич Ф.** (2017). Модус, модальність і типологія одивнених художніх текстів. *Зап. з україн. мовозн.* Вип. 24 (1). С. 239–247.
- Бацевич Ф.** (2012). Мовні й комунікативно-прагматичні засоби формування онтологічних аспектів художнього абсурду. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Вип. 33. С. 147–154.
- Бацевич Ф.** (2000). Основи комунікативної девіатології. Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 236 с.
- Бацевич Ф.** (2009б). Прагматичний фокус емпатії як лінгвістична проблема. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. Вип. 19. С. 31–43.
- Бацевич Ф.** (2020). Тексти фантастичного змісту: модусно-модальні аспекти типології. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Вип. 52. С. 137–147.
- Бацевич Ф.** (2018б). Український одивнений художній текст: лінгвістичні виміри : моногр. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка. 336 с.
- Бацевич Ф.** (2008). Філософія мови. Історія лінгвофілософських учень : підруч. Київ : ВЦ «Академія». 240 с.
- Бацевич Ф.** (2014). Частки української мови як дискурсивні слова. Львів : ПАІС. 288 с.
- Бацевич Ф., Чернуха В.** (2018). Комунікативна особистість у сімейному спілкуванні. Львів : ПАІС. 260 с.
- Бевз Ю.** (2022). Мовні маркери конфліктності в повісті Михайла Коцюбинського «FATA MORGANA». *Лінгвістика, літературознавство, культурологія XXI століття : традиції, новаторство* : зб. наук. пр. Вип. 5. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». С. 34–38.
- Березнюк І.** (2022). Мовні маркери конфліктності в романі Любка Дереша «Поклоніння ящірці». *Лінгвістика, літературознавство, культурологія XXI століття : традиції, новаторство* : зб. наук. пр. Вип. 5. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». С. 38–42.
- Биковська Д.** (2022). Мовні конфліктогени в новелі Фредеріка Стендаля «Ваніна Ваніні». *Лінгвістика, літературознавство, культурологія XXI століття : традиції, новаторство* : зб. наук. пр. Вип. 5. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». С. 42–45.
- Біжко І. А.** (2011). Принципи відбору спеціальних текстів для навчання інформативного читання англomовної фінансової літератури. *Педагогіка, психологія і соціологія*. Вип. 10 (193). Донецьк : ДВНЗ «ДонНТУ». URL: <file:///C:/Users/ПК/Desktop/bizhko.pdf>. (Дата доступу: 20.08.2025).

Білик К. А. (2019). До питання лінгвістичного визначення терміна «Асоціація». С. 26–35. URL: https://mova.knu.ua/wp-content/uploads/2020/01/65_6.pdf.pdf. (Дата звернення: 20.05.2025).

Білодід І. К. (1970). Мова і суспільний прогрес. *Філософська думка*. № 1. С. 42–53.

Білодід І. К. (1972). Психологічні основи індивідуального мовлення. *Філософські питання мовознавства* / відп. ред. В. М. Русанівський. Київ : Наук. думка. С. 91–111.

Білодід О. І. (1977). Граматична концепція О. О. Потебні. Київ : Вища школа. 303 с.

Білоусова Т. П. (2020). Проблема іншомовних запозичень у науковій спадщині Івана Огієнка. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта*. Сер. : Філол. Вип. 17. С. 5–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/IvanOgienko_2020_17_3. (Дата звернення: 15.07.2024).

Блажесвська Ю. (2013а). Ментальність, менталітет, національний характер : проблеми тлумачення термінів (журналістикознавчий аспект). *Людина і сучасне суспільство : проблеми педагогіки та психології* : зб. тез наук. робіт учас. Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 11–12 жовт. 2013 р.). Львів, 2013. С. 5–9.

Блажесвська Ю. (2012). Релігійність як риса українського національного характеру : до питання про формування національної свідомості. *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. № 1027 : Сер. : Соц. комунікації. Вип. 4. С. 162–165.

Блажесвська Ю. (2013б). Репрезентація національного характеру в публіцистиці Ю. Липи (за працями «Призначення України» та «Українська раса»). *Вісн. Харків. держ. акад. культури*. Вип. 39. С. 26–33.

Блажесвська Ю. (2014). Український національний характер: актуалізація питання в сучасних умовах. *Культура та інформаційне суспільство XXI століття* : матер. Всеукр. наук.-теор. конф. молод. учених (Харків, 24–25 квіт. 2014 р.). С. 8–9.

Близнюк К. (2019). Асоціативні експерименти: валідність і лінгвістична інформація. *Мовний простір слов'янського світу*: Київ : Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». С. 37–40.

Богдан С., Тарасюк Т. (2020). Семантика асоціативного поля в моделюванні образу Лесі Українки. *Східноєвроп. журнал психолінгвістики*. Т. 7. № 1. С. 28–47. URL: <https://doi.org/10.29038/ejprl.2020.7.1.boh>. (Дата звернення: 10.08.2025).

Богданова І. Є. (2002). Стилїстика художнього простору у творчості харківських поетів-романтиків 20-40 років XIX століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 — українська мова. Харків. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків. 18 с.

Болтвінець С. І. (2010). Психологічні чинники розвитку мовної свідомості у науковій спадщині Івана Огієнка. *Іван Огієнко і сучасна наука та*

освіта: наук. зб. Сер. істор. та філол. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка. Вип. 7. С. 4–15.

Бондаренко О. Ф. (1991). Факторний аналіз психолінгвістичних особливостей висловлення у психотерапії. *Мовознавство*. № 4 (148). С. 49–54.

Бук С. Світлана Мартінек. Український асоціативний словник. У 2 томах. Том 1: Від стимулу до реакції. Том 2: Від реакції до стимулу. *Критика: Міжнародний огляд книжок та ідей*. URL: <https://krytyka.com/ua/reviews/ukrayinskyu-asotsiatyvnyu-slovyk-u-2-tomakh-tom-1-vid-stymulu-do-reaktsiyi-tom-2-vid> (Дата звернення: 20.03.2025).

Булаховский Л. А. (1952). Александр Афанасьевич Потебня. Киев. 48 с.

Булаховський Л. А. (1975). Вибрані праці : в п'яти томах. Том перший. *Загальне мовознавство* Київ : Наук. думка. 496 с.

Булаховський Л. А. (1942а). Мовні засоби інтимізації в поезії Тараса Шевченка. Інтимізуючі займенники. *Вісті АН УРСР*. № 3–4. С. 75–89.

Булаховський Л. А. (1942б). Мовні засоби інтимізації в поезії Тараса Шевченка. І. Інтимізуючі займенники. *Укр. літ.* № 5–6. С. 143–154.

Булаховський Л. А. (1943). Мовні засоби інтимізації в поезії Шевченка. ІІ. Звертання. *Укр. літ.* № 5–6. С. 143–154.

Булаховський Л. А. (1946). Мовні засоби інтимізації в поезії Тараса Шевченка. Звертання. *Наук. зап. Ін-ту мови і літ-ри АН УРСР*. Т. 2. С. 30–53.

Булаховський Леонід Арсенович. Педагоги України ХХ століття. Українська педагогіка. Кн. 2. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712319/1/%D0%91%D1%83%D0%BB%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%9B%D0%B5%D0%BE%D0%BDi%D0%B4%20%D0%90%D1%80%D1%81%D0%B5%D0%BDi%D0%B9%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%20П%20%D0%A2%D0%BE%D0%BC.pdf>. (Дата звернення: 20.05.2025).

Булаховський Л. А. (1961). Проф. О. О. Потебня (промова на засіданні Відділу суспільних наук АН УРСР, присв. 125-річчю з дня народж. О. О. Потебні). *Мовознавство*. Т. 16. С. 100–104.

Булаховський Л. А. (1953). О. О. Потебня — видатний лінгвіст (1835–1891). *Мовознавство*. Т. 2. С. 5–18.

Бутенко Н. (1979). Словник асоціативних норм української мови. Львів : Вища школа. 120 с.

Бутенко Н. П. (1989). Словник асоціативних означень іменників в українській мові / наук. ред. А. Є. Супрун. Львів : Вища школа. 328 с.

Вакуленко С. (2014). Диявольська мова (спроба систематичного осмислення): *Зб. харків. істор.-філолог. т-ва*. Нова серія. Т. 15. С. 131–156.

Вакуленко С. (1998). Естетична вартість слова в концепції Дмитра Овсянико-Куликовського. *Вісн. Харків. ун-ту* : Спадщина Д. М. Овсянико-Куликовського та сучасна філологія. Харків : «ОКО». С. 20–26.

Вакуленко С. (2016). Теоретична постава Юрія Шевельова в питаннях методології мовознавства. *Українська діаспора: проблеми дослідження* : тези доп. Міжнар. наук. конф. (Острог, 27–28 вер. 2016 р.) Острог. С. 118–119.

Вакуленко С. (2002). Чи потребує мова ліків на власну неміч? (До питання про критику Олександром Потебнею мітологічної теорії Макса Мюллера). *Зап. Харків. історик.-філол. т-ва* : Нова серія. Т. 9. С. 147–176.

Вакуленко С. (1999). Янгольська мова та її значення для лінгвістичної теорії : зб. *Харків. істор.-філософ. т-ва* : Нова серія. Т. 8. С. 181–204.

Вакуленко С. В. (2007). Рецепція ідей Потебні в західному мовознавстві останніх десятиріч. *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Вип. 787. С. 26–33.

Ветухов А. (1894). Язык, поэзия и наука. Харьков : Тип. губ. правления. 32 с.

Вінничук Є. (2022). Різномірні мовні конфліктогени в драмі Івана Карпенка-Карого «Наймичка». *Лінгвістика, літературознавство, культурологія XXI століття : традиції, новаторство* : зб. наук. пр. Вип. 5. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». С. 48–53.

Всеукраїнська асоціація психолінгвістів. Діяльність. URL: <https://varl.pp.ua/> (Дата звернення: 20.08.2024).

Галич А. О. (2012). Елементи словесного портрета в мемуарах Юрія Шевельова. *Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка*. Сер.: Пед. науки. № 3. Ч. 3. С. 80–88.

Герасимчук О. (2022). Лінгвопрагматичний потенціал евфемізмів у дописах Дмитра Кулеби в соціальній мережі TWITTER. *Лінгвістика, літературознавство, культурологія XXI століття : традиції, новаторство* : зб. наук. пр. Вип. 5. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». С. 52–56.

Гнатишак М. (1935). Поетична мова. Артизм творів Степана Руданського. *Рідна мова*. Вип. 3. С. 101–106.

Гнатюк І. (1992). Іван Огієнко про психолого-лінгвістичні основи популяризації науки. *Духовна і науково-педагогічна діяльність І. І. Огієнка в контексті українського національного відродження*: тези доп. наук.-теор. конф. До 110-річчя від дня народж. Кам'янець-Подільський : Поділля. С. 169–170.

Голобородько Я. (2013). Літературознавець психоаналітичного напрямку. (До 160-річчя від дня народж. Дмитра Овсянико-Куликовського). *Укр. літ. в загальноосв. шк.* № 2. С. 2–6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ulvzsh_2013_2_2. (Дата звернення: 22.05.2025).

Голуб Н. Б. (2020). Асоціативні методи в теорії й практиці навчання української мови в закладах загальної середньої освіти. *Вісн. пол.-україн. наук.-досл. лаборат. дидактики ім. Я. А. Коменського*. Вип. 2 (21): *Актуальні проблеми сучасної психодідактики: філософські, психологічні*

та педагогічні аспекти : матер. IV міжнар. наук.-практ. конф. (м. Умань, 21–22 трав. 2020 р.). Умань : Візаві. С. 24–26.

Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. (2023). Асоціативний метод: до проблеми дидактичної номінації. *Вісн. Глухів. нац. пед. ун-ту ім. Олександра Довженка*. Сер.: Педагог. науки. Вип. 51. С. 31–40.

Гончаренко А. В. (2019). Фразеологізм *чинить кашу* в інтерпретації О. О. Потебні і П. О. Лавровського. *Петро Олексійович Лавровський: наук. і наук.-крит. спадщина (до 190-річчя від дня народж.)*: зб. наук. пр. Київ : ВД Дмитра Бурого. С. 160–168.

Горошко О., Полякова Т., Засекін А. (2024). Віддзеркалення пандемії COVID-19 у мовленнєвій свідомості українських студентів. *Psycholinguistics*. Т. 35. С. 24–64.

Гриценко П. (1998). Професор Юрій Шевельов (Штрихи до портрета видатного мовознавця). *Київська старовина*. № 6. С. 146–158.

Грицик Л. В. (2000). Психологічна школа Потебні і розвиток порівняльного літературознавства в Україні: Д. Овсянико-Куликовський. *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. № 491. С. 445–449.

Давидов П. Г., Бернацька Л. В. (1997). Формування національної ментальності підростаючого покоління у психолого-педагогічних системах І. Огієнка та вчених сучасної української діаспори. *Іван Огієнко (митрополит Іларіон) і виховання національно свідомої особистості (до 115-річного ювілею видатного вченого)* : наук. доп. Всеукр. конф. (Київ, 16–17 січ. 1997 р.). Київ : Вид-во Київ. міжрегіон. ін-т. С. 34–38.

Дзендзелівська Н., Дзендзелівський Й. (2003). Листування професора Юрія Шевельова з професором Йосипом Дзендзелівським. *Зп. НТШ*. Т. 246: пр. філол. секції. С. 653–686.

Денисевич О. В. (2011а). Проблеми дослідження рекламної лексики у мовній картині світу українців. *Мова і культура* : наук. журн. Київ : ВД Дмитра Бурого. Вип. 14. Т. II (148). С. 189–194.

Денисевич О. В. (2011б). Психосемантичні особливості асоціативно-го поля стимула *реклама*. *Психолінгвістика* : зб. наук. пр. ДВНЗ «Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький : ПП «СКД». Вип. 8. С. 100–106.

Денисевич О. В. (2019). Український асоціативний словник рекламної лексики : словник. Житомир : Житомир. держ. ун-т імені Івана Франка. 108 с.

Дімітріу С. (2022). Лексичні конфліктогени в мові повісті Івана Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я». *Лінгвістика, літературознавство, культурологія XXI століття : традиції, новаторство* : зб. наук. пр. Вип. 5. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». С. 56–59.

Долинська Л. В., Матяш-Заяць Л. П. (2010). Психологія конфлікту : навч. посіб. Київ : Каравела. 304 с.

Дорошенко С. (2011). Перший в Україні паремійний словник як комунікативний кодекс українців. Рецензія на словник: Комунікативний кодекс українців у пареміях: тлумачний словник нового типу / авт.-упоряд. Т. А. Космеда, Т. Ф. Осіпова. Дрогобич : КОЛО, 2010. 272 с. *Укр. мова.* № 4. С. 107–112.

Дорошенко С. І. (2013). Рецензія на: Космеда Т. А. *Ego і Alter Ego* Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу: моногр. Дрогобич : Коло, 2012. 372 с. *Мовознавство: наук.-теорет. журнал Ін-ту мовознавства ім. О. О. Потебні та Укр. мовно-інформ. центру НАНУ.* Київ. № 5. С. 107–110.

Дружинець М. Л. (2012). Психофоносемантика та кольорові асоціації дзвінків звуків української мови. *Вісн. науки Придністров'я.* Тирасполь. С. 33–39.

Дячук Н. В. (2016). До проблем дослідження художнього тексту у психолінгвістиці. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства.* Вип. 10 (1). С. 241–245.

Єндик Р. (1955). Дмитро Донцов — ідеолог українського націоналізму. Мюнхен : Українське видавництво. 176 с.

Жарноцайова Ж. (2020). Методика асоціативного експерименту. *Slavica Slovaca.* Вип. 55. № 1. С. 69–81.

Жуйкова М., Котис О. (2024). Ядерна зона асоціативних полів кольороніму чорний / чорны / czarny / черен / black: зіставний аспект. *Folia Philologica.* № 8. С. 45–55.

Жулинський М. Рівних йому не було. *Слово і час.* 2002. № 5. С. 73–76.

Забужко О., Шевельов Ю. (2013). Вибране листування на тлі доби: 1992–2002. З доданими творами, коментарями, причинками до біографії та ін. документами ; вид. друге, перероб. і доп. Київ : КОМОРА. 504 с.

Завальнюк О. М. (2013). Огієнкіана в Кам'янці-Подільському: щедрий десятилітній ужинок. (Огляд наук. зб. «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта» 2003–2012 рр.). *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта.* Сер. : Істор. та філол. Вип. 10. С. 308–318. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ioishn_2013_10_48. (Дата звернення: 15.07.2024).

Завальська Л. В. (2014). Комунікативні стратегії агресивної мовної поведінки українських політиків. *Вісн. Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова.* Сер. : Філол. : зб. наук. пр. / гол. ред. І. М. Коваль. Одеса : ОНУ. Т. 19. Вип. 4 (10). С. 121–127.

Загнітко А. (2019a). Аспектуальний погляд на психотип мовної особистості: інтенції дискурсивних слів: рецензія на книгу: Космеда Т., Олексенко О., Павлова І. Семантика і прагматика дискурсивного слова та його потенціал для діагностики психотипу мовної особистості: аспектуальний опис / за наук. ред. проф. Т. Космеди. Вінниця–Познань–Харків : Харків. істор.-філол. тов-во, 2019. 308 с. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. пр. Вип. 38. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса С. 107–109.

Загнітко А. (1999). Комунікативно-психологічні заходи викладання дисциплін українською мовою в гуманітарній та негуманітарній студентській аудиторії (на прикладі вузів Донеччини). *Українська мова : навч.-метод. та виховні аспекти* : зб. матер. Всеукр. наук. конф. «Українська мова в освіті». Івано-Франківськ : Плай. С. 115–116.

Загнітко А. (2019б). Лінгвопсихологія сугестії в рекламному дискурсі. *Лінгвокомп'ютерні дослідження* : зб. наук. пр. Вип. 12. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса. С. 91–99.

Загнітко А. (2019в). Мовний психотип особистості: особливості продукування лінгвоіндивідуалізацій (суб'єктивно-граматичний простір). *Особистісні та ситуативні детермінанти здоров'я* : матер. IV Всеукраїн. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 22 лист. 2019 р.). Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». С. 94–99.

Загнітко А. (2020). Мовні психотипи особистості: типологія текстових лінгвоперсоналогічних вимірів. *Особистісні та ситуативні детермінанти здоров'я* : матер. V Всеукраїн. наук.-практ. конф. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. С. 56–59.

Загнітко А. (2019г). Мовні психотипи поляків у подільському мовно-соціумному просторі. *Доля поляків і доля Вітчизни: погляд крізь століття (мовно-історичний портрет польської спільноти на Поділлі)* : зб. наук. пр. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». С. 46–52.

Загнітко А. (2012). Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: в 4 томах. Донецьк : ДонНУ.

Загнітко А. (2017б). Теорія лінгвоперсоналогії : моногр. Вінниця : Нілан-Лтд. 136 с.

Загнітко А. П. (2018). Лінгвопсихоперсона: категорійний вимір. *Кординати розвитку психології здоров'я: реалії та перспективи* : матер. конф. Вінниця : ТОВ «Твори». С. 76–81.

Загнітко А. П. (2017а). Лінгвопсихіатрія персони: одиниці, категорії, рівні. *Особистісні та ситуативні детермінанти здоров'я* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Вінниця : Тов-во «Нілан-ЛТД». С. 100–105.

Загнітко А. П. (2016). Магістр філософської лінгвістики. Флорій Бацевич : Бібліограф. покажч. / М-во освіти і науки України, ЛНУ ім. І. Франка, Наук. біб-ка ; уклад. Л. Панів ; авт. передм. А. Загнітко ; редкол. : В. Кметь, А. Загнітко, О. Седляр, Г. Чопик. Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка. 112 с.

Загнітко А. П. (2016). Психолінгвістична модель лінгвоперсоналії : категорійно-рівневий вимір. *Досягнення та перспективи дослідження феномену здоров'я у сучасній психології* : матер. Всеукраїн. наук.-практ. конф. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД». С. 79–84.

Загнітко А. П. (2006). Сучасні лінгвістичні теорії : моногр. Донецьк : ДонНУ. 338 с.

Загнітко А. П. (2019). Теорії сучасних лінгвістичних вчень : навч. посіб. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса. 528 с.

Загнітко А., Краснобаєва-Чорна Ж. (2016). У слові впізнаванім мелодика нова. *Граматичні студії*: зб. наук. пр. Вінниця : ДонНУ. Вип. 2. С. 130–132.

Загородня О. Ф. (2018а). Асоціативні поля суспільно-політичної лексики в мовній картині світу українців (комп'ютерне опрацювання результатів психолінгвістичного експерименту) : дис. ... канд. філол. наук / Житомир. держ. ун-т імені Івана Франка. Нац. педагог. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ. 240 с.

Загородня О. Ф. (2018б). Система опрацювання результатів асоціативних експериментів «Stimulus». *Укр. мова*. № 2. С. 115–130.

Загурська Е. В. (2017). Психологічний спадок Д. М. Овсянико-Куликовського: важливість мультидисциплінарного. *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту*. Сер. : Психол. науки. Вип. 2 (1). С. 145–149.

Засєкін С. (2015). Динаміка художнього перекладу в контексті «гіпотези новотлумачення». *Актуальні питання іноземної філології*. № 2. С. 71–76.

Засєкін С. (2021). Дослідження перекладацької етики Богдана Лепкого на основі застосування Linguistic Inquiry and Word Count. *Східноєвроп. журнал психолінгвістики*. № 8 (2). С. 255–264.

Засєкін С. (2006а). Імовірність чи закономірність? Про психолінгвістичні універсалиї в перекладі. *Вісн. СумДУ*. № 11 (95). Т. 2. С. 110–117.

Засєкін С. (2004). Переклад у контексті психолінгвістики. *Філол. студії* : наук. часоп. / Волин. Академ. Дім, Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк. № 1. С. 34–41.

Засєкін С. (2013). Перекладацькі S- і T-універсалиї: психолінгвістична перспектива. *Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту імені Лесі Українки*. Сер.: Філол. науки. Мовозн. № 17. С. 139–143.

Засєкін С. (2018). Підходи до перекладу в контексті теорії мовленнєвої діяльності. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика* : зб. наук. пр. Сер.: Філологія. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М. / Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди. Вип. 24. № 2. С. 63–77.

Засєкін С. (2002а). Психоенергетика інтерпретації і перекладу. *Філологічні студії* : наук. часоп. / ВАД, Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк. № 2. С. 64–70.

Засєкін С. (2002б). Психолінгвістичний аналіз знань індивіда у процесі когнітивної обробки дискурсу. *Наук. зап. Остр. академії*. Сер.: Психол., педаг. Острого. Вип. 3. С. 445–454.

Засєкін С. В. (2010а). Нейролінгвістика сьогодення: теорія і практика. *Людина. Комп'ютер. Комунікація* : зб. наук. пр. С. 257–259.

Засєкін С. В. (2020). Психолінгвальні закономірності відтворення художнього тексту в перекладі (на матеріалі англійської та української мов) : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.16. — перекладознавство / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків. 486 с.

Засекін С. В. (2019). Психолінгвістична комп'ютерна діагностика перекладу : перспективи та обмеження. *Переклад і мова : компаративні студії* : матер. І Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 27–28 бер. 2019 р.). Київ. С. 63–65.

Засекін С. В. (2010б). Психолінгвістичні аспекти моделювання художнього перекладу. *Наук. пр. Кам'ян.-Поділь. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка*. Сер. Філол. науки. № 22 (1). С. 163–166.

Засекін С. В. (2006б). Психолінгвістичні аспекти перекладу : навч. посіб. / Волин. ін-т економіки та менеджменту. Луцьк : Волин. ін-т економіки та менеджменту : Вид-во Нац. ун-т «Острозька академія». 144 с.

Засекін С. В. (2012). Психолінгвістичні універсалії перекладу художнього тексту : моногр. Луцьк : СНУ ім. Лесі Українки. 272 с.

Засекін С. В. (2009). Художній текст, читач і перекладач: психолінгвістичний вимір взаємодії. *Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. Сер. Філол. науки. Мовозн. Вип. 16. С. 44–48.

Засекін С., Засекіна Л. (2004). Сучасні напрями та перспективи розвитку психолінгвістики. *Філологічні студії* : наук. часопис. / ВАВД, Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк. № 4. С. 440–444.

Засекін С. В., Засекіна Д. М. (2016). Гендерна когнітивна та поведінкова асиметрія в перекладі. *Східноєвроп. журнал психолінгвістики*. Т. 3. № 2. С. 121–131.

Засекін С., Розенгарт Ю. (2018). Психолінгвістичні комп'ютерні інструменти лінгвістичного та перекладознавчого аналізу дискурсу. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика* : зб. наук. пр. Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди. Сер. : Філол. № 23 (2). С. 94–106. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я. М.

Засекіна Л. (2012). Мовленнєві стилі у новій парадигмі психолінгвістичного знання. *Психолінгвістика* : зб. наук. пр. / ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди». Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД». Вип. 9. С. 48–55.

Засекіна Л. (2007). Мовна особистість в сучасному соціальному просторі. *Соц. психологія*. 2007. № 5. С. 82–89.

Засекіна Л. (2014). Психолінгвістична репрезентація позитивних vs негативних життєвих подій в автобіографічній пам'яті особистості. *Психолінгвістика*: зб. наук. пр. ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький: КСВ. Вип. 16. С. 70–82.

Засекіна Л. (2007). Тенденції розвитку вітчизняної психолінгвістики: методологічний огляд проблем та окреслення шляхів їх вирішення. *Гуманіт. вісн. Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди*. Вип. 12. С. 144–148.

Засекіна Л. (2020). Травма, спам'ятовування та використання мови у наративах свідків Голодомору. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика*.

лінгвістика : зб. наук. пр. Сер. : Психологія. Переяслав: ФОП Домбровська Я. М. 2020. Вип. 27 (1). С. 80–94.

Засєкіна Л. В. (2010). Контекстуально-динамічний аналіз розвитку психолінгвістики у XXI столітті. *Психолінгвістика* : зб. наук. пр. ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2010. Вип. 6. С. 26–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2010_6_5. (Дата звернення: 20.08.2025).

Засєкіна Л. В. (2011). Мовленнєва адаптація особистості як предмет психолінгвістичного дослідження. *Психологічні перспективи* / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Ін-т соц. та політ. психології АПН України. Луцьк. Вип. 17. С. 104–116.

Засєкіна Л. В. (2008а). Психолінгвістика, мовленнєва діяльність, особистість: співвідношення понять у контексті мовленнєвої генези дитини. *Psycholinguistics = Психолінгвістика*: наук.-теорет. зб. / Hryhorii Skovoroda univ. in Pereiaslav. Переяслав: б. в. Вип. 2. С. 14–20.

Засєкіна Л. В. (2008б). Тенденції розвитку вітчизняної психолінгвістики: методологічний огляд проблем та окреслення шляхів їх вирішення. *Psycholinguistics = Психолінгвістика* : наук.-теорет. зб. / Hryhorii Skovoroda univ. in Pereiaslav. Переяслав: б. в. Вип. 1. С. 43–50.

Засєкіна Л. В. (2009). Чуття мови як важливий психолінгвістичний феномен. *Психолінгвістика* : зб. наук. пр. ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД». Вип. 4. С. 43–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2009_4_6. (Дата звернення: 30.08.2025).

Засєкіна Л. В., Гордовська Т. І., Козігора М. А. (2020). Understanding Language and Speech in the Voice of Collective Trauma. *Психолінгвістика в сучасному світі* — 2020: матер. XV Міжн. наук.-практ. конф. (м. Переяслав-Хмельницький, 22–23 жовт. 2020 р.). Переяслав-Хмельницький : ДВНЗ «Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». С. 84–88.

Засєкіна Л. В., Засєкін С. В. (2002). Вступ до психолінгвістики : посіб. / за ред. проф. І. Д. Пасічника Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія». 168 с.

Засєкіна Л. В., Засєкін С. В. (2008). Психолінгвістична діагностика : навч. посіб. / М-во освіти і науки України, Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк : РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки. 188 с.

Засєкіна Л. В., Пастрик Т. В. (2013). Основи психології та міжособово-ве спілкування : підруч. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. 184 с.

Засєкіна Л., Засєкін С., Шевчук О. (2017). Психолінгвістичний підхід до травматичної пам'яті : моногр. Beau Bassin : LAP LAMBERT Academic Publishing. 244 с.

Зашкільняк Л. (2007). Сучасна світова історіографія : посіб. для студ. істор. спец. ун-ів. Львів : ПАІС. 312 с.

Зірко І. П. (2011). Граматичне вчення О. Потебні у викладенні мови в іноземній аудиторії. *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. пр. Вип. 33. С. 35–40.

Зорівчак Р. (1998). Патріарх української філології: до 90-річчя від дня народж. акад. Юрія Шевельова. *Вісн. НТШ*. Число. 19/20. С. 18–19.

Іваненко І. М. (2019). Поняття «асоціація», «асоціативність» у сучасній лінгвостилістиці. *Термін. вісн.* Вип. 5. С. 84–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/terv_2019_5_12 (Дата звернення: 18.04.2025).

Івасишина Т. А. (2011). Теоантропологічна концепція в лінгвістиці від О. Потебні до сучасності. *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. пр. Вип. 33. С. 27–31.

Іщенко О., Степаненко М. (2024). Українська енциклопедистика в соціокомунікативних викликах сучасності: моногр. / наук. ред. М. Железняк. Київ: Ін-т енциклопед. дослідж. НАНУ. 360 с.

Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. (2011). Психологія спілкування: навч. посіб. Харків: НФаУ. 132 с.

Калашник В. С. (1996). Ставлення О. О. Потебні до української мови та завдань її вивчення в оцінці Юрія Шевельова. *Видатний філолог сучасності: (Наук. виклади на честь 85-ліття Ю. Шевельова)*. Харків. 1996. С. 23–26.

Калашник В. С. (2004). Погляди на двомовність у соціолінгвістичних студіях О. Потебні та його послідовників. *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. № 631. Сер.: Філол. Вип. 41. С. 187–189.

Калашник В. С. (2006). Філософія словесного образу у працях О. О. Потебні. *Олександр Потебня: сучасний погляд*: матер. міжнар. читань, присв. 170-річчю від дня народж. фундатора Харків. філол. школи (Харків, 11–12 жовт. 2005 р.). Харків: Майдан. С. 17–23.

Каліщук Д. (2007а). Аналіз інтенцій мовця як передумова адекватної інтерпретації політичних текстів. *Філологічні студії*: наук. часопис. Луцьк: ВДУ ім. Лесі Українки. № 1/2 (39–40). С. 247–252.

Каліщук Д. (2017). Використання інформаційних технологій для лінгвістичного аналізу дискурсу. *Актуальні питання іноземної філології*. № 6. С. 52–59.

Каліщук Д. (2018). Концептуальні стилі англomовних політиків (на матеріалі політичного дискурсу Дж. Буша мол., Б. Обама): моногр. Луцьк: АКВА ПРІНТ. 192 с.

Каліщук Д. (2007б). Психолінгвістичні прийоми мовленнєвого маніпулювання у політичному дискурсі. *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Сер. Ром.-герм. філол. Метод. викл. інозем. мов. № 802. Вип. 49. С. 112–116.

Каліщук Д. (2012). Психолінгвістичні прийоми мовленнєвого маніпулювання у політичному дискурсі. «Гра у простонародність». *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Сер. «Ром.-герм. філол. Методика викл. інозем. мов». № 1022. Вип. 71. С. 59–63.

Каліщук Д. (2007в). Створення моделі ворога як засіб впливу на адресата в політичному дискурсі. *Гуманіт. вісн. Держ. вищ. навч. закл. «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди»* : наук.-теор. зб. Переяслав-Хмельницький. Вип. 12. С. 292–296.

Каліщук Д. (2014). Узагальнення (генералізація) як засіб сугестивного впливу в сучасному політичному дискурсі. *Східноєвроп. журнал психолінгвістики*. Т. 1. № 1. С. 51–58.

Каліщук Д., Бондар Т. (2021). Нові напрями розвитку криміналістичної лінгвістики: попередження та протидія терористичній діяльності. *Bulletin of Zaporizhzhia National University. Philological Sciences*. № 1. С. 81–89.

Каліщук Д., Приймак Н. (2015). Концептуальна метафора в політичному дискурсі: гендерний аспект. *Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. Сер. Філол. науки. Мовозн. Луцьк : СНУ. № 4. С. 42–48.

Калмиков Г. (2020б). Як бакалаври психології здійснюють рефлексію над професійним мовленням: стан розвитку дискурсивної рефлексивності. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика*: зб. наук. пр. Сер. : Психологія. Переяслав : ФОП Домбровська Я. М. Вип. 27 (1). С. 139–163.

Калмиков Г. В. (2021). Про співвідношення психотерапії, психологічного консультування і психолінгвістики: проблеми та дискусії. *Проблеми сучасної психології*. № 1 (20). С. 28–35.

Калмиков Г. В. (2020а). Психологія розвитку професійно-мовленнєвої діяльності майбутніх психологів : дис. д-ра психол. наук: 19.00.07 — педагогічна та вікова психологія. Переяслав : ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». 511 с.

Калмиков Г. В. (2019). Психологія формування професійно-мовленнєвої діяльності майбутніх психологів : моногр. Київ : ВД «Слово». 316 с.

Калмиков Г. В., Калмикова Л. О. (2020). Професійно-мовленнєва діяльність і мовленнєва компетентність як прояв соціального інтелекту особистості викладача закладу вищої освіти. *Габітус*. № 17. С. 78–83.

Калмикова Л. (2015). Психолінгвістика на службі у лінгводидактики: наукова школа нового інтегративного типу. *Рідна школа*. № 11–12. С. 21–25.

Калмикова Л. О. (2010). Розвиток мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку: діагностико-розвивальна програма : моногр. Переяслав-Хмельницький : ПП «СКД». 212 с.

Калмикова Л. О. (2011). Психологія розвитку мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку : автореф. дис. д-ра психол. наук : 19.00.07 — педагогічна та вікова психологія ; Київ : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. 42 с.

Калмикова Л. О. (2008). Психологія формування мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку : моногр. Київ : Фенікс. 497 с.

Калмикова Л. О. (2003). Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ : НМЦВО. 320 с.

Калмикова Л. О., Калмиков Г. В., Лапшина І. М., Харченко Н. В. (2008). Психологія мовлення і психолінгвістика : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / за заг. ред. Л. О. Калмикової. Київ : Переяслав-Хмельн. пед. ін-т ; в-во «Фенікс». 245 с.

Калмикова Л., Новікова Г. (2018). Психолінгвістичні феномени «знання мови» і «знання про мову»: проблеми співвідношення й функціонування в мовленні дітей. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика*: зб. наук. пр. Серія: Психологія. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я. М. Вип. 23 (1). С. 99–118.

Калмикова Л., Харченко Н., Волженцева І., Калмиков Г., Мисан І. (2020). Актуалізація проблематики внутрішнього мовлення в психолінгвістиці комунікації: результати систематичного огляду і метааналізу. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика* : зб. наук. пр. Переяслав: ФОП Домбровська Я. М. Вип. 28 (1). С. 83–148.

Калмикова Л., Харченко Н., Калмиков Г., Мисан І., Коцур В. (2025). Внутрішнє мовлення в природній дискурсивній комунікації: систематичний огляд і моделювання. *Psycholinguistics*. Переяслав : ФОП Домбровська Я. М. 2025. Вип. 37 (1). С. 93–123.

Калмикова Л., Харченко Н., Кючуков Х., Мисан І. (2022). Вплив мовленнєво-мовної компетентності дошкільників на успішність подальшого оволодіння L1 і розвитку мовлення в школі: результати порівняльного психолінгвістичного аналізу. *Preschool Education: Global Trends*. Т. 2. С. 7–37.

Калмикова Л., Харченко Н., Мисан І. (2018). Особливості розуміння дітьми дошкільного віку переносного значення прислів'їв та ідіом. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика*: зб. наук. пр. Сер. : Психол. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я. М. Вип. 24 (1). С. 149–182.

Калмикова Л., Харченко Н., Мисан І. (2019). Проблеми моделювання процесів аудіювання у світовій психолінгвістиці. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика* : зб. наук. пр. Сер.: Психол. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я. М. Вип. 26 (1). С. 160–198.

Калмикова Л. О., Харченко Н. В., Мисан І. В. (2021). Психодіагностика мовленнєвої обдарованості дитини через цілеутворення процесів говоріння і аудіювання. *Освіта та розвиток одарованої особистості*. № 3 (82). С. 44–51.

Калмикова Л., Харченко Н., Мисан І. (2022). Психолого-педагогічні й психолінгвістичні засади перспективності і наступності в навчанні рідної мови й розвитку мовлення дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. *Preschool Education: Global Trends*. Т. 1. С. 56–78.

Калмикова Л., Харченко Н., Мисан І. (2022). Ресурсні можливості хмарних технологій у підготовці фахівців дошкільної освіти. *Проблеми освіти*. Т. 1 (96). С. 134–157.

Калмикова Л., Харченко Н., Мисан І. (2021). «Я-мова» і. е. «Індивідуальна мова»: проблема функціональної генералізації. *Psycholinguistics. Psycholinguistica. Psycholinguistica* : зб. наук. пр. Переяслав : ФОП Домбровська Я. М. Вип. 29 (1). С. 59–99.

Карпенко О. Ю. (2004). Ментальна організація власних назв. *Мовознавство*. № 4. С. 25–34.

Карпенко О. Ю. (2005а). Асоціативне визначення семантичного наповнення онімічних концептів. Горлівка ; Донецьк : б/в. 17 с.

Карпенко О. Ю. (2006а). Асоціативний словник — шлях до сутності власної назви. *Logos onomastike*. № 1. С. 8–21.

Карпенко О. Ю. Асоціативний словник — шлях до сутності власної назви. URL: <http://karpenko.in.ua/wp-content/uploads/2012/12/51.pdf>. (Дата звернення: 08.12.2019).

Карпенко О. Ю. (2007). Визначення наявності оніма у ментальному лексиконі. *Наук. зап. Тернопіль. нац. пед. ун-ту*. Сер. : Мовозн. Т. 1 (16). С. 81–90.

Карпенко О. Ю. (2013). Використання методів НЛП в ономастичних дослідженнях. *Вісн. Одес. нац. ун-ту*. Сер. Філол. Одеса : Одес. нац. ун-т. С. 59–68.

Карпенко О. Ю. (2005б). Об'єктивне й суб'єктивне в ментальному бутті онімів. *Ономастики і апелятиви*. Вип. 24. С. 26–32.

Карпенко О. Ю. (2006б). Проблематика когнітивної ономастики : моногр. Одеса : Астропринт. 326 с.

Карпенко О. Ю. (2005в). Пряме й образне осмислення онімів у асоціативному експерименті. *Наук. зап. Тернопіль. держ. ун-ту*. Сер. : Мовозн. Т. 1 (13). С. 68–80.

Карпіловська Є. (2003). Принципи моделювання системної організації лексики в словниках інтегрального типу : *Матер. V конгресу Між-нар. асоціації українців*. *Мовознавство* : зб. наук. стат. Чернівці : Рута. С. 42–47.

Каруник К. (2019). Юрій Шевельов як дослідник української мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 — українська мова / ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків. 19 с.

Каруник К. Д. (2019). Юрій Шевельов як дослідник української мови : дисертація на здобуття наук. ступ. канд. ... філол. наук зі спец. 10.02.01 — українська мова. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. 268 с.

Кирпонос О. О. (2013). Проблема формування стимульного списку для проведення асоціативного експерименту (на емпіричному матеріалі). *Мова і культура*. Вип. 16. Т. 1. С. 79–87.

Кобчук Є. (2022). Лексичні вербалізатори художнього конфлікту в оповіданні Ігоря Фарини «Відплата». *Лінгвістика, літературознавство, культурологія XXI століття : традиції, новаторство* : зб. наук. пр. / відп. ред. Л. М. Коваль. Вип. 5. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». С. 59–61.

Ковалевська А. (2018). Патогенні тексти в інформаційних війнах: ідентифікація та нейтралізація. *Мова та історія* : зб. наук. пр. : спец. вип. на пошану докт. філол. наук, проф. Н. В. Слухай. Київ. Вип. 427. С. 62–76.

Ковалевська А. В. (2014). Метамодель лінгвістичної сугестивності політичних рекламних слоганів. *Одес. лінгвіст. вісн.* : спец. вип., при-св. 200-річчю від дня народж. Т. Г. Шевченка. Вип. 3. Одеса : Гельветика. С. 99–109.

Ковалевська А. В. (2019). Алгоритм нейтралізації патогенності у фейкових текстах інформаційних воєн : матер. І міжвуз. наук.-прак. конф. «Сучасна філологія: теорія та практика». Київ : Нац. Акад. СБУ. С. 116–122.

Ковалевська А. В. (2020а). Аналіз політичного дискурсу: парадигма спіндокторінгу. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. Київ. Вип. XLI (41). С. 42–61.

Ковалевська А. В. (2020б). Нейтралізація патогенних дискурсів: стратегія спростування. *Наук. зап. ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського*. Сер.: Філол. (мовозн.). Вип. 31. С. 132–141.

Ковалевська-Славова А. В. (2023). Стратегії нейтралізації патогенних мегадискурсів: тролінг. *Одеська лінгвістична школа: виміри сьогодення* : колект. моногр. / за заг. ред. Т. Ю. Ковалевської. Одеса : Видавець С. Л. Назарчук. С. 153–163.

Ковалевська Т. Ю. (2014а). Актуальні напрями дослідження вербального впливу. *Одес. лінгвіст. вісн.* Вип. 3. Одеса : Гельветика. С. 110–117.

Ковалевська Т. Ю. (2012а). Актуальні технології створення сугестивності в медійних дискурсах. *Міжкультурна комунікація: проблеми і перспективи* : зб. наук. пр. Держ. заклад «Південноукраїн. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського», Ін-т мов світу. Терасполь : Поліграфіст ; Одеса. С. 194–200.

Ковалевська Т. Ю. (2005а). Архітектоніка впливу в сучасному медіапросторі: психолінгвальний аспект. *Нова філологія*: зб. наук. пр. Запоріжжя : ЗНУ. № 3 (23). С. 154–167.

Ковалевська Т. Ю. (2003а). Асоціативні словники в галузі прикладної лінгвістики: сучасний стан і перспективи. *Вісн. Міжнар. слов'ян. ун-ту*. Сер.: Філол. науки. Т. VI. № 3. С. 3–4.

Ковалевська Т. Ю. (2008а). Асоціативні словники в лексикографічній системі української мови. *Українське мовознавство*. Вип. 38. С. 80–85.

Ковалевська Т. Ю. (2000а). Аспекти нейролінгвістичного програмування у світлі психологічних концепцій О. О. Потебні. *Вісн. Харків. нац. ун-ту*. Сер.: Філол. № 491. С. 101–107.

Ковалевська Т. Ю. (2003б). Базові концепції впливу в нейролінгвістичному програмуванні. *Семантика мови і тексту*: зб. ст. VIII Міжнар. конф. 22–24 жовт. 2003 р. Івано-Франківськ : Плай. С. 223–227.

Ковалевська Т. Ю. (2014б). Базові положення трансформаційної граматики в парадигмі нейролінгвістичного програмування. *Одеська лінгвіст.*

тична школа : координати сучасних пошуків : колект. моногр. / за заг. ред. Ковалевської Т. Ю. Одеса : видавець Букаєв В. В. С. 346–359.

Ковалевська Т. Ю. (2008б). Гетерогенна природа впливу в моделювальних перспективах НЛП. *Освітнянські обрії: реалії та перспективи* : зб. наук. пр. Київ : ПТТО. № 1 (4). С. 186–191.

Ковалевська Т. Ю. (2001а). Емпатичні конструкти впливових контекстів. *Вісн. Чернів. ун-ту. Сер. : Філол. науки. Вип. 24. Черкаси : ЧДУ. С. 120–126.*

Ковалевська Т. Ю. (2004а). Ідеї лінгвоментальності у вченні О. О. Потєбні. *О. О. Потєбня й актуальні питання мови та культури* : зб. наук. пр. Київ. С. 109–113.

Ковалевська Т. Ю. (2003в). Інноваційні елементи в аспекті мовного впливу. *Вісн. Дніпропетров. ун-ту. Мовознавство. Вип. 9. Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ. С. 98–104.*

Ковалевська Т. Ю. (2002а). Класифікаційні ознаки онімних асоціатів. *Зап. з ономастики. Вип. 6. Одеса : Астропринт. С. 37–43.*

Ковалевська Т. Ю. (2001б). Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування : моногр. Одеса : Астропринт. 344 с.

Ковалевська Т. Ю. (2008в). Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування : моногр., вид. 2-е, випр. і доп. Одеса : Астропринт. 324 с.

Ковалевська Т. Ю. (2018). Комунікативна роль невербаліки: типологійні ознаки та нейролінгвістична специфіка. *Одеська лінгвістична школа: модерні парадигми* : колект. моногр. / за заг. ред. Т. Ю. Ковалевської. Одеса : ПолиПринт. С. 129–152.

Ковалевська Т. Ю. (2004б). Культуромовний аспект метамодельної семантики. *Наук. зап. Тернопіл. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Сер. : Мовозн. 1 (11). С. 108–112.*

Ковалевська Т. Ю. (2005б). Мовний вплив: маніпулятивні технології. *Мова і культура* : наук. щорічн. журн. Київ : ВД Дмитра Бураго. Вип. 8. Т. II : Психологія мови і культури. Мова і засоби масової комунікації. С. 19–24.

Ковалевська Т. Ю. (2002б). Моделювання емпатії: лексикографічний аспект. *Зап. з загальн. лінгвістики* : зб. наук. пр. Одеса. Вип. 4. С. 17–22.

Ковалевська Т. Ю. (2003г). Метамодельна кваліфікація мови в нейролінгвістичному програмуванні. *Зап. з україн. мовозн. Вип. 13. Одеса : Астропринт. С. 3–7.*

Ковалевська Т. Ю. (2003д). Метaproграмні ідентифікації ментальних процесів. *Гуманіт. вісн. Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-ту ім. Григорія Сковороди* : наук.-теорет. зб. № 4. Переяслав-Хмельницький. С. 163–174.

Ковалевська Т. Ю. (2006). Мілтон-модель в аспекті медіавпливу. *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Сер. : Лінгвістика. Вип. 3. С. 278–282.*

Ковалевська Т. Ю. (2008г). Мілтон-модель мови в сугестивних дискурсах. *Наук. зап. Кіровоград. держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка. Сер. : Філол. науки (мовозн.). Вип. 75 (3). С. 252–255.*

Ковалевська Т. Ю. (2008д). Мовленнєві предикати в контексті нейролінгвістичного програмування. *Культура народів Причорномор'я* : науч. журн. № 137. Т. 1. Симферополь : Таврич. нац. ун-т ім. В. И. Вернадського. С. 343–347.

Ковалевська Т. Ю. (2011а). Моделювання емпатії в сучасному комунікативному просторі. *Наук. вісн. Південноукраїн. нац. пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського*. Лінгвістичні науки : наук. вид. : зб. наук. пр. № 13. Одеса : Астропринт. С. 159–168.

Ковалевська Т. Ю. (2007). Невербальні імплікації впливу в НЛП. *Споконвіку було слово...* : зб. на пош. проф. О. Александрова з нагоди його 60-річчя. Одеса. С. 152–160.

Ковалевська Т. Ю. (2016а). Нейролінгвістична ідентифікація метапрограмних стратегій особистості. *Зап. з україн. мовозн.* Одеса : ПолиПринт. С. 219–227.

Ковалевська Т. Ю. (2016б). Нейролінгвістична ідентифікація рекламних сугестогенів. *Одеська лінгвістична школа: інтеграція підходів* : колект. моногр. / за заг. ред. Т. Ю. Ковалевської. Одеса : ПолиПринт. С. 231–240.

Ковалевська Т. Ю. (2009). Нейролінгвістична природа мовленнєвих предикатів у комунікативних аспектах. *Філологічні дослідження* : зб. наук. пр. з нагоди 80-річчя чл.-кор. НАН України, докт. філол. наук, проф. Ю. О. Карпенка. Одеса : ОНУ : Філологічний факультет. С. 109–114.

Ковалевська Т. Ю. (2008е). Нейролінгвістичне моделювання лінгвоментальних метапрограм. *MegaLing'2008. Горизонти прикладної лінгвістики та лінгвістичних технологій* : доп. міжнар. конф. 22–28 вер. 2008, Україна, Крим, Партеніт. Сімферополь : Вид-во «ДИАЙПИ». С. 57–58.

Ковалевська Т. Ю. (2001в). Онімні пріоритети асоціативного простору реклами. *Наук. зап. Сер.* : Філол. науки (мовозн.). Кіровоград : КДУ. С. 31–34.

Ковалевська Т. Ю. (2003е). Основи генеративної граматики в нейролінгвістичному програмуванні. *Південний архів*. Сер. : Філол. науки : зб. наук. пр. Херсон. Вип. 23. С. 105–112.

Ковалевська Т. Ю. (2001г). Поняття лінгвоментальності в україністиці: витоки і перспективи. *Зап. з загальн. лінгвістики*. Одеса : Астропринт. Вип. 2. С. 3–9.

Ковалевська Т. Ю. (2000б). Практична лексикографія паравербальних комплексів. *Ономастика і апелятиви*. Дніпропетровськ. Вип. 9. С. 75–83.

Ковалевська Т. Ю. (2005в). Проблема сугестивної адекватності у мові сучасних ЗМІ. *Українознавство* : наук. громад.-політ. культ.-філос. пед. журнал : матер. міжнар. конгресу «Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі». Київ : «Міленіум». Чис. 4. С. 147–151.

Ковалевська Т. Ю. (2000г). Психоактивні маркери рекламного тексту. *Зап. з україн. мовознав.* : зб. наук. пр. Одеса. Вип. 10. С. 34–41.

Ковалевська Т. Ю. (2001д). Психолінгвістична теорія О. О. Потебні в концепціях сучасного мовознавства. *Зап. з загал. лінгвістики* : зб. наук. пр. Одеса. Вип. 3. С. 74–80.

Ковалевська Т. Ю. (2004в). Психолінгвальний субстрат мовленнєвого впливу. *Українське мовознавство*. Київ. Вип. 29–30. С. 103–109.

Ковалевська Т. Ю. (2020). Психолінгвістичні активатори сприйняття рекламних комплексів. *Одеська лінгвістична школа: кола реконструкцій* : колект. моногр. / за заг. ред. Т. Ю. Ковалевської. Одеса : ПолиПринт. С. 303–313.

Ковалевська Т. Ю. (2001е). Психолінгвістичні особливості політичного дискурсу. *Вісн. Харків. ун-ту*. Сер. : Філол. Вип. 33 : Філологічні аспекти дослідження дискурсу. С. 237–242.

Ковалевська Т. Ю. (2003є). Психосемантика комунікативної гармонійності. *Зап. з україн. мовознав.* : зб. наук. пр. Одеса. Вип. 12 : Українська ментальність : діалог світів. С. 360–369.

Ковалевська Т. Ю. (2004г). Реклама як маніпулятивний дискурс. *Актуальні проблеми вербальної комунікації: мова та суспільство*. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка. С. 51–56.

Ковалевська Т. Ю. (2002в). Семантика граматичних категорій у впливових дискурсах. *Філол. студії*. № 1. С. 44–50.

Ковалевська Т. Ю. (2001є). Семантика онімічних асоціатів у рекламному дискурсі. *Зап. з ономастики*. Одеса : Астропринт. Вип. 5. С. 3–11.

Ковалевська Т. Ю. (2000д). Семантика паравербальних комплексів. *Ономастика і апелятиви*. Дніпропетровськ : ДДУ. Вип. 9. С. 75–83.

Ковалевська Т. Ю. (2012б). Сучасні нейролінгвістичні технології дослідження мовленнєвого впливу: Мілтон-модель. *Вісн. Одес. нац. ун-ту*. Сер. : Філол. : наук. журн. Т. 17. Вип. 4. С. 54–60.

Ковалевська Т. Ю. (2011б). Трансформаційна граматику у парадигмі нейролінгвістичного програмування. *Слов'ян. зб.* Вип. 14–15. С. 179–190.

Ковалевська Т. Ю. (2008є). Феномен емпатії у філософії Г. Сковороди. *Методологічні аспекти літературознавчого синтезу* : зб. наук. на пош. проф. Нонни Шляхової з нагоди її 75-річчя. Одеса. С. 122–128.

Ковалевська Т. Ю. (2021). Філософсько-психологічне підґрунтя комунікативної емпатії. *Одеська лінгвістична школа: траєкторії досліджень* : колект. моногр. / за заг. ред. Т. Ю. Ковалевської. Одеса : ПолиПринт. С. 184–200.

Ковалевська Т. Ю. (2006). Функціональні доміанти актуальних медіа-текстів: переконування чи вплив? *Діалог: Медіа-студії* : зб. наук. пр. Вип. 4. Одеса : ОРІДУ НАДУ. С. 110–119.

Ковалевська Т. Ю., Ковалевська А. В. (2020). Моделі лінгвістичної конгруєнтності бренд-ергоніма і рекламного слогану. *Зап. з україн. мовознав.* : Вип. 27 : зб. наук. пр. Одеса : ПолиПринт. С. 220–233.

Ковалевська Т. Ю., Кондратенко Н. В., Кутуза Н. В. та ін. (2009). Реклама та PR у масово-інформаційному просторі : моногр. / за заг. ред. О. В. Александрова. Одеса : Астропринт. 397 с.

Ковалевська Т. Ю., Сологуб Г. Д., Ставченко О. В. (2001). Асоціативний словник української рекламної лексики. Одеса : Астропринт. 116 с.

Ковалевська Т. Ю., Станкевич Ю. М. (2009). Семантична динаміка ключових слів політичної реклами. *Зап. з україн. мовознав.* : зб. наук. пр. Одеса. Вип. 18. С. 94–101.

Коваль Л. (2022). Особливості вербалізації почуття любови в мемуарній спадщині Василя Стуса. *Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського*. Сер.: Філол. (мовозн.). Вип. 35. С. 53–60.

Коваль Л. (2021a). Особливості лексичної вербалізації емоційного стану суму в епістолярії Василя Стуса. *Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського*. Сер.: Філол. (мовозн.). Вип. 33. С. 59–66.

Коваль Л. М. (2021b). Психолінгвістика : методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти магістерського рівня освітньо-професійної програми «Українська мова та література». Вінниця : Вид-во ФОП Кушнір Ю. В. 68 с.

Ковальова Л. (2004). Фонетичні аспекти лінгвопсихологічної концепції О. О. Потебні. *О. О. Потебня й актуальні питання мови та культури*: зб. наук. пр. Київ : ВД Дмитра Бураго. С. 181–186.

Ковальова Т. В. (1999). Лексико-семантичні поля кольоративів в українській поезії початку ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. філ. наук : спец. 10.02.01. — українська мова. Харків. 19 с.

Коломійцева О. А. (1999). Навчальний посібник до спецкурсу «Психолінгвістика». Київ : Київ. держ. лінгв. ун-т, 1999. 208 с.

Коляденко О. (2018). Роль вільного асоціативного експерименту в дослідженні наївного та наукового концептів : *IX Міжнародний конгрес україністів : Мовознавство* : зб. наук. ст. (До 100-річчя Національної академії наук України ; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ. С. 84–96.

Кондратенко Н. В. (2007a). Засоби мовленнєвого впливу в політичній дискурсі (на матеріалі передвиборчих кампаній 2004–2007 років). *Діалог: Медіа-студії* : зб. наук. пр. Одеса : ОРІДУ НАДУ. Вип. 6. С. 234–244.

Кондратенко Н. В. (2007b). Політичні листівки в маніпулятивних технологіях: мовний вплив на реципієнтів. *Діалог: Медіа-студії* : зб. наук. пр. Одеса : ОРІДУ НАДУ. Вип. 5. С. 18–24.

Кондратенко Н. В. (2023). Трансформація стереотипів у лінгвосвідомості українців під час російсько-української війни (на матеріалі лексеми «Німеччина»). *Studia Ukrainica Posnaniensia*. Вип. XI/2: 2023. С. 41–55. URL: <https://doi.org/0.14746/sup.2023.11.2.03>. (Дата звернення: 23.08.2025).

Космеда Т. (2000). Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка. 350 с.

Космеда Т. (2014). Актуальні процеси мовлення чи «мовний смак» української сучасності?. *Мовознавство* : наук.-теорет. журн. Ін-ту мов-ва

ім. О. О. Потебні та Укр. мовно-інформ. центру НАН України. Київ. № 2. С. 44–55.

Космеда Т. (2016а). Вектор формування нових мовних і комунікативних норм в українському дискурсивному просторі. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. / ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Вип. 43. С. 42–50.

Космеда Т. (2020а). «Дух» літери, або буква — першоелемент лінгвокультури : відкрита лекція / відп. ред. Б. Коваленко. Кам'янець-Подільський : ТОВ Друкарня «Рута». 84 с.

Космеда Т. (2012а). Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу. Дрогобич : Коло. 372 с.

Космеда Т. (2016б). Індивідуально-авторські засоби вербалізації категорії інтимізації в поетичному дискурсі Василя Симоненка. *Лінгвостилістичні студії*: наук. журн. / Східноєвроп. нац. ун-т імені Лесі Українки, Ін-т філології та журналістики. Луцьк. Вип. 5. С. 83–93.

Космеда Т. (2019а). Інтерпретація ідеологеми «українська мова» в сучасному російському мовознавстві: «Мова, як і природа, не має злої волі...». *Лінгвістичні студії*: зб. наук. пр. / ДонНУ імені В. Стуса. Вип. 38. С. 78–84.

Космеда Т. (2022а). Історіографія української лінгвістики XXI століття: жанрові різновиди репрезентації. *Studia Ukrainica Varsoviensia*. Warszawa : Uniwersytet Warszawski. № 10. С. 75–87.

Космеда Т. (2006). Комунікативна компетенція І. Франка: міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри : моногр. Львів : ПАІС. 328 с.

Космеда Т. (2024). Лінгвістична ментіологія: розвиток гіпотези О. Потебні про природу мови, ірреальні типи комунікації та теорія «катастрофи» мови. *Мовознавчий вісник*: зб. наук. пр. / Черкас. нац. ун-т імені Богдана Хмельницького. Вип. 36. С. 111–119.

Космеда Т. (2022б). Лінгвоісторіографія української лінгвістики XXI століття: жанрові різновиди репрезентації. *Studia Ukrainica Varsoviensia*. Warszawa : Uniwersytet Warszawski. № 10. С. 75–87.

Космеда Т. (2009а). Мовознавча наука на службі в журналістики: До питання про вчення категорії інтимізації (аналіз наукової розвідки А. В. Корольової). *Учен. зап. нац. ун-та ім. В. И. Вернадського* : науч. журнал. Сер. Филол. Симферополь. Том 18. № 3. С. 69–73.

Космеда Т. (2012б). Питання гендерної лінгвістики в системі поглядів Ю. Шевельова (на матеріалі статті «Über die Besonderheiten der Sprache der Frauen»). *Мова. Культура. Взаєморозуміння* : зб. наук. пр. / Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. Дрогобич : Коло. Вип. II. С. 237–247.

Космеда Т. (2017а). Проблеми лінгвістики тексту: інтерпретація категорії інтимізації. *Лінгвістичні студії* : міжнар. зб. наук. пр. Вінниця : ДонНУ ім. Василя Стуса. Вип. 33. С. 103–108.

Космеда Т. (2009б). Проблема метамови словникових дефініцій у світлі лінгвофілософської теорії мовної катастрофи. *Українська термінологія і*

сучасність : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т укр. мови, Ком. наук. термінології та ін. Київ : КНЕУ. Вип. VIII. С. 268–272.

Космеда Т. (2008). Рецензія на кн.: Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень : підручник / Бацевич Ф. С. Київ: ВЦ «Академія», 2008. 240 с. *Мовознавство*: наук.-теорет. журнал Ін-ту мов-ва ім. О. О. Потебні та Укр. мовно-інформ. центру НАН України. Київ. № 6. С. 78–82.

Космеда Т. (2018). Рецензія на кн.: Шкіцька І. Ю. Маніпулятивні тактики позитиву: лінгвістичний аспект / Ірина Шкіцька ; за наук. ред. В. Бріцина. Київ : ВД Дмитра Бураго, 2012. 440 с. *Studia Ucrainica Varsoviensia*. Warszawa : Uniwersytet Warszawski T. 6. S. 429–433. URL: <https://studia.uawar.pl/resources/html/article/details?id=170385>. (Дата звернення: 10.03.2024).

Космеда Т. (2020б). Рецензія на: Оксана Пестерчук. Асоціативний словник власник особових імен. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2019. 200 с. *Slavia orientalis*. Komitet Słownikoznawstwa PAN. T. LXIX. NR 1. S. 179–182. URL: <https://journals.pan.pl/dlibra/publication/133782/edition/116899/content>. (Дата доступу: 20.03.2025).

Космеда Т. (2010). Сакральність у термінології правознавства. *Парадигма sakrum & profanum в літературі і культурі*: зб. наук. пр. матер. Міжнар. наук.-практ. семін. (Дрогобич, 24 квіт. 2010 р.) / Дрогоб. держ. пед. ун-т імені Івана Франка ; Каф. міжмовної та міжкульт. комунікації. Дрогобич : Пóсвіт. Вип. IV. С. 220–227.

Космеда Т. (2019б). «Сильна нервова система» української мови: (окреслення актуальної проблематики української лінгвоконфліктології). *Теорія лінгвістичних парадигм* : колект. моногр. на пош. проф., чл.-кор. НАН України Анатолія Загнітка. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД». С. 473–495.

Космеда Т. (2025а). Сучасна українська психолінгвістика: діяльність Одеського психолінгвістичного осередку (фрагментарно-аспектуальний огляд к. ХХ – поч. ХХІ ст.). *Лінгвістичні студії* / наук. ред. А. Загнітко. С. 91–117.

Космеда Т. (2025б). Українська історіографія: психолінгвістичні ідеї Івана Франка (на матеріалі праці «Із секретів поетичної творчості»). *Лінгвістичні дослідження* / наук. ред. Н. Піддубна. Вип. 63. С. 6–23.

Космеда Т. А. (1998). Лінгвофілософська категорія оцінки в системі поглядів Д. М. Овсянико-Куликовського. *Вісник Харків. ун-ту*. Харків : «ОКО». № 411 : Спадщина Д. М. Овсянико-Куликовського та сучасна філологія. С. 267–273.

Космеда Т. А. (2016в). Мовні пріоритети українця: прогноз О. Потебні і реальність ХХІ століття. *Вісн. Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна*. Сер. Філол. : зб. наук. пр. Харків. Вип. 74. С. 21–26.

Космеда Т. А. (2023). Українська Я-лінгвістика: мовна особистість Л. А. Лисиченко в персональному дискурсі (на матеріалі мему-

арів «І на тім рушникові...»). *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Вип. 58. С. 53–78.

Космеда Т. А. (2017б). Функційне навантаження наукової мовознавчої школи в сучасному просторі університетської системи. *Лінгвістичні студії*. Вип. 34. С. 176–183.

Космеда Т. А., Карпенко Н. А., Осіпова Т. Ф., Саліонович Л. М., Халіман О. В. (2013). Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика : колект моногр. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди ; Дрогобич : Коло. 472 с.

Космеда Т., Олексенко О., Павлова І. (2019). Семантика і прагматика дискурсивного слова та його потенціал для діагностики психотипу мовної особистості: аспектуальний опис. Харків : Харків. істор.-філол. т-во. 308 с.

Космеда Т., Осіпова Т. (2015). Витоки теорії невербальної комунікації в українському мовознавстві: актуалізація вчення Л. Булаховського. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Вип. 40. С. 74–81.

Космеда Т., Осіпова Т. (2010). Прислів'я і приказки як засіб вербалізації законів комунікації з огляду на ментальність українців. *Słowo. Tekst. Czas X : Jednostka frazeologiczna w tradycyjnych i nowych paradygmatach naukowych / Komisja frazeologii słowiańskiej Międzynarodowego komitetu slawistów, Uniwersytet Szczeciński, Rosyjska Akad. Nauk, 68 Ernst-Moritz-Arndt-Uniw. w Greifswaldzie; pod red.: M. Aleksiejenki, H. Waltera. Szczecin ; Greifswald. S. 224–232.*

Космеда Т. А., Осіпова Т. Ф., Піддубна Н. В. (2015). Степан Руданський: феномен «живого» мовлення українців / за наук. ред. проф. Т. А. Космеди. Харків – Познань – Дрогобич : КОЛО. 312 с.

Космеда Т., Папіш В. (2023). Інтерпретація авторського «Я» кризі призму епістолярного дискурсу Ольги Кобилянської (до 160-річчя від дня народження). *Theoria et Historia Scientiarum*. Ed. Nicolaus Copernicus Univers. Vol. XX. 2023. P. 197–215.

Космеда Т. А., Папіш В. А. (2025а). Історіографія психолінгвістики: внесок І. Білодіда в становлення української психолінгвістики в тоталітарний період її розвитку. *Мовознавчий вісник* : зб. наук. пр. Черк. нац. ун-ту імені Богдана Хмельницького. Вип. 38. С. 53–60.

Космеда Т. А., Папіш В. А. (2025б). Київський науковий осередок в історії української психолінгвістики: напрями та провідні персоналії. *Зан. з україн. мовознав.* Вип. 32. : зб. наук. пр. Одеса : Видавець С. Л. Назарчук. Вип. 32. С. 318–342.

Космеда Т. А., Папіш В. А. (2024). Розширення фонду українських навчальних посібників із психолінгвістики. Рецензія на: Куранова С. Основи психолінгвістики : навч. посіб. 2-е вид., доп. Київ : ВЦ «Академія», 2023. 208 с. *Лінгвістичні студії*. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса. Вип. 47. С. 158–163.

Космеда Т. А., Плотнікова Н. В. (2010). Лінгвоконцептологія: мікроконцептосфера СВЯТКИ в українському мовному просторі : моногр. Львів : ПАІС. 408 с.

Космеда Т. А., Халіман О. В. (2010). Розвиток ідей О. Потебні щодо граматикизації категорії оцінки як наслідку взаємодії філософських категорій — проєкція на категорію числа. *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Сер. Філол. : зб. наук. пр. Харків. № 910. Вип. 60. Ч. 1: Мовознавство. Літературознавство. С. 543–547.

Коструба Н., Вірна З. (2020). Вербальна репрезентація концепту «таїнство» у мовній свідомості студентів. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика* : зб. наук. пр. Переяслав: ФОП Домбровська Я. М. Вип. 28 (1). С. 149–167.

Коструба Н. С. (2018). Вербальна репрезентація концепту «церква» (за даними асоціативного експерименту). *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика* : зб. наук. пр. Сер. : Психол. Переяслав-Хмельницький : ФОП Домбровська Я. М. Вип. 23 (1). С. 160–174.

Коструба Н. С. (2019а). Концепт «гріх» у свідомості молоді: психолінгвістичний підхід. *Психологічний часопис*. Вип. 5 (10). С. 35–45.

Коструба Н. С. (2019б). Концепт «молитва» у свідомості молоді: психолінгвістичний аналіз. *Психологічні перспективи*. Вип. 34. С. 65–79.

Коструба Н. С. (2020а). Концепт «релігія» у свідомості молоді: психолінгвістичний аналіз. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика* : зб. наук. пр. Сер.: Психол. Переяслав: ФОП Домбровська Я. М. Вип. 27 (1). С. 164–180.

Коструба Н. С. (2020б). Концепт «священик» у свідомості української молоді: психолінгвістичний аналіз. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. № VIII (93). С. 54–57.

Коструба Н. С. (2019в). Психолінгвістичний аналіз релігійних комунікацій у часи становлення Православної Церкви України. *Психологічні перспективи*. Вип. 33. С. 163–177.

Коструба Н. С. (2021а). Соціальні обмеження під час пандемії COVID-19 як травматичний досвід: психолінгвістичні маркери. *East European Journal of Psycholinguistics*. № 8 (1). С. 28–40.

Коструба Н. С. (2021б). Текстові повідомлення про здоров'я у релігійному дискурсі: психолінгвістичний аналіз. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика* : зб. наук. пр. Переяслав : ФОП Домбровська Я. М. Вип. 30 (1). С. 59–82.

Кремінь В., Ільїн В. (2022). Образ світу і людини в парадигмі дигітальної культури: психолінгвістичний аналіз. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика* : зб. наук. пр. Переяслав : ФОП Домбровська Я. М. Вип. 31 (2). С. 78–94.

Кривоносюк П. (1933). Мова немовляти. *Рідна мова*. Вип. 11. С. 354–356.

- Кривоносюк П.** (1935а). Недуги мови. Плутання. *Рідна мова*. Вип. 8. С. 357–358.
- Кривоносюк П.** (1935б). Психо-фізіологія мови. *Рідна мова*. Вип. 4. С. 175–178.
- Кривоносюк П.** (1935в). Як досліджувати дитячу мову. *Рідна мова*. Вип. 8. С. 305–308.
- Крилова-Грек Ю.,** Корніяка О. (2023). Інформаційна та психологічна безпека медіапростору. Український досвід психолінгвістичного компонента в медіаосвіту. *Psycholinguistics*. Переяслав : ФОП Домбровська Я. М. 2023. Вип. 34 (1). С. 111–128.
- Кришко А. Ю.,** Філіпович Т. М., Ставчук Н. В. (2022). Психологічний напрям у вітчизняному мовознавстві. *Наук. вісн. міжнар. гуманіт. ун-ту*. Сер.: Філол. № 53. Т. 1. С. 81–85.
- Кузнецова О.** (2022). Вербалізація міжособистісних конфліктів у романі Марії Матіос «Майже ніколи не навпаки». *Лінгвістика, літературознавство, культурологія XXI століття : традиції, новаторство* : зб. наук. пр. Вип. 5. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». С. 61–66.
- Кулібаба М. О.** (2020). Порада як сугестивний складник українського метеодискурсу. *World Science*. Warsawa. Вип. 2 (54). С. 39–44.
- Кулібаба М. О.** (2021). Прагмалінгвістична специфіка українського метеодискурсу : дис. ... докт. філос. за спец. 035 «Філологія». Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Одеса. 246 с.
- Куранова С.** (2013). Лінгвопрагматичний вимір дискурсу інтерв'ю. *Матеріум. Мовознавчі студії*. Вип. 57. С. 37–43.
- Куранова С.** (2021). Мовна особистість: психолінгвістичний аспект: *матер. Міжнар. наук. конф. «Актуальні питання сучасної лінгвістики»*. Київ : Нац. ун-т «Кієво-Могилян. академія». С. 54–57.
- Куранова С.** (2023). Основи психолінгвістики : навч. посіб. ; 2-е вид. Київ : ВЦ «Академія». 208 с.
- Куранова С.** (2020). Прагматична координата моделювання дискурс-портрета мовної особистості. *Мова: класичне — модерне — постмодерне*. Вип. 6. С. 50–68.
- Куранова С. І.** (2018а). Загальні характеристики та структурно-прагматичні аспекти створення дискурс-портрета (на матеріалі публіцистики О. Забужко). *Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського*. Сер.: Філол. (мовозн.). Вип. 26. С. 82–89.
- Куранова С. І.** (2012). Основи психолінгвістики : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія». 208 с.
- Куранова С. І.** (2015). Перспективи дослідження публічної мовної особистості в аспекті жанрової та реєстрової теорії. *Мовознавство* : наук.-теорет. журн. Ін-ту мов-ва ім. О. О. Потебні. Вип. 5. С. 42–54.
- Куранова С. І.** (2013). Прагмалінгвістичні особливості мовної особистості у діалогічному дискурсі (на матеріалі англійської та української мов). *Наук. зап. НДУ ім. М. Гоголя*. Філол. науки. Кн. 3. С. 117–120.

Куранова С. І. (2018). Стратегії, тактики та прийоми мовленнєвої діяльності як компонент моделювання дискурс-портрета мовної особистості. *Мова: класичне — модерне — постмодерне*. Вип. 4. С. 33–47.

Кутуза Н. В. (2014). Асоціативний словник рекламних слоганів: новітні тенденції лексикографії. *Вісн. Одес. нац. ун-ту імені І. І. Мечникова*. Сер.: Філол. : зб. наук. пр. Т. 19. Вип. 4 (10). С. 121–130.

Кутуза Н. В. (2018). Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі: психолінгвістичний аспект : моногр. Київ : ВД Дмитра Бураго. 736 с.

Кутуза Н. В. (2015). «Короткий асоціативний словник рекламних слоганів» як новітній напрям лексикографії. *Наук. зап. Сер. : Філол. науки (мовозна.)*. Вип. 136. С. 183–188.

Кутуза Н. В., Ковалевська Т. Ю. (2011). Короткий асоціативний словник рекламних слоганів. Одеса : Астропринт. 80 с.

Кучинська І. О. (2002). Психолого-педагогічні основи виховання духовної особистості у творчій спадщині Івана Огієнка. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. пр. Київ. Кн. 2. С. 198–203.

Ладига О. І. (2003). Суспільно-політична думка в Російській імперії другої половини XIX – на початку XX століття. Д. М. Овсянико-Куликовський : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ. 20 с.

Лакомська І. В. (2013). Сугестивна функція фразеологізмів у пресі (на прикладі газетних заголовків). *Зап. з україн. мовозн.* Вип. 20. Одеса : Астропринт. С. 82–90.

Левчук-Керчук Н. (1991). О. О. Потебня і філософія мови. *Значення О. О. Потебні (1835–1891) як предтечі лінгвістичної думки XX століття*. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c43e469a-58d9-4c21-95b8-8341a33736be/content>. (Дата звернення: 18.03.2024).

Лезин Б. (1925) Дещо про теорію і психологію слова О. О. Потебні. *Червоний шлях*. № 1–2. С. 290–297.

Лезин Б. (1922) Описание рукописей А. А. Потебни. *Бюлетень редакційного комітету для видання творів О. О. Потебні*. Харків. Ч. 1. С. 84–85.

Лезин Б. (1911). Художественное творчество как особый вид экономии мысли. *Вопросы теории и психологии творчества* / ред изд. Б. Лезин. Харьков : Типогр. «Мирный труд». С. 202–244. URL: <http://escriptorium.univer.kharkov.ua/handle/1237075002/8342>. (Дата звернення: 14.04.2025).

Леонід Арсенович Булаховський (1968) / Бібліографія складена Н. В. Королевич ; ред. С. М. Хазанет ; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні ; АН УРСР. Київ : Наук. думка. 80 с.

Лешкова Н. В. (2012). Сучасна психолінгвістика: напрями, аспекти і концепції. *Система і структура східнослов'янських мов*. Вип. 6. С. 97–105.

Лисиченко Л. А. (2006а). Лінгвософські ідеї О. Потебні (Предтеча сучасного вчення про мовну картину світу). *Мова у професійному вимірі*. Харків : б. в. С. 3–7.

Лисиченко Л. А. (2006). Лінгвософські ідеї О. О. Потебні. *Олександр Потебня: Сучасний погляд*: матер. міжнар. читань, присв. 170-річчю від дня народж. фундатора Харків. філол. школи (11–12 жовт. 2005 р.). Харків : Майдан. С. 6–16.

Лисиченко Л. А. (1996). Мова: психологічний тип поета : *III міжнар. конгр. українців. Мовознавство*. Харків : «ОКО». С. 234–239.

Лисиченко Л. А. (2006б). Олександр Потебня — засновник вітчизняної лінгвістики. *Вивч. укр. мову та літ.* № 3 (79). С. 2–5.

Лисиченко Л. А. (2001). Психологічна детермінованість художнього мовлення. *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Сер. Філол. № 493. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна. С. 605–608.

Лисиченко Л. А. (2002). Психологічний фактор у поетичному мовленні. *Українське мовознавство*. № 4. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/53386ffd-f503-4616-9b24-3d5c7b3818d5/content>. (Дата звернення: 05.08.2025).

Лисиченко Л. А., Скорбач Т. В. (2001). Мовний образ простору і психологія поета. Харків : ХДПУ ім. Г. С. Сковороди. 160 с.

Листи Юрія Шевельова до Олекси Ізарського (2014) / автор і упоряд. М. Степаненко. Полтава : ПП Шевченко Р. В. 388 с.

Листування Юрія Шевельова і Г. Костюка (1950–1988) (2010). / упор. Н. Баштової. *Спадщина. Літературне джерелознавство. Текстологія*. К. : ВД «Стилос». Т. 5. С. 365–501.

Лізівський В. Л. (2010). Сутність дефініції «підручник» у науковій літературі. *Засоби навч. та наук.-досл. роботи*. Вип. 32. С. 72–77.

Локота І. М. (2020а). Особливості асоціювання хворих на параноїдну шизофренію. *Зап. з україн. мовозн.* : зб. наук. пр. Вип. 27. Одеса : ПолиПринт. С. 259–266.

Локота І. М. (2020б). Особливості мовлення хворих при параноїдній шизофренії: асоціативний аспект. *Одеська лінгвістична школа : кола реконструкцій* : колект. моногр. / за ред. Т. Ю. Ковалевської. Одеса : ПолиПринт. С. 449–455.

Лохвицька Л., Кролівець Ю., Дем'яненко С. (2024). Підготовка майбутніх вихователів до психолінгвістичного розвитку дітей дошкільного віку. *Preschool Education: Global Trends*. Т. 5. С. 114–146.

Любецька В. В. (2022). Про особливості психологічної школи ХХ століття у літературознавстві та лінгвістиці. *Мова* : наук.-теорет. часопис. Одеса : Астропринт. Вип. 38. С. 44–49.

Львівська потебніана (1997) : матер. наук. читань. Львів : Світ. 176 с.

Львовичкіна А. М. (2002). Етнопсихологія : навч. посіб. / Міжрег. акад. управління персоналом. Київ : МАУП. 144 с.

Магдисяк Л., Тригуб Г., Дучимінська Т., Кульчицька А., Засекіна Л. (2020). Вербальні маркери готовності до виходу на пенсію в інтерв'ю. *Схід-*

ноєвроп. журнал психолінгвістики. Т. 7. № 2. С. 191–200. URL: <https://doi.org/10.29038/eejpl.2020.7.2.mah>. (Дата звернення: 10.08.2025).

Макарук Л. (2020). Маніпулятивні ознаки шрифту та кольору в масмедійних текстах та їхні психолінгвістичні характеристики. *Східноєвроп. журнал психолінгвістики*. Т. 7. № 2. С. 201–213. URL: <https://doi.org/10.29038/eejpl.2020.7.2.mak>. (Дата звернення: 10.08.2025).

Маланюк Е. (1996). Дмитро Донцов (До 75-ліття). *Книга спостережень. Проза*. Торонто, Онт. : Накладом Вид-ва «Гомін України». Т. 2. С. 367–376.

Маленко О. (2010). Лінгво-естетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості (від фольклору до постмодерну) : моногр. Харків : Харків. істор.-філол. т-во. 488 с.

Маленко О. О. (1996). Лексико-семантична група «небо» в українській поезії : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 — українська мова / Харків. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків. 18 с.

Малімон Л., Пашкіна А. (2019). Психосемантичний аналіз концепту «управлінська компетентність». *Східноєвроп. журнал психолінгвістики*. № 6 (2). С. 58–67. URL: <https://doi.org/10.29038/eejpl.2019.6.2.mal>. (Дата звернення: 10.08.2025).

Мамич М. В. (2019). Вульгаризація мови дитячого мультиплікаційного тексту як психолінгвістична проблема. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика*: зб. наук. пр. Сер.: Філологія. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я. М. Вип. 26 (2). С. 260–277.

Мамич М. В., Шевченко-Бітенська О. В. (2021). Семантична структура терміна «дитина» в законодавчих текстах і професійна компетентність студентів-правників: асоціативно-семантичний аспект. *Section Studia z filologii slowianskiej*. Vol. 56. С. 24–30.

Мартинюк А. П. (2004) Конструювання гендеру в англomовному дискурсі. Харків : Константа. 292 с.

Мартинюк А., Набокова І. (2024). Інтерфейси зображення і вербального тексту Інтернет-мемів: когнітивний аналіз. *Вісн. ХНУ ім. В. Н. Каразіна*. Сер.: Іноземна філол. Метод. викл. інозем. мов. Вип. 99. С. 16–21.

Мартинюк А. П., Понікарьова А. Ю. (2021). Риторичні функції сугестії як засобу сугестивного впливу. *Вісн. Харків ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Сер.: Іноземна філол. Метод. викл. інозем. мов. Вип. 94. С. 20–26.

Мартінек С. (2011). Емпіричні й експериментальні методи у сучасній когнітивній лінгвістиці. *Вісн. Львів. ун-ту*. Сер. філол. 2011. Вип. 52. С. 25–32.

Мартінек С. (2007). Український асоціативний словник : у 2 т. : Т. 1 : Від стимулу до реакції. 344 с. Т. 2 : Від реакції до стимулу. 468 с. Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка. 340 с.

Мартінек С., Митьков В. (2021). Український асоціативний словник. Львів : ПАІС. Т. III. Від стимулу до реакції. 544 с. Т. IV. Від реакції до стимулу. Львів : ПАІС. 648 с.

Марчук Л. (2021б). Концептосфера мовної особистості в романі Галини Вдовиченко «Найважливіше — наприкінці». *Наук. вісн. Міжнар. гуманіт. ун-ту*. Сер. Філол. Вип. 49. С. 123–126.

Марчук Л. М. (2021а). Візуалізація філософії чуттєвого сприйняття в романі Ірен Роздобудько «Зів'ялі квіти викидають». *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта* : наук. зб. Сер. філол. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка. Вип. XVIII. С. 30–37. URL: <http://ohiienko.kpnu.edu.ua/article/view/255904/252988>. (Дата доступу: 10.08.2025).

Марчук Л. М. (2005а). Емоційна функція градаційної лексики в художньому стилі сучасної української літературної мови. *Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту*. Сер. Філол. науки. Т. 2. Мовознавство. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА. Вип. 10. С. 169–173.

Марчук Л. М. (2000). Імплицитні засоби української мови в світлі ідей О. Потебні. *Вісн. Харків. ун-ту*. № 491. С. 138–142.

Марчук Л. М. (2008). Категорія градації в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01 — українська мова / Ін-т української мови НАНУ. Київ. 32 с.

Марчук Л. М. (2023). Світоглядно-мовна концепція Бориса Грінченка в епістолярній спадщині на матеріалі збірки «...Віддати зумієм себе Україні». Листування Трохима Зінькевича з Борисом Грінченком). *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта* : наук. зб. Сер. істор. та філол. Вип. XX. Кам'янець-Подільський : КПНУ імені Івана Огієнка. С. 5–10. URL: <http://ohiienko.kpnu.edu.ua/issue/view/17110>. (Дата доступу: 12.07.2025).

Марчук Л. М. (2005б). Соціально-психологічний аспект категорії градації в українській мові. *Мова і культура*. Сер. : Філол. Т. II. : Психологія мови і культури. Мова і засоби масової комунікації. Київ : ВД Дмитра Бураго. Вип. 8. С. 56–61.

Марчук Л. М. (2009). Словник градаційної лексики сучасної української мови. Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О. А. 100 с.

Марчук Л. М. (2007). Функціонально-семантичний аспект градації в українській мові : моногр. Кам'янець-Подільський : Аксіома. 304 с.

Марчук Л. М. (2005в). Шкала градації в художньому мовленні сучасної української літературної мови. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Вип. 15. С. 56–64.

Марчук Л. М., Рарицький О. А. (2022). Мовна особистість Івана Світличного крізь призму епістолярію: психолінгвістичні аспекти. *Іван Огієнко і сучасна наука і освіта*. Сер. істор. і філол. Кам'янець-Подільський. Вип. XIX. С. 44–56.

Марчук Л. М., Рарицький О. А. (2019). Психолінгвістичні передумови функціонування градації в індивідуальній картині світу. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика*: зб. наук. пр. Серія: Філологія. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я. М. Вип. 26 (2). С. 278–295.

Масенко Л. (2014). Юрій Шевельов в українському мовознавстві ХХ сторіччя. *Юрій Шевельов — учора, сьогодні, завтра* : зб. за підсум. наук. виклад. у Харкові 30 жовт. 2013 р. Харків : Майдан. С. 12–22.

Матвєєва Т. (1998). Харківська школа досліджень психології художньої творчості. *Наук. зап. НаУКМА*. Т. 4 : Філологія. С. 91–97.

Матвєєва Т. С. (1998). Спостереження та експеримент у концепції психології художньої творчості (дослідження Д. М. Овсянико-Куликовського в контексті українського літературознавства). *Вісн. Харків. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. № 411. Харків : «ОКО»: Спадщина Д. М. Овсянико-Куликовського та сучасна філологія. С. 31–34.

Межов О., Навальна М., Костусяк Н. (2020). Інвективна лексика в медійному дискурсі початку ХХІ ст.: психолінгвістичний аспект. *Східноєвроп. журнал психолінгвістики*. Т. 7. № 1. С. 97–110. URL: <https://doi.org/10.29038/eejpl.2020.7.1.mez>. (Дата звернення: 10.08.2025).

Межов О. Г., Костусяк Н. М., Навальна М. І. (2024). Лексико-граматичні засоби експлікації психоемоційних станів у сучасних українських медіатекстах воєнного періоду. *Slavia Orientalis*. Т. LXXXIII. № 2. С. 111–127.

Мельник В. О. (1994). Суворий аналітик доби : Валер'ян Підмогильний в ідейно-естетичному контексті української прози першої половини ХХ ст. Київ : Академія. 318 с.

Мельник І., Голоюх Л., Калішук Д., Левчук І. (2020). Вербальні репрезентанти концепту Мир: психолінгвістичний та лексичний аналіз. *Східноєвроп. журнал психолінгвістики*. Т. 7. № 2. С. 214–230. URL: <https://doi.org/10.29038/eejpl.2020.7.2.mel>. (Дата звернення: 10.08.2025).

Микитюк О. Р. (2025). Політична лінгвоперсоналогія: феномен мовної особистості Дмитра Донцова : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01. — українська мова. Одеса, 2025. 475 с.

Мирошниченко М. І. (2007). Мовне та психологічне в семантичних пресупозиціях українських іменників (на матеріалі назв діячів). *Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця* : матер. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 22–23 бер. 2007 р.). Київ : НАУ. С. 12–13.

Мирошниченко М. І. (2009). Семантичні класи українських іменників-назв діячів як вияв еволюції українського менталітету. *Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри* : зб. наук. пр. II Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 10–11 квіт. 2009 р.). Одеса : ВМВ. С. 177–181.

Мисан І. В. (2015). Збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 — теорія та методика навчання / Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса. 24 с.

Мисан І. В. (2013). Психолінгвістичний та лінгводидактичний аспекти фразеології. *Вісн. ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 13 (272). Ч. III. С. 275–282.

Мізін К. І. (2016). Верифікація лінгвокультурної релевантності концептів за допомогою методики психолінгвістичного експерименту. *Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics* : зб. наук. пр. ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. педаг. ун-т ім. Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я. М. Вип. 19 (2). С. 32–46.

Мізін К. І. (2008). Психолінгвістичний експеримент чи соціолінгвістичний моніторинг? Епістемологічні пошуки аксіологічної фразеології. *Мовознавство*. № 1. С. 67–79.

Мойсієнко А. (2021). Вербалізація невербаліки як синкретичний напрям у комунікативній лінгвістиці: рецензія на монографію Т. Ф. Осіпової «Невербальна комунікація та своєрідність її омовлення в українському дискурсі: феномен вербалізації невербаліки». *Проблеми гуманіт. наук*. Сер. : Філол. Вип. 45. С. 434–436.

Морозова О. І. (2008). Лінгвальні аспекти неправди як когнітивно-комунікативного утворення (на матеріалі сучасної англійської мови) : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04. — германські мови. Київ, 2008. 491 с.

Муромцев І. (2009). В. Ю. Шевельов — історик українського і світового мовознавства. *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. № 843: Сер. Філол. Вип. 55. С. 10–15.

На якому пароплаві шукати Валер'яна Підмогильного. URL: <https://chytomo.com/na-iakomu-paroplavi-shukaty-valer-iana-pidmohylnoho/>. (Дата звернення: 01.08.2025).

Навальна М. (2017). Пейоративи в мові української періодики. *Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics* : зб. наук. пр. ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький : ФОП Домбровська Я. М. Вип. 22 (2). С. 85–97.

Навальна М. І. (2014). Лексичні конотації як експресивний засіб мовлення. *Психолінгвістика* : зб. наук. пр. ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький : КСВ. Вип. 16. С. 127–135.

Навальна М. І. (2009). Перифрази в мові сучасної української періодики. *Психолінгвістика*: зб. наук. пр. ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький : ПП «СКД». Вип. 3. С. 138–144.

Наснко М. К. (2012). Леонід Булаховський і Шевельов (Юрій Шерех). *Вісн. Дніпропетров. ун-ту ім. Альфреда Нобеля*. Сер.: Філол. науки. № 1 (3). С. 6–10.

Недашківська Т. Є. (2019). Експеримент у психолінгвістиці (з досвіду роботи) : моногр. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. 230 с.

Нелюба А. М. (2011а). Гендерна лінгвістика і малопродуктивні словотворчі засоби. *Лінгвістика* : зб. наук. пр. Вип. 1 (22). Ч. 2. Луганськ. С. 135–142.

Нелюба А. М. (2014). Жаргоновий «жіночий» словотвір на тлі літературномовних інновацій. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр.

ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Вип. 38. С. 90–97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_lingv_2014_38_15. (Дата звернення: 05.02.2025).

Нелюба А. М. (2011б). Жінки. Гендер. Словотвір : *Зб. харків. істор.-філол. т-ва*. Харків. Т. 14. С. 189–204

Нелюба А. М. (2011в). Інноваційні зрушення й тенденції в українському жіночому словотворі. *Лінгвістика* : зб. наук. пр. Вип. 23. Луганськ. С. 135–142.

Непийвода Н. (2001). Автор наукового твору: спроба психологічного портрета (на матеріалі книги В. М. Русанівського «Історія української літературної мови»). Київ : АртЕк, 2001). *Мовознавство*. № 3. С. 3–16.

Непийвода Н. (1999). Моделювання вербальної поведінки. *Знак. Символ. Образ* : матер. Міжвуз. наук. семінару з проблем сучасної семіотики. Вип. 4. Черкаси : Брама. С. 223–229.

Непийвода Н. Ф. (1997). Науковий стиль як нейролінгвістичний код. *Мовознавство*. 1997. № 2–3 (182–183). С. 39–44.

Непийвода Н., Скотникова Т. (2003). Психолінгвістичні методи аналізу текстів. *Стиль і текст*. № 4. С. 244–248.

Нестерчук О. (2019). Асоціативний словник власних особових імен. Луцьк : ПП Іванюк В. П. 200 с.

Німчук В. Ю. (2009). Шевельов і проблеми нашого правопису (До 100-річчя від дня народження Ю. Шевельова). *Укр. мова*. 2009. № 2. С. 95–101.

Овсієнко Л. (2013). Текст як об'єкт вивчення психолінгвістики. *Теоретична і дидактична філологія*. Вип. 15. С. 58–69.

Огієнко І. (1935а). Метода психологічна. Методи вивчення складні. *Рідна мова*. Вип. 8. С. 337–343.

Огієнко І. (1995). Наука про рідномовні обов'язки. Львів : Фенікс, 1995. 46 с.

Огієнко І. (1937). Письменник і рідна мова. Як збагачувати свою мову. *Рідна мова*. Вип. 6. С. 241–248.

Огієнко І. (1933а). Почесне завдання «Союзу українок». *Рідна мова*. Вип. 10. С. 345–348.

Огієнко І. (1935б). «Рідне слово». Початкова Граматика української літературної мови. *Рідна мова*. Вип. 7. С. 323–330.

Огієнко І. (1935в). Складня української мови. Ч.1. : Вступ до вивчення складні. Жовква : друкарня О. О. Висиліян у Жовкві. 197 с.

Огієнко І. (1992). Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Київ : Довіра. 141 с.

Огієнко І. (1933б). Чужі впливи на українську мову. *Рідна мова*. Вип. 4. С. 113–118.

Оксана Забужко: (2013) Успішний — той, хто найбільше вкрав і купив «Бентлі». Який Стус? Який Шевченко? — Програма М. Барчук «Номо Sapiens» на телеканалі ТВі, 17 лип. 2013 р., 23.07. URL: <http://tvi>.

ua/index.php?route=information/printable&news_id=217. (Дата звернення: 22.05.2025).

Олександр Опанасович Потебня: (До 170-річчя з дня народж.): Біо-бібліогр. покажч. / уклад. : В. Ю. Франчук, Ф. Х. Широкопад, Ю. Ю. Полякова; вступ. ст.: Ф. Х. Широкопад; наук. ред. : Ф. Х. Широкопад; бібліогр. ред. : С. Б. Глибицька. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2005. 79 с.

Олександренко О. (2022). Лінгво-конфліктний аналіз оповідання Валер'яна Підмогильного «Гайдамака». *Лінгвістика, літературознавство, культурологія XXI століття : традиції, новаторство* : зб. наук. пр. / відп. ред. Л. М. Коваль. Вип. 5. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». С. 66–69.

Олійник В. (2015). Олександр Потебня як видатний мовознавець і неперевершений фахівець у галузі історії семантики, етимології, діалектології: сучасна оцінка. *Філологічний дискурс*. Вип. 2. С. 113–116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/fild_2015_2_25. (Дата звернення: 18.03.2024).

Олійник І. (2022). Емоційний потенціал розмовно-просторічної лексики в сатиричній повісті Євгена Дударя «Хата». *Лінгвістика, літературознавство, культурологія XXI століття : традиції, новаторство* : зб. наук. пр. Вип. 5. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». С. 69–74.

Онопченко І., Орап М., Мудрак І. (2019). Психолінгвальні маркери ранніх дизфункційних схем у вчителів із високим ступенем трудоголізму. *Східноєвроп. журнал психолінгвістики*. № 6 (2). С. 80–88.

Осіпова Т. (2019). Невербальна комунікація та своєрідність її омовлення в українському дискурсі: феномен *вербалізації невербаліки* : моногр. / наук. ред. проф. Т. А. Космеда. Харків : Вид-во Іванченка І. С. 378 с.

Основи квантової психології. URL: <https://www.psychologyed.org/quantumpsyua>. (Дата доступу: 10.09.2024).

Папіш В. (2024a). Ідеї Дмитра Овсяннико-Куликовського в контексті становлення української психолінгвістики. *Мовознавчий вісник* : зб. наук. пр. Черкаси. Вип. 36. С. 151–157. URL: <https://ling-ejournal.cdu.edu.ua/issue/view/379>. (Дата звернення: 10.05.2025).

Папіш В. (2024б). Львівський науковий психолінгвістичний осередок: аспектуальна історіографія. *Теор. і практ. виклад. україн. мови як інозем.* Львів. Вип. 18. С. 221–238. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/collections/index.php/ukrinos/article/view/4409>. (Дата звернення: 12.02.2025).

Папіш В. А. (2022a). Лінгвопсихоакцентуація елітарної мовної особистості: теорія, історія, дискурсивна практика : моногр. / передне слово, наук. ред. проф. Т. А. Космеда. Вінниця-Ужгород : Поліграфцентр «Ліра». 456 с.

Папіш В. А. (2022б). Модерні посібники із психолінгвістики в Україні: інтерпретація переваг і недоліків. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Харків. Вип. 56. С. 371–387.

Папіш В. А. (2023). Українська психолінгвістика: концепція теорії лінгвопсихоакцентуації. *Граматичні читання – XII: матер. Міжнар. наук.-теор. конф.* (Вінниця, 11–12 трав. 2023 р. ДонНУ ім. Василя Стуса). Вінниця : ТОВ «Твори». С. 89–93.

Паніш В. А. (2024в) Українська психолінгвістика: ідеї Олександра Потебні. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків. Вип. 60. С. 325–338. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/lingvistics/article/view/15162>. (Дата звернення: 20.03.2025).

Паніш В. А. (2024г). Українське зарубіжжя: популяризація психолінгвістичних знань у працях Івана Огієнка та на сторінках часопису «Рідна мова». *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків. Вип. 61. С. 208–221. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/lingvistics/article/view/16137>. (Дата звернення: 18.04.2025).

Паніш В. А. (2024г). Юрій Шевельов: психолінгвістичний ракурс у проєкції на життя вченого та його наукову діяльність. *Україністика в Угорщині та поза її межами*: матер. міжнар. наук. конф. / ред. Е. Балла, В. Штефуца, Є. Барань, А. Певсе. Ніредьгаза-Ужгород : РІК-У. С. 133–138.

Пенгилюк М., Гнаткович Т. (2013). Психологічні засади компетентнісного підходу до вивчення синтаксису : *Зб. наук. пр. Херсон. держ. ун-ту. Сер. Педаг. науки*. Вип. 64. Херсон : ХДУ. С. 88–94.

Петрик В. М., Присяжних М. М. та ін. (2011) Сугестивні технології маніпулятивного впливу : навч. посіб. / В. М. Петрик, М. М. Присяжних, Л. Ф. Компанцева, Є. Д. Скулиш, О. Д. Бойко, В. В. Остроухов ; за заг. ред. Є. Д. Скулиша. Київ : ЗАТ «ВІШОЛ». 228 с.

Петрик В. М., Присяжних М. М. та ін. (2023) Сугестивні технології маніпулятивного впливу : навч. посіб. / В. М. Петрик, М. М. Присяжних, Л. Ф. Компанцева, Є. Д. Скулиш, О. Д. Бойко, В. В. Остроухов ; за заг. ред. Є. Д. Скулиша ; 2-е вид. Київ : ЗАТ «ВІШОЛ». 248 с.

Петро Олексійович Лавровський (2019): наукова і науково-критична спадщина (до 190-річчя від дня народж.) : зб. наук. пр. Київ : ВД Дмитра Бураго. 312 с.

Петрова Т. О. (2021). Українська термінографічна критика: становлення, розвиток та перспектива (на матеріалі критичної оцінки термінологічних словників) : моногр. / передне слово, наук. ред. проф. Т. А. Космеди. Харків : Майдан. 460 с.

Пещак М. М. (1985). О. О. Потебня про психолінгвістичні проблеми засвоєння мови: (До 150-річчя з дня народж. вченого). *Укр. мова і літ в шк.* № 9. С. 31–35.

Півторак Г. П. (2019). Українська мова в наукових працях П. О. Лавровського. *Петро Олексійович Лавровський : наук. і наук.-крит. спадщина (до 190-річчя від дня народж.)*: зб. наук. пр. Київ : ВД Дмитра Бураго, 2019. С. 7–12.

Піддубна Н. В. (2021). Тарас Шевченко як релігійна мовна особистість у дослідженнях Івана Огієнка. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта*: наук. зб. Сер. філол. Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка. Вип. XVIII. С. 38–45.

Піддубна Н. В. (2019). Теорія теолінгвістики: феномен біблійності в українській лінгвокультурі та омовлення релігійної картини світу (аналіз дискурсивної практики XIX ст.) : моногр. / наук. ред. проф. Т. А. Космеда. Харків : Майдан. 456 с.

Підмогильний В. (2000). Іван Левицький-Нечуй (Спроба психоаналізи творчості) : Електронний передрук статті, що появилася в журналі Життя й революція в числі за вересень 1927 року на сторінках 295–303. / Електр. вид-ня підгот. Максим Тарнавський. Торонто – Філядельфія. Електр. вид-ня вид-ва МОСТИ. С. 8. URL: www.mosty.homepage.com. (Дата звернення: 20.05.2025).

Пікалова А. (2022). Гумор і жарт як основні емотивні кванти ідентичності дитячого поета. *Закарпат. філол. студії*. Вип. 26. Т. 2. С. 90–95.

Пікалова А. (2020). «Гуморист» як тип «емотивного-Я» ідентичності англомовного дитячого поета. *Наук. вісн. Міжнар. гуманіт. ун-ту*; Сер. Філол. : зб. наук. пр. Одеса. 2020. № 46. Т. 2. С. 62–67.

Пікалова А. (2012). Національно-культурні особливості вербалізації дитячих емоцій (на матеріалі англомовної дитячої поезії). *Нова філологія* : зб. наук. пр. Запоріжжя : ЗНУ. Вип. 54. С. 87–90.

Пікалова А. (2018). «Оптиміст» як тип «емотивного-Я» ідентичності англомовного дитячого поета. *Наук. вісн. Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка*. Сер.: Філол. науки (мовознавство) : зб. наук. пр. Дрогобич. № 10. С. 99–103.

Пікалова А. (2015). Психологічний тип поета в дитячому англомовному поетичному дискурсі. *Психолінгвістика* : зб. наук. пр. ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди»; Переяслав-Хмельницький : КСВ. Вип. 17. С. 222–230.

Плескач В., Тумасоніс Р., Єсипчук Н., Калмиков О., Акімова А. (2025). Дослідження щодо створення програмного застосунку екранного тлумачного словника. *Psycholinguistics*. Переяслав: ФОП Домбровська Я. М. Вип. 37 (1). С. 224–262.

Помирча С. В. (2009). Вербальне вираження етнопсихічних архетипів у романі О. Льченка «Козацькому роду нема переводу...» : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 — українська мова / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків. 20 с.

Понікарьова А. Ю. (2013). Синтаксичне аранжування як засіб сугестивного впливу (на матеріалі політичних промов Д. Кемерона і Б. Обама). *Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація* : XII наук. конф. з міжнар. участю, 1 лют. 2013 р. : тези доп. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна. С. 257–258.

Понікарьова А. Ю. (2012). Структурно-семантичне аранжування головних членів простого речення як засіб сугестивного впливу (на матеріалі політичних промов Д. Кемерона і Б. Обама). *Вісн. харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна. № 1023. С. 205–211.

Пономаренко В. П. (2010). О. О. Потебня і проблема становлення форм увічливості у східнослов'янських мовах. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського* : Спец. вип. С. 104–109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kdsm_2010. (Дата звернення: 19.03.2024).

Потебня А. А. (1993). *Мысль и язык*. Киев : СИНТО. 192 с.

Потебня А. А. (1999). *Собрание трудов*. Москва : ЛАБИРИНТ. 300 с.

Потебня О. (1992). Про вивчення іноземних мов дітьми. Лист до Олени Штейн. *Потебня О. Мова. Національність. Денаціоналізація. Статті і фрагменти* / упор. і вст. стаття Ю. Шевельова. Нью-Йорк : Українська вільна академія наук у США. С. 139–140.

Почепцов Г. Г. (1999). *Теорія комунікації*. Київ : ЛНУ. 308 с.

Практичний курс української мови (для польських студентів-україністів першого року навчання: рівень А1-А1+) (2015) : підруч. / Ун-т імені Адама Міцкевича в Познані, Львів. нац. ун-т імені Івана Франка; уклад. : Марта Абузарова, Анна Горнятко-Шумилович, Тетяна Космеда, Ірина Кочан, Рішард Купідуря, Марія Четирба; заг. ред. і передмова Тетяни Космеди. Познань ; Львів. 392 с. + компакт-диск.

Присяжний М. (1990). Спроба прилюдної реабілітації. Рец. на : Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941). Стан і статус. *Сучасність*. 1987. 295 с. *Дзвін*. 1990. № 9. С. 147–149.

Притолок М. (2022). Лексичні засоби експресивізації в романі Миколи Павленка «Далеке марево часу, або останній рубіж отамана Шалого». *Лінгвістика, літературознавство, культурологія XXI століття : традиції, новаторство* : зб. наук. пр. Вип. 5. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». С. 74–78.

Професор Лідія Андріївна Лисиченко. (2018). *Лідія Андріївна Лисиченко: Біобібліографія* / НАН України. Ін-т української мови / автори вступ. ст. С. І. Дорошенко, О. О. Маленко; упоряд. бібліограф. І. Є. Богданова, Т. Ю. Лисиченко. Харків : Вид-во Монограф. 106 с.

Психологія мовлення і психолінгвістика (2008) : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Калмикова Л. О., Калмиков Г. В., Лапшина І. М., Харченко Н. В. / за заг. ред. Л. О. Калмикової. Переяслав-Хмельниць. пед. ін-т : Вид-во Фенікс, 2008. 245 с.

Райнов Т. И. (1914). Психологія творчества Д. Н. Овсяніко-Куликовського. *Вопросы теории и психологии творчества*. Харьков. Т. 5. С. 227–230.

Рарицький О. (2016). Партитури тексту і духу (Художньо-документальна проза українських шістдесятників) : моногр. Київ : Смолоскип. 488 с.

Рарицький О. (2020). Художньо-документальна проза українських шістдесятників: жанровий аспект : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Рута». 148 с.

Різун В. В., Непийвода Н. Ф., Корнєєв В. М. (2005). *Лінгвістика впливу*. Київ : ВПЦ «Київський університет». 148 с.

Романчук С. (2009). Психолінгвістичні засади філософії мови О. Потебні в контексті формування культури мови та комунікації у студентів ВНЗ. *Лінгвістичні студії*. Вип. 19. С. 292–296.

Романченко А. П. (2019). Елітарна мовна особистість у просторі наукового дискурсу: комунікативні аспекти : моногр. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. 542 с.

Савицька О. В., Співак Л. М. (2011). Етнопсихологія: навч. посібн. Київ : Каравела. 264 с.

Сазонова Я. (2018). Феномен страху в текстах жажів української і англійської мовної літератури: лінгвопрагматичні аспекти : моногр. Харків : ХІФТ. 344 с.

Сахарова О. (2001а). Вступ до психолінгвістики : навч. посіб. до вивч. курсу. Київ : Київ. ін-т «Слов'янський університет». 72 с.

Сахарова О. (2009). Жанр «Сповідь» як соціально-комунікативна та психолінгвістична репрезентація мовної особистості. *Наук. пр. Кам'янець-Поділь. нац. ун-ту імені Івана Огієнка*: Філол. науки. Вип. 20. Кам'янець-Подільський : Аксіома. С. 577–681.

Сахарова О. (2001б). Зміст емоційної оцінки (психолінгвістичний аспект). *Мова і культура*. Вип. 3. Т. 1. С. 127–130.

Сахарова О. (2000). Координати сатиричної моделі світу (психолінгвістичний аспект). *Мова і культура*. Вип. 2. Т. 1. К. С. 300–304.

Сахарова О. (2003). Мовленнєві стратегії та тактики як психолінгвістична та соціолінгвістична проблема. *Мова і культура*. Вип. 6. Т. 11. К. С. 83–88.

Сахарова О. (2011). Особливості презентації мовної особистості в драматургічному дискурсі (на матеріалі п'єси Ю. Щербака «Відкриття»). *Психолінгвістика* : зб. наук. пр. ДВНЗ «Переяслав-Хмельницьк. держ. пед. ун-т імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький : ПП «СКД». Вип. 8. С. 152–160.

Сахарова О. (2012). Психолінгвістичний портрет ігрової мовної особистості. *Світ соціальних комунікацій*: наук. журн. / за ред. О. М. Холода. Т. 6. К. : КиМУ, ДонНУ. С. 120–123.

Сахарова О. (2007). Реконструювання психо-соціальних параметрів мовної особистості. *Актуальні проблеми металінгвістики* : зб. стат. за матер. V-ї міжнар. наук. конф. Черкаси. С. 176–179.

Сахарова О. (2008). Роль комунікативної програми особистості у формуванні мовленнєвих жанрів. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницьк. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди»*: наук.-теорет. зб. Переяслав-Хмельницький. Вип. 15. С. 183–186.

Сахарова О. (1999). Функціонально-асоціативне поле прикметників як фрагменти мовної картини світу. *Вісник КіСу*. Філологія. Вип. 3. С. 135–142.

Сахарова О. (2005). Ціннісні параметри мовної особистості. *Актуальні проблеми металінгвістики* : зб. ст. за матер. IV-ї міжнар. наук. конф. Черкаси. С. 154–156.

Сварник Г. (2019). Книгозбірня й архів Дмитра Донцова крізь призму долі власника. Львів : НАН України, Львів. нац. бібліотека України ім. В. Стефаника, Відділ рукописів. 88 с.

Свищо В. Ю. (2021). Філософія мови Дмитра Овсянико-Куликовського : моногр. Ужгород : Говерла. 216 с.

Селігей П. (2012). Мовна свідомість. Структура, типологія, виховання. Київ : Києво-Могилянська академія. 118 с.

Сеник Г. В. (2015). Психолінгвістичні аспекти семантики прислів'я. *Одеська лінгвістична школа: Інтеграція підходів* / за ред. Ковалевської Т. Ю. Одеса : ПолиПринт. С. 31–37.

Сергій Васильович Засекін (2022). [Електронний ресурс] : біобібліогр. покажч. До 50-річчя від дня народж. / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Бібліотека; уклад. Л. Дейнека. Електрон. текст. дані. Луцьк. 35 с.

Серебрин А. В. (2017). Ключові слова як лексико-семантичні сугестогени українськомовних проповідей. *Зап. з україн. мовознав.* Вип. 24. Т. 2. С. 216–225. Одеса : ПолиПринт.

Симоненко І. Концептуальні засади державної політики пам'яті. *Аналітична записка*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/konceptualni-zasadi-derzhavnoi-politiki--pamyati-analitichna>. (Дата звернення: 21.04.2025).

Сімович В. (2010). Олександр Потебня. Великий український мисленник-мовознавець. *Укр. мова*. № 3. С. 157–159. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrm_2010_3_21 (Дата звернення: 16.03.2024).

Сінченко О. (2015) Неопотебнянство Бориса Навроцького. Синопис текст контекст медіа. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2015_2_4. (Дата звернення: 10.02.2025).

Скорик М. (1996). Олександр Потебня : філософія мови. Київ-Дніпропетровськ : б/в. 25 с.

Славінська М. С. (2015). Впливові семантичні маркери соціальної та політичної реклами. *Мова : наук.-теорет. часопис з мовозн.* Вип. 23. С. 15–20.

Слишинська Г. М. (2014). Впливові аспекти ключових слів у судових промовах адвокатів. *Мова і право : матер. наук. семін. ДДУ внутріш. справ.* Дніпропетровськ : Аверга. С. 47–48.

Слишинська Г. М. (2018). Синтаксичний повтор як засіб сугестивно-го впливу (на матеріалі адвокатських промов). *Зап з україн. мовозн.* Вип. 25. С. 219–227. Одеса : ПолиПринт.

Сліпецька В. Д. (2015). Вербалізація негативних емоцій: тенденції формування нового мовленнєвого стандарту. *Наук. вісн. Дрогоб. держ. пед. ун-ту імені Івана Франка*. Сер. Філол. науки (мовозн.) : зб. наук. пр. № 3. Дрогобич. С. 250–255.

Сліпецька В. Д. (2012). Вербалізація негативних емоцій у пареміях (на матеріалі української, російської, англійської та німецької лінгвокультури).

тур). *Наук. зап.*: Сер. Філол. Острог : Вид-во нац. ун-ту Остр. акад. Вип. 30. С. 225–228.

Сліпецька В. Д. (2014). Відображення законів комунікації у пареміях (на матеріалі української, російської та англійської мов). *Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту*. Сер.: Мовозн. Тернопіль : Тернопіл. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Вип. 1 (23). С. 164–170.

Сліпецька В. Д. (2022). «Grammar of Emotions»: English Affixal Morphemes, Adverbs of Frequency, Word-Order, Auxiliary Verbs as a Means of Verbalization of Emotions. *Актуальні питання гуманітарних наук*: зб. наук. пр. Дрогоб. держ. пед. ун-ту імені Івана Франка. Сер. Філол. Дрогобич : ред.-вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка. Вип. 48. Т. 2. С. 114–117.

Сліпецька В. Д. (2019). Засоби вираження негативних емоцій у сучасних публіцистичних текстах (на матеріалі статей, опублікованих у журналі *The New Yorker* та газеті *Українська правда*). *Studia Ukrainica Poznaniensia. Zeszyt VII* (2). Adam Mickiewicz University Press. Poznan. S. 137–145.

Сліпецька В. Д. (2013). Комунікативний простір нашого буття у світлі теорії мовної відносності Е. Сепіра–Б. Уорфа. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Вип. 35. С. 232–238.

Сліпецька В. Д. (2017) Лінгвістика емоцій: формування і розвиток (історико-теоретичний опис; бібліографічний покажчик) : моногр. / наук. ред. проф. Т. А. Космеди. Дрогобич : Ред.-вид-ий відділ ДДПУ ім. Івана Франка. 354 с.

Сліпецька В. Д. (2016). Олександр Потєбня і лінгвістика емоцій. *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Сер.: Філол. Вип. 74. Харків : Вид-во ХНУ ім. В. Н. Каразіна. С. 39–42.

Сліпецька В. Д. (2023). «Phonetics of Emotions»: Means of Verbalization of Emotions in the English Language. *Актуальні питання гуманітарних наук* : зб. наук. пр. Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. Сер. Філол. Дрогобич : ред.-вид-ий відділ ДДПУ ім. Івана Франка. Вип. 63. Т. 2. С. 172–176.

Солодка С. (2011). Засади моделювання мовної картини світу українців найдавнішого періоду: за «Матеріалами для словаря древнерусского языка по письменнымъ памятникамъ» І. Срезневського. *Лінгвістика*. № 1 (22). С. 35–44.

Сосновський М. (1974). Дмитро Донцов — політичний портрет: З історії розвитку ідеології українського націоналізму. Нью-Йорк–Торонто : Наук. т-во ім. Т. Шевченка, Бібліотека українознавства. 419 с.

Ставицька Л. О. (2005а). Асоціативне поле запаху в сучасній українській мові (гендерний аспект). *Учен. зап. Таврич. нац. ун-та ім. В. И. Вернадского*. Сер. «Филология» : науч. журн. Сер. Филол. Симферополь. Т. 18 (57). № 1. С. 216–220.

Ставицька Л. О. (2002а). Блудний суржик: міф, мова, стиль. *Мандривець*. № 1. С. 18–27.

Ставицька Л. О. (2004а). Гендерна лінгвістика: українська перспектива. *Укр. мова*. № 3. С. 58–66.

Ставицька Л. О. (2003а). Гендерні аспекти жаргоновживання. *Наук. зап. Луган. нац. пед. ун-ту*. Вип. 4. Т. 1. Сер. Філол. науки : зб. наук. пр. Луганськ : Альма-матер. С. 240–253.

Ставицька Л. О. (2004а). Гендерні виміри невербальної комунікації у художньому тексті. *Культура народів Причорномор'я* : науч. журн. Симферополь. № 49. Том 1. С. 146–148.

Ставицька Л. О. (2008а). Гендерні дослідження в українській соціолінгвістиці: стан і перспективи. *XIV Міжнароден конгрес на славісти*. Охрид, 10–16 септември 2008 : збірник на резимеа. Том I. Лінгвістика. С. 234–235.

Ставицька Л. О. (2005б). Гендерні стереотипи в сучасній мовній свідомості (За даними асоціативного експерименту зі словами *мати, батько*). *Дивослово*. № 5. С. 47–51.

Ставицька Л. О. (2004б). Гендерні стереотипи в сучасній українській мовній свідомості (за даними асоціативного експерименту зі словами «жінка», «чоловік»). *Наук. зап. Луган. нац. пед. ун-ту*. Вип. 5. Т. 3. Сер. Філол. науки : зб. наук. пр. / Луган. нац. пед. ун-т. ім. Тараса Шевченка. Луганськ. С. 58–66.

Ставицька Л. О. (2006а). Гендерний вимір ольфакторної комунікації. *Ucrainica II. Současná ukrajínistika. Problémy jazyka, literatury a kultury*. 2. Čast. Olomouc. С. 483–494.

Ставицька Л. О. (2007). До проблеми обценної лексики у мовній діяльності різногендерних суб'єктів. *Актуальні проблеми менталінгвістики*: зб. ст. за матер. V Міжнар. наук. конф. Черкаси. С. 185–187.

Ставицька Л. О. (2001а). Кровозмісне дитя двомовності. *Критика*. Ч. 10 (48) С. 20–24.

Ставицька Л. О. (2004в). Мова, освячена статтю (універсальні та національні комунікативні стратегії). *Студії з україністики*. Вип. VI. Лінгвістика та лінгводидактика. К. С. 147–164.

Ставицька Л. О. (2002б). Російськомовні українці: хто вони? *Зап. з загал. лінгвістики*. Вип. 5 : Мова та національна свідомість. Одеса : Астропринт. С. 24–34.

Ставицька Л. О. (2003б). Соціопсихологічні аспекти мовної діяльності «російськомовних українців». *Матер. V конгресу Міжнар. асоціації україністів. Мовознавство* : зб. наук. ст. Чернівці : Рута. С. 74–79.

Ставицька Л. О. (2006б). Стаття крізь призму запаху. *Вісн. Львів. ун-ту*. Сер. філол. Вип. 38. Ч. II. С. 72–78.

Ставицька Л. О. (2001в). Суржик: соціо- та етнопсихологічні передумови виникнення і побутування. *Наукова спадщина професора С. В. Семчинського і сучасна філологія* : зб. наук. пр. : у 2 ч. Ч. 2. Київ. С. 113–115.

Ставицька Л. О. (2008б) Сучасний стан лінгвогендерологічних студій в Україні. *Мовознавство*. № 2–3. С. 236–246.

Ставицька Л. О. (2001б). Українсько-російська двомовність: соціопсихологічні та лексикографічні аспекти. *Дивослово*. № 11. С. 13–16.

Ставицька Л. О. (2006б). «Чоловік (мужчина)» у концептосфері української фразеології. *Мовознавство*. № 2–3. С. 118–129.

Стебельський Б. (2002). Виховник провідної верстви (У 80-річчя з дня народження докт. Донцова). *Донцов Д. Єдине, що є на потребу*. Київ : Діокор. С. 47–60.

Стратан О. (1998). Психологічна теорія Олександра Потєбні: спроба феноменологічного дискурсу. *Наук. зап. НаУКМА*. Т. 4: Філол. С. 34–36.

Сугестивні технології маніпулятивного впливу (2023): навч. посіб. / В. М. Петрик, М. М. Присяжнюк, Л. Ф. Компанцева, Є. Д. Скулиш, О. Д. Бойко, В. В. Остроухов ; за заг. ред. Є. Д. Скулиша ; 2-ге вид. Київ : ВД «СКІФ». 248 с.

Сурмач О. Я. (2012). Асоціативний експеримент та вербальні асоціації у психолінгвістичних дослідженнях. *Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька академія»*. Сер. Філол. Вип. 29. С. 22–24.

Сухомлин О. Ю. Категорія ментальності як складова рекламного образу. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&arcticle=1464>. (Дата доступу: 10.07.2025).

Східноєвроп. журнал психолінгвістики. URL: <https://eejpl.vnu.edu.ua/index.php/eejpl/aims>. (Дата звернення: 20.05.2025).

Сюта Г. М. (2017). Цитатний тезаурус української поетичної мови ХХ століття. Київ : Ін-т укр. мови НАНУ. 384 с.

Тараненко О. О. (2021). Андроцентризм у системі мовних координат і сучасний гендерний рух : моногр. Київ : ВД Дмитра Бурого. 112 с.

Тарнавський М. (2004). Між розумом та ірраціональністю: Проза Валер'яна Мідмогильного. Київ : Вид-во «Пульсари». 232 с.

Терехова Д. (2014). Аналіз асоціативних полів слів-стимулів МИР / МИР / МІР у східнослов'янських мовах. *Східноєвроп. журнал психолінгвістики*. Вип. 1. С. 194–201.

Терехова Д. І. (2000а). Особливості сприйняття лексичної семантики слів (психолінгвістичний аспект) : моногр. Київ : Київ. держ. лінгв. ун-т. 244 с.

Терехова Д. І. (2018). Психолінгвістичний аналіз асоціативного поля стимулу ЦІННІСТЬ (динамічний аспект). *Вісн. КНЛУ*. Сер. Філол. Том 21. № 1. С. 147–152.

Терехова Д. І. (2000б). Типологія вербальних асоціацій у вільному асоціативному експерименті. *Наук. записки*. Сер. : Філол. науки (Мовозн.). Вип. 26. С. 236–246.

Толкін Дж. Р. Р. (2009). Про чарівні казки, мову, психологію фантазії і те, чому неможливо писати «для дітей» / перекл. К. Онішук та О. О'Лір, Львів : Свічадо. 240 с.

Трифонов Р. (2009). Метамова свободи. *Вісн. Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника*. Сер. Філол. (мовозн.). Вип. XXI–XXII. С. 15–18.

Трифонов Р. А. (2008). Іншомовна лексика в постколоніальній металінгвальній рефлексії. *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Вип. 836. Сер. : Філол. Вип. 54. С. 33–37.

Трифонов Р. А. (2009). Метамовні фрагменти спогадів Юрія Шевельова — репрезентанти індивідуальної картини світу лінгвіста. *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Вип. 843. Сер. : Філол. Вип. 55. С. 19–24.

Українська фразеологія (2011) : теорія, вправи, тести, словник (для студентів української філології) : навч. посіб. / Ун-т ім. Адама Міцкевича в Познані; Тетяна Космеда, Тетяна Осіпова, Марія Четирба, Лукаш Малецький, Оксана Ерделі ; наук. ред. Тетяна Космеда. Познань : Вид-во «УАМ». 204 с.

Фізер І. (1996). Психолінгвістична теорія літератури Олександра Потебні: метакритичне дослідження / передм. І. Дзюби. Київ : АТ «Обереги». 192 с.

Філон М. І. (2021). Особистість Тараса Шевченка. Лінгвокультурний, художньомовний та літературно-профетичний виміри : моногр. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна. 516 с.

Філоненко М. М. (2008). Психологія спілкування : підруч. Київ : Центр учбов. літ., 224 с.

Форманова С. В. (2015). Прикметники на позначення негативної оцінки: асоціативний експеримент. *Одес. лінгвіст. вісн.* Вип. 5. С. 163–167.

Форманова С. В. (2021). Рецензія на видання: «Український асоціативний словник» (3–4 тт.) (уклад. Мартінек С. В., Мітьков В. С.). Львів : ПАІС. *Зап. з україн. мовозн. : зб. наук. пр.* Вип. 28. Одеса. С. 371–372.

Франко І. (1979). Із секретів поетичної творчості. Подається за виданням: Франко І. Література, її завдання і найважливіші ціхи. URL: https://uk.wikisource.org/wiki/Література_її_завдання_і_найважливіші_ціхи (Дата звернення: 10.03.25).

Франко І. Я. (1979). Зібрання творів у 50-и томах. Київ : Наук. думка. Т. 31. С. 45–119. URL: <https://www.ifranko.name/uk/LitCriticism/1898/IzSekretivPoetTvorchosti.html>. (Дата звернення: 20.05. 2025).

Халіман О. В. (2019). Граматика оцінки: морфологічні категорії української мови : моногр. Харків : Майдан. 458 с.

Харченко Н. В. (2017). Аудіювання як предмет дослідження психолінгвістики. *Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics* : зб. наук. пр ДВНЗ «Переяслав-Хмельниць. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький : ФОП Домбровська Я. М. Вип. 22 (1). С. 226–245.

Харченко Н. В. (2018б). Діагностика розвитку операцій вірогідного прогнозування у дітей старшого дошкільного віку в процесі аудіювання (психолінгвістичний контент). *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Сер.: Психол. науки.* Т. 3. № 2. С. 106–115.

Харченко Н. В. (2019). Психологія розвитку аудіювання у дітей дошкільного віку : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 — педагогічна та вікова психологія / Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди. 44 с.

Харченко Н. В. (2018а). Розвиток аудіювання у дітей старшого дошкільного віку : моногр. Переяслав-Хмельницький : ФОП Домбровська Я. М. 502 с.

Харченко Н. В. (2016). Розвиток мовної особистості дошкільника в контексті аудіювання: авторський підхід. *Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics* : зб. наук. пр. ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький : ФОП Домбровська Я. М. Вип. 19 (1). С. 178–193.

Холод О. (2022б). Квантово-холістичний характер породження та сприйняття мовлення (гіпотетичне обґрунтування). *Psycholinguistics*. Переяслав : ФОП Домбровська Я. М. Вип. 32 (2). С. 128–155.

Холод О. (2024а). Психолінгвістика образів жінок у творі «Мрія» Людмили Старицької-Черняхівської. *Літературозн. студії*. Вип. 2 (65). С. 206–220.

Холод О. (2023а). Психолінгвістичні моделі експлікації вітальних цінностей українців. *Psycholinguistics*. Переяслав : ФОП Домбровська Я. М. Вип. 33 (1). С. 190–211.

Холод О. (2023б). Психофонеосемантика власних назв у романі Василя Земляка «Лебедина зграя» як ознака системи національного архетипу українців. *Літературозн. студії*. Вип. 1 (64). С. 156–179.

Холод О. (2024б). Специфіка образів «підлеглих» чоловіків у феміністичній прозі Євгенії Ярошинської. *Літературозн. студії*. Вип. 2 (65). С. 200–219.

Холод О. М. (2013). Гіпермаркет свідомості і масмедіа. Т. 1: Трансформація свідомості : моногр. Київ : КНУКіМ. 144 с.

Холод О. М. (2022а). Епістемний характер інтерпретації смислів «Байки про козеня та вовка-сопількаря» Григорія Сковороди. *Літературозн. студії*. Вип. 6 (2). Київ. URL: <https://litstud.knu.ua/epistemnyu-kharakter-interpretatsiyi-smysliv-bayky-pro-kozenya-ta-voverka-sopilkarya-h-skovorody/>. (Дата звернення: 02.09.2025).

Холод О. М. (2012). Інмутація суспільства в гіпермаркеті свідомості. Т. 3: Інмутація сучасного суспільства: моногр. Київ : КиМУ. 224 с.

Холод О. М. (2010). Інмутація суспільства в гіпермаркеті свідомості. Т. 1: Теорія інмутації суспільства : моногр. Київ : КиМУ. 213 с.

- Холод О. М.** (2017). Медіа й теорії соціальних комунікацій : моногр. Київ : ВЦ ВНЗ «Інститут реклами». 340 с.
- Холод О. М.** (2016а). Медіакомунікація війни: телевізійні й мережеві технології революційного фашизму в неоголошеній війні 2014–2016 років на Сході України. *Медіакомунікації війни* : кол. моногр. Київ : Редакція журналу «Соціальні комунікації: теорія і практика». С. 137–161.
- Холод О. М.** (2016б). Метамодель маніпуляції: структура, функції та ефекти. *Медіатрансформації: рік другий* : кол. моногр. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка. С. 165–203.
- Холод О. М.** (2016в). Преса Рейхскомісаріату «Україна» і сучасні медіа (комунікаційні технології соціального інжинірингу) : моногр. Київ : КНУКіМ. 196 с.
- Холод О. М.** (2014). Слово як масмедійне видовище (або синергетика feedback як трансформація комунікації). *Соціальні комунікації: результати досліджень — 2013* : кол. моногр. Т. 1: Теорія та історія соціальних комунікацій. Київ : КНУКіМ. С. 86–105.
- Холод О. М.** (2011а). Соціальні комунікації: соціо- і психолінгвістичний аналіз: навч. посіб. ; 2-е вид., доп. і перероб. Львів : ПАІС. 288 с.
- Холод О. М.** (2011б). Теорія інмутації суспільства: моногр. Київ : КиМУ. 240 с.
- Хрустік Н. М., Романченко А. П.** (2014). Асоціативність як засіб творення неофіційних назв автомобілів. *Зап. з україн. мовознав.* Вип. 21. Оdesa : ОРІДУ НАДУ. С. 40–46.
- Цивкач О. М.** (1998). Творчество Адама Мицкевича в свете концепции Д. Н. Овсянико-Куликовского о психологии гениальности. *Вісн. Харків. ун-ту.* Харків : «ОКО». № 411 : Спадщина Д. М. Овсянико-Куликовського та сучасна філологія. С. 49–50.
- Цимбалюк І. М.** (2004). Психологія спілкування : навч. посіб. Київ : ВД «Професіонал». 304 с.
- Цимбалюк І. М.** (2007) Психологія спілкування. Київ : Вид-во : Професіонал. 464 с.
- Чеканська О. А.** (2011). Розуміння активності психіки та здатності до саморуку і самостворення особистості І. І. Огієнком на початку ХХ століття. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Кам'янець-Подільський : Аксіома. Вип. 11. С. 922–932.
- Чепуренко Я. О.** (2013). Навчально-методичний комплекс як вид навчального видання. *Актуальні проблеми теорії соціальних комунікацій* : матер. наук.-звіт. конф. викл. каф. журналістики Ін-ту укр. філол. та літерат. творчості ім. А. Малишка ; НПУ ім. М. П. Драгоманова : зб. наук. допов. ; Ін-т укр. філол. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Вип. III. Київ : Ореол-сервіс. С. 7–14.

Червінська О. (2010). Після Потебні, після Білецького, після Чижевського, після Затонського: сучасна українська літературознавча думка в межах ідей герменевтики та рецептивної теорії. *Питання літературознавства* : зб. наук пр. ЧНУ ім. Ю. Федьковича. Чернівці. Вип. 81. С. 3–23.

Черемська О. (2009). Погляди Юрія Шевельова щодо нормування української літературної мови (20–30-ті роки ХХ століття). *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. № 854 : Сер. Філол. Вип. 57. С. 44–48.

Черемська О. (2020). Становлення і розвиток Харківської філологічної школи (XIX – перша третина ХХ ст.) : моногр. / відп. ред. С. Я. Єрмоленко. Харків : Видавець Олександр Савчук. 484 с.

Черемська О. С. (2017). Застосування функціонально-комунікативного підходу до навчання української мови як іноземної у новому підручнику для польських студентів-україністів: [рецензія]. *Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ* : зб. матер. III-ї Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 21 бер. 2017 р.) / редкол. : І. А. Колеснікова (гол. ред.) та ін. Київ : КНЕУ. С. 194–199.

Чехович К. (1931). Олександр Потебня — український мислитель-лінгвіст. Варшава : б/в. 185 с.

Шарманова Н. М. (2015). Етнолінгвістика : навч. посіб. для студентів фак-ту укр. філол. / за ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : НПП АСТЕРІКС. 192 с.

Шах К., Коваль Л. (2021). Проблема вербалізації емоцій у науковому дискурсі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 41. Т. 3. С. 140–146.

Швець Ю. В., Ковалевська Т. Ю. (2023) Асоціативний фон класичних густативів. *Зап. з укр. мовозн.* : зб. наук. пр. Вип. 30. С. 254–272. Одеса : Видавець С. Л. Назарчук.

Шевельов Ю. (2020). Мова «Диктатури» Ів. Микитенка. *Шевельов Ю. Деміграційне (Публікації 1929–1944 рр.)* ; упоряд., передм. і примітки : С. В. Вакуленко, К. Д. Каруник. Харків : Фоліо. С. 87–117.

Шевельов Ю. (1992). О. О. Потебня і українське питання. Спроба реконструкції цілісного образу науковця. *Потебня О. Мова. Національність. Денаціоналізація*. Статті і фрагменти. Нью-Йорк. С. 7–46.

Шевельов Ю. (1962). Покоління двадцятих років в українському мовознавстві. *Зап. НТШ : Праці істор.-філол. секції*. Париж-Чикаго. Т. 173. С. 309–332.

Шевельов Ю. (2008). Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): Стан і статус. *Ю. Шевельов. Мовознавство*: у 2 кн. / упор. Л. Масенко, кн. 1. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія». С. 240–356.

Шевельов Ю. В. (2001). *Я — мене — мені... (і довкруги)* : [спогади]. Харків-Нью-Йорк : Видання часопису «Березіль»; Вид-во М. П. Коць. Т. 1 : *В Україні*. Т. 2 : *В Європі*. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Sheveliov_Yurii/Ya_mene_mene_i_dovkruhy_Spohady/. (Дата звернення: 12.01.2025).

- Шевельов Ю.,** Плющ Л. (2021). Листування (1979–1995) / упоряд. І. Борисюк. Київ : Комора. 416 с.
- Шевченко Л. І.** (2011). Концептуалізоване поняття «вербалізація думки» в О. Потебні й теорії інтелектуалізації літературної мови. *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. пр. Вип. 33. С. 7–10.
- Шеремета Н. П.** (2015). Українознавча синергетика наукового набутку Олександра Потебні й Івана Огієнка. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта*. Сер. : Філол. Вип. 12. С. 342–347.
- Шерех Ю.** (1998). Білок і його забурення. *Шерех Ю. Пороги і Запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології* : у 3 т. Харків : Фоліо. Т. 1. С. 434–442.
- Шерех Ю.** (1954). Всеволод Ганцов. Олена Курило. Вінніпег : Український Народний Дім в Торонто. 79 с.
- Шерех Ю.** (1949). Думки проти течії. Б. м. : Вид-во «Україна». 100 с.
- Шерех Ю.** (1951). Нарис сучасної української літературної мови. Мюнхен : Молоде життя. Ч. 3. 402 с.
- Шестопалова Т.** (2017). Літературна критика як спосіб самоактуалізації інтелектуала (на матеріалі листування й праць Юрія Шевельова та Богдана Рубчака). *Синопсис: текст, контекст, медіа*. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2017_2_2. (Дата звернення: 24.08.2025).
- Шимко В.** (2025). Психолінгвістичний профайлінг як науковий напрям: теоретичні основи та міждисциплінарна методологія. *Psycholinguistics*. Переяслав: ФОП Домбровська Я. М. Вип. 37 (1). С. 177–199.
- Шитик Л.,** Акімова А. (2020). Способи передавання внутрішнього мовлення персонажів: психолінгвістична проекція. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика* : зб. наук. пр. Сер.: Філол. Переяслав : ФОП Домбровська Я. М. Вип. 27 (2). С. 361–384.
- Щербак О. В.** (2020). Супраграфеміка в телерекламі та кіноанонсах: лінгвосоціотичний та сугестивний підходи. *Прикладна лінгвістика 2020: проблеми і рішення* : матер. 16-ої Всеукр. наук.-метод. конф. молод. наук. Миколаїв : НУК. С. 181–186.
- Юрій Лавріненко та Юрій Шерех** : листування 1945–1949 (2015). / Координатор проєкту Л. Лавріненко (за підтримки Української Вільної Академії Наук у США) ; Вступне слово Альберта Кіпи ; Передм., упоряд. листів, підг. до друку Т. Шестопалової ; прим. Т. Шестопалової, О. Брайка. Київ : Український культурологічний альманах «Хроніка 2000». 304 с.
- Юхимик Ю. В.** (2013). Асоціативність як база художнього мімезису. *Вісн. Націон. акад. керівних кадрів культури і мистецтв*. № 3. С. 3–7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2013_3_3. (Дата звернення: 02.06.2025).
- Ягичь І. В.** (1910). Історія славянської філології. Вип. 1. Санкт-Петербургъ. 961 с.

* * *

- Gatkowska I.** (2017). Eksperymentalna sieć leksykalna języka polskiego. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. 410 s.
- Gawarkiewicz R., Pietrzyk I., Rodziewicz B.** (2008). Polski słownik asocjacyjny: z suplementem, Szczecin : Print Group. 160 s.
- Janczura D.** (2018). Ономастичні школи в Україні. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. Vol. 6. S. 45–52.
- Kalishchuk D., Zasiakin S.** (2024). Deformations in translating modern Ukrainian war fiction into English—A psycholinguistic study of «The Orphanage» by Serhiy Zhadan. *East European Journal of Psycholinguistics*. №11 (1). P. 63–83.
- Kalishchuk D.** (2023). Ethical stress in interpreting and translation: a literature review. *East European Journal of Psycholinguistics*. Vol. 10. № 1. P. 61–80.
- Kalmykova L., Volzhentseva I., Kharchenko N., Mysan I.** (2019). Без мотиву не буває цілеспрямованої мовленнєвої активності: своєрідність дитячих монологічних висловлювань. *Psycholinguistics*. Т. 25 № 1. P. 107–146.
- Kosmeda T., Kovtun O., Slipetska V.** (2024). Morphology of evaluation: the peculiarities of modeling evaluative meanings through morphological means in the Ukrainian language. *Amazonia Investiga*. Vol. 13 (81). P. 56–69.
- Kosmeda T., Papish V.** (2025). Psycholinguistics in Ukraine — From emerging ideas of the late 19th century to its birth and development during totalitarian and post-totalitarian era. *East European Journal of Psycholinguistics*. Vol. 12 (1). P. 47–75. URL: <https://doi.org/10.29038/eejpl.2025.12.1.pap>. (Дата звернення: 0.08.2025).
- Koval L., Vazhenina O., Kaliberda N., Petrova A., Riabolov S.** (2021). Modern methods of teaching subjects in foreign languages in higher education in the conditions of pandemic. *AD ALTA : journal of interdisciplinary research*. Vol. 11. Issue 2. Special Issue XXI. P. 155–160.
- Kovalevska A.** (2020). Language Milton-model Analysis in Political Discourse. *Філологічні трактати*. Т. 12. № 2. Суми : Сум. держ. ун-т, Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. С. 29–36.
- Kraievska H., Gorofianiuk I., Koval L.** (2021). Perception of “health” concept and environmental sustainability: a gender aspect. *E3S Web of Conferences* 250, 04011. TRESP. Prague. Czech Republic. January. P. 22–23.
- Kruty K., Koval L., Vazhenina O., Desnova I., Zagnitko A., Popovska O.** (2022). Formation of Mastering Morphology Mechanisms and Word Formation in Children: Neuroscientific Research. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. Vol. 13 (4). December. P. 280–291.
- Nizkodubov G. A., Kuklina S. S., Obskov A. V., Vikulina M. A., Kachalov N. A.** (2019). Pedagogical preconditions for the development of

productive communication skills within the special course “computers and banking” doi:10.1007/978-3-030-11473-2_20 Retrieved from www.scopus.com (Дата доступу: 30.08.2025).

Onyshchak H., Koval L., Vazhenina O., Bakho I., Povoroznyuk R, Devitska A. (2021). Cognitive and Neurolinguistic Aspects of Interpreting. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. Vol. 12 (4). P. 224–237. URL: <https://doi.org/10.18662/brain/12.4/246>. (Дата доступу: 22.07.2025).

Orzechowska J. (2016). O roli słownika asocjacyjnego w rozwijaniu kompetencji interkulturowej. *Prace naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie*. T. XXV. S. 395–404.

Orzechowska J. (2015). Słownik asocjacyjny jako narzędzie przygotowania komentarza lingwokulturologicznego. *Acta Polono-Ruthenica*. Vol. 20. S. 229–236.

Preschool Education: Global Trends. URL: <https://preschool-journal.com/index.php/journal/issue/archive>. (Дата звернення: 10.05.2025).

Schiff M., Zasiiekina L., Pat-Horenczyk R., Benbenishty R. (2020). COVID-Related Functional Difficulties and Concerns Among University Students During COVID-19 Pandemic: A Binational Perspective. *Journal of Community Health*. P. 1–9.

Zasiekin S. (2014). Literary translation universals: a psycholinguistic study of novice translators’ choices. *East European Journal of Psycholinguistics*. Vol. 1. № 1. P. 223–233.

Zasiekin S. (2010). Translation as a psycholinguistic phenomenon. *Journal of Psycholinguistic Research*. Vol. 39. № 3. P. 225–234.

Zasiekina L., Kokun O., Kozihora M., Fedotova T., Zhuravlova O., Bojko M. A. (2022). Concept Analysis of Moral Injury in Ukrainian National Guard Service Members’ Narratives: A Clinical Case Study. *East European Journal of Psycholinguistics*. Lutsk : Lesya Ukrainka Volyn National University. Vol. 9. № 1. P. 296–314.

Zasiekin S., Kuperman V., Zasiiekina L. (2022). War Stories in Social Media: Personal Experience of Russia-Ukraine War. *Східноєвроп. журнал психолінгвістики*. Vol. 9 (2). С. 160–170.

Zasiekina L., Zasiiekina S. (2020). Verbal emotional disclosure of moral injury in Holodomor survivors. *Psycholinguistics*. Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav. Vol. 28 (1). P. 41–58.

Zasiekina L., Pastryk T., Kozihora M., Fedotova T., Zasiiekina S. (2021). Cognition, Emotions, and Language in Front-Line Healthcare Workers : Clinical and Ethical Implications for Assessment Measures. *Psycholinguistics*. Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav. Vol. 30 (1). P. 8–25.

ПОКАЖЧИК ІМЕН

А

Абузарова Марта 149
 Агєва Віра 46
 Айзеншток І. 23
 Акімова Н., Акімова Н. В. 213, 214,
 398
 Алексєєва Н. 288
 Андрухович Ю. 255
 Арістотель 47

Б

Багалій Д. 17, 19
 Баган О. 263
 Балабанова Л., Балабанова Л. В. 349
 Балагура В. 96, 104, 107
 Баллі Шарль 164
 Бардіна Н., Бардіна Н. В., Бардіна
 Наталія 200, 201, 204
 Барт Ролан 54, 122
 Бацевич Болєслава 152
 Бацевич Ф., Бацевич Флорій 150–
 155, 157, 159, 238, 357, 361
 Бєвз Ю. 248
 Бердє С. 241
 Березнюк І. 248
 Бєрнацька Л., Бєрнацька Л. В. 97
 Бєтховєн ван Людвіг 40
 Биковська Д. 249
 Біжко І., Біжко І. А. 333
 Білецький Андрій 164
 Білик К., Білик К. А., Білик Катєри-
 на 160–162
 Білодід І., Білодід І. К., Білодід Іван
 83–87, 89, 92–94, 358, 361
 Білодід О., Білодід О. І. 24
 Білоусова Т., Білоусова Т. П. 97
 Блажєєвська Ю., Блажєєвська Юлія
 140, 142, 360
 Близнюк К. 288
 Богдан С., Богдан Світлана 234

Богданова І., Богданова І. Є, Богда-
 нова Ірина 129, 132
 Бойко М., Вojко М. 233, 412
 Бойко О. Д. 341, 342
 Болтївець С., Болтївець С. І. 97, 100
 Бондар Т. 231
 Бондарєнко О., Бондарєнко О. Ф.,
 Бондарєнко Олександр 175, 361
 Брінк тен 105
 Бродовська В. Й., Бродовська Ва-
 лєнтина 304
 Бронїкова С. 361
 Будєструп Х. 243
 Бузук 113
 Бук С., Бук Соломія 285
 Булаховський Л., Булаховський
 Л. А., Булаховський Леонїд Ар-
 сєнович 10, 15, 16, 21, 22, 26, 27,
 61–76, 86, 94, 99, 113, 114, 117–
 119, 121, 147, 241, 256, 283, 358
 Бутєнко Н., Бутєнко Н. П., Бутєнко
 Ніна 157, 159, 289, 290, 291, 293,
 299, 304, 328, 341, 353, 361
 Буш Дж. 229, 230

В

Вакулєнко С., Вакулєнко С. В.,
 Вакулєнко Сєргій 34, 35, 109,
 137, 138, 142, 358
 Ванчєнко П. 152
 Ватц Т. 24
 Вдовичєнко Галїна 269
 Вєтухов О., Вєтухов Олєкса, Вєту-
 хов А. 14, 16, 17, 45
 Вїготський Л. 338
 Вїнничєнко В., Вїнничєнко Воло-
 дїмир 259
 Вїнничук Ю. 152
 Вїнграновський М. 134, 145, 255
 Волжєнцева І., Volzhentseva I. 211

- Вундт В., Вундт Вільгельм 33, 47, 49, 62, 63, 70, 102
- Г**
Гайдеггер М. 359
Галич А., Галич А. О. 114
Ганцов Всеволод 108, 114
Гейне, Гейне Генріх 33, 39, 40
Герасимчук О. 249, 368
Гербарт Й. 24
Геродот 47
Герцен 33
Гесіод 47
Гіппократ 85
Гнатишак М. 96, 105, 107
Гнаткович Т. 73
Гнатюк І. 97, 358
Гоголь М. В., Гоголь Н. В., Гоголь Микола 37, 40
Гогоренко О., Гогоренко Олена (Щербак Олена) 191, 193, 360, 361
Голобородько Я., Голобородько Ярослав 33, 358
Голоюх Л., Голоюх Лариса 234
Голуб Н. Б. 284, 360
Гомер 47
Гончаренко А., Гончаренко А. В. 19
Гордовська Т., Гордовська Т. І. 232
Горнфельд А. 17, 20
Горошкіна О. М. 284, 360
Горошко О., Горошко Олена 11
Горький Максим 64
Гриценко П. 109
Грицик Л., Грицик Л. В. 22
Грін Дж. 338
Грінченко Борис 269
Грушевський В. С., Грушевський Валерій 304
Грушевський М. 151
Гумбольдт фон. В., Гумбольдт фон Вільгельм 24, 25, 30, 69, 102, 126, 151
- Г**
Гаваркевіч Р., Gawarkiewicz R. 323, 410
Гартман Едуард 47
Гатковська І., Gatkowska I. 323, 410
Гете, Гете фон Вольфганг 33, 39, 40
- Д**
Давид 58
Давидов П., Давидов П. Г. 97
Дем'яненко С. 216
Денисевич О., Денисевич О. В., Денисевич Олена 322–328
Дереш Л., Дереш Любка 255
Деррида Жак 122
Дессуар Макс 47, 54
Дзендзелівська Н. 111
Дзендзелівський Й. 111
Дімітріу С. 248
Доде Альфонс 54
Долбіна Каріна 197
Долинська Л., Долинська Л. В. 349
Донцов Д., Донцов Дмитро 261–263
Дорнзайф Ф. 308
Дорошенко С., Дорошенко С. І. 149
Драч І. 134, 145
Дрозд В. 152
Дружинець М., Дружинець М. Л., Дружинець Марія 191, 192, 361
Дудар Євген 249
Дучимінська Т., Дучимінська Тамара 234
Дятчук Валентина 164
Дячук Н., Дячук Н. В. 342
Дьбюї Д. 62
- Е**
Ерделі О. 149
- Є**
Єндик Р. 262
Єрмоленко С. Я., Єрмоленко Світлана 14, 16, 18, 164

Есипчук Н. 213
 Есперсен О. 62
 Єфремов С. 79, 81

Ж

Жарноцайова Ж. 289
 Жинкін М. 338
 Жуйкова М., Жуйкова Маргарита 231
 Жулинський М., Жулинський Микола 107
 Журавльова О., Zhuravlova O. 233

З

Забужко О., Забужко Оксана 111, 168, 169
 Завальнюк О., Завальнюк О. М. 97
 Завальська Л., Завальська Л. В., Завальська Любов 192, 193
 Загнітко А., Загнітко Анатолій, Загнітко А. П., Zagnitko A. 8, 109, 145, 153, 236–244, 246, 247, 267, 282, 304, 340, 353, 357, 361, 370
 Загородня О., Загородня О. Ф., Загородня Ольга 283
 Загурська Е., Загурська Е. В. 36, 358
 Заньковецька Марія 117
 Засекін А. 214
 Засекін С., Засекін С. В., Засекін Сергій, Zasiekina S. 220, 222–227, 232, 234, 235, 280, 332, 334, 341–343, 353, 357, 360–362
 Засекіна Д., Засекіна Д. М., Засекіна Дарія 226
 Засекіна Л., Засекіна Л. В., Засекіна Лариса, Zasiekina L. 11, 12, 217–221, 232–235, 280, 332, 334, 341–343, 348, 349, 357, 360, 361
 Зашкільняк Л., Зашкільняк Леонід 13
 Зінькевич Трохим 269
 Зорівчак Р. 109

І

Іваненко І., Іваненко І. М. 162–164
 Ізарський О. 111
 Ізергіль 64
 Ільїн В. 214
 Ільченко О. 133
 Інгве В. 87
 Іщенко О. 9

К

Кайдалова Л., Кайдалова Л. Г. 332, 348
 Калашник В., Калашник В. С., Калашник Володимир 23, 140, 142, 358
 Калішук Д., Калішук Діана 229, 230, 234, 235, 360
 Калмиков Г., Калмиков Г. В., Калмиков Георгій 208, 209, 213, 216, 280, 332, 345, 360, 361
 Калмикова Л., Калмикова Л. О., Калмикова Лариса 11, 205–207, 212, 216, 280, 332, 345, 353, 357, 360, 361
 Кант Імануїл 40
 Карпенко Н., Карпенко Н. А., Карпенко Наталія 66, 118, 138, 353
 Карпенко О., Карпенко О. Ю., Карпенко Олена 195–197, 204, 300–302, 328, 329
 Карпенко-Карий Іван 368
 Карпіловська Є. 308
 Каруник К., Каруник К. Д., Каруник Катерина 109, 137, 142, 358
 Касарес Х. 308
 Кенез Анастасія (див. Ковалевська А.)
 Кирпонос О. О. 289
 Кісельова Анастасія 192, 360
 Кобилянська О., Кобилянська Ольга 260
 Кобчук Є. 248
 Ковалевська А., Ковалевська А. В.,

- Ковалевська Анастасія, Кеніз
(Ковалевська-Славовова А. В.,
Kovalevska A. 197–199, 204, 361
Ковалевська Т., Ковалевська Т. Ю.,
Ковалевська Тетяна 22, 121, 132,
182–195, 197, 199, 202, 203, 254,
280, 288, 289, 306–322, 328, 329,
341, 353, 357, 358, 360–362
Коваль Л., Коваль Л. М., Коваль
Людмила, Koval L. 246–248,
267, 332, 361
Ковальова Т., Ковальова Т. В., Ко-
вальова Тетяна 129, 358
Ковтун Оксана, Kovtun O. 253
Козігора М., Козігора М. А.,
Kozihora M. 232, 233
Кокун О., Kokun O. 233
Коломійцева О., Коломійцева О. А.
332, 349, 350
Коляденко О. 289
Компанцева Л. Ф. 351, 352
Кондратенко Н., Кондратенко Н. В.,
Кондратенко Наталія 185, 195
Корнєєв В. М., Корнєєв Віталій 174
Корнієнко Віталій 174
Корніяк О. 213, 216
Корольова А. В. 73
Космеда Т., Космеда Т. А., Космеда
Тетяна, Kosmeda T. 10, 12, 13,
28, 35, 40, 46, 66, 109, 118, 133,
134, 138, 141, 143, 145, 146, 148,
149, 154, 158, 159, 228, 249, 250,
253, 260, 261, 266, 267, 302, 340,
353, 358, 359–361, 438
Костенко Л., Костенко Ліна 134,
145, 255
Костецький І. 152
Коструба Н., Коструба Н. С., Кост-
руба Наталія 228
Костусяк Н., Костусяк Наталія 234
Костюк Г. 111
Котис О., Котис Олена 289, 231
Коцур В. 213
Коцюбинський М., Коцюбинський
Михайло 255, 260
Кочан Ірина 149
Кремінь В. 214
Кривенко С., Кривенко Сергій 10,
12
Кривоносок П. 96, 104, 106
Крилова-Грек Ю. 216
Кримський А. 125
Кришко А., Кришко А. Ю. 9, 22
Кролівець Ю. 216
Кудрявський Д. 102
Кузнєцова О. 248
Кулеба Дмитро 249
Кулібаба М., Кулібаба М. О., Куліба-
ба Марія 193
Куліш М. 152
Куліш П., Куліш Пантелеймон 259
Куліш Т. 361
Кульчицька А., Кульчицька Анна
234
Куранова С., Куранова С. І., Кура-
нова Світлана 167–170, 332, 336,
339, 340, 342, 361
Курило Олена 20, 108
Кутуза Н., Кутуза Н. В., Кутуза На-
талія 192, 285, 307–323, 328,
360, 361
Кучинська І., Кучинська І. О. 98
Кючуков Х. 215
- Л
- Лавріненко Ю. 111
Лавровський П. О., Лавровський
П., Лавровський Петро, Лавров-
ський Петро Олексійович 18, 19
Ладига О., Ладига О. І. 36
Лакан Жак 122
Лакомська І. В., Лакомська Ірина
192, 194
Лапшина І., Лапшина І. М. 332, 345
Лацарус М. 24
Леві-Брюль, Леві-Брюль Л. 33, 62

- Левідов М. 115
 Левчук І., Левчук Ірина 234
 Левчук-Керечук Н. 389
 Лезин Б. 17, 20, 21, 45
 Лейбніц Г., Ляйбніц Г. 25, 102
 Леонтьєв О. 338
 Леонтьєви О. О. і О. М. 338
 Лепкий Богдан 227
 Лешкова Н., Лешкова Н. В. 12, 358
 Липа Юрій 117
 Лисиченко Л., Лисиченко Л. А., Лисиченко Лідія 122–126, 129, 130, 141, 142, 255, 342, 353, 357–359
 Лізвінський В. Л. 333, 336
 Ломброзо 55
 Локота І., Локота І. М., Локота Ігор 190, 192
 Лотце Г. 24
 Лохвицька Л. 214, 216
 Любецька В. В. 391
 Ляпунов Б. 20
 Львовичкіна А., Львовичкіна А. М. 338
- М**
 Магдисюк Л., Магдисюк Людмила 234
 Макарук Л., Макарук Лариса 234
 Маланюк Є. 262
 Маленко О., Маленко О. О., Маленко Олена 123, 129, 130
 Малецький Л. 149
 Малімон Л., Малімон Людмила 234
 Мамай 133
 Мамич М., Мамич М. В., Мамич Мирослава 195
 Маргинюк А., Мартинюк А. П., Мартинюк Алла 139, 142
 Мартінек С., Мартінек С. В., Мартінек Світлана 157, 159, 293–299, 305, 311, 328, 341, 353, 361
 Марчук Л., Марчук Л. М., Марчук Людмила 268–273, 275, 361
 Масенко Л. 109
 Матвеєва Т., Матвеєва Т. С., Матвеєва Тетяна 41, 141, 142
 Матіос Марія 248
 Матяш-Заяць Л., Матяш-Заяць Л. П. 349
 Машкін А. 20
 Меженко Ю. 78
 Межов О., Межов Олександр 234
 Мельник В., Мельник В. О. 78
 Мельник І., Мельник Ірина 234
 Мерло-Понті М. 359
 Метлінський А. 125
 Микитенко І., Микитенко Ів. 114
 Микитюк О., Микитюк О. Р., Микитюк Оксана 261–263
 Мирошниченко М. І., Мирошниченко (Кічук) Марина, 194
 Мисан І., Мисан І. В., Мисан Інна, Mysan I. 209, 211, 213, 216, 353
 Михайловський 33
 Мізін К., Мізін К. І., Мізін Костянтин 289, 330
 Мітьков В., Мітьков В. С., Мітьков Віталій 158, 159, 293, 297, 299, 328, 361
 Міцкевич Адам 40
 Мойсієнко А. 255
 Морковкін В. 308
 Морозова О., Морозова О. І., Морозова Олена 139, 142, 360
 Московічі С. 338
 Мудрак І., Мудрак Ігор 234
 Муромцев І. 109
 Мюллер Макс 137
- Н**
 Набокова І. 142
 Навальна М., Навальна Марина 209, 213, 216, 361
 Навроцький Борис 20
 Наєнко М., Наєнко М. К. 110
 Науменко Н. 20

- Недашківська Т. Є. 289
Неклесова Валерія 197
Нелюба А., Нелюба Анатолій 138, 142
Непийвода Н., Непийвода Н. Ф., Непийвода Наталія 170–172, 174, 179
Нестайко Всеволод 248
Нестерчук О., Нестерчук Оксана 302–304, 328
Нечуй-Левицький І., Нечуй 10, 77–83
Німчук В., Німчук В. Ю. 109
Новікова Г. 353
Носов Толя 117
Ньютон Ісаак 40
- О**
Обама Б. 229, 230
Овсієнко Л. 342
Овсянико-Куликовський Д., Овсянико-Куликовський Дмитро 10, 17, 20, 33–46, 67, 86, 94, 95, 102, 114, 118, 122, 137, 241, 256, 283, 335, 358
Огієнко І., Огієнко Іван, Огій 95–107, 119, 151, 260, 358
Ожековська Й., Orzechowska J. 324
Олександренко О. 248
Олексенко О., Олексенко О. А., Олексенко Олена 132, 134, 136, 145
Олексюк Олеся 191, 361
Олесь О. 125
Олійник Б. 134, 145
Олійник В. 396
Олійник І. 249
Олійник Ю. 152
Оніщук К. 342
Онопченко І., Онопченко Ірина 234
Орап М. 234
Осгуд, Осгуд Ч., Осгуд Чарльз 191, 203, 309, 338
Осіпова Т., Осіпова Т. Ф., Осіпова Тетяна 46, 66, 118, 138, 145, 149, 254, 255, 341, 353, 354
Остроухов В. В. 351, 352
- П**
Павленко Микола 249
Павлов І., Павлов І. П. 67, 85
Павлова І, Павлова Інна 134, 141, 145
Папіш В., Папіш В. А., Папіш Віталія, Papish V. 10, 12, 13, 22, 23, 33, 40, 46, 98, 228, 255, 256, 258, 261, 331, 332, 340, 341, 358
Пастрик Т., Пастрик Т. В., Pastryk T. 232, 304, 348, 349
Патрик І. П., Патрик Інеса 304
Пауль Г. 42, 62, 335
Пашкіна А., Пашкіна Алла 234
Пентилюк М. 234
Петренко Оксана 192, 361
Петрик В. М. 351, 352
Петрова Т., Петрова Т. О. 333
Пещак М., Пещак М. М. 22, 358
Петржик І., Pietrzyk I. 323
Півторак Г., Півторак Г. П. 19
Піддубна Н., Піддубна Н. В., Піддубна Наталія 97, 145, 250, 251, 358
Підмогильний В., Підмогильний Валер'ян 10, 77–83, 94
Пікалова А., Пікалова Анна 266, 267
Платон 47
Плескач В. 213
Плотнікова Н. В. 148
Плющ Л. 111
Пляка Л., Пляка Л. В. 332, 348
Погодін М. 19
Подерев'янський Л. 152
Поліщук В., Поіщук Валер'ян 124, 128, 129, 132
Полякова Т. 214

- Помирча С., Помирча С. В., Помирча Світлана 133
- Понікарьова А., Понікарьова А. Ю., Понікарьова Аліна 139, 142
- Пономаренко В. П. 399
- Потебня, Потебня О., Потебня О. О., Потебня Олександр, Потебня Олександр Опанасович 9, 10, 14–35, 38, 39, 42, 43, 45, 46, 61, 62, 66, 69, 74, 75, 86, 94, 96, 99, 101, 102, 108, 114, 120–122, 137, 138, 140, 142, 151, 171, 180, 183, 238, 241, 245, 250, 256, 268, 273, 283, 312, 335, 336, 347, 358, 359
- Потушняк Ф., Потушняк Федір 260
- Почепцов Г. Г. 352
- Приймак Н. 230
- Присяжний М. 109
- Присяжних М. М. 351, 352
- Притолок М. 249
- Пустовіт Л., Пустовіт Любов 164
- Пушкін, Пушкин 39
- Р**
- Райнов Т., Райнов Т. И. 45
- Рарицький О., Рарицький Олег 268, 273, 274, 275, 361
- Рижський Іван 125
- Рильський М. Т. 62
- Рібо Т. 33
- Різун В. В., Різун Володимир 174
- Родзевіч Б., Rodziewicz В. 323
- Роже П. 308
- Роздобудько Ірен 273
- Розенгарт Ю., Розенгарт Юлія 227
- Романченко А., Романченко А. П., Романченко Алла 190, 192, 193, 353, 361
- Романчук С. 23, 358
- Ромметвейн Р. 338
- Рубчак Б. 111
- Руданський С., Руданський Степан 105, 144, 145, 250, 255
- Русанівський Віталій 164, 174
- Руссо Жан-Жак 40
- С**
- Савельєва К., Савельєва К. В. 349
- Савицька О., Савицька О. В. 341
- Савченко Яків 125
- Сазонова Я., Сазонова Ярослава 155
- Саліонович Л., Саліонович Л. М. 66, 118, 138, 353
- Самійленко В. 124, 125
- Санті Рафаель 40
- Сахарова О., Сахарова Ольга 167, 169, 332, 361
- Сварник Г. 263
- Свищо В., Свищо В. Ю. 36, 43, 358
- Світличний Іван 274
- Селігей П., Селігей Пилип 281
- Семенко М., Семенко Михайло 123, 126–128, 132
- Сеник Ганна 194
- Сенкевич Г. 64
- Серебрич А., Серебрич А. В. 193
- Симоненко І., Симоненко Ігор 8
- Симоненко В., Симоненко Василь 146, 147
- Симоненко І., Симоненко Ігор 8
- Сімович В., Сімович Василь 14, 31, 114, 151
- Сінченко О. 20
- Сковорода Г. 183, 184
- Скорбач Т., Скорбач Тетяна 123, 126
- Скорик М. 402
- Скотникова Т. 174
- Скулиш Є. Д. 351, 352
- Славінська М., Славінська М. С., Славінська Марина 192, 194
- Слам-Казак Т. 338
- Слишинська Г., Слишинська Г. М. 193
- Сліпецька В., Сліпецька В. Д., Сліпецька Віра, Slipetska V. 40, 263–266, 353, 354, 358
- Сметанська Катерина 193

- Сологуб Г., Сологуб Г. Д. 306, 323, 328, 329
Солодка С. 403
Сорокін Ю. 338
Сосновський М. 262
Соссюр де Ф., Соссюр де Фердинанд 164
Співак Л., Співак Л. М. 341
Ставицька Л., Ставицька Л. О., Ставицька Леся 164, 167, 176, 178
Ставченко О., Ставченко О. Г. 306, 323, 328, 329
Ставчук Н., Ставчук Н. В. 9, 22
Станкевич Юлія 191, 361
Стебельський Б. 404
Стебницький П. 78
Степаненко М. 9
Стендаль Фредерік 249
Столяр Марія 192
Стратан О. 22
Стус В., Стус Василь 124, 125, 134, 145, 344
Сумцов М., Сумцов М. Ф., Сумцов Микола 15, 17, 19, 20
Сурмач О. Я. 289
Сухомлин О., Сухомлин О. Ю. 313, 314
Сухомлинський В. 151
Сюта Г., Сюта Г. М. 46
- Т**
Тараненко О., Тараненко О. О., Тараненко Олександр 163, 179
Тарасюк Т., Тарасюк Тетяна 234
Тарнавський М. 78
Тейлор Едвард 42
Терехова Д., Терехова Д. І., Терехова Діана 165, 283, 361
Тимошенко Ю. 20
Тихий Олекса 344
Тичина П. 125
Ткаченко Ганна 197
Ткаченко Орест 172
- Толкін Дж. Р. Р. 342
Травнічек Ф. 102
Тригуб Г., Тригуб Галина 234
Трифонов Р., Трифонов Р. А., Трифонов Роман 139, 142
Труба Ганна 193, 360
Тумасоніс Р. 213
- У**
Українка Леся 125, 258, 259
Ушинський К. 151
Ушкалов С. 152
- Ф**
Фарина Ігор 248
Федотова Т., Fedotova Т. 232, 233
Фехнер Густав 47
Фізер І. 20, 24, 33, 34
Філіпович Т., Філіпович Т. М. 9, 22
Філон М., Філон Микола 140, 142
Філоненко М., Філоненко М. М. 347
Форманова С., Форманова С. В., Форманова Світлана 200, 204, 289, 299
Франко І., Франко Іван, Каменяр 10, 46–47, 50, 51–58, 60, 61, 86, 94, 95, 125, 143, 144, 146, 152, 158, 164, 180, 238, 241, 244, 255, 256, 273, 283, 358, 359
Фрейд З., Фройд З. 78, 79, 83, 94, 256, 359
- Х**
Халанський М. 20
Халіман О., Халіман О. В., Халіман Оксана 28, 66, 118, 128, 138, 251, 252, 353
Харцієв В. 20
Харченко Н., Харченко Н. В., Харченко Наталія, Kharchenko N. 207, 211, 213, 216, 280, 332, 345, 353, 361
Хвильовий М. 152

- Хірш Е. 338
 Холл Е. 338
 Холод О., Холод О. М. 121, 276–280, 352, 362
 Хомський Н. 168, 338
 Хофштеде Г. 338
 Хрустік Н., Хрустік Н. М. 190
 Худа М. 248
- Ц**
 Цезар Юлій 243
 Цейтлін А. 18
 Цимбалюк І., Цимбалюк І. М. 348
 Цівкач О., Цивкач О. М. 36
- Ч**
 Чабаненко Віктор 164
 Чеканська О., Чеканська О. А. 98
 Чендей І., Чендей Іван 260
 Чепуренко Я. О. 354
 Червінська О. 24
 Черемська О., Черемська О. С., Черемська Ольга 9, 15–17, 19, 25, 31, 62, 109, 148
 Чернуха В. 152
 Четирба М. 149
 Чехов 33, 39
 Чехович К. 25
- Ш**
 Шарманова Н., Шарманова М. Н. 339
 Шах К. 408
 Шахнорович О. 338
 Швець Ю., Швець Ю. В. 191, 192
 Шевельов Ю., Шевельов Ю. В., Шевельов Юрій (Шерех Ю.) 78, 95, 107–110, 112–120, 137, 139, 140, 142, 244, 358
 Шевченко Л. І. 409
 Шевченко Марія 164
 Шевченко Т., Шевченко Тарас, Кобзар 40, 50, 51, 53, 54, 73, 97, 125, 140, 144, 146, 250, 255, 260, 301
 Шевченко-Бітенська О. В. 195
 Шевчук В. 152
 Шевчук О. 220
 Шеремета Н., Шеремета Н. П. 97
 Шестопалова Т. 111
 Шимко В. 213
 Шкіцька І. Ю., Шкіцька Ірина 147
 Шопенгауер Артур 47
 Штейн Олена 31
 Штейнталь Г., Штейнталь Гейман 24, 47, 49, 62, 102, 335
 Штерн В. 62
- Щ**
 Щербак О., Щербак О. В., Щербак Олена (див. Гогоренко)
 Щербак Юрій 170
- Ю**
 Юнг К., Юнг К.-Г., Юнг Карл 122, 126, 256
 Юхимик Ю. В., Юхимик Юлія 166
 Ющенко 318
- Я**
 Ягичь І. В., Ягич Ватрослав 24
 Якимчук О. 248
 Яковлева Ольга 192

* * *

В

Bakhov I. 247

Д

Desnova I. 247

Devitska A. 247

Г

Gorofianiuk I. 247

Ж

Janczura D. 300

К

Kachalov N. A. 411

Kaliberda N. 247

Kraievska H. 247

Kruty K. 247

Kuklina S. S. 411

Kuperman V. 232

Н

Nizkodubov G. A. 411

О

Obskov A. V. 411

Onyshchak H. 247

Р

Petrova A. 247

Popovska O. 247

Povoroznyuk R. 247

Р

Riabolov S. 247

С

Schiff M. 232

У

Vazhenina O. 247

Vikulina M. A. 411

ПОКАЖЧИК ТЕРМІНІВ

А

- Абстракція 56, 58, 75, 245
 Автобіографія 77, 78, 82, 274, 359
 Адаптація мовленнєва 218, 219
 Адекватність сугестивна 185, 194, 382
 Акцентуант 257
 Акцентуатор мовний 257
 Акцентуація 116, 189, 201, 225, 256, 257
 Акцентуованість 258, 260
 акцентуованість *демонстративна* 258
 акцентуованість *епілептоїдна* 260
 акцентуованість *імпліцитна* 258
 Амбіверт 136, 142, 146
 Ампліфікація 112
 Аналеротизм 80, 81, 83
 Андроцентризм 179
 Анкетування 203, 240, 287, 303
 Аномалія 151
 Аномальність 156
 Антропонім 200, 259, 300
 Аперцепція 25, 28, 38, 39, 44, 105, 359
 Архетип етнопсихічний 133, 279
 Архітектоніка впливу 194
 Асиметрія головного мозку перекладача 224
 Асоціат 132, 183, 188, 189, 190, 194, 306, 311, 316
 Асоціат онімний 194
 Асоціативність 49, 50, 60, 71, 124, 129, 132, 163–166, 181
 Асоціація 27, 37–39, 44, 47, 49, 50, 59–61, 70, 84, 86, 87, 100, 129, 130, 135, 160–162, 164, 165, 180, 181, 190, 239, 259, 260, 273, 282, 283, 286–304, 310–312, 315, 316, 318, 319, 322, 325, 327, 328, 339
 Асоціація *Всеукраїнська психолінгвістів (ВАПЛ)* 44, 48–50, 59, 61, 86, 87, 121, 129, 162, 164, 165, 204, 207, 212, 217, 222, 277, 280, 282, 292, 302, 304, 310, 361, 362
 асоціація *дотикова* 164
 Асоціація *Європейська когнітивно-поведінкової терапії (ЕАСВТ)* 217
 асоціація *за звучанням (звукова)* 44, 164
 асоціація *за логічною сумісністю (пряма)* 164
 асоціація *за чинником поширеності в лінгвокультурі* 164
 асоціація *звичайна (звична)* 49, 50, 164
 асоціація *індивідуальна (індивідуально-авторська, суб'єктивна)* 162, 164
 Асоціація *міжнародна прикладної психолінгвістики = International Society of Applied Psycholinguistics (ISAPL) (Бразилія)* 205, 207, 209
 асоціація *наукова* 49, 86
 асоціація *національно-культурна* 164
 асоціація *негативна* 164
 асоціація *незвичайна (несподівана)* 50, 164
 асоціація *непряма (опосередкована)* 164
 асоціація *образів та ідей* 48, 49
 асоціація *одоративна* 164
 асоціація *парадигматична* 162, 304
 асоціація *побутова* 86
 асоціація *поетична* 49, 50
 асоціація *поетичного декодування* 50, 60
 асоціація *позитивна* 164
 асоціація *професійна* 86
 асоціація *психологічна* 37
 асоціація *ремінісценціями* 86
 асоціація *синтагматична* 161, 162, 304
 асоціація *синтаксична* 86, 162
 асоціація *словниково-семантична* 86
 асоціація *смілова* 180
 асоціація *художньо-мовна* 165
 асоціація *чуттєва* 59, 61, 129, 164
 Асоціювання 49, 163, 190, 288, 307, 310, 311, 314, 317, 326
 Атрибутика автобіографічна 136
 Аудіювання у психолінгвістиці 149, 207, 208, 210, 213, 216
 Афект 41, 50, 53, 156

Афектація 129

Афективність 65, 76

Б

Багатомовність 94, 100, 213

«Бєбі-мова» 71

Безпека психологічна 214, 216

Білінгвізм 103, 213, 341, 344

Біографія 39, 45, 78

Біографія мовна 144, 146

«Божевілля поетичне» 51, 60, 359

Будова душевного організму 42

В

Вада мовленнєва (розумова) 104, 188

Вдача поетична 51, 55, 60, 78, 359

Вербалізація невербаліки 192, 254, 255, 341, 354

Вербалізація психоемоційних станів 209

Вигук 30, 41, 46, 69, 134, 251

Виховання мовне 84, 92

Відхилення в психічному механізмі мовлення 89

Відхилення від норми в мовомисленні 181

Відхилення психіки 182

Відчуття 21, 46, 64, 65, 105, 260, 287, 309, 312, 327

Візії сонні 52, 359

Війна медіакомунікаційна 278

Влада натовпу 64

Внутрішня форма 27, 28, 71, 105

Вплив 8, 38, 42, 44, 57, 71, 75, 88, 94, 96, 101, 118, 130, 148, 153, 157, 160, 161, 170, 175, 180, 183, 188, 189, 194, 199, 202, 203, 213, 225, 226, 229, 235, 254, 256, 267, 276, 309, 312, 319, 327, 329, 336, 340, 341, 344, 345, 351, 352, 356, 360

вплив маніпулятивний 351

вплив психології 38

вплив психотерапевтичний 175

вплив сугестивний 139, 175, 182, 351

Вчення

вчення Л. Булаховського 70

вчення Гіппократа 85

вчення Л. Лисиченко 129, 130, 141
вчення про внутрішню форму слова 250

вчення про лінгвопсихоакцентуацію 115, 256, 261

вчення про психологічну природу слова О. Потебні 27

вчення про темперамент 84, 93

Г

Галоцинація 52, 60, 61

Гармонізація ефективного буття людини 182

Гармонізація мовного простору 183

Гармонізація свідомості 200

Гемінація 112

Гендер 158, 176, 180, 350

Генеза поетичної творчості 131

Генералізація 230, 288

Генеративність 206

Геніальність 56, 60, 258

Генологія 238

Гештальт 198, 311

Гіпербола 258

Гіперизм 66

Гіпермаркет свідомості 277

Гіпертим 259

Гіпотеза 27, 218, 221, 225, 228, 232, 278, 372

гіпотеза квантово-холістичної моделі породження і сприйняття мовлення 278

«гіпотеза новотлумачення» 225, 372

гіпотеза про Божественне походження мови 27, 359

Голодомор 218, 221, 232

Голос колективної травми 232

Гра 60, 71, 89, 152, 172, 175, 232

«гра в протонародність» 232

гра зі словом вільна 175

гра мовця і слухача 172

гра на публіку 89

«гра тональностями» 152

Градатор 270

Градація 112, 124, 268, 269–271, 273, 280, 330

Градація лінгвістична 271

- Градуація неградуйованих граматичних ознак 136
- Градування 270
- Градування психологічне 271
- Грамати́ка 29, 72, 73, 76, 87, 96, 100, 102, 105, 246, 247, 330, 336, 359
- граматика *оцінки* 28, 251, 267, 280
- граматика *породжувальна* 238
- граматика *трансформаційна* 186, 238
- Homo digitalis 214
- Homo sentis 265
- Г**
- Гронування 284
- Д**
- Двомовність 75–77, 94, 100, 140, 179, 181, 233, 335, 336, 361
- Девіатологія 151
- Девіація 151, 152, 159
- Декодування 39, 50, 60, 61, 226, 243, 335
- декодування *асоціації* 50, 60
- декодування *мовної інформації* 226
- декодування *образу автора* 39
- декодування *сміслові* 61
- декодування *тексту лінгвопсихологічне* 335
- Детектор спотвореної інформації 227
- Детермінанти перекладу 223
- Детермінованість психологічна 122, 129
- Дискурс 18, 22, 46, 61, 63, 83, 88, 108, 114, 119, 132, 134, 139, 142, 144–147, 155, 156, 158, 160, 168, 169, 170, 185, 189, 192–194, 198, 200, 209, 213, 221, 224, 226, 227, 229, 247, 249, 254–258, 261, 266, 267, 274, 279, 307, 309, 333–336, 341, 351, 353, 354, 359, 360, 362
- дискурс *академічний* 119
- дискурс *гіпноічний* 203
- дискурс *драматургічний* 170
- дискурс *жаху* 155–157
- дискурс *консультативний* 209
- дискурс *конфліктний* 200
- дискурс *критичний* 61
- дискурс *маніпуляційний* 194
- дискурс *маркований сугестивно* 189
- дискурс *медійний сугестивний* 185, 194, 234
- дискурс *мережевий освітянський* 193
- дискурс *науковий* 18, 61, 63, 108, 192, 203, 247, 353
- дискурс *національно-поетичний* 131, 132
- дискурс *нейроетичний* 194
- дискурс *обрядовий* 192
- дискурс *освітянський мережевий* 193, 203
- дискурс *патогенний* 202, 362
- дискурс *перекладний* 226
- дискурс *персональний* 82, 132, 142, 274
- дискурс *поетичний* 61, 134
- дискурс *політичний* 185, 186, 190, 195, 197–200, 202, 203, 229–231
- дискурс *пристрасний* 156
- дискурс *психотерапевтичний* 182, 209
- дискурс *публіцистичний* 203
- дискурс *реклами (рекламний)* 185, 188, 191, 192, 203, 245, 267, 285, 307, 309, 312, 317, 322, 325, 329
- дискурс *релігійний* 203, 208, 228
- дискурс *сугестивний (сугестогенний, сугестивно маркований)* 187, 189, 191, 309, 314
- дискурс *спеціальний* 333
- дискурс *тоталітарний* 88
- дискурс *фейковий* 203
- дискурс *художній* 114, 147, 200, 234, 249, 256
- дискурс *щоденниковий* 144
- Дискурслінгвістика 143, 169, 193
- Дискурс-портрет мовної особистості психологічний 169, 181
- Диференціал семантичний Чарльза Осгуда 191, 203
- Дифузність мовна 257
- Діагностика психолінгвістична 218, 220, 223, 227, 235, 342, 343, 345

- Діагностика розуміння тексту в системі
художній текст – перекладач – читач 225
- Діаріумологія 144
- Діяльність 11–14, 19, 25, 26, 29, 30, 35, 36, 40–49, 53–56, 60–65, 68, 69, 73, 74, 84–87, 91, 92, 93–97, 100, 102–107, 119, 121, 122, 128, 130, 131, 140, 144, 149, 152, 154, 159, 177–182, 190, 205–211, 216, 219, 223, 227, 231, 236, 239–241, 245, 246, 249, 264, 265, 267, 270, 276, 277, 279, 280, 282, 283, 286, 295, 300, 326, 331, 340, 342, 343, 345, 346, 347, 349, 350, 351, 352, 356, 362
- діяльність *аудіативна* 207, 208
- діяльність *внутрішня* 56
- діяльність *духовна (духовно-практична)* 48, 49, 65, 68, 132, 159
- діяльність *індивідуалізована* 40, 49, 73
- діяльність *комунікативно-мовленсва* 210
- діяльність *мови (мовна) / мовленсва* 12, 29, 84, 92, 132, 149, 154, 180, 205, 227, 241, 245, 267
- діяльність *професійно-мовленсва* 211
- діяльність *психічна* 54, 65, 84, 93, 151
- діяльність *психолінгвістична* 216
- діяльність *творча (науково-творча)* 54, 55, 95, 132
- Домінанта 177, 257
- домінанта *вторинна емоційно-смілова* 257
- домінанта *емоційно-смілова тексту* 257
- домінанта *психокультурна* 177
- Досвід 12, 13, 25, 32, 44, 48, 52, 56, 60, 66, 67, 72, 75, 83, 110, 122, 128, 151, 154, 159, 163, 168, 170, 183, 202, 214, 220, 221, 229, 232, 235, 242, 252, 256, 264, 266, 274, 284, 286, 289, 294, 328, 336, 351, 356
- досвід *емоційний* 264
- досвід *негативний* 221
- досвід *травматичний* 220, 229, 232
- досвід *чуттєвий* 266
- Дух 13, 37, 69, 80, 102, 103, 130, 131, 146, 359
- дух *людський (людини)* 69, 102, 131
- дух *мови* 359
- дух *національний* 103
- Духовність 56, 144, 265
- Душа 27, 30, 37, 39, 42, 48–51, 54–57, 59, 60, 65, 69, 98, 102, 106, 110, 113, 117, 125, 201
- Е**
- Его / Ego 61, 77, 110, 133, 144, 151, 260, 275
- Его Альтер / Ego Alter 61, 144, 151, 260, 275
- Его-лінгвістика 274
- Его-текст (*его-текстовий матеріал*) 39, 79, 81, 82, 107, 108, 132, 139, 142, 144, 147, 159, 168, 181, 250, 261, 274, 280, 353, 361
- Егоцентризм 127, 128, 131, 135, 145, 201
- Егоцентричність 37
- Едіп-комплекс 79, 83
- Експеримент 40–42, 45, 60, 127, 160, 161, 165–167, 180, 181, 189, 191, 197, 200, 203, 213, 216, 228, 229, 231, 237, 240, 242, 243, 257, 283–285, 287–292, 294, 298, 301, 303, 307, 309, 310, 312–317, 319, 321, 322, 324, 326, 328, 329, 330, 339, 341
- експеримент *асоціативний (асоціативний)* 160, 161, 165–167, 180, 181, 189, 191, 197, 200, 203, 213, 229, 231, 237, 240, 242, 257, 181, 283–285, 287–289, 291, 292, 298, 303, 307, 309, 310, 312–317, 319, 321, 322, 324, 326, 328, 329, 339, 341
- експеримент *вільний* 160, 161, 165, 166, 191, 231, 287, 293, 309, 325, 339
- експеримент *контрольований (скерований, спрямований)* 160, 165, 287, 290, 339
- експеримент *ланцюжковий* 288, 324
- експеримент *психолінгвістичний* 216
- експеримент *психофізіологічний* 288
- експеримент *синтаксичний* 127

- Експериментування 127, 315
 Експертиза (психологічна, психолінгвістична) 201, 204, 220, 235, 344
 Експресивізація 124, 249
 Експресивність 250
 Експресія 88, 89, 249
 Екстаз 44
 Екстраверт 124, 125, 133, 135–137, 142, 145
 Екстравертність 124, 129
 Емоційність (емоціональність) 41, 88, 90, 92, 125, 129, 133, 144, 259, 265
 Емоція 30, 31, 40, 41, 68, 74, 100, 105, 120, 124, 128, 132, 143, 156, 160, 175, 198, 227, 232, 241, 247, 249, 258, 260, 263–266, 276, 286, 295, 312, 330, 354
 Емпатія 150, 182, 184, 186, 187, 189, 202
 Енергія 38, 44, 144
 енергія *вольова* 44
 «енергія *думки*» 144
 енергія *мисленева* 38
 «енергія *слова*» 144
 Енерголінгвістика 246
 Епілептоїдність 260
 Епістолярій 39, 259, 274, 275
 Еротизм 259
 Етнопсихолінгвістика 30, 213, 337, 341
 Етнопсихологія 44, 63, 65, 103, 341
 Етносвідомість 133
 Етноцентричність 196
 Ефект сугестивний 196
- Ж**
 Жанр 30, 110, 153, 168, 170, 175, 182, 200, 274, 322, 363
 Жанрологія 169
 Жест 68, 69, 70, 88, 90, 91, 114
 жест *вказівний* 68
 жест *звуковий* 68
 жест *наслідувальний* 68
 жест *руки* 68
 Жестикаляція 69, 70, 90, 144
 Життя душевне (духовне, духу) /
 психічне 26, 41, 44, 48, 53, 55, 56, 59, 78, 79, 154, 282, 286
 Журнал фаховий «*Preschool Education: Global Trends*» (видавець Університет Григорія Сковороди в Переяславі) 210, 214, 215, 229
- З**
 Забезпечення програмне LIWC (Linguistic Inquiry and Word Count) 221, 223
 Закон 27, 28, 38, 48, 49, 53, 60, 101, 103, 173, 148, 153, 173, 319
 закон *аналогії (уподібнення, подібності)* 38, 49, 102, 103
 закон *аперцепції* 28
 закон *асиміляції психічний* 28
 закон *асоціації (асоціювання)* 28, 38, 48, 49, 51, 53, 60
 закон *людової етимології (народної етимології)* 103
 закон *психічний зцілення* 48
 закон *психолінгвістичний* 101
 Закономірності нейролінгвістичні 224
 Закономірності психолінгвістичні 205, 222, 224
 Застряглість 260
 Захист психологічний 254
 Збірник науковий «*Психолінгвістика*» («*Psycholinguistics*») (Переяслав) 11, 209, 210, 212, 214, 217, 221, 223, 227–229, 232, 246, 253, 277, 278, 340, 349
 Збудження 26, 74, 76, 87
 Зв'язок 20, 22, 24, 25, 38, 42, 44, 59, 64, 66, 69, 84, 87, 102, 104, 110, 112, 117, 125, 128, 135, 136, 150–154, 159, 160, 162–166, 173, 180, 196, 203, 210, 238–240, 242, 250, 251, 266, 271, 282, 284–286, 299, 302, 304, 310, 318, 320, 330, 346, 355, 359, 362
 зв'язок *асоціативний* 69, 165, 180, 238, 239, 240, 271, 282, 284, 285, 304, 320, 330, 355
 зв'язок *асоціативний у складному синтаксичному цілому* 304
 зв'язок *мотиваційний* 240
 зв'язок *нейролінгвістичний* 173
 Здатність мовна 105, 206, 350

Зір 57–59, 70, 327
 Злам психічний 112
 Зміст 22, 27, 28, 47, 48, 63, 85, 88–90,
 104, 126, 127, 135, 150, 163, 164, 169,
 216, 226, 243, 266, 271, 277, 298, 311,
 312, 322, 331, 333, 339, 341, 342, 346,
 349, 362
 зміст *психічний* 104
 зміст *слова емоційно-оцінний* 164
 зміст *суб'єктивний* 28
 Значення 10, 13, 19, 22, 26–29, 32, 42,
 43, 49, 51, 53, 56, 58, 59, 69, 71, 72,
 78, 84, 87, 93, 96, 112, 116, 137, 164,
 211, 219, 222, 238, 239–242, 245,
 251–253, 270, 272, 273, 283–285, 300,
 304, 321, 322, 324, 330, 342, 343, 353,
 359, 360
 значення *асоціативне* 26, 27, 239,
 284, 285, 300, 324, 330,
 значення *внутрішнє* 72
 значення *градаційне* 270
 значення *логічне* 72
 значення *почуттєве* 112
 значення *психологічне* 28, 43, 72, 270
 Зросійщення 94, 98, 116–118, 120

I

Ігрема 251, 253
 Ідентифікація 123, 140, 203
 Ідентичність 8, 103, 221, 266, 267, 280
 Ідіолект 115, 128, 158, 159, 262, 340
 Ідіостиль 115, 136, 255, 262, 340, 341
 Ідіофон 239
 Іміджологія 276, 277, 310
 Імператив (вияв волі) 30, 41, 56
 Інвектив 200, 204
 Індивідуалізація мови 115
 Індивідуалізм 106, 127, 133, 201, 320
 Індивідуальність (індивід, індивідуум)
 51, 60, 68, 76, 87, 110, 115, 131, 162,
 245
 Інжиніринг 278
 Інмутація суспільства 277, 352
 Інновація сугестогенна 194
 Інтелект 33, 37, 69, 131, 211, 213, 224,
 241, 242, 272, 305, 343
 Інтенсифікатор 230

Інтенціональність мовлення 209
 Інтерактив 192
 Інтерв'ю 168, 234, 313
 Інтер'єкція 69
 Інтерпретація / інтерпретування 8, 19,
 21, 22, 32, 34–36, 41, 43, 44, 56, 61,
 69, 70, 73, 87, 94, 95, 107, 120, 123,
 130, 143, 144, 151, 155, 156, 181, 183,
 202, 223, 224, 230, 235, 237, 238, 245,
 247, 251, 261, 267, 269, 276, 278, 279,
 281, 287, 304, 311, 313, 319, 331, 333,
 336, 338, 345, 351
 Інтерсуб'єктивність 137
 Інтимізація 73, 76, 146, 158
 Інтроверт 124, 125, 127, 134, 135, 136,
 137, 142, 145
 Інтровертність / інтровертованість 123,
 133, 177, 313
 Інтуїція 42, 174, 294
 Історіографія 10, 13, 46, 83, 142, 281,
 356, 357, 363

К

Канал (де)кодування інформації 224
 Канал чуттєвий 240
 Капіталізація авторська 260
 Картина світу 122, 125, 126, 129, 139,
 143, 160, 166, 177, 197, 241, 245, 250,
 257, 274, 283, 287, 294, 313, 314, 323,
 330, 344, 353, 369
 картина світу *індивідуальна* 131, 274
 картина світу *когнітивна* 241
 картина світу *концептуальна* 294
 картина світу *мовна* 122, 125, 126,
 129, 131, 166, 177, 241, 250, 283,
 287, 313, 323, 330, 344, 353, 369
 картина світу *мовно-психологічна*
 143, 257
 картина світу *національно-когнітив-*
на 245
 картина світу *національно-мовна* 245
 «Катастрофа мовна» 138, 147
 Категорія 26, 28, 35, 37, 39, 40, 42, 52–
 54, 61, 65, 72–74, 76, 84, 85, 94, 120,
 125, 126, 134, 143, 145–147, 158, 180,
 187, 194, 208, 239, 241–244, 246, 250,
 251, 258, 268–272, 274, 278, 280, 288,
 313, 314, 328, 349

- категорія *власної назви* 76
 категорія *гендеру* 180
 категорія *геніальності* 94
 категорія *градаційності (градації)* 269, 271, 272
 категорія *інтимізації* 146, 147, 158
 категорія *логічного характеру* 72
 категорія *наджанру* 274
 категорія *неймовірності* 145
 категорія *оцінки* 26, 28, 35, 40–42, 143, 158, 250, 251, 158
 категорія *підсвідомого* 54, 61
 категорія *психолінгвістична / психо-лінгвістики / психологічного характеру* 37, 54, 72, 74, 76
 категорія *психотехніки* 207
 категорія *психотехнології* 207
 категорія *сакрального* 250
 категорія *свідомого* 61
 категорія *стану* 134
 категорія *суб'єктивного* 120
 категорія *творчого збудження* 74
 Квазіексперимент 209, 210
 Квантифікатор 230
 Кінодискурс 193, 203
 Класифікація почуттів 41, 338
 Код 10, 92, 93, 170–174, 179, 181, 191, 192, 216, 243, 256, 314
 код *генетичний* 256
 код *густаторний* 192
 код *лінгвосеміотичний* 191
 код *мовний* 179, 314
 код *мовнорушійний переходу з усної форми на писемну* 92
 код *нейролінгвістичний* 170–174, 181
 код *психологічний* 10
 код *російськомовний* 173
 код *україномовний* 173
 Кодування мовної інформації (смишлів) 131, 226
 Колокат 161
 Колокація 161, 162
 Колористика (кольористика) 132, 259
 Кольоролексема / кольороназва 123, 124, 132, 271–273
 Коморбідність 233
 Компетентність 27, 144, 195, 210, 211, 215, 216, 224, 225, 234, 255
 Компетенція 46, 50, 90, 93, 100, 134, 144, 152, 158, 212, 218, 255, 258, 265, 344, 346
 Комплекс онімний психоментальний 195
 Комплекс паравербальний 189, 194
 Компонент афективно-емотивний 184
 Компонент психологічний портретної характеристики персонажа 114
 Конекціонізм 224
 Конотація 16, 209, 239, 325
 Коногованість ціннісна 190
 Контент-аналіз 231, 313
 Контраст 50, 59, 60, 127, 146, 327
 Конфлікт 107, 110, 248, 262, 348, 349
 Конфліктогенність 182, 183
 Концепт 27, 132, 143, 159, 196, 228, 229, 234, 236, 257, 258, 259, 269, 289, 300, 302, 336
 Концепт психологічний 257
 Концептосфера 144, 177, 178, 269
 Концептуалізація 241
 Концепція 9, 12, 14, 17–22, 24, 25, 29, 32, 34, 35, 40, 43, 47–49, 60–62, 68, 83, 85, 95, 98, 103, 114, 123, 125, 126, 130, 137, 140, 143, 147, 151, 158, 159, 164, 170, 181, 183, 187, 188, 196, 197, 204, 207, 212, 219, 223, 235, 238, 242, 244, 245, 247, 256, 261, 263, 267, 268, 271, 272, 294, 300, 304, 308, 322, 330, 345, 348, 352, 354, 358, 359, 362
 концепція *асоціативного словника власних назв* 197
 концепція *В. Вундта* 49
 концепція *використання асоціативних словників для дослідження фразеології* 230
 концепція *дослідження мовлення в онтогенезі* 207
 концепція *дослідження феномена аудіювання* 207
 концепція *І. Огієнка (національно-психологічна)* 95, 98, 103

- концепція *І. Павлова* 85
 концепція *мовної свідомості національно-культурна* 219
 концепція *породження мотиву* 242
 концепція *психолінгвістична Івана Білодіда* 83, 85
 концепція *психолінгвістична Івана Франка* 46, 47, 60, 143
 концепція *психолінгвістична Леоніда Булаховського* 61, 62, 147
 концепція *психолінгвістична Л. Лисиченко* 125
 концепція *психолінгвістичних універсалій перекладу* 235
 концепція *рідної мови енергетейна* 159
 концепція *слова психофізична Д. Овсянико-Куликовського* 43
 концепція *тлумачення значення слова* 245
 Копірайтинг 239
 Копія-асоціація звукова 239
 Кордоцентризм 133, 143
 Криміналістика психолінгвістична 201
 Ксенофобія 220, 343, 344
 Культура емоцій 265
 Куш асоціативний 284
- Л**
- Ланцюжок асоціацій (асоціативний) 60, 286, 288, 318, 324
 Лексикографія (асоціативна, психолінгвістична) 143, 157–159, 188, 189, 202–204, 281, 289, 290, 293, 299, 308, 321, 322, 328, 330, 353, 356, 362
 Лексикон 71, 118, 176, 177, 191, 197, 287, 290, 291–294, 302, 304, 306, 313, 321, 328, 330, 355
 лексикон *асоціативний* 191, 293, 303, 328, 329
 лексикон *дітей* 71
 лексикон *жіночий* 118
 лексикон *ментальний* 196, 298, 300, 302, 350
 Лист 79, 80, 108, 111, 250, 274, 359
 Листування 82, 111, 262
 Лікар 103, 106, 347
 лікар *душ* (про І. Огієнка) 103
 «лікар *мовний*» (про І. Огієнка) 106
 Лікування мовленнєвих порушень 180
 Лінгвістика 9, 10, 24, 35, 48, 65, 66, 69, 73, 76, 85, 86, 88, 104, 110, 116, 118–120, 122, 138, 139, 142, 143, 147, 148, 150, 153, 155, 156, 160, 162, 165, 168, 169, 176, 178, 179, 180, 181, 184, 185, 187, 189–197, 199, 202–204, 210, 221, 222, 229, 231, 233, 236–238, 243, 247–249, 253–255, 267, 270, 275, 279–281, 284, 285, 289, 306–308, 310, 321, 329, 330, 334, 335, 337, 340, 343, 353, 359, 360, 361
 лінгвістика *асоціативна (асоціативний напрям психолінгвістики)* 48, 69, 76, 86, 160, 173, 180, 181, 190, 195, 202, 275, 281, 284, 310, 321, 329, 330, 355
 лінгвістика *брехні* 88, 139, 142, 360
 лінгвістика *гендерна* 65, 66, 116, 118, 119, 120, 138, 139, 142, 143, 148, 176, 178, 179, 181, 247, 255, 267, 279, 353, 359
 лінгвістика *градуальності* (градації) 275, 280
 лінгвістика *его-тексту* 143, 280, 353
 лінгвістика *експериментальна* 236
 лінгвістика *когнітивна* 24, 35, 139, 143, 280, 329, 353
 лінгвістика *комунікативна* 143, 153, 169, 178, 202, 204, 238, 253, 254, 255, 310, 321, 360
 лінгвістика *корпусна* 162, 165, 181
 лінгвістика *криміналістична* 231, 233, 343, 361
 «лінгвістика *майбутнього*» 238
 лінгвістика *моди* 330
 лінгвістика *НЛП* 202, 204
 «лінгвістика *опису жсахів*» 156
 лінгвістика *патогенного тексту* 204
 лінгвістика *персональна* 147
 лінгвістика *політична* 195, 202, 204
 лінгвістика *політична сугестивна* 193

- лінгвістика *реклами* 191, 194, 306, 308, 321, 330
- лінгвістика *сугестивна* 142, 184, 191, 192, 202–204, 280, 307, 310, 360
- лінгвістика *феміністична* 66
- лінгвістика *юридична* 204
- Лінгвоагресив 200
- Лінгвоаксіологія 143, 251, 253, 267, 280, 283, 330
- Лінгвогендерологія (лінгвогендерологійний напрям) 76, 178
- Лінгвографія сугестивна (психографологія) 193
- Лінгводидактика психолінгвістична 143, 159
- Лінгвоемоціологія 30, 32, 40, 46, 65, 76, 169, 247, 264–268, 275, 280, 330, 353, 359
- Лінгвоетнопсихологія 63, 76
- Лінгвоіміджологія 192
- Лінгвоіндивід 245
- Лінгвоіндивідуація 244
- Лінгвоіндивідуалізація 244
- Лінгвоісторіографія 9, 10
- Лінгвокогнітологія 142, 241, 264, 285, 300, 303, 349
- Лінгвоконфліктологія 200
- Лінгвоментальність 183, 184, 192, 201
- Лінгвоперсона 26, 56, 65, 77, 85, 86, 92, 93, 115, 125, 126, 131, 134, 136, 141, 142, 146, 166–168, 181, 183, 184, 196, 201, 203, 218, 243–245, 250, 255–258, 261, 262, 265, 267, 273, 275, 276, 284, 287, 292, 298, 315
- лінгвоперсона *акцентуїтована* 258
- лінгвоперсона *вишукана* 275
- лінгвоперсона *елітарна* 256, 261
- лінгвоперсона *національна* 86
- лінгвоперсона *невербальна* 255
- лінгвоперсона *російськомовного українця* 181
- Лінгвоперсонологія 26, 60, 93, 109, 138, 139, 140, 142, 167, 169, 170, 181, 193, 203, 244, 245, 250, 255, 261
- Лінгвопсихіатрія 243
- Лінгвопсихоакцентуація 23, 28, 40, 46, 98, 114, 115, 255–261, 280, 341
- лінгвопсихоакцентуація *афективно-екзальтована* 260
- лінгвопсихоакцентуація *гіпертимна* 259
- лінгвопсихоакцентуація *демонстративна* 258
- лінгвопсихоакцентуація *депресивна* 260
- лінгвопсихоакцентуація *емотивна* 260
- лінгвопсихоакцентуація *застрагла* 259
- лінгвопсихоакцентуація *нарцисична* 260
- Лінгвопсихологія гендеру 158
- Лінгвосвідомість 201
- Лінгвосоціопсихологія (лінгвосоціопсихічний напрям) 65, 66, 76
- Лінгвостилістика (стилістика) 72, 73, 76, 163, 165, 181, 209
- Логосвідомість 201
- Людина афективно-емоційна 254
- Людина багатофункційна 171
- «Людина рекламна» 319
- Libido 79, 82, 83
- М**
- Маніпуляція (маніпулювання) 89, 154, 221, 254, 278, 351, 356, 360
- Манія 51
- Маркер 37, 134, 185, 194, 199, 202, 218, 221, 229, 230, 234, 235, 248, 257, 259, 277, 310, 319, 320
- маркер *акцентуації* 259
- маркер *лінгвальний* 230
- маркер *лінгвоментальний* 320
- маркер *лінгвопсихоакцентуації* 257
- маркер *мовленнєвий психічного розладу* 218
- маркер *мовний* 230, 235
- маркер *психолінгвальний* 230, 234
- маркер *соціолінгвальний* 230
- маркер *стресу* 233, 235
- маркер *травми* 221, 235

- Меланхолік 124
- Мемуари 39, 81, 82, 108, 110, 114, 139, 274, 275, 359
- Ментальність 57, 60, 97, 98, 139, 140, 142, 143, 148, 153, 159, 177, 179, 181, 184, 194, 201, 272, 294, 300, 302, 305, 313, 314, 320, 355
- Ментальність реклами 313, 314
- Мережа асоціативна 295, 298
- Метамова 37, 147, 156, 162, 165, 181, 194, 203, 270, 311
- Метамодель 186, 197–199, 278
- Метажанр 274, 275
- Метапрограма лінгвоментальна 185, 194
- Метатекст 134, 172, 275
- Метеодискурс 193
- Метод (метода) 41, 45, 48, 51, 54, 60, 72, 98, 102, 107, 161, 181, 191, 203, 218, 227, 256, 257, 262, 263, 284, 287, 288, 294, 296, 303, 309, 313, 324, 336, 338, 339, 341
- метод асоціативного куца 284
- метод вільного експерименту 336
- метод дослідження его-текстового простору 263
- метод експериментальний 54, 213, 294, 296, 303, 338
- метод контент-аналізу 313
- метод корпусного аналізу 213, 296
- метод лінгвопсихоакцентуації 256, 257
- метод лінгвопсихобіографії 262, 263
- метод моделювання асоціативних і функційно-асоціативних полів 181
- метод нейровізуалізації 227
- метод НЛП 195
- метод практичної психології 210
- метод психолінгвістичний 41, 174, 287, 295, 310
- метод психолінгвістичної діагностики 218
- метод психологічний (психології) 60, 102, 107, 338
- метод семантичного диференціалу 191, 203, 296, 309, 336
- метод семантичної генералізації 288
- метод соціології 210
- метод текстоцентричний дослідження асоціацій 161, 181
- метод шкалування 41, 45, 200, 203, 216, 294, 296, 312, 324, 313, 338, 339
- Методика 123, 145, 175, 186, 189, 198, 199
- методика визначення темпераментів 123
- методика коригування 175
- методика нейрокодування 189
- методика нейролінгвістичного програмування 186, 198, 199
- методика опису невербаліки 145
- методика проведення вільного експерименту 294
- методика проведення холл-тестів 313
- методика психолінгвістична вивчення антропонімів 200
- методика психолінгвістична експериментальна 203
- методика психолінгвістичних досліджень 216
- методика семантичного шкалування 338
- Механізм 25, 45, 52, 56, 60, 71, 83–87, 89, 91, 92, 157, 162, 171, 172, 180, 182, 189, 204, 205, 208, 220, 224–226, 229, 232, 235, 247, 251, 254, 261, 276, 282, 286, 308, 327, 334, 350
- механізм асоціації мовно-психічний 86
- механізм дитячого мовлення 204
- механізм думання 92, 93
- механізм вищої нервової діяльності людини 87
- механізм взаємодії несвідомого, підсвідомого та свідомого 45, 220
- механізм маніпулятивного впливу на свідомість 254
- механізм міжособистісної взаємодії 220
- механізм мислення перекладача 224
- механізм мовленнєво-діяльнісного онтогенезу 205
- механізм мовленнєвого впливу 229

- механізм *мовленнєвої діяльності* 206
- механізм *мовлення автономний* 171
- механізм *мовлення психічний* 84–86, 89, 91, 92
- механізм *нейролінгвістичний* 172
- механізм *породження граматичних ігрем* 251
- механізм *породження поетичної творчості* 25, 52, 60
- механізм *професійного мовленнєво-діяльнісного онтогенезу* 208
- механізм *психіки* 83, 84
- механізм *психічний писемного мовлення* 91, 93
- механізм *психічний усного мовлення* 91, 93
- механізм *психолінгвістичний осмислення травматичного досвіду* 232
- механізм *резилієнтності* 235
- механізм *розуміння тексту* 225
- Мислення 28, 29, 34, 42, 45, 48, 49, 73, 84, 85, 91–93, 102, 105, 106, 130, 164, 231, 239, 241, 242, 250, 259, 276, 284, 287, 313, 318, 319, 355
- мислення *асоціативне* 28, 48, 49, 93, 164, 287
- мислення *критичне* 284
- мислення *рекламне* 318, 319
- мислення *релігійне* 250
- мислення *творче* 29
- мислення *художнє* 259
- Мілтон-модель 187
- Мімезис 166
- Міміка 88, 90, 91, 144
- Міф 24, 179, 243, 265, 402
- Мова¹
- мова *авторська* 260
- мова *ангелів* 137
- мова *безсловесна* 138
- мова *внутрішня* 99, 100
- мова *дитяча* 70, 71
- мова *диявола* 137
- мова *зовнішня* 99, 100
- мова *жестів* 70
- мова *жінок (таємна)* 66, 71
- мова *індивідуальна* 210
- мова *інтелігенції* 113
- мова *лірична* 112
- мова *майбутнього* 65
- мова *материнська (матерня)* 99, 103
- мова *ментальна* 138
- мова *мімічна* 104
- мова *немовляти* 104
- мова *«папуги»* 67, 76
- мова *первісна* 67, 76
- мова *перша* 99, 173
- мова *пристрасна* 112
- мова *рідна* 9, 30, 96, 98, 99, 101, 103, 104, 106, 107, 119, 151, 204, 215, 216, 315
- мова *сакральна* 250
- мова *селянська* 113
- «мова *тварин*» 76
- мова *тіла* 144
- мова *чоловіків* 66
- мова *homo sapiens* 76
- Мовлення 10, 22, 25, 28, 34, 38, 42, 43, 61, 65, 66–68, 70, 71, 76, 77, 83–94, 104–106, 110, 114–118, 120, 122, 123, 132–134, 138, 141, 142, 145, 146, 149, 151, 153, 154, 158–160, 171, 175, 180, 189, 190, 196, 200, 201, 206, 207, 209, 211–213, 218, 229, 231–233, 235, 236, 239, 242, 251, 254, 255, 265, 266, 269, 271, 276, 278, 281, 286, 332–334, 337, 338, 342, 345, 346, 350, 355, 359, 361, 362
- мовлення *агресивне* 138
- мовлення *активне* 88, 89
- мовлення *відсталих народів* 67, 76
- мовлення *внутрішнє* 85, 91, 151, 206, 209, 211, 242
- мовлення *гальмівне (сповільнене)* 90
- мовлення *демагогічне (розв'язне)* 89

¹ Примітка. Оскільки слово *мова* зустрічається практично на кожній сторінці, то виокремлено лише терміни-словосполучення, пов'язані з аспектами дослідження психолінгвістики.

- мовлення *дитяче (дітей)* 22, 66–68, 70, 71, 76, 94, 104, 106, 118, 120, 195, 204–206, 215, 216, 340, 350, 353, 358
- мовлення *диявольське* 138
- мовлення *жаргонне* 138, 178
- мовлення *жінок (жіноче)* 66, 94, 117, 230
- мовлення *зовнішнє* 85
- мовлення *зразкове (ідеальне)* 92
- мовлення *індивідуальне* 42, 77, 83, 85, 87, 123
- мовлення *інертне (гальмівне, сповільнене)* 90
- мовлення *лайливе* 178
- мовлення *логіко-інтелектуальне* 89
- мовлення *матері* 71
- мовлення *невідредаговане* 92, 93
- мовлення *неправдиве* 138
- мовлення *няньки* 71
- мовлення *особистісно орієнтоване (особистості)* 77, 175, 181
- «мовлення» *папуз* 67
- мовлення *писемне* 86, 91, 92, 149, 220, 254, 336
- мовлення *рекламне* 189, 190
- «мовлення» *свавців* 67
- мовлення *усне* 86, 91, 92, 149, 192, 220, 345
- мовлення *членороздільне* 38, 43
- мовлення *чоловіків (чоловіче)* 116, 230
- мовлення *феміністичне* 76
- Мовомислення 16, 30, 42, 47, 55, 57, 65, 85, 86, 89, 91, 92, 94, 97, 102, 115, 116, 123, 124, 125, 127, 130, 142, 166, 168, 180, 181, 192, 196, 202, 203, 250, 255, 262, 263, 269, 284, 287, 288, 299, 311, 324, 328, 355
- Мовомислення *патогенне* 192, 202
- Мовчання 144, 260
- Модальність 27, 150
- Моделювання 32, 41, 50, 56, 61, 69, 85, 91, 107, 124, 125, 132, 139, 141, 142, 145, 157, 158, 160, 166, 169, 174, 179, 180–182, 185, 189, 195, 210, 211, 216, 224, 235, 239, 242, 248, 253, 255, 257, 258, 260, 265, 269, 273
- моделювання *асоціативних смислів* 273
- моделювання *брехні* 139
- моделювання *емпатії лексикографічне* 189
- моделювання *заголовків тексту* 257
- моделювання *маніпулятивних технологій* 195
- моделювання *мовлення* 180
- моделювання *мовно-стилістичних прийомів* 124
- моделювання *мовної картини світу* 125
- моделювання *перекладного тексту* 235
- моделювання *психологічного портрета лінгвоперсона вченого* 174
- моделювання *тропів і фігур* 180
- моделювання *цілеспрямованої мовленнєвої активності* 211
- моделювання *шкали градації* 269
- Модель 28, 88, 92, 110, 161, 167, 175, 177, 183–185, 192, 193, 201, 203, 214, 218, 220, 223–225, 230, 236, 239, 240, 243, 244, 252, 253, 257, 260, 261, 265, 276, 278, 285, 318, 336, 344, 346, 347, 359
- модель *вербальної маніпуляції свідомістю* 278
- «модель *ворога*» 230
- модель *визначення психотипу* 359
- модель *визначення темпераменту* 359
- модель *впорядкування дифузної свідомості* 201
- модель *дискурсу нейролінгвосеміотична* 193, 192
- модель *інтерпретації тексту (дискурсу)* 336
- модель *лінгвоперсоналогії психологічна* 244
- модель *ментальна* 184, 240
- модель *мовної особистості* 218
- модель *нейролінгвосеміотична* 193

- модель «письменник, оповідач — читач, слухач» 88
 модель породження слова психологічна 28
 модель психолінгвістична лінгвоперсоналогії в категорійно-рівневому вимірі 243
 модель психолінгвістичного медійного інструментарію формування іміджу політика 278
 модель психотерапевтичного висловлювання 175
 модель світу 167, 257
 модель «суб'єкт інформації — рецептор» 88
 модель художнього перекладу психолінгвістична 225, 226
 Моніторинг 210
 Монолінгвоперсона 245
 Морфологія оцінки 28, 251–253
- Н**
- Назва власна 76, 196, 197, 200, 279, 299–302, 305, 318, 327, 328
 Наратив 218, 220, 221, 233, 235
 наратив автобіографічний 220
 наратив військовослужбовців Національної гвардії України 233
 наратив загальний життєвий 221
 наратив свідків Голодомору 221
 наратив травматичний 218, 221, 235
 Наратологія «неприродна» 150
 Наратор-нелюдина 152
 Нарцисизм 260
 Наслідки психологічні голодомору та голокосту 218
 Наслідки «якірної активізації» фонових знань 319
 Настрій 28, 48, 50, 54, 60, 127, 128, 327
 настрій емоціональний (емоційний) 128
 настрій психологічний 128
 настрій суб'єктивний 28
 настрій творчий 60
 Натура 40, 127, 131
- Націєцентризм 9, 106, 183, 324, 332, 357
 Невербаліка 57, 46, 57, 61, 69, 70, 136, 145, 187, 192, 194, 196, 254, 255, 341, 354
 Неймінг 239
 Нейролінгвістика 226, 233, 247, 353
 Нейромаркетинг 194, 351
 Нейронаука 224, 362
 Нейропсихолінгвістика 221
 Нейропсихологія 343
 Неопотебніанець (неопотебнянець) 14, 17, 20, 22
 Неопотебнянство / неопотебніанство 14, 20, 32
 Норма 75, 84, 106, 145, 146, 152, 158, 181, 214, 218, 221, 265, 266, 270, 281, 285, 286, 289, 290, 291, 304, 330
 норма асоціативна 158, 285, 286, 289–291, 304, 330
 норма корпоративна 286
 норма мовна 106, 145, 214, 281
 норма нова 286
 норма психологічна 39
 норма соціальна 286
- О**
- Обдарованість 36, 39, 40, 88, 211
 обдарованість психологічна 36, 39, 40
 Об'єктивація ментальна 183
 Образ 23, 27, 28, 38, 39, 48, 49, 50, 52–54, 56–59, 61, 79, 81, 84, 92, 105, 108, 114, 116, 119, 123, 125–127, 129, 133, 150, 154, 160, 164, 165, 174, 177, 178, 180, 182, 199, 214, 234, 240, 244, 258, 259, 262, 265, 268, 273, 279, 282, 284–287, 311, 312, 314, 325, 330, 350
 образ запаху 57
 образ зору 57
 образ дотику 57
 образ народний 105
 образ ментальний 240, 244
 образ сакральний жінки-матері 177
 образ слуху 57
 образ смаку 57
 образ чуттєвий 61
 Образність 253

- Огієнкіана 96, 97
 Огієнкознавство 96, 121
 Одоратив 259
 Онейромантия 53
 Онім 188, 196, 197, 204, 300–302, 320, 329
 Ономастика (асоціативна, психолінгвістична) 187–189, 194–197, 200, 203, 299, 300–303
 Ономатет 200
 Онтогенез 103, 104, 106, 205, 207, 208, 215, 339, 346, 361
 Онтолінгвістика (онтолінгвістичний напрям) 70, 76
 Опитування 190, 203, 294, 309
 Оповідач ірреальний 150
 Оптимізація сугестивного ефекту 194
 Орган чуття 57
 Основа психологічна тексту 28
 Особа (психічна) 17, 55, 90, 114, 116, 118, 127, 129, 201, 257, 294, 315, 325, 326
 Особистість 10, 14, 17, 23, 28, 26, 28, 32, 38, 39, 40, 51, 55, 56, 64, 73, 77, 83, 84, 86, 90, 93, 97, 98, 100, 103, 105, 109, 114, 116, 118, 119, 125–127, 129, 131, 134, 140–145, 147, 148, 151, 152, 159, 166–170, 174, 181, 187, 192, 193, 201, 203, 206, 208, 210, 216, 218, 219, 221, 223, 225, 235, 241, 244, 245, 255, 257, 261, 262, 266, 267, 269, 273–275, 282, 287, 294, 311, 315, 325, 326, 337, 340, 344, 352, 353
 особистість *акцентуїована* 225, 261
 особистість *вишукана* 255
 особистість *віртуальна* 221
 особистість *геніальна* 56
 особистість *гравця* 170
 особистість *дитячого поета* 266
 особистість *духовна* 26
 особистість *лінгвокреативна* 51
 особистість *лінгвокультурна* 140
 особистість *мовна* (МО) 10, 14, 23, 26, 28, 32, 40, 46, 51, 56, 73, 77, 83, 84, 86, 93, 97, 100, 103, 105, 116, 118, 119, 125, 126, 134, 141, 143–145, 147, 152, 159, 167–170, 174, 181, 187, 192, 193, 201, 203, 206, 208, 210, 218, 219, 235, 244, 245, 255, 257, 261, 262, 266, 269, 273, 274, 275, 282, 311, 337, 340, 344, 352, 353
 особистість *мовна науковця* 192
 особистість *мовна перекладача* 223, 235
 особистість *національна* 118, 148, 262
 особистість *національно-мовна* 216
 особистість *політика* 261
 особистість *релігійна* 97, 251
 особистість *самоактуалізована* 131
 особистість *сильна* 93
 особистість *слабка* 93
 особистість *творча* 28, 77
 особистість *текстотворця* 39
 Оцінка 39, 41, 60, 64, 89, 124, 128, 143, 158, 164, 252, 253, 269, 270, 272, 282, 311, 312, 316, 317
- П**
 Пам'ять 8, 13, 36, 55, 56, 85, 87, 98, 135, 176, 220, 221, 227, 242, 287, 335, 351, 287, 293, 335
 пам'ять *автобіографійна* 221, 335
 пам'ять *генетична* 335
 пам'ять *довготривала* 335
 пам'ять *ехоїчна* 335
 пам'ять *зорова* 335
 пам'ять *іконічна* 335
 пам'ять *історична* 8, 13, 176, 357
 пам'ять *короткочасна / оперативна* 87, 335
 пам'ять *лінгвістична* 335
 пам'ять *ментальна психологічна* 98
 пам'ять *образна* 335
 пам'ять *прижиттєва* 335
 пам'ять *слова / словесна* 135, 293
 пам'ять *сумарна* 351
 пам'ять *травматична* 220, 221, 374
 Пандемія COVID-19 (вплив на мовлення) 213, 223, 229, 232–233, 235, 247, 287
 Паравербаліка 187

- Парадокс 109, 135
Паралінгвістика 91
Патерн 199, 314
Патогенність 198
Патологія (мовна) 39, 67, 76, 80, 218, 220, 221
Патопсихолінгвістика 107, 168, 181, 194, 203, 213, 338
Перекладознавство корпусне психолінгвістичне 222, 280
Перекодування смислів 243
Перцепція 25, 52, 53, 61, 107, 168, 194, 199, 213, 307, 338
Підроблення під простака 89
Підсвідомість 10, 24, 42, 116, 117, 132, 141, 151, 351–352
Підтип інтровертивний 201
Підтекст психологічний 108
Поведінка 64, 80, 84, 85, 87, 91, 100, 110, 134, 135, 151, 152, 168, 174, 176, 177, 181, 182, 189, 193, 254, 257, 258, 265, 276, 286, 295, 346
поведінка *асоціативна* 177
поведінка *вербальна* 174, 182, 346
поведінка *комунікативна* 151, 152, 168, 174, 181
поведінка *мовленнєва (мовна)* 100, 134, 135, 176, 177, 193, 254, 257, 258, 265
поведінка *національної аудиторії* 189
поведінка *невербальна* 182, 346
поведінка *ненормативна* 257
поведінка *нормативна* 257
Поле 8, 10, 83, 94, 165–167, 181, 196, 201, 219, 231, 234, 240, 269, 270, 271, 283, 284, 290, 295, 301, 323, 326, 327
поле *асоціативне* 165, 167, 181, 196, 231, 234, 283, 284, 290, 295, 301, 323, 326, 327
поле *асоціативно-образне* 165
поле *емоційне* 270, 271
поле *інтенсивне* 270, 271
поле *оцінне* 270, 271
поле *силове* 8, 10, 83, 93, 94, 201
поле *сприйняття суб'єкта* 269
поле *термінологійне* 219
поле *функційно-асоціативне* 166, 181
Полілінгвоперсона 245
Портрет 10, 100, 103, 107, 109, 114, 120, 144, 148, 174, 251, 262, 263
портрет *лінгвоперсони психологічний* 174
портрет *мовний* 120, 144
портрет *мовно-літературний* 263
портрет *мовної особистості психолінгвістичний* 100, 103 251
портрет *політика* 262
портрет *психологічний / психологічно-особистісний* 107, 108
Портретування психологічне 113, 114, 146, 256, 359
Порушення мовного процесу 67, 180
Потєбнезнавство 14, 18, 19
Потєбнезнавець 23
Потєбніана 14, 19
Потєбніанство (потєбніанство, потєбнянство) 14, 15, 17, 21, 33
Потєбнянець (потєбніанець) 14, 15, 17, 19, 21
Почуття 30, 40, 41, 44, 55, 69, 70, 75, 79, 80, 123–125, 127, 131, 143, 160, 175, 251, 264, 282, 284, 285, 295, 330
почуття *«надорганічні»* 41
почуття *«надсоціальні»* 41
почуття *«органічні (біологічні)»* 41
почуття *релігійності* 251
почуття *«соціальні»* 41
Прагмалінгвістика 34, 143, 192, 202, 310, 330
Прагматика 136, 145, 154, 155, 238, 261, 264
Практика дискурсивна 180, 220, 256, 265
Провінціалізм психологічний 113
Провінційність внутрішня 113
Програма психолінгвістичної обробки LWC і Textanz 227
Програмування нейролінгвістичне (НЛП) 22, 183, 184, 188, 199, 307, 309, 310, 319, 362
Протидія терористичній діяльності 231

- Профайлінг 204, 213
 Псевдонім (псевдо) 80, 257
 Психіатрія 39
 Психіка 38, 42–44, 67, 70, 76, 83, 84, 87, 91, 92, 95, 98, 102, 107, 132, 166, 182, 184, 235, 240, 241, 250, 259, 272, 286, 343, 344
 Психоакцентуація 201
 Психоаналіз (мовний) 77, 78, 82, 83, 94, 261, 359
 Психобіографія 39, 107, 120, 181, 257, 258, 261, 274
 Психографологія 194
 Психодидактика 100
 Психодіагностика 216
 Психодіагностика мовленнєвої обдарованості дітей 211
 Психокорекція 45
 Психолінгвоаксіологія 359
 Психолінгводидактика 216, 247
 Психолінгвоперсоналогія 114, 359
 Психолінгвістика 8, 10–14, 20–25, 27, 28, 32–34, 37, 38, 45–47, 54, 60–64, 71, 72, 75–77, 83, 84, 93–96, 106–113, 119–121, 138, 141, 143, 145, 148, 149, 155, 158, 159, 162, 165, 166–168, 181, 203–205, 209–213, 215–224, 227–229, 233–238, 240–244, 246, 248, 249, 251, 254–256, 262, 264, 267, 268, 273, 275–277, 279–283, 285–287, 303–305, 309, 310, 321, 330–332, 334, 335, 337–347, 352, 355–363
 психолінгвістика *асоціативна (асоціативний напрям)* 60, 93, 162, 166, 167, 204, 283, 305
 психолінгвістика *в системі вищої освіти* 205
 психолінгвістика *вікова* 168, 181
 психолінгвістика *граматична* 72
 «психолінгвістика *Дж. Міллера*» 338
 психолінгвістика *дитячого мовлення* 216
 психолінгвістика *дитячого розвитку* 253
 психолінгвістика *експериментальна* 203, 242
 психолінгвістика *емоцій (емоційна)* 232, 235
 психолінгвістика *клінічна* 218, 233, 234, 325
 психолінгвістика *медіа* 276
 психолінгвістика *ономастична* 74, 75
 «психолінгвістика *Осгуда*» 338
 психолінгвістика *перекладу* 213, 233
 психолінгвістика *рефлексивна* 205, 213, 216
 психолінгвістика *розвитку* 205, 209, 212, 213
 психолінгвістика *соціальних комунікацій* 276, 262
 психолінгвістика *тероризму* 221
 «психолінгвістика *Ломського*» 338
 психолінгвістика *художнього дискурсу* 359
 «Психолінгвістика» / «*Psycholinguistics*» (фаховий науковий збірник категорії А) 209, 212, 277
 Психолінгводидактика 213, 246, 267
 Психолінгводиагностика 213
 Психолінгвокорекція 213
 Психолінгвоперсоналогія 114, 243, 244
 Психологізм 29, 37, 125, 132, 274
 Психологія 27, 29, 32, 38, 43, 47–51, 57, 62–65, 74, 75, 94, 95, 102, 104, 113, 116, 117, 119, 125, 128, 141, 142, 145, 151–153, 158–160, 181, 209, 210, 212, 218, 233, 236, 237, 247, 251, 253, 258, 259, 261, 263, 275, 276, 332, 337, 359
 психологія *автора* 37
 психологія *взаємин* 42
 психологія *геніальності (генія)* 35, 36, 39, 40, 45, 359
 психологія *геноциду* 218
 психологія *дитяча* 32, 209
 психологія *думки* 42, 43
 психологія *ЗМІ* 221
 психологія *індивідуальна (індивіда)* 27, 42, 64, 65

- психологія квантова 276
 психологія когнітивна 223, 233, 237
 психологія колективна 64
 психологія лінгвістична 29
 психологія маніпуляції 221
 психологія ментальності 153
 психологія мислення 37
 психологія мови (мовлення) 20, 42, 45, 46, 62, 63, 65, 76, 94, 151, 159, 212, 233, 332, 359
 психологія мовної особистості 218
 психологія мовомислення 263
 психологія наративна 221
 психологія народу (народна) (нім. *Völkerpsychologie*) 20, 64, 65
 психологія нації (національна, національності) 44, 103, 113, 119
 психологія обдарованості 36
 психологія особистості 263
 психологія педагогічна 204
 психологія письменника (поета) 128
 психологія постколоніального мовомислення 142
 психологія почуття 362
 психологія практична 218
 психологія предків 74
 психологія сімейної комунікації 152, 159
 психологія сонних візій і галюцинацій 52
 психологія соціальна 65
 психологія сприйняття звуків 26
 психологія сприйняття онімів 204
 психологія сприйняття оцінки 251
 психологія сприйняття тексту 359
 психологія становлення граматичної структури слов'янських мов 28
 психологія творчості 38, 45, 47, 141, 142, 158, 159, 261
 психологія фізіологія 54
 Психоментальність 125
 Психомеханіка мови 219
 Психосвідомість 256
 Психотерапія 175
 Психотехніка 208
 Психотехнологія 208
 Психотип 40, 116, 122–124, 127, 128, 132–134, 136, 141–145, 158, 177, 243, 244, 255, 261, 262, 267, 269, 274
 психотип амбіверта (амбівертний) 141
 психотип гендерно маркований 177
 психотип екстраверта (екстравертний) 123, 141
 психотип зайди 116
 психотип інтроверта (інтровертний) 36, 123, 132, 136, 141, 144
 психотип поета 60, 123, 124
 Психофізіологія 34, 104
 Психофоносемантика 196, 203, 204, 279
- Р**
- Реакція 30, 48, 110, 136, 143, 156–158, 161, 163, 164, 184, 189, 190, 201, 216, 231, 240, 257, 260, 284–302, 305, 306, 311, 312, 316–321, 323, 324, 326–328, 339, 345, 355
 реакція асоціативна 184, 190, 295, 316, 328
 реакція багатокомпонентна (неоднослівна) 219
 реакція графічна 219
 реакція емоційна 216
 реакція індивідуальна 306
 реакція на соціальну рекламу 190
 реакція онімна (реакція-онім) 292, 301, 318
 реакція опитуваних 190
 реакція парадигматична 189
 реакція психологічно захисна 110
 реакція психофізична 156
 реакція респондентів 299
 реакція синтагматична 189
 реакція типова / стандартна 292
 реакція фізіологічна 288
 Реакція-асоціація 293
 Реакція-пояснення 318
 Резиліентність 233
 Реконструкція лінгвоперсони 257

- Реконструювання психо-соціальних параметрів МО 181
 Рефлексія мовлення 209
 Рецепція соціопсихологічна 176
 Речення емоційно-неповне 112
 Риса акцентуїтована 135, 225, 257, 258
 Риса позитивна / негативна акцентуанта 257
 «Рідна мова» (журнал) 96, 101, 103, 104, 106, 119
 Розлад мовлення 87
 Розлад посттравматичний стресовий (ПТСР) 218, 233
 Розлад психічний 218
- С**
 Сакральність 192
 Самоаналіз 128
 Самовизначення 313
 Самовдосконалення 174, 281
 Самозаглиблення 133
 Самоіндефікація 8, 201
 Самокорекція психічна 36
 Самооцінка 89, 142
 Самопізнання 136
 Самопрезентація 177
 Самореалізація особистості 257, 258
 Саморегуляція психічна 37
 Самоспостереження 29, 142
 Самотність 127, 260
 Сангвінік 124
 Свідомість 8, 13, 27, 28, 38, 39, 41, 51–56, 61, 66, 67, 69, 74, 84, 98, 101, 103, 113, 116, 117, 130, 131, 151, 154, 160, 163, 165, 167, 171, 176, 179, 180, 183, 184, 189, 190, 195, 200, 201, 210, 213, 219, 231, 238, 240–242, 245, 249, 250, 254, 257, 258, 259, 264, 270, 271, 277, 278, 281, 282, 284–290, 292, 294, 295, 303, 306, 313, 318, 327, 329, 330, 344, 345, 350, 355, 356, 362
 свідомість авторська в тексті 257
 свідомість аксіосистемна 189
 свідомість асоціативно-образна (асоціативна) 131, 295
 свідомість верхня 55
 свідомість всенародна 98
 свідомість дифузна 201
 свідомість індивідуальна 250, 282
 свідомість індивідуально-масова 183
 свідомість когнітивна 241
 свідомість колективна 103, 250, 282
 свідомість мовна / мовленнєва 84, 101, 103, 130, 165, 167, 195, 201, 210, 219, 231, 238, 241, 242, 245, 250, 257–259, 264, 281, 282, 284, 286–289, 292, 294, 303, 313, 327, 330, 344, 350
 свідомість нації (національна) 98, 101, 190, 355
 свідомість нижня 51, 55
 свідомість подвійна 55
 свідомість поетична 131
 свідомість релігійна 250
 свідомість суспільна 113, 286
- Світ 11–13, 25, 28, 31, 36, 40, 45, 52, 53, 56–59, 63, 69, 76, 95, 101, 103, 111, 119, 123–126, 128, 129, 131, 135–137, 141, 143, 148, 149, 154–156, 159, 160, 165, 167, 175–177, 197, 201, 210, 212, 215, 216, 233, 240, 241, 244, 245, 250, 257, 260, 265, 266, 269, 274, 275, 277, 287, 294, 296, 313, 314, 322, 330, 335, 337, 341, 344, 350, 356, 362
 світ вигаданий / можливий 155, 156
 світ внутрішній 125, 126, 275
 світ емоцій 265, 266
 світ верхній 52, 53, 56, 57
 «світ людських емоцій» 266
 світ маскуліний 176
 світ ментальний 257
 світ мовний (мови) 176, 260
 світ мовно-лексикографічний 244
 світ психологічний (психічний) 36, 45, 141
 світ у собі 136
- Сентиментальність 133
 «Сила асоційованості» 162
 Символ 29, 30, 60, 87, 104, 296, 297, 299
 Синергетика 150, 151
 Синтаксис 70, 72, 92, 333

- Склад психологічний українського етносу 233
- Сленг 175, 192
- Слово 16, 21, 23–25, 27, 28, 30, 32, 34, 35, 38, 39, 43, 44, 49, 53–55, 59, 62, 68, 70, 71, 73, 74, 84, 85, 87, 88, 90–92, 96, 98, 100, 101, 103–106, 111, 113, 116, 118, 123–125, 127, 129, 130, 133–136, 144, 145, 152–154, 158, 159, 161–164, 166, 167, 129, 130, 134, 135, 144, 145, 152, 154, 158, 159, 161–164, 167, 175, 180, 190, 222, 238–240, 242, 245, 250, 255, 257, 259, 260, 267, 270, 272, 278, 284–288, 290–293, 295, 297–300, 306, 307, 309, 311, 316–319, 324–327, 329, 330, 339
- слово *асоціативне* 286
- слово *абстрактне (абстракційне)* 53
- слово *брутальне* 118
- слово *вulgарне* 118
- слово *градуйоване* 270
- слово *дискурсивне* 133, 135, 136, 146, 153, 158, 159, 267
- слово *дитяче* 104
- слово *звуконаслідувальне* 68, 238
- слово *зменшено-пестливе* 259
- слово *ключове* 123, 162, 257, 307
- слово *лайливе* 118
- слово *материнське* 30
- слово *пестливе* 118
- слово-*реакція* 240, 287, 288, 294, 295
- слово *рідне* 96, 98, 100
- слово *споріднене* 124
- слово-*стимул* (стимульне) 161, 163, 165, 167, 190, 240, 285, 287, 288, 290, 294, 295, 299, 306, 307, 311, 324, 327, 329
- слово-*фаворит* (улюблене) 111, 257, 258, 260
- Словник 13, 17, 43, 149, 152, 157, 158, 162, 176, 189, 191, 197, 213, 222, 272, 273, 281, 282, 284, 285, 287, 289–308, 310–312, 314, 316, 318–331, 337, 339–341, 347, 353–358, 363
- словник *асоціативний* 13, 43, 157, 158, 191, 197, 273, 281, 282, 284, 285, 287, 292–294, 297–302, 304–308, 310, 311, 314, 322–325, 329, 330, 341, 355, 356, 358
- словник *асоціативних норм* 158, 285, 289, 290, 304, 330
- словник *асоціативний означень* 158
- словник *асоціативний рекламних слоганів* 307, 308, 324
- словник *асоціативний рекламної лексики* 306, 322, 323, 328
- словник *ком'ютерної програми Linguistic Inquiry and Word Count (LIWC)* 222, 223
- словник *обернений* 197, 302
- словник *реакцій-онімів* 197
- Слоган 191, 197, 307–309, 312, 314–322, 328, 329
- Слоган-стимул 315, 316
- Слоганістика 315
- Смисл асоціативний 285
- Смисл психологічний 61
- Сновидіння 53, 60, 359
- Спілкування особистісно орієнтоване 175
- Спіндокторинг 197, 199
- Спін-сугестологія 204
- Спогади 81, 110, 116, 127, 129, 132, 142, 191, 197, 240, 262, 285, 307–309, 312, 314–322, 328, 329
- Спостереження 12, 26, 29, 41–43, 45, 46, 58, 60, 66, 67, 72, 82, 83, 90, 128, 132, 221
- Сприйняття 24–26, 28, 32, 38, 40, 58, 75, 76, 85, 87–89, 112, 123, 143, 150, 152, 155, 156, 160, 164, 174, 180, 183, 190, 198, 199, 204, 213, 236, 241, 243, 247, 251–253, 269, 270, 278, 295, 298, 307, 309, 310, 312–314, 318, 327, 328, 330, 335, 336, 338, 342, 350, 359
- Сприйняття чуттєве 28, 38
- Спроможність особистості 26, 27, 28, 70, 160, 242, 262, 305
- Стан 12, 26, 30, 60, 69, 105, 111, 123,

- 125, 127, 128, 134, 136, 143, 154, 155, 175, 181, 201, 209, 220, 243, 255, 260, 268, 272, 287, 311, 313, 333, 361
 стан *афективний* 260
 стан *внутрішній* 123, 127, 154
 стан *душевний (душі)* 30, 60, 105, 125, 128, 143
 стан *емоціональний (емоційний)* 69, 201, 287
 стан *ментальний* 136
 стан *психічний* 181
 стан *психологічний (психічний)* 111, 125, 153–155, 175, 181
 стан *трансу* 243
 стан *чуттєвий* 26
- Стереотип 111, 119, 125, 135, 149, 154, 155, 167, 175, 177, 181, 245, 265, 271, 272, 282, 286, 294, 311, 318
 стереотип *гендерний* 167, 177, 294
 стереотип *градаційний* 272
 стереотип *жіночий* 177
 стереотип *ментальний* 245
 стереотип *чоловічий* 177
 Стилiстика iгрова 145, 147, 158
 Стимул 18, 111, 125, 130, 154, 155, 161, 163, 165, 166, 175, 181, 189, 190, 191, 282, 284, 290–293, 295–302, 309, 314, 316, 323, 326, 327
- Стійкість 37, 103, 247, 282
 стійкість *мовна* 282
 стійкість *моральна* 37
 стійкість *психологічна* 103
- Стратегія 134, 163, 168, 169, 178, 186, 192, 198, 205, 209, 215, 226, 235, 258, 276, 284, 310, 314, 336, 347, 360
 стратегія *гендерна комунікативна* 178
 стратегія *маніпулятивна* 186
 стратегія *мовленнєва* 209
 стратегія *мовленнєвого впливу* 235
 стратегія *перекладу психолінгвістична* 226
- Стрес 231, 232, 233, 235
 Суб'єктивiзм мови 20
- Сугестивність 47, 61, 198, 199, 200
 Сугестія 47, 49, 55, 139, 174, 182, 192, 202, 203, 245, 246, 267, 360
 Сугестоген 191, 192, 194, 307
 Супровід емоційний 88, 90, 91
 Суржик 179
 Сутність психологічна російськомовних українців 179
- Сфера *невідомого / підсвідомого* 38, 41, 45, 141
 «Східноєвропейський журнал психолінгвістики» / «East European Journal of Psycholinguistics» (науковий журнал категорії А) 222, 233
- Т**
- Табу 18, 154
 Творчість 10, 24, 27, 32, 34, 37–39, 41–43, 45, 47, 49–52, 54, 56, 57, 60, 61, 74, 77, 78, 80–82, 94, 109, 124, 125, 128–131, 134, 141, 158, 159, 256, 261, 266, 274
- Текст 10, 18, 24, 29, 32, 39, 50, 51, 53, 54, 60, 61, 75, 78, 80–83, 91, 100, 106, 107, 124, 129, 130–136, 139, 140–147, 150–162, 164, 168, 171–175, 177, 179–181, 186, 188, 191, 194, 198, 199, 204, 210, 213, 220, 222, 223, 224–227, 230, 235, 238, 239, 242, 243, 248, 250, 256–263, 267, 269, 273–276, 279, 280, 285, 309, 312, 319, 321, 325, 333–339, 341, 342, 344, 345, 350, 353, 354, 356, 359
 текст *абсурдистський* 145, 150, 152, 153
 текст *«веселий»* 259
 текст *впливовий* 188
 текст *жахів* 155–157
 текст *інтимізований* 159
 текст *містичний* 150
 текст *нонсенсний* 152
 текст *«одивнений»* 150, 152, 159
 текст *особистісний* 168, 181, 274, 275

- текст *особистісно орієнтований* 168, 175, 181, 274
- текст *патогенний* 198
- текст *письмовий* 242
- текст *перекладний* 224, 235
- текст *персональний (особистісний)* 39, 81, 82, 107, 108, 132, 139, 142–144, 147, 159, 168, 181, 250, 256, 261, 262, 267, 274, 275, 280, 333, 353, 356
- текст *перцептивний* 210
- текст *поетичний* 53, 54, 60, 61, 129, 132, 136, 141, 146
- текст *політичний* 220
- текст *реklamний* 220, 309
- текст *«світлий»* 259
- текст *спеціальний* 333, 334, 337
- текст *страшний* 156
- текст *сугестивний* 194, 198
- текст *«сумний»* 260
- текст *«темний»* 260
- текст *усний* 242
- текст *фантастичний* 150
- текст *фонетично гармонійний* 239
- текст *художній* 50, 83, 130, 141, 151, 152, 159, 164, 180, 220, 222, 224–226, 248, 257, 269, 279
- Темперамент 48, 84, 85, 90, 92, 93, 123–125, 128, 129, 131–133, 141, 142, 153, 262, 274, 349, 359
- темперамент *динамічний* 123, 129
- темперамент *меланхолійний* 125, 141
- темперамент *сангвінічний* 133, 141
- темперамент *«таврійський»* 262
- темперамент *флегматичний* 141
- темперамент *холеричний* 124, 125, 129, 132, 133, 141
- Теолінгвістика сугестивна 193, 249, 250
- Теорія 11, 13, 15–18, 20–26, 28–30, 32–34, 41, 43, 45, 46, 54, 55, 60, 61, 64, 67–69, 71, 76, 77, 84, 88, 94, 115, 121, 125, 126, 130, 138, 139–143, 147, 149, 151, 155, 159, 160, 163, 164, 167–169, 174, 178, 181, 184, 186–188, 191, 192, 197, 201–204, 212, 218, 223, 227, 236, 238, 241, 242, 244, 245, 247, 256, 261, 265, 267, 275, 277–281, 303, 309, 321, 328, 329, 335, 337, 338, 344, 353, 356, 357, 358–361
- теорія *актуального членування речення* 242
- теорія *асоціативна* 160, 328, 239
- теорія *асоціативної лінгвістики* 328, 329
- теорія *В. фон Гумбольдта* 25
- теорії *вербальної і невербальної сугестії* 202
- теорія *вигукового походження мови* 69, 76
- теорія *внутрішньої форми слова* 28, 71
- «теорія *гав-гав*» 68
- теорія *гендерної комунікативної лінгвістики* 178
- теорія *ідентичності* 280
- теорія *дитячої психології* 32
- теорія *духовної здібності* 26
- теорія *его-тексту* 147, 267, 275
- теорія *емоційності творчості* 43
- теорія *звуконаслідувального (звукового) походження мови* 67–69
- теорія *звукосимволізму* 26, 32
- теорія *інвективів* 204
- теорія *існування у свідомості людини Ego й Alter Ego* 54
- теорія *колективності походження мови* 76
- теорія *Левідова* 115
- теорія *лейбніцівська* 25
- теорія *лінгвістики брехні* 88
- теорія *лінгвістики градації* 270
- теорія *лінгвоемоціології* 32, 41, 45, 46, 93, 169, 247, 275
- теорія *лінгвоконфліктології* 204
- теорія *лінгвоментальності* 192
- теорія *лінгвоперсонології* 244, 245, 261
- теорія *лінгвопсихоакцентуації* 22, 23, 261, 280
- теорія *мовленнєвого впливу* 180, 188, 360, 361

- теорія мовленнєвої (мовної) діяльності 11, 84, 223, 236, 238, 223, 236, 238
- теорія мовної особистості 32, 60, 77, 143, 174, 181, 192, 275, 353
- теорія моделювання образу мовного простору 125
- теорія нейропрограмування та сугестії 64
- теорія НЛП 204
- теорія омовлення невербаліки 61
- теорія писемної комунікації психологостилістична 174
- теорія поведінки натовпу 64
- теорія Потебні (потебнянська) 15, 16, 17, 18, 20, 22–24, 32, 138
- теорія породження слова 32
- теорія породження тексту 32
- теорія породжувальної семантики 186, 187
- теорія походження мови / мовлення 76, 94, 338
- теорія про «смерть автора»
Ролана Барта 54
- теорія психоакцентуації 204
- теорія психолінгвістична (психолінгвістики) 46, 121, 141, 159, 184, 218, 227, 236, 241, 256, 267, 278, 321, 335, 358, 359
- теорія психолінгвоперсоналогії 267
- теорія рефлексів 67, 76
- теорія статева (сексуальна)
походження мови 68, 76
- теорія сугестивного впливу 139
- теорія сугестивної лінгвістики 191
- теорія тлумачення сновидінь 359
- теорія трансформаційної граматики 186
- Термін 20, 38, 46, 56, 59, 61, 78, 90, 99, 115, 121, 141, 151, 156, 159, 160, 162, 172, 173, 184, 218, 227, 236, 241, 242, 256, 267, 271–273, 278, 284, 304, 313, 319, 321, 325, 335, 336, 339, 340, 357–359
- Термінологія 37, 83, 143, 147, 202, 358, 363
- Техніка контрольованого витоку інформації 199
- Техніка корекції політичного дискурсу 199
- Технологія маніпулятивна / маніпуляційна (мовноманіпуляційна) / соціальнокомунікаційна 187, 188, 270–273
- Тип 14, 18, 23, 28, 30, 34, 37, 40, 42, 45, 48, 49, 55, 56, 60, 65, 73, 84–91, 93, 111, 115, 121, 124, 125, 131, 140, 143, 203, 256, 258–261, 267, 279, 280, 341, 359
- тип асоціативний 91
- тип афективно-екзальтований лінгвопсихоакцентуації 40
- тип геніальний 56, 60, 93, 94, 121, 140, 258, 359
- тип демонстративний лінгвопсихоакцентуації 259
- тип депресивний лінгвопсихоакцентуації 260
- тип динамічний 124
- тип емотивний лінгвопсихоакцентуації 18, 261
- тип ідентичностей 267
- тип інтровертивний 124, 125
- тип лінгвопсихоакцентуації 40, 115, 256, 258–261, 280, 341
- тип меланхолійний 85, 124, 125, 140
- тип мислення 14, 23, 28, 30, 34, 37, 42, 45, 48, 49, 73, 84, 85
- тип мовлення 65, 87, 89
- тип мовлення активний 87, 89
- тип мовлення інертний 90
- тип мовлення невірноважений 87, 88, 90, 93
- тип мовлення урівноважений, логікоінтелектуальний 87, 93
- тип моральний 37
- тип МО сильний (урівноважений) 86, 93
- тип МО слабкий (інертний, гальмівний) 86, 93
- тип нарцисичний лінгвопсихоакцентуації 260
- тип нервової діяльності 85, 93

- тип *психічний (психотип)* 55, 124, 125, 131
- тип *сангвінічний* 85, 124
- тип *спостерігача* 42, 111
- тип *суспільно-політичний* 14, 23, 28, 30, 34, 37, 42, 45, 48, 49, 73, 84, 85
- тип *суспільно-психологічний* 37
- тип *темпераменту* 85
- тип *флегматичний* 85
- тип *холеричний* 85, 124
- тип *хоробливий* 55
- Типологія мовних помилок 177
- Типологія мовних спільнот і особистостей 181
- Товариство Міжнародне прикладної психолінгвістики (ISAPL) 222
- Тональність 62, 125, 238, 258
- Тональність поета емоційно-вольова 125
- Топонім 300
- Травма культурна та історична 218
- Травма моральна 118, 233
- Травма психічна 14, 23, 28, 30, 34, 37, 42, 45, 48, 49, 73, 84, 85, 218, 220–223
- Травма психологічна 218, 220–223
- Трансформація мовної свідомості 195
- У**
- Українськість 116, 117
- Уява 25, 49, 50, 258
- Уявлення 26–28, 36, 38, 43, 68–70, 75, 114, 131, 160, 161, 271, 282, 287, 31
- Ф**
- Факт (лінгво)психологічний 29, 113
- Фантазія 48, 51–54, 56, 60, 78, 81, 130, 131, 240, 259
- Фемінізація 118, 119
- Фемінізм 118, 176
- Фільтр особистості нейрофізіологічний, соціально-генетичний та індивідуальний 183
- Флегматик 124
- Фон комунікативний 149, 154, 246, 254, 312
- Фоносемантика 203, 204, 238, 239, 279
- Фоноскопія 201
- Форма 10, 24, 27, 28, 33, 37, 38, 43, 45, 86, 91, 96, 102, 104, 115, 118, 127, 134, 136, 143, 173, 203, 204, 214–216, 238, 239, 243, 250–252, 258, 264, 268, 279, 287, 325
- форма *артикульована* 104
- форма *внутрішня слова* 27, 28
- форма *звукова* 43
- форма *зовнішня* 287
- форма *граматична* 118, 136, 268
- форма *майбутнього часу* 203, 204, 238, 239, 279
- форма *минулого часу* 252
- форма *морфологічна* 45
- форма *писемна* 86, 91
- форма *психологічна* 10, 24, 33, 37, 38, 43, 96, 102, 143, 204, 214–216, 258, 343
- форма *свідомості* 250
- форма *теперішнього часу* 251, 252
- форма *усна* 86, 91
- форма *часова транспонована* 251, 253
- Фразеологія сугестивна 203
- Функція психічна 68, 151, 157, 241, 268, 272
- Функція формування єдності етнічної психології 265
- Х**
- Характер 43, 45, 131, 133, 139, 142, 153, 177, 190, 196, 253, 272, 313, 319
- Характеристика імені психофонетична і семіотична 200
- Характеристика мовлення паралінгвістична 175
- Хвороби (хороби) душевні 51, 359
- Холерик 127
- Холл-тест 313
- Ч**
- Частотність 123, 129, 141, 162, 200, 230, 258–260, 293, 300, 306
- Чинник 44, 75, 100, 112, 116, 118–120,

- 123, 125, 140, 141, 154, 159, 164, 173, 180, 184, 187, 190, 202, 203, 209, 232, 251, 253, 254, 258, 269, 272, 312, 314, 330
- чинник аксіологійний 312
- чинник внутрішній 251
- чинник гендерний 118–120, 180, 226
- чинник емоційний 100
- чинник зовнішній 251
- чинник іманентного впливу 203
- чинник когнітивно-психологічний 269
- чинник культурно-психічний 44
- чинник лінгвопрагматичний 269
- чинник невербальної комунікації 187
- чинник нейрофізіологічний 203
- чинник психолінгвістичний 251
- чинник психологічний (психічний) 44, 75, 112, 116, 123, 125, 140, 159, 253, 254, 272
- чинник психоментальний 203
- Чутливість / чуттєвість (психологічна) 88, 133, 143, 145, 225
- Чуття 20, 30, 40, 48, 50, 51, 53, 56, 58, 60, 68, 69, 80, 106, 218, 219, 225, 235
- Ш**
- Шизофренія 192
- Шкала 41, 50, 57, 61, 181, 257, 270, 312
- шкала барв / кольорів 50, 57
- шкала виміру значеннєвості чуттєвих характеристик 57, 61
- шкала градаційна (градації) 269, 270
- шкала індивідуальна 269
- шкала нормативно-дескриптивної оцінки якості психотерапевтичного висловлювання 181
- шкала оцінки 41
- шкала тонів, шумів і шелестів 57
- шкала ціннісних домінант 257
- Шкалування 41, 175, 181, 296, 312, 324, 338, 339
- Щ**
- Щоденник 39, 82, 144, 261, 274, 275, 359
- Ю**
- Юрлінгвістика сугестивна 193
- Я**
- «Я» 10, 41, 45, 48, 51, 55, 56, 95, 106, 110, 127, 129, 136, 137, 175, 181, 201, 296, 312, 324, 338, 339
- Я внутрішнє 48, 56, 127
- Я друге 55
- Я індивідуальне 45
- Я ліричне
- Я людське звичайне 51
- «Я особистісне» 137, 275
- Я поета 129
- Я психічне 95
- Я свідоме 55
- «Я функційне» 137
- «Я-мова» 210
- Я-текст 147
- «Якання» 127

РЕЗЮМЕ

Космеда Т., Папіш В.

Українська психолінгвістика: історіографія (др. пол. XIX – поч. XXI ст.) : монографія / за наук. ред. Т. Космеди. Вінниця ; Львів: ПростірМ, 2026. 448 с.

Уперше в українському мовознавстві представлено історію становлення і розвитку української психолінгвістики від сер. XIX ст. до сьогодні, тобто від початків української психолінгвістики, зокрема від учення О. Потебні — до психолінгвістичних гіпотез і теорій сучасних українських мовознавців. Схарактеризовано внесок у розбудову теорії психолінгвістики О. Потебні, І. Франка, Д. Овсянико-Куликовського, В. Підмогильного, Л. Булаховського, І. Білодіда та представників українського зарубіжжя — Ю. Шевельова й І. Огієнка; розкрито особливості діяльності українських наукових психолінгвістичних осередків — Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця), Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Київського, Луцького, Львівського, Одеського, Переяславського, Харківського наукових психолінгвістичних осередків та шкіл. Схарактеризовано й сучасну українську асоціативну лексикографію, авторитетні психолінгвістичні журнали та науково-навчальну літературу (підручники й посібники з психолінгвістичної проблематики).

Адресовано студентам, магістрантам усіх форм навчання, аспірантам і докторантам, учителям-словесникам, науковим працівникам, а також усім, хто цікавиться досягненнями української психолінгвістики від початків до сьогодення.

REZUME

Kosmeda, T., Papish, V.

Ukrainian Psycholinguistics: Historiography (Second Half of the 19th – Early 21st Century) : monograph. / Edited by T. Kosmeda. Vinnytsia ; Lviv : ProstirM, 2026. 448 p.

For the first time in Ukrainian linguistics, the history of the formation and development of Ukrainian psycholinguistics from the mid-19th century to the present has been comprehensively presented, tracing its evolution from the origins of Ukrainian psycholinguistic thought, particularly from O. Potebnia's theory, to the psycholinguistic hypotheses and theories of contemporary Ukrainian linguists. The contribution to the development of psycholinguistic theory made by O. Potebnia, I. Franko, D. Ovsyanyko-Kulikovsky, V. Pidmohylny, L. Bulakhovskyi, and I. Bilodid, as well as by representatives of the Ukrainian diaspora such as Yu. Shevelov and I. Ohienko, has been characterized, and the specific features of the activities of Ukrainian psycholinguistic research centers — including Vasyl Stus Donetsk National University (Vinnytsia), Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University, and the Kyiv, Lutsk, Lviv, Odesa, Pereiaslav, and Kharkiv psycholinguistic schools and research hubs — have been revealed. Modern Ukrainian associative lexicography, leading psycholinguistic journals, and scholarly-educational publications (textbooks and manuals on psycholinguistic topics) have also been characterized.

The edition is intended for students and master's students of all forms of study, postgraduate and doctoral students, language and literature teachers, researchers, and everyone interested in the achievements of Ukrainian psycholinguistics from its origins to the present.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Тетяна КОСМЕДА, Віталія ПАПІШ

**УКРАЇНСЬКА ПСИХОЛІНГВІСТИКА:
ІСТОРІОГРАФІЯ**

(др. пол. XIX – поч. XXI ст.)

Монографія

Комп'ютерна верстка

Інна Шкльода

Обкладинка

Віталія Папіш

Інна Шкльода

*На корінці символ Березині — авторський логотип
серії видань професора Т. Космеди та її наукової школи*

Підписано до друку 11.12.2025. Формат 60×90^{1/16}

Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний.

Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 28.

Наклад 300 прим.

Друк ТОВ «Простір-М»

Свідоцтво ДК № 5068 від 22.03.2016 р.

79000, м. Львів, вул. М. Скорика, 8

Тел.: (032) 261-09-05, e-mail: prostir.druk@gmail.com